

Käänteet ja kierrot

*Kulttuuriset
ympäristömuutokset
pohjoisessa*

KÄÄNTEET JA KIERROT

KÄÄNTEET JA KIERROT

Kulttuuriset ympäristömuutokset pohjoisessa

Toimittaneet
Roger Norum, Veera Kinnunen ja Niina Hämäläinen

KALEVALASEURA

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

unesco

Inscribed on
the National Register
Memory of the World

Kalevalaseuran vuosikirja 104

Teoksen artikkelit ovat Kalevalaseuran nimeämien asiantuntijoiden tarkastamia *:llä merkittyjä lukuun ottamatta.

SKS:n julkaisujen kokoelma kuuluu Unescon kansalliseen Maailman muisti -rekisteriin.

© 2025 Roger Norum, Veera Kinnunen ja Niina Hämäläinen sekä SKS

Kuvatoimitus ja kielenhuolto: Petja Kauppi, Kalevalaseura

Sarja-asu ja kansi: Markus Itkonen

Kannen kuva: Antti Tenetz. Pysäytyskuva teoksesta *Sudenmaa*, joka on osa mediateoskokonaisuutta *Jälestää/Traces*. 2015.

Taitto: Maija Räisänen

EPUB: Tero Salmén

ISBN 978-951-858-952-8 (nid.)

ISBN 978-951-858-953-5 (EPUB)

ISBN 978-951-858-954-2 (PDF)

ISSN 0355-0311 (nid.)

ISSN 2737-1662 (verkkajulkaisut)

DOI <https://doi.org/10.21435/ksvk.104>

Teos on lisensoitu Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International -lisenssillä, ellei toisin mainita.
(<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.fi>)

Teos on avoimesti saatavissa osoitteessa

<https://doi.org/10.21435/ksvk.104>

tai lukemalla tämä QR-koodi mobiililaitteella.

Jelgava Printing House, Latvia 2025

Sisällys

Tim Ingold
Esipuhe 7

*Roger Norum, Veera Kinnunen ja
Niina Hämäläinen*
Johdanto
Uusia tarinoita monikriisin aikana 10

KÄÄNTEET

Jarno Valkonen ja Mikko Äijälä
Tenojoen lohenkalastuskielto tiedollisena
menettämisenä 25

*Kirsi Sonck-Rautio, Heta Lähdesmäki ja
Otto Latva*
Toivoa ja inhoa Suomen rannikkoseudulla.
Symbolilajit ja luonnon monimuotoisuuden
muuttumisen kokemukset 49

Riina Haanpää
Kalastajien maailmaa Porin Tahkoluodon
rannikolla* 73

Anna Varfolomeeva
Resurssien kierto. Oulujoen vesivoima
ihmisen ja maiseman suhteissa 89

Olli Haanpää
Kiiminkijoen ympäristön ja kulttuurin
muutos. Mahdollisuus tervehdyttävään
kulttuuriseen ympäristönmuutoksen
kiertoon? 108

Laura Puolamäki ja Eeva Raike
Eurajoki sosio-kulttuurisena toimijana* 137

KIERROT

*Taru Peltola, Inka Santala, Juha Hiedanpää,
Riikka Latva-Somppi, Himansu Mishra,
Maarit Mäkelä, Mia Pihlajamäki, Kati
Pitkänen, Matti Salo, Katriina Soini ja
Kristina Svets*
Hydrososiaalinen hoiva ja kriisiytyvä
vesisuhde 161

*Tiina Seppä, Juhana Venäläinen ja
Kirsi Laurén*
Pitkospuiden hoiva. Luonnon säilyttämisen
ja virkistyskäytön sommittumat 188

Alicja Staniszevska ja Pilvi Hämeenaho
Ei-toivotut olennot ja monilajinen
etiikka. Punkkien kohtaamiset kulttuurisen
ympäristömuutoksen kierrossa 211

Nika Potinkara
Kohti villimpää huomista? Suomalainen
villiinnytyspuhe ja kansallisen luonnon
konstruktiot 234

KERRAT

Mari Mäkiranta ja Vesa Puuronen
Kairattu sydän. Kamppailuja
Viiankiaavasta 263

Laura Seesmeri ja Katariina Vuori
Nimettömien dialogi. Kahden hylyn
spekulatiivisia kuiskauksia 283

Siria Kohonen
Kasviluonnon toimijuuden tunnistaminen
ja tuottaminen nykynoituutta käsittelevissä
Instagram-julkaisuissa 305

Liisa Kaski
Metsälogiaa 1840-luvun Virolahdelta
luontokadon Suomeen 326

Virpi Kaukio
Metsäsuhteet toisinkerrottuna.
Moniaistinen ja monilajinen tietäminen
uudistuvassa museoympäristössä 350

Nora Schuurman
Tuttuus ja vieraus lajienvälisissä
kohtaamisissa. Kokemukset metsästä
monilajisena kotina 370

Kirjoittajat 394

Abstract 395

Kalevalaseura-säätiön toimintakertomus
2024 396

Esipuhe

TIM INGOLD

Suomen viivasuorat valtatie halkovat vihreitä metsiä kilometri toisensa perään määränpäihin, jotka saavutetaan ja sitten ohitetaan saman tien. Tämä on tuttua jokaiselle suomalaiselle. Suomalaiset tietävät myös, miltä tuntuu kävellä polulla, joka kiertelelee metsissä, soilla, sammalpeitteisten kivien väleissä, horisontti näkymättömissä. Ajaminen ja kävelemisen kokemukset poikkeavat toisistaan täysin, mutta juuri tuttuutensa vuoksi ne värittävät ajattelua ja ymmärrystä lähes kaikilla elämänaloilla, myös oppineisuuden korkeassa ilmanalassa.

Olisi liian rajua jakaa oppineisto kahteen leiriin, autoilijoihin ja kävelijöihin, koska meistä jokaisessa on varmasti kumpaakin. Yksinkertaistaen voidaan kuitenkin sanoa, että kovien tieteiden, teknologian ja insinöörityeiden harjoittajat ovat taipuvaisia ajoneuvo-ajatteluun. Heidän paikkansa on kehityksen veturissa, suuntana tulevaisuus. He määrittävät tavoitteita ja laativat etene- missuunnitelmaa. Teknologien katse on tiukasti tiessä samalla kun metsät jäävät taa. Humanistit ja taiteentutkijat sen sijaan ovat

vaeltajia. Heillä on taipumus poiketa tieltä, monimutkaistaa asioita, suunnata sanaisiin tiheikköihin. He suunnistavat tulevaisuuteen seuraamalla askelmia menneisyyteen ja etsivät uutterasti vanhoja teitä ja tapoja. Humanistit pyrkivät kiertämään esteet sen sijaan että räjäyttäisivät ne tieltään. Heille suurin tie ei edusta reittiä edistykseen vaan sorron välinettä. Sillä työstetään kaivannaistaloutta, joka on köyhdyttänyt maat ja metsät ja ajanut alkuperäiskansojen jäänteet erillisalueille.

Myös tie on tietenkin erillisalue. Se on varattu niille, joilla on kalusto ja oikeus tien käyttöön. Se on vaaran ja väkivallan paikka, joka ei sovi lapsille ja johon kenenkään muunkaan ei pidä mennä ilman ajoneuvon suojaa tai kattavia turvavarusteita. Muilla kuin ihmiseläimillä ei ole tielle mitään asiaa. Kun metsistä kaadetuilla tukeilla lastatut rekat jyrivät yli, asfaltille päätyneet otukset jäävät aina toiseksi. Mutta kun käy metsään, saapuu toiseen maailmaan. Se vilisee elämänmuotoja, joista ihminen on vain yksi. Siinäkin maailmassa on vaaransa, mutta uhkat ovat toisenlaisia. Ihmisretkeilijälle suurin riski on joutua

eksyksiin. Kokeneet vaeltajat tietävät, että kun sumu laskeutuu, tuikutusta maisemasta tulee yhtäkkiä tuntematon ja vaikeakulkuinen. Silloin on viisainta odottaa kärsivällisesti, että sumu hälvenee. Muidenkin eläinten on syytä pysyä tarkkana, sillä minä hetkenä hyvänsä haukka saattaa syöksyä kimppuun tai kettu hypätä niskaan. Metsässä tarkkaillaan ja ollaan tarkkailtuna, katseltuna, kuunneltuna ja haistettuna. Metsä on silmiä, korvia ja neniä.

Tästä täytyy löytyä allegoria tieteen harjoittamiseen. Edellinen kuvaus tiestä voisi sopia yhtä hyvin tutkimuslaboratorioon. Sekin on tarkasti rajoitettu tila, jossa on vaarallisia laitteita. Sen suojavaatetettu henkilöstö astelee käytävillä, joiden ovet on varustettu hälytyslaitteilla. Ihmiset, olivatpa he kokeiden tekijöitä tai koehenkilöitä, saavat mennä ja tulla, jos heillä on kulkulupa, mutta ei-inhimillisistä koekaniineista vain onnekkaimmat pääsevät elävänä ulos. Koelaboratoriohan on tosiaan sekä tieteellisen edistyksen monumentti että ennenaikaisen kuoleman paikka, niin kuin tiekin. Mutta jos laboratorio muistuttaa tietä, mikä vertautuisi metsään?

Vastaus on tietenkin kirjasto, humanistitutkijoiden kantapaikka. Ensisilmäyksellä kirjastossa keskeisintä ovat kirjat, jotka on huolellisesti aakkostettu ja järjestetty aihepiireittäin hyllyihin. Tutkimustyö kuitenkin alkaa vasta kun kirjat otetaan hyllyistä ja avataan. Silloin kansista purkautuu menneisyyden rivejä, jotka sekoittuvat ja seurustelevat toisista hyllyistä otettujen muiden kirjojen ja tutkijan sisäisen äänen kanssa, ja syntynyt keskustelu jättää jälkensä kirjoituksiin, jotka siitä seuraavat. Tutkijan tapana on lukea nenä kirjassa niin

kuin luonnon systemaattisista luokituksista vapautuneet metsäneläimet lehteilevät aluskasvillisuutta. Luonnon puut ovat kirjoja, lehdet sivuja ja juuret kirjoitettuja rivejä, jotka pujottavat viestejään maankamaran läpi. Mutta jokainen sanojen viidakkoon heittäytynyt tutkija tietää, miten helppoa sinne on eksyä. Täytyy olla kärsivällinen ja odottaa, että ideat selkenevät epätietoisuuden usvasta. Täytyy myös pysytellä tarkkaavaisena, koska arvostelijat liitelevät haukkana yllä, valmiina raatelemaan.

Nykyään kaikkialla maailmassa metsiä kaadetaan leveämpien, nopeampien, enemmän liikennettä vetävien teiden alta. Samaan aikaan kirjastoja joko tuhotaan tai muunnetaan tiedonlouhintaa palveleviksi informaatiokeskuksiksi. Perinteisen viisauden, tiedon ja ymmärryksen häviö on suurempaa kuin milloinkaan aikaisemmin ihmiskunnan historiassa ja ennakoi kestäväntöntä tulevaisuutta. Mutta samaan aikaan kun liikenneinfrastruktuuri rapautuu maaperän vajotessa, ikijään sulaessa, mutavyöryissä ja maanjäristyksissä, metsät tekevät paluuta. Niiden ällistyttävä uusiutumiskyky tarjoaa tulevaisuuden toivoa. Metsien paluu antaa näkymän luonnon luomisvoimaan: jatkuvaan uudelleensyntymiseen, joka on enemmän kuin tieteen biodiversiteetiksi määrittelemä lopullisten muotojen kokoelmaluettelo säilymisen ja sukupuuton välissä.

Tulee varmastikin aika, jolloin rekkojen virta kestopäällistetyillä teillä pysähtyy, ja yhtä lailla luetut ovat teknologian ja insinööritiedon yllyttämän megatieteen päivät. Jonain päivänä se väistämättä luhistuu omaan hybriksiensä. Kun niin käy, ihmistieteiden ensisijai-

nen velvollisuus on ruokkia ja ravita luonnon luomaa elämää, joka kasvaa menneisyyden juurilta. Se on kulttuuriryötä, ja meillä ihmisillä, joilla on poikkeuksellinen kyky kutoa omat ja muiden äänet keskusteluun maailman puolesta, on siinä keskeinen osa. Kutsutaanpa sitä tieteeksi, taiteeksi tai miksi tahansa, tämä

oppi tarkoittaa metsissä elämisen opettelua uudelleen niin kuin esivanhempamme tekivät.

Kun avaat tämän kirjan, pysäköi ajoneuvosi tien oheen ja etsi puiden toveruutta.

(Suomentanut englannista Petja Kauppi.)

Johdanto

Uusia tarinoita monikriisin aikana

ROGER NORUM

© <https://orcid.org/0000-0002-4221-5777>

VEERA KINNUNEN

© <https://orcid.org/0000-0002-5640-101X>

NIINA HÄMÄLÄINEN

© <https://orcid.org/0000-0001-8788-9065>

Ympyrää on pidetty yhtenä ihmiskunnan vanhimista ja pyhimistä symboleista. Kierteiset, kehämäiset motiivit ovat kirjoitettua historiaa vanhempia, ja ne ovat symboloineet muun muassa ykseyttä, äärettömyyttä ja ikuisuutta, ajankulkua ja ihmisen elämänkaarta (esim. Helfand 2002, 13). Myös suomen kielen kiertoon viittaavat sanat, *kiertää*, *kekri*, *käyrä*, *käyri*, *kiero*, ovat mahdollisesti etymologisesti vanhinta kielellistä kerrostumaamme: itämerensuomalais-saamelainen auringonkehrästä juontuva kierto-sana on Suomen vanhimman sanaston etymologisen sankirjan mukaan indoiranilaista alkuperää¹. Sanan merkitys viittaa paitsi pyöreään muotoon myös kiertymiseen, punomiseen, kierouteen ja käyryyteen.

Kierrot eivät ole vain kielellisiä symboleja tai esteettisiä motiiveja vaan laajemmin ihmisen tapoja hahmottaa maailmaa ja sijoittaa itsensä osaksi sitä. Monissa esimoderneissa yhteisöissä ja kulttuureissa, kuten suomalais-karjalaisessa kansankulttuurissa, kierto viittaa erityisesti sykliseen aikakäsitykseen ja

luonnon kiertokulkuun. Tämänkaltaisessa myyttisessä maailmankuvassa aika käsitetään erilaisten tapahtumien ja tarinoiden kautta. Esimerkiksi luonnon kiertoon liittyvät vuotuisjuhlat ja erilaiset rituaalit määrittivät kansanomaista elämäntapaa 1800-luvun Suomessa vielä monelta osin. Kierron käsite esiintyy myös muissa yhteyksissä, kuten kalevalamittaisten runojen Laulajan sanoissa. Laulajalla on lanka- tai virsikerällinen lauluja, jotka hän kiertää auki, ja laulamisen päätteeksi kerii virret lankakeräksi.

Vaikka syklinen maailmankuva ja aikakäsitys on usein asetettu vastakkain länsimaisen, lineaarisen maailmankuvan kanssa, on myös moderni elämä syvästi kiinnittynyt syklisesti toistuviin kiertoihin: vuodenaikojen vaihteluihin, kuunkiertoon, vuorokausirytmeihin, vuoroveden liikkeisiin ja veden kiertokulkuihin ja kehollisiin kiertoihin, jotka rytmittävät elollisten elämää maapallolla. Jopa lineaarisesti etenevään edistysoppiin on sisäänkirjoitettu ajatus syklisestä toistuvuudesta, kierroista ja

paluista. Moderni politiikka, talous ja tiede kehittyvät vallankumousten, romahdusten ja paradigman muutosten kautta. Filosofit ja historiantutkijat Platonista Joshua Goldsteiniin (1988) ovat ajatelleet yhteiskuntien kehittyvän syklisessä tuhon ja uuden alun kierteessä. Historiantutkimuksella on usein tapana perustella oppialansa merkitystä painottamalla, että voimme ottaa oppia menneisyyden tapahtumista ollaksemme toistamatta samoja virheitä tulevaisuudessa (esim. Tromph 1979, 3).

2020-luvulla elämme moninaisten kriisien aikakautta, jossa maailman vakaalta näyttänyt perustaa ravistellaan aina solutasolta poliittiseen maailmanjärjestykseen asti. Ainutlaatuisilta tuntuvien myllerrysten keskellä on kuitenkin jotakin häiritsevällä tavalla tuttua: vaikka kaikki tuntuu murenevan ympärillämme, tunnistamme ajassamme yhtäläisyyksiä esimerkiksi fasismin nousua edeltäneisiin tapahtumiin Euroopassa. Tuntuu kuin historia toistaisi vääjäämättömästi itseään, vaikka me kuinka pyristelisimme vastaan.

Ekologisessa mielessä nykytilanteelle ei löydy kuitenkaan vastaavuutta ihmiskunnan historiassa. Teollista vallankumousta ja fossiilisten polttoaineiden käyttöönottoa on pidetty yhtenä rajapyykkinä, jonka jälkeen maapallon luonnonvarojen kuluttaminen ja sen vaikutukset biosfääriin ovat kiihtyneet eksponentiaalisiin mittasuhteisiin. Ihmiskunta on omilla toimillaan ylittänyt ekologisen kantokyvyn rajat, millä on kauaskantoisia, paikallisesti erilaisia ja arvaamattomia seurauksia niin ihmisille kuin muille maapallon asukkaille. Vuonna 2018 hallitustenvälinen

ilmastopaneeli IPCC (*Intergovernmental Panel on Climate Change*) varoitti erikoisraportissaan, että ilman kiireellisiä muutoksia energiantuotannossa ja elämäntavoissa seuraavan vuosikymmenen aikana ilmaston lämpenemisen vaikutukset ovat vakavat niin ihmiskunnalle kuin luonnolle. Tämä johti kunnianhimoiseen ilmastostrategiaan ja ekologiseen jälleenrakennustyöhön, jossa on tavoiteltu yhteiskuntia kannattelevien perustoimintojen – liikkumisen, asumisen, ravinnon – uudelleenjärjestämistä siten, että luonnonvarojen kestämatön kuluttaminen lopetetaan ja fossiilisten polttoaineiden käyttö vähenee (ks. esim. Järvensivu & Lummaa 2024, 41).

Monikriisien aika ja ekologisen jälleenrakennustyön kiireellisyys asettaa omanlaisensa haasteen myös meille kulttuurintutkijoille. Kulttuurintutkimus onkin viime vuosina ottanut näkyvän paikan ympäristöä koskevan tiedon tuottajana. Sana ”kulttuuri” esiintyy yhä useammin ympäristöongelmia, luonnonvarojen käyttöä ja yhteiskunnan kestävyysmurrosta koskevissa tieteellisissä ja poliittisissä keskusteluissa (Pyykkönen ym. 2024; Siivonen 2020). Niissä korostetaan, että kestävyysmurros on myös *kulttuurisen kestävyuden murros*, sillä maapallon kantokyvyn ehtoihin sovittautuminen edellyttää monenlaisia päällekkäisiä, globaaleja ja paikallisia kulttuurisia muutoksia (Järvensivu & Lummaa 2024; Lummaa 2023; Birkeland ym. 2018). Näin ympäristömuutokset ovat väistämättä aina myös kulttuurisia muutoksia, sillä muuttuvat ympäristöt ja kulttuurit muovaavat toinen toisiaan.

Kulttuuristen maailmanselitysten uudistaminen on välttämätöntä, sillä niin kauan

kuin pidämme yllä vakiintuneita käytäntöjä ja kielenkäytön muotoja ja kerromme aina samoja tarinoita ihmisen – ”meidän” – paikasta luonnonjärjestyksessä, jäämme neuvottomiksi maailman murentuessa ympärillämme (Bencke & Bruhn 2022, 10). Kuten botanisti ja alkuperäiskansatutkija Potawatomi Robin Wall Kimmerer (2013) huomauttaa, emme voi välttää ympäristökatastrofia, elleimme osaa edes kuvitella vähemmän haitallisia olemassaolon muotoja. Koska emme enää voi uusintaa moderniin maailmankäsitykseen pohjautuvia tapoja elää tällä planeetalla, tarvitsemme uuden ”kulttuurisen käsikirjoituksen” (Hyttinen & Lummaa 2020, 15), jonka pohjalta voimme rakentaa uudenlaisia muotoja olla yhdessä. Uudenlaiset tarinat ohjaavat elämäään maailmassa, jossa resursseja ei ole tarjolla loppumattomasti ja jossa luonnon kiertokulkuun aiheuttamamme häiriöt muuntavat elämän ehtoja (mts.).

Mitä olemassaolon ikuisesti kiertävä kehä tarkoittaa meille antroposeenin aikalaisille, jotka koemme olevamme historian käännekohdassa? Miten meidän pitää muuttaa ajatteluaamme, tarinoitamme ja toimintaamme voidaksemme säilyttää elämisen mahdollisuudet tuleville sukupolville? Voimmeko oppia olemaan toistamatta väijäämättömästi samoja virheitä? Voimmeko toistaa toisin?

Näistä vaikeista toiston, paluun ja muutoksen mahdollisuuden kysymyksistä sai alkunsa Kalevalaseuran vuosikirja *Käänteet ja kiertot – kulttuuriset ympäristömuutokset pohjoisessa*. Kysymys ohjasi meidät pohtimaan, millaista vastuuta ja vaikutusmahdollisuuksia meillä ihmistieteilijöinä on tässä kriisien läpäise-

mässä ajassa. Millaisia tarinoita me tutkijat kerromme ”meistä”, ihmisten ja muiden lajien rajoista ja kestävämmän yhdessäolemisen mahdollisuuksista?

Kiertokuluista kiertotalouteen

Alkuperäinen ajatuksemme ”kierrosta”² pohjautui pitkälti englanninkieliseen sanaan ”circulation”, jolle ei ole tarkkaa vastinetta suomen kielessä. Suomeksi voidaan käyttää tilanteesta riippuen kiertokulkuja, kiertoja, kehiä, suonistoa tai jopa levikkiä. Osuvin käänös lienee *kiertokulku*. Etymologisen sanakirjan mukaan myöhäiskeskiajan latinankielinen termi ”circulacioun” on muotoutunut sanasta ”circulare”, ”muodostaa ympyrä”. Termi on keskiaikaisessa käytössään viitannut alkemistiseen aineen muuttumista toiseksi (*Online Etymological Dictionary*).

Siinä missä syklinen mielikuvasto on ylihistoriallista, on mielikuva kiertokuluista ainesten virtoina leimallisesti uuden ajan tuote. Kiertokulku viittaa aineiden jatkuvaan virtaukseen suljetussa järjestelmässä ennemmin kuin sykliseen toistuvuuteen. (Gänger 2017.) Poliittisen maantieteilijän Erik Swyngedownn (2006) mukaan latinalaisperäinen kiertokulun käsite omaksuttiin yhteiskunnalliseen ajatteluun 1600-luvulla, kun lääkäri William Harvey muotoili ajatuksen verenkiertojärjestelmästä vuonna 1628 ilmestyneessä teoksessaan *Exercitatio anatomica de motu cordis et sanguinis in animalibus* (suom. *Sydämen ja veren liikkeet*, 2000). Harveyn ajatus ihmisen verisuoniston toiminnasta mullisti lääketieteen

ymmärryksen ihmisruumiista syrjäyttäen antiikin käsityksen verisuonissa elävistä hengistä. Vuosisadan loppuun mennessä ajatus oli omaksuttu paitsi lääketieteeseen myös laajemmin yhteiskunnalliseen ajatteluun, ja se alkoi hallita arkielämää, kaupunkisuunnittelua ja tieteellistä toimintaa niin metaforisella kuin materiaalisellakin tasolla (Swyngedow 2006; ks. myös Gänger 2017).

Modernisoituvassa tieteessä kiertokulun kuvastoa hyödynnettiin selittämään monenlaisia fysikaalisia ilmiöitä aina kemiallisista reaktioista kasvien nestevirtauksiin (Teich 1982). Kuitenkin vasta Ranskan vallankumouksen jälkeen kiertokulusta tuli valtametafora paitsi ympäristön myös yhteiskunnallisten ilmiöiden jäsentämiseen: ajatukset, uutiset, juorut, liikenne, ilma, valta ja raha alkoivat hahmottua ihmisten ja paikkojen välillä virtaavina objekteina. Erityisesti taloudelliset suhteet, kauppatavaran ja rahan liikkeet käsitettiin nestemäisinä ”virtoina”, joiden liikkeitä oli mahdollista ohjailta. 1800-luvun puolivälistä alkaen verenkierroksen metafora siirtyi myös kaupunkisuunnitteluun. Kaupunki ymmärrettiin ihmisruumiin kaltaisena organismina, jonka aineenvaihduntaa voitiin hallita erilaisen teknologisten suonistojen avulla. Modernissa kierron kuvastossa käsite irtaantui alkuperäisestä suljetun kierron ideasta ja yhdistyi lineaariseen ajatukseen jatkuvasta kehityksestä, kasvusta ja kasaantumisesta. (Swyngedow 2006; ks. myös Foucault 2010/1966, 176.)

Historioitsija Stefanie Gängerin (2017) mukaan kiertokulku on yksi ihmistieteissä yleistyneistä nestemäiseen virtaukseen viittaavista metaforista, joilla kuvataan modernin yhteis-

kunnan dynamiikkaa, paikkaan ja aikaan kiinnittymätöntä vapaata virtausta. Virtauksen vastinpariksi asettuu jähmeä ja staattinen esineiden maailma (Gänger 2017, 315). Nestemäisten virtausten ja sirkulaatioiden metaforia ovat hyödyntäneet ja vakiinnuttaneet ihmistieteelliseen ajatteluun muun muassa postmodernin kulttuurin tulkitsijat, kuten Zygmunt Bauman (2000) ja Arjun Appadurai (ks. esim. 2010; Appadurai & Rao 2023). Appadurai kirjoittaa, että trooppien avulla voitiin hahmotella globalisoituvan maailman nopeita kulttuurisia virtauksia ja liikkeitä. Virtauksen kuvasto vetosi postmoderniin ajatteluun tilattomuudessaan, keveydessään ja näennäisessä aineettomuudessaan.

Ympäristökriisin ja kestävyysmurroksen aikakaudella postmodernia vapaata virtausta kuvaavista metaforista on palattu fysiologisista kiertokuluista ammentaviin mielikuviin aineiden muuntumisesta suljetussa kierrossa. Ekologisessa jälleenrakennuksessa yhteiskunnan aineenvaihduntaa muovataan kokonaisvaltaisesti uusiksi, ja, kuten alussa totesimme, tämä tehtävä ulottuu teknologisten järjestelmien tasolta aina ajattelun järjestelmien uudistamiseen. Uudiskäsitteet, kuten *kiertotalous*, viitoittavat tietä kohti sosiaalista ja poliittista todellisuutta, jossa ainekset kiertävät suljetussa kehässä synnyttäen uusia tuotteita. Kielitieteilijöiden Katja Sjöblomin ja Ville Virsun mukaan kiertotalous-sana esiintyi satunnaisesti lehtikirjoittelussa jo 1920-luvulla, mutta sillä viitattiin luonnon kiertokulkuun tiiviisti kiinnittyneisiin elinkeinoihin kuten kaskiviljelyyn tai hylkeenpyyntiin. 1970-luvulta alkaen käsite on satunnaisesti esiintynyt nykymuotoisessa

merkityksessä viitaten luonnonvarojen kiertäykseen ja uudelleenkäyttöön. (Sjöblom & Virsu 2021, 260.) Nykyiseen merkitykseensä termi vakiintui 2010-luvun puolivälissä, jolloin uudiskäsitteeseen sovittiin Euroopan yhteisesti sopimia taloudellisia ja ekologisia tavoitteita (ks. esim. Sjöblom & Virsu 2021, 270).

Voi olla houkuttelevaa ohittaa kiertotalous ja muut uudiskäsitteet tekno-rationalistisina utopioina, mutta samalla ne ovat vakava yritys muuntaa yhteiskunnan ympäristösuhteita kestävimiksi. Tällainen muutos ei tapahdu pelkästään teknologisia järjestelmiä kehittämällä, vaan myös sanoilla. Kuten edellä totesimme, kestävyysmurros on myös kulttuurinen murros, joka pakottaa kertomaan uusiksi erilaisten olioiden väliset keskinäiset suhteet (Lummaa 2023; Järvensivu & Lummaa 2024; Valkonen ym. 2022). Suomen kielen etymologian kautta kierto voi tarkoittaa punomista, kiertämistä, toistumista, kertautumista ja *kertomista*. Vitsaksen vääntäminen tai langan kehääminen ei tapahdu itsestään, vaan vaatii työtä, yhteenkiertämistä ja sovittamista. Tämä metafora sopii hyvin kuvaamaan ajatustamme kulttuuristen ympäristömuutosten kierrosta keskinäisriippuvaisena, luonnonjärjestelmien ja inhimillisten järjestelmien toisiinsa kietoutuneina ja toisiaan muovaavina paikantuneina suhteina, joiden muuttaminen vaatii konkreettista työtä, aineiden yhteensovittamista ja myös toisin kertomista.

Kulttuurinen murros suhteessa biofyysiseen ympäristöön voi tarkoittaa esimerkiksi muutosta siinä, millaisia maisemia tai mitä lajeja pidetään arvokkaina, kauniina tai hä-

vitettävänä, ja millaiset muutokset ympäristössä ajatellaan ongelmallisina ja millaiset luonnollisina.

Käänteet, kierrot ja kerrat

Kirjoituskutsussa peräänkuulutimme tutkijoilta uudenlaisia jäsenyyksiä olioiden välisistä keskinäisistä suhteista ja kulttuuristen ympäristömuutosten kierroista. Jätimme kutsun tarkoituksellisen avoimeksi toivoen, että saisimme mahdollisimman monitieteisiä ja monen tyyllisiä tulkintoja teemasta.

Kutsun yhteen punovana käsitteenä kulki *kulttuuristen ympäristömuutosten kierrot*, jonka avulla hahmottelimme luonnonjärjestelmiä ja inhimillisiä järjestelmiä toisiinsa kiertyneinä ja toisiaan muovaavina paikantuneina suhteina. Ajattelimme, että tässä ekologisen kriisin läpäisemässä ajassa kulttuuriset muutokset ovat väistämättömiä, ja vaikka ne ovat osin ennakoimattomia ja hallitsemattomia, on meilläni oleviin prosesseihin mahdollista reagoida muun muassa tuottamalla mielikuvia, moraliteetteja, tarinoita ja käytäntöjä, jotka antavat eväitä vaihtoehtoisille tavoille elää ja olla maailmassa yhdessä toisten kanssa.

Kokoelman artikkelit kiinnittyvät humanistisen ja yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen pitkään perinteeseen, jossa on purettu ihmisen ja muun luonnon välistä keinokeista raja-aitaa (ks. esim. Ruuskanen & Schönach & Väyrynen 2021). Näiden keskusteluiden piirissä on pyritty irrottautumaan humanististen tieteiden ihmiskeskeisyyden taakasta ja lavennettu kulttuurin määritelmää

tunnistamaan myös ei-inhimillisten olentojen rooli osana kulttuureja.

Antropologi Tim Ingold on haastanut post-humanistisen käänteen ihmiskeskeisyyden kritiikkiä huomauttamalla, ettei modernin rationaliteetin ongelma ole niinkään ihmiskeskeisyys vaan pikemminkin selän kääntäminen muille luonnon olennoille. Valistusaikana vakiintunut ajattelu paitsi nosti ihmisen muun luonnon yläpuolelle, myös erotti itsensä paikan ja ajan sidonnaisuuksista suuntaamalla katseensa tulevaisuuteen. Ingold argumentoi provokatiiviseen tyyliinsä, että ratkaisu tähän ongelmaan ei ole ihmiskeskeisyydestä luopuminen vaan *ihmisen palauttaminen kaiken keskele*, kiinteään ajalliseen ja paikalliseen yhteyteen muun luonnon kanssa. Ingoldin mukaan tällainen käänne yhteiselon edellyttää myös ajallista muutosta, siirtymistä kronologisesta, tulevaisuusorientoituneesta kehitysjajattelusta jatkuvasti muotoutuvaan ymmärrykseen kehkeytyvästä elämästä. Yhteiseloä kunnioitava humanismi asettuu kuuntelemaan monilla eri äänillä kerrottuja tarinoita, tunnistaen ja kunnioittaen niiden ajallisia ja paikallisia erityisyyksiä yrittämättä muuntaa niitä yhdeksi yleispäteväksi Tarinaksi. (Ingold 2024, 1–2.)

Vuosikirjan artikkeleissa kehkeytyy tällainen keskinäisriippuvaisesta ontologiasta kumpuava humanistinen paradigma, joka pyrkii palauttamaan ihmisen muiden elollisten (ja elottomien) olentojen yhteyteen. Artikkeleissa kulttuuristen ympäristömuutosten kiertoja tarkastellaan paikantuneesti, historiallisista tilanteista käsin. Niiden moninaisia ja monitieteisiä näkökulmia yhdistää pyrkimys ulottaa muut kuin inhimilliset oliot – kuten joet,

esineet, puut, levät, eläimet ja infrastruktuurit – mukaan ”kulttuuria” ja ”yhteiskuntaa” muovaaviksi elementeiksi. Yllättäen valtaosassa artikkelikokoelman teksteistä toistuvat vesistöt ja muuttuvien vesisuhteiden tematiikka. Tarkemmin ajatellen tämä ei lopulta ole kovin yllättävää, sillä, kuten ympäristöhistorioitsija Paula Schönach (2021, 105) kirjoittaa, vesistöt ovat olennaisesti vaikuttaneet historiallisiin kehityskulkuihin ja muokanneet elämää ja yhteisöjä Suomessa. Veden olemusta luonnehtiva biofyysinen kierto tekee siitä elementin, jonka kanssa on hyvä ajatella ihmisen ja luonnon perustavalaatuista yhteenkietoutuneisuutta, ”hydrososiaalista kiertoa” (Haanpää O., tämä teos) niin ajassa kuin paikassa. Veden kiertokulut ovat konkreettisia, ja monilajisten yhteiskuntien elämän riippuvaisuus niistä kouriintuntuva. Vesistöt ovat samanaikaisesti paikallisia muodostumia, jotka kytkeytyvät laajempiin ympäristöihin ja lopulta planetaariin, hydrologiin kiertoihin. Erityisiä vesisuhteita tarkastellen kulttuuristen ympäristömuutosten pitkät ajalliset kaaret kiinnittyvät elettyyn hetkeen, planetaarisen skaalan biofyysisten prosessien tai poliittisten päätösten seuraukset materialisoituvat paikkaan, synnyttäen omanlaisiaan yhdessäolon mahdollisuuksia.

Kirja ei tarjoa yhtenäistä, yleispätevää määritelmää kulttuuristen ympäristömuutosten kierroista, vaan 16 tulkintaa aiheesta.

Olemme jakaneet artikkelit kolmeen osioon: käännteisiin, kiertoihin ja kertoihin.

Teoksen avaa antropologi Tim Ingoldin esipuhe, joka johdattelee luonnon ja kulttuurin yhteenkietoutumiin viemällä lukijat suo-

malaiseen metsään. Ingold ei tarjoa valmiita määritelmiä tai tulkintoja, vaan metsän analogian kautta pikemminkin kehottaa lukijaa astahtamaan sivupolulle, ihmettelemään ja jopa eksymään.

Käänteet-osion artikkeleissa pääpaino on käännekohdissa, erityisissä ympäristöhistoriallisissa murroskohdissa, joissa eletään muutosten keskellä ja pyritään sopeuttamaan omaa toimintaa nopeasti muuttuviin olosuhteisiin ja toimintaympäristöihin. Tässä ristiriitaisessa ja emotionaalisesti raskaassa tilanteessa koetaan *solastalgiaa*, kaivataan menetettyä elinympäristöä, johon ei enää ole paluuta, ja pyritään sopeutumaan tai aktiivisesti muuttamaan sitä. Osion avausartikkelissa Jarno Valkonen ja Mikko Äijälä kuvaavat, kuinka lohena ja ihmisen tiivis yhteys hapertuu ympäristömuutosten ja poliittisten päätösten seurauksena. Lohenpyynnin loppuminen katkoo yhteyden paitsi loheen lajina myös jokeen, toimintamaisemaan ja jopa *aikaan*, kun lohena vaellus ei enää jäsennä vuotuiskiertoa. Solastalgiaa, menetetyntoimintamaiseman kaipuuta koetaan myös Kirsi Sonck-Raution, Heta Lähdesmäen ja Otto Latvan artikkeleissa. He kiinnittävät huomionsa muutoksiin merellisissä monilajisissa suhteissa. Heidän analyysinsä keskittyy käytännölliseen ja emotionaaliseen ympäristöperintöön, joka muodostuu luonnon kanssa elämisen yhteydessä. He tunnistavat merkityksistä tiheitä *symbolilajeja*, jotka paikallisessa tiedossa viittaavat ympäristöongelmiin (sinilevä, merimetso) tai tuovat toivoa palautumisesta (rakkolevä, merikotka). Vastaavasti Riina Haanpää kiinnittää katsausartikkelissaan huomionsa Porin Tahkoluodon

merellisen ympäristön muutoksiin teollistumisen paineessa analysoiden kahden aktiivisesti kantaa ottaneen paikallisen kalastajan kokemuksellista tietoa ympäristömuutoksista. Haanpää kirjoittaa, että kalastuselinkeinon korvautuminen energiateollisuudella on joltanut kalastajien elämäntavassaan kantaman paikallisen tietotaidon menettämiseen.

Anna Varfolomeeva puolestaan tarkastelee Oulujoen seutua resurssimaisemana kysyen, miten erilaiset energiapoliittiset ratkaisut materialisoituvat ympäristöön ja vaikuttavat yhteiseloön. Olli Haanpään artikkeli paikantuu niin ikään Oulun seudulle vapaana virtaavan Kiiminkijoen valuma-alueelle. Hän jäljittää joen ja ihmistoiminnan hydrososiaalista kiertoa, miten joki on määrittänyt elämää alueella ja miten erilaiset poliittiset tavoitteet ja arvostukset ovat materialisoituneet joessa eri aikoina. Haanpää huomauttaa, että vaikka Kiiminkijokea ei ole valjastettu, se on kuitenkin kaikkea muuta kuin ”luonnontilainen”. Laura Puolamäki ja Eeva Raike jäljittävät vastaavanlaisia sosiokulttuuristen ympäristösuhdanteiden muutoksia Eurajokilaakson alueella. Kaikkinensa osion artikkelit korostavat paikkaan sidotun, kokemuksellisen ympäristötiedon ja -käytäntöjen merkitystä, joka voi monipuolistaa tai asettua vastakkain poliittisten päätösten ja taloudellisten intressien kanssa.

Kierrot-osion artikkelit kehrittelevät uudenlaisia jäsenyyksiä ja käsitteellistyksiä ihmisen suhteesta muihin lajeihin ja elementteihin. Näissä teksteissä hahmottuvat kierrot voidaan ajatella suomen kielen etymologian kautta erilaisten aineiden toisiinsa kietoutu-

neina ja toisiaan muovaavina suhteina. Kirjoittajat tarkastelevat maailman monimuotoisuutta ilman ennako-oletusta ihmisen erityisyydestä ja hakevat keinoja tunnistaa organismien ja aineiden välisiä yhdessäolon ja vastavuoroisen hoivan muotoja. Osion avaa Taru Peltolan ja kumppanien artikkeli hydrososiaalisesta hoivasta kriisien aikakaudella. Feministisen ympäristötutkimuksen keskusteluista ammentaen tutkijat esittävät kolme empiiriseen tutkimukseen pohjautuvaa provokaatiota, joiden kautta avautuu erilaisia huolenpidon verkostoja. Monilajisen hoivan keskusteluihin liittyvät myös Tiina Seppä, Juhana Venäläinen ja Kirsi Laurén artikkelissaan, jossa he analysoivat pitkospuuta hoivan sommittumina. Monisyisten luonnon hallinnan, suojelun ja käytön kysymysten tarkastelu hoivan avaamasta käsitteellisestä kehyksestä käsin muuttaa toimijoiden välistä dynamiikkaa ja auttaa tunnistamaan vastavuoroisuuksia ja riippuvuusuhteita. Alicja Staniszewska ja Pilvi Hämeenaho jatkavat monilajisen etiikan pohdintaa ottamalla tarkasteluun vieroksutun puutiaisen. Etnografisen tutkimuksen tekeminen ei-toivottujen lajien, kuten punkkien, kanssa haastaa kenttätöön vakiintuneita käytäntöjä ja avaa uusia eettisiä näkökulmia monilajiseen tutkimukseen. Punkeista on suomalaisessa keskustelussa tullut negatiivisilla merkityksillä ladattu symbolilaji, jonka leviäminen suomalaisten elinympäristöihin muuttaa tutut elinympäristöt vieraksi ja vaarallisiksi. Kirjoittajat pohtivat monilajisen tutkimuksen eettisiä kysymyksiä tarkastelemalla hankalia kohtaamisia tutkimuksenteon arjes- ja esittelevät näiden kohtaamisten pohjalta

syntyneitä tutkimuseettistä protokollaa. Osion päättää Nika Potinkaran analyysi ”alkuperäisyyden” ideasta sekä luonnon ja ihmisen suhteesta viime aikoina luonnonsuojeluaatteen rinnalle nousseessa ennallistamis- ja villiintymyskeskustelussa.

Kerrat-osiossa palaamme kertomisen ja toistin toistamisen äärelle. Jos tarinat ja myytit ovat keino jäsentää menneisyyttä ja tulevaisuutta ja omaa paikkaa maailmassa, niin tarinoilla on poliittista voimaa: mielikuvittelemalla ja kertomalla maailmaa tehdään toiseksi. Siksi päätimme kokoelman keräämällä loppuun uudenlaisia tieteentekemisen tapoja ja kertomisen muotoja kokeilevat tekstit. Osio jatkaa 2014 ilmestyneen vuosikirjan, *Ympäristömytologian* teemaa ihmisen, myyttien ja ympäristön suhteista keskittyen inhimillisen ja ei-inhimillisen välisiin suhteisiin ja kulttuuristen ympäristömuutosten kierto. Mari Mäkiranta ja Vesa Puuronen keskittyvät sosiologis-taiteelliseen performanssiin Viiankiaavalla, suolla, josta on tullut risteävien globaalien ja paikallisten poliittisten ja taloudellisten intressien polttopiste. Mäkirannan ja Puuronen performanssi on samanaikaisesti tutkimusta ja ympäristöaktivismia ja se muistuttaa, ettei näennäisesti neutraali ja objektiivinenkaan tutkimustyö ole viatonta tarkkailua, vaan jokaisella tutkimusteolla osallistutaan maailman tuottamiseen. Laura Seesmeren ja Katariina Vuoren spekulatiivisessa kokeilussa testataan näytelmäkirjoituksen muotoa posthumanistiseen analyysiin, jossa kerrotaan kahden nimettömän laivan hylyn, Hahtiperän hylyn ja Borstö I:n, elämäntarina niiden omilla ”äänillä”. Siria Kohonen tarkastelee

suomalaisten nykynoitien luontosuhteita analysoimalla nykynoituuteen liittyviä sosiaalisen median julkaisuja. Kohonen osoittaa, että nykynoituuden kuvastossa tunnistetaan ihmisen ja luonnon välinen vastavuoroinen suhde ja annetaan kasveille hyvinkin laajaa toimijuutta ja vaikutusvaltaa. Myös Liisa Kaski suuntaa tutkivan katseensa esiteolliseen virolahtelaiseen metsään haastaen etsimään vaihtoehtoisia tarinoita nykyiselle resurssikeskeiselle metsäsuhteelle. Kaski tarkastelee metsäperinteen muutoksia lukemalla virolahtelaisen Eljas Raussin (1840) *arkilogiaksi* nimeämää kansatieteellisen tarkkaa aikalaiskuvausta metsäsuhteen näkökulmasta, *metsälogiana*. Myös Virpi Kaukio kohdistaa artikkelinsa uudenlaisten metsäsuhteiden kerrontaan ja tuottamiseen analysoimalla metsän representoimista monilajisena ja moniaistisena paikkana museokontekstissa. Metsän uudelleenmäärittelyyn osallistuu myös Noora Schuurmanin artikkeli, jossa metsä tulee kerrotuksi muiden lajien näkökulmasta *monilajisena kotina*, jossa ihminen on vieraana.

Lopuksi

Vuosikirjan artikkelien tulkinnoissa kohtaavat latinalaisperäisen ”sirkulaation” nestemäisenä virtaava, päättymätön kierto ja itämerensuomalais-saamelaisen etymologian punoutumiseen ja yhteenkietoutumiseen viittaavat merkitykset. Mitä nämä kuusitoista tekstiä lopulta kertovat – yhteen liitettyinä tai yksittäin? Ainakin sen, että yhtä yksittäistä ymmärrystä

ei ole. Eihän ole yksittäistä taustatekijää, joka selittäisi historiaa tai suuntaisi tulevaisuutta. Kulttuuristen ympäristömuutosten käännteet ja kierrot eivät ole yksinomaan inhimillisten päätösten ekologisia seurauksia tai reaktiota ympäristössä tapahtuviin muutoksiin. Ne muotoutuvat monitahoisesti ihmisten, organismien, materiaalien, paikkojen ja ajallisuuksien kietoutumisissa. Tämän kokoomateoksen tavoitteena on ollut jäljittää sitä, miten rakenteet, käytännöt ja vertauskuvat käännteistä ja kierroista muokkaavat yhteiselon reunaehdot ja maailmassa, joka on jatkuvassa liikkeessä, aniharvoin lineaarinen ja sitäkin useammin toistoille rakentunut. Tämän kudelman ymmärtäminen vaatii tarkkaa havainnointia, harjaantunutta ja kärsivällistä tarkkaavaisuutta: taitoa kuunnella, tuntea ja odottaa silloinkin, kun aika hämärtää tulevaisuuden polut.

Tim Ingold käsittelee tällaista herkkyyttä ajatuksia herättävässä esipuheessaan. Hän kutsuu meitä hylkäämään suoriksi rakennetut kulkuväylät ja maantiet, joiden laidoilla maailma kiitää ohi epätarkkana massana, ja valitsemaan sen sijaan pieniä risteäviä ja kiemurtelevia metsäpolkujia, joissa elämän käännteisiin ja kiertoihin ei voi olla tarttumatta niin, että ne avaavat uutta ymmärrystä olemassaolosta. Media- ja kuvataiteilija Antti Tenetzin kansikuvateos heijastelee tätä ajatusta. Suden liikkeiden digitaalinen jäljentäminen tuo esiin paitsi tuon eläimen läsnäolon myös laajemmin ne kulttuuriset maisemat, joille muistot, toimijuudet ja ympäristömuutokset rakentuvat. Nämä kuvat ja vertauskuvat ohjaavat huomion risteäviin polkuihin, ajalli-

siin kerroksiin, käänteisiin ja kiertoihin, jotka kietovat yhteen elolliset ja elottomat oliot ja kaiken siltä väliltä.

Tämä teos ei päädy esittämään karttaa, vaan valottaa maastoa – epätasaista, kääntyilevää, kiertävää ja kertomuksia kuhisevaa maastoa. Kulttuuristen ympäristömuutosten kierroista puhuminen korostaa ymmärrystä siitä, että emme kulje historiallisesti suoraa linjaa eivätkä kulttuurit kehity toisistaan erillisinä ja yksittäin. Sen sijaan maailmaa määrittävät paluut ja repeämät, toistot ja kumoukset. Tällaisessa maastossa kierrot eivät ole suljettuja kehiä vaan avoimia kutsuja: kuittelemaan toisin, liikkumaan toisin, kertoamaan toisin, niin, että uudet tarinat mahdollistavat kestävämpiä ja huolellisempia tapoja elää yhdessä jaetussa ja muuttuvassa maailmassa. Tällainen maailma voi olla sekä ekologisesti kestävä että kulttuurisesti elinkelpoinen. Täynnä toistoja, mutta myös täynnä mahdollisuuksia ohjata toistoja aina uusille poluille, kohti muutosta, joka on aina myös entisen uudelleen löytämistä.

Kiitokset

Olemme kiitollisia seuraaville kollegoille ja ystäville, jotka eri vaiheissa käsikirjoituksen valmistelua tarjosivat kannustusta, ideoita ja apua: Georg Gangl, Vesa-Pekka Herva, Emily Höckert, Tim Ingold, Marjo Juola, Jouni-Matti Kuukkanen, Michelle Mamane, Marko Mutanen, Pauliina Rautio, Taavetti Rautio, Paula Rossi ja Anu Valtonen. Hanna Snellmanilla oli tärkeä rooli vuosikirjan teeman ideoijana

sen alkuvaiheessa. Kiitos myös taiteilija Antti Tenetzille mahdollisuudesta käyttää kansikuvituksessa pysäytyskuvaa teoksesta *Sudenmaa*, joka on osa mediateoskokonaisuutta *Jäljestää/Traces*.

Haluamme myös kiittää lukuisia nimettömiä vertaisarvioijia, jotka tekivät huolellisia ja asiantuntevia arvioita tämän teoksen käsikirjoituksille. Erityiskiitos teoksen viimeistelystä kieliasusta kuuluu vuosikirjan tekniselle toimittajalle Petja Kaupille tinkimättömästä kielenhuollosta ja käännöstyöstä sekä kriittisistä ja rakentavista kommentteista ja huomioista kirjan viimeistelyvaiheessa.³

VIITTEET

- 1 ”Itämerensuomalais-saamelaisen sanan alkuperä on luultavasti indoiranilaisen kantakielen erittäin varhaisessa vaiheessa eli niin sanotussa esi-indoiranilaisessa kielimuodossa, jossa sanan asu oli *kekróm; tästä kehitetty myöhemmin indoiranilaisen kantakielen **čakrá*m ’pyörä’, josta sitten sanskritin *cakrá*m ’(vaunun) pyörä; auringonkehä; vuoden kierto” (Suomen vanhimman sanaston etymologinen verkkosanakirja).
- 2 Kirjan teema sai alkunsa Roger Norumin ja etnologi Hanna Snellmanin keskusteluista Kalajoella. Pitkällä kävelyllä merenrannalla heidän keskustelunsa kiertyivät toistuvasti ympäristökriisiin ja siihen, miten hitaasti ympäröivän maailman materiaaliset muutokset vaikuttavat akateemisiin käytäntöihin.
- 3 Lisäksi olemme kiitollisia SIEF Aberdeen 2025 -konferenssin työryhmän ”Unwriting cycles, circles, circulations: Critical and creative considerations” osallistujille, joiden näkemykset ri-

kastivat kiertojen tematiikkaa entisestään. Tätä työtä ovat tukeneet Oulun yliopisto sekä Prof6 Biodiverse Anthropocenes -tutkimusohjelma (336449), ja Suomen Akatemian rahoittamat tutkimushankkeet ”Pohjoisen päätepiestet: sosio-ekologisesti kestävä kehittäminen ja liikumisen nykyisyys ja tulevaisuudet arktisessa Fennoskandiassa” (339423) sekä ”RURALEX: Knowledge in Crisis: The Dynamics of Environmental Expertise amidst Rural Change” (369121) sekä Lapin yliopiston Prof7 REARC-TIS -tutkimusohjelma (Suomen Akatemia).

KIRJALLISUUS

- Appadurai, Arjun 2010. How Histories Make Geographies. *The Journal of Transcultural Studies* 1(1), 4–13. <https://doi.org/10.11588/ts.2010.1.6129>.
- Appadurai, Arjun & Vyjayanthi V. Rao 2023. The Circulation of Forms and Forms of Circulation. *Public Culture* 35(2 (100)), 153–56. <https://doi.org/10.1215/08992363-10575553>
- Bauman, Zygmund 2000. *Liquid modernity*. Cambridge, Polity Press.
- Bencke, Ida & Bruhn, Jørgen (toim.) 2022. *Multispecies Storytelling in Intermedial Practices*. Santa Barbara, Punctum Books.
- Birkeland, Inger, Rob Burton, Constanza Parra & Katriina Siivonen (toim.) 2018. *Cultural Sustainability and the Nature-Culture Interface. Livelihoods, Policies, and Methodologies*. London, Routledge.
- Eagleton, Terry 2016. *Culture*. New Haven, Yale University Press.
- Foucault, Michel 2010/1966. Sanat ja asiat. Alkuteos: *Les mots et les choses*. Suom. Mika Määttänen. Helsinki, Gaudeamus.
- Goldstein, Joshua 1988. *Long Cycles: Prosperity and War in the Modern Age*. New Haven, Yale University Press.
- Gänger, Stefanie 2017. Circulation: Reflections on Circularity, Entity, and Liquidity in the Language of Global History. *Journal of Global History* 12(3), 303–318. <https://doi.org/10.1017/S174002281700016X>
- Harvey, William 2000/1628. *Verenkierrosta. Sydämen ja veren liikkeet. Exercitatio anatomica de motu cordis et sanguinis in animalibus*. Suomeksi latinasta kääntänyt Antto Leikola. Helsinki, Terra Cognita.
- Helfand, Jessica 2002. *Reinventing the wheel*. New York, Princeton Architectural Press.
- Hyttinen, Elsi & Lummaa, Karoliina 2021. Lukeminen humanismin murroksessa. Teoksessa Elsi Hyttinen & Karoliina Lummaa (toim.), *Sotkuiset maailmat. Posthumanistinen kirjallisuudentutkimus*. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 120. Jyväskylä, Jyväskylän yliopisto, 9–36.
- Ingold, Tim 2024. For a new humanism. *Anthropology today* 40:5, 1–2.
- Intergovernmental Panel on Climate Change. 2018. Special Report on Global Warming of 1.5 °C, 8 October 2018. <https://www.ipcc.ch/sr15/>. (Luettu 27.6.2025.)
- Järvensivu, Paavo & Lummaa, Karoliina 2024. Ekologisen jälleenrakennuksen kulttuuri. *Niin & Näin* 3/2024, 41–43.
- Kimmerer, Robin Wall 2013. *Braiding Sweetgrass. Indigenous Wisdom, Scientific Knowledge and the Teachings of Plants*. London, Random house, Penguin books.
- Knuuttila, Seppo & Piela, Ulla (toim.) 2014. *Ympäristömytologia*. Kalevalaseuran vuosikirja 93. Helsinki, SKS.
- Lummaa, Karoliina 2023. *Kulttuuri ja kestävyysmurros*. BIOS-tutkimusyksikkö. BIOS.fi. <https://bios.fi/kulttuuri-ja-kestavyysmurros>. (Luettu 1.12.2023.)

- Lummaa, Karoliina & Rojola, Lea 2020 (toim.). *Posthumanismi*. Turku, Eetos.
- Latva, Otto & Lähdesmäki, Heta 2020. Miten ker-
toa menneisyydestä ja rakentaa tulevaisuutta –
historiasta, ihmisistä ja muista eläimistä. Teok-
sessa Elias Aaltola & Birgitta Wahlberg (toim.),
Me & Muut eläimet. Uusi maailmanjärjestys. Tam-
pere, Vastapaino, 19–42.
- Online etymological dictionary*. <https://www.etymonline.com/word/circulation>. (Luettu 27.6.2025.)
- Park, John S. 2019. Cyclical environments drive
variation in life-history strategies: a general
theory of cyclical phenology. *Proceedings of the
Royal Society B: Biological Sciences* 286, 1898.
- Pyykkönen, Miikka, Kortekallio, Kaisa, Kumpu-
lainen, Kaisu, Luonila, Mervi & Sokka, Saka-
rias 2024. Kohti kestävää kulttuuria. *Wisdom
Letters*, 2024(1). <https://doi.org/10.17011/wl/10>
- Ruuskanen, Esa, Schönach, Paula & Väyrynen,
Kari 2021. Johdanto. Teoksessa Esa Ruuskanen,
Paula Schönach & Kari Väyrynen (toim.), *Suo-
men Ympäristöhistoria. 1700-luvulta nykyaikaan*.
Tampere, Vastapaino, 9–29.
- Räsänen, Tuomas & Schuurman, Nora (toim.)
2020. *Kanssakulkijat: Monilajisten kohtaamisten
jäljillä*. Helsinki, SKS.
- Siivonen, Katriina 2020. Metsäsuhte kulttuurises-
ti kestäväenä tulevaisuusperintönä. *Vuosilusto
13, Metsät ja kulttuurinen kestävyys*. Punkaharju,
Lusto-Suomen metsämuseo & Metsähistorian
Seura, 10–23.
- Sjöblom, Paula & Virsu, Ville 2022. Kiertotalous-
sanatunnettuus ja merkitystulkinnat. *Puhe ja
kieli* 41(4), 265–284. [https://doi.org/10.23997/
pk.113853](https://doi.org/10.23997/pk.113853)
- Schönach, Paula 2021. Tuhansien vesien maa.
Teoksessa Esa Ruuskanen, Paula Schönach &
Kari Väyrynen (toim.), *Suomen Ympäristöhisto-
ria. 1700-luvulta nykyaikaan*. Tampere, Vasta-
paino, 105–109.
- Suomen vanhimman sanaston etymologinen verkkosana-
kirja*. Kekri. <https://sanat.csc.fi/wiki/EVE:kekri>
- Swyngedouw, Eerik 2006. Circulations and me-
tabolisms: (Hybrid) Natures and (Cyborg) cit-
ies. *Science as Culture* 15(2), 105–121. [https://doi.
org/10.1080/09505430600707970](https://doi.org/10.1080/09505430600707970)
- Trompf, G.W. 1979. *The Idea of Historical Recurrence
in Western Thought: From Antiquity to the Reforma-
tion*. Berkeley, UC Press.htt
- Valkonen, Jarno, Kinnunen, Veera, Huilaja, Heik-
ki & Loikkanen, Teemu 2022. Introduction.
Teoksessa Jarno Valkonen, Veera Kinnunen,
Heikki Huilaja & Teemu Loikkanen (toim.),
*Infrastructural Being: Rethinking Dwelling in a Na-
turecultural World*. Cham, Springer International
Publishing, 3–15. [https://doi.org/10.1007/978-
3-031-15827-8_1](https://doi.org/10.1007/978-3-031-15827-8_1)

KÄÄNTEET

Tenojoen lohenkalastuskielto tiedollisena menettämisenä

JARNO VALKONEN

MIKKO ÄIJÄLÄ

ORCID <https://orcid.org/0009-0008-8287-7901>

Asiasanat: ympäristö- ja luonnontieto, menetys, Tenojoki

On toukokuun viimeinen viikko. Sää on aurinkoinen mutta kolea. Kesä odottaa vielä itseään. Tenojokikin vapautui jäistä vasta parisen viikkoa sitten. Puiden lehdet eivät ole edes hiirenkorvilla. Istumme saamelaisen tutkuskumppanimme kanssa majapaikkamme keittiöpöydän ääressä vaihtamassa kuulumisia. Juttelemme keväästä, tulvasta ja siitä, mitä hän aikoo nyt kesällä tehdä, kun lohenkalastuskielto Tenojoen vesistöalueella jatkuu kolmatta vuotta. Tutkuskumppanimme kertoo laittaneensa edellisellä viikolla veneen vesille tarkoituksena pyytää meritaimenta, kun sen kalastusaika alkaa. Ja selän takia: ”Soutu tekee hyvää”, hän sanoo. Normaalisti hän olisi valmistautumassa lohenpyyntiin, koska lohi on ”tullut takaisin jo tähän aikaan”. Mutta nyt on toisin, ja se tuntuu:

Oudolta tuntuu silleen, kunhan tässä nyt kesäkin tulee ja lämpiyä ilmat. Tuossa kävelee eikä veneitä liiku millään tavalla. On se vähän tyhjä olo. Kyllä se viime vuonnakin, kun tuossa soutu-li ja vielä kävin tuolla naapurissa Norjassa, kun katsoi joelle, ei ketään. Ei rannoilla. Ei edes puheseuraa. (TK1¹)

Suomen ja Norjan rajajoki Teno virtaa keskellä tenonsaamelasta maailmaa. Se on yksi merkittävimmistä Atlantin lohen (*salmo salar*) kutuajoista maailmassa. Tenossa ja sen sivujoissa esiintyy yli 30 geneettisesti erilaistunutta lohikantaa, joista suuri osa, mukaan lukien Tenojoen pääuoman kanta, alkoi merkittävästi heikentyä vuodesta 2019 alkaen (Anon. 2019). Tenon lohikannat ovat romahtaneet huolimatta voimassa olevasta Norjan ja Suomen valtioiden välisestä kalastussopimuksesta, sopimuksen toimeenpanon edellyttämästä tieteellisestä seurannasta sekä muista institutionaalisista järjestelyistä, joilla biologisesti kestävä lohipolitiikan edellytyksiä on yritetty vahvistaa rajan molemmin puolin.

Jo useamman vuoden jatkunut lohikantojen nopea ja voimakas taantuminen oli perusteena, kun lohenkalastus vesistöalueella kieltettiin kokonaan Suomen ja Norjan valtioiden välisellä päätöksellä ensi kertaa kesällä 2021. Kieltoa on sittemmin jatkettu vuosina 2022, 2023 ja 2024, ja se tulee todennäköisesti jatkumaan vielä vuosia, koska lohikantojen alamaäki on jatkunut kalastuskiellosta huolimatta

(Anon. 2024). Tenojokilaakson saamelaiset kyllä ymmärtävät, että lohenkalastusta pitää rajoittaa Tenojokilaakson saamelaiset kyllä ymmärtävät, että lohenkalastusta pitää rajoittaa, mutta totaalista lohenkalastuskieltoa pidetään liian rajuna ja yksipuolisena keinona kalataloudellisen kestävyuden saavuttamiseksi. Sitä pidetään epäoikeudenmukaisena, koska kalastuskiellon kaikki negatiiviset sosiaaliset, kulttuuriset ja taloudelliset vaikutukset ovat jääneet paikallisten kannettavaksi (ks. Abernethy ym. 2022). Lisäksi kalastuskieltoa arvostellaan epäloogiseksi, koska se ei kaikilta osin vastaa jokilaakson elettyä todellisuutta eli sitä, mitä paikallisesti tiedetään lohien ylijärjaisistä liikkeistä sekä lohikantojen kestävyyttä tukevista ja kalojen hyvinvointia edistävästä paikallisista käytännöistä.

Paikallisten epäluottamusta valtiohallinnon kykyyn harjoittaa tietoperustaista paikallista kalataloushallintaa voimistaa valtiollisen tason vastahakoisuus tarkastella merikalastuksen vaikutuksia kriittisesti sekä vieraslaji kyttyrälohen kannan voimakas lisääntyminen Tenon vesistöalueella. Norjan ja Suomen valtioiden keinot vieraslajin tehokkaaksi vähentämiseksi ovat ainakin tähän saakka olleet toimimattomia (ks. Leisti & Nuutinen-Kallio 2023). Lohenkalastuskieltoon kulminoituva biologisen kestävyuden tavoittelu ja siitä seuraavat negatiiviset sosio-ekologiset vaikutukset paikalliseen elämään osoittavat, että Tenojoen vesistöaluetta koskeva kokonaisvaltainen ja toimiva kalastuksen säätely, kalakantojen ja joen hoidon käytäntö puuttuu (ks. Abernethy ym. 2022; Frandy 2021).

Artikkelissamme lähestymme Tenojoen kalataloudellisen kestävyuden ongelmaa tarkastelemalla etnografisesti tenonsaamelaisten kokemuksia kestävästä kalatalouden toteuttamisen nykykäytännöistä ja tulevaisuuden mahdollisuuksista. Tutkimuksemme asemoituu monitieteisen saamentutkimuksen ja yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen kentille, joilla Tenon lohipolitiikkaa on aiemmin tarkasteltu esimerkiksi valtioiden kalataloushallinnan valtasuhteiden epäsymmetrian (Kuokkanen 2020; Ween 2012), biologisen ja saamelaistiedon integroinnin (Joks & Law 2017; Brattland & Mustonen 2018) sekä avoimemman, kokonaisvaltaisemman ja yhteistoiminnallisemman lohipolitiikan toteuttamisen (Hiedanpää ym. 2020) näkökulmista.

Tenon kalataloushallinnassa ensisijaiseksi kestävyuden ulottuvuudeksi on nostettu biologinen kestävyys. Lohipopulaatiosta huolehtimiseen liittyy kuitenkin myös paljon laajempia käytännön ekologisia kysymyksiä (ks. Lien 2023). Kalastuksen biologista kestävyyttä edistetään tietoperusteisella säätelyllä, joka edellyttää sekä yksityiskohtaista, pääsääntöisesti luonnontieteellistä tietoa kalakannoista että kalastuksen kestävämmyyttä aiheuttavien tekijöiden tunnistamista. Näin voidaan asettaa oikeasuhteisia ratkaisumenetelmiä ongelmallisten tilanteiden korjaamiseksi (Haapasalo 2024). Lähtökohtanamme on, että tenonsaamelaisten kritiikin lohenkalastuskieltoa kohtaan voidaan ymmärtää haastavan biologisen kestävyuden käytäntöä ja tuovan keskusteluun esityksen tietoperusteisen kalastuksen säätelyn käytännöksi, joka täydentäisi sitä. Tenonsaamelaisten näkökulmasta

paikallisella tiedolla tulisi olla merkittävämpi asema kalastuksen sääntelyn käytännöissä.

Kohdennamme analyysimme tenonsaamelaisien näkemyksiin kestävästä kalatalouden ehdoista ja mahdollisuuksista soveltamalla sosiologi Rebecca Elliottin (2018) menettämisen sosiologista (*sociology of loss*) tutkimusotetta. Lohenkalastuskielto on aiheuttanut Tenojokilaakson asukkaille monenlaisia sosiaalisia, terveydellisiä ja kulttuurisia menetyksiä. Myös taloudelliset menetykset ovat olleet mittavat. Esimerkiksi Utsjoen kunta- ja aluetaloudelle kalastuskielto on merkinnyt noin neljän miljoonan euron vuotuisia taloudellisia menetyksiä, joka on noin 9 % Utsjoen kunnan koko tuotosta (Abernethy ym. 2022, 24).

Elliottin (2018) mukaan kestävyys ei aina tarkoita sitä, että muutoksen edessä jotakin säilyy ja jatkuu, kunhan vain teemme oikeita asioita oikein. Kestävyys voi myös edellyttää jonkin menettämistä tai jostakin luopumista, jotta jokin muu voi säilyä tai olla kestävä (mt., 304). Lohenkalastuskiellon ja siitä seuraavien menetysten analyysi voi paljastaa aiempia kestävämmyyttä ylläpitäviä rakenteita, valta-asemia ja toimia, joista luopuminen voi olla edellytys kestävien ratkaisujen löytämiseksi (Beck 2015; Elliott 2018; Elliott 2022). Meitä kiinnostaa, mitä ollaan kalastuskiellon myötä vaarassa menettää ja miten tämä kaikki liittyy kestävästä kalastuksen tavoitteen toteutumiseen. Kysymme, mistä kaikkesta voi olla syytä luopua ja mitä kaikkea on säilytettävä, jotta Tenon kalataloudellinen kestävyys olisi saavutettavissa.

Lohenkalastuskiellolle menettämisen analyysissä kohdennamme huomiota ennen muu-

ta kalastukseen käytäntönä, joka on nyt kalastuskiellon myötä väliaikaisesti menetetty. Kalastukseen kulminoituvat monet kestävyys-tavoitteen toteutumisen kannalta olennaiset asiat, kuten kalastuksen säätely suhteessa niin kalakantojen kestävyteen kuin paikalliseen sosio-ekologiseen järjestelmäänkin ja sen kykyyn sopeutua muutoksiin. Lohenkalastus on kuitenkin paljon enemmän kuin tapa saada saalista. Se on aktiivista yhdessäeloa ja yhdessä tietämistä lohen ja paikallisen jokimaisen kanssa (Law & Joks 2017), joka tuottaa tietoa lohesta, lohikannoista ja koko ekosysteemistä myös virallisen tietoperusteisen kalataloushallinnan tarpeisiin esimerkiksi saalisilmoitusten muodossa. Artikkelissa esitämme, että Tenojoen vesistöaluetta koskevan lohenkalastuksen kieltämisen myötä on menetetty mahdollisuus monipuoliseen tiedontuotantoon lohikannoista ja niiden ekosysteemien tilasta, jota tietoperusteinen kalastuksensäätelykin edellyttää. Lohenkalastuskielto on siten ennestään lisännyt tiedollista epävarmuutta Tenon vesistöalueen sosio-ekologisesta tilasta.

Tutkimuksemme perustuu etnografiseen tutkimusaineistoon, joka koostuu Utsjoen kirkonkylällä tehdyistä kenttätöyhävainnoista, Utsjoen saamelaisien tutkimuskumppaniemme haastatteluista sekä Tenon lohta ja sen kalastusta käsittelevistä tutkimusjulkaisuista ja asiakirjoista. Saamentutkimuksen teoreettis-metodologisia lähtökohtia (Valkonen ym. 2022) seuraten tulkitsemme tutkimuskumppaniemme huolen kalastuskiellon syistä ja seurauksista paikallisen sosio-ekologisen järjestelmän ominaisuuksia koskeväksi paikalli-

seksi tietoksi, joka on tulosta pitkäkestoisesta, yhteisöllisestä ja käytännöllisestä yhteiselosta lohen kanssa (ks. Helander-Renvall 2016; Valkonen & Valkonen 2019; Law & Joks 2019).

Seuraavaksi esittelemme aineistomme ja metodologiset sitoumuksemme, minkä jälkeen esittelemme menettämisen sosiologiaa soveltavan tutkimusotteemme. Sitten analysoimme kalastuskiellolle menettämistä esityksinä tietoperusteisen kalastuksensäätelyn mahdollisuuksista ja lopuksi kokoamme yhteen analyysin huomioita Tenon vesistöalueen kalataloudellisen kestävyuden ehdoista ja mahdollisuuksista.

Menettämisen sosiologia näkökulmana Tenojoen kalataloudellisen kestävyuden tarkastelussa

Jo useamman vuoden jatkunut lohikantojen nopea ja voimakas taantuminen oli perusteena, kun lohenkalastus Tenojoen vesistöalueella kiellettiin ensikerran kesällä 2021. Kiellon tavoitteena on elvyttää heikentyneitä lohikantoja Tenon vesistöissä niin, että syntyisi kalastettavaa ylijäämää ilman että kalastus uhkaisi lohikantojen pitkäaikaista elinkelpoisuutta. Ylijäämän kokoa määrittää kalataloushallinnon asettama kutukantavoitteen suojeluraja. Tämänhetkinen tilanne on siis se, että vesistöalueen lohikanta ei täytä kutukantavoitetta, ja siksi ei ole ylijäämää, jota voisi kestävästi kalastaa (Anon. 2024).

Kestävyydellä voidaan Walter Alfredo Salas-Zapatan ja Sara Milena Ortiz-Muñozn (2018) mukaan tarkoittaa joko tietyn sosio-ekologisen järjestelmän ominaisuuksia tai tavoittei-

ta, jotka on tietyin keinoin mahdollista saavuttaa. Tenon lohenkalastuskiellossa keinona biologisen kestävyuden saavuttamiseksi on kyse jälkimmäisestä. Lohenkalastuskiellon pohjalla on utilistinen ajattelutapa, joka ohjaa punnitsemaan lohenkalastuksen jatkumisen pitkän aikavälin hyötyjä ja haittoja. Poliittikkatoimena lohenkalastuskieltoon sisältyykin toiveikas lupaus lohenkalastuksen jatkumisesta, kunhan lohikannat elpyvät.

Biologisen kestävyuden projektina lohenkalastuskielto ei kuitenkaan anna vastauksia siihen, miten tai miksi lohta tullaan jatkossa kalastamaan saatikka kuka kalastaa. Vastauksen hakeminen näihin kysymyksiin edellyttäisi biologisena ongelmana ymmärretyn ilmiön tunnistamista kompleksiseksi politiikkaongelmaksi, jossa samanaikaisesti lohikannan elinvoimaisuuden kanssa on punnittavana kulttuurisia, taloudellisia ja hallinnollisiaakin kysymyksiä (Hiedanpää ym. 2020). Lohenkalastuskielto biologisen kestävyuden projektina jättää pitkälti huomioimatta luonnonjärjestelmien ja inhimillisten järjestelmien tiukan yhteenkietoutuneisuuden (ks. Willette & Noorgaard & Reed 2016). Tuodaksemme esiin näiden järjestelmien välisiä suhteita tarkastelemme lohenkalastuskieltoon kietoutuvaa menettämistä. Käytämme termiä menettäminen viitaten teonnimeen menettää-verbistä. Menettäminen on siten jatkuvaa ja laaja-alaista muutosta eikä vain yksittäisiä menetyksiä.

Ilmastonmuutokseen liittyvää menettämistä tutkinut sosiologi Rebecca Elliott (2018) kritisoi vallitsevaa ympäristöpoliittista kestävyysajattelua siitä, että usein puhe kestä-

vydestä luo ja ylläpitää toivon merkityksiä epävarman tulevaisuuden edessä. Monien muiden tutkijoiden lailla (ks. Salas-Zapata & Ortiz-Muñoz 2018; Soini & Salo 2022) Elliott katsoo, että kestävyys valjastetaan usein toteuttamaan normatiivista projektia, jonka tavoitteena on jatkuvuuden ja nykytilan uudelleen-tuottaminen. Muutos voidaan estää tekemällä oikeita asioita oikein. Elliottin (2018) mukaan kestävyttä ei tulisi kuitenkaan ajatella pelkästään positiivisena kehityskulkuna, koska kestävyys voi edellyttää myös jonkin menettämistä tai joistakin asioista luopumista. Ympäristömuutosten osalta menettäminen tarkoittaa usein jonkin katoamista, tuhoutumista, riistämistä ja ehtymistä – toisin sanoen jonkin olemassaolon muuttumista poissaoloksi. Menettäminen on sekä päämäärä että prosessi, joka voi olla lopputulokseltaan epäselvä ja ennakoimaton. Ilmastonmuutoksen myötä menetetään muun muassa olemassa olevaa biodiversiteettiä. Menettämisen prosessissa joudutaan hyväksymään ilmastotoimien osittainen epäonnistuminen ja sopeutumaan biodiversiteetin vähenemiseen. Kestävyyteen pääsemisen ehtona voi toisin sanoen olla olemassa olevasta luopumista, vaikka se olisi kuinka kivuliasta. (Elliott 2018, 304–305.)

Elliott korostaa, ettei menettämistä tulisi ajatella kestävyden käänköpuolena ainakaan siinä mielessä, että kestävyys olisi aina positiivista ja menettäminen aina negatiivista. Menettämisen seuraukset voivat olla yhtä lailla positiivisia kuin negatiivisiakin. Esimerkiksi lohenkalastuskielto on ympäristömuutokselle menettämisen konkreettinen ilmenemismuoto, mutta myös Tenon lohipoliittista hallintaa

uudistumaan pakottava asia. Menettämisen lopputulos voikin olla ambivalentti. (Elliott 2018, 303; ks. myös Beck 2015.)

Monet ympäristöpoliittiset ongelmat ovat jo itsessään monisyisiä ongelmakimppuja, josta on vaikea erottaa täsmällisesti rajattuja, ratkaistavissa olevia ongelmia. Antropologi Marianne Lienin (2023) mukaan veden epävakaat ominaisuudet tekevät erityisesti vesiekosysteemeihin liittyvistä ympäristöongelmista vaikeita (ks. myös Haanpää 2025). Ympäristöongelmien luonteesta ja siitä, miten yhteiskunnan tulisi siihen vastata, on siten mahdollista tuottaa monenlaisia kilpailevia näkemyksiä. Ympäristöongelman aiheuttaman laajemman menettämisen määrittelemisen, mittaamisen ja arvottamisen tavat kertovat siitä, millaisena ongelmana ympäristömuutosta pidetään ja millaisia ratkaisuja sille voidaan tunnistaa (Elliott 2018, 317–319; Elliott 2022). Toisin sanoen tiedon tuottaminen ympäristöongelmaan kietoutuvasta menettämisestä on osa ongelmanmäärittelyn käytäntöä ja ratkaisuvaihtoehtojen rajaamista.

Artikkelissamme sovellamme Elliottin menettämisen sosiologian näkökulmaa Tenojoen lohenkalastuksen kestävyden ehtojen ja mahdollisuuden tarkastelemiseksi. Elliottin (2018) mukaan menettämisellä on neljä eri ulottuvuutta – aineellisuus, tieto, politiikka ja käytännöt –, joiden kautta hän näkee hedelmälliseksi pohtia esimerkiksi sitä, mitä menettämme ilmastomuutoksen myötä ja millaisia muutoksen mahdollisuuksia menetyksen kautta avautuu. Emme seuraa Elliottin menettämisen sosiologiaa siinä mielessä orgaanisesti, että tarkastelisimme lohenkalastus-

kiellolle menettämistä näiden neljän ulottuvuuden kautta (vrt. Aaltonen 2022). Sen sijaan menettämisen sosiologia on toiminut meille apuvälineenä löytää kysymyksiä², jotka mahdollistavat laajemman näkökulman tarkastella lohenkalastuskieltoa paikallisena ympäristömuutoksena ja tavalla, joka ei ole sidoksissa vallitseviin lohipoliittisiin tietämisen ja tekemisen tavoitteisiin (ks. Elliott 2022).

Lähdemme siitä, että Tenon vesistöalueen lohenkalastus on yhtä aikaa menettämistä synnyttävä käytäntö ja asia, jonka loppuminen aiheuttaa muun muassa tiedollista menettämistä lohesta ja sen kanssa elämisestä. Lohikantojen kokoon, laatuun ja säätelyyn vaikuttavana käytäntönä kalastus onkin varsin kaksijakoisessa roolissa kestävyiden ehtojen näkökulmasta. Yhtäältä se toimii erityisenä tietokäytäntönä, jonka avulla kalataloushallinto tuottaa esimerkiksi saamiensa saalisilmoitusten perusteella lohikantoja koskevaa tietoa, ja toisaalta se on keskeinen keino säädellä kalataloutta niin, että se pysyisi ekologisen kestävyiden, perustarpeiden tyydyttämisen ja riittävän hyvinvoinnin edellyttämässä rajoissa (Haapasalo 2024).

Etnografista tutkimusta Utsjoella

Artikkeli perustuu Utsjoen kirkonkylällä tenonsaamelaiden parissa tekemääme etnografiseen tutkimukseen Tenon lohipolitiikasta. Lohestuksen osalta Tenojokilaakso jakautuu kahteen erilaiseen maailmaan huolimatta siitä, että Tenojoen kalastusta säädellään Norjan ja Suomen valtioiden yhteisellä

kalastussopimuksella. Erilaisten maailmojen muotoutumisesta esimerkkinä ovat kalastusoikeudet. Suomessa kalastusoikeudet kuuluvat tiloille, kun taas Norjan puolella kalastusoikeudet on sidottu maanviljelykseen. Tenojoen vesistöalueeseen kuuluu yli 300 kilometriä pitkän pääuoman lisäksi myös lukuisia sivujokia. Pelkästään Suomen puolella lohestaminen Tenojoen vesistössä on moninaista: Ylä- ja Ala-Teno sekä sivujoet ovat erilaisia paikkoja kalastaa ja siten ne ovat myös omanlaisiaan maailmoja. Niiden monista käytännöllisistä eroavaisuuksista johtuen päätimme keskittyä tutkimuksessamme Suomen puoleiseen Tenojokilaaksoon ja eritoten Utsjoen kirkonkylän alueella asuvien Suomen tenonsaamelaiden kalastuksen tarkasteluun.

Etnografinen aineistomme koostuu vuosina 2022–2024 tutkimuskumppaniemme kanssa tekemistämme haastatteluista ja käymistämme keskusteluista, Tenon lohta ja sen kalastusta käsittelevistä tutkimusjulkaisuista, asiakirjoista ja muista kirjallisista dokumenteista sekä Utsjoella tehdyistä kenttätöhavainnoista. Tästä aineistokokonaisuudesta hyödynnämme tässä artikkelissa Utsjoella vuonna 2022–2024 toteutettuja tutkimuskumppanien haastatteluja, joita on kaikkiaan 21 kappaletta. Tutkimushaastattelut ovat luonteeltaan avoimia keskusteluja, jotka kävimme tutkimuskumppaniemme kanssa joko heidän kotonaan tai majapaikassamme Utsjoella. He ovat taustaltaan, iältään ja sukupuoleltaan moninaisia ja haastattelujen teemat vaihtelivat sen mukaisesti käsitellen niin perinteistä kalastusta, elinkeinoja ja politiikkaa kuin kyttyrälohen poistopyyntikokeiluja. Kaikilla

haastattelemillamme tutkimuskumppaneilla oli myös pitkä kokemus lohestamisesta uistelemalla, verkoilla, padoilla ja kulkuttamalla eli ajoverkkopyynnillä.

Haastattelimme tutkimuskumppaneitamme useampaan kertaan niin, että aina seuraavalla kerralla pyysimme heitä tarkentamaan edellisillä haastattelukerroilla nousseita asioita, kuvauksia ja tietoja. Katsomme, että näin meille muodostui varsin perusteellinen ymmärrys tenonsaamelaisten lohestuksesta, heidän lohta koskevasta tietämyksestään sekä Tenon lohipolitiikan sisällöistä. Keskustelumme heidän kanssaan auttoi meitä pureutumaan Tenon lohen maailmaan tavalla, johon emme yksinämme olisi pysyneet, ja siksi kutsumme haastateltavia tutkimuskumppaneiksemme. Tällä ratkaisulla haluamme paitsi kunnioittaa haastateltavien panosta tutkimuksessamme myös osoittaa, mistä käsin tietomme Tenon lohipolitiikasta tulee. Tämän tutkimuksen tieto tulee siis yhtäältä akateemisesta maailmasta tutkimusteorian muodossa, toisaalta Utsjoen kirkonkylästä kenttätöiden muodossa ja kolmanneksi tutkimuskumppaneiltamme yhteisten keskustelujen kautta. Lohenkalastuksen ollessa kiellettyä emme päässeet tekemään osallistuvaa havainnointia tutkimuskumppaniemme kalastuskäytännöistä. Lohenkalastuskielto on siten myös meille tutkijoille tiedollista menettämistä tenonsaamelaisten ja lohen yhteiselosta.

Saamentutkimuksen teoreettis-metodologisia lähtökohtia seuraten ymmärrämme tutkimuskumppaniemme huolet kalastuskiellon syistä ja seurauksista paikallisen sosio-ekologisen järjestelmän ominaisuuksia koskevana

paikallisena tietona, joka on tulosta pitkäkestoisesta, yhteisöllisestä ja käytännöllisestä yhteiselosta lohen kanssa (ks. Helander-Renvall 2016; Valkonen & Valkonen 2019; Law & Joks 2019). Emme siis erottele tutkimuskumppaniemme kuvauksia esimerkiksi lohesta ja sen pyyntimenetelmistä, elinkeinoista, elinympäristön muutoksista tai elämäntavasta eri asioita koskeviksi tiedoiksi, näkemyksiksi tai uskomuksiksi (Nadasdy 2021; vrt. Hiedanpää ym. 2020). Sen sijaan ajattelemme, että kyse on paikallisesta tiedosta, joka koskee ihmisen ja lohen elämän edellytysten jatkuvuutta paikassa. Analyysissä kohdennamme katseemme erityisesti niihin tekijöihin, joiden säilyttämisestä tai joista luopumisesta tutkimuskumppanit kantavat huolta.

Etnografiselle tutkimukselle ominaiseen tapaan analyysimme perustuu ilmiön tiheään kuvaukseen. Analyysissä tarkastelemme lohenkalastuskiellolle menettämistä analysoimalla tutkimuskumppaniemme kestävästä kalastusta koskevia politiikan muotoiluja. Edellä esitetty menettämisen tutkimisen ajatus on kuitenkin ohjannut tulkintaamme paikallisen sosio-ekologisen järjestelmän ominaisuuksia koskeviin kuvauksiin ja luonnehdintoihin ja etenkin siten, miten tutkimuskumppanimme niitä merkityksellistää kalastuskiellolle menettämisen kautta.

Lohenkalastuskielto biologisen kestävyuden projektina synnyttää jännitteitä, kun virallinen kalastuksensäätely kohtaa tenonsaamelaisen todellisuuden. Biologinen tieto lohesta kytkeytyy vahvasti lohen määrällistämiseen, mallintamiseen ja esittämiseen kaavioina, tilastoina ja numeroina (ks. Ween & Colombi

2013). Paikallisessa todellisuudessa lohien kanssa elämiseen kytkeytyy itse kalastamisen lisäksi tietoa esimerkiksi Tenojoen vedenlaadusta, lohienpoikasia syövästä pedoista ja Tenolle sopivan veneen ominaisuuksista. Kalastukseen liittyvien tietokäytäntöjen analyysi voi paljastaa sellaisia ympäristömuutosten vaikutuksia, joita muutokseen ei tavallisesti yhdistetä mutta joiden kanssa toimijat ovat tekemisissä. Tämä puolestaan voi auttaa kestävien ratkaisujen etsimisessä.

Menettämisen tietokäytännöt Tenojoella

Norjan ja Suomen valtioiden harjoittaman Tenon lohipolitiikan päätavoite on suojella vesistöalueen lohipopulaatioita niiden kotijoissa. Tähän niitä velvoittaa kansainvälinen kutuvaltioperiaate, jonka mukaan ”valtioiden tulee kantaa vastuu joissaan alkunsa saavista ja niihin kutemaan nousevista vaelluskalakanoina” sekä turvata niiden säilyminen ”tarkoituksenmukaisella kalastuksensääntelyllä” (YK:n merioikeussopimus, 45). Kutuvaltioperiaatteen ohjaamana Norja ja Suomi kohdentavat lohipoliittiset lohensuojelutoimensa nimenomaan Tenojoen vesistöalueeseen, mikä tekee jokikalastuksesta konkreettisimman yksittäisen tekijän, jota säatelemällä katsotaan voitavan vaikuttaa riittävän tehokkaasti lohikantojen tilaan.

Lohikalojen virkistyskalastuksen säätelyä tutkineen Timo Haapasalon (2024) mukaan kalastuksensääntelyn yleinen peruseriaate on, että kalakantojen ollessa hyvässä tilassa niiden hyödyntäminen kalastamalla on ekolo-

gisesti kestävää pitkällä aikavälillä. Kalastus on kestävää silloin, kun ”kalastuskuolevuus, eli kalastettujen yksilöiden osuus kaikista kalastuksen kohteena olevista kaloista” ei ylitä ”kullekin kalakannalle laskettua kestäväen enimmäistuoton (*Maximum Sustainable Yield, MSY*) kynnsarvoa” (Suomen ympäristökeskus). Kalastuskestävyyttä toisin sanoen määrittää kalastuksen määrän, laadun ja volyymin suhde vesistölle asetettuun laskennalliseen kutukantatavoitteeseen. Tätä suhdetta katsotaan voitavan parhaiten säädellä tietoperusteisella kalastuksensääntelyllä (Haapasalo 2024). Ylen haastattelussa (Siivikko 2021) lohitutkija Panu Orell kuvaa, mitä tämä tarkoittaa Tenolla:

Tavallisesti nousulohista kalastetaan [Teno]vuonolla erilaisilla pyydyksillä noin viidennes. Jokeen pääsee 80 prosenttia lohista, joista noin puolet kalastetaan jokialueella pois. Parikymmentä vuotta sitten Tenosta pyydettiin jopa 60 000 lohita kessässä. Nyt kaikkien nousevien lohien määrä on hädän tuskin kolmannes tästä luvusta – Kestävään poikastuotantoon tarvitaan joessa noin 12 000 naaraslohta ja toinen mokoma uroksia. Tänä vuonna [2021] ei päästä lähellekään tavoitetta, vaikka lohien kalastus on kielletty Tenojoen, Tenovuonon ja muutaman Norjan rannikkokunnan alueella.

Antropologi Gro Ween (2012) kutsuu tämänkaltaista tietoperusteista kalastuksensääntelyä tekno-tieteelliseksi hallinnaksi, joka voi ainakin osittain jättää lohien luontaisen käyttäytymisen vaille huomiota (ks. myös Lulka 2004). Tutkimuskumppanillemme kutukantatavoite

näyttäytyykin menetelmänä, joka ”ei – – ole luotettava, ei millään tavalla”, koska se on ”jonku ulkomailla kehitetyn järjestelmän mukaan arvioitu – – täysin arvio.” (TK₄.) Tietoperusteinen kalastuksensääntely perustuu näkemykseen kalapopulaatiosta tuotannollisena resurssina, jonka laskennallista niukkuutta tai runsautta voidaan hallita kalastusta säätelämällä. Tekno-tieteellinen hallinta edellyttää kalakannan määrällistämistä ja mittaamista, koska ilman sitä ei ole mahdollista arvioida ja ennakoida kalapopulaation tilaan ja laatuun vaikuttavia riskejä. Tämä puolestaan tekee kalasta tekno-tieteellisen objektin – abstraktin ja hypoteettisen resurssin, jota voidaan mallintaa ja esittää kaavioina, tilastoina ja numeroina. (Ween 2012; Ween & Colombi 2013; Law & Joks 2017.)

Weenin (2012) mukaan tekno-tieteellinen ymmärrys lohesta hallittavana resurssina ohjaa virallista Tenon lohipolitiikkaa ja sen tapaa ymmärtää kalastus. Tätä tietoperusteista luonnonvarahallinnan käytäntöä voi pitää hallitsevana menettämisen tietokäytäntönä. Se kerää tietoa lohipopulaation koosta ja laadusta suhteessa siihen, onko joessa riittävästi lohta, jotta kantaa voisi pitää elinkelpoisena. Näin se perustuu jo lähtökohtaisesti oletukseen, jonka mukaan Tenon lohi on niukka ja uhanalainen luonnonvara (Lien 2023). Tuottamalla tietoa lohesta tuotetaan samalla tietoa siitä, mitä on mahdollista menettää. Kalataloushallinnan harjoittama tietoperusteinen luonnonvarahallinta ei kuitenkaan ole ainoa tietokäytäntö. Myös lohienkalastusta, joka on nyt kielletty, voi pitää merkittävänä lohikantojen tilaa koskevana tietokäytäntönä.

Tenonsaamelaisten tyytymättömyys lohienkalastuskieltoon keinona säädellä lohikantoja perustuu yhdeltä osin tekno-tieteellisen kalastussäätelyn kykenemättömyyteen huomioida paikallista elettyä todellisuutta. Tämä ilmenee tavoissa, joilla tutkimuskumppanimme puhuvat kalastuksesta heille erityisenä maailman- ja tiedonmuodostuskäytäntönä. Vaikka kalastus vaikuttaa lohikantojen kokoon, muokkaa lohien koko- ja ikäjakaumaa ja aiheuttaa muutoksia niiden elinympäristöihin vaikuttamalla epäsuorasti muihin lajeihin ja lajien välisiin suhteisiin (ks. myös Lien 2017), se ei kuitenkaan ole yksi ja yhdenmukainen käytäntö.

Käsitteenä kalastus viittaa moniin erilaisiin kalastustapoihin ja -menetelmiin sekä kalastamisen tarkoituksiin. Esimerkiksi verkko- tai viehekalastusta voidaan harjoittaa ruoan hankkimiseksi, vapaa-ajan viihteeksi, työksi tai toimeentuloksi. Erilaiset kalastustavat ja kalastamisen tarkoitukset ovat myös omanlaisiaan tietämisen paikkoja, jotka määrittävät kukin tavallaan lohien erityispiirteitä, lohimaisuutta (*salmonness*) (Ween & Colombo 2013) ja lohien moninaisuuksia (*fish pluralities*) (Todd 2014). Lohen kanssa eläminen tekee Tenojoesta paikallisille toimintamaiseman (Ingold 2000), jossa keskeinen tietämisen tapa on kalastus.

Lohestus toimintamaisemana

Yleensä kalastuksella tarkoitetaan toimintaa, jonka päämääränä on saalis, koska kalastus ilman saaliin mahdollisuutta on mieletöntä.

Merikalastusta työnä tutkineen antropologi Penny Howardin (2017) mukaan kalastaminen on monisyysempi asia kuin tavanomainen saaliskeskeinen näkemys antaa ymmärtää. Vaikka kalastus tähtääkin saaliiseen, se on hänen mukaansa asettumista suhteisiin kalojen, ympäristön ja muiden ihmisten kanssa, mikä laajentaa kalastuksen erityiseksi ympäristösuhteen muodoksi (Joks 2022; Markkula & Valtonen 2019). Tämä tulee hyvin ilmi siinä, miten tutkimuskumppanimme kuvaavat lohenkalastuksen merkitystä elämässään.

Lohenkalastuksella elantonsa hankkiva tutkimuskumppani katsoo paikallisen elämän kiertyvän yhteen lohen elämäkulun kanssa. Lohen nousu alkukesästä takaisin mereltä jokeen herättää joen eloon pitkän talven jälkeen. Lohen paluuta odotetaan ja valmistautuminen sen kalastamiseen täyttää päivät. Myös sosiaalinen elämä vilkastuu lohen paluun myötä, koska lohi ja sen kalastus yhdistää ja ylläpitää seurallisuutta. Tenolla onkin hänen mukaansa ”pitkä yhdessäolon historia, kaikki se [jokirannassa] tulistelu, tarinointi ja juttelu” (TK1). Ammatikseen lohta kalastaneelle lohen paluu jokeen taas antaa ”kesälle sisällön” ja kannattelee ”koko sitä vuoden kiertoa” (TK5), johon tenonsaamelaiset ovat ylisukupolisesti sosiaalistuneet ja joka kannattelee heidän elämäänsä.

Tutkimuskumppaneille lohenkalastus on kiinnittymistä ympäristöön ja asettumista osaksi luonnonkiertoa, jota lohen elämäkulku rytmittää. Tämä synnyttää tunteen ihmisen ja lohen jaetusta kohtalonyhteydestä, joka kalastusta harjoitettaessa tehdään kerta toisensa jälkeen konkreettisesti olevaksi

(ks. myös Todd 2014). Kalastamisessa on siten kyse muistamisesta (keitä me olemme), paikasta (missä me olemme) ja arvostuksista (mitä haluamme). Tutkimuskumppanimme sisällyttävät lohenkalastukseen varsinaisen pyynnin lisäksi kaikki toiminnot, mitä tarvitaan sen tietämiseen, missä ja milloin on hyvä kalastaa, miten kala käyttäytyy, kuinka sen voi napata, missä muut kalastavat ja kenellä on oikeus kalastaa.

[Jatkuvan virtauksen ja vedenkorkeuden vaihtelun] takia Tenossa on kiinteistöille rekisteröity patopaikkoja. Osa on kevät eli korkean veden patopaikkoja, osa keskikesän ja sitten on loppukesän patopaikat. Vedenkorkeuden muutokset, miten se vaikuttaa kalaan. Se on se [veden lukemisen] taito. Ja ajoitus – varsinkin jos koskia patoaa, niin patoverkkoa pitää kokea koko ajan, koska se virtaava vesi pilaa, tappaa kalan hetkessä. (TK3.)

Tutkimuskumppanimme kalastavat silloinkin, kun he vain istuvat Tenojoen rannalla ja katselevat, mitä joella tapahtuu. Esimerkiksi lohenkalastuksesta elantonsa saavalle haastateltavalle joen elämän päivittäinen seuraaminen, tarkkailu ja tutkiminen kuuluvat arkiseen elämäntapakuun:

Siinähan minä näen, kun lohi kurkkii tuossa, lasken linnutkin ja kaikki, että mikä tilanne tuolla on. En minä tarvitse dokumentteja enkä tietokoneita. Helveti vieköön. Ikäni olen joka päivä kesällä tuossa istunut. (TK1.)

Kyiseiselle tutkimuskumppanillemme kalastaminen antaa mielen ja merkityksen tarkkailla

ympäristössään tapahtuvia muutoksia, koska sitä tietoa tarvitaan kalastuksessa. Kalastamalla ja jokea seuraamalla tiedetään lohien lisäksi myös muista kalalajeista niin, että ”predatio on omalla tavallaan ongelma –meritaimenet syö paljon lohienpoikasia, ja hauet on lisääntynyt aivan valtavasti.” (TK4.) Kalastaminen siis tekee joesta tutkimuskumppaneillemme erityisen toiminnallisen maiseman, jota ilman paikka ja sitä asuttava ihminen olisi toinen. Tämänkaltaista maiseman toiminnallista kytkeytyneisyyttä antropologi Tim Ingold (2000) kuvaa toimintamaiseman (*taskscape*) käsitteellä.

Ingoldin (2000) mukaan maisemaa ei tulisi ajatella rakenteeltaan ja toiminnoiltaan erityisenä näkymänä, ympäristönä tai taustana, jota katsellaan, jossa toimitaan tai jossa elämä tapahtuu. Maisema ei toisin sanoen ole luontoa, maata tai vettä, johon sitä katsova ihminen heijastaa mielikuvia ja liittää merkityksiä. Sen sijaan maisema on ihmisen toiminnan tulos, asumisen paikka, joka kertoo elämisen tarinan ja säilyttää muistoja. Toimintamaisema rakentuu yhteisön sosiaalisista käytännöistä, toiminnoista ja tehtävistä, joiden yrittäminen tai joista suoriutuminen synnyttää erityisiä maisemia (mt.).

Esimerkiksi katseleminen, kalastaminen tai kulkeminen ovat erilaisia jokimaisemaan kytkeytyviä toimintoja, jotka kukin tavallaan tekevät joesta omanlaisensa toimintamaiseman (ks. Valkonen 2022, 78–90). Fyysisessä mielessä paikka on yksi ja sama, mutta toimintojen kytkeytyneisyys siihen rakentaa paikasta erityisiä kulttuurin ja luonnon yhteenkietoutumia, toimintamaisemia. Toimintamaiseman

käsitteellä Tim Ingold painottaakin sosiaalisten ja kulttuuristen toimintojen kytkeytymisen merkitystä ainutkertaisia paikkoja ja maailmaa tuottavana käytäntönä. Se saa näkemään, miten ihminen ei vain asu maailmassa, vaan myös tuottaa maailmasta asuttavia paikkoja yhdessä muiden sitä asuttavien toislajisten kanssa (Ingold 2000).

Ingoldin (2000) mukaan toimintamaisema on luonnonmaiseman (*landscape*) tavoin alati muuttuva. Kun toimija esimerkiksi siirtyy tehtävästä toiseen, myös toimintamaisema muuttuu. Toimintamaiseman tekemiseen osallistuvat myös muunlaiset oliot (Gray 2014; Joks 2022). Tenolla lohi osallistuu aktiivisesti paikallisen toimintamaiseman jatkuvaan muuttumiseen. Toimintamaiseman muutosta voi aiheuttaa myös se, kun sitä ylläpitävien toimintojen kytkeytyneisyys maisemaan syystä tai toisesta häiriintyy. Lohenkalastuskieltoa voi pitää juuri tämänkaltaisena tenonsaamelaiten toimintamaisemaan kohdistuvana häiriötekijänä. Tutkimuskumppanit pelkäsivät kalastuskiellon lisäävän poliittista painetta siirtää jatkossa ”Euroopan hienoimman lohijoen” (TK5) kalastuksen painopistettä kokonaan virkistyskalastuksen suuntaan, mikä muuttaisi Tenon virkistyskalastuksellisia elämyksiä tarjoavaksi toimintamaisemaksi. Merkkejä tästä on heidän mukaansa nähty jo ennen vuoden 2021 lohienkalastuskieltoa, kun lohikannat alkoivat taantua ja lohesta tuli niukka resurssi kaikille kalastajaryhmille (ks. Ween & Colombi 2013, 487–488; Kuokkanen, 2020, 538).

Jos perinteisestä kalastuksesta joudutaan luopumaan, merkitsisi se tutkimuskumppa-

niemme mukaan Tenon jokikulttuurin yksi-puolistumista ja ympäristösuhteen muuttumista yhdeksi ja samaksi lohen virkistyskalastukseksi. Ammatikseen lohta kalastaneelle tutkimuskumppanillemme lohenkalastuskielto onkin väkivaltainen teko, koska se uhkaa katkaista paikallisten ihmisten pitkäkestoisen suhteen jokeen ja sen kannattelemaan elämään:

Sehän on aivan hirveää, psykoterapiastakin puhuttiin, jotkut naureskelivat sille, mutta minä sanoin, että se ei ole mikään naurun paikka. Sukupolvien ajan jokivarressa eläneelle joki on ollut koko elämä. Nyt kun hän katsoo joelle. Se on se sama vesi siinä, mistä entisinä aikoina sai ruokaa, tuoretta lihavaa lohta, kalanrasvaa. Tulee tippa silmään, hän ei saa. Se on se vuoden kierto, mikä muuttuu, kesän sisällöltä on pohja pois. Se on ihmisillä takaraivossa ja geneettisessä muistissakin jopa, että näin se menee. (TK5.)

Tutkimuskumppanimme näkee lohenkalastuskiellon iskevän suoraan tenonsaamelaiseen vuotuiskiertoon perustuvaan elämään, mikä herättää hänessä huolta paikallisen ihmisen ja lohen jaetun kohtaloyhteyden katkeamisesta. Jos paikalliset eivät enää voi itse päättää, miten kalastaa ja milloin olisi otollinen aika kalastaa, yhteys loheen ja jokeen katkeaa. Niistä uhkaa tulla abstrakteja asioita, joita ”sinä saatkin katsoa rannalta, että joku lohi hyppää siellä, mutta sanktiot ovat niin rajut, ettet sinä sitä kalastamaan ala.” (TK5.) Tutkimuskumppanillemme kalastus siis kiinnittää ihmiset paikkaan ja käytäntönä myös luo paikasta sen, missä ihmisen ja

lohen elämät kietoutuvat yhteen. Saamentutkija Solveig Joks in (2022) sanoin kalastus on maailmoja tuottava käytäntö, joka määrittää myös lohen ominaisuuksia tietynlaisena kalana (ks. myös Todd 2014).

Joks in (2022, 155–156) mukaan käytäntö on ihmisen aktiivinen maailmassa olemisen tapa, jota harjoittamalla hän yhdessä muunlajisten toisten kanssa tekee maailmasta tietyllä tavalla olevan. Ympäröivä maailma ja sen oliot eivät siten ole ihmistoiminnan ympäristö, vaan ihmisen ja ympäröivän maailman muiden olioiden ja ilmiöiden aktiivisen yhteistoiminnan tuloksena muodostunut maailmasuhteiden tilapäinen muoto. Tutkimuskumppaneillemme kalastaminen on keskeinen käytäntö, jolla he tekevät paikallista maailmaa asuttavaksi ja elettäväksi. Se ei siis ole pelkästään tapa suuntautua maailmaa kohtaan, vaan se myös osaltaan tuottaa paikallista todellisuutta konkreettisesti olevaksi.

Tutkimuskumppanimme painottavat, että jos he eivät voi kalastaa, vaikuttaa se heidän mahdollisuuksiin harjoittaa perinteisiä kalastustaitojaan, mitä voi pitää edellytyksenä perinteisten tietojen ylläpitämiseksi ja kehittämiseksi. Lohenkalastuskiellolle menettämisen pelätään johtavan lohen kanssa jaetun elämäkierron loppumiseen sellaisena kuin se nyt tunnetaan. Kolmekymmentä vuotta ammatikseen Tenolla kalastaneen tutkimuskumppanimme mukaan kalastuskielto muuttaa ”koko sen vuoden kierron” ja vie ”kesän sisällöltä pohjan pois” (TK5).

Kyse on ennen muuta lohi- ja jokisuhteen muutoksen uhkasta. Se kulminoituu kalastukseen, josta luopuminen muuttaisi paitsi

Kyttyrälohen poistopyynti on avannut paikallisille mahdollisuuden ylläpitää perinteisiä kalastustaitojaan – toistaiseksi kuitenkin vain vähäisessä määrin. © Mikko Äijälä 2023.

paikan myös vieraannuttaisi tenonsaamelaiset kalastajat lohesta ja sen myötä joesta, paikasta ja toisistaan. Tämä on paikalliselle toimintamaisemalle vakava häiriö, jonka seuraukset voivat olla peruuttamattomat. Lohenkalastuskiellon yhtenä seurauksena voikin pitää sitä, että se aiheuttaa kalastukseen kietoutuvien tietämisen menetelmien ja paikkojen vähentymistä tai niistä osittain luopumista.

Lohestus tietämisenä

Tutkimuskumppaneillemme kalastus määrittää, millaisena toiminnallisena maisemana Tenojokilaakso heille avautuu. Kalastus on

heille aktiivinen maailmassa olemisen tapa, ja siksi se antaa mielen ja merkityksen tarkkailla ympäristössä tapahtuvia muutoksia. Keskusteluissamme lohenkalastukselle menettämistä tutkimuskumppanit kertoivatkin lukuisia ja yksityiskohtaisia esimerkkejä, miten Teno on viimeisten vuosien aikana muuttunut. Yhdeksänvuotiaasta asti lohipeatoa Tenolla pitäneen tutkimuskumppanimme mukaan muutoksia on tapahtunut niin vedessä kuin kutuolosuhteissa, eikä jäidenlähtökään ole niin kuin ennen:

Veden lämpötila on muuttunut. Kuivuukin se Teno, kevät tulee niin aikaisin, alkukesästä jo ihan kuivunut – Jäittenlähtöä ei ole enää, siksi

Rehevöityminen on yksi ympäristömuutos Tenojoella. © Mikko Äijälä 2023.

Teno ei puhdistu sillä lailla kuin ennen. Kunnan jäättenlähtö, sehän puhdistaa Tenonkin – Muuttuu se joki koko ajan, oli ihminen tai ei. Ylä-Tenolla suvannot täyttyvät hiekalla, kun ei ole kunnan jäättenlähtöä. Kutuolosuhteet muuttuvat, kun lohi ei viihdy missä on hiekkaa. Ala-Tenolla on muut kalalajit lisääntyneet. Hauki ja siika. (TK3.)

Toinen vuosikymmenien kokemuksen lohien kalastuksesta omaava tutkimuskumppanimme on havainnut saman: joki ei ole enää entisellään.

Onhan se muuttunut, ei lohta sitä määrää enää ole, mitä tuossa ennen oli – Lohenpoikaset on vähentyneet. Kaksi kesää ne on vähentyneet. Ja koskelot on kans vähentyneet, en tietenkään varmaksi osaa sanoa, mutta siitä se kertoo. Ja lapintiira on hävinnyt. Minä en nähnyt viime ke-

sänä yhtään. Sehän oli mukava tuohon rannalle mennä, kun tiirat siinä huusi ja ujelsi. Nyt ei oo niitäkään. (TK1.)

Tämänkaltaista alkuperäiskansan paikallista ja kokemusperäistä, pitkäkestoiseen asumiseen ja elämiseen paikassa perustuvaa ympäristötietoa on tavattu käsitteellistää perinteisenä ekologisena tietona (ks. Berkes 2018, 17–20; Todd 2016). Näin on laita myös Tenon lohipolitiikassa, jonka tavoitteena on lisätä saamelaiden perinteistä tietoa osaksi kalastuksensääntelyn tietoperustaa (Hiedanpää ym. 2020).

Norjan ja Suomen valtioiden yhteisen Tenojoen lohikantojen seuranta- ja tutkimusryhmän toimeksiannossa määritellään, että sen tulee muun muassa ”sisällyttää arviointeihinsa kantoja koskevaa paikallista ja perinteistä tietämystä”. Perinteisen lohitiiedon ottamista

osaksi lohikantojen arviointia pidetään tarpeellisena, koska sen katsotaan täydentävän tieteellistä tietoa ja takaavan, että Tenojoen vesistön kalakantojen kestävä käyttö ja hoito perustuvat ”parhaaseen käytettävissä olevaan tietoon” (Anon. 2024.) Lisäksi näin katsotaan varmistettavan, että saamelaisten oikeus alkuperäiskansana harjoittaa omaa kulttuuriaan toteutuu (Tenojoen lohikantojen hoitosuunnitelma 2020, 11).

Alkuperäiskansatutkija Zoe Todd (2016) pitää tämänkaltaista paikallisen tiedon juurruttamista osaksi tietoperusteista kalastuksen säätelyä ongelmallisena, koska perinteinen tieto on itsessään puutteellinen viitekehys esimerkiksi alkuperäiskansan lohisuhteen ymmärtämiselle. Kun perinteistä lohitietoa yritetään sovittaa osaksi kalastuksen säätelyn tietoperustaa, se antaa ymmärtää, että paikallinen tieto olisi analoginen tieteellisen tiedon kanssa, joka kohdentuu loheen lajina ja taloutena, eikä huomioi lainkaan, miten paikallisessa todellisuudessa ihminen, lohi ja kaikki muu kietoutuvat yhteen. Todd katsookin, että perinteinen tieto lohesta tulisi ymmärtää paikallisen syväkulttuurisen maailman ilmentymänä, eikä pelkästään yhtenä kulttuuriin kuuluvana piirteenä (Todd 2016, 13).

Tutkimuskumppanimme tarkkailevat joen ja lohen elämässä tapahtuvia muutoksia siksi, että sitä tietoa tarvitaan kalastamisessa. Kertomukset ympäristön muutoksista eivät siten ole kalastuskäytännöistä irrallista havainnointia, vaan osa kalastuksen käytäntöä. Lohta kotitarpeikseen kalastava tutkimuskumppanimme mukaan kalastaminen pitää hänet tietoisena lohikantojen tilasta. Nyt kun

ei saa kalastaa, ei voi enää tietää ”minkä verran sitä kalaa on”:

En usko, että kovin monikaan kiistää sitä, etteikö lohi ole vähentynyt. Johan se on ollut nähtävissä silloin, kun oli vielä lupa soutaa. Kyllähän lohen kiihkeimmän nousun jälkeen ei loheta paljoa soutajaa häirinneet. Tämä notkahdus on ollut nähtävissä jo monta vuotta. Nythän me ei voida kahdelta edelliseltä kesältä paljoa sanoa, kun sitä ei ole kalastettu, minkä verran sitä kalaa on. (TK6.)

Hänen mukaansa lohenkalastuskiellon myötä menetetään tietoa lohikantojen tilasta ja jokiympäristössä tapahtuvista muista muutoksista. Hän siis kytkee tiedon lohesta ja lohesta tietämisen yhteen kalastuksen kanssa väittäen, että ilman tätä yhteyttä tieto lohesta jää puutteelliseksi. Kalastuksen yhteys tietämiseen ei perustu vain siihen, että kalastaessa väijäämättä tulee tietoiseksi lohikantojen määräästä ja laadusta. Sen sijaan kyse on perinteisen tiedon luonteesta käytännöllisenä tietämisenä (Berkes 2018; Nadasdy 2021; Valkonen & Valkonen 2019).

Kun tietoa lohesta tuotetaan kalastamisen käytännöissä, ympäristö ei ole ekologisen tiedon varanto, josta perinteisin menetelmin tuotetaan tietoa esimerkiksi kalastuksen tarpeisiin. Perinteistä tietoa tutkineen Fikret Berkesin (2018) mukaan perinteinen tieto ei ole jonkin asian tietämistä (*the thing known*), vaan se on prosessi (*knowing*), joka on yhteydessä tekemiseen, siihen miten maailmaa tehdään tietyllä tavalla asuttavaksi ja eletäväksi (ks. Todd 2014; Valkonen & Valkonen 2019; Joks

2022). Tutkimuskumppaneillemme kalastaminen on juuri tällaista maailman tekemistä asuttavaksi ja elettäväksi, josta suoriutuminen edellyttää paitsi sitä tarkoitusta vastaavaa tietoa lohesta ja sen pyydystämisestä myös kykyä hyödyntää tietoa käytännössä. Saamentutkija Aslak Holmberg (2018) tiivistää tämän perinteisen tiedon käytännöllisyyden siten, että henkilöllä saattaa olla tietoa, kuinka tehdä jokin asia, mutta vasta sen tekemisen jälkeen hän voi väittää omaavansa taidon, kuinka tietoa hyödyntää. Tästä syystä tietoa lohesta ei voida koskaan ottaa täysin irralleen kalastuksesta, koska ilman kalastusta tietoa ei varsinaisessa mielessä ole. Zoe Toddin (2016) mukaan maailma ilman kalaa ei ole vain nälkäinen, vaan myös älyllisesti ja sosiaalisesti köyhä.

Lohenkalastus on aktiivista yhdessäeloa ja yhdessä tietämistä lohien kanssa, ja siksi se on erityinen tietokäytäntö paitsi lohikannoista myös menettämisestä, jota vesistön ympäristömuutos saa aikaan. Tiedonmuodostuskäytäntönä kalastus on myös konkreettista ymmärrystä lohien politiikasta, hallinnosta ja prosesseista. Lohen kanssa eläminen, jossa lohien palaamisella on keskeinen rooli (Ween & Swanson 2018), käsittää paikallisille varsinaisen pyynnin lisäksi ymmärrystä kalataloushallinnon määrittämisestä kalastusoikeuksista, pyyntiajoista ja -rajoitteista sekä merellä tapahtuvasta kalastuksesta. Nämä eivät puolestaan välttämättä ota huomioon esimerkiksi lohien kunnioittamiseen liittyviä käytäntöjä (ks. Law & Joks 2017). Tietoperustainen kalastuksensääteily tapahtuu kuitenkin pitkälti valtiollisten rajojen puitteissa. Tenojokilaak-

soa asuttavan ihmisen ja mereltä Tenojokeen palaavan lohien yhteen kietoutunut maailma on puolestaan ylirajainen.

Ylirajainen lohi

Tutkimuskumppanimme kritisoivat tietoperusteista kalastuksensääteilyä siitä, ettei se huomioi riittävästi lohien moninaista ja ylirajaista olemusta. Tutkijoiden mukaan lohella on kotijokensa, jossa se syntyy ja johon se palaa merellä vietettyjen kasvuvuosiensa jälkeen kutemaan. Biologinen tieto lohesta tukee tätä valtiolliseen omistukseen perustuvaa kotijoki-ajatusta, jolloin lohi voidaan evämerkkin avulla määritellä esimerkiksi norjalaiseksi tai amerikkalaiseksi. Atlantin lohta voidaankin pitää malliesimerkinä olennotta, jonka olemukseen kuuluu ylittää monia kansallisia ja hallinnollisia rajoja, ja siten se vastustaa ihmisen pyrkimyksiä hallita niitä (Ween & Swanson 2018). Paikallinen tieto lohesta ei perustu tällaiseen kotijoki-ajatteluun, vaan ajatukseen lohien palaamisesta, joka on paikallisen elämän perusta. Lohen palaaminen on pyritty varmistamaan vastavuoroisella ja kunnioittavalla käytöksellä lohita ja jokea kohtaan (Joks & Law 2017; Ween & Swanson 2018).

Vuoden 2022 Suomen hallituksen esityksessä laiksi lohienkalastuksen määräaikaisestä kieltämisestä Tenojoen vesistöalueella tuodaan esille yksi keskeinen normatiivinen periaate ohjaamaan kalataloushallintaa. Esityksessä sanotaan:

Lohenkalastuksen kiellolla vuoden 2023 ajaksi pyritään varovaisuusperiaatteen mukaisesti välttämään vesistön lohikantojen heikkeneminen edelleen ja parantamaan tällä tavoin edellytyksiä lohikantojen elvyttämiselle ja kestäväen kalastuksen tason määrittämiselle tulevaisuudessa. Tilanteen vakavuuden vuoksi rajoitukset on asetettava niin, että ne koskevat koko lohenkalastuskautta. Joen eri lohikantoihin kohdistuva kalastus Tenojoen pääuomassa on sekakantakalastusta, missä eri sivujokien lohikantoihin kuuluvia lohia ei voida pyyntitilanteessa tunnistaa toisistaan. Koska lohikantojen heikentyminen on havaittu sekä aikaisin että myöhemmin kalastuskauden kuluessa vesistöön nousevissa lohikannoissa, ei rajoitusten kohdentaminen eri lohikantojen nousujankohtien perusteella ole nyt mahdollista. (HE 289/2022 vp, s. 15.)

Varovaisuusperiaate on kalastuksen säätelyä ohjaava periaate, jonka mukaan kalakantojen hyödyntämisen tulisi olla sitä varovaisempaa, mitä epävarmempia tiedot kalastuksesta ja kalakannan tilasta ovat (Anon. 2019, 8). Suomi ja Norja ovat Pohjois-Atlantin lohensuojelujärjestö NASCO:n jäseninä sitoutuneet soveltamaan varovaisuusperiaatetta lohikantojen suojeluun, hoitoon ja hyödyntämiseen. Tutkimuskumppaneillemme varovaisuusperiaate on kirosana:

Minä sanon, että tämä on pahin kirosana mitä suomen kielessä tiedän. Varovaisuusperiaate. Sillä voidaan kaikki inhimillinen toiminta kieltää. Kuka sen on keksinyt, voisi hirttää munista. Se kaivetaan aina viimeisenä – Pitkän kokemuksen omaava mies, mikä on neuvotellut Suomessa

kalastusasioissa, se sanoi että varovaisuusperiaate tästäkin asiakirjasta löytyy. Ja minä, että me ollaan kusessa. Ja kyllä se näin on. (TK3.)

Tutkimuskumppanimme kritisoi värikkäin sanankääntein varovaisuusperiaatteen mukaista lohipolitiikkaa siitä, että se syyllistää lohikadosta paikallisia kalastajia, eikä huomioi riittävästi, että myös lohien meriolosuhteiden muutoksella on vaikutusta kutukantoihin. Lohi liikkuu, elää ja kasvaa merellä ja palaa Tenoon kutemaan. Siksi se, mitä merellä tapahtuu vaikuttaa Tenojokeen palaavien lohien määrään. Tutkimuskumppanimme mukaan Norja ja Suomi eivät ole olleet kovinkaan halukkaita suojelemaan lohta merellä muun muassa rajoittamalla voimakkaammin merikalastusta. Lohenkalastuksesta osittain elinkeinonsa hankkineen tutkimuskumppanimme mukaan

On todettu, että se sama lohi on sielläkin [merellä]. Heillä [norjalaisilla] kuitenkin se pyynti saa jatkaa, vaikka lohikannat on heikossa hapessa – Jos miettii, että vuonna 2017 asetettiin aika voimakkaat rajoitukset ja lohenkalastuspyynti romahti. Eikä vieläkään meillä ole tilanne muuttunut. Kyllä se nyt kertoo, että siihen asti meitä jokivartisia on syytetty, että me ollaan pyydetty ne kalat täältä pois. Se ei enää pidä paikkaansa. Pyynti tapahtuu siellä merellä. (TK7.)

Hänen mukaansa kyse ei ole vain lohen merialueesta, vaan myös siitä, että lohen selviytymiseen merellä vaikuttavat monet tekijät, jolloin ”totta kai voi olla ilmastonmuutoksen, veden lämpötilamuutokset, kaikki tällöin

set” (TK7). Näihin tekijöihin lukeutuvat myös Norjan kalankasvattamot. Kasvatetusta Norjan lohesta ajateltiin, että ”tämä kassilohi oli nyt pelastus tälle Tenojoelle. Nyt ei eroteta, tästä Tenojoesta oteta sitä kalaa myöhempään aikana, että se jää tuonne lisääntymään, kun kassilohi on tullut Etelä-Suomeen tiskeille myytäväksi.” (TK1.) Norjan kalankasvattamojen ympäristövaikutukset ovat kuitenkin vielä osittain tuntemattomat, sillä ajoittain niistä pääsee karkulaisia. Kasvatuslohista voi tarttua myös tauteja villilohiin (Lien 2017). Tutkimuskumppanimme mukaan ”kun on nousut näin se heidän [norjalaisten] piikki siinä kasvattamojen määrässä” niin ”luonnonlohikannat menee samassa suhteessa alaspäin” ja ”silloin kun ne alkoi tekemään näitä kassikasvattamoja, niin tuhosivat monta – – lohijokea niillä” (TK7).

Lohen kottarvekalastusta harjoittava tutkimuskumppanimme muistuttaa, että lohikannoilla on myös luontainen kiertonsa, joka pitäisi huomioida lohikantojen arvioinnissa:

Ensi kesän jälkeen pitää ruveta ihmettelemään, koska se on kuitenkin Tenon lohen huippuvuodet 25 vuoden välein. 2025 pitäisi olla seuraava huippu. Ja ei se kyllä yhtään siltä näytä. Niin silloin tietää, että ollaan todellisessa katastrofissa. Mutta se, että mitkä ne ovat tosiaan ne meriolosuhteet ja mitkä kaikki asiat vaikuttavat siihen. Että kyllä he väittävät, että sen ilmastonmuutoksen olemassaolo nyt tässä tilanteessa. (TK2.)

Hänen mukaansa lohenkalastuskielto on jatkunut jo vuosia eikä lohikanta ole silti elpynyt, mikä todistaa kiistatta, miksi lohikannan

taantumista ei ole aiheuttanut yksin lohjen jokikalastus. Lisäksi jos käy ilmi, ettei lohikannan taantumista selitä sen luontainen vaihtelukaan, jäljelle ei jää muuta vaihtoehtoa kuin se, että lohi ei selviä merivaellukseltaan palatakseen Tenojokeen kutemaan. Lohikantojen romahduksen ympärillä siis vallitsee tiedollinen epävarmuus.

Suojelutoimina lohenkalastuskielto ja varovaisuusperiaate ovat keinoja, jolla valtiolta pyrkii hallitsemaan Tenon lohensuojelupoliittikkaan sisältyvää tiedollista epävarmuutta. Tämä ei silti tarkoita, että varovaisuusperiaate poistaisi tiedollisen epävarmuuden kokonaan ja siten täsmenäisi lohensuojelutavoitteen toteutumisen poliittiset ehdot kaikille yhteensopivassa muodossa. Tutkimuskumppanimme kuitenkin katsovat, että lohen suojelutoimiin sisältyy huomattavia tiedollisia epävarmuuksia, jotka pitäisi kiireesti ratkaista, jos tavoitteena on turvata lohikantojen biologinen moninaisuus vesistöissä. Se, että ylirajaista lohta suojellaan pelkästään rajoittamalla kutujoissa tapahtuvaa kalastusta, synnyttää hänen mukaansa epäluottamusta lohipoliittikkaa kohtaan ja vie pohjan paikallisilta lohen suojelutoimenpiteiltä.

Ympäristöpolitiikan tutkija Yrjö Hailan mukaan poliittisessa päätöksenteossa on aina väistämättä kyse epävarmuuksien hallinnasta, koska ”epävarmuus sisältyy kaikkiin arvioihin ja toimintoihin, joiden perustalta ihmiset ja ihmisryhmät tekevät valintoja tai luovat tulkintoja toimintaansa ohjaavista tapahtumakuluista” (Haila 2014, 148). Epävarmuus on läsnä erityisesti vesistöihin liittyvässä poliittisessa päätöksenteossa (ks. Lien 2023).

Hailan (2014) mukaan epävarmuus voi olla tiedollista, esimerkiksi tiedon puutteellisuu-
desta johtuvaa tai ontologista, eli tapahtuma-
kulkujen ennustamattomuudesta johtuvaa.
Epävarmuutta voidaan vähentää, siihen voi-
daan varautua tai sitä voidaan käyttää, mutta
tyystin sitä ei voida koskaan poistaa. Poliitti-
sessa päätöksenteossa tiedollista epävarmuu-
ta pyritäänkin hallitsemaan varmistamalla,
ettei tilanne huonone tehtyjen päätösten
vuoksi. Hailan (mt.) mukaan tämä on mah-
dollista, jos päätöksentekoa tukevat norma-
tiiviset näkökulmat.

Tutkimuskumppaniemme kritiikki lohensuo-
jelutoimia kohtaan ilmentääkin, miten
Tenon lohensuojelupolitiikka ei ole kyennyt
muodostamaan mahdollisimman monipuoli-
sta ja yllirajaista tiedollista perustaa lohensuo-
jalustuskiehellön syistä ja ratkaisukeinoista.
Tätä voi kuitenkin pitää välttämättömänä,
jotta voitaisiin muodostaa sellainen tiedolli-
nen perusta, tavoitteet ja keinot, joiden taakse
kaikki tilanteeseen merkittävästi vaikuttavat
toimijat saataisiin asettumaan. Koska näin
ei ole tapahtunut, varovaisuusperiaatteesta
ei ole muodostunut sellaista normatiivista
näkökulmaa, joka auttaisi toimijoita arvioi-
maan nykyisyydessä ilmeneviä todellisia ke-
hityskulkuja ja niiden potentiaaleja sekä te-
kemään valintoja valittuja kriteerejä käyttäen
(Haila 2014, 337). Sen sijaan paikallisten kal-
lastamisen voimakas rajoittaminen lohensuo-
jelupolitiikan perustana näyttää toimivan
yhdenlaisena lohensuojeluskiehellölle menettä-
misen käytäntönä. Se kaventaa paikallisten
toimijuutta lohensuojelupolitiikan muotoilui-
hin vaikuttamisessa ja siten omalta osaltaan

vieraannuttaa heidät lohipoliittisesta päätök-
senteosta ja tiedonmuodostuksesta.

Kalastus osaksi lohensuojelun tiedollista perustaa

Artikkelissamme olemme tutkineet Tenojoen lohensuojeluskiehellön aikaansaamaa laajasti koko tenonsaamelaisista maailmaa koskevaa menettämistä ja sitä kautta tunnistaneet niitä tekijöitä, joista luopuminen tai joiden säilyttäminen on paikallisesti kestävä kalatalouden kannalta ratkaisevaa. Tenon lohipolitiikan tarkastelu menettämisen näkökulmasta voi luoda erilaisia nyansseja kalataloudellista kestävyyttä koskeviin muotoiluihin, jotka nykyisellään tähtäävät vahvasti pelkästään biologisen kestävyuden saavuttamiseen ja siten jättävät Tenojokilaakson asukkaiden paikallisen todellisuuden lähes vaille huomiota.

Tenajokilaakson saamelaisille kalastus on paljon muutakin kuin vain tapa saada saalista – hallinnon näkökulmasta se aiheuttaa poistumaa lohikantaan. Lohensuojelusta on maailman- ja tiedonmuodostuskäytäntö, joka antaa Tenojokilaakson saamelaisille myös merkityksellisen tavan tarkkailla ympäristönsään tapahtuvia muutoksia. Huolenpito lohesta ja sen myötä elämän jatkuvuudesta paikassa tarkoittaa paikallista toimintamaisemaa koskevan tiedon tuottamista, koska tieto on kytköksissä kalastamiseen. Niin kauan kuin tutkimuskumppaneillamme on mahdollisuus kalastaa lohta, heillä on myös tarinoita, muistoja ja opetuksia siitä, kuinka suhtautua emotionaalisesti, älyllisesti ja kehollisesti jokeen,

loheen ja muihin toimintamaiseman osatekijöihin. Kalastus tuottaa myös vallitsevan kalastuksensääntelyn edellyttämää tietoperusteista ymmärrystä lohikannoista sekä niiden hallinnan ehdoista ja mahdollisuuksista. Tietoperustainen kalataloushallinta pyrkii yhä enemmän juurruttamaan myös tällaisen paikallisen tiedon päätöksentekoon (esim. Brattland & Mustonen 2018), mutta Tenon lohta koskevassa päätöksenteossa nämä pyrkimykset ovat toistaiseksi epäonnistuneet (Hiedanpää ym. 2020).

Lohenkalastuskiellolle menettämisen näkökulmasta Tenon kalataloudellisten kestävyden ehtojen ja mahdollisuuksien etsiminen kulminoituu kysymykseen, miten kalastus ymmärretään. Tekno-tieteellinen käsitys lohesta hallittavana resurssina ohjaa virallista Tenon lohipolitiikkaa ja sen tapaa tulkita kalastus pelkästään lohikannan määrällistä poistumaa aiheuttavaksi käytännöksi (ks. myös Ween 2012). Tietoperusteisessa kalastuksensääntelyssä huolenpito lohesta on irrallaan tiedontuotannon prosessista ja siten myös itse tiedosta. Päätökset siitä, miten kalastusta tulisi säädellä, jotta se olisi kestävä, perustuvat lohikantoja koskevaan tietoon, jota kerätään erilaisin tekniikoin – kaikuluotaamalla, kameraseurannalla, keräämällä saalisilmoituksia ja suomunäytteitä. Tämä nykytilanteessa hallitseva tietokäytäntö perustuu oletukseen Tenon lohesta niukkana ja uhanalaisena luonnonvarana. Tämä kuitenkin asettaa joki- ja merikalastajat hyvin eriarvoiseen asemaan lohien hyödyntämisen suhteen, koska valtiollisella tasolla ollaan oltu lähes haluttomia

tarkastelemaan merikalastuksen vaikutuksia lohikantoihin.

Atlantin lohien nousu alkukesästä takaisin Tenojokeen on osa paikallisen elämän jatkuvaa kiertoa, johon ihmiset ovat ylisukupolisesti osallistuneet ja joka kannattelee heidän elämäänsä. Nyt kun lohta ei enää saa kalastaa, elämän kierto häiriintyy, ellei jopa pysähdy, mikä uhkaa vieraannuttaa ihmiset joesta, paikasta ja toisistaan. Tämä tekee elämän jatkuvuuden paikassa kyseenalaiseksi. Paikallisten näkökulmasta lohensuojelupolitiikkaan sisältyykin suuria tiedollisia epävarmuuksia, jolloin lohensuojelupolitiikka ei ole kyennyt muodostamaan monipuolista ja luotettavaa tiedollista perustaa eri suojelutoimien sosio-ekologisista syistä ja seurauksista. Nykyisellään suojelupolitiikka kaventaa paikallisten mahdollisuuksia osallistua ja vaikuttaa suojelupolitiikan muotoiluun ja siten vieraannuttaa heidät lohipoliittisesta päätöksenteosta ja tiedonmuodostuksesta. Ilman mahdollisuutta yllärajoitettujen lohien kalastamiseen tieto lohien palaamisesta – takaisin tulemisesta tiettyyn aikaan keväällä – mereltä Tenojokeen jää vaillinaiseksi. Se tekee maailman tyhjäksi ja lohensuojelusta älyllisesti ja sosiaalisesti köyhää.

Atlantin lohien kannan taantuminen ei koske pelkästään Tenojokea, vaan laajemmin Pohjois-Atlanttia aina Pohjois-Amerikan itärannikkoa myöten (ks. Tynkkynen 2024). Näin ollen voimakkaita kalastusrajoituksia ja niihin liittyvää menettämistä tullaan todennäköisesti näkemään tulevaisuudessa yhä enemmän. Tutkimuksellinen huomio

tulisi kiinnittää yhä enemmän siihen, kuinka paikalliseen tietoon perustuvat ikaikaiset käytännöt ja menetelmät kalastuksenhallinnassa voitaisiin tuoda nykypäivään (Law & Joks 2017). Kalastusrajoituksiin liittyvien tiedollisten menettämisten tarkastelu auttaa hahmottamaan paremmin luonnonjärjestelmien ja inhimillisten järjestelmien yhteen kietoutumista tietyssä paikassa ja siten myös muotoilemaan paikalliseen tietoon perustuvaa biologisesti ja sosiaalisesti kestävämpää kalataloutta.

VIITTEET

- 1 Tutkimuskumppani 1.
- 2 Ks. myös Birgitta Vinkan meneillään oleva väitöstutkimus <https://www.ulapland.fi/news/Lumi-rytmittaa-kaupunkilaisten-arka-%E2%80%93-ja-Birgitta-Vinkan-tutkimusta/ourhf1fy/23485279-a554-4cb1-ae65-976147509a16>.

AINEISTO

Tutkimuskumppanien haastattelut, 21 kappaletta. Haastattelut toteutettu Utsjoella kasvokkain aikavälillä syksy 2022 – kevät 2024. Haastattelijoina toimivat artikkelin kirjoittajat. Haastatteluaineisto sekä litteraatiot ovat kirjoittajien hallussa. Aineiston keräämiseen on käytetty Suomen Akatemian myöntämää rahoitusta, rahoituspäätöksen numero: 351159.

KIRJALLISUUS

- Aaltonen, Sanna 2022. Menetyksen ulottuvuudet ensimmäisen vuoden opiskelijoiden covid-19-arjessa. *Yhteiskuntapolitiikka* 87(3), 298–304. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2022060844660>
- Abernethy, Päivi, Saijets, Joni, Jokinen, Mikko, Knuutila, Marja & Hiedanpää, Juha 2022. Tenojoen lohenkalastuskiellon yhteiskunnalliset vaikutukset ja niiden seuranta. Helsinki, Luonnonvarakeskus. https://jukuri.luke.fi/bitstream/handle/10024/552743/luke-luobio_103_2022.pdf?sequence=4&isAllowed=y (Luettu tammikuussa 2025.)
- Anon. 2019. Tenon lohikantojen tila 2019. Tenojoen vesistön seuranta- ja tutkimusryhmän raportin suomennos no. 1/2019. https://jukuri.luke.fi/bitstream/handle/10024/551528/Teno-lohikantojen-tila-1-2019_FIN.pdf?sequence=1&isAllowed=y (Luettu tammikuussa 2025.)
- Anon. 2024. Status of the Tana/Teno River salmon populations in 2023. Report from the Tana/Teno Monitoring and Research Group nr 1/2024. <https://jukuri.luke.fi/bitstream/handle/10024/554524/Tana%20report%202024-1.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (Luettu tammikuussa 2025.)
- Beck, Ulrich 2015. Emancipatory catastrophism: What does it mean to climate change and risk society? *Current Sociology* 63(1), 75–88. <https://doi.org/10.1177/0011392114559951>
- Berkes, Fikret 2018. *Sacred Ecology*. London, Routledge.
- Brattland, Camilla & Mustonen, Tero 2018. How Traditional Knowledge Comes to Matter in Atlantic Salmon Governance in Norway and Finland. *Arctic* 71(4), 375–392. <https://www.jstor.org/stable/26567068>
- Elliott, Rebecca 2018. The Sociology of Climate Change as a Sociology of Loss. *European Jour-*

- nal of Sociology* 59(3), 301–337. <https://doi.org/10.1017/S0003975618000152>
- Elliott, Rebecca 2022. Moral entanglements with a changing climate. *Theor Soc* 51, 967–979. <https://doi.org/10.1007/s11186-022-09495-z>
- Frandy, Tim 2021. Mas amas diehtá maid oarri borrá? Contesting Sustainability in Sápmi. *Journal of American Folklore* 134(531), 53–78. <https://doi.org/10.5406/jamerfolk.134.531.0053>
- Gray, John 2014. Hefting onto place: Intersecting lives of humans and sheep on Scottish hills landscape. *Anthrozoös* 27(2), 219–234. <https://doi.org/10.2752/175303714X13903827487520>
- Haanpää, Olli 2025. Competing translations of environmental knowledge. The case of Viinivaara groundwater extraction plans. Teoksessa E. Carina H. Keskitalo (toim.), *Understanding Human–Nature Practices for Environmental Management Examples from Northern Europe*. Abingdon, Routledge, 120–138.
- Haapasalo, Timo 2024. Kestävyyden käytännöt uhanalaisten lohikalojen virkistyskalastuksessa. *Alue ja Ympäristö* 53(2), 175–178. <https://doi.org/10.30663/ay.147936>
- Haila, Yrjö 2014. Epävarmuus politiikassa, politiikan epävarmuus. Teoksessa Liisa Häikiö & Helena Leino (toim.), *Tulkinnan mahti: johdatus tulkitsevaan politiikka-analyysiin*. Tampere: Tampere University Press, 147–175.
- HE 289/2022 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi lohenkalastuksen määräaikaisesta kieltämisestä Tenojoen vesistöissä. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Sivut/HE_289+2022.aspx (Luettu tammikuussa 2025.)
- Helander-Renvall, Elina 2016. *Sámi Society Matters*. Rovaniemi, Lapin yliopistokustannus.
- Hiedanpää, Juha, Sajjets, Joni, Jounela, Pekka, Jokinen, Mikko & Sarkki, Simo 2020. Beliefs in Conflict: The Management of Teno Atlantic Salmon in the Sámi Homeland in Finland. *Environmental Management* 66, 1039–1058. <https://doi.org/10.1007/s00267-020-01374-6>
- Holmberg, Aslak 2018. *Bivdit Luosa – To ask for salmon. Saami traditional knowledge on salmon and the river Deatnu: In research and decision-making*. Tromssa, Norjan arktinen yliopisto (UiT). <https://munin.uit.no/bitstream/handle/10037/12868/thesis.pdf?sequence=2> (Luettu joulukuussa 2024.)
- Howard, Penny, M. 2017. *Environment, labour and capitalism at sea. 'Working the ground' in Scotland*. Manchester, Manchester University Press.
- Ingold, Tim 2000. *The Perception of the Environment. Essays on Livelihood, Dwelling and Skill*. Abingdon, Routledge.
- Joks, Solveig 2022. Frustrated caretakers: Sámi egg gatherers and cloudberry pickers. Teoksessa Sanna Valkonen, Áile Aikio, Saara Alakorva & Sigga-Marja Magga (toim.), *The Sámi World*. London, Routledge, 150–164.
- Joks, Solveig & Law, John 2017. Sámi salmon, state salmon: TEK, technoscience and care. *The Sociological Review Monographs* 65(2), 150–171. <https://doi.org/10.1177/0081176917710428>
- Kuokkanen, Rauna 2020. Pohjoismainen asuttajakolonialismi ja vuoden 2017 Tenosopimus. *Historiallinen Aikakauskirja* 118(4), 534–539. <https://doi.org/10.54331/haik.140763>
- Law, John & Joks, Solveig 2017. Luossa and Laks Salmon, science and LEK. *Revue d'anthropologie des connaissances* 11(2):aw–bi. <https://doi.org/10.3917/rac.035.0150>
- Law, John & Joks, Solveig 2019. Indigeneity, science and difference: Notes on the politics of how. *Science, Technology and Human Values* 44(3), 424–447.
- Leisti, Tapani & Nuutinen-Kallio, Taina 2023. Kokenut kalastaja Vesa Länsman ei usko nor-

- jalaisten rakentaman estepadon toimivan kyttyrälohien torjunnassa: “Sula mahdottomuus”. <https://yle.fi/a/74-20040095> (Luettu helmikuussa 2025.)
- Lien, Marianne, E. 2017. Unruly appetites: Salmon domestication “all the way down”. Teoksessa Anna Tsing, Heather Swanson, Elaine Gan & Nils Bubandt (toim.), *Arts of Living on a Damaged Planet. Monsters of the Anthropocene*. Minneapolis, University of Minnesota Press, 107–124.
- Lien, Marianne, E. 2023. Fluid Scalability; Frontiers and Commons in Salmon Waterworlds. *Ethnos* 89(3), 401–417. <https://doi.org/10.1080/00141844.2023.2213851>
- Lulka, David 2004. Stabilizing the herd: Fixing the identity of nonhumans. *Environment and Planning D: Society and Space* 22(3), 439–463. <https://doi.org/10.1068/d298>
- Markuksela, Vesa & Valtonen, Anu 2019. Dance with a fish? Sensory human-nonhuman encounters in the waterscape of match fishing. *Leisure Studies* 38(3), 353–366. <https://doi.org/10.1080/02614367.2019.1588353>
- Nadasdy, Paul 2021. How many worlds are there? Ontology, practice, and indeterminacy. *American Ethnologist* 48(4), 357–369. <https://doi.org/10.1111/amet.13046>
- Salas-Zapata, Walter, A. & Ortiz-Muñoz, Sara, M. 2018. Analysis of meanings of the concept of sustainability. *Sustainable Development* 27(1), 153–161. <https://doi.org/10.1002/sd.1885>
- Siivikko, Jarmo 2021. Palaako lohien kalastus Tenolla ennalleen enää koskaan? Listasimme pohjoisen lohien viisi elämän ja kuoleman kysymystä. <https://yle.fi/a/3-12019817> (Luettu marraskuussa 2024.)
- Soini, Katriina & Salo, Matti 2022 Kestävyyspuheen kolme kehystä. Teoksessa Elina Vehmasto, Matti Salo & Katriina Soini (toim.), *Kestävyyden kehukset – Luonnonvaratutkimus kestävyysmuutok-*
- essa*. Luonnonvara- ja biotalouden tutkimus 74/2022. Helsinki, Luonnonvarakeskus, 7–28. <https://jukuri.luke.fi/handle/10024/552184> (Luettu tammikuussa 2025.)
- Suomen ympäristökeskus. Kuuleminen: kalakan-
tojen tila. <https://www.ymparisto.fi/fi/osallistu-ja-vaikuta/kommentoi-merenhoidon-tila-arviota/meriluonnon-tila/kalakantojen-tila> (Luettu tammikuussa 2025.)
- Tenojoen lohikantojen hoitosuunnitelma. Ehdotus, hutikuu 2020. <https://www.suomenkalakirjasto.fi/wp-content/uploads/2021/02/Tenojoen-lohikantojen-hoitosuunnitelma-ehdotus-huh-tukuu-2020.pdf> (Luettu tammikuussa 2024.)
- Todd, Zoe 2014. Fish pluralities: Human-animal relations and sites of engagement in Paulatuuq, Arctic Canada. *Études/Inuit/Studies*, 38(1/2):217–238. <http://www.jstor.org/stable/24368324>
- Todd, Zoe 2016. ‘You Never Go Hungry’: Fish pluralities, human-fish relationships, Indigenous legal orders and colonialism in Paulatuuq, Canada. Aberdeen, Aberdeen University.
- Tynkkyinen, Jyri 2024. Miten käy lohien? <https://yle.fi/a/74-20100369> (Luettu joulukuussa 2024.)
- Valkonen, Jarno 2022. *Mökin kanssa ajattelu. Ympäristö sosiologinen mielikuviutus ympäristökriisin aikakaudella*. Tampere, Vastapaino.
- Valkonen, Jarno & Valkonen, Sanna 2019. On local knowledge. Teoksessa Thomas Hylland Eriksen, Sanna Valkonen & Jarno Valkonen (toim.), *Knowing from the indigenous North. Sámi approaches to history, politics and belonging*. Abingdon, Routledge, 12–26.
- Valkonen, Sanna, Áile Aikio, Saara Alakorva & Sigga-Marja Magga toim. 2022. *The Sámi World*. Abingdon, Routledge.
- Ween, Gro 2012. Resisting the imminent death of wild salmon: Local knowledge of Tana fishermen in Arctic Norway. In Courtney Carothers,

- Keith R. Criddle, Catherine P. Chambers, Paula J. Cullenberg, James A. Fall, Amber H. Himes-Cornell, Jahn Petter Johnsen, Nicole S. Kimball, Charles R. Menzies & Emilie S. Springer (toim.), *Fishing people of the North: Cultures, economies, and management responding to change*, Fairbanks: Alaska Sea Grant, University of Alaska Fairbanks, 153–170.
- Ween, Gro, B. & Colombi, Benedict, J. 2013. Two Rivers: The Politics of Wild Salmon, Indigenous Rights and Natural Resource Management. *Sustainability* 5(2), 478–495. <https://doi.org/10.3390/su5020478>
- Ween, Gro, B. & Swanson, Heather, A. 2018. How the Salmon Found Its Way Home: Science, State Ownership, and the Domestication of Wild Fish. Teoksessa Heather Anne Swanson, Marianne Elisabeth Lien & Gro B. Ween (toim.), *Domestication Gone Wild Politics and Practices of Multispecies Relations*. Durham, Duke University Press, 196–214.
- Willette, Miranda, Noorgaard, Kari & Reed, Ron 2016. You got to have fish: Families, environmental decline and cultural reproduction. *Families, Relationships and Societies* 5(3), 375–392. <https://doi.org/10.1332/204674316X14758424912055>
- YK:n merioikeussopimus. https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf (Luettu helmikuussa 2025.)

Toivoa ja inhoa Suomen rannikkoseudulla

*Symbolilajit ja luonnon monimuotoisuuden muuttumisen kokemukset*¹

KIRSI SONCK-RAUTIO

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-5267-8882>

HETA LÄHDESMÄKI

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6393-7146>

OTTO LATVA

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3265-3076>

Asiasanat: etnografia, ympäristöantropologia, luonnonsuojelu

Suojelemme vain sitä mitä rakastamme, rakastamme vain sitä mitä ymmärrämme, ja ymmärrämme vain sitä, mistä olemme oppineet.²

Ympäristönmuutos, mukaan lukien lajien sukupuuttoon kuoleminen, vieraslajit tai uusien lajien löytyminen, ei ole uusi ilmiö. Luonnon monimuotoisuuden heikkeneminen on kuitenkin kiihtynyt huomattavasti viimeisten 200 vuoden aikana (esim. Ceballos ym. 2015) seurauksena ihmisen aiheuttamasta lajikadosta ja sukupuuttoaallostasta. Sukupuuton antropologiaa tutkiva Genese Sodikoff (2012) huomauttaa, että toisin kuin viisi ensimmäistä sukupuuttoaaltoa, meneillään oleva kuudes on kaikkea muuta kuin äkillinen tai speaktaakkelimainen. Kyse on verrattain hitaasta kasvihuoneilmaston, sademetsien vähenemisen ja kapitalistisen massakuluttamisen kumuloidumisesta, joka hiljalleen tappaa luontoa ympärillämme. (Sodikoff 2012.) 1500-luvulta

tarkasteltuna noin 30 prosenttia maailman lajeista on joko vakavasti uhattuna tai ajettu sukupuuttoon. Mikäli suunta jatkuu samanaikaisena, saattaa jopa 37 prosenttia lajeista kuolla sukupuuttoon vuoteen 2100 mennessä. (Isbell ym. 2023.) Samanaikaisesti muun muassa ilmastonmuutoksen, maankäytön muutosten ja ihmisten välisen liikkumisen myötä uudet eläin- ja kasvilajit, mutta myös esimerkiksi bakteerit ja mikro-organismit, saapuvat uusille alueille vaatiensa sopeutumista myös ihmislajilta (Latva ym. 2024).

Lajien sukupuutot ja uusien lajien ilmestyminen aiheuttavat ihmisissä monenlaisia tunteita: surua, ärtymystä, huolta, mutta myös toivoa tai iloa (Jørgensen 2019; Comtesse ym. 2021). Lajeihin liitetään myös symboliarvoja, jolloin yksi laji voi symboloida sukupuuttoa ja hävitystä, kun taas toinen tuoda toivoa ja tulevaisuususkkoa. Ihmisten näkemysten ja tunteiden ymmärtäminen on tärkeää ratko-

samme lajikatoon liittyviä ongelmia. Kuten ympäristönmuutokset, myös niihin liittyvät tunteet syntyvät, muokkaantuvat ja päättyvät kulttuurisen ympäristökierron yhteydessä: se, miten ihmistoiminta muokkaa ympäristöä, vaikuttaa siihen, kuinka havaitsemme ja käsitämme sitä. Havaintomme ja käsityksemme puolestaan ohjaavat sitä, mitä suojellemme ja minkä annamme hävitä. Kuten ympäristöhistorioitsija Dolly Jørgensen (2022) on todennut, sillä, miten me lajit näemme, voi olla paljon suurempi merkitys niiden selviytymiselle kuin millään, mitä lukee ekologian kirjoissa. Tunteiden ja näkemysten ymmärtäminen auttaa meitä myös ymmärtämään perinteisesti luonnontieteissä käytettyjen termien, kuten ”haitalliset lajit” tai ”biodiversiteetti”, historiallisia implikaatioita ja kulttuurisia juuria, sekä käsittämään, miten eri lajeihin liitetty symboliikka vaikuttaa lajiin liittyvään ympäristönhallintaan. Miksi toiset lajit saavat enemmän huomiotamme, kun taas ”ei-rakastetut muut” (*unloved others*; Rose & van Dooren 2011) jäävät ilman suojelua ja hoivaa?

Antropologi Deborah Bird Rose ja filosofi Thom van Dooren (2011) osoittavat ristiriidan sen välillä, miten yhtäältä me ihmiset tuhoamme lajien elinympäristöä ja toisaalta taas suremme niiden katoamista ja maksamme isoja summia nähdäksemme niitä keino-tekaisissa ympäristöissä, kuten akvaarioissa tai eläintarhoissa. Samalla he pohtivat, millaiset mahdollisuudet eloonjäämiseen on niillä lajeilla, joista me ihmiset emme välitä – tai joita jopa inhoamme – jos meille tärkeätkin lajit ovat katoamassa maan päältä (Rose & van Doreen 2011). Tässä artikkelissa tarkas-

telemme sitä, mille lajeille Suomen rannikkoalueella elävät ja työskentelevät ihmiset ovat antaneet symboliarvoja ja millaiseen historialliseen kehitykseen ja ympäristötietoon arvot perustuvat. Kysymme myös, millaisin tavoin annetut symboliarvot voivat vaikuttaa lajeihin kohdistuvaan suojeluun ja ympäristönhallintaan.

Ympäristöperintö ja lajisuhteet

Selvittääksemme paikallisten ihmisten näkemyksiä ja kokemuksia luonnon monimuotoisuuden muutoksista ja niihin liittyvistä lajeista teimme etnografisen tutkimuksen Suomen rannikkoseuduilla. Aineistomme koostuu 45 etnografisesta haastattelusta, jotka on toteutettu haastattelemalla Suomen rannikkoalueilla luonnossa aktiivisesti toimivia ihmisiä vuosina 2019–2024. Tutkimuksemme tarkoitus oli kerätä ja analysoida paikallisten ihmisten ympäristötietoa. Paikallinen (ympäristö)tieto (*local ecological knowledge*, LEK) syntyy kokemuksellisesti ja kehollisesti jokapäiväisen elämän ja käytänteiden myötä. Antropologi Virginia Nazarea (2006) kirjoittaa, että paikallinen tieto eroaa tieteellisestä tiedosta esimerkiksi siten, ettei se välttämättä ole sovellettavissa muuta kuin tietyissä ympäristössä; se ei käy järkeen, ellei ymmärrä kontekstia. Kyse voi olla hiljaisesta tiedosta (*tacit knowledge*), joka ei löydy kirjoista, kansista tai edes sanoista. Tällaisen tiedon alistaminen tieteelliselle testaamiselle tai logiikalle ei ole rakentavaa, sillä tiedon omaksumiseen liittyviä kehollisia, tunteellisia tai kulttuuri-

sen muistiin pohjautuvia taustavaikutuksia on mahdotonta jäljittää tai toistaa. (Nazarea 2006, 323.)

Yllä mainitut tiedon tavat ja muodot voi yhdistää ymmärtämällä ympäristöön liittyvän tiedon ja taidon ympäristöperinnöksi (*environmental heritage*). Ympäristöyhteiskuntatieteilijä Nina Tynkkynen ja muut (2023) ovat muotoilleet ympäristöperinnön käsitteen yhdistämään aiemmin toisistaan varsin erilleen siiloutuneita luonnonperinnön ja kulttuuriperinnön käsitteitä. Ympäristöperintö muodostuu luonnon kanssa elämisen yhteydessä, kuitenkin sitoen sen tiivistä materiaaliseen maailmaan, jossa muutokset voivat olla hyvinkin kouriintuntuvia. Ympäristöperintö on myös kokemusprosessi, paikallista ympäristötietoutta, kokemusperäistä tietoa, hiljaista tietoa, tietotaitoa ja konkreettisia taitoja, jotka ihminen kokooa tietyssä paikassa ja ajassa eläessään. (Jetoo & Kouri 2021; Kouri & Sonck-Rautio 2022; Tynkkynen ym. 2023.) Ympäristöperinnön käsite ylittää tietoon ja kokemukseen liittyvät perinteiset dikotomiat, kuten virallinen – epävirallinen, aineellinen – aineeton, suullinen – kirjallinen, paikallinen – globaali, tai maallinen – asiantuntija (Tynkkynen ym. 2023), ja pitää sisällään ajatuksen siitä, että yhdessä ympäristönsä kanssa ihminen ei pelkää *tiedä että*, vaan myös *tietää kuinka*, *tietää miksi* tai *tietää yhdessä* (Kouri & Sonck-Rautio 2022; ks. myös Polanyi 1966). Ympäristöperintö on myös ymmärrystä ympäristömuutoksista, kuten ilmastonmuutoksesta tai luontokadosta, sillä globaalien ilmiöiden vaikutukset paikallisesti ovat usein varsin konkreettisia ja limittyvät

yhteen tiedon, kulttuurisen muistin, aistinvaraisen kokemuksen ja havainnoinnin kanssa. Vuodenaikojen muutosten havainnointi, tuulien muuttuminen tai tiettyjen eläinten äänien katoaminen luonnossa ovat esimerkkejä tavoista havaita ympäristössä tapahtuneita muutoksia. Kulttuurinen ympäristökierto ja ympäristöperintö toimivat limittäin, sillä esimerkiksi ihmisen aiheuttaman ilmastonmuutoksen myötä eri lajien kevätmuuttoon perustuva ymmärrys vuodenaikojen vaihtumisesta on muuttunut. Kevät tulee edelleen keikkuen, mutta keikkumisen tahti on muuttunut. Uuteen tahtiin sopeutuminen muuttaa jälleen ymmärrystämme ympäristöstämme – ja näin myös tulevaa ympäristöperintöämme – ja tapaamme nähdä ja muokata ympäristöä.

Ympäristössä tapahtuneet ja tapahtuvat muutokset aiheuttavat ihmisissä monenlaisia tunteita. Eräs tapa reagoida esimerkiksi menetettyyn maisemaan on kokea nostalgiaa, tai jopa solastalgisia tunteita. *Solastalgian* käsitteen on kehittänyt ympäristöfilosofi Glenn Albrecht (2005) vastapariksi nostalgian tunteelle, joka syntyy, kun ihminen on syystä tai toisesta ajautunut pois tutusta ympäristöstään. Solastalgialla tarkoitetaan samaa ilmiötä silloin, kun ihminen ei ole lähtenyt kotiseudultaan, vaan kotiseutu on muuttunut merkittävästi ympäristömuutoksen seurauksena. Ihminen saattaa kokea solastalgiaa, kun maisema, joka ennen on tuottanut iloa ja lohtua, onkin kadotettu (Albrecht 2005; Albrecht ym. 2007). Nostalgian ja sen sisaruksen solastalgian voi ajatella luovan ajan kultaamia muistoja ja siten muistot kyseenalaistavat jo entuudestaan tieteellisessä mielessä vaikeasti

hyväksyttävää ympäristötietoa. Ne voi kuitenkin nähdä myös tulevaisuutta rakentavana perinnön luoja, sillä kuten kirjallisuustieteilijä Svetlana Boym muotoilee, nostalgiaa ei ole kyse pelkästään menneisyydestä. Nostalgia katsoo taakse, mutta myös eteen, sillä menneeseen kohdistetut fantasiat ovat määräytyneet nykyhetkessä ja niillä on suora vaikutus tulevaisuuden todellisuuteen. (Boym 2001, xvi.) Asiat, joita nostalgisesti muistelemme tai solastalgisesti suremme, voivat olla asioita, joita pyrimme säilyttämään tai tuomaan takaisin, ainakin osittain. Näin ympäristöperintömme vaikuttaa suoraan siihen, millaisia kulttuurisia ympäristökiertoja tulevaisuus tuo. Kaipuu menneeseen ympäristöön vaikuttaa siihen, minkälaista ympäristöä haluamme tänä päivänä tuottaa ja suojelutoimenpitein tuoda takaisin (Kouri & Sonck-Rautio 2022).

Ympäristöperinnön tarjoamat mahdollisuudet esimerkiksi luontokadon torjumisessa ovat edelleen pitkälti hyväksi käyttämättä, siitähän huolimatta, että paikallisen ekologisen tiedon merkitys ympäristönhallinnan suunnittelussa on ollut tiedossa pitkään. Antropologien kiinnostus esimerkiksi alkuperäiskansoihin ja perinteisiin yhteisöihin on jo pitkään liittännyt tutkimuskiinnostuksen myös luonnonsuojelun keinoihin ja siihen liittyvään poliittiseen ekologiaan. Antropologit ovat painottaneet paikallisen tiedon merkitystä ympäristösuojelussa ja -hallinnassa. He muistuttavat, että paikallisen (ympäristö)tiedon ja kulttuurisen muistin avulla tietoa ja taitoa vaihtoehtoisista luonnonkäytön ja -suojelun muodoista voidaan tallentaa, nostaa esiin ja hyödyntää. (Esim. Nazarea 2006; Whitehouse

2015; Kiik 2019.) Ajankohtaista on myös lisääntyvä keskustelu liittyen ekstraktivismiin, eli luonnonvarojen mittavan hyödyntämisen, kolonialistiseen luonteeseen ja paikallisen ympäristötiedon hyväksikäyttöön luonnonvarojen keräämiseksi niiden suojelun sijaan (esim. Dunlap ym 2024). Luonnonvarojen kestävän käytön ja vaihtoehtoisten suojelumenetelmien ohella on yhtä lailla tärkeää tarkastella ihmisten ja eri lajien välisiä suhteita, jotta ymmärrämme paremmin, miksi annamme toisille lajeille paljon huomiota, kun taas toisten annamme kuolla sukupuuttoon.

Monilajisen tutkimuksen piirissä onkin huomioitu se, kuinka karismaattiset lajit, kuten hevonen (esim. Swart 2010), susi (esim. Fenske & Tschofen 2020; Lähdesmäki 2020) tai vaikkapa merikotka (Räsänen 2017) ovat saaneet kiinnostusta tutkimuksessa. Sen sijaan ei-rakastetut toiset (*Unloved others*), eli lajit, jotka syystä tai toisesta jäävät hallitsevan suojeludiskurssin, ekonomisen hyödyn tai kulttuurissosiaalisen arvostusjärjestelmän ulkopuolelle, unohtuvat marginaaliin. Lajit, jotka aiheuttavat ihmisissä välittämisen tai säälin sijaan harmia tai inhoa, jäävät usein suojelematta (Rose & van Doreen 2011). Viime vuosina tilanne on tosin muuttunut, ja myös vähemmän rakastetut tai karismaattiset lajit, kuten puutiainen (Latva 2024) tai rotta (Lähdesmäki 2024) ovat nousseet tutkimusten keskiöön. Myös niin sanotusti huomaamattomat lajit, kuten sienet (Tsing 2015) ja patogeenit (Sodikoff 2019), on nostettu posthumanistien vertauskuvallisen mikroskoopin alle. Ihmisten ja eri lajien suhteiden ymmärrys on olennaista luonnonsuojelussa

ja ympäristönhallinnassa, sillä lajien karismaattisuuden on havaittu olevan merkittävä tekijä suojelutoimenpiteiden suunnittelussa (Lorimer 2007). Konkreettisenä esimerkkinä ovat erilaiset rahankeräykset, joissa karismaattinen keulakuvaeläin saa kerättyä vähemmän karismaattista vastapariaan huomattavasti enemmän rahaa (Colléony ym. 2017). Suojelubiologi Agathe Colléony ja muut (2017) toteavat myös, ehkä hieman yllättävästi, että rahalahjoituksissa lajin karismaattisuus vaikuttaa olevan jopa sen uhanalaisuusstatusta tärkeämpi asia. Tällöin erityisesti lajisuojeluun liittyvät luonnonsuojeluohjelmat ovat rahoituksen osalta melko suoraan alisteisia sille, kuinka suosittu, sympaattinen tai tärkeä kyseinen laji on suuremman yleisön silmissä.

Karismaattisten lajien suosiminen ei ole harvinaista myöskään julkisen rahoituksen puolelta, ja evoluutioekologi Timothy Caro (2010) huomauttaakin karisman suosimisen olevan yksi syy sille, että suojelubiologiaan on syntynyt sijaislajien käsite (*surrogate species*). Karismaattisuus on kulttuurisesti määritelty piirre, ja siksikin suojelukohteeseen liittyvän kulttuurin ymmärtäminen on tärkeää. Caro (mt., 15) on määritellyt sijaislajille kolme tehtävää, jotka voivat olla myös päällekkäisiä: sijaislajien avulla määritetään suojellisesti tärkeitä alueita ja havainnollistetaan ympäristömuutoksen vaikutuksia, ja niitä käytetään luonnonsuojelun edustuslajeina. Ihmisten ja eri lajien suhteet ovat siis hyvin merkityksellisiä myös luontokadon ehkäisyn kannalta. On olennaista ymmärtää, miten arvotamme lajeja luontokadon kontekstissa, sillä usein lajiarvotus ja erilaiset symboliarvot eivät pe-

rustu tieteeseen, vaan merkitykset luodaan ympäristöperinnön kautta saavutetun tiedon, erilaisten kehollisten kokemusten ja tunteiden perusteella. Lapsuuden muistot, isovanhempien tarinat, kokemusperäiset tiedot ja keholliset elämykset luovat ympäristösuhdettamme ja osaltaan muokkaavat sitä, miten tietyn lajit koemme. Esimerkiksi sukupolvesta toiseen kerrotut tarinat veden alla elävistä vaaroista, lapsuuden uimaleikit, kokemukset jalan ympäri kietoutuneesta levästä tai kalastusretket muokkaavat ajatusiamme vedenalaisista lajeista senkin jälkeen, kun olemme oppineet niistä koulussa. Saaristossa asuvalle harmaaahylje voi symboloida monia asioita riippuen siitä, onko ihastellut sen uiskentelua kiikareiden läpi aurinkoisena päivänä kalliolla maaten vai siivonnut kala-verkkojaan harmaaahylkeen käytyä syömässä verkkoon tarttuneet kalat.

Symbolin ymmärrämme tässä yhteydessä laajassa merkityksessä, enemmänkin merkityksenantona kuin semioottisena ennalta sovittuna merkinä. Symbolilajit käsitämme lajeina, joille ihmiset ovat antaneet merkityksiä luonnon monimuotoisuuden muutoksen kontekstissa. Esimerkiksi Dolly Jørgensen (2018) pohtii muuttokyyhkyjen sukupuuton symboloivan ihmisen ahneutta ja ajattellemattomuutta luonnon edessä – tai näin ainakin lukee muuttokyyhkyille pystytetyssä monumentissa Yhdysvaltojen Wisconsinin osavaltion Wyalusing-puistossa. Sukupuuton symboleiksi on Jørgensenin (2018) mukaan nostettu ainakin dodo.

Ympäristöetnografia ja aineisto

Etnografiset menetelmät tarjoavat monenlaisia työkaluja ihmisten ja eri lajien välisten suhteiden selvittämiseen. Menetelmäämme voi kuvata ympäristöetnografiaksi (*environmental ethnography*), joka voidaan ymmärtää sekä menetelmäksi että menetelmälliseksi asenteeksi (Kouri & Sonck-Rautio 2022). Ympäristöetnografian erottaa monilajisesta etnografiasta muun muassa siten, että monilajinen etnografia keskittyy usein tarkastelemaan ihmisen ja tietyn lajin välistä suhdetta, kun taas ympäristöetnografia voi keskittyä laajempiin kokonaisuuksiin, kuten luonnonelementteihin ja maisemiin (Lezak 2023) tai kuten etnografi Phillip Vannini (2009, 73) muotoili; ekologiaan, jolla tarkoitetaan ihmistoimijoiden, ei-inhimillisten toimijoiden ja ympäristön muodostamaa kokonaisuutta (*totality*). Menetelmämme pitää sisällään molempia, sillä emme etnografiaa tehdessämme ja suunnitellessamme rajanneet tutkimusasetelmaa pelkästään ihmisen ja lajien suhteisiin, vaan keskityimme luonnonympäristönmuutoksiin yleisellä tasolla.

Materiaalina olemme käyttäneet keväällä 2022 kerättyä etnografista aineistoa. Etnografiset kenttätöyt toteutettiin yhdessä HumBio-hankkeen³ ja Turun yliopiston kulttuurien tutkimuksen kenttätökurssin opiskelijoiden kanssa. Me artikkelin kirjoittajat olimme mukana kenttätöiden sekä haastattelurungon suunnittelussa, mutta opiskelijat toteuttivat haastattelut osana kurssisuoritustaan. Haastattelut olivat semi-strukturoituja haastatteluja, ja niitä oli yhteensä 32 kappaletta. Haas-

tattelut tehtiin Suomen rannikkoalueilla, ja haastateltavat olivat rannikkoseudulla työskenteleviä, asuvia, tai muuten Itämeren kansa esimerkiksi aktiivisen harrastustoiminnan myötä tekemisissä olevia henkilöitä. Tutkimuksemme painopiste oli paikallisuudessa ja paikallisessa tiedossa ja havainnoinnissa. Haastateltavat olivat kaikki täysikäisiä, mutta ikähaitari vaihteli vastikään aikuistuneen ja jo eläkeiän ylittäneiden välillä. Haastateltavat sijoittuvat maantieteellisesti pääasiassa Suomen rannikkoseudulle Varsinais-Suomen ja Uudenmaan alueelle. Haastateltavia valikoitiin lukuisista erilaisista viiteryhmistä paikallisuuden ja aktiviteettien harjoittamisen perusteella; mukana oli kalastajia, sukeltajia, partiolaisia, purjehtijoita, puutarhaharrastajia, lintuharrastajia sekä luonnonsuojelujärjestöissä toimivia henkilöitä. Haastateltaviksi ei erikseen valittu merentutkimukseen liittyviä ammattilaisia, mutta joillain haastateltavilla oli asiantuntijatausta harrastuksensa ohella. Tällöin ammatillinen tieto ja ympäristöperintö olivat usein nivoutuneita toisiinsa, ja pohdinnat ympäristömuutoksista ja lajiin kohdistuvista asenteista olivat sekoitus objektiivista pohdintaa ja subjektiivisia kokemuksia ja tunteita. Tämän lisäksi etnografisena aineistona on käytetty Heta Lähdesmäen Seilin saarella vuosina 2019–2023 tekemiä haastatteluja (5 kpl). Näiden haastateltavien joukossa oli saarella toimivan Saaristomeren tutkimuslaitoksen tutkijoita ja muita paikallisia asukkaita.

Aloitimme aineistomme analyysin ympäristöetnografisella asenteella, tarkoituksena löytää teemoja ja yhteneväisyyksiä siinä, mi-

ten haastateltavat reagoivat tai havainnoivat omassa ympäristössään tapahtuneita luonnon muutoksia. Teimme analyysija työpajamaisesti yhdessä ja myös erikseen. Jo ensimmäisessä yhteisessä analyysityöpajassa havaitsimme, kuinka tietyt lajit nousivat esiin useissa haastatteluisissa, ja miten niihin toistuvasti liitettiin samankaltaisia merkityksiä. Havaitimme, että tietyt lajit tuntuivat symboloivan haastateltaville erilaisia ympäristömuutoksen tapoja tai siihen liittyviä tunteita. Siitä, millaisia lajeja aineistosta nousi esiin ja millaisia symbolisia merkityksiä niille annettiin, nousi lopulta tutkimuskysymykseksemme.

Selvitimme kontekstualisoinnin (ks. esim. Saarelainen 2012) avulla sitä, minkälaisiin historiallisiin kehityskulkuihin symboliarvot perustuvat. Hyödynsimme kontekstualisoinnissa pääosin omaa aiempaa tutkimustamme mutta myös muuta, ihmisten luontosuhteen historiallisia muutoksia valottavaa tutkimusta. Historiallisen kontekstin huomioimista pidämme tärkeänä, sillä menneisyys ja historialliset lajisuhteet vaikuttavat siihen, kuinka eri lajeihin nykyään suhtaudutaan.

Aloitamme analyysilukumme analysoimalla luonnonympäristöä ja erityisesti merta luonnon elementtinä, jonka ympärillä haastateltaviemme toiminta on tässä kontekstissa muotoutunut. Mereen ja merentilaan liittyvien muutosten jälkeen tuomme esiin ne lajit, jotka aineistostamme nousivat kaikkein merkityksellisimmiksi.

Merellisen ympäristön muutos

Kaikille haastatteluihin osallistujille vesi oli tärkeä elementti. Vesi on mukana heidän elämässään esimerkiksi purjehduksen, kalastuksen tai uimisen kautta. Vedenlaatu puhutti enemmistöä haastattelevista riippumatta heidän merkittävimmistä kytköksestään mereen. Mereen liittyvässä ympäristöperinnössä aistinvaraisilla kokemuksilla on suuri merkitys. Haastateltaville näköaistin avulla hahmotettava kirkkaus, outo väri, sameus tai likaisuus oli yksi tapa hahmottaa vedenlaatua (esim. TKU/A/22/66; TKU/A/22/65; TKU/A/22/74; TKU/A/22/17). Esteettisyys nousi merkittäväksi tekijäksi, mutta myös veden haju tai tuntu, tietty niljalkkuus. Muutos on ollut niin selkeää, että se on ihmisaistein havaittavissa: ”(v)eden laatu on huonontunut ihan selkeesti. Se on samentunut ihan silmissä.” (TKU/A/22/21.) Yleisesti jaettu muisto on se, että vedet alkoivat samentua – paikasta riippuen – 1960–1980-luvuilla. ”Vielä 70-luvulla mä muistan että vedet oli kirkkaat, pohja näky monen metrin syvyyteen, mutta sitten maailma muuttu” (Haastattelu 6.7.2020). Muistot menneistä vuosikymmenistä, jolloin vesi oli vielä kirkasta, olivat selkeinä jo hieman iäkkäämpien haastateltavien mielessä, mutta myös nuoremmat haastateltavat muistivat eron nykyhetken ja lapsuutensa välillä (TKU/A/22/68; TKU/A/22/72; TKU/A/22/46; TKU/A/22/84; Haastattelu 9.9.2021; Haastattelu 8.9.2021). Muistot kirkkaista vesistä tuotiin usein esiin varsin nostalgisessa hengessä, ne olivat monille muisto lapsuuden kesistä tai vanhoista hyvistä ajoista.

Vesistöjen suojeluun liittyvät toimenpiteet ja asennemuutos ovat kuitenkin onnistuneet hieman muuttamaan vesistöjen tilaa. Moni haastateltava on tehnyt vesistöjen tilan parantumisesta toivoa herättäviä havaintoja, esimerkiksi huomannut aiemmin samentuneiden vesien taas kirkastuneen (TKU/A/22/65; TKU/A/22/89; TKU/A/22/79). Haastateltavilla oli selkeä ymmärrys ihmisen toimien merkityksestä. Muutos ihmisen toiminnassa tai laajemmin kulttuurissa oli haastateltavien mielestä mahdollisesti veden laadun muutoksen taustalla. Ruoppausten ja läjitysten tiukemmat ympäristösäädökset (TKU/A/22/79), veneiden septitankkien oikeaoppinen tyhjentäminen (TKU/A/22/20), maanviljelykseen liittyvät rajoitukset ja säädökset (TKU/A/22/79) ja veneenpohjien myrkkymaalien rajoitukset / TKU/A/22/20; TKU/A/22/44; TKU/A/22/84) huomioitiin käytännön syinä veden laadun paranemiseen. Suuri merkitys on myös ollut asennemuutoksella ja ympäristökasvatuksella, sillä ”meidän vanhemmat jo sen pilas ku kaikki kipattiin mereen. Se oli niinku kaato-paikka.” (TKU/A/22/21.)

Rehevöitymisen yhteydessä nostettiin esiin levät. Monen haastateltavan puheessa levien perusteella tehtiin päätelmiä vedenlaadusta. Esimerkiksi piilevän (TKU/A/22/65) ja rihmalevän (TKU/A/22/78) kerrottiin indikoivan rehevöitymisestä ja taas rakkolevän katsottiin kadonneen, sillä se ei viihdy rehevöityneessä vedessä (TKU/A/22/46). Haastateltavat nostivat esiin myös yleisellä tasolla eri levät, täsmentämättä mistä lajeista oli kyse. Levien kohdalla myös muut kuin näköaistikkokemukset nousivat vahvasti esiin muutosten

havaitsemisessa: ”muistan ihan pari vuotta sit kun sitä levää oli ne rannat täynnä ja sellanen tyyni hellepäivä niin siin on niin paha haju, se on niin kuvottavaa” (TKU/A/22/69).

Monien levien esiintyminen yhdistettiin rehevöitymisen aiheuttamaan veden tilan heikkenemiseen ja jopa maiseman muutokseen. Omassa tutussa ja tärkeässä maisemassa moniaistisesti havaitut muutokset herättivät myös solastalgiaa. Solastalgia voi ilmetä surun lisäksi myös vihan tai inhon tunteina. Merenpohjan näkemisen kuvailtiin olevan loppukesästä mahdotonta, sillä pohjassa on puolisen metriä ”mätänevää levämössöä” (TKU/A/22/74). Levät yleisesti herättivät erilaisia tunteita, kuten inhoa, mutta niitä kuvailtiin haastatteluisissa myös humoristiseen sävyyn. Erään haastateltavan mukaan levä on paksun puuron kaltainen ”hirveä -- moska”, mutta myös ”hulvaton” (TKU/A/22/76). Huumori voi myös olla keino käsitellä ympäristön muuttumista. Levien määrän tai esiintymisen kasvun voitiin nähdä symboloivan laajemmin ilmastonmuutosta.

Sinilevät tuovat viestin ympäristöongelmista

Vesistöistä ja siihen liittyvistä biodiversiteettimuutoksista puhuttaessa sinilevät eli syanobakteerit nousevat selkeästi esille lajeina, jotka symboloivat vesistöjen muutosta.⁴ Sinilevät ovat pitkäaikaisia Suomen vesistöjen asukkaita, mutta niiden läsnäolo on laajemman yleisön keskuudessa huomioitu vasta viime vuosikymmeninä (ks. Latva & Sonck-Rautio

& Jämsä 2024), johtuen osittain myös siitä, että niiden määrä Itämerellä on kasvanut voimakkaasti 1900-luvun alusta. Haastatteluissa sinilevistä puhuttaessa korostui muutos – sinilevää on nyt enemmän kuin aiemmin (esim. TKU/A/22/17; TKU/A/22/44; TKU/A/22/46; TKU/A/22/68; TKU/A/22/70). Sinilevätilanne ja sen aiheuttama nostalginen kaiju menneeseen sekä solastalgia puhtaan veden ja lapsuuden kesien mahdollisuuksien menettämisestä ovat selkeästi esillä haastatteluissa. Kuten eräät haastateltavat toteavat:

(S)illoin kun minä olin nuori, niin silloin pystyi aina menemään uimaan, eikä koskaan tarvinnut kattoo mitään sinilevätiedotetta – – Et se on yks semmonen tosi selkee ja räikee ongelma. (TKU/A/22/71.)

Sinilevät herättävät ihmisissä paljon kielteisiä tunteita, osin maiseman muutoksen aiheuttaman solastalgian vuoksi, mutta myös siksi, että se estää tekemästä tuttuja tärkeitä asioita. Esimerkiksi koirien ulkoiluttaminen rannassa on mahdotonta sinileväkukintojen aikaan (TKU/A/22/20), sillä sinilevät voivat olla koirille kuolemaksi. Harmitusta herättää myös se, että perinteiset kesäaktiviteetit, kuten uiminen tai muu rannalla oleskelu, eivät ole enää mahdollisia (TKU/A/22/71; TKU/A/22/83; TKU/A/22/73). Esimerkiksi kesäleirien aikana ”ranta on ihan semmost sinileväpuuroa” (TKU/A/22/44), mikä häiritsee rantaelämää. (TKU/A/22/46), tai haittaa purjehdusta sekä esteettisesti mutta myös konkreettisesti estämällä uimisen. (TKU/A/22/69; TKU/A/22/84; TKU/A/22/8). Sinilevätilanne

haittaa myös sukellusta, esimerkiksi heikentämällä näkyvyyttä. :

Sinilevä vaikuttaa aika pahasti, että siellä on ollut muutama kesänä lautta, että sinne on joutunut pioneerilapiolla tekemään reiän, mistä on päässyt sukeltamaan vähän niinku talvella avannosta. Että se näkyväisyys on ollut ei huono, vaan säällittävä. Toisinaan jopa käsin kosketeltava, että siellä ei näe silloin yhtään mitään. Se on kun hernekeitosta sukeltaisi. (TKU/A/22/90.)

Kuten leviä yleisesti, myös sinileviä ja niiden aikaansaamaa muutosta havainnoitiin näköaistin lisäksi esimerkiksi tunto- ja hajuaistin avulla. Vesistöihin liittyvä ympäristöperintö on syntynyt moniaistisesti, ja muutosten havainnointiin käytettiin apuna useita eri keinoja, hajua, vedentuntua ja estetiikkaa.

Rakkolevä on toivoo herättävä palaaja

Vaikka leväkukintojen lisääntyminen nähdään sinilevien kohdalla negatiivisena rehevöitymisen seurauksena, ei kaikkia leviä suinkaan pidetä huonoina tai ei-tervetulleina. Rakkolevä oli vielä 1970-luvulla hyvin yleinen ja runsas laji Itämerellä ja Saaristomerellä, minkä jälkeen se on harvinaistunut huomattavasti. Haastateltavamme ovat huomioineet rakkolevän vähenemisen ja rakkolevän esiintymiseen suhtauduttiin varsin positiivisesti. Rakkolevän katoaminen huolestuttaa myös tutkijoita, sillä sen on todettu olevan merkittävä laji ekosysteemille, yksi Itämeren avainlajeista (Vahteri & Vuorinen 2016). Aineis-

tomme perusteella rakkolevän nähtiin olevan jopa merkki rehevöitymisen vähenemisestä, vedenlaadun paranemisesta:

(R)akkolevä niin jotenki on semmonen vaikutelma, et sen määrä olisi vähentynyt, et ne muut levälajit ottaa elintilaa ja käsittääkseni se itse asiaa taitaa johtuu siit et se rakkolevä on semmonen laji, et se ei oikein viihdy rehevöityvässä vedessä. – –eihän sitä [rehevöitymistä] voi missään nimessä pitää hyvänä asiana. (TKU/A/22/46.)

Toisin kuin sinilevään, rakkolevään yhdistettiin lähinnä positiivisia asioita. Rakkolevää pidettiin merkittävänä kalakannoille ja koko ekosysteemille:

Rakkolevähän on täällä saaristossa, ulkosaaristossa missä ei oo kaislikkoa, niin sellainen ekosysteemin perusta. Et siellä pienet leväkatkat, äyriäisiä, hyönteisiä, niit sit pikkukatat syö pikkukalojen poikaset kasvaa siellä. Ja sitä mukaan siten isot kalat tulee ruokailemaan ja ravintoketju menee ylöspäin – –. (TKU/A/22/65.)

Rakkoleväkasvustoa kuvaillaan ”merenalaisena metsänä” (TKU/A/22/71), merkittävänä kutupaikkana (TKU/A/22/78) ja mikroeliöistön elinympäristönä (/TKU/A/22/79). Haastateltavat esittivät rakkolevän olevan tärkeä myös monille maalajeille, kuten rantakäärmeelle (Haastattelu 29.11.2019). Myös lintujen oli havaittu ruokailevan rakkolevävalleilla, ja siten rannalle huuhtoutuneet rakkolevät tarjoavat lintuharrastajille mainioita paikkoja lintujen tarkkailulle. (TKU/A/22/86). Rakkolevään liittyi myös muistoja, jotka usein liitet-

tiin nostalgisesti lapsuuteen, aikaan, jolloin ulkosaaristossa kalastaessa vesi oli kirkasta ja rakkolevää oli paljon (TKU/A/22/65; TKU/A/22/69) ja jolloin rakkolevän kanssa leikittiin paukuttelemalla sen rakkvoja, ”kuplia” rikki (TKU/A/22/76).

Rakkolevien on kuitenkin havaittu tekevän hidasta paluuta (TKU/A/22/21; TKU/A/22/65), ja sen myötä myös vesien kirkastumisesta on ollut merkkejä (TKU/A/22/66; TKU/A/22/69; TKU/A/22/72; TKU/A/22/87). Rakkolevän paluu herätti haastateltavissa positiivisia tunteita, toiveikuuttakin (TKU/A/22/83; TKU/A/22/76). Rakkolevää kuvailtiin myös osana suurempaa kokonaisuutta, aistillisena ja tunteellisena näkynä:

rakkolevä on lisääntyny, rakkolevän seassa on erityisen kivaa sukella. Sitä voi syödä. Se on niinku hauska rakkolevä sinne kerääntyy kaloja.” (TKU/A/22/88.)

Rakkolevä symboloi vähentyneen eliölajin paluuta, luonnon toipumista ja tervehtymistä. Rakkolevän nousu merkittäväksi symbolilajiksi tuntuu yllättävältä. Sitä ei kuitenkaan historiallisesti voi pitää ei-rakastettuna lajina – siihen ei vaan ole kiinnitetty paljon huomiota tai liitetty merkittäviä tunteita. Aiemman, vähäisen tutkimuksen valossa voidaan todeta, että rakkolevään on kuitenkin suhtauduttu pääosin positiivisesti. Suomessa rakkolevää on käytetty rannikkoseuduilla ainakin viljelymaan luomiseen ja lannoitteena. (Ks. esim. Latva & Leskelä-Kärki 2022; Latva & Sonck-Rautio 2025.) Skandinaviassa rakkolevää ja

Rakkolevä symboloi monelle toivoa luonnon tervehtymisestä. © Otto Latva 2025.

sen sukulaislajeja on käytetty monin eri tavoin esihistoriallisilta ajoilta lähtien esimerkiksi lannoitteena, polttoaineena, käsitöiden raaka-aineena sekä lääkinällisesti ja mausteena ruuassa (Mooney 2018).

Haastateltavat nostivat kuitenkin esiin sen, ettei rakkoleväkään ole kuten ennen. Vaikka merkkejä rakkolevän paluusta onkin, se ei ole aivan samanlaista kuin menneinä vuosikymmeninä. Ennen rakkolevä kasvoi pidemmäksi, jopa metrin mittaiseksi, ja oli ”puhdasta”, mutta nykyään ”haitulamaisen

levän” tai ”töhnän” peitossa (TKU/A/22/72; Haastattelu 8.9.2021) ja limatonta rakkolevää voi löytää ainoastaan ulompana merellä (TKU/A/22/73). Kiinnostavaa on myös se, ettei rakkolevän paluu ollut kaikille mieluisa asia, sillä sen läsnäolo vaikutti esimerkiksi uimisen (TKU/A/22/68) tai sukeltamisen ja valokuvaamisen (TKU/A/22/107) kokemukseen.

Paluun konsepti onkin ongelmallinen: palaavat eläimet eivät ole samoja, eikä maisema, johon ne palaavat, myöskään ole enää sama.

Sekä ympäristössä että ihmisissä on ehtinyt tapahtua muutoksia. Ihmiset ovat voineet tottua lajien poissaoloon ja unohtaa, millaista rinnakkaiselo oli. Maisema on voinut muuttua erilaisin tavoin, esimerkiksi ihmisasutuksen levittäytyessä tai maankäytön muuttuessa, jolloin palaavien eläinten voi olla vaikea löytää omaa paikkaansa muuttuneesta maisemasta. (Lähdesmäki 2020, 130.) Näin paluun ongelmallisuus liittyy kulttuuristen ympäristömuutosten kiertoihin. Samalla ajatuksella on filosofi Tere Vadén pohtinut karhun paluuta, sen uutta tuleamista Suomen luontoon. Hän huomauttaa, että palaamassa oleva karhu ei ole sama, joka katosi tai vetäytyi pois (Vadén 2006, 13, 14).

Merimetsä – ei-toivottu paluumuuttaja

Merimetsä on tehnyt paluumuuton Suomeen 1990-luvulta alkaen. Ennen paluumuuttoaan se oli pysynyt vuosikymmeniä poissa Suomesta, muutamia satunnaisia havaintoja lukuun ottamatta. Toisin kuin rakkolevä, merimetsä kuitenkin herätti haastateltavissa pitkälti negatiivisia tunteita. Lajin ulkonäkö ja toiminta herättivät monissa inhoa ja ärsytystä. Merimetsät olivat haastateltaviemme mukaan kamalia, inhottavan näköisiä lintuja, joista kukaan ei voinut pitää (Haastattelu 7.9.2021; TKU/A/22/20; TKU/A/22/69). Saalistaessaan kaloja ne heikensivät kalakantoja, haittasivat kalastajien elinkeinonharjoittamista ja kilpailivat vapaa-ajan kalastajien kanssa (Haastattelu 7.9.2021; TKU/A/22/65; TKU/A/22/68; TKU/A/22/74; TKU/A/22/79). Ulosteellaan

merimetsät likasivat ja kuormittivat merta (TKU/A/22/79) ja ”pilasivat” asuttamansa saaret ja luodot ulosteeseen tappaessa kasvillisuuden (Haastattelu 7.9.2021; TKU/A/22/44; TKU/A/22/65; TKU/A/22/68; TKU/A/22/69; TKU/A/22/72; TKU/A/22/74; TKU/A/22/84; TKU/A/22/89). Merimetsäistä (tai niiden ulosteesta) lähtevä haju haittasi varsinkin helteellä tai tuulisella säällä, jolloin haju voi levitä merimetsöjen asuttamilta saarilta ihmisten kesäasuntojen tai kotien rannoille (TKU/A/22/67) ja haitata ohipurjehtivia ihmisiä (TKU/A/22/84; TKU/A/22/89).

Suomen lisäksi monissa muissakin maissa merimetsät herättävät negatiivisia tunteita, varsinkin vanhempien ihmisten parissa (Alif ym. 2023; Vieite 2021). Menneisyyden voi tulkita vaikuttavan nykypäivän asenteisiin. Merimetsöjen kerrotaan usein saaneen osakseen vainoa nykyisen Suomen alueella 1800-luvulla (esim. Lehikoinen ym. 2003). Laajempi historiallisten aineistojen tarkastelu osoittaa kuitenkin, että ihmisten ja merimetsöjen suhde on ollut huomattavasti moniulotteisempi. Merimetsöjä ammuttiin 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa, mutta tuon ajan kontekstissa tämä ei rinnastu vainoon, sillä esimerkiksi ajan lintutieteilijälle ase oli tavanomainen osa tutkijan varustusta. Monia lintuja, kuten merimetsöjakin, ammuttiin tutkimuksen ja uteliaisuuden vuoksi. Tämän lisäksi useammat 1900-luvun alussa julkaistut lähteet osoittavat, että merimetsät saivat osakseen myös ihailua ja arvostusta. Niitä kuvailtiin jopa kauniiksi eläimiksi, mikä tämän päivän kontekstissa saattaa tuntua oudolta. Merimetsä esiintyi Suomen alueella aina 1800-luvun lopulta al-

Aiemmin ihailtu merimetso nähdään nykyään usein ei-toivottuna paluumuuttajana. © Hannu Salmi 2019.

kaen kuitenkin lähinnä pohjoiseen lentävänä muuttolintuna. (Latva 2025.) Se palasi pesimään vakituisesti Suomen rannikkoalueille vasta vuonna 1996, jota ennen se oli jo rauhoitettu vuoden 1962 metsästyslaissa ja myöhemmin EU:n lintudirektiivin nojalla (Rusanen 1998; HE 135/1994; Latva 2025).

Merimetsojen takia ”pystyyn kuolleet” saaret ja vähentyneet kalakannat kuvastavat sinilevien herättämien negatiivisten tunteiden tapaan solastalgista surua itselle tutun ympäristön muuttumisesta. Merimetson haitalli-

suus linkittyi lajiin itseensä: merimetsaista keskusteltaessa puhuttiin myös niiden haitallisuudesta. Jotkut haastateltavat korostivat sitä, kuinka merimetsot olivat tietyllä alueella uusia lajeja, joita ei ”aikaisempina vuosina” ollut nähty (TKU/A/22/65). Kuten maantieteilijä Jukka Bisi (2010, 21–22) toteaa, ihmisten on erityisen vaikea sopeutua elämään lajien kanssa, joista heillä ei ole aiempaa kokemusta.

Eräs haastateltava kuvaili, kuinka merimetsosta oli tullut ”valtalaji” (TKU/A/22/76). Usein merimetsojen ongelmallisuus liittyy

juuri niiden lukumäärän ”liialliseen” kasvuun. Merimetsojen määrän voitiin kertoa lisääntyneen liikaa aiempiin aikoihin ja menneisiin vuosikymmeniin verrattuna (TKU/A/22/68; TKU/A/22/69). Merimetsojen koettu liiallinen määrä on yhteydessä ympäristöperintöön, siihen millaisten lajien välisten suhteiden on totuttu olevan omassa elinympäristössä vallalla. Suojellun eläimen kohdalla ”liiallinen” lukumäärän kasvu voi muuttaa tai vaikuttaa ihmisten suhtautumiseen, kuten merimetsosenteet kertovat. Yksi haastateltavista kertoi muuttaneensa suhtautumistaan merimetsoon niiden lukumäärän kasvettua:

– me menimme tonne itään niin me nähtiin muutama merimetsa ja ajateltiin et oi että hieno lintu ja että näkisi meilläki päin niitä, mut kyl täytyy sanoa tänä päivään et mä en yhtää enempää toivo lisää, et kyl ne aiheuttaa aika paljon tuhoa tos meitä saaristossa (TKU/A/22/72).

Aiemmin positiivisia tunteita ja ihailua herättänyt laji symboloi haastateltavan mielessä pilaantunutta saaristomaisemaa. Lukumäärän kasvu ei suojeltujen lajien kohdalla herättäkään vain iloa.

Toisin kuin merikotkasta, merimetsosta ei ole tullut onnistuneen suojelun symbolia. Päinvastoin muutama haastateltava jopa kyseenalaisti tarvetta suojella merimetsoa nykyisellä tiukkuudella tai yhtä laajamittaisesti kuin nykyään (TKU/A/22/17; TKU/A/22/21) lajin ollessa niin haitallinen (TKU/A/22/69). Lajin suojelustatus siis kyseenalaistettiin. Samalla tavalla on toimittu esimerkiksi susien suhteen: ihmiset, jotka kokevat susista hait-

taa, kuten metsästäjät, karjankasvattajat ja susialueella asuvat, voivat kyseenalaistaa lajin uhanalaisuutta ja samalla tarvetta lajin suojeleluun ylipäättään tai suojelun tiukentumiseen (esim. Lähdesmäki 2020, 70). Suojelustatus ei siis takaa eläinlajille ehdotonta suojaa, vaan tarve suojeleluun ja metsästämisestä rajoittamiseen voidaan aika ajoin kyseenalaistaa. Kyseenalaistuskeinoja oli muun muassa merimetsojen ”kansallisen kuulumisen”, eli lajin kotimaisuuden epäily. Yksi haastateltava katsoi merimetson olevan ”haitallinen tulokaslaji” (TKU/A/22/69) ja toinen ajatteli sen pesineen Suomessa vasta parikymmentä vuotta (TKU/A/22/70). Kuitenkin monet haastateltavat ajattelivat merimetson olevan kotimainen laji, joka kuului ”historiallisesti Suomen lintukantaan” (TKU/A/22/107) mutta joka oli hävitetty metsästämisellä (TKU/A/22/71) ja rikkomalla niiden pesiä (Haastattelu 29.11.2019). Kuten aiheesta tehty historiantutkimus osoittaa, merimetsoja pesi Suomessa esimerkiksi saaristomeren ja Pohjanlahden rannoilla vielä 1700-luvulla, ja Ahvenanmaan lajistossa merimetsa mainitaan vielä 1800-luvullakin (Latva 2025).

Merikotka on ristiriitainen menestystarina

Tutkimuksen mukaan petolintuihin on pitkään suhtauduttu Suomessa kielteisesti, sillä niiden on katsottu verottavan ihmisille hyödyllisiä lajeja (Lehikoinen ym. 2020, 440–443). Merikotka on joidenkin tulkintojen mukaan jopa edustanut sivilisaatiota uhkaavaa luon-

toa (Räsänen 2017, 95). Merikotkasta tuli systemaattisen vainon kohde viimeistään 1800-luvun lopulla. Kuten kulttuurihistorioitsija Hannu Salmi (2024, 128) kuvaa, tuolloin merikotkaan liitettiin myös poliittisia konnotaatioita: se symboloi muun muassa Venäjän keisarikuntaa, jonka vallan alta Suomi yritti pyristellä pois. Samaan aikaan fyysiset, todelliset merikotkat sinnittelivät sukupuuttoon häviämisen uhan alla. Laji rauhoitettiin Suomessa 1920-luvulla, mutta ihmisten asenteet pysyivät pitkään kielteisinä ja kotkat kohtasivat edelleen vainoa. Tappamisen lisäksi epäsuorat ihmisperäiset vaikutukset, erityisesti ympäristömyrkyt uhkasivat merikotkia, joista tuli 1960-luvulla historioitsija Tuomas Räsänen (2017, 98, 99) tulkinnan mukaan pilaantuneen ympäristön symboleita. Seuraavalta vuosikymmeneltä lähtien laji alkoi kuitenkin symboloida suomalaista luonnonsuojelua (Räsänen 2020, 305). 1970-luvulla alkaneen talvi-ruokinnan, keinopesien rakentamisen ja pesintäalueiden suojelun avulla merikotkakanta saatiin elvytettyä (mt.; Lehikoinen ym. 2020).

Haastatteluun osallistuneet olivat tietoisia merikotkan ahdingon ja ympäristön kemikalisoitumisen yhteydestä (TKU/A/22/17; TKU/A/22/84). Myös merikotkan toipuminen liitettiin ihmisten toimintaan: ihmiset pelastivat kotkan ”sukupuuton partaalta” (TKU/A/22/70) aktiivisten suojelutoimien avulla (TKU/A/22/69; TKU/A/22/71). Tuomas Räsänen (2017, 93) on tulkinnut merikotkien vaikuttaneen olennaisesti ympäristönsensitiivisyyden syntymiseen Suomessa 1960-luvulta alkaen. Hänen mukaansa kuolleet (ja jo kuolleet) merikotkat saivat ihmi-

set havahtumaan laajemmin meriympäristön heikkenemiseen. Eräs haastateltava kuvasi, kuinka

– – merikotka on lisääntynyt valtavasti, näkee sen suojelutyön tuloksen mitä on ollu. Se on semmonen et melkee ku lähtee, meil on Airstolla meidän veneen kotisatama, niin melkeen ku siitä lähtee lähestulkoon mihin tahansa suuntaan ni sen kotkan näkee. (TKU/A/22/68.)

Merikotka symboloi edelleenkin sekä pilaantunutta ympäristöä että luonnonsuojelua.

Tarkastelemisamme haastatteluissa monet kuvasivatkin, kuinka merimetson tapaan myös merikotkien määrä oli kasvanut ”älyttömästi” (TKU/A/22/21). Haastateltavat korostivat muutosta menneisyyteen omiin havaintoihin perustuen (TKU/A/22/17; TKU/A/22/72). Yksi heistä kuvasi:

– – silloin kun mä olen täällä merellä liikkunut 70-luvulla, ehkä 80-luvullakin, niin ei silloin merikotkia ollut – –. Merikotkia näkee nykyään, voi sanoa, että jos ei nyt ihan joka päivä niin monta kertaa viikossa kun tuolla liikkuu saaristossa. (TKU/A/22/69.)

Kuten rakkolevän kohdalla, myös merikotkien kohdalla paluu oli toistuva teema. Laji oli ”tullut takaisin” (Haastattelu 6.7.2020; TKU/A/22/83), eikä ollut 1990-luvulta lähtien ”mikään harvinaisuus” (Haastattelu 6.7.2020). Merikotkakannan toipuminen ja määrän kasvu herättivät haastateltavissa positiivisia tunteita. Merikotkan näkeminen herätti iloa ja intoa (TKU/A/22/84). Erään

haastateltavan mukaan: ”[s]illon 90-luvun, 2000-luvun loppupuoliskossa, jos kerran kesässä näki merikotkan niin se oli ’vau vau vau!’” (Haastattelu 29.11.2019). Toinen haastateltava kertoi, kuinka

– – ilahduttavaa on, että – – merikotkiahan näkee nykyään huomattavasti enemmän kun sillon minun nuoruudessani – – hienoo et esimerkiksi merikotkien määrä on lisääntynyt ja mun mielestä – – kuvastaa sitä luonnon – – elinvoimaisuuden parantamista. (TKU/A/22/17.)

Merikotka symboloi siis luonnon muutosta parempaan suuntaan ja toivoa paremmasta.

Merikotka-asenteisiin vaikutti varmasti lajin karismaattisuus: haastateltavat kuvailivat merikotkaa hienoksi, komeaksi ja jopa seksikääksi lajiksi (TKU/A/22/107; TKU/A/22/68). Kuten maantieteilijä Jamie Lorimer (2007) on todennut, eläimen suloisuus tai karisma vaikuttaa siihen, miten ihmiset sitä kohtelevat. Hannu Salmi (2024, 139) on tuonut esiin, että jo 1920-luvun lehdistössä, eli aikana, jolloin lajia vainottiin, merikotkia kuvailtiin yl Väiksi ja mahtaviksi. Eräs haastateltava pohti, että yleisyyden takia merikotka on kokenut inflaation, eikä herätä enää niin suuria tunteita, sillä sitä saattaa nähdä jopa 30 yksilöllä tunnissa (TKU/A/22/86).

Merikotkan paluuta on pidetty hyvänä asiana myös siksi, että ne pitävät merimetso-kantaa kurissa saalistaessaan merimetsojen poikasista (Haastattelu 29.11.2019; Haastattelu 6.7.2020; TKU/A/22/73; TKU/A/22/88). Eräskin haastateltava totesi, että ”[k]iitos merikotkien meidän merimetsokanta on pysynyt

aisoissa” (Haastattelu 9.9.2021). Merikotkien paluu herätti kuitenkin myös negatiivisia tunteita, kuten pelkoa. Merikotkan voitiin pelätä vievän pienen koiran (TKU/A/22/17). Se, että suojeltu eläinlaji nähdään ihmiselle haitallisena, voi vaikuttaa ihmisten valmiuteen tai halukkuuteen suojella lajia. Tämä näkyi edellä käsittelemisämme merimetso-asenteissa. Ympäristöperinnössä on olemassa muisto merikotkan koetusta haitallisuudesta, jolloin lajin esiintyvyyden kasvu voi kallistua negatiiviseksi. Merikotka herättääkin huolta esimerkiksi haahkojen takia, joita käsittelemme seuraavaksi.

Haahka herättää huolta tulevasta

Toisin kuin kahden edellä käsittelemämme linnun, haahkan kohdalla haastateltavat korostivat lajin yksilöiden lukumäärän vähenemistä ja muutosta huonompaan suuntaan. Haastateltavat kertoivat haahkakannan pienentyneen, vähentyneen tai taantuneen aiempaan nähden (Haastattelu 8.9.2021; TKU/A/22/17; TKU-A-22-21; TKU/A/22/69; TKU-A-22-71). Toisaalta joillakin haastateltavilla oli havaintoja haahkojen läsnäolosta ja pesimisestä lähellään (TKU/A/22/66; TKU/A/22/67; TKU/A/22/76). Haastateltaville haahkan näkeminen oli positiivinen, pidetty asia: ”kaikki melkein veneilijät tykkää ni nehän on haahkat, niitähän on keväisin suurina parvina – –” (TKU/A/22/69).

Haahkoihin on tutkimustiedon mukaan suhtauduttu Suomessa pitkään myönteisesti. Tähän on varmasti vaikuttanut se, että ne ovat

Haahkakannan väheneminen herättää monissa paikallisissa huolta.
© Otto Latva 2024.

Suomen rannikkoseuduilla olleet tärkeä ravinnonlähde ja niitä on linnustettu erilaisin tavoin (Lehikoinen 2007, 133–134). Myös haahkojen untuvaa on käytetty hyödyksi. Haahkalla on siis paikallisessa ympäristöperinnössä monella tapaa näkyvä rooli. Ornitologi Esa Lehikoinen ja muut (2020, 443–444) kertovat, että vesilintujen suojelun voi katsoa alkaneen Suomessa 1800-luvun lopulla, jolloin Ahvenanmaalla Lågskärin majakkasaaren majakanvartija teki saaresta epävirallisen

linnustonsuojelualueen ja muurasi tiilistä haahkoille pesiä turvatakseen saarella vähälukuisesti pesineiden haahkojen untuvan tuotannon. Tämä kuvastaa hyvin sitä, miten ihmiset usein haluavat suojella lajeja, jotka kokevat hyödyllisiksi itselleen joko suoraan tai välillisesti ekologisten verkostojen kautta.

Haahkakannan väheneminen kytkeytyi haastatteluissa muun muassa merikotkiin, jotka miellettiin mahdollisesti, osin tai pitkälti syypäiksi haahkojen määrän vähene-

miseen (TKU/A/22/21; TKU/A/22/69; TKU/A/22/87; TKU/A/22/86g). Tämä yhteys sai ihmiset pitämään merikotkien kannan toipumista vähemmän positiivisena seikkana tai jopa huolestuttavana asiana onnistuneen suojelun sijaan. Kuten yksi haastateltava totesi:

”[n]e meitä huolettaa, että petolinnot on tullut takasin, merikotka ja kalasääksi, siitä olemme iloisia, mutta haahkojen määrän dramaattinen vähennys huolettaa” (Haastattelu 9.9.2021).

Ilo merikotkan pelastumisesta vaihtuikin suruun haahkojen tähden. Haastateltavamme toivat esiin, että nykypäivän haahkojen esiintymistä voidaan edesauttaa suojelutoimilla esimerkiksi keinopesien avulla, joissa ”munat ja poikaset on paremmin [suojassa] sitte ettei niit kukaan nappaille ni” (TKU/A/22/83) ja jotka toimivat samalla ”näkösuojana noita ilmapetoja eli lähinnä merikotkaa vastaan” (TKU/A/22/87).

Ympäristöperintö ja symbolilajit muokkaavat ympäristönsuojelua

Olemme edellä tarkastelleet millaisia symboliarvoja tutkimuksemme osallistuneet ihmiset ovat eri lajeille antaneet. Olemme myös pohtineet, millaiseen ympäristöperintöön liittyvään kokemukseen ja tietoon symboliarvot perustuvat ja miten nämä käsitykset voivat vaikuttaa lajeihin kohdistuvaan suojeluun ja ympäristöhallintaan.

Suomen rannikkoalueella toimivat ja asuvat ihmiset nostivat aineistomme perusteel-

la merkittävimmäksi ympäristömuutokseksi vedenlaadun muutokset. Haastatteluissa tärkeiksi aiheiksi nousivat rehevöityminen, veden sameus tai kirkkaus ja levien määrä. Kirkasta, puhdasta vesistöä muisteltiin solastalgisesti maisemana, jota ei enää ole, ja nostalgisesti lapsuuden kesinä. Puhtaan meren menetyks aiheutti huolta ja surua. Merellisen ympäristömuutoksen symboliksi nousivat kuitenkin sinilevät, jotka mainittiin useissa haastatteluissa. Sinilevistä puhuttiin ennen kaikkea negatiiviseen sävyyn, niiden ajateltiin pilanneen vesistöt ja vaikeuttavan ihmisille tärkeiden toimintojen, kuten uimisen ja veneilyn, harjoittamista. Sinilevä, ja vesistöjen tila yleisestikin, koettiin myös varsin moniaistisesti. Uiminen on epämiellyttävää, koska vesi on limaista ja sameaa, esteettinen maisema on pilalla puuromaisen mössön vuoksi ja hajukin on luotaantöntävä. Merkittävää on kuitenkin se, että riippumatta harmin ja surun määrästä haastateltavat kykenivät reflektimaan ihmisen roolia suhteessa sinilevän lisääntymiseen. Sinilevien ajateltiin lisääntyvän ihmisen toiminnan seurauksena esimerkiksi maanviljelyksen päästöjen vuoksi, mutta myös ilmanmuutoksen vaikutuksista oltiin tietoisia. Sinilevät ovat meren pilaantumisen symboli, mutta toisaalta myös toiminnan symboli. Mielienkiintoista on rakkolevän nousu symbolilajiksi, sillä se ei perinteisesti ole karismaattinen laji, eikä erityisen rakastettukaan. Toisin kuin sinilevillä, sen vähenemisellä tai lisääntymisellä ei ole yhtä suurta suoraa merkitystä ihmisten elämään. Rakkolevän voidaan kuitenkin katsoa symboloivan toivoa, sillä sen paluu kertoo rehevöitymisen vähenemisestä

ja vedenlaadun paranemisesta. Se on viesti onnistuneesta vesistönsuojelusta ja merkki siitä, että meillä on toivoa saada ainakin osa vanhasta merestä takaisin.

Symbolilajien voidaan jossain määrin katsoa limittyvän yhteen sijaislajin käsitteen kanssa. Siinä missä sijaislaji on suojelubiologinen käsite, symbolilajit nousevat yhteisöstä käsin. Timothy Caro (2010) määrittelee sijaislajeille kolme eri kategoriaa, joista toinen on ympäristömuutosta osoittavat lajit. Caro huomauttaa, että tämä kategoria on jaettavissa kahteen alakategoriaan, joista ensimmäinen liittyy luonnon monimuotoisuuden jakautumiseen ja toinen ympäristön tilan muutoksiin. Vaikka rakkolevä ei siis noussut toivon symbolilajiksi karismansa ansiosta, se saa merkitystä mahdollisesti juuri siksi, että se sopii erinomaisesti sijaislajiksi ympäristömuutoksen luonnonmonimuotoisuuden jakautumisen kategoriaan. Rakkolevä on avainlaji, sillä se mahdollistaa Itämeren monimuotoisuuden. Sen sijaan sinilevät ovat itseoikeutetusti sijaislajeja negatiivisten ympäristömuutosten kategoriassa. Sekä rakkolevä että sinilevät luovat omanlaistaan tarvetta vesistöjen suojeluun – rakkolevää halutaan suojella ja sinilevästä päästä eroon. Tavoite on yhteinen, kuten myös keinot. Usein on niin, että tavallisen kansalaisen voi olla vaikea nähdä ympäristönsuojelun tuloksia, mutta rakkolevän paluu ja siihen liitetty meren puhdistuminen on osoitus myös suojelun kouriintuntuvista vaikutuksista. Rakkolevän kaltaiset lajit, jotka kielivät onnistuneista suojelutoimenpiteistä, voivat motivoida paikallisia ihmisiä luonnon-suojeluun ja antaa toivoa sen merkityksellisyy-

destä. Suojeluviranomaiset ja suojelujärjestöt voivat käyttää tätä innostusta ja onnistumisen tunnetta avukseen lisätessään suojelun motivaatiota paikallisella tasolla.

Merikotka on laji, jonka suojelua voidaan pitää menestyksekkäänä, ja sellaisen symboliksi merikotka onkin noussut myös rannikkoseudun asukkaiden mielissä. Se on kolmannen kategorian sijaislaji, ympäristönsuojelun karismaattinen keulakuva ja osoitus onnistuneesta suojelusta. Merikotka kuitenkin myös osoittaa, miten heilahtelevaa ihmisten suhtautuminen eri lajeihin on. Symboliarvotkin voivat muuttua hetkessä. Vielä ennen 1960-lukua merikotka oli vainottu peto, 1960-luvulla sukupuuton symboli ja sittemmin onnistuneen suojelun symboli. On kuitenkin mahdollista, että merikotka menettää nykyisen positiivisen symboliarvonsa, mikäli sen määrän lisääntyminen jatkossakin yhdistetään haahkojen määrän vähenemiseen. Tällöin sen edustusarvo sijaislajina romahtaa ja voi alkaa jopa sotia itseään ja suojelutoimenpiteitä vastaan.

Merimetso on oivallinen esimerkki suojelusta lajista, johon kohdistunut suojelu on noussut itseään vastaan. Merimetso nousi aineistostamme sinilevän tavoin meriympäristön pilaamisen symboliksi. Mutta siinä missä sinilevien lisääntyminen koettiin ihmisen syyksi ja siten myös ihmisen vastuuksi, merimetsoon kohdistui paljon erilaista vihaa. Sinilevillä ei niinkään katsottu olevan toimijuutta – sinilevä oli ihmisen toiminnan lieveilmiö, kun taas merimetson toimijuus oli vahvasti läsnä haastatteluisissa. Merimetso on paluumuuttaja, jonka paluuta ei toivottu ja joka on monenlaiseseen muutokseen liitetty

syntipukki. Mielenkiintoista on se, ettei paikallisten ympäristöperintö vaikuta pitävän sisällään merimetsoon liittyviä merkityksiä tai taitoja, eikä siihen siten liity mitään nostalgisia tunteita. Merimetsan pilaamat luodot sen sijaan voivat herättää solastalgisia tunteita maisemaan liittyen. On hyvin mahdollista, että juuri tämän vuoksi merimetsoihin kohdistuvalle suojelulle on vaikea löytää laajaa sosiaalista hyväksyntää.

Symbolilajit ja niiden muuttuneet merkitykset ihmisille kielivät siitä, että kulttuurinen ympäristökierro tuo mukana myös jatkuvia vaihtuvia asenteita ja näkemyksiä siitä, mitkä lajit kuuluvat maisemiimme ja mikä maisemassamme on suojelamisen arvoista. Ympäristöperintö ja siihen liittyvät nostalgia ja solastalgia määrittävät paljolti sitä, mitä paikalliset ihmiset haluavat suojella ja miten. Tärkeää on ymmärtää, mitkä lajit saavat rakkautta ja miksi, jotta suojelutoimenpiteitä voidaan suunnitella paremmin ja paikallislähtoisemmin. Tutkimuksemme osoittaa esimerkiksi Suomen rannikkoseudun asukkaiden havainnoivan tarkasti ympäristössään tapahtuvia muutoksia. Heissä erityisesti oma-kohtaiset ja omaan ympäristöperintöön liittyvät muutokset herättävät eniten tunteita. Vaikka suojelutoimenpiteitä ei voida suunnitella ihmisten tunteiden varassa, on selvää, ettei suojelu ole objektiivista. Resurssit, raha ja tutkimus suunnataan erityisesti sinne, mikä herättää sympatiaa. Olennaista suojelun ja siitä viestimisen suunnittelussa on siis ottaa huomioon se, miten viestiä toimenpiteistä paikallisille ymmärrettävällä tavalla niin, että suojelu huomioi myös paikallisille tär-

keät asiat. Tämän lisäksi on tärkeää kuulla paikallisten tietoa luonnon monimuotoisuudesta ja siitä, miten heidän mielestään luontoa tulisi suojella.

Paikallinen ympäristöperintö sekä solastalginen ja nostalginen tunne vanhoista hyvistä ajoista ovat toiminnan tuottajia. Nostalgiaista ja solastalgiaista nouseva halu palauttaa entinen aika voi toimia merkittävänä muutosajurina kohti parempaa ympäristötilaa ja merten suojelun sosiaalista hyväksyntää. Ympäristöperintö voi myös tarjota merkityksellistä tietoa siitä, millaisia lajisuhteet ovat aiemmin olleet ja miten ympäristöä on paikallisesti suojeltu tai hallittu. Ympäristöperinnön avulla voimme oppia esimerkiksi, missä rakkolevä on aiemmin viihtynyt tai kuinka haahkakantaa on paikallisoin menetelmin hoidettu. Toisaalta voimme myös oppia virheistä ja olla toistamatta niitä.

VIITTEET

- 1 Haluamme kiittää Turun yliopiston kulttuurien tutkimuksen kenttäkurssin opiskelijoita, jotka tekivät osana opintojaan haastatteluita, joita olemme tässä artikkelissa käyttäneet lähdeaineistona. Kiitämme lisäksi kahta Turun yliopiston etnologian pääaineopiskelijaa, jotka kävivät läpi tätä haastatteluaineistoa ja kirjaisivat ylös lajimainintoja. Suomen Akatemian (hanke numero 341118) ja Koneen Säätiötä (Elämän saari -hanke) kiitämme rahoituksesta, joka mahdollisti tutkimuksen.
- 2 Lainauksen lähteeksi mainitaan usein kuuluisa merientutkija Jacques-Yves Cousteau. Vapaa suomennos kirjoittajien.

- 3 Kadonneet, uhanalaiset ja saapuneet lajit – Ihmisten suhde Itämeren muuttuvaan biodiversiteettiin (HumBio <https://sites.utu.fi/humbio/>).
- 4 Sinilevälajeja on useita, mutta tutkimuksemme osallistujat viittasivat usein sinilevään yhtenä lajina. Aineistoon viitattaessa käytämme osallistujien käyttämiä muotoiluja.

AINEISTO

Historian, kulttuurin ja taiteen tutkimuksen arkisto, Turun yliopisto Folkloristiikan ja uskontotieteen kokoelma (TKU), haastattelut.

Seili-haastattelut, Heta Lähdesmäen hallussa.

Finlex 2024: Hallituksen esitys eduskunnalle Suomen liittymisestä Euroopan unioniin tehdyn sopimuksen eräiden määräysten hyväksymisestä. HE 135/1994. <https://beta.finlex.fi/api/media/government-proposal/432373/mainPdf/main.pdf?timestamp=1994-08-25Too%3Aoo%3Aoo.0ooZ> (Viitattu 20.12.2024.)

KIRJALLISUUS

- Albrecht, Glenn 2005. “Solastalgia”. A New Concept in Health and Identity. *Philosophy Activism Nature* (3), 41–55. <https://search.informit.org/doi/10.3316/informit.897723015186456>
- Albrecht, Glenn, Sartore, Gina-Maree, Connor, Linda, Higginbotham, Nick, Freeman, Sonia, Kelly, Brian, Stain, Helen, Tonna, Anna & Pollard, Georgia 2007. Solastalgia: The Distress Caused by Environmental Change. *Australasian Psychiatry* 15(1_suppl), S95–S98. <https://doi.org/10.1080/10398560701701288>
- Alif, Živa, Crees, Jennifer, J., White, Racher L., Quinlan, Megan, M., Kennerley, Rosalind, J.,

- Dando, Thomas. R. & Turvey, Samuel, T. 2023. Understanding local knowledge and attitudes toward potential reintroduction of a former British wetland bird. *People and Nature* 5, 1220–1233. <https://doi.org/10.1002/pan3.10491>
- Bisi, Jukka 2010. *Suomalaisen susikonfliktin anatomia*. Maantieteen väitöskirja. Oulu, Oulun yliopisto.
- Boym, Svetlana 2001. *The future of nostalgia*. New York, Basic Books.
- Caro, Timothy M. 2010. Conservation by Proxy: Indicator, Umbrella, Keystone, Flagship, and Other Surrogate Species. Washington, Island Press.
- Ceballos, Gerardo, Erlich, Paul R., Barnosky, Anthony D., García, Andrés, Pringle, Robert M. & Palmer, Todd, M. 2015. Accelerated modern human-induced species losses: Entering the sixth mass extinction. *Science Advances* 1, e1400253. DOI: 10.1126/sciadv.1400253
- Colléony, Agathe, Clayton, Susan, Couvet, Denis, Saint Jalme, Michel & Prévot, Anne-Caroline 2017. Human preferences for species conservation: Animal charisma trumps endangered status. *Biological Conservation* 206, 263–269. <https://doi.org/10.1016/j.biocon.2016.11.035>
- Comtesse, Hannah, Ertl, Verena, Hengst Sophie M.C., Rosner, Rita & Smit, Geert E. 2021. Ecological Grief as a Response to Environmental Change: A Mental Health Risk or Functional Response? *International Journal of Environmental Research and Public Health* 18(2), 734. <https://doi.org/10.3390/ijerph18020734>
- Dunlap, Alexander, Verweijen, Judith & Tornel, Carlos 2024. The political ecologies of “green” extractivism(s): An introduction. *Journal of Political Ecology* 31(1), 436–463. <https://doi.org/10.2458/jpe.6131>
- Fenske, Michaela & Tschofen, Bernhard 2020. *Managing the return of the wild: Human encounters with wolves in Europe*. New York, Routledge.
- Isbell, Forest ja 65 muuta kirjoittajaa 2023. Expert

- Perspectives on Global Biodiversity Loss and Its Drivers and Impacts on People. *Frontiers in Ecology and the Environment* 21(2), 94–103. <https://doi.org/10.1002/fee.2536>
- Jetoo, Savitri & Kouri, Jaana 2021. Voicing and Visualizing Change: Perceptions of Environmental Heritage in the Baltic Sea Region. *Heritage* 4(3), 1566–1589. <https://doi.org/10.3390/heritage403008>
- Jørgensen, Dolly 2018. After None: Memorialising Animal Species Extinction through Monuments. Teoksessa Nancy Cushing & Jodi Frawley (toim.), *Animals Count: How Population Size Matters in Animal-Human Relations*. London, Routledge, 183–199.
- Jørgensen, Dolly 2019. *Recovering Lost Species in the Modern Age: Histories of Longing and Belonging*. Cambridge, The MIT Press.
- Jørgensen, Dolly 2022. Keynote-luento Humio-seminaarissa, ”Emotions of Extinction” 1.9.2022, Turun yliopisto.
- Kiik, Laur 2019. Conservationland: Toward the anthropology of professionals in global nature conservation. *Critique of Anthropology* 39(4), 391–419. <https://doi.org/10.1177/0308275X18821177>
- Kouri, Jaana, & Sonck-Rautio, Kirsi 2022. The Voice of Ice in the Turku Archipelago: Narrating Icegraphy with Environmental Ethnography. Teoksessa Markku Lehtimäki, Arja Rosenholm, Elena Trubina & Nina Tynkkynen (toim.), *Cold Waters: Tangible and Symbolic Seascapes of the North*. Springer Polar Sciences. Berlin, Springer 69–87. https://doi.org/10.1007/978-3-031-10149-6_5
- Latva, Otto 2024. From Harmless Nuisance to Frightening Enemy: The Perceptions of Ticks in Finland before the Beginning of the Tick Hysteria in the 1990s. Teoksessa Laura Hollsten, Otto Latva, Sanna Lillbroända-Annala, Suvi Rytty & Tuomas Räsänen (toim.), *Human–Bug Encounters in Multispecies Networks*. Leiden, Brill, 147–66. https://doi.org/10.1163/9789004715448_009
- Latva, Otto 2025. Merimetso. Teoksessa Otto Latva, Heta Lähdesmäki, Harri Uusitalo & Noora Kallioniemi (toim.), *Suomalaisten lajien historiallinen kartasto*. Turku, Turun Historiallinen Yhdistys, 135–139.
- Latva, Otto & Leskelä-Kärki, Maarit 2022. *Merija Tove. Elämää saaristossa*. Helsinki, John Nurminen Säätiö.
- Latva, Otto, Lähdesmäki, Heta, Sonck-Rautio, Kirsi & Uusitalo, Harri 2024. Introduction. Teoksessa Otto Latva, Heta Lähdesmäki, Kirsi Sonck-Rautio & Harri Uusitalo (toim.), *Arrivals and Departures: The Human Relationship with Changing Biodiversity*. Berlin & Boston, De Gruyter, 1–16. <https://doi.org/10.1515/9783111215273>
- Latva, Otto, Sonck-Rautio, Kirsi & Jämsä, Aino 2024. “It is Like Diving in a Pea Soup”: The Development of the Relationship between Humans and Blue-Green Algae in Finland in the Twentieth and Twenty-first Centuries. Teoksessa Otto Latva, Heta Lähdesmäki, Kirsi Sonck-Rautio & Harri Uusitalo (toim.), *Arrivals and Departures: The Human Relationship with Changing Biodiversity*. Berlin & Boston, De Gruyter, 19–42. <https://doi.org/10.1515/9783111215273-002>
- Latva, Otto & Sonck-Rautio, Kirsi 2025. Rakkolevä. Teoksessa Otto Latva, Heta Lähdesmäki, Harri Uusitalo & Noora Kallioniemi (toim.), *Suomalaisten lajien historiallinen kartasto*. Turku, Turun Historiallinen Yhdistys, 271–275.
- Lehikoinen, Esa, Gustafsson, Esko, Aalto, Tapio, Alho, Pekka, Laine, Jarmo, Klemola, Hannu, Normaja, Jyrki, Numminen, Tapani & Rainio, Kalle 2003. *Varsinais-Suomen linnut*. Turku, Turun lintutieteellinen yhdistys ry.
- Lehikoinen, Esa, Lemmetyinen, Risto, Vuorisalo,

- Timo & Rönkä, Mia 2020. *Suomen lintutiede 1828–1974*. Turku, Faros.
- Lehikoinen, Heikki 2007. *Tuo hiisi hirviäsi. Metsästyksen kulttuurihistoria Suomessa*. Helsinki, Teos.
- Lezak, Stephen 2023. Environmental ethnography. *Progress in Environmental Geography* 2(4), 289–308. <https://doi.org/10.1177/27539687231212222>
- Lorimer, Jamie 2007. Nonhuman Charisma. *Environment and Planning D: Society and Space* 25(5), 911–932. <https://doi.org/10.1068/d71j>
- Lähdesmäki, Heta 2020. *Susien paikat. Ihminen ja susi 1900-luvun Suomessa*. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 127. Jyväskylä, Jyväskylän yliopisto. <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/71524>
- Lähdesmäki, Heta 2024. 4 Negotiating Belonging in Multispecies Cities: Rats, Birds and Humans as Neighbours in the City of Helsinki. Teoksessa Otto Latva, Heta Lähdesmäki, Kirsi Sonck-Rautio & Harri Uusitalo (toim.), *Arrivals and Departures: The Human Relationship with Changing Biodiversity*. Berlin & Boston, De Gruyter, 85–106. <https://doi.org/10.1515/9783111215273-005>
- Mooney, Dawn E. 2018. Charred *Fucus*-Type Seaweed in the North Atlantic: A Survey of Finds and Potential Uses. *Environmental Archaeology* 26(2), 238–250. <https://doi.org/10.1080/14614103.2018.1558805>
- Nazarea, Virginia D. 2006. Local Knowledge and Memory in Biodiversity Conservation. *Annual Reviews* 35, 317–335. <https://doi.org/10.1146/annurev.anthro.35.081705.123252>
- Polanyi, Michael 1966. *The Tacit Dimension*. Chicago, University of Chicago Press.
- Rose, Deborah Bird & Van Doreen, Thom 2011. Unloved Others Death of the Disregarded in the Time of Extinctions. *Australian Humanities Review* issue 50, 1–4 <https://doi.org/10.22459/AHR.50.2011>
- Rusanen, Pekka 1998. *Suomen merimetsot 1998. Merimetsokannan kehitys ja lajin vaikutukset saaris-toluuntoon*. Helsinki, Suomen ympäristökeskus. <http://hdl.handle.net/10138/173752>
- Räsänen, Tuomas 2017. Does a dead wild animal have agency? The white-tailed eagle as a catalyst for an ideational revolution in Finland. Teoksessa Tuomas Räsänen & Taina Syrjämaa (toim.), *Shared Lives of Humans and Animals. Animal Agency in the Global North*. London, Routledge, 93–104.
- Räsänen, Tuomas 2020. Merikotkan ahdinko ja hoivasuojelun synty. Teoksessa Tuomas Räsänen & Nora Schuurman (toim.), *Kanssakulkijat. Monilajisten kohtaamisten jäljillä*. Helsinki, SKS, 285–312.
- Saarelainen, Juhana 2012. Konteksti ja kontekstualisoiminen. Teoksessa Asko Nivala & Rami Mähkä (toim.), *Tulkinnan polkuja. Kulttuurihistorian tutkimusmenetelmiä*. Cultural history – Kulttuurihistoria 10. Turku, k&h, 244–268.
- Salmi, Hannu 2024. The White-Tailed Eagle on the Brink of Extinction in Twentieth-Century Finland: A Digital Approach to Emotional Responses in the Media. Teoksessa Otto Latva, Heta Lähdesmäki, Kirsi Sonck-Rautio & Harri Uusitalo (toim.), *Arrivals and Departures: The Human Relationship with Changing Biodiversity*. Berlin & Boston, De Gruyter, 127–150. <https://doi.org/10.1515/9783111215273-007>
- Sodikoff, Genese 2012. *The anthropology of Extinction*. Bloomington, Indiana University Press.
- Swart, Sandra 2010. *Riding High: Horses, Humans and History in South Africa*. Johannesburg, Wits University Press.
- Tsing, Anna Lowenhaupt 2015. *The mushroom at the end of the world. On the possibility of life in capitalist ruins*. Princeton Oxford, Princeton University Press.

- Tynkkynen, Nina, Kouri, Jaana, Laine, Silja, Latva, Otto, Räsänen, Tuomas & Sonck-Rautio, Kirsi 2023. Environmental Heritage for Sustainability. Teoksessa Jetoo, Savitri, Jaana Kouri, Silja Laine, Nina Tynkkynen, & Anna Törnroos (toim.), *Understanding Marine Changes: Environmental Knowledge and Methods of Research*. Cheltenham, Edward Elgar, 67–85.
- Vadén, Tere 2006. *Karhun nimi – Kuusi luentoa luonnosta*. Eurooppalaisen filosofian seura, 23–45. Tampere, niin & näin -lehden filosofinen julkaisusarja 23.
- Vahteri, Petri & Vuorinen, Ilppo 2016. Continued decline of the bladderwrack, *Fucus vesiculosus*, in the Archipelago Sea, northern Baltic proper. *Boreal Env. Res.* 21, 373–386.
- Vannini, Phillip 2009. Material culture studies and the sociology and anthropology of technology. Teoksessa Phillip Vannini (toim.), *Material culture and technology in everyday life. Ethnographic approaches*. New York, Peter Lang, 15–26.
- Vieite, Beatriz, Bragam, Heitor O., Costa, Neto, Eraldo M. Costa & Azeriteiro, Ulisses M. 2022. Fishermen's Knowledge and Conservation Attitudes: Focus on the Great Cormorant *Phalacrocorax Carbo* (Linnaeus, 1758) in the Minho River, Portugal. *Aquatic Ecology* 56(3), 667–84. <https://doi.org/10.1007/s10452-021-09928-4>
- Whitehouse, Andrew 2015. Anthropological approaches to conservation conflicts. Teoksessa S. M. Redpath, R. J. Gutiérrez, K. A. Wood & J. C. Young (toim.), *Conflicts in Conservation: Navigating Towards Solutions*. Cambridge, Cambridge University Press.

Kalastajien maailmaa Porin Tahkoluodon rannikolla*

RIINA HAANPÄÄ

 <https://orcid.org/0009-0004-6630-0572>

Asiasanat: ympäristötietoisuus, ympäristövahingot, elinympäristö

Kalastaja Into Sandberg ja kalastaja, valokuvaaja Markku Saiha viettivät yhteisiä hetkiä Porin Tahkoluodon merellisessä ympäristössä kalastaen ja myös luotoa ympäröivän luonnon muutoksia tarkastellen ja niitä pohtien. Elämänsä lopulla Sandberg luovutti Saihalle kirjoittamansa aineiston, joka koostui hänen jokapäiväisistä ympäristöä koskevista päiväkirjamerkinnöistään, kirjeistään ja lehtiartikkeleistaan. Sandberg käsiteli kirjoituksissaan luontoa, kalastusta ja kaloja sekä enenevässä määrin myös kalavesien pilaantumista. Paikallisissa sanomalehdissä sekä metsästys- ja kalastuslehdissä julkaistut näkemykset ympäristön tilasta herättivätkin keskustelua ja kiinnostusta. Tämän aineiston pohjalta Saiha julkaisi yhdessä kirjallisuustoimittaja Juha Virkkusen kanssa teoksen *Kalastaja ilman merta. Into Sandbergin elämää ja kynänjälkeä* (1986)¹.

Koko ikänsä kalastamalla elantonsa saanut Sandberg seurasi aktiivisesti ympäristössään tapahtuvia muutoksia. Hän kirjasi ylös havain-

not linnuista ja pieneläimistä sekä säästä, sillä ne rytmittivät kalastajan vuodenkulkua ja arkea. Sandberg tarkkaili myös kalasaaliin määriä ja kuntoa ja näki siten lähistöllä sijaitsevan titaanidioksiditehdas Vuorikemia Oy:n jätevedenpuhdistuksesta syntyneet jäljet, kuten silakoiden kehittymättömät sukurauhaset ja silmättömyyden. Professori Pekka Nuortevan ja kalastaja, luonnonsuojelija Pentti Linkolan kanssa käymässään kirjeenvaihdossa Sandberg halusikin vahvistuksen sille, pitikö paikkansa, mitä hän ympärillään näki ja havaitsi – miksi kalastajien meri katosi.

Katsausartikkelissani tarkastelen Into Sandbergia ympäristötietoisuuden ja kasvavan ympäristöhuolen esimerkkinä. Markku Saihan ja Juha Virkkusen tulkitsemana Sandbergista rakentuu eräänlainen todistaja, joka näki konkreettisesti muutokset luonnossa ja omassa elinympäristössään. Tuon esiin, minkälaista luontosuhdetta Sandberg vaali ja minkälaisia muutoksia Tahkoluodon merellisessä ympäristössä hänen elämänsä aikana tapahtui.

---

* Artikkelin ei ole vertaisarvioitu.

Pohdin myös, mitä ympäristölle tapahtui, kun toisaalta paikalliset elämäntavat ja arvot sekä toisaalta taloudelliset hyödyt ja teollinen kehittyminen asetettiin vastakkain. *Kalastaja ilman merta* -teoksen rinnalla kulkevat myös haastattelut ja keskustelut, joita olen käynyt Markku Saihan kanssa. Haastatteluissa olemme puhuneet rannikkokalastuksesta, sen historiasta ja kehityksestä sekä kalastuselinkeinon muutoksista. Keskusteluissa olemme pohtineet kalastajan ja luotolaisen elämäntavan vaatimuksia ja vaihtaneet ajatuksia Into Sandbergin oivaltavista ympäristöhavainnoista ja hänen merkityksestään ympäristövahinkojen aikalaistodistajana.

Artikkelini kehyksenä kulkevat Tahkoluodon merellisen ympäristön kokemat muutokset ja ympäristövahingot. Länsirannikolla Porin kaupungin edustalla, noin 30 kilometrin päässä kaupungin keskustasta sijaitseva Tahkoluoto oli alkujaan pieni kalastajien ja torpparien asuttama kylä. Parhaimmillaan asukkaita oli viitisenkymmentä, mutta määrä hiipui, kun luotoa ryhdyttiin 1950-luvun lopulta alkaen muovaamaan teollisuuden tarpeisiin, muun muassa öljysatamaksi, kallioihin louhituiksi öljysäiliöiksi ja hiilivoimalan sijoituspaikaksi. Ympäristön muutosten myötä loputkin asukkaat kaikkosivat, sillä luoto ei enää mahdollistanut sen enempää asumista kuin perinteisten elinkeinojen harjoittamistaakaan. Tänä päivänä luodolla käynnistetään tuulivoiman ja nesteytetyn maakaasun talteenottoa, ja ajatus ympäristöystävällisemmästä maailmasta ohjaa näihin päätöksentekoihin. Tahkoluodon kokemissa muutoksissa ja kehityksessä on kuitenkin lähes kadotettu

Sandbergin tuntuma elämäntapa ja elintarviketuotanto eli rannikkokalastus elinkeinona – se kalastajien luoma yhteiskuntajärjestelmä käytänteineen ja toimineen, jota Sandberg vielä vaali yhteisessä ympäristön kanssa.

Luotolainen Into Sandberg

Päivällä on tuuli enemmän pohjasissa, kun yöllä on koillinen. Laskin päivällä verkkoja, vedin ennen hämyä ylös. (Sandberg 1.3.1949.)

Into Sandberg (1911–1985) syntyi kalastajaksi. Juuri kalastus antoi Tahkoluodossa elannon, sillä luodon maaperä oli kivistä ja karua, mutta meri aaltoili vapaana ympärillä. Muutamia hehtaarin kokoisia peltotilkkuja oli tosin raihattu ja kiviaidoin rajattu, ja lehmiä, lampaita, porsaita ja kanoja pidettiin luotolaisten oma-varaisuutta täydentämässä. Sandberg kuitenkin harjoitti koko ikänsä sitä elämisen muotoa, johon oli jo lapsena oppinut. Hän kutoi verkkoja kävyn taipuessa käsissä. Hän tervasi keväisin paattia vesillelaskua odottaen ja lähti siikarääkille ja silakkaverkoille yhdessä isänsä kanssa heti, kun sallittiin. Iän karttuessa Sandberg hankki jo oman paatin ja verkot. Vielä myöhemmin hän kokeili ja kehitti uusia kalastustapoja ja materiaaleja sekä keksimiään pintaverkkoja, joilla saalismäärät kasvoivat. (Saiha 12.12.2024; Saiha & Virkkunen 1986, 23–31, 67–70; myös Lähteenoja & Pulkkinen & Hacklin 1942, 97–105.)

Tahkoluodossa, kuten saaristossa yleensäkin, kalastajan talon paikan määräsivät tuulensuoja ja paatti. Lämmin, etelänpuoleinen

ranta oli paras, koska kevätaurinko sulatti maan aikaisin. Varjovettä piti myös olla, sillä paatti ei saanut kovallakaan tuulella hakata kiviin. Sandberg avioitui vuonna 1931 ja rakensi oman talon. Hän keräsi meren tuomia lautoja rannoilta ja osti muutaman myös sahalta. Koti, jossa oli tupa, kamari ja vintissä kesähuone, pystytettiin lapsuudenkodin viereen samalle kiviselle mäelle. Oven pielestä lähti polku rantaan, ja siellä suojaisessa lahdesa sijaitsivat kalapuoti ja verkkovapeet sekä paatit. (Saiha & Virkkunen 1986, 149–151.)

Kala oli luotolaisen pääravinto, ja siika, lohi ja silakka tärkeimmät saaliskalat. Sandberg kalasti eri vuodenaikoina aina kuhunkin pyyntiin sopivalla verkolla, pyydyksellä ja paatilla – siika ja lohi rysällä ja silakka verkolla. Ajoverkkokalastustakin hän harjoitti ja taisi siksi myös silakan suolauksen. Hän myi tuoretta kalaa suoraan paatista paikallisille ja kalakauppiaille, ja hänen vaimonsa myös vähäsuolattuna Porin torilla. Aikaikkuna runsaille silakkasaaliille oli kuitenkin varsin lyhyt, vesien viilettyä loppukesästä ennen syksyn kovia tuulia. Kuumina kesäpäivinä vesi oli liian lämmintä ja silakka pehmeni verkossa niin, ettei sitä saanut pois. Kun vesi jäähdyi, tuli jo saalista. Lokakuun lopulla tuulet puolestaan muuttuivat ja kalastus niiden myötä väheni. Talvella kalastettiin lähinnä vain omiin tarpeisiin. (Saiha & Virkkunen 1986, 25, 31–37, 46–52, 153; Salmi & Salmi 2009, 17; Mellanoura 2023, 22–24, 30.)

Sandberg tiesi tarkasti nautintaoikeudet ja sen, missä sai harjoittaa ammattiaan. Hän tiesi, missä apajia oli riittävästi ja tunsikin myös parhaat pesäpaikat. Osa paikoista saattoi to-

sin maankohoamisen myötä kasvaakin nyt leppää ja kuusta, mutta periaatteessa 1800-luvun hyvä kalapaikka oli sitä edelleen, ja sen sijainnin tietoa Sandberg vaali:

Tuulen tyvennyttyä alkoi näköetäisyydellä asuvien pesämiesten salaperäinen toiminta kotirannassa. Verkkokiviä laitettiin kolistelematta paatteihin, heitettiin pari aitaa, jos olisi ehtinyt valloittaa parhaita paikkoja taas ensi tuuleen asti. (Saiha & Virkkunen 1986, 43.)

Sandbergille suhde ympäristöön oli vuorovaikutteinen. Hän luotti omaan kokemukseensa ympäristöstä ja omiin havaintoihinsa. Hän aisti ympäristöä ja tiesi, mitä hänen tekemänsä havainnot merkitsivät ja mitä ne mahdollistivat. Kesän ensimmäinen myrsky olikin hänelle odotettu, sillä se tiesi isonsiiian pyyntiä, siikarääkiä, ja siten kalastuskauden alkua (Saiha & Virkkunen 1986, 19). Sandberg tarkkaili veden korkeutta, sen nousuja ja laskuja, ja seurasi tuulen kääntymistä ja pilviä taivaalla: ”Kalastajilla, isällä ja minulla, oli aina pää kallellaan, kun katsottiin, mistä kulkee ylimmäinen pilvi ja mistä alimmainen” (Saiha & Virkkunen 1986, 25). Ympäristö kaikinensa oli hänelle jotakin sellaista, johon olla vuorovaikutussuhteessa ja jonka tilaan ja laatuun hän saattoi toiminnallaan vaikuttaa (ks. esim. Haanpää & Puolamäki & Raike 2018; Korjonen-Kuusipuro 2012).

Sandberg ei kokenut ympäristöä tai sen eliöitä ja kasveja ongelmallisina tai omaa elämänsä vaikeuttavina, vaan kaikilla eliöillä oli tehtävänsä ja siksi kaikkea ympäristössä olevaa piti vaalia ja kunnioittaa: ”Pihapiirin

Into Sandberg kotitalonsa edustalla Tahkoluodossa. @ Markku Saiha 1984.

puut ja pensaat ovat ystäviä – kaikilla asioilla – niin kuningaslohellalla, pihakoivulla ja rantakallioilla, on sama arvo elämässä.” (Saiha & Virkkunen 1986, 11, 27.) Kodin rantapolulla hän käänsi nokkosenkin hellävaroen sivuun sitä tallaamatta (Saiha 12.12.2024). Sandberg eli ympäristössä, joka oli ollut hänen perheelleen omaa jo sukupolvien ajan. Ympäristö vai-

kutti hänen olemiseensa ja myös siihen, miten hän ympäristön koki. Hän oli yhteydessä juuri tähän ympäristöön ja tietoinen siitä, mitä tunteita ja uskomuksia siihen liittyi. Tämänkaltaista ympäristön havaitsemista, kokemista ja aistimista sekä ymmärtämistä ja tulkitsemista voikin pitää *ympäristötietoisuutena* eli paikallisten, kulttuuristen, historiallisten ja

yhteiskunnallisten tekijöiden synnyttämänä henkilökohtaisena ympäristön ymmärryksenä (Haanpää & Puolamäki & Raike 2018, 187–193; Korjonen-Kuusipuro 2012, 18, 27–28, 60–61; Suopajarvi 2003, 14).

Keskustelukumppani Markku Saiha

Markku Saihan (s. 1957) isovanhemmat olivat kalastajia. He olivat kotoisin Ahlaisten saaristosta Talloorasta, noin kuuden kilometrin päässä Tahkoluodosta. Talloorassa oli aikoinaan nälkävuosien jälkeen kehitetty uusi pyyntitapa eli ajoverkkokalastus. Tämän räähkipyyntiksi nimetyn pyyntitavan leviäminen mahdollisti kalastamisen myös heille, joilla ei ollut omistuksessaan vesialueita. Räähkipyyntiä nimittäin harjoitettiin pääasiassa kaukana avomerellä, missä kalastus oli vapaata kaikille. (Saiha 2009, 153–154; Salmi & Salmi 2009, 14–15, 26.) Saihan isoisä harjoitti kalakauppaa Venäjälle, mutta kaupankäynnin päättyessä Suomen itsenäistymiseen loppui myös elannon tuonut kalastus. Isoisä jätti Tallooran kodin kalakaverilleen, osti Reposaaaresta keltaisen talon ja laivan, jolla ryhtyi kuljettamaan tavaraa Turkuun. Rahdit kannattivat, jopa niin, että isoisä saattoi luopua työnteosta ja pitää viimeisinä vuosinaan jälleen siikapesiä merellä. (Saiha 3.5.2022; 12.12.2024.)

Saiha työskenteli Reposaaarella 1980-luvun alussa erilaisissa projekteissa. Hän kalasti ja valokuvasi, pääasiassa juuri kalastajia ja kalastamisen kulttuuria. Hän työsti näyttelyitä ja julkaisuja, ja kirjaprojektin ansiosta tutustui uudelleen Into Sandbergiin, jonka vanhem-

mat olivat olleet Saihan isovanhempien perheystäviä. Sandbergilta hän sai ”tietoja pyydyspaikoista, ja ostin siikaverkkoja, hommasin lainaveneen ja kävin siikaverkoilla, sillä lohesa ja siiasa oli hyvä hinta.” (Saiha 3.5.2022; myös 12.12.2024.) Lopulta kalastuksesta tuli Saihan pääelinkeino. Hän hankki silakkatrootlarin ja myöhemmin vielä hieman isomman veneen, jolla pääsi myös hieman kauemmaksi aina Itämerelle ja Gotlannin eteläkärkeen Ronehamniin saakka. Lohikalastuksesta oli nyt muodostumassa paremmin tuottavaa, ja niin hän kalasti lohiverkoilla aina vuoteen 1999 saakka. (Saiha 3.5.2022; Saiha 2009, 7–8, 130–160.)

Ympäristötietoisuuden herätteet olivat Saihallakin vahvasti paikallisia, mutta samalla kuitenkin moniulotteisia. Niihin liittyi merellisen ympäristön hallintaa ja sen konkreettista hyödyntämistä ja käyttämistä sekä tietoisuutta ympäristön vaatimuksista ja ihmiseltä vaadituista ominaisuuksista. Niihin liittyi myös ympäristöstä tehdyt omat havainnot ja kokemusperäinen tieto, joka ohjasi toimimaan ympäristössä. (Järvikoski 2001, 7–9; Korjonen-Kuusipuro 2012, 18, 27–28; Karjalainen 2006, 83–85.)

Kalastajat toimivat täysin luonnon ehdoilla. Heille säätiedotus kertoo aikataulun, ja ehkä kaksi päivää voidaan suunnitella eteenpäin. Monen sukupolven kalastajilla on hyvä tuntemus ympäristöönsä. He tietävät, missä kalat liikkuvat, mikä ovat meren virtaukset ja lämpötilat tai säiden vaikutukset. Ilmaa ja ympäristöä tarkkaillaan koko ajan, sillä muuttujien arvioiminen ja osaa-

on ulko-ovelle saakka, kalastajille valtavan paljon pidemmälle. (Saiha 3.5.2022.)

Saiha työskenteli kalastusta ja kalastuksen olosuhteita kehittävässä paikallisissa hankkeissa. Hän kuului vuosia Suomen ammattikalastajaliiton lohityöryhmään ja ajoi siten kalastajien etuja. Mutta hänellä oli myös henkilökohtainen suhde Tallooraan ja sen asukkaisiin sekä laajemmin Ahlaisten saaristoon, jonne hän rakensi itselleen merkityksellisen merellisen ympäristön. (Saiha 12.12.2024; Haapala 2000.)

Maailmanlaajuisen ympäristöheräämisen yhtenä alkusäyksenä on pidetty Rachel Carsonin vuonna 1962 ilmestynyttä teosta *Silent Spring* (*Äänetön kevät*, 1963), jossa hän toi esiin kemiallisten hyönteismyrkkujen vaikutukset luontoon. Carsonin mukaan maailmaa uhkasi myrkkujen myötä lintujen joukkokuolema ja siksi myös äänetön kevät. (Ducarme & Couvet 2020, 1, 6; Laakkonen & Vuorisalo 2019, 274–275; Olkkonen 2017.) Jotakin samaa Carsonin sanoman kanssa on myös Saihan ja Virkkusen tulkitsemisissa Sandbergin havainnoissa. Tahkoluodon merellistä ympäristöä saastuttaneet teollisen tuotannon uhat kohdistuivat etenkin Sandbergin kaltaisiin, ekologisia elämäntapoja noudattaviin kalastajiin. Taloudellisten ja poliittisten päätösten myötä turmeltiin nyt paitsi kalastajan elinkeino niin myös tämän elintavan mahdollistama ympäristö. Ja myöhemmin erilaisten kansallisten ja kansainvälisten säädösten ja rajoitteiden myötä koko rannikkokalastuksen kulttuuri olisi katoamassa. Juuri ihmisten päätökset toimintoineen jättivät jäljen ympäristöön, ja

siksi tätä toimintaa olisi Saihan mukaan kyettävä muuttamaan tavalla tai toisella. (Saiha 12.12.2024; Korjonen-Kuusipuro 2012, 15–16, 59–61; Sepänmaa 2014, 22, 25–27; 2018, 16.)

Seuraavaksi tarkastelen Tahkoluodon merellisen ympäristön muutoksia Into Sandbergin havaintojen ja kokemusten sekä Markku Saihan näkemysten kautta. Tarkasteluni etenee kronologisesti 1950-luvulta aina 1980-luvulle ja 2000-luvulle saakka. Tuon esiin etenkin poliittisten ja taloudellisten päätösten aikaansaamia tai alulle laittamia muutoksia Tahkoluodossa ja niiden vaikutuksia luotolaisen elämäntapoihin ja paikalliseen rannikkokalastuksen kulttuuriin.

Kalastaja ilman merta

Into Sandbergin suhde ympäristöön tai laajemmin myös siihen yhteiskuntaan ja kulttuuriin, jossa hän eli, muovautui kalastajuuden ja meren äärellä olemisen ympärille. Kun paikalliset sanomalehtien toimittajat pyysivät häntä kertomaan kevään ensimmäisistä merkeistä tai ennustuksia tulevan juhannuksen säästä, he olettivat, että hänellä olisi tiedosaan yksityiskohtia, joita sellainen ihminen seurasi, joka eli rannassa. Ympäristötietoisuus ei Sandbergille kuitenkaan muodostunut niinkään yksityiskohdista tai tiedon hippusista vaan kokonaisesta elämäntavasta ja maailmasta. Tämä ilmeni esimerkiksi Sandbergin päiväkirjaan toukokuun alussa kirjaamassa huomiolla, ”kuului tuttu ääni, tiira”:

Kun sen lukee, ajattelee, että jaa, niin, toukokuun alussahan ne tiirat tulevat. Into on tämän siis huomannut ja merkinnyt. Mutta ei, se on vain kirjallinen osuus. Se tarkoitti, että kun kalatiirat tulivat, silloin piti lähteä laskemaan silakkarysiä. Se tarkoitti, että on sen verran lämmintä, että tiirat tulevat ja silakka rupeaa rantautumaan. Jos olisi haettu laajempaa kuvaa, niin teksti olisi mennyt näin, että vene oli rannassa, tuhkaränni oli tehty siihen jo, ja silakkarysän kivet oli jo kivetty. Nyt vaan odotettiin, että tiirat tulevat. (Saiha 12.12.2024.)

Sandberg oli kuitenkin huolissaan ympäristöstään ja sen muutoksista. Hän kävi kirjeenvaihtoa ja keskusteluja muun muassa ympäristönsuojelun professorin Pekka Nuortevan (1926–2022) ja kalastaja Pentti Linkolan (1932–2020) kanssa. Nuortevan kanssa kirjeenvaihto oli alkanut jo 1950-luvun lopulla, kun Sandberg toimitti hänelle havaintoja ja kalojen esiintymispaikoista ja elintavoista (päiväkirja 7.3.1957; Pekka Nuortevan kirje Sandbergille 24.11.1957; Saiha & Virkkunen 1986, 77). Linkolan kanssa Sandberg puolestaan jakoi samankaltaisen ajatusmaailman ihmisen, luonnon ja ympäristön välisestä suhteesta. Ihminen ei ollut irrallaan ympäristöstään, vaan yksi osa sitä, aivan kuten eliöt ja kasvit, eikä ihmisellä tällöin ollut oikeutta tuhota ympäristöä (Ahmala 2020, 122–123, 133). Ajatusten ja havaintojen vaihto keskustelukumppanien kanssa tiivistyi, kun vuonna 1957 perustettu Vuorikemia Oy:n tehdas ilmoitti aikovansa laskea ”jäteaineita Triikantiin lähitulevaisuudessa”. Sandberg arveli tämän johtavan kalojen loppumiseen seudulla

ja siten kalastajien maailman katoamiseen. (Päiväkirja 1.3.1960; Saiha & Virkkunen 1986, 120; Saiha 12.12.2024.)

Tahkoluodon lähistöllä sijainnut Vuorikemia Oy (Kemira, 1962) valmisti titaanidioksidia, jota käytettiin pääasiassa maalien ja kosmetiikan sekä makeisten valmistuksessa. Tehdas työllisti satoja työntekijöitä ja oli siksi merkittävä taloudellinen tekijä alueella (Korjonen-Kuusipuro 2012, 15). Tehtaan päästöt kuormittivat kuitenkin ympäristöä suuresti, sillä rautasulfaatti- ja rikkihappopitoista jätevettä ohjattiin purkupuutkea pitkin suoraan mereen. Jätevesi värjäsi meriveden, ja kalastajat näkivät ensimmäisinä sen aiheuttamat jäljet. Sandberg kirjoitti päiväkirjaansa, miten kesän myrskyn jäljiltä oli nyt siikaparvien sijaan rannasta kilometrin etäisyydelle saastaita, punaisenkaltaista rautasakkaa vesi täynnä. Tätä vettä isosiika varoi visusti ja pysyi ulompana: ”Vuorikemian jätevesi näkyy pyydyksissä, haisee kuin multa ja on tervasissa käsissä kuin raudan kipinää.” (Päiväkirja 10.7.1961; myös 22.7.1963; 22.9.1965; 5.6.1967; Saiha & Virkkunen 1986, 19; Saiha 12.12.2024.)

Keskustelu Vuorikemia Oy:n aiheuttamista ympäristövahingoista laajeni vähitellen kalastajien havainnoista terveysviranomaisen ja kalataloustieteilijöiden tekemiin tutkimuksiin sekä tehtaan omiin toimiin, sillä jäteveden purkupuutkesta oli muodostunut ongelmallinen ympäristön saastuttaja. Vesilaki (264/1961) velvoitti saastuttajat katselmuksiin ja lupakäytänteisiin, ja muun muassa Sandbergin lähettämien kalanäytteiden myötä varsin nopeasti havaittiin, että haitallisia aineita esiintyi kalakannassa runsaasti (esim.

Korjonen-Kuusipuro 2012, 50–51; Laakkonen & Vuorisalo 2019, 279, 282; Lammi 2005, 78; Oravainen 2005, 79).

Silakoilla todetaan silmissä voimakkaita verenvuotoja. Toisella silakalla toinen silmä jokseenkin normaali. Toisella molemmat silmät vaurioituneet. Silmänneste on ulosvuotanutta. Norsseilta puuttuu molemmilta toinen silmä. Paikalla vain tyhjä kuoppa ja voimakkaat verenvuodot. (Pekka Nuorteva kirjje terveystieteiden Pentti Forsténille Poriin 25.7.1977; Saiha & Virkkunen 1986, 75, 89–90.)

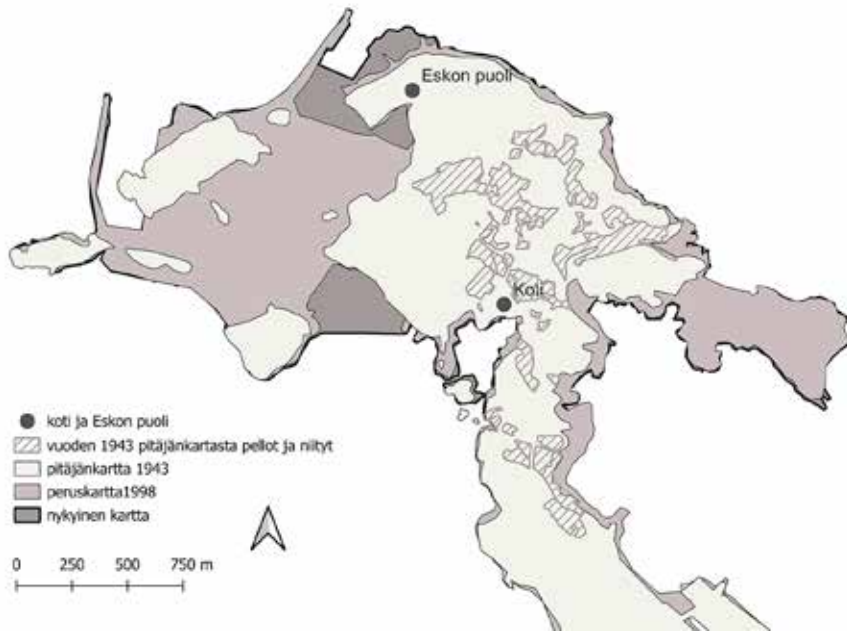
Vuorikemia Oy:n vaikutukset näkyivät ja tuntuivat Sandbergin omassa ympäristössä. Verkkoihin oli ilmestynyt outoa punertavaa ainetta, silakoissa ja hauen mädisissä havaittiin ilmeisiä vaurioita ja jäteveden purkuputken päässä merenpohjan eliöstö oli kuollut. Tehtaan aloitteesta oli tutkimustarkoituksessa sumputettu siikoja, viety ne purkuputken lähetyville ja tarkkailtu, miten ne kuolivat ”happovedessä” muutamassa tunnissa (Saiha 12.12.2024). Ongelmat olivat ilmeisiä. Pekka Nuorteva oli aktiivisesti mukana seuraamassa tehtaan aiheuttamia saastumisia. Häneltä Sandberg tiedusteli ympäristömyrkyistä, kuten syanidin ja raudan vaikutuksista, ja häneltä Sandberg sai vastauksia meriveden saastumisen ja lämpenemisen aiheuttamiin kalavahinkoihin. Sandberg testautti muun muassa oman elohopeapitoisuutensa hiustenäytteellä, jonka tulokset Nuorteva tulkitsi: ”Elätte elohopeasaastuneisuusalueella, mutta olette osannut valita viisaasti ruokakalanne.” (Pekka Nuorteva kirjje Sandbergille

13.5.1976; myös 24.9.1974; 26.10.1981; passim; Saiha & Virkkunen 1986, 77–109.)

Kalastaja Sandbergin meri ja maailma katosivat osin Vuorikemia Oy:n aiheuttamissa ympäristövahingoissa. Pyydytetyt saaliit olivat muuttuneet ihmisravinnoksi kelpaamattomiksi, eikä meri enää tarjonnut kalastajalle ”simppusoppaa ja kiiskiperunoita” (päiväkirja 9.2.1982; Saiha & Virkkunen 1986, 138, 155). Lopullisen ja lamauttavimman iskun hän koki kuitenkin kalavahinkolain (208/1974) myötä. Arvioimislautakunnan päätöksessä vuodelta 1980 katsottiin, ettei hän ollut ammattikalastaja, eikä niin ollen oikeutettu saamaan lain mukaisia korvauksia veden saastumisesta johtuvista menetetyistä apajapaikoista. Yli viisikymmentä vuotta kalastajana elantonsa ansainnut Sandberg ei nyt kuulunut lain piiriin, koska hän ei saanut riittävää osuutta tuloistaan kalastamisesta. ”Mutta kuinka sellaista kalaa saattoi ihmisruuaksi myydä, joka haisi jo merestä nostettaessa. Ketuille kannoin tonnikaupalla turskaa ja muuta saalista. Ei niistä kuittia tehty.” (Saiha & Virkkunen 1986, 75.)

Kallioon louhitut jäljet

Tahkoluodon ympäristö alkoi muuttua luodon teollistumisen myötä. Porin kaupunki oli vuonna 1958 päättänyt öljysataman rakentamisesta avomeren äärelle Tahkoluotoon, ja pari vuotta aiemmin valmistunut pengertie Mäntyluodosta Lampaluodon, Katavan ja Tahkoluodon kautta Reposaareen osaltaan edesauttoi hankkeen toteutumista. Öljysatamalle sopivaa sijaintia tiedusteltiin myös luotolaisil-

Tahkoluodon merellisen ympäristön kartta, joka on laadittu vuoden 1943 pitäjänkartasta sekä vuoden 1998 peruskartasta. Kartta havainnollistaa, miten Tahkoluodon teollistuminen on vaatinut myös maapinta-alan laajentamista, sillä luodon edustalla olevat saaret on liitetty maantäytöin osaksi luotoa.
© Eeva Raike 2025.

ta, ja Sandberg toimi oppaana: ”Kaupungin ja öljyfirman herrat kävi meillä kyselemässä jääsuhteita talvisin Eskon puolella tulevan öljysataman vuoksi. Taisin olla tyhmä kun selosin.” (Päiväkirja 15.9.1958; Saiha & Virkkunen 1986, 120.) Eskon puolelle, Tahkoluodon pohjoisreunalle valmistunut öljysatama saatiin käyttökuntoon nopeasti, jo vuonna 1959.

Teollinen kehitys ja taloudelliset edut vaativat usein ihmisten elinympäristöön kajoa-

mista. Ympäristöä arvetetaankin tällöin eri tavoin ja perustein. Ympäristö voi olla väline alueen taloudelliseen nousuun, työllistämiseen ja aineelliseen hyvinvointiin. Tai ympäristöä sellaisenaan ja ympäristön ylläpitämää ja mahdollistamaa kulttuuria voidaan pitää itseisarvona ja siten arvokkaana. (Valkonen & Saaristo 2016, 107.) Sandbergille kehitys ja edut merkitsivät konkreettisimmillaan oman kotiseudun menetyksen uhkaa. Omin käsin

pystytetty kotitalo sijaitisi aivan tulossa olevan uuden teollisen alueen keskellä, ja elinmahdollisuudet luodolla tulisivat kaventumaan, elleivät jopa katoamaan. Kun Tahkoluodossa ”äijät häärivät” tuon tuostakin ja etsivät maanalaisten öljysäiliöiden paikkaa, alkoi kärsivällisyys kaikota: ”Ensin tukitaan Kokemäenjoki lohelta, sitten myrkytettiin siikavedet, kaikki nämä on saanut aikanaan kokea. Nyt uhkaataan vielä ajaa kotimökistä, uskon että silloin vieteri katkeaa.” (Päiväkirja 14.11.1972; myös 17.11.1970; Saiha & Virkkunen 1986, 78, 124–126.) Öljyn tuontiin likeisesti liittyvä rakennustyömaata ei silti mitenkään voinut estää, ja niin Tahkoluodon kallioihin louhittiin 1970-luvun alussa raskaan polttoaineen säiliöt. Niiden syvyys ylsi 65 metriin meren pinnan alapuolelle.

Tahkoluotoon sijoittuvan hiilivoimalan suunnitelmia esiteltiin paikallisille seuraavaksi. Voimalan rakentaminen merkitsi luotolaisille kokonaisvaltaista menetystä, sillä sen alle tulisivat jäämään valtaosa kodeista, ulkorakennuksista, pelloista ja metsästä. Se tarkoitti aikaisempaa jyrkempää ja raaempaa ympäristöön kajoamista. Luotolaisten rakentamat ja peltotilkkujen ympäröimät kiviaidat vyörytettiin koneilla merenpohjan täytteeksi. Vesijohtojen ja viemäreiden kaivuut myllersivät maan, ja asfaltoinnit peittivät kasvillisuuden. Kaivuut ja hakkuut täyttivät paitsi äänimaailmallaan luotolaisten jokapäiväisen elämän, myös pakottivat lopulta ihmiset ja eliöt pois luodolta. (Saiha & Virkkunen 1986, 163; Korjonen-Kuusipuro 2012, 96–99.) Kun toisaalla suojeltiin ja asetettiin maihinnousukieltöitä lintujen pesimäkareille, tehtiin sa-

maan aikaan Tahkoluodon ympäristössä julkia räjäytystöitä, jotka tuhosivat Sandbergin havaintojen mukaan myös lähistön lintukarit:

Kysyin tämän räjäytysjoukon johtajalta, onko hän aiemmin joutunut lintujen pesimäaikana tällaiseen puuhaan. Hän sanoi, ettei ainakaan näin linturikkailla kareilla. (Saiha & Virkkunen 1986, 94.)

Hiilivoimala oli tulossa liki Sandbergin vielä käyttämiä kala-apajia ja aivan liian lähelle hänen kotiaan. Voimalan lauhdeveden purkutunneli ulottuisi siikapesäapajille, ja tuhka-allas tulisi venevalkamaan saakka. Voimalaa varten muodostetut pengerrykset muuttaisivat myös veden virtauksen toiseen suuntaan kuin se oli ollut luonnontilassa, eikä apajia enää sen jälkeen löytyisi entisiltä sijoiltaan. (Saiha & Virkkunen 1986, 85–86.) Kalastajan elinkeino ja luotolaisen elämäntapa näyttivätkin päättyvän työmaan asteittaisen etenemisen myötä. Jäljelle jäi vain kirjeenvaihtokumppani Linkolan ohje Sandbergille:

Tervehdi perhettä, vetele sitkeästi viimeisiä kühia, pidä korvasi lukossa äläkä katsele öljysatamaan päin, katsele läntisiä saaristoja ja taivaanrantaa. (Pentti Linkolan kirje Sandbergille 19.3.1973; Saiha & Virkkunen 1986, 80).

Karua kohtelua kokivat myös luodon tarkasti suojellut puut. Aiemmin syksyn tuulilta suojan antaneesta metsästä oli ollut lupa ottaa vain myrskyn kaatamia puita poltto- ja rakennuspuiksi. Nyt tämä samainen metsä kaadettiin surutta hiilivoimalan tieltä. Puita oli tienvarsille koottu pinoihin, mutta ruhjotun kuu-

sen Sandberg veti köydellä pystyyn ja koitti ”kovin kastella, jos tulisi eläjä – – nämä puut pihapiirissä on kuin omaa väkeä.” (Päiväkirja 14.6.1976; Saiha & Virkkunen 1986, 130, 165–169; ks. myös Korpela 2017, 123–124.) Lukuisia olivatkin Sandbergin päiväkirjan merkinnät luodon mäntyjen, koivujen ja kuusien kohtaloista hiilivoimalan työmaalla. Puut olivat hänelle yhtä kuin koko ympäristö ja maailma, sen ajattelevia ja tuntevia osia, eikä niitä saanut vahingoittaa (Siikala 2014, 84–86). Siksi myös kuusta piti kunnioittaa ja sen ilmaisua kuunnella:

Kylänmäellä nähtiin suuri käärme kellarimäessä. Siinä kasvoi ennen omituinen kuusi, jota nimettiin käärmekuuseksi. Voimamiehet hakkasi sen pois sähkölinjalta, hajotti asunnot. Tuo nähty käärme on kai sen kuusen haltija, joka ei tiedä hyvää Meri-Porin haaveilijoille. (Päiväkirja 31.5.1982; Saiha & Virkkunen 1986, 140.)

Rakentaminen Tahkoluodossa ei päättynyt hiilivoimalaan, sillä suurempi ja ympäristöä myös radikaalisti enemmän muuttava syväsataman projekti oli jo odottamassa. Hiilivoimalan tarpeita varten oli nimittäin hiiltä kuljetettu valtameren takaa lähinnä pienillä aluksilla, jotka syväyksensä puolesta pystyivät rantautumaan Tahkoluodon satamaan. Rahtaus tällä tavoin oli kuitenkin hankalaa, ja melko nopeasti ymmärrettiin, että suuremmilla aluksilla seilaaminen olisi kannattavampaa, mutta vaatisi suuremman ja syvemmän sataman. Myös läheiselle Mäntyluodon tehtaille suunnitelmissa oleva uusi syväsatama mahdollistaisi syvän meren teknologiaa

hyödyntävien tuotantoalusten valmistamisen. (Mattila 2018, 154–155; Uola 1996, 425–426.) Satama asennussyvänteineen oli siis mahdollista ruopata Tahkoluotoon ja rakentaa sille puitteet liittämällä Tahkoluodon luoteis- ja länsipuolella sijaitsevat Kallioholma, Kasakkakari, Tarhakari ja Törnrikari osaksi luotoa. Täytemaana voitiin käyttää paitsi ruoppausmassoja niin myös hiilen poltosta syntyynyttä tuhkaa, jonka tiedettiin kovettuvan hyvin (Grönvall 3.5.2022). Tahkoluodon syväsatama valmistui vuonna 1985.

Meri ilman kalastajaa

Kun oma tuttu maailma vähitellen katosi ympäriltä, oli pohdittava, mikä oli muuttunut ja miksi näin oli käynyt. Markku Saihalle rannikkokalastusta ja kalastajan työtä koetelleet muutokset limittyivät ensinnäkin niin ympäristössä ja yhteiskuntarakenteissa tapahtuneisiin muutoksiin kuin pyyntitapojenkin uudistuksiin. Tahkoluodossa 1950- ja 1960-luvuilla alkanut ympäristön tilan heikkeneminen, esimerkiksi vesien kunnan ja kalakantojen romahtaminen teollisuuden päästöjen seurauksena, hankaloitti kalastuksen harjoittamista. Kalastajien muutto pois luodolta ja saaristosta kiihtyi myös, kun teollisuus tarvitsi työntekijöitä ja tämä tarve vain kasvoi. Kalastukseen sitoutumattomat nuoremmat sukupolvet lähtivät töihin sahoille, konepajoille ja telakoille, ja kalastajatilat autioituivat. Lisäksi pyyntitapojen uudistukset muuttivat kalastamisen kulttuuria. Sandberg kirjasi päiväkirjaansa 9.11.1959, miten ”on kalastus

niin muuttunut – – suuria laivoja haminassa möljät täynnä, silakka ja lohilasteissa, troolarit.” Ensimmäiset troolarit saapuivatkin Tahkoluodon rannikolle 1950-luvun lopulla, ja yhdellä vedolla ne lähestulkoon saivat rannikkokalastajan koko vuoden saaliin. Oli selvää, että kalan hinta romahti, ja pyynnin tehostuminen vähensi siten kalastajien määrää. (Saiha 26.5.2016; 6.9.2016; 17.10.2016; 8.5.2024; 9.5.2024; Salmi & Salmi 2009, 14, 28–29.)

Toiseksi kalastukselle asetettiin erilaisia rajoituksia Suomen liittyttyä Euroopan unioniin, ja myös ne muunsivat rannikkokalastuksen kulttuuria (Mellanoura 2023, 159). Uutta olivat muun muassa valtioille kohdistetut kalastuskiintiöt, joita jaettiin kalastajien kesken ja jotka olivat aluksiin sidottuja tai kalastajien henkilökohtaista omaisuutta:

Huomasin olevani mukana edunvalvontatoissa ja vedin lohityöryhmää Suomen ammattikalastajaliitossa. Jos ei ollut henkilökohtaista kalastushistoriaa, ei tulisi saamaan lohikiintiötä. Minulla oli ollut kaksi vuotta alus. Mutta ostin uuden aluksen, jolla olisi kalastushistoriaa, sillä arveltiin ensin, että kiintiöt tulisivat ehkä olemaan aluskohtaisia. Sitten taasen Itämerelle. Sen jälkeen tuli viikkorajoitukset, sai kalastaa viikon ja sitten taas ei. Jos oli kalastusviikko ja tuuli, oli vain mentävä. Aluskohtaista kiintiötä ei siten tullutkaan, vaan se tuli vasta 2017. (Saiha 3.5.2022.)

Euroopan unionin päätöksellä kiellettiin myös ajoverkkokalastus vuosina 2007–2008. Kiellon taustalla olivat pyöriäiskantoihin liit-

tyneet suojelukysymykset, mutta toisaalta pyyntitavan ekologiset ja eettiset arvot jäivät kiellon myötä huomiotta. Kaikille vapaata pyyntitapaa oli harjoitettu lähinnä vain pienillä aluksilla vähin kalastajavoimin. Kun verkot oli saatu veteen, kiinnitettiin paatti vapaasti ajelehtivaan verkkojataan ja jäätiin muutamaksi tunniksi odottelemaan. Pyynnistä koituneet polttoainekulut jäivät siis varsin pieniksi, mutta saaliskoko saattoi olla suurikin. (Mellanoura 2023, 22–24; Saiha 2009, 153–157; Salmi & Salmi 2009, 14–15, 26.) Porin kaupungin edustalla Reposaaarella oli vielä 2000-luvulla kymmeniä veneitä, joilla käytiin räähkipyyntillä, sillä siihen tarvittavaa taitoa oli edelleen. Mutta kun ajo-verkkokalastus kiellettiin, hävisivät samalla räähkipaattien valot Takarannalta. (Saiha 12.12.2024.)

Rannikkokalastus elinkeinona on joutunut väistämään, tällä kertaa myös uusiutuvien energiatuotantotapojen tieltä. Merituulivoimaa käsittelevissä ympäristövaikutusten arviointiselostuksissa painottuvat vaikutukset vesiympäristöön, kuten kasvillisuuteen, linnustoon ja kaloihin sekä maisemiin. Mutta kaavoituksissa ei juurikaan korosteta enää sitä, mitä on veden pinnan alla eli kaloja ja sen myötä kalastuksen kulttuurin mahdollistamista. Luonnonvarakeskus on selvittänyt troolialusten kalastusalueita juuri siksi, että ne huomioitaisiin meritulipuistojen sijoittelussa, mutta tulokset ovat olleet huonoja. Troolaaminen on hankalaa, sillä se vie tilaa ja sitä ei tuulimyllyjen sijoittaminen kestä. (Saiha 12.12.2024; Mellanoura 2023, 163; ks. myös Suomen Hyötytuuli Oy 2020.)

Meri on kuitenkin ympäristövahinkojen jälkeen alkanut hiljalleen elpyä ja jatkaa elpymistä edelleen. Vesistö on Tahkoluodon ja laajemmin Selkämeren pohjoisosien edustalla melko hyvässä kunnossa, ja esimerkiksi Vuorikemia Oy:n vuonna 1997 käyttöönottamana jätevedenpuhdistamon myötä meren tila on purkupuutken alueella kohentunut (Lammi 2005; Oravainen 2005). Vaikka ympäristö toipuu, eivät merellisen ympäristön ihmiset ole juuri toipuneet. Kun kalastaminen ei enää ole mahdollista, ei luodolla ja saarissa meren äärellä voi myöskään elää vanhaan malliin. Miten tällöin turvataan kalastamiseen vaadittava osaaminen ja kalastajuus?

Ympäristön muutosten todistajat

Into Sandbergia ei sotien aikana komennettu rintamalle, vaan hänen tehtäväkseen määrättiin kalastaminen. Silakkaverkot oli saatava mereen, jotta huoltovarmuus toimisi ja ihmiset saisivat ruokaa. (Saiha 12.12.2024.) Tuolloisessa yhteiskuntajärjestelmässä Sandberg oli huippuammattilainen ravinnon tuotannossa, ja hänen ammattitaitonsa perustui osaamiseen ja kykyyn toimia yhdessä ympäristön kanssa. Sandbergin omaksuma ympäristön moninainen ymmärrys ja luonnon kaikinpuolinen kunnioitus nojasivat vuosikymmenien aikana tehtyihin havaintoihin ja kokemuksiin sekä valittuun elämäntapaan. Kalastajana ja ympäristön vaalijana, kantaaottavana kirjoittajana ja keskustelijana sekä elinympäristössään havaitsemiensa muutosten kyseenalaistajana Sandberg oli tavallaan

esimerkki ympäristövastuullisesta elämäntavasta. Kohdatessaan toisensa 1980-luvun alussa Sandberg ja Markku Saiha jakoivat puolestaan yhteisen huolensa ympäristökriisistä. Sandberg osoitti Saihalle merellisen ympäristön muutosten mittavuuden ja myös sen, miten kalastajien meri oli niiden myötä katoamassa. Lopulta Saihan ja Virkkusen tulkinnoissa Sandbergista ja hänen kokemuksestaan muotoutui Tahkoluodon ympäristötuhon todistaja.

Menetyks oli paitsi ympäristöllinen myös kulttuurinen, sillä Sandbergin vaalima elämäntapa ja luontosuhde sekä hänen harjoittamansa rannikkokalastuksen muoto eivät enää yksin tarjonneet toimeentuloa. Ihmiset joko kehittivät muuta elinkeinoa kalastuksen rinnalle tai muuttivat pois, tai ostivat troolarit ja tehokkaammat pyydykset, eivätkä juuri kalastaneet enää pienillä paateilla tai verkoilla. Rannikkokalastus oli muuttunut pääomavaltaiseksi toiminnaksi ja avomerikalastukseksi. (Saiha 8.5.2024; 9.5.2024; Mellanoura 2023, 7–8, 175–177.) Paikallisten kalastajien myötä hävisivät kuitenkin myös paikallinen kalastuksen kulttuuriperintö ja elinkeino: aina kun vanha kalastaja kuoli tai lopetti pyynnin ilman seuraajaa, katosi apajahistoriaa, pyyntihistoriaa ja nimihistoriaa, ja meri jäi ilman kalastajaa.

Tahkoluodon rannikkokalastajat ja asukkaat katosivat paitsi Vuorikemia Oy:n ympäristövahingon myös teollisen kehittämisen myötä. Nykyään Tahkoluodossa tuotetaan energiaa tuulivoimalla, ja tuulimyllyjä on mantereella ja merellä. Luodolla sijaitsee myös nesteytetyn maakaasun tuontiterminaa-

li, ja suunnitteilla on vanadiinin talteenotto-laitos sekä vety- ja ammoniakkilaitos. Alueelle valmisteilla olevan yleiskaavaluonnoksen mukaisesti Tahkoluodon teollisuusaluetta ja syväsatamaa kehitetään edelleen. Tavoitteena on muodostaa luodosta Suomen puhtaan siirtymän kärkikohde. Suunnitelmat pitävät sisällään myös teollisuusalueen laajentamisen merelle Törnökarin edustalle, kaikkiaan noin sadan hehtaarin verran. (Tahkoluoto–Paakarit osayleiskaavaluonnos 2025; Hammarberg 2025.) Niistä muutoksista, jotka Tahkoluodolla alkoivat jo 1950-luvun lopulla, on nähtävillä öljysatama, kallioon louhitut öljysäiliöt, syväsatama, vuonna 1994 rakennettu uusi hiilivoimalaitos, valtaiset hiilikasat ja hiilien kuljetinhihnat sekä useita öljyvarastoja. Öljyn katku onkin alueella aistittavaa, sillä ”öljytankkereita purettaessa pääsee aina vähän öljyä yli kuljetusletkujen” (Grönvall 3.5.2022). Vanhaa voimalaitosta, jonka tieltä Sandbergin kotitalo purettiin, ei kuitenkaan enää ole. Sen tuotannollinen toiminta lopetettiin vuonna 2015 kannattamattomana, ja laitos purettiin vuonna 2019.

Yhteiskunnassa tapahtuneet muutokset ja kehityksen vaateet johtivat Tahkoluodon merellisen ympäristön muutoksiin. Luodolla yli sadan vuoden ajan vaikuttanut rannikkokalastamisen kulttuuri ja ympäristö korvattiin varsin nopeasti muun muassa hiilivoimalalla, joka oli tuotannossa muutaman vuosikymmenen ja jota nyt ollaan korvaamassa kestävämmällä energiateollisuudella. Voidaan todeta, että ympäristössä tapahtuneiden muutosten myötä emme ole menettäneet vain yksilön tarinaa, vaan suurin käänne on

sittenkin tapahtunut siinä, että olemme menettäneet ihmiset ja paikallisen kulttuurin. Olemme menettäneet ihmiset, joilla on ollut kalastamisen taitoa, tietoa apajapaikoista ja suuntavaistoa. Ihmiset, jotka eivät ole tulleet vesillä merisairaiksi ja joilla on ollut hyvä verenkierto sormissa ja varpaissa. (Saiha 3.5.2022; 8.5.2024; 9.5.2024; 12.12.2024.) Kalastajuus ei ole tarkoittanut niinkään työmiestä ja työtä, vaan elämäntapaa, ihmistä ja yhteisöä, jolla on ollut parhaat mahdolliset ominaisuudet toimia ja elää tässä ympäristössä. Eläminen ja toimiminen on vaatinut kykyä reagoida ympäristön vaateisiin, mutta myös mahdollisuuksia ja kiinnostusta keksiä ja kehittää uutta, kuten Sandberg teki.

VIITTEET

- 1 Viittaa artikkelissa Into Sandbergin ajatukseen käyttämällä hänen päiväkirjojensa ja kirjeenvaihtonsa päivämääriä sekä myös sivuihin, joilla aihetta käsitellään Markku Saihan ja Juha Virkkusen teoksessa *Kalastaja ilman meriä* (1986). Valitsemallani käytännöllä haluan tuoda esiin paitsi Sandbergin ajatusten pohdinnan laajuuden ja hänen aktiivisen kirjallisen kanssakäymisen keskustelukumppaniensa kanssa niin myös Saihan ja Virkkusen teoksen dokumentaarisen luonteen.

AINEISTO

Keskustelut Markku Saihan kanssa Iso-Enskerissä 26.5.2016; 6.9.2016 ja 17.10.2016. Keskustelujen muistiinpanot Riina Haanpään hallussa.

- Haastattelu Markku Saihan kanssa Reposaarella 3.5.2022. Haastattelun tallenne Riina Haanpään hallussa.
- Haastattelu Jari Grönvallin kanssa Reposaarella 3.5.2022. Haastattelun tallenne Riina Haanpään hallussa.
- Keskustelut Markku Saihan kanssa Talloorassa 8.5.2024 ja 9.5.2024. Keskustelujen muistiinpanot Riina Haanpään hallussa.
- Haastattelu Markku Saihan kanssa Reposaarella 12.12.2024. Haastattelun tallenne Riina Haanpään hallussa.
- Saiha, Markku 1986. *Kalastaja ilman merta. Into Sandebrigin elämää ja kynänjälkeä*. Helsinki, WSOY.
- Saiha, Markku 2009. *Itämeren rannalla. Valokuvaa-ajan meriselityksiä*. Jyväskylä, WSOYpro/Docendo-tuotteet.
- Hammarberg, Ville 2025. Uusi kaavaluonnos: mökkien purku-uhka väistyi. *Satakunnan Kanssa* 13.3.2025.
- Järvikoski, Timo 2001. Ympäristötietoisuuden käsitteestä ja ilmiöstä. Teoksessa Eila Jeronen & Marjatta Kaikkonen (toim.), *Ympäristötietoisuus – Näkökulmia eri tieteenaloilta*. Oulu, Oulun yliopisto, 7–21.
- Karjalainen, Pauli Tapani 2006. Topobiografinen paikan tulkinta. Teoksessa Seppo Knuuttilla, Pekka Laaksonen & Ulla Piela (toim.), *Paikka. Eletty, kuviteltu, kerrottu*. Helsinki, SKS, 83–92.
- Korjonen-Kuusipuro, Kristiina 2012. *Yhteinen Vuoksi. Ihmisen ja ympäristön kulttuurinen vuorovaikutus Vuoksen jokilaaksossa 1800-luvulta nykypäiviin*. Oulu, Oulun yliopisto.
- Korpela, Arja 2017. Reposaaren maankäytön historiaa. Teoksessa Riina Haanpää & Eeva Raike (toim.), *Kertomusten Reposaari*. Harjavalta, Satakunnan Historiallinen Seura, 123–136.
- Laakkonen, Simo & Vuorisalo, Timo 2019. Ympäristökysymys. Teoksessa Jaana Laine, Susanna Fellman, Matti Hannikainen & Jari Ojala (toim.), *Vaurastumisen vuodet: Suomen taloushistoria teollistumisen jälkeen*. Helsinki, Gaudeamus, 274–292.
- Lammi, Pekka 2005. Tuloksekasta vesiensuojelua kemianteollisuudessa. Teoksessa Maija Sarvala & Jouko Sarvala (toim.), *Miten voit, Selkämeri? Ympäristön tila Lounais-Suomessa 4*. Turku, Lounais-Suomen ympäristökeskus, 78.
- Lähteenoja, Aina, Pulkkinen, Oskar & Hacklin, Werner 1942. *Reposaaren historia*. Helsinki, Frenckellin kirjapaino osakeyhtiö.
- Mattila, Matti 2018. Tahkoluodon asennussyväne. Teoksessa Tapio Vallin (toim.), *Rannan rautakourat. Taustaa ja tarinoita suomalaisen offshore-teollisuuden synnystä ja kasvusta*. Pori, Satakunnan Kanssa, 154–159.

KIRJALLISUUS

- Ahmala, Antti 2020. Runo-Suomi vai ekologinen roistovaltio? Pentti Linkola, antimodernit tunteet ja suomalaisuus. *Suomalaiset ahdistukset. Joutsen / Svanen* 4(2020), 122–140. <https://doi.org/10.33347/jses.89080>
- Ducarme, Frédéric & Couvet, Denis 2020. What does 'nature' mean? *Palgrave Communications* 6(14), 1–8. <https://www.nature.com/articles/s41599-020-0390-y>
- Haanpää, Riina, Puolamäki, Laura & Raike, Eeva 2018. Tapaus Eurajoki: ihmisen ja kulttuuriympäristön vuorovaikutussuhde tutkimuskohteena. Teoksessa Pilvi Hämeenaho, Tiina Suopajarvi & Johanna Ylipulli (toim.), *Sovelta-va kulttuurintutkimus*. Helsinki, SKS, 180–201.
- Haapala, Arto 2000. Luonnon kauneus ja rumuus. Teoksessa Arto Haapala & Markku Oksanen (toim.), *Arvot ja luonnon arvottaminen*. Helsinki, Gaudeamus, 68–81.

- Mellanoura, Juhani 2023. *Rääkäarin maailma – Ouran kalastajien kulttuuriperintö*. Osuuskunta Lumimuutos.
- Olkkonen, Tuomo 2017. Äänetön kevät nosti ympäristömyrkyt julkiseen keskusteluun. Teoksessa Kai Ekholm, Päivikki Karhula & Tuomo Olkkonen (toim.), *Tiellä sananvapautteen*. Helsinki, Kansalliskirjasto. <https://sananvapautteen.fi/artikkeli/54>
- Oravainen, Reijo 2005. Luvian, Porin ja Merikarvian edustan merialue. Teoksessa Maija Sarvala & Jouko Sarvala (toim.), *Miten voit, Selkämeri? Ympäristön tila Lounais-Suomessa 4*. Turku, Lounais-Suomen ympäristökeskus, 66–87.
- Salmi, Juhani & Salmi, Pekka 2009. *Ammattikalastajuuden synty. Yhteiskunnallinen murros ja kalastajan identiteetti Pohjois-Satakunnan rannikolla*. Helsinki, Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos.
- Sepänmaa, Yrjö 2014. Ihminen luontona, luonto ihmisenä. Teoksessa Seppo Knuuttila & Ulla Piela (toim.), *Ympäristömytologia*. Helsinki, SKS, 21–33.
- Sepänmaa, Yrjö 2018. Esteettinen maisemasuhde ja ympäristövastuu. Tunteen, tiedon ja taidon liitto. *Elore* 25(1), 13–27. <https://doi.org/10.30666/elore.72812>
- Siikala, Anna-Leena 2014. *Itämerensuomalaisten mytologia*. Helsinki, SKS.
- Suomen Hyötytuuli Oy 2020. *Tahkoluodon merituulipuiston laajennus. Ympäristövaikutusten arviointiohjelma*. www.ymparisto.fi/porimerituulipuistoYVA/hyotytuuli.fi/tuulipuistot/tahkoluodon-merituulipuiston-laajennus/
- Tahkoluoto–Paakarit osayleiskaava. II luonnosvaihe 19.3.2025*. [https://pori.cloudnc.fi/fi-FI/Kaavat/Yleiskaava_vireilla/TahkoluotoPaakarit_osayleiskaava\(108997\)](https://pori.cloudnc.fi/fi-FI/Kaavat/Yleiskaava_vireilla/TahkoluotoPaakarit_osayleiskaava(108997))
- Suopajarvi, Leena 2003. Ympäristötietoisuus-käsitteen kritiikki pohjoisten esimerkkien valossa. Teoksessa Leena Suopajarvi & Jarno Valkonen (toim.), *Pohjoinen luontosuhde. Elämäntapa ja luonnon politisoituminen*. Rovaniemi, Lapin yliopistopaino, 9–22.
- Uola, Mikko 1996. ”Meidän isä on telakalla töissä”. *Rauma-Repolan laivanrakennus 1945–1991*. Helsinki, Otava.
- Valkonen, Jarno & Saaristo, Kimmo 2016. Ympäristökonfliktit. Teoksessa Jarno Valkonen (toim.), *Ympäristösosiologia*. Jyväskylä, Jyväskylän yliopisto, 101–114.

Resurssien kierto

Oulujoen vesivoima ihmisen ja maiseman suhteissa

ANNA VARFOLOMEEVA

 <https://orcid.org/0000-0002-7421-6766>

Asiasanat: luonnonvarat, vesivoima, energiakertymä

Tässä artikkelissa tarkastelen, miten Pohjois-Pohjanmaalla sijaitsevan Muhoksen seudun vesivoimateollisuus on kytkeytynyt ihmisen ja resurssien suhteisiin laajemminkin. Tutkin eri tapoja, joilla luonnonvaroja on hyödynnetty ja näiden tapojen välisiä yhteyksiä, sekä tarkastelen Muhoksen historiaa maiseman resurssikyvyn kiertoina. Resurssikyvyllä tarkoitan tässä yhteydessä maiseman kykyä tarjota asukkaille elinkelpoiset olosuhteet ja mukautua muutokseen sekä lievittää ympäristöstressiä tai vastata muihin ihmisten tarpeisiin. Viittaan resursseilla sekä konkreettisiin luonnonvaroihin, kuten veteen, mineraaleihin tai luonnon monimuotoisuuteen, että abstraktimpiin voimavaroihin, kuten kulttuuriin tapoihin tai verkostoihin.

Maiseman resurssikyvystä puhuminen ei siis tarkoita, että ajateltaisiin vain sen hyödyntämistä epäkunnioittavalla ja hyväksikäyttävällä tavalla. Resurssikyvyn käsite antaa mahdollisuuden tarkastella erilaisia ihmisen ja maiseman välisiä vuorovaikutusmuotoja määrittelemättä niitä etukäteen haitallisiksi tai hyväksyttäväksi. Maisema voi siis olla re-

surssi esimerkiksi esteettisen arvonsa vuoksi, virkistysalueena, ekomatkakohteena, raaka-aineiden lähteenä (Büscher & Davidov 2013), metsästys- tai kalastusalueena, terapeuttien vaikutustensa vuoksi (McIntosh ym. 2021) tai tietyn paikan historiallista tietoa sisältävänä ”ympäristöarkistona” (Arzyutov 2021). Resurssikyky on muuttuva ominaisuus, mikä tarkoittaa sitä, että jotkut resurssit tulevat esiin ajan kuluessa, kun taas toiset hiipuvat. Jopa silloin, kun tietty resurssi ei ole fyysisesti saatavilla vaan ainoastaan tulevaisuudessa häämöttävä mahdollisuus, se voi vaikuttaa käsitykseen, joka paikallisilla ihmisillä maisemasta on.

Ihmisen toiminta muokkaa ja uusintaa maisemia jatkuvasti. Näiden prosessien analyysissa käytän *resurssikyvyn kierron* käsitettä. Sillä viittaan epälineaariseen vuorovaikutukseen niiden resurssien välillä, joita tietyn maiseman sekä maisemassa elävien ihmisten ja muiden asukkaiden välillä on. Maiseman tarjoamat resurssit muuttuvat, ja niin tekevät myös asukkaiden käyttäytyminen ja toiminta. Asukkaita saapuu ja lähtee pois, he hyödyntävät luonnonvaroja tai suojelevat niitä.

Sosiaaliset, kulttuuriset ja taloudelliset tekijät vaikuttavat siihen, miten maisemaa hyödynnetään ja muokataan. Maiseman muutokset taas vaikuttavat siihen, millaisessa vuorovaihtuksessa yhteisöt sen kanssa ovat. Luonnonvarojen hyödyntäminen esitetään usein puutumisenä ikään kuin ”tyhjään” maisemaan ottamatta huomioon historian eri vaiheita. Resurssikyvyn kierron käsitteen kautta pyrin haastamaan tällaisia käsityksiä ja tuomaan esiin, että luonnonvarojen käyttö ei tapahdu tyhjiössä.

Käsittelen artikkelissani kahta toisiinsa linkittyvää esimerkkiä resurssien kierrosta. Ensimmäinen on Muhoksen lähellä sijaitsevan Leppiniemen vesivoimala-alueen yhteyteen syntyneen asutuksen resurssien elinkaaren kuvaus. Nojaudun tässä Igor Kopytoffin esineiden kulttuurisen elinkaaren käsitteeseen (*cultural biography of things*). Kopytoff rinnastaa ihmisten ja esineiden elinkaaren eli ”tavan, jolla yhteisöt konstruoivat yksilöt ja toisaalta esineet” (Kopytoff 1986, 89). Toinen kierroista on maiseman resurssikykyyn liittyvät kiertokulut. Analysoin, miten vesivoiman kehitys Muhoksella ja Leppiniemessä kietoutuu muihin ihmisen ja maiseman välisiin suhteisiin, mukaan lukien aiemmat tavat olla vuorovaihtuksessa Oulujoen kanssa (tervakauppa, lohienkalastus, koskenlasku) ja tuulivoimaan ja datakeskuksiin liittyvät mahdolliset tulevaisuuden näkymät.

Oulujoen vesivoimalaitokset on tunnustettu merkittäviksi ympäristö- ja ilmastoarkkitehtuurikohteiksi, jotka mahdollisesti sisällytetään Unescon maailmanperintöluetteloon.¹ Oulujoen vesivoimalaitoksen historiallista

ja kulttuurista merkitystä on hiljattain selvitetty *Vesivoiman kulttuuriperintö* -hankkeessa (VekuVaku, 2020–2022), jonka päätoteuttaja oli Pohjois-Pohjanmaan liitto.² Hankkeen tuloksena syntyi useita merkittäviä julkaisuja, kuten kuvateos Oulujoen vesivoimalaitosten kulttuurihistoriasta (Paitsola 2022) ja tarinaja muistelmakokoelma *Tarinoita Oulujoen vesistön voimalaitoskylästä ja rantatörmiltä* (Markangas 2022). Jo vuosia ennen hanketta oli julkaistu myös Oulujoen vesivoimala-arkkitehtuuria koskeva tutkimus (Huhmo 2017). VekuVaku-hankkeen tulosten sekä Oulujoen vesivoimaloita koskevien aikaisempien tutkimusten innoittamana analysoin edelleen Oulujokilaakson ihmisten ja teollisuuden välisiä suhteita sijoittaen Muhoksen vesivoiman kehityksen paikallisen teollisuuden menneisyyden ja tulevaisuuden kiertokulun laajempaan kontekstiin.³

Pääasiallisena aineistonani on vesivoiman ja tuulivoiman kehittämistä koskevan sanomalehti uutisoinnin temaattinen sisällönanalyysi. Olen sisällyttänyt aineistoon seuraavat lehdet: *Kaiku: sanomia Oulun kaupungista ja läänistä* 1940-luvulta sekä *Kalevan ja Helsingin Sanomien* kirjoitukset tuulivoiman potentiaalista ja Leppiniemen lähelle suunnitellusta Googlen datakeskuksesta. Tämän aineiston lisäksi olen analysoinut sosiaalisen median keskustelua erityisesti Muhoksen tuulivoimaa vastustavissa julkisissa Facebook-ryhmissä ja blogia *Muhoksen tuulivoimakeskustelu*, joka kokoaa paikallisia näkökulmia ja epävirallista tietoa. Lisäksi olen perehtynyt VekuVaku-hankkeen yhteydessä tuotettuihin Leppiniemen entisten asukkaiden haastattelulitte-

raatioihin. Niiden kautta saa käsityksen siitä, miten energiainfrastrukturi on kietoutunut osaksi alueellista identiteettiä ja paikan tuntua. Lisäksi hyödynnän kontekstualisoinnissa omia osallistuvaan havainnointiin perustuvia aineistojani, kuten valokuvia ja kenttätöymissäni Pyhäkosken vesivoimalaitoksessa ja Leppiniemen asuinalueella kesäkuussa 2024.

Monipuolinen maisema ja resurssien kierto

Käsite *resurssien kierto* laajentaa hydrososiaalista kiertokulkua koskevan aiemman tutkimuksen soveltamisalaa, ja ”veden toisistaan erottamattomat sosiaaliset ja fyysiset ulottuvuudet” on käsite, jossa yhdistyvät ne biofysiikkaaliset ja sosiokulttuuriset prosessit, joista veden käsite muodostuu (Linton & Budds 2014, 75). Veden kiertokulun (evaporaatio, transpiraatio, kondensaatio, sadanta ja valunta) käsitteen ekologiseen tulkintaan perustuva hydrososiaalinen kiertokulku haastaa yhteiskunnan ja luonnon välisen kahtiajaon ja siirtää huomion siihen, miten vesi yhdistää yksilöitä ja kiertää monimutkaisten lakien, laatustandardien ja kuluttajasuhteiden verkostojen kautta (Bakker 2012; Schmidt 2014). Hydrososiaalisen kiertokulun käsitteen avulla voidaan myös analysoida, miten hydrologiset järjestelmät voivat palvella ja edistää modernisaatiota erilaisissa poliittisissa järjestelmissä (Albrecht ym. 2023). Resurssien kierron käsite taas nostaa esiin kehityskaaria, joiden fyysiset ja sosiaaliset näkökohdat ovat yhtey-

dessä toisiinsa. Kunkin aikakauden ”resurssi-kiertoyhdistelmä” on yhtä kuin maiseman resurssikyky.

Vaikka luonnonvaraistuneita maisemia (Hast 2021) tarkastellaan usein ensisijaisesti niiden taloudellisen merkityksen kautta, ne ovat myös historiallisesti ja kulttuurisesti tärkeitä paikkoja, jotka vaikuttavat identiteettien ja muistojen muodostumiseen. Luonnonvarojen hyödyntäminen herättää lähiseutujen yhteisöissä moninaisia tunteita toivosta huoleen ja pelosta jännitykseen (Komu 2019). Luonnonvarojen ekstraktiivinen eli teollisen mittakaavan hyödyntäminen tuo tullessaan uusia rakenteita ja symboleja, jotka muuttavat paitsi fyysistä ympäristöä myös yhteisön sosiaalisen järjestyksen muotoja (Bridge & Frederiksen 2012). Teollinen luonnonvarojen hyödyntäminen jättää paikkoihin aineellisia jälkiä, jotka toimivat kollektiivisen muistin kiinnikkeinä ja ankkuroivat paikan menneisyyttä, nykyisyyttä ja tulevaisuutta. Samalla ne osaltaan vaikeuttavat paikallisten mahdollisuuksia kuvitella vaihtoehtoisia tulevaisuuksia ilman laajamittaista luonnonvarojen hyväksikäyttöä. Jos luonnonvarojen hyödyntäminen päätetään lopettaa, menetyks voi olla paikallisille asukkaille traumaattinen kokemus. Yhteisöt, kuten yksilötkin, kärsivät tällaisista menetyksistä: Ne käyvät läpi prosessin, jonka Carol Stephenson ja David Wray määrittelevät ”emotionaaliseksi rapautumiseksi” eli erityiseksi normittomuuden eli anomian tilaksi, joka johtuu ammatillisen ja sosiaalisesti rakentuneen kulttuurin menetyksestä (Stephenson & Wray 2005, 177–178). Tarkastelen tässä artikkelissa erityisesti vesi- ja tuu-

livoimateollisuuden aineellisia merkityksiä enemmän kuin inhimillisiä paikallisyhteisöjä (Balmaceda ym. 2019; Choi 2022). Kun siis jatkossa puhun yhteisön muodostumisesta, viittaan paitsi ihmisistä myös muista toimijoista, kuten eläimistä, kasveista tai teollisuuden objekteista, koostuviin laajempiin yhteisöihin (Rautio 2013).

Tässä artikkelissa pyrin yhdistämään erilaiset tavat olla vuorovaikutuksessa luontoympäristön kanssa – esimerkiksi kalastuksen, koskenlaskun, vesi- ja tuulivoiman kehityksen, matkailun ja virkistyneen – resurssikyvyn viitekehukseen. Teollista luonnonvarojen hyödyntämistä pidetään usein vastakohtana muille maiseman ja ihmisen vuorovaikutuksen muodoille, kuten matkailulle, metsästykselle ja kalastukselle. Teollisen mittakaavan luonnonvarojen hyödyntäminen voi kuitenkin olla olennainen osa ihmisen ja maiseman välistä vuorovaikutussuhdetta. Resurssikyky tarjoaa käsitteellisen välineen tarkastella ihmisen ja maiseman välisiä suhteita ja vuorovaikutusta. Aikaisemmassa tutkimuksessani, joka koski alkuperäiskansojen ja paikallisten asukkaiden suhdetta koristelevien lounaan Luoteis-Venäjällä ja Siperiassa, osoitin, että kaivostoiminta aiheuttaa moninaisia emotionaalisia reaktioita eikä sitä välttämättä pidetä täysin vieraana toimintana (Varfolomeeva 2023). Jos paikallisyhteisöllä on pitkä historia teollisen mittakaavan luonnonvarojen hyödyntämisessä, kuten kaivostoiminnassa, siitä tulee olennainen osa paikallista itseymmärrystä ja elämäntapaa, ja siten siihen suhtaudutaan lähtökohtaisesti myönteisemmin kuin esimerkiksi keskusjohtoisin, paikallisia luon-

nonvaroja riistäviin matkailuyrityksiin. Kuten Bram Büscher ja Veronica Davidov (2013) ovat osoittaneet, ekoturismilla ja teollisen mittakaavan luonnonvarojen hyödyntämisellä on sama ekstraktiivinen peruslogiikka, vaikka ekoturismi ymmärretään usein vaihtoehdoksi luonnonvarojen hyödyntämiselle.

Toinen keskeinen huomioni on se, että on tärkeää sijoittaa nykyinen erilaisia luonnonvarojen hyödyntämisen muotoja koskeva keskustelu osaksi maisemien käytön ja resurssikyvyn laajempaa kontekstia. Osoitan, että erilaisista vuorovaikutuksen muodoista maiseman kanssa tulee osa samaa kiertoa. Resurssin symboliseen elämäntapaan kuuluu syntymä, kehitys ja mahdollinen hiipuminen. Resurssin materiaalista elämäntapaan on kuvattu nousun ja kasvun sykleiksi, joissa nousuna pidetään tuotannon ja työmahdollisuuksien vakiintumisvaihetta ja kasvuna aikaa, joka johtaa sulkemiseen. (Shandro ym. 2011.) Uuden resurssin syntyminen voi tarkoittaa, että toinen resurssi hiipuu. Toisinaan taas kehittyä useita maisemaan liittyviä toimintoja rinnakkain.

Vaikka tuulienergiaa ja muita uusiutuvan energian muotoja pidetään usein hiilivetyjen ja mineraalien louhinnan vastakohtana ja ”puhtaina”, ne ovat osa raaka-aineiden hyödyntämisketjua ja myös niillä voi olla kielteisiä vaikutuksia ympäristöön ja yhteisöön (Dunlap & Marin 2022). Tuulivoiman hyödyntäminen pohjautuu usein paikalliseen teolliseen perintöön, johon kuuluu myös vesivoima (Össbo 2023). Usein tuulivoiman hyödyntäminen tietyssä paikassa jatkaa aiempaa paikallista teollista historiaa tai tapahtuu muiden teol-

listen tuotantomuotojen, kuten kaivostoiminnan tai vesivoimateollisuuden, kanssa rinnakkain. Vaikka ”energiasiirtymästä” puhutaan paljon, uusiutuvan energian teollisuuden kehitys tapahtuu yleensä muiden energiantuotantomuotojen rinnalla, joten voi olla tarkoituksenmukaista käyttää pikemminkin termiä ”energiakertymä” (Günel 2022, 690). Aikaisemmat kokemukset muiden luonnonvarojen hyödyntämisestä voivat vaikuttaa siihen, onko paikallisten asenne tuulienergiaa kohtaa suopea vai ei. Saamelaiskäräjien julkaisemassa tiedotteessa todetaan, että tuulienergian kehittäminen alkuperäiskansojen alueilla lisää metsätalouden, vesivoiman ja kaivostoiminnan jo aiheuttamia kielteisiä vaikutuksia (*Renewable Energy...* 2022). Tämä artikkeli liittyy osaksi tätä keskustelua ja tarkastelee tuulienergian kehittämistä osana resurssien kiertoa. Tuulienergia on jatkoa alueen kaivannaisteollisuuden historialliselle kehitykselle, ja ihmisen ja luonnonvarojen sekä ihmisen ja maiseman väliset vakiintuneet suhteet vaikuttavat siihen, miten siihen paikallisesti suhtaudutaan.

”Betonin kylkeen kasvoi yhteisö”

Pyhäkosken vesivoimala ja vieressä sijaitseva Leppiniemen asuinalue, jotka molemmat olivat Oulujoki Osakeyhtiön hankkeita, kehittyivät yhtä aikaa. Yhteenkietoutunut resurssien ja yhteisön kehityssykli liittyy toisiinsa resurssin kulttuurihistorian ja siihen suhteessa olevien ihmisten elämänpolut. Leppiniemeen muutettiin usein nimenomaan uuden teol-

lisuuden vuoksi, ja lapsia syntyi paljon. Osa heistä käyttää itsestään nimitystä ”syntyperäinen leppiniemeläinen” (Saarikko 2022). Leppiniemen esimerkki osoittaa, kuinka moninaisia ihmisten ja luonnonvarojen väliset siteet ovat, erityisesti silloin, kun teollisuus ymmärretään taloudellista infrastruktuuria laajemmin, yhteisön perintönä.

Vesivoiman käyttöön Suomessa on reagoitu monin tavoin. Se on edelleen merkittävä energialähde: vuonna 2023 yhteensä 19,2 prosenttia sähköstä Suomessa tuotettiin vesivoimalla (ja lisäksi 18,5 prosenttia tuulienergiavalmalla).⁴ Samaan aikaan on kuitenkin ymmärretty, että vesivoiman toiminta vaikuttaa haitallisesti luonnon monimuotoisuuteen. Esimerkki tästä on lohienkalastuksen häviäminen Kemijoelta Isohaaran voimalaitoksen rakentamisen jälkeen vuonna 1947. Paikallis-yhteisö menetti yhden Euroopan parhaita lohijoista, mikä aiheutti sille kulttuurisen trauman. (Albrecht ym. 2023, 54.) Lokan ja Porttipahdan tekojärvien rakentaminen Sodankylän kuntaan 1960–1970-luvuilla johti saamelaisten siirtymiseen alueelta ja vaikutti siten kielteisesti alkuperäiskansojen tietämyksen säilyttämiseen (Mustonen & Mikaelsson 2020). Niin vesivoimasta kuin tuulivoimasta ja datakeskuksista puhuttaessa – joita käsittelem seuraavassa osiossa – tuon esiin, miten entiset, nykyiset ja tulevat luonnonvarojen lähteet ovat juurtuneet paikallisiin käsityksiin paikasta ja yhteisöstä (Bjørst 2020; Sörlin 2021).

Muhos sijaitsee Oulujoen rannalla, ja Oulujoki puolestaan on 107 kilometriä pitkä Oulujärven laskujoki Perämereen. Vesivoiman kehitys alueella käynnistyi, kun energiayhtiö

Oulujoki Osakeyhtiö perustettiin vuonna 1941. Pyhäkosken voimalaitoksen rakentaminen Muhokselle alkoi samana vuonna.⁵ Pyhäkosken voimalaitoksen tuotantokapasiteetti on 147 MW, ja sen keskimääräinen vuotuinen tuotantomäärä riittäisi täyttämään noin 30 000 sähkölämmitteisen kotitalouden vuosikulutuksen.⁶ Oulujoki Oy rakensi 1950-luvulla useita muita vesivoimalaitoksia, muun muassa Jylhämän ja Nuojuan voimalaitokset Vaalan lähelle sekä Pällin ja Montan voimalaitokset Muhoksen lähelle. Samanlaisia vesivoimalaitoksiin kytkettyjen asuinyhteisöjen rakentamisprosesseja sodan jälkeen tapahtui muuallakin Suomessa, esimerkiksi Pirttikosken voimalaitoksen vieressä Kemijoella (ks. Kinnunen 2018a; 2018b).

Oulujoen vesivoimalaitokset on suunnitellut tunnettu suomalainen arkkitehti Aarne Ervi, joka suunnitteli myös Leppiniemen asuinalueen noin kuuden kilometrin päähän Muhoksen keskustasta, lähelle Pyhäkoskea. Se on suurin Oulujoen vesivoimalaitoksiin liittyvistä asuinalueista. Leppiniemen rakentaminen alkoi 1940-luvulla ja kesti 1960-luvun alkupuolelle. Alue tarjosi asuinpaikan noin 200 perheelle. Monet olivat muuttaneet Muhokselle muualta Suomesta, ja Leppiniemi oli yhteisö, joka yhdisti asukkaansa. Sen väkiluku kuitenkin pieneni 1980-luvulla Pyhäkosken tehtaan automatisoinnin ja Oulujoki Oy:n sulkemisen vuoksi joulukuussa 1991 (jolloin se fuusioitui toisen yrityksen, Imatran Voima Oy:n, kanssa, joka toimii nykyään nimellä Fortum Oy).⁷ Tätä nykyä Leppiniemessä jäljellä olevat rakennukset ovat yksityisomistuksessa.

Jotta voitaisiin paremmin ymmärtää paikallista suhtautumista Muhoksen vesivoiman kehittämiseen sen alkuaikoina, analysoin kirjoituksia, jotka on julkaistu Oulussa 1877–1949 ilmestyneessä paikallislehdessä nimeltä *Kaiku: sanomia Oulun kaupungista ja läänistä*⁸. Erityisesti tarkastelin julkaisuja vuodelta 1941, jolloin Pyhäkosken vesivoimalaitoksen rakentaminen alkoi. Lehdessä marraskuussa 1947 julkaistu Petteri Peräpohjalaisen⁹ artikkeli on otsikoitu ”Leppiniemi ennen – luonnon ihme, Leppiniemi nyt, ihmiskäden ihmetyö”. Kirjoittaja vierailee Leppiniemessä ja kiertää paikan ystävänsä kanssa, joka työskentelee insinöörinä vesivoimalaitoksessa. Artikkelissa todetaan, että Leppiniemessä asui tuolloin noin 1 700 asukasta ja että ”kokonaisen uuden yhdyskunnan on synnyttänyt tällainen työntekijöiden määrä” (Peräpohjalainen 1947). Samassa artikkelissa kuvataan runollisesti Oulujoen muutosta vesivoimalaitoksen rakentamisen jälkeen. Petteri Peräpohjalainen kirjoittaa: ”– kesyltä näyttää mahtava vuollekin tuolla alhaalla, entisenlaisena kiertää se niemenpyörylän mutta sen voima kilpistyy ihmiskäden betonirakennelmaan, joka kohoaa kymmenien metrien korkeuteen kosken kuohuista”. Käsite ”kesyttäminen” luo mielikuvan ihmisten taistelusta villiä luontoa vastaan mutta kertoo toisaalta myös rinnakkaiselosta ja sopusoinnusta. Samanlainen kuva rinnakkaiselosta välittyy *Kalevassa* vuonna 2016 julkaistusta artikkelista, jossa pääosassa ovat Leppiniemen entisen asukkaan muistot tämän isän muutettua sinne vuonna 1941. Artikkelin otsikko on ”Betonin kylkeen kasvoi yhteisö”, joka viittaa Pyhäkosken voima-

laitoksen rakentamiseen käytettyyn 150 000 kuutiometriin betonia (Hirvonen 2016).

Useissa muissa *Kaiussa* julkaistuissa artikkeleissa käsitellään vesivoiman kehittämisen muutosvoimaista roolia alueella sekä nopean teknologian ja liikenteen kehityksen potentiaalia (esim. Pelttari 1949). Siksi uusien vesivoimalaitosten rakentaminen nähtiin tärkeänä muutoksena alueen kehityksen kannalta ja edistyksen merkinä. Petteri Peräpohjalaisen toisessa artikkelissa *Kaiussa* todetaan: ”Muhos on tulevaisuuden asutuskeskus ja voimalaitosrakennussuunnitelma tulee totisesti muuttamaan koko Oulujokilaakson ulkonäön” (Peräpohjalainen 1947).

Pyhäkoski oli Oulujoki Oy:n ensimmäinen voimalaitos ja samalla yhtiön lippulaiva. Paikallinen maasto oli voimalaitoksen rakentamisen kannalta keskeinen tekijä. Esimerkiksi Pyhäkosken voimalaitoksen kohdalla kosket laskevat syvään kanjoniin. Voimalaitoksen turbiinit on sijoitettu syvälle pohjaan, kun taas sisätilat, kuten kytkentälaitos, ja suurjännitteiset voimajohdot sijaitsevat rakennuksen yläosassa. Tämän järjestelyn ansiosta voimalaitoksen kokonaisilme on pystysuora, ja se on kuin joen ylle kohoava valtava kerrostalo (Paitsola 2022). Myös Leppiniemen suunnittelussa arkkitehti Aarne Ervi pyrki luomaan harmonisen kokonaisuuden ympäröivän mäntymetsän, maaston ja luonnonympäristön kanssa. Kun vierailin Leppiniemessä kesällä 2024 tätä kirjoittaessani, huomasin, että talojen valkoinen väri ja kattojen punaruskeaa sävy sopivat hyvin yhteen ympäröivien koivujen ja mäntyjen kanssa (ks. kuva s. 96). Talvisaikaan harmonia on varmasti vieläkin

selkeämmin erottuva, sillä silloin talojen ja kattojen värit on sama kuin lumipeitteisten mäntyjen ja niiden punaruskeiden runkojen. Rakennusten ja luonnon värien yhdistelmä edustaa Suomessa sodanjälkeisen jälleerakennuksen aikana yleistynyttä suuntausta, jossa yhdistyivät vahva usko tulevaisuuteen ja kehitykseen sekä yhteys luontoon ja suomalaisiin juuriin (Hautamäki & Donner 2021). Vesivoimalaitoksen vieressä sijaitsevan idyllisen Leppiniemen suunnittelu edistyksen symbolina heijastaa 1940-luvulla suosittua metsäkaupunki-konseptia (Herneoja 2007).

Asuinalueen idyllisyys korostui, koska se sijaitsi vesivoimalaitoksen kainalossa. Tunnelma sillalla, Pyhäkosken voimalaitoksen vieressä on häkellyttävä, miltei pelottava: Vaikutelman luovat korkeuserot, vetten pauhu ja laitoksen alapuolella järven rantamilla vinoon kasvavat puut, jotka ikään kuin taipuvat teollisuuden voiman edessä. Leppiniemen kylä itsessään on rauhallinen ja hiljainen ja sijaitsee järven rannalla keskellä vehreää luontoa. Leppiniemi on rakennettu siten, että monien talojen ikkunat avautuvat Pyhäkosken tehtaan suuntaan. Samalla talot kuitenkin sijaitsevat metsässä, jonka läheisyydessä on järvi. Ympäristö synnyttää kaksijakoisen käsityksen Leppiniemestä, jonka yhteys sekä luontoon että teollisuuteen on tiivis. Arkkitehti, restauroinnin asiantuntija Helena Hirviniemi välittää vastaavan vaikutelman kuvaillessaan Aarne Ervin teollista perintöä käsittelevässä esseessään Leppiniemen järvenranta-aunoja:

[T]yyneen patoaltaan äärellä ovat pienet turvekattoiset hirsisaunat ja taustalla nousee massiivinen,

Talo Leppiniemessä. © Anna Varfolomeeva 2024.

muotokieleltään klassinen pelkistetty Pyhäkosken voimalaitos. Luonnonvoimien, konevoiman ja orgaanisen asuntoarkkitehtuurin välinen suhde luo alueille jännitteen, jonka vaikuttavuus on säilynyt vuosikymmenien ajan. (Hirviniemi 2010, 72.)

Koska Leppiniemi rakennettiin Pyhäkosken uuden vesivoimalaitoksen tarpeisiin ja monet sen asukkaista muuttivat sinne muualta Suomesta, heillä ei ollut Muhoksen seudulla muita verkostoja. Alueelle muodostui melko nopeasti erillinen yhteisö, jolla oli oma identiteettinsä. Kuten VekuVaku-hankkeen rakennustutkija Samuli Paitsola toteaa, Oulujoki

Oy:n aiemmin ylläpitämien asutusalueiden asukkaat viittaavat toisinaan edelleen itseensä nimityksellä ”me yhtiöläiset” paikallisyhteisöstä puhuessaan ja korostavat siten vesivoimateollisuuden merkittävää roolia yhteisön muodostumisessa (Paitsola 2022, 246). Jotkut entisistä asukkaista muistavat, että Leppiniemen yhteisön ja muun Muhoksen välillä oli ero: Leppiniemen asukkaat luottivat toisiinsa, mutta yhteisön ulkopuolella asuviin suhtauduttiin selvästi ulkopuolisina. Salla Marjakankaan vuosina 2020–2021 keräämissä haastatteluissa yksi Leppiniemessä syntyneistä vastaajista pohtii: ”Ei meitä ois, jos ei ois voimalaitosta” (Marjakangas 2023, 31), ja

yhdistää näin elämänkulkunsa suoraan vesivoimalaitoksen kulttuurihistoriaan.

Haastattelut osoittavat, että yhteys vesivoimalaitokseen oli erityisen vahva Leppiniemessä syntyneille lapsille, joiden vanhemmat olivat tulleet muualta Suomesta. Leppiniemessä syntyneiden ja kasvaneiden muistelmät ovat tärkeä osa voimalaitoksen perintöä. Pyhäkosken voimalaitoksen lähellä on muistotaulu, joka on omistettu Leppiniemen lapsille. Se kattaa ajanjakson vuodesta 1941 (Pyhäkosken tehtaan rakentamisen alku) vuoteen 1991 (itsenäisen Oulujoki Oy:n toiminnan lopettaminen). Laatan vieressä nurmikolla on kivistä koostuva muistomerkki, jonka taustalla voimalaitos kohoaa (ks. kuva s. 98). Kuvauksen mukaan kivet edustavat eri-ikäisiä lapsia, jotka leikkivät turvallisessa ympäristössä, kun taas laatta ilmaisee kiitollisuutta Oulujoki Osakeyhtiölle.¹⁰

Muistolaatta asennettiin vuonna 2000, pian sen jälkeen, kun ensimmäiset entiset Leppiniemen lapset kokoontuivat vuonna 1998. Tapahtumaan osallistui 148 henkilöä (Saarikko 2022). Muistolaatan sijainnista tuli myöhemmin säännöllisten kokoontumisten paikka. Yksi osallistujista totesi vuonna 2016: ”Kun ensimmäisen kerran kokoonnuttiin, niin jo siellä ei meinannut aika riittää kuunnella niitä tarinoita” (Hirvonen 2016). VekuVaku -hanketta varten kirjoittamissaan muistelmissa Seija Saarikko muistelee lapsuuttaan Leppiniemessä ja siellä vallinnutta vahvaa turvallisuudentunnetta. Suurin osa yhteisön jäsenistä tunsivat toisensa ja lapset saattoivat leikkiä vapaasti ulkona ja luottaa ympärillään oleviin aikuisiin.

Yhtiö järjesti jopa uimakouluja varmistukseksi, että lasten oli turvallista oleskella veden äärellä. Talvisin Oulujoki Oy rakensi luistinradan, jossa lapset harjoittelivat luistelua. Kesälomalla he osallistuivat yrityksen järjestämille leireille, joilla vanhemmat kävivät kerran viikossa vierailemassa yrityksen bussilla (Saarikko 2022). On selvää, että Leppiniemen lasten elämä muotoutui heidän vanhempiansa työpaikan mukaan. Minulle Leppiniemen lapsille omistetun muistolaatan asentaminen heijastaa kollektiivista nostalgiaa turvallisuudentunteesta, joka kerran vallitsi tässä teollisuuden ja luonnon yhteenkietoutuneessa maisemassa. Vaikka suomalaisen yhteiskunnan näkemykset vesivoimasta ovat moninaisia ja usein kriittisiä, Leppiniemen esimerkki osoittaa, että teollisella kehityksellä on myös tuottavia ja tunteisiin vaikuttavia ulottuvuuksia.

Resurssi-maisema-kierto ”Tervareitistö vai tuulivoima...?”

Oulujoki on Pohjois-Suomen suurimpia jokia, ja sillä on pitkä teollinen historia. Se on palvellut 1700-luvulta lähtien Suomen puu- ja selluteollisuutta, sillä puutavara kuljetettiin jokea pitkin. Myöhemmin, 1800-luvulla, Oulujoki oli myös yksi maailman tärkeimmistä tervankuljetusreiteistä. Tuolloin Pohjois-Pohjanmaa ja Kainuu olivat Suomen suurimmat tervan tuotantoalueet. Suuria määriä tervaa kuljetettiin satoja kilometrejä Oulujoen koskia pitkin. Oulujoen tervankuljetuksen erityispiirre oli tervaveneiden eli paltamoiden

Leppiniemen lasten muistolaatta ja -merkki. © Anna Varfolomeeva 2024.

käyttö (Taikina-aho 2022). Joki oli tärkeä kalanlähde. Runsaasti saatiin etenkin lohta, joka oli tärkeä osa paikallista ruokavaliota. Lohen urheilukalastusta taas alettiin harjoittaa Muhoksen seudulla 1920-luvulla. Kalastusperinne kuitenkin katkesi, kun vesivoimaa alettiin kehittää.

Oulujoki oli myös yksi Suomen ensimmäisistä koskenlaskulla maineeseen nousseista matkailureiteistä. Pyhäkoski ja Leppiniemi, jotka olivat tunnettuja luonnonkauneudesta, olivat suosittuja virkistys- ja retkikohteita. Ensimmäisen maailmansodan aikaan Oulujokien kosket olivat jo Suomen suosittu matkailukohde. Vuonna 1937 Suomen Matkailijayhdistyksen (Suomen Matkailuliitto) veneet kuljettivat ennätyselliset 4 588 matkailijaa. Viimeinen tällainen venematka tehtiin kesällä 1944, juuri ennen kuin Pyhäkosken vesivoimalaitoksen rakentaminen alkoi. Seuraavina vuosina paikallisten käsitykset Pyhäkosken maisemasta muuttuivat, kun uusi teollisuus kehittyi. Oulujoen monipuolista historiaa tervankuljetuksen, lohenkalastuksen ja koskenlaskun keskuksena kunnioitetaan muistokivellä, joka sijaitsee Pyhäkosken vesivoimalaitoksen lähellä, Pyhäkosken ja Leppiniemen välisen reitin puolivälissä (ks. kuva s. 100). Kiven vieressä olevassa laatassa lukee: ”Oulujoen rakentajat¹ pystyttivät tämän Vaalankurkista nostetun kiven entisaikojen lohenpyytäjien tervasoutajien ja koskenlaskijain muistoksi.” Laatan omistuskirjoitus symboloi joen resurssien kiertoa: Kun joen uusi vaihe vesivoiman lähteenä alkaa, Pyhäkosken voimalaitoksen rakentajat muistavat samalla sen historiaa. Osa tästä historiasta

on kuitenkin kadonnut juuri vesivoiman kehittämisen vuoksi.

Edellisessä osuudessa käsiteltiin pyrkiä integroida uusi teollisuudenala luonnonympäristöön. Vesivoiman nopea kehitys johti kuitenkin myös mittaviin maisemamuutoksiin, jotka vaikuttivat muihin vakiintuneisiin luontoyhteyden ja luonnonvarojen hyödyntämisen tapoihin, kuten kalastukseen tai matkailuun. Oulujoen vesivoiman kielteisiä ympäristövaikutuksia on viime vuosina osittain kompensoitu esimerkiksi istuttamalla vaelluskaloja, ehkäisemällä tulvia ja kasvatamalla mahdollisuuksia virkistystoimintaan, kuten veneilyyn. Vaikka vesivoiman rakentaminen vahingoitti ihmisten vakiintuneita yhteyksiä maisemaan ja sen muihin asukkaisiin, se loi samalla uusia emotionaalisia siteitä paikallisten asukkaiden ja uuden teollisuudenalan välille. Vaikka uusista siteistä kerrotaan usein sanomalehtiartikkeleissa ja vesivoiman rakentamiseen liittyvissä henkilökohtaisissa muistoissa, samassa yhteydessä tapahtuneita menetyksiä ei välttämättä tuoda samalla tavoin esiin.

Muhoksen ja Leppiniemen rikkaan maiseman tarina jatkuu. Pyhäkosken vesivoimalaitos on tällä hetkellä Fortum Oyj:n (vuonna 1998 perustettu valtion omistama energia-yhtiö) omistuksessa ja jatkaa toimintaansa. Vuosina 2016, 2017 ja 2020 Muhoksella on ollut tuulivoimapuiston rakentamiseen liittyviä hankkeita. Vuosien 2016 ja 2017 hankkeet ovat tällä hetkellä jäissä, ja paikallinen aktivistiryhmä on vastustanut niitä sekä vuonna 2020 käynnistettyä uutta hanketta. Muhoksen tuulivoiman kehittämisestä käydyt kes-

Muistokivi Pyhäkosken vesivoimalaitoksessa. © Anna Varfolomeeva 2024.

kustelut on koottu blogiin nimeltä *Muhoksen tuulivoimakeskustelu* ja samannimiseen avoimeen Facebook-ryhmään. Kuten blogisivustolla todetaan: ”Blogia ylläpitävät Pyhänselän hanketta vastustavat muhoslaiset, joista osa sitoutumattomia, osa eri puolueiden tai järjestöjen aktiiveja”.¹² Blogin ja Facebook-ryhmän viimeisin viesti on marraskuulta 2022, ja siinä tuodaan esiin huolta aiemman tuulivoimahankkeen mahdollisesta elvyttämisestä uudella nimellä. Tuulivoiman tulevaisuus alueella on siis edelleen epävarma.

Alueen teollinen historia vaikuttaa nykyisiin keskusteluihin tuulivoiman kehittämi-

sestä Muhoksen kunnassa. Keskustelut osoittavat, millaisia yhteyksiä yhteisen maiseman resurssien eri hyödyntämismuotojen välillä eri vaiheissa on, ja toimivat myös viime kädessä linkkinä, jotka yhdistävät luonnonvarojen hyödyntämisen menneisyyden ja nykyisyyden. Paikallislehdissä ja sosiaalisessa mediassa käydyissä keskusteluissa tuulivoiman kehittämisestä Muhoksen seudulla on hyvin yleisiä viitata siihen, miten kunnan resursseja on aiemmin hyödynnetty. Näin ollen *Kalevassa* lokakuussa 2023 julkaistussa mielipidekirjoituksessa viitataan Muhoksen ”padottuihin jokiin” (Saarnio 2023). Käsitettä ”padotut joet”

käytetään argumenttina, kun halutaan ilmaista, että seudulla, jota jo on muokattu vesivoiman tarpeisiin, ei tarvita enää lisää teollista kehitystä. Joulukuussa 2023 *Kalevassa* julkaisussa mielipidekirjoituksessa taas todetaan, että tuuliturbiinit vaikuttavat Oulujoen virtaukseen Muhoksen lähellä: ”Oulujoen vesi ei Muhoksella virtaa luonnollisesti, ja veden taso vaihtelee” (*Olisi puhdasta... 2023*). Yksi kirjoituksen alla julkaistuista lukijakommenteista heijastaa huolta tuulivoimaloiden haitallisista vaikutuksista maisemaan ja toteaa, että vesivoimaloiden haitat ovat jo nyt suhteettoman suuret ja tuulivoimaloiden kehittyessä ”riisto jatkuu”.¹³ Samassa mielipidekirjoituksessa mainitaan myös, että tuulienergia voisi vahvistaa Pohjois-Pohjanmaan alueen taloutta, aivan kuten vesivoima teki aiemmin. Näin ollen vesivoiman historia kunnassa nousee esiin muihin teollisuudenaloihin liittyvissä keskusteluissa, jolloin se nähdään yhtäältä maisemaan ja toisaalta paikallisten asukkaiden elämään kohdistuvien positiivisten ja negatiivisten vaikutusten lähteenä.

Tuulivoimaa koskevissa mediakeskusteluissa viitataan myös vielä kaukaisempaan luonnonvarojen historiaan, kuten tervakauppaan ja -kuljetukseen. Muhos on osa Tervareitistöä, noin 100 kilometrin pituista matkailureittiä, joka toimii kesällä vaellusreittinä ja talvella leveänä hiihtoladuna. Reitti tutustuttaa retkeilijät Oulujokilaakson kulttuurihistoriaan ja kertoo tervan tärkeän tarinan. Tervareitistön verkkosivuston mukaan retkeilijöille tarjottavan tervakaupan tarinan kautta halutaan elävöittää paikallista maisemaa yhdistämällä tervanpolton ja -kuljetuksen historia nykypäi-

vään. Tervareitistössä yhdistyvät siis maiseman resurssihistoria ja sen nykyinen arvo virkistys- ja matkailukohteena. *Muhoksen tuulivoimakeskustelu*-nimisessä Facebook-ryhmässä julkaitiin vuonna 2016 kysymys: ”Tervareitistö vai tuulivoima, kumman sinä valitsisit?” Samassa yhteydessä selitettiin, että tuulivoimainfrastruktuurin rakentaminen voisi vahingoittaa Muhoksen maiseman matkailullista ja esteettistä arvoa. (Muhoksen tuulivoimakeskustelu, marraskuu 2016.)

Uusin luku Muhoksen resurssien kiertoon on Leppiniemen lähelle suunniteltu Googlen datakeskus. Lupa datakeskuksen rakentamiseen saatiin vuoden 2024 lopulla. Hanketta käsittelevät sanomalehtiartikkelit ovat hyvin optimistisia ja viittaavat siihen esimerkiksi nimityksin ”koko pohjoisen lottovoitto” (Muhoksen kunta 2025) tai ”täysi jättipotti” (Numminen 2024). Googlen datakeskuksia on kuitenkin kritisoitu siitä, että niitä varten hyödynnetään haavoittuvia maaseutualueita ja yhteisöjä, jotka ovat jo kärsineet teollisen kehityksen ja raaka-aineiden louhinnan seurauksista, usein muiden maantieteellisten alueiden eduksi. *Helsingin Sanomien* artikkelissa, joka käsittelee Muhokselle suunnitellun datakeskuksen rakentamista, mainitaan kyllä lyhyesti Leppiniemen alueen aikaisempi teollinen historia, mutta muuten alue esitetään lähes tyhjänä tilana seuraavasti: ”Metsän keskellä surisee suuri sähköasema. Sen lisäksi ei paikalla ole kuitenkaan juuri mitään, vielä.” (Jussila 2024.) Googlen datakeskuksen rakentaminen esitetään positiivisena muutoksena metsäisen erämaa-alueen kannalta sekä uutena ja ennennäkemättömänä asiana. Vastaa-

valla tavalla Pyhäkosken voimalaitoksen rakentamista kuvasi Petteri Peräpohjalainen vuonna 1949 julkaistuissa artikkeleissaan. Vaikka luonnonvarojen hyödyntämisen tapa muuttuu, siitä syntyvät kertomukset ovat suurelta osin entuudestaan tuttuja, ja lopputuloksena on energiasiiirtymän sijasta pikemminkin energiakertymä.

Kun puhutaan uusista teollisuus- ja infrastruktuurihankkeista, on tärkeää tarkastella niitä muiden resurssien hyödyntämistapojen ja ihmisen ulkopuolisten vuorovaikutusten joukossa. Tuulienergiainfrastruktuurien ja datakeskusten merkityksen huomioiminen osana maiseman monipuolisia resursseja voi johtaa entistä kattavampaan ymmärrykseen siitä, mikä on tällaisten rakenteiden suhde eläimiin, kasveihin ja ihmisiin, ei pelkästään vieraana voimana vaan uutena lisänä historiallisiin yhteyksiin. Luonnonvarojen paikallisen hyödyntämisen historiallisten vaiheiden analysointi voi tarjota arvokasta pohjatietoa, kun pyritään ymmärtämään pohjoisen asukkaiden usein ristiriitaista suhtautumista puhtaan energian kehittämiseen heidän alueillaan.

Lopuksi: kiertojen tuolle puolen

Miksi on hyödyllistä tarkastella maiseman resurssien muutosta kiertokulkuina? Kierron käsitteen avulla voidaan tutkia kehityskulkujen toistuvaa luonnetta. Kun luonnonvarojen hyödyntämisen tapoja tarkastellaan syklisyyden näkökulmasta, ne voidaan ymmärtää osana laajempia malleja, joita hallitsevat samankal-

taiset logiikat ja joista keskustellaan yhteisen sanaston avulla. Käsite haastaa luonnonvarojen hyödyntämisen historian lineaarisen tulkinnan, ja sen avulla voidaan tarkastella eri luonnonvarojen kulttuurista kehitystä ei sarjana vaan yhteisesti kehittyvänä ja keskinäisesti kytkeytyneenä, historiallisista eroista huolimatta.

Tässä artikkelissa kyseenalaistan perinteen jaon ekstraktiivisiin teollisuudenaloihin ja muihin maisemaan vaikuttaviin toimiin. Vaikka luonnonvarojen laajamittainen hyödyntäminen voi vahingoittaa vakiintuneita ihmisen ja maiseman välisiä yhteyksiä, siihen sisältyy myös luova elementti, joka vaikuttaa uusien siteiden muodostumiseen. Nämä siteet heijastavat resurssin kaksinaista luonnetta: ne ovat ihmisten tuottamia, mutta samalla ne tuottavat uusia muutoksia maisemaan ja uusia affektiivisia suhteita. Pyhäkosken vesivoimateollisuus on ilmiönä monitahoinen. Vaikka sen kielteinen vaikutus kalastukseen ja virkistykseen on tunnustettu, se on ollut myös yhteisöllisyyttä vahvistava voima Leppiniemen teollisuusalueella. Leppiniemi, joka rakennettiin nimenomaan Pyhäkosken tehtaan tarpeisiin, edusti symbolisesti uuden maailman luomista. Vielä VekuVaku-projektin puitteissa äskettäin tehdyissä haastatteluissa entiset asukkaat pohtivat teollisuuteen kytkeytyvää identiteettiään ja puhuivat itsestään *yhtiöläisinä*. Pyhäkosken tehtaan automatisoinnin jälkeen Leppiniemen teollisuusyhteisö on kuitenkin hajonnut ja säilyy nykyään lähinnä suullisissa ja kirjallisissa kertomuksissa tai aineellisissa muistin paikoissa, kuten Leppiniemen lapset -muistomerkillä.

Olen tarkastellut artikkelissani Pyhäkosken vesivoiman kehittämistä osana laajempaa kaivostoiminnan historiaa, jotta resurssien kierron käsitteeseen voitaisiin perehtyä tarkemmin. Olen kuvannut, miten tervanpolto, tukinuitto ja kalastus muistettiin tehtaan rakentamisen aikaan 1940-luvulla. Vaikka tuulivoiman tulevaisuus Muhoksen seudulla on edelleen epävarma, on jo selvää, että sekä uusien hankkeiden kannattajat että niiden vastustajat viittaavat mediassa ja verkossa käytävissä tuulivoimakeskusteluissa usein teolliseen perintöön. Terva, kalastus ja vesivoima muistetaan ja niitä arvioidaan uudelleen paikallisissa kertomuksissa, kun asukkaat pohjivat tuulivoimalainfrastruktuuria. Verkossa tapahtuva epävirallinen tarinankerronta on usein ristiriidassa sen kanssa, miten Muhoksen viimeaikainen teollisuuden tai infrastruktuurin kehitys virallisesti esitetään. Uudet teollisuudenalat, kuten Googlen datakeskus, viittaavat maisemaan usein karuna ja merkityksettömänä. Maisema saa siten merkityksen vasta uuden teknologian tai investointien myötä. Resurssien kierron käsite haastaa nämä eriytyneet kuvaukset ja korostaa sen sijaan sitä, miten eri tuotantotavat ovat yhteydessä toisiinsa ja johtavat energiakertymään.

Muhoksen resurssien kierron tarina pyörii tuhoamisen ja luomisen jatkuvan vuorottelun ympärillä. Tämä prosessi sisältää suhteiden, yhteisörakenteiden ja syvään juurtuneiden uskomusten purkamista ja uudelleenrakentamista. Se heijastaa jatkuvaa ja usein ristiriitaista pyrkimystä kesyttää ja hyödyntää luonnonympäristöä samalla kun pyritään tasapainoiseen, kunnioittavaan rinnakkais-

eloon sen kanssa. Paikallisten resurssien tarina jatkuu ja kehittyy. Tuulienergian ja datainfrastruktuurin potentiaalın kasvaessa on todennäköistä, että syntyy uusia kokonaisratkaisuja, jotka osaltaan muokkaavat alueen taloudellista ja sosiaalista maisemaa. Syklisyyttä painottamalla tämä artikkeli kehottaa tarkastelemaan luonnonvarojen hyödyntämistä kokonaisvaltaisesti osana laajempaa historiallista vuorovaikutusta maiseman kanssa. Kun analysoidaan tietyn resurssin kulttuurihistoriaa, on tärkeää sijoittaa se osaksi maiseman resurssien hyödyntämisen historiaa, jolloin voidaan paremmin ymmärtää syvempi konteksti ja myös uudet merkitykset.

Kun luonnonvaroja hyödynnetään, on ratkaisevan tärkeää ymmärtää paikallisten vuorovaikutusten monimutkaisuus ja monimuotoisuus. Jotta energiakertymästä päästään kohti aitoa energiasiirtymää, on purettava ja avattava maiseman monikerroksista teollista menneisyyttä, perehdyttävä sen historiaan ja rakennettava uusia narratiiveja, jotka heijastavat paikallisia tarpeita ja toiveita. Tällä tavalla syklistä voi kehkeytyä spiraali, jossa toistuvuus kasvaa muutokseksi.

*(Englannista suomentanut
Reetta Ihalainen-Leivo.)*

VIITTEET

- 1 Arkkitehtuurikeskus ry: <https://www.archinfo.fi/en/articles/oulujoen-vesiston-voimalaitokset-ovat-kulttuurihistoriallisia-aarteita-ef-bf-bc> (Luettu helmikuussa 2024.)

- 2 VekuVaku -hanke: <https://vekuvaku.eu/fi/joki/oulujoen-vesisto/>.
- 3 Tämän artikkelin pohjana oleva tutkimus on tehty osana Suomen Kulttuurirahaston (2024) tukemaa hanketta *Teollisuuden vaikutus ihmisen luontosuhteeseen Kainuun vesivoiman alueella* sekä Oulun yliopiston ja Suomen Akatemian tukemaa Biodiverse Anthropocenes -tutkimusohjelmaa (Profi6-rahoitus, hanketunnus 336449).
- 4 Energia Suomessa: <https://energia.fi/energia-tietoa/energiantuotanto/sahkontuotanto/>
- 5 Pyhäkosken vesivoimalaitos: <https://vekuvaku.eu/fi/joki/oulujoen-vesisto/voimalaitokset/pyhakoski/>
- 6 Fortum: <https://www.fortum.com/fi/tietoa-meista/energiantuotanto/voimalaitoksemme/vesivoimalaitokset/oulujoen-vesisto>
- 7 Oulujoki Osakeyhtiö: <https://www.porssitieto.fi/osake/lisaa/oulujoki.shtml>
- 8 *Kaiku: sanomia Oulun kaupungista ja läänistä* oli vuosina 1877–1949 Oulussa ilmestynyt sanomalehti.
- 9 Petteri Peräpohjalainen on yksi Atte Kalajoen (Calamnius vuoteen 1934; 1914–2004) salanimistä. Kalajoki oli Oulussa toiminut toimittaja, opettaja ja kirjailija. Lähde: https://www.kirjasampo.fi/fi/kulsa/kauno%253A-Kalajoki_Atte, <https://www.hs.fi/muistot/art-2000002626407.html>
- 10 <https://www.tunturisusi.com/muhoksenmuistomerkit/mm1.htm>
- 11 Tarkoitettu Oulujoen voimalaitosten rakentajat”, esim. sivu ”Oulujoen vesistön rakentaminen”: <https://kainuunliitto.fi/oulujoen-vesiston-rakentaminen-oli-sotien-jalkeinen-suurytyo/>
- 12 <https://muhoksentuulivoimakeskustelu.blogspot.com/p/blogin-yllapitajat.html>
- 13 <https://www.kaleva.fi/olisi-puhdasta-holmoilya-vaarantaa-vihrean-siirtym/6123585#kommentit>

AINEISTO

- Hirvonen, Lauri 2016. Betonin kylkeen kasvoi yhteisö: Voimayhtiö tarjosi asukkailleen työn ja vapaa-ajan. *Kaleva*, 13. heinäkuuta, <http://kirjastolinkit.ouka.fi/kaleva/heina16/betonin.htm> (Luettu maaliskuussa 2025.)
- Jussila, Janne 2024. Datakeskus nousee keskelle mäntymetsää. *Helsingin Sanomat*, 30. marraskuuta. <https://www.hs.fi/suomi/art-2000010869756.html> (Luettu kesäkuussa 2025.)
- Marjakangas, Salla 2023. *Vesivoimarakentaminen muistettuna ja kerrottuna Oulujoen vesistöalueella*. Master’s thesis. Oulu, University of Oulu.
- Muhoksen kunta 2025. Muhoksen kunta etsii ratkaisuja datakeskuksen hukkalämmön hyödyntämiseen – ”Tämä on koko pohjoisen lottovoitto”. *Kaleva*, 25. tammikuuta. <https://www.kaleva.fi/muhoksen-kunta-etsii-ratkaisuja-datakeskusten-hukk/11486137> (Luettu kesäkuussa 2025.)
- Muhoksen Tuulivoimakeskustelu blogi, <https://muhoksentuulivoimakeskustelu.blogspot.com/> (Luettu joulukuussa 2024.)
- Numminen, Julius 2024. Google kertoi suunnittelemansa datakeskusta Muhokselle – Kunnanjohtaja: ”Täysi jättipotti” *Helsingin Sanomat*, 28. marraskuuta. <https://www.hs.fi/suomi/art-2000010866773.html> (Luettu kesäkuussa 2025.)
- Paitsola, Samuli 2022. *Building an Industrial Identity: Atlas of Architectural and Cultural Values of Hydropower Plants and Communities of the River Oulujoki Water System*. Pohjois-Pohjanmaan liitto.

- Pelttari, Jouni 1949. Saako Pohjois-Suomi oman rautatierakennusohjelmansa? *Kaiku*, No. 284, 16. marraskuuta 1949.
- Peräpohjalainen, Petteri 1947. Leppiniemi ennen – luonnonihme, Leppiniemi nyt: ihmiskäden ihmetyö. Pikakäynti voimalaitostyömaalla. *Kaiku*, No. 271, 25. marraskuuta 1947.
- Peräpohjalainen, Petteri 1947. ”Oulunmaan” pittäjissä pikakäynnillä. *Kaiku*, No. 273, 27. marraskuuta 1947.
- Pääkirjoitus: Olisi puhdasta hölmöilyä vaarantaa vihreän siirtymän eteneminen siksi, että jotkut kunnat hyötyvät siitä enemmän kuin toiset. *Kaleva*, 13. joulukuuta 2023.
- Saarikko, Seija 2022. Pikkutyttöjen leikkejä Leppiniemessä. Teoksessa Salla Marjakangas (toim.) *Tarinoita Oulujoen veistön voimalaitoskylästä ja rantatörmiltä*. Pohjois-Pohjanmaan liitto.
- Saarnio, Eric 2023. Tuulivoimateollisuus ja vihreä siirtymä kaipaa alueellista vastuullisuutta – Pohjois-Suomi alkaa olla vastuunsa kantanut näiden hankkeiden osalta. *Kaleva*, 20. lokakuuta. <https://www.kaleva.fi/tuulivoimateollisuus-ja-vihrea-siirtyma-kaipaa-alu/5971737> (Luettu joulukuussa 2024.)
- Balmaceda, Margarita, Högselius, Per, Johnson, Corey, Pleines, Heiko, Rogers, Douglas & Tynkkynen, Veli-Pekka 2019. Energy materiality: A conceptual review of multi-disciplinary approaches. *Energy Research & Social Science*, 56, 101220. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2019.101220>
- Bjørst, Lill Rastad 2020. Stories, emotions, partnerships and the quest for stable relationships in the Greenlandic mining sector. *Polar Record*, Vol. 56, e23. <https://doi.org/10.1017/S0032247420000261>
- Bridge, Gavin & Frederiksen, Tomas 2012. Order out of Chaos: Resources, Hazards and the Production of a Tin-Mining Economy in Northern Nigeria in the Early Twentieth Century. *Environment and History* 18 (3), 367–94.
- Choi, Bada 2022. Challenging wind power as a source of wealth in Penghu, Taiwan: toward an anthropology of wind’s entangling materiality. *Asian Anthropology*, 1–19.
- Büscher, Bram & Davidov, Veronica 2013. Conceptualising Lived Experiences Within the Political Economy of the Ecotourism-Extraction Nexus. Teoksessa Bram Büscher & Veronica Davidov (toim.), *The Ecotourism-Extraction Nexus: Political Economies and Rural Realities of (un)Comfortable Bedfellows*. Abingdon, Routledge, 17–34.
- Dunlap, Alexander & Marin, Diego 2022. Comparing coal and ‘transition materials’: Overlooking complexity, flattening reality and ignoring capitalism. *Energy Research & Social Science*, 89, 102531. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2022.102531>
- Günel, Gökçe 2022. Accumulation: Exploring the Materiality of Energy Infrastructure: Energy. Teoksessa Maja Hojer Bruun, Ayo Wahlberg, Rachel Douglas-Jones, Cathrine Hasse, Klaus Hoeyer, Dorthe Brogård Kristensen & Brit Ross Winthereik (toim.), *The Palgrave Handbook of the*

KIRJALLISUUS

- Albrecht, Eerika, Lukkarinen, Jani, Hakkarainen, Miikka & Soininen, Niko 2023. Hydropowering sustainability transformation: policy frames on river use and restoration in Finland. *Fennia-International Journal of Geography*, 201(1), 47–64.
- Arzyutov, Dmitry 2021. *Reassembling the Environmental Archives of the Cold War: Perspectives from the Russian North*. Doctoral dissertation. KTH Royal Institute of Technology.
- Bakker, Karen 2012. Water: Political, biopolitical, material. *Social studies of science*, 42.4, 616–623.

- Anthropology of Technology*. Singapore, Springer Nature, 689–702.
- Hast, Sanna 2021. *Yhteensovittamattomat luonnonvarat. Tutkimus Lapin luonnonvaraistumisesta*. Lapin yliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-337-285-6>
- Hautamäki, Ranja & Donner, Julia 2022. Modern living in a forest–landscape architecture of Finnish forest suburbs in the 1940s–1960s. *Geografiska Annaler: Series B, Human Geography*, 104(3), 250–268.
- Herneoja, Aulikki 2007. *Jälleenrakennuskauden kodin väritys : arki ja arkkitehtuuri*. Väitöskirja, Oulu, Oulun yliopisto.
- Hirviniemi, Helena 2010. Olujoen vesistön voimailaitosyhdykunnat – merkittävä jälleenrakennusajan perintö Pohjois-Suomessa. Teoksessa Eriika Johansson, Juhana Lahti & Kristiina Paatero (toim.), *Aarne Ervi: Tilaa ihmiselle. Näyttely ja kirja*. Helsinki, Print, 60–79.
- Huhmo, Veli-Pekka 2017. *Olujoen vesistön voimailaitosarkkitehtuuri: esiselvitys maailmanperintöarvoista*. Humanpolis Oy.
- Kinnunen, Veera 2018a. Tulevaisuuksien muotoilua Lapin varhaisessa seutus suunnittelussa. *Alue ja Ympäristö*, 47(1), 31–49. <https://doi.org/10.30663/ay.65038>
- Kinnunen, Veera 2018b. Kylä joka tipahti taivaalta: voimailaitosyhteisö Lappia rakentamassa. Teoksessa Marja Tuominen & Mervi Löfgren (toim.), *Lappi palaa sodasta: mielen hiljainen jälleenrakennus*. Tampere, Vastapaino, 164–182.
- Komu, Teresa 2019. Dreams of Treasures and Dreams of Wilderness—Engaging with the beyond-the-Rational in Extractive Industries in Northern Fennoscandia. *Polar Journal* 9 (1), 113–132.
- Kopytoff, Igor 1986. The Cultural Biography of Things. Teoksessa Arjun Appadurai (toim.), *The Social Life of Things*. Cambridge, Cambridge University Press, 64–91.
- Linton, Jamie & Budds, Jessica 2014. The hydro-social cycle: Defining and mobilizing a relational-dialectical approach to water. *Geoforum* 57, 170–180.
- Marjakangas, Salla (toim.) 2022. *Tarinoita Oulujoen vesistön voimailaitoskylästä ja rantatörmiltä*. Pohjois-Pohjanmaan liitto.
- McIntosh, Jacqueline, Marques, Bruno & Mwipiko, Rosemary 2021. Therapeutic landscapes and Indigenous culture: Māori health models in Aotearoa/New Zealand. Teoksessa James C. Spee, Adela McMurray & Mark McMillan (toim.), *Clan and tribal perspectives on social, economic and environmental sustainability: Indigenous stories from around the globe*. Emerald Publishing Limited, 143–158.
- Mustonen, Tero & Mikaelsson, Stefan 2020. Hydro-power reservoirs and impacts to their transmission of Sámi knowledge in Sweden and Finland. Teoksessa Silviya Serafimova (toim.), *Dimensions of Intraand Intergenerational Justice in the Debates About Sustainability*. Avangard Prima, Sofia, 130–150.
- Oulujoki: voiman lähde. Oulujoki Osakeyhtiön Voimailaitokset*. 1959. Oulujoki Osakeyhtiö, Helsinki.
- Rautio, Pauliina 2013. Being nature: Interspecies articulation as a species-specific practice of relating to environment. *Environmental Education Research*, 19(4), 445–457.
- Renewable Energy Projects on Sami Territory* 2022. Fact sheet by the Sami Council. <https://lcipp.unfccc.int/sites/default/files/2022-06/Factsheet%20-%20Renewable%20Energy%20Projects%20on%20Sa%CC%81mi%20Territory.pdf>
- Schmidt, Jeremy J. 2014. Historicising the hydro-social cycle. *Water Alternatives*, 7(1), 220–234.

- Shandro, Janis A., Veiga, Marcello M., Shoveller, Jean, Scoble, Malcolm & Koehoorn, Mieke 2011. Perspectives on community health issues and the mining boom–bust cycle. *Resources Policy*, 36(2), 178–186.
- Stephenson, Chris & Wray, David 2005. Emotional Regeneration through Community Action in Post-Industrial Mining Communities: The New Herrington Miners’ Banner Partnership. *Capital & Class*, 29(3), 175–99.
- Sörlin, Sverker 2021. Is There Such a Thing as ‘Best Practice’? Exploring the Extraction/Sustainability Dilemma in the Arctic. Teoksessa Douglas C. Nord (toim.), *Nordic Perspectives on the Responsible Development of the Arctic: Pathways to Action*. Springer Nature, 321–348.
- Taikina-aho, Heidi 2022. Oulujoen vesistöalueen luonto- ja kalastusmatkailuyritysten kehittämismahdollisuudet. Opinnäytetyö, Oulun ammattikorkeakoulu.
- Varfolomeeva, Anna 2023. Indigenous connections with the resourcescape in the Russian North and Siberia. *Globalizations*, 1–17. <https://doi.org/10.1080/14747731.2023.2171221>
- Velkova, Julia 2019. Data centres as impermanent infrastructures. *Culture machine*, Vol. 18. <https://culturemachine.net/vol-18-the-nature-of-data-centers/data-centers-as-impermanent/> (Luettu kesäkuussa 2025.)
- Össbo, Åsa 2023. Back to square one. Green sacrifice zones in Sápmi and Swedish policy responses to energy emergencies. *Arctic Review on Law and Politics*, 14, 112–134.

Kiiminkijoen ympäristön ja kulttuurin muutos

Mahdollisuus tervehdyttävään kulttuuriseen ympäristönmuutoksen kiertoon?

OLLI HAANPÄÄ

© <https://orcid.org/0009-0008-0330-6837>

Asiasanat: etnografia, Kiiminkijoki, ympäristönmuutokset

Kiiminkijokea tituleerataan usein luonnontilaiseksi valjastamattomaksi joeksi. Joen uoma on patoamaton ja siten vaelluskaloille esteetön, toisin kuin monet muut Pohjois-Pohjanmaan virtavedet. Kainuun vaaroilta alkunsa saava ja Perämereen Oulun pohjoispuolelta Haukiputaalta laskeva Kiiminkijoki vesistöalueineen onkin kauttaaltaan suojeltu EU:n Natura 2000 verkostossa tärkeimpinä suoje-luperusteinaan humuspitoiset järvet ja lammet sekä Fennoskandian luonnontilaiset jokireitit. Kiiminkijoen varrella vuorottelevat komeat kallioiset kosket, metsien reunustamat suvannot ja maaseutumaiset perinnemaisemat. Ylä- ja keskijuoksulla sekä sivuomien valuma-alueilla avautuvat laajat suo- ja metsäalueet, mukaan lukien Olvassuon soiden-suojelualue, joka on itsessään oma Natura-alueensa. (Ympäristöhallinnon verkkopalvelu 2024.) Tietokirjailija Ismo Karhu (2022, 214) vertaa Kiiminkijokea tunnelmallisesti muihin lähijokiin *Vauhko Jumalolento* teoksessaan seuraavasti:

Kiiminkijoen elämäntehtävä on erilainen. Jokea ei koskaan rakennettu, vaikka Pällin Valo ja kauppaneuvos Bergbom sitä aikanaan harkitsivat. Joki on sen sijaan asettunut luonnontilaisuuden rauhalliseen uneliaisuuteen, pikkukylää, kesämökkejä ja jokea lipuvia melojia, soiden hiljaisuutta, Koitelin hattivatitunnelmia.

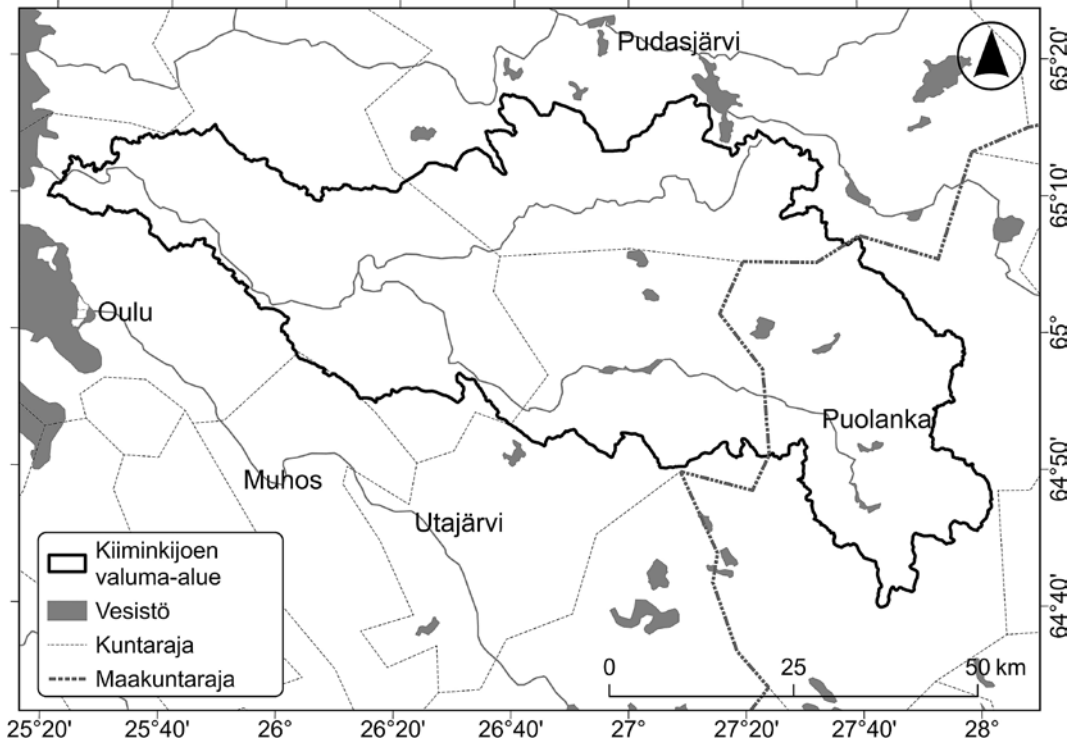
Todellisuudessa Kiiminkijoki on kaikkea muuta kuin täysin luonnontilainen. Vuosikymmenien ja -satojen saatossa jokea ja sen ympäristöä on muokattu moniin erilaisiin tarpeisiin, useimmiten vesistön äärellä asuvien ihmisten maa- ja metsätalouselinkeinon harjoittamisen ja myöhemmin koko alueen taloudellisen elinvoiman edistämiseksi. Varhaisimpia edelleen selvästi näkyviä muutoksia Kiiminkijoen ympäristössä saatiin aikaan jo 1700–1800-luvuilla, kun koskien perkaukset, soiden kuivatukset ja järvenlaskut yleistyivät. (Enbuske 2010.) Ylivoimaisesti merkittävän ympäristön tilaan vaikuttanut tekijä on kuitenkin ollut koko valuma-alueesta noin puolet peittäväillä turvemailla harjoitettu metsätalous ja tähän kytkeytyvä peruskuivatus 1900-luvun

aikana. Laajamittainen soiden ojitaminen on äärevöittänyt joen virtaamia, jotka luonnostaankin vaihtelevat runsaasti johtuen esimerkiksi siitä, että valuma-alueella on vain vähän järviä. Samaan aikaan ojitusalueilta laskevat ravinne- ja kiintoainepäästöt ovat selvästi heikentäneet vesistön ekologista tilaa. (Marttila & Kløve 2010; Räsänen ym. 2024a.) Näiden toimien seurauksena Kiiminkijoen luontainen lohikanta lopulta hävisi 1970-luvun loppuun mennessä, mikä on ollut paikallisesti merkittävä ja paljon harmia aiheuttanut muutos (Koljonen ym. 2013; Sarkki ym. 2024). Viime aikoina maankäytössä on ryhdytty kasvavassa määrin kiinnittämään huomiota vesiensuojeluun, luonnon monimuotoisuuteen ja ilmastomuutoksen hillintään, mikä on johtanut jälleen uudentyypisiin muutoksiin Kiiminkijoen alueella. Kiiminkijoella on näin ollen sen valjastamattomuudesta ja näennäisestä luonnontilaisuudesta huolimatta näkyvissä useita ympäristöhistoriallisia kerroksia, jotka voidaan ymmärtää heijastuksina ihmisten muuttuvasta ja aina kulloiseenkin tilanteeseen sopeutuvasta ympäristösuhteesta. Historiallisen ympäristönhallinnan välityksellä eri ajanjaksojen sosiaaliset, taloudelliset ja ideologiset taustavaikuttimet ovat näin saaneet materiaalsen muotonsa osana luonnonympäristöä. Näkyvimmit ihmisen aikaansaamat muutokset ympäristössä ovat syntyneet sellaisesta ympäristönhallinnasta, jota ovat ajaneet laajemmat kansallisen tason tavoitteet ja strategiat, olivatpa nämä tavoitteet sitten taloudelliseen voittoon ja teollisuuden kasvuun tai luonnonsuojeluun ja ennallistamiseen tähtääviä. Ympäristön ja kulttuurin suhtees-

sa onkin kyse kierrosta, jossa ne sekoittuvat erottamattomasti toisiinsa hyvin moninaisilla ja moniulotteisilla tavoilla.

Tässä artikkelissa tarkastelen Kiiminkijoen alueen kulttuurisia ympäristömuutoksen kiertoja erityisesti veden näkökulmasta nojaamalla vuosina 2022–2024 keräämäni etnografiseen tutkimusaineistoon. Aineiston avulla pyrin pääsemään pintaa syvemmälle Kiiminkijoen vesistön muutoksiin, jotka liittyvät alueen luonnon ja siihen kytkeytyvän kulttuurin läheiseen vuorovaikutukseen. Eriytyisen kiinnostavaa on tarkastella, miten Kiiminkijoen alueella asuvat ja toimivat ihmiset ovat sopeutuneet historian saatossa muuttuneeseen jokialueeseen, millaiset tekijät ovat vaikuttaneet ihmisten ympäristösuhteen jatkuvuuksiin ja millaisia tulevaisuuden näkymiä ihmiset esittävät Kiiminkijoen alueen kehittämisestä. Monelle Kiiminkijoen alueen luonto ja kulttuuri ovat sidoksissa toisiinsa jopa siinä määrin, että joen ekologisen tilan koetaan riippuvan suoraan alueen ihmisten luontosuhteen laadusta ja paikallisen kulttuurin elinvoimaisuudesta. Siten paikalliseen luontoon kytkeytyvän elinvoimaisen kulttuurin sekä paikallisesta näkökulmasta ymmärretyn terveen luontosuhteen edistäminen voidaan ajatella myös osana luonnonhoitoa.

Primäärinen etnografisen aineistoni lisäksi hyödynnän aluetta koskevaa ympäristöhistoriallista ja luonnontieteellistä tutkimuskirjallisuutta soveltuvin osin, koska tarkoituksenani on peilata paikallisten Kiiminkijoen alueella asuvien ja toimivien ihmisten kertomaa ja kokemaa myös suhteessa yleisempään ympäristömuutokseen, -historiaan ja -politiikkaan.

Kiiminkijoen valuma-alue. Aineistolähteet: Suomen ympäristökeskus (valuma-alueajat) ja Maanmittauslaitos (taustakartan aineistot).

Jotta paikallisen ympäristön ja kulttuurin yhteen kietoutumisen pitkä linja piirtyy esiin, teen seuraavassa osiossa lyhyen ympäristöhistoriakatsauksen Kiiminkijoen alueeseen. Kiiminkijoen vartta on asutettu jo kivikaudelta lähtien ja maatalouselinkeinoihin perustuva tiloja on ollut jo rautakaudelta lähtien, mutta käsittelen alueen ympäristöhistorian kiertoja kuitenkin lähinnä vakiintuneen asutushistorian jälkeiseltä ajalta (Enbuske 2010).

Teen tämän rajauksen, koska vasta pysyvän asutuksen ja tähän liittyvän laajamittaisen maanmuokkauksen seurauksena ihmiset ovat jättäneet maisemaan myöhemmänkin ympäristöhallinnan kannalta merkittäviä jälkiä. Lyhyen ympäristöhistoriakatsauksen jälkeen esittelen hyödyntämäni käsitteellisen taustan liittyen erityisesti veden hydrososiaaliseen kiertoon osana luonnon ja kulttuurin vastavuoroista suhdetta (Linton & Budds 2014).

Tämän jälkeen syvennyn tarkemmin oman aineistoni avulla Kiiminkijoen alueen sosio-ekologisiin suhteisiin.

Kiiminkijoen historiallinen ympäristön muutos

Pohjois-Pohjanmaan rannikkoseudulla ensimmäinen pysyvä maatalouteen perustunut talonpoikainen asutus keskittyi erityisesti vesistöjen liepeille, missä ihmisten oli mahdollista kalastaa ja karjalle oli tarjolla luonnonniittyjä. Vesistöt olivat myös tärkeitä kulkuväyliä ennen kattavan maantieverkon rakentamista. (Enbuske 2010.) Vesi onkin ollut Kiiminkijoella asutuksen alkuvaiheista lähtien elämän, liikkumisen ja elinkeinojen edellytys.

Saamelaisasutuksesta Kiiminkijoen alueelta on olemassa lähinnä viitteellisiä tietoja, koska saamelaisesta elämäntavasta on jäänyt vain vähän jälkiä maastoon (Alenius ym. 1999). Saamelaisen kulttuuripiirin vaikutus alueella on ollut kuitenkin merkittävä, mikä voidaan päätellä muun muassa monista paikannimistä (Jurvansuu & Jurvansuu 2020; Vahtola 1999). Esimerkiksi monille Kiiminkijoelta tutun komean ja saarekkeisen Koitelin kosken nimi tulee saamenkielisestä sanasta *kuoutel(is)*, joka tarkoittaa ”keskellä olevaa”, oletettavasti viitaten joen keskellä olevaan saareen (Alenius ym. 1999). Talonpoikainen uudisasutus laajentui saamelaisten aiemmin asuttamille ja hyödyntämille alueille erityisesti 1600-luvun aikana, mihin vaikutti suuresti Ruotsin kruunun kolonialistinen uudisasutuspolitiikka sekä saamelaiselinkeinojen kanssa

yhteen sopimaton kaskiviljely, jota suomalaiset talonpojat tuohon aikaan harjoittivat. (Lehtola 2015; Lehtola 2022.)

Talonpoikaisasutuksen laajenemisen jälkeisen ajanjakson olen jakanut neljään erilaiseen, vaikkakin toisiinsa limittyvään ja osin päällekkäiseen vaiheeseen. Nämä vaiheet ovat 1) asutuksen ja väestön laajentuminen 1700-luvulta alkaen, 2) metsätalouden laajentuminen 1800-luvulta alkaen, 3) toisen maailmansodan jälkeinen modernisaatio ja teollinen maankäyttö ja 4) ympäristönsuojelun ja teollisuuden intressien neuvottelu 1900-luvun lopulta alkaen. Jaottelu on oma kirjallisuuden perusteella tekemäni tulkinta ja poikkeaa merkittävästi esimerkiksi historian-tutkija Matti Enbusken Pohjois-Pohjanmaan ympäristöhistoriaa koskevasta jaottelusta, jossa alueen ympäristöhistoria jakaantuu neljään vaiheeseen ihmisten muuttuvan ympäristösuhteen perusteella. Jaottelun mukaan siirtymä ympäristösuhteiden ensimmäisestä vaiheesta, jota kuvaa ihmisten asuminen suhteellisen luonnontilaisessa ympäristössä, tapahtuu noin 1930-luvulla, minkä jälkeen ihmisten ympäristösuhde on alkanut heikentyä. (Enbuske 2010.) Omalla jaottelullani haluan korostaa pitkävaikutteisten ihmis-peräisten ympäristömuutosten alkaneen Kiiminkijoenkin alueella jo huomattavasti ennen 1900-luvun teollista maan- ja luonnonvarojen käyttöä.

Ensimmäinen ympäristönhallinnan vaihe liittyi asutuksen ja väestön määrän laajentumiseen talonpoikaisasutuksen vakiinnuttua, mikä edellytti uuden viljelysmaan ja laitumen raivaamista. Tässä yhteydessä Kiiminkijoen

valuma-alueetta hallitsevat laajat vetiset turve-
maat olivat asutuksen, viljelyn ja muun talou-
dellisen hyödyntämisen näkökulmasta jouto-
maata. (Enbuske 2010.) Suomalaisessa kult-
tuurissa suot ovat laajemminkin herättäneet
ristiriitaisia tunteita. Yhtäältä suot on käsi-
tetty villeiksi ja hallitsemattomiksi elävien ja
kuolleiden maailmojen väliin jääviksi alueiksi,
joihin liitettiin erilaisia ikäviä kuolemaan,
tauteihin ja vaikkapa rangaistuksiin liittyviä
merkityksiä. Myös *Kalevalassa* Väinämöinen
laulaa hänelle uhoavan Joukahaisen suo-
hon. (Laurén 2006.) Toisaalta suot ja muut
kosteikkoalueet tarjosivat mahdollisuuksia
maatalouden laajentamiselle (Enbuske &
Ruuskanen 2021). Tämän vuoksi soita ja jär-
viä kuivatettiin heinäviljelyä varten monin
paikoin jo 1700-luvun puolella hallinnon
määräyksiin ja tukemana, tosin Kiiminkijoen
alueella järvenlaskuja aloitettiin enemmälti
vasta 1800-luvulla (Enbuske 2010; Sarkkinen
ym. 2020). Luonnon hallinta nähtiin uuden
ajan ja edistyksen mahdollistajana ja valtio-
valta edisti peruskuivatusta laajasti erityises-
ti valtion mailla. Järvenlaskuja aloitettiin
1800-luvun aikana koko Suomessa jopa 1344
järvellä. Tarkkoja lukemia järvenlaskuista tai
kuivatuksista koko toiminnan ajalta ei kuiten-
kaan ole olemassa. (Schönach 2021.) Esimer-
kiksi Hetekylässä, joka sijaitsee Kiiminkijoen
suurimman sivu-uoman Nuorittajoen varrel-
la, lähes kaikki suurimmat järvet kuivatettiin
1800-luvulla kaivamalla kuivatuskanavat jär-
vien poikki (Sarkkinen ym. 2020). Myös koskia
alettiin perata jo 1700-luvulla tulvasuojelun ja
vesiliikennöinnin helpottamiseksi (Enbuske
2010). Niinpä vesi muodostui Kiiminkijoella

jo varhain jatkuvan kontrolloinnin ja hallin-
nan kohteeksi.

Toisessa vaiheessa teollinen metsänkäyttö
laajeni tervantuotannon ja metsätalouden
kasvun myötä. Tervanpolton vuoksi rannikko-
seutujen metsät olivat suhteellisen huonokun-
toisia jo 1800-luvun lopulla, minkä vuoksi
puutavaraa ja tervaa piti ryhtyä kasvavassa
määrin kuljettamaan kauempaa sisämaasta
(Enbuske 2010). Tukinuiton mahdollistami-
seksi Kiiminkijokea ja sen sivupuroja muo-
kattiin laajasti, mitä jatkettiin aina 1950-lu-
vulle saakka (Koljonen ym. 2013; Schönach
2021). Laajemmin valuma-alueella tehtyjen
vesiperäisten maiden kuivatukset ja jokiuo-
man muutokset ovat yhdessä voimistaneet
Kiiminkijoen virtaaman muutenkin suuria
vaihteluita (Räsänen ym. 2024a). Kiiminki-
joella mahdollisesti tunnetuin luontokohde,
Koitelin kosket, on myös luonnonläheisestä
ilmeestään huolimatta aikoinaan voimakkaasti
muokattu tukinuiton ja kosken alueella toi-
mineen sahan toiminnan mahdollistamiseksi
(Alenius ym. 1999).

1900-luvulla ympäristön muokkauksen
taustatekijöinä ovat toimineet entistä koroste-
tummin kasvava puuteollisuus ja kaupungistu-
minen, minkä yhteydessä maa- ja syrjäseutujen
resursseja ohjattiin kasvavan ja modernisoit-
uvan yhteiskunnan tarpeisiin. Tätä kolmatta
vaihetta, joka sijoittuu erityisesti teollistuvaan
ja sodasta toipuvaan Suomeen, kuvastavatkin
erilaiset ”metsänparannustoimet”, erityisesti
laajat suometsien ojitukset, joiden avulla py-
rittiin kansallisen metsävarannon kasvattami-
seen (Enbuske & Ruuskanen 2021; Heikkinen
ym. 2025). Vuonna 1928 säädettiin metsän-

parannuslaki, jonka myötä metsäojituksia tuettiin rahallisesti myös yksityismailla (Enbuske & Ruuskanen 2021). Vuosina 1955–2015 Suomessa toimi myös Metsänparannussäätiö, jonka tavoitteena oli niin kutsuttujen metsän perusparannustoimenpiteiden edistäminen. Säätiö sulautui Metsämiesten säätiöön vuonna 2015. (Pirttilä 2015.) Aiemmin vesipitoisten maiden kuivatustoimintaa on kutsuttu maanparannustyöksi, mikä kuvastaa hyvin taloudelliseen edistykseen perustuvaa suhdetta luonnonympäristöihin. Varsinkin toisen maailmansodan jälkeen soiden kuivattamista ja muuttamista tasaikäiseksi mäntymetsäksi tehtiin hyvin laajoilla alueilla, minkä yhteydessä oja kaivettiin Suomessa yhteensä noin 1,4 miljoonaa kilometriä muutaman vuosikymmenen aikana. (Enbuske 2010.) Soiden ojitus onkin mahdollisesti selkeimmin ja laajimmin myös Kiiminkijoen aluetta koskettanut ihmisperäinen ympäristömuutos, jonka seuraukset näkyvät vielä nykypäivänäkin. Valuma-alueen vedenpidätyskyvyn laskiessa ojitamisen myötä joen virtaamien äärevyydet ovat entisestään voimistuneet samalla kun turvemaiden ravinne- ja kiintoaineiskuormitus ovat saattaneet vesistön monin paikoin suhteellisen heikkoon tilaan. (Marttila & Kløve 2010; Koljonen ym. 2013; Sarkki ym. 2024.) Suomen ympäristökeskuksen ja ELY-keskuksen kartta-aineiston perusteella Kiiminkijoen vesistön tila on nykyisin hyvä tai erinomainen joen yläjuoksulla, mutta joissakin sivu-uomissa, kuten Nuorittajoella, vesien tila on luokiteltu vain tyydyttäväksi tai jopa huonoksi (Vesi.fi karttapalvelu 2025).

Neljäs vaihe kuvastaa nykypäivän tilannetta, jossa aiemman taloudelliseen kasvuun tai elinkeinojen edellytyksien parantamiseen tähtäävä ympäristön muokkaaminen jatkuu, mutta on saanut seuralaisekseen myös suoje-lutoimet ja luontokohteiden ennallistamisen. Tavoitteistaan huolimatta ne sisältävät usein voimakkaitakin ympäristön tilaan vaikuttavia toimenpiteitä, kuten turvemaiden vettämisiä ja soiden ennallistamisia, kosteikkojen rakentamisia ja koskien kunnostuksia. Nykyistä luonnonhallinnan paradigmaa myötäillen näitä toimia kutsutaan luonnonhoitohankkeiksi. Luontoarvot ja ennallistamistarpeet ovat nousseet esille uutena ympäristön hallinnan motivaationa, minkä voi ajatella myös heijastumana kansallisista ja kansainvälisistä poliittisista tavoitteista ja kehityskuluista. Kiiminkijoen vesistöalueen kohdalla vesistön suojelun kannalta tärkeitä muutoksia onkin tehty myös sääntelyssä, tärkeimpinä esimerkiksi 1987 voimaan tullut kansallinen koskiensuojelulaki sekä koko vesistölle osoitettu Natura 2000-status, joka kieltää vesistöalueen ekologisen tilan heikentämisen muusta kuin erikseen määritellystä ja valtioneuvoston hyväksymästä pakottavasta tarpeesta (Ympäristöhallinnon verkkopalvelu 2024). Jatkossa vuonna 2024 voimaan tulleen EU:n ennallistamisasetuksen suurine kansallisine pinta-alatavoitteineen odotetaan vaikuttavan merkittävästi ympäristön hallinnan suuntiin myös Kiiminkijoen valuma-alueella, jonka laajat turvemaat kytkeytyvät monin tavoin sekä ilmastoa, vesistöjä että luonnon monimuotoisuutta koskeviin kestävyystavoitteisiin (Euroopan komissio 2025).

Veden aineellinen kulttuuri

Pohjois-Pohjanmaan ympäristöhistoriaa tarkastellessa huomaa nopeasti, miten alueen talouden ja kulttuurin ”virtaukset” kytkeytyvät läheisesti yhteen veden virtauksen ja sen hallinnan kanssa. Esimerkiksi tulvasuojelun sekä viljelys- ja metsämaan lisäyksen vuoksi tehdyt vesistön muokkaukset ovat jo satojen vuosien ajan muuttaneet Kiiminkijoen vesistön hydrologisia ominaisuuksia, minkä seurauksena ovat olleet jälleen uudet muutokset veden virtauksessa omine seurauksineen. Pitkien aikojen saatossa toteutetun ympäristönhallinnan takia onkin joskus vaikeaa hahmottaa, miltä niin sanottu luonnontilainen joki enää näyttää, koska muutokset itsessään ovat jo vaikuttaneet käsityksemme luonnollisesta joesta (Wohl & Merritts 2007). Ympäristönhallinta ei näin ollen kohdistu yksinomaan puhtaaseen, ihmisestä riippumattomaan luonnolliseen luontoon, vaan historiallisen luonnon hallinnan seurauksena tai myötävaikutuksella syntyneeseen luontokulttuuriseen ympäristöön. Niinpä kun tarkastelemme ympäristössä tapahtuvia muutoksia, esimerkiksi vesienhallintaa, huomaamme että luonto ja kulttuuri kytkeytyvät toisiinsa niin elimellisesti, että eron tekeminen puhtaan ”luonnollisen” luonnon ja yksinomaan ihmisen todellisuudeksi määrittävän kulttuurin välille muuttuu suhteellisen hedelmättömäksi (Haila 2000). Luonnonympäristöt vaikuttavat ihmisten toimintaan, mutta samaan aikaan kulttuuriset käsityksemme luonnosta välittyvät konkreettisina materiaalisina seurauksina ympäristöön (Haila & Lähde 2003).

Tässä sosiomateriaalisessa inhimillisten ja ei-inhimillisten elementtien kierrossa muodostuu aina uudelleen se ympäristöllinen todellisuus, jonka jokainen sukupolvi perii edeltäjiltään. Kulttuurisen ympäristömuutoksen kierron dynamiikan voidaankin viime kädessä ajatella olevan kaiken luonnon hallinnan taustalla. Luonto ei ole tässä yhtälössä vain passiivinen ihmisen toiminnan kohde, vaan erilaisten luonnon prosessien voidaan ajatella osallistuvan omalakisella tavallaan myös inhimillisen sosiaalisen todellisuuden rakentumiseen (Latour 2005). Kulttuuri ja yhteiskunta ovatkin hyvin olennaisella tavalla myös materiaalisia, ja sidoksissa muidenkin kuin ihmisten toimintaan (Miller 2005). Luonto ei tästä huolimatta määrittele totaalisesti kaikkea ihmisten toimintaa, koska ihmiset ovat eri aikoina aktiivisesti muovanneet ympäristöä myös erilaisten sosiokulttuuristen, taloudellisten ja ideologisten käytänteiden mukaisesti, joiden perustana ovat myös ylipaikalliset yhteiskunnalliset kehityskulut. Toisin sanoen ihmisen ja ympäristön suhdetta ei voida ajatella vain yksisuuntaisena vaikuttamisena, vaan ihmisten toiminta, erilaiset kulttuuriset tekijät ja ympäristön ominaisuudet limittyvät yhteen jatkuvassa vuorovaikutuksessa.

Tiivistä vuorovaikutusta nimenomaan veden ja yhteiskunnallisen todellisuuden välillä on pyritty hahmottamaan *hydrososiaalisen kierron* käsitteen avulla. Hydrososiaalisella kierrolla viitataan prosessiin, jossa veden kierron ymmärretään perustuvan veden kemiallisten ja fyysisten ominaisuuksien ohella myös erilaisiin sosiaalisiin, poliittisiin ja kulttuurisiin tekijöihin, joiden vaikutuksesta veden merki-

tys kulloisessakin kontekstissa rakentuu. Vettä koskevat jaetut merkitykset vaikuttavat puolestaan siihen, miten vesiä hallitaan ja hyödynnetään. (Linton 2014; Linton & Budds 2014.) Käsite on syntynyt vastauksena hydrologiatieteessä vallalla olleelle käsitykselle vedestä mykkänä, teknisesti kontrolloitavana ja yhteismitallistettuna aineena, mikä helposti sivuuttaa erilaiset merkittävät sosiokulttuuriset tekijät, joita veteen tietyissä konteksteissa liittyy (Linton & Budds 2014). Tärkeimpiä seurauksia hydrososiaalisesta veden kierron ajatuksesta on sen huomaaminen, että kaikki vedet eivät ole samanlaisia ja että vesi virtaa luonnonlakien lisäksi myös yhteiskunnallisten tekijöiden, esimerkiksi talouden vaikutuksesta tietyllä tavalla. Vesi ei myöskään merkitse kaikissa tilanteissa ja kaikille ihmisille samoja asioita, ja siksi on myös huomattava, miten vesi vaihtelevine merkityksineen on itsessään aktiivinen osallistuja ja toimija sosiaalisessa, poliittisessa ja kulttuurisessa prosessissa (Ballesterio 2019; Krause & Strang 2016).

Kiiminkijoellakin vesi voidaan ajatella selkälaiseksi ei-inhimilliseksi toimijaksi, joka ohjaa ihmisen toimeliaisuutta omalakisella tavallaan hyvin vaikuttavasti mutta jota ihminen toisaalta yrittää eri tavoin suostutella kulloistenkin kulttuurisidonnaisten tarkoituksien mukaisesti käyttäytymään eri tavoilla. Kun ihminen muuttaa veden kiertoa esimerkiksi rakentamalla vesiväyliä tai ohjaamalla vettä pois tuottavilta metsä- ja peltomailta tai asutuksen laajentamisen vuoksi, voi seurauksena olla odottamattomia vesiin liittyviä ratkaistavia ongelmia jossain muualla, mistä seuraa jälleen uusia ympäristön muutoksia. Käytän-

nössä vesi on usein myös kiivaan määrittelykamppailun ja poliittisen kiistan kohteena. Ajankohtaisena esimerkkinä veden politisoitumisesta Kiiminkijoen alueella täytyy mainita Viinivaaran pohjavesikiista, joka on värittänyt Oulun alueen politiikkaa jo useita vuosikymmeniä. Kiistan keskiössä on eri osapuolten pahasti ristiriidassa olevat käsitykset veden roolista osana Kiiminkijoen vesistöä, kuten myös erilaiset kulttuuriset merkitykset, joita eri toimijat veteen liittävät. Toisille erämaisen Viinivaaran alueen lähteet ovat kulttuurisesti merkittävä luontokohde ja elintärkeä osa paikallista ekosysteemiä. Toisille Viinivaaran pohjavesi mahdollistaisi Oulun alueen vesihuollon varmistamisen vaikkapa äkillisen ympäristöonnettomuuden sattuessa. (Ks. Haanpää 2025.)

Veden kierron tarkastelu voikin kertoa yhteiskunnallisista suhteista ja valtarakenteista, jotka tekevät tietyntyyppisen ympäristöhallinnan ja ympäristömuutokset mahdollisiksi. Yhteiskunnalliset valtasuhteet vaikuttavat siihen, millaiset vettä ja laajemminkin ympäristöä koskevat merkitykset saavat laajimmat ja merkittävimmät asemat poliittisessa prosessissa. Luonnon hallinta voi samaan aikaan siksi joko vahvistaa tai heikentää tiettyjen sosiaalisten ryhmien asemaa. Ympäristömuutokset eivät ole näin ollen koskaan irrallisia yhteiskunnallisista suhteista, vaan vesien hallinta ja muut veden kiertoon tehdyt muutokset kertovatkin siitä, miten luonnon hallintaan liittyvä yhteiskunnallinen valta on jakautunut. (Swyngedouw 2009.)

Hydrososiaalinen kierto käsitteenä kytkeytyy läheisesti yhteiskuntatieteissä laajemmin-

kin yleistyneisiin relationaalsiin ja uusmaterialistisiin teorioihin sosiaalisen todellisuuden luonteesta (ks. Åkerman 2009; Pyyhtinen 2015; Latour 2005; Van Dooren ym. 2016). Nykyisin tutkimuksessa nähdään, että inhimillisten toimijoiden ja rakenteiden ohella erilaiset luonnolliset, materiaaliset ja teknologiset elementit osallistuvat entistä suoraviivaisemmin sosiaalisen ja kulttuurisen maailman muodostumiseen (Latour 2005; Van Dooren ym. 2016). Tätä luonnon ja kulttuurin kytkeytymistä on pyritty ymmärtämään erilaisten käsitteiden avulla, kuten ”luontokulttuuri” (Haraway 2003) ja ”hybridi” (Latour 1993). Käsitteet ohjaavat tarkastelemaan todellisuutta sekoituksena materiaalisia, sosiaalisia ja diskursiivisia elementtejä tekemättä olemuksellisia erontekoja erilliseen luontoon ja kulttuuriin, joiden voidaan ajatella tulleen erotetuksi toisistaan vasta osana länsimaisen kulttuurin modernisaatioprosessia (Latour 1993). Kiiminkijoenkin historiallinen muutos osoittaa, kuinka monimutkaisella tavalla inhimillinen kulttuuri ja luonnolliset prosessit ovat käytännössä vuorovaikuttaneet muodostaen sen luontokulttuurisen hybridisen ympäristön, jossa nykyäänkin toimimme (Åkerman 2009). Ympäristön ja luonnon hallintaan liittyviä ongelmia ei varsinaisesti aiheutakaan kuvaamani dynaaminen suhde luonnon ja ihmisen välillä, vaan ongelmallisempia ovat ne kulttuuriset käsitykset, joiden myötä luonto ja kulttuuri on keinotekoisesti erotettu toisistaan (Latour 1993). Ympäristöongelmissakin on näin ollen kaksi puolta, luonnollinen ja kulttuurinen, joita on kuitenkin vaikea käytännössä erottaa toisistaan (Haila & Lähde

2003). Siksi ympäristöongelmia tulisi tarkastella sekä ekologisinä että kulttuurisina kysymyksinä.

Relationaalisuutta ja muidenkin kuin ihmisten toimijuutta käsittelevä tutkimus on kasvattanut suosiotaan erityisesti nyt entisestään pahenevan ympäristökriisin aikakaudella, kun yhteiskunnallisen todellisuuden irrottaminen materiaalisesta ympäristöstään on osoittautunut entistä epärealistisemmäksi (Van Dooren ym. 2016). Relationaalisuus voi tarkoittaa kulttuuristen ympäristömuutosten kontekstissa myös sitä, että ihmisten ja ryhmien identiteetin ja toiminnan voidaan ajatella kytkeytyvän yhteen luonnon kanssa tietyissä paikoissa. Kulttuurisesti merkittävistä luontopaikoista huolehtimisesta voi tulla olennainen osa yhteisön kulttuurista identiteettiä. Siten luonnonsuojeluun usein liittyvä ajatus luonnon itseisarvosta perustuu käsitteenä myös sosiomateriaalsiin suhteisiin. Näin ajateltuna luonnon arvo syntyy suhteesta, johon merkityksiä luontopaikoille osoittavat ihmiset asettuvat luonnon kanssa tietyssä kontekstissa. (Chan ym. 2016.)

Kiiminkijoen toimijaverkosto

Aloitin Kiiminkijoen alueen ”yhteiskunnallisen maantieteen” sekä ympäristön ja kulttuurin suhteiden verkoston selvittämisen vuoden 2022 kevään aikana osana Luonnonvarakeskuksen, Suomen metsäkeskuksen ja Oulun yliopiston yhteistä MATKI-hanketta (*Maankäyttösektorin ilmastotoimenpiteiden yhteissuunnittelu Kiiminkijoen valuma-alueella*), joka toi-

mi vuosina 2022–2024. Hanke rahoitettiin Maa- ja metsätalousministeriön Hiilestä kiinni -ohjelmasta ja sen tavoitteena oli kehittää Kiiminkijoen valuma-alueen maankäyttöä ilmastokestävämpään suuntaan. Hanke oli monitieteinen ja kansalaisia osallistava kokonaisuus, jossa tuotimme yhdessä alueen toimijoiden kanssa maankäyttösektorin ilmastotoimenpiteiden tiekartan. (Räsänen ym. 2024a.) Suunnitelman käytäntöön viemiseksi suunnitelimme hankkeen jälkeen käynnistettävää valuma-aluekoordinaatiota, jota vetämään perustettiin uusi KIVAKO-hanke¹ syksyllä 2024 (Metsäkeskus 2025).

Jo hankesuunnitelmassa oli tunnistettu, että sosiaaliset ja yhteiskunnalliset tekijät tulevat olemaan läheisesti osa ilmastokestävästä maankäytön suunnittelua, koska maankäytön muutosten katsottiin olevan toimivia vain, jos ne ovat myös sosiaalisesti oikeudenmukaisia ekologisen kestävyuden ja taloudellisen toteuttamiskelpoisuuden ohella. (Räsänen ym. 2024a.) Kaikkeen maankäyttöön Kiiminkijoen alueella liittyikin jo valmiiksi olemassa olevia toimijasuhteita, ympäristön ja kulttuurin historiallisuutta sekä erilaisia joskus risteäviäkin merkityksiä ja intressejä suhteessa alueen luonnonvaroihin ja ympäristöön. Tärkeimpiä haasteita olivat esimerkiksi alueen monimutkaiset maanomistussuhteet, jotka suoraan vaikuttavat mahdollisuuksiin toimia alueella. Erityisesti Kiiminkijoen keskijuoksulta alavirtaan päin valuma-alueen metsänomistus on pääosin yksityistä ja tilakoot suhteellisen pieniä, mikä hankaloittaa yhtenäistä luonnonhoidon suunnittelua ja muiden maankäyttöön liittyvien intressien yh-

teensovittamista. Niinpä kun ryhdyimme pohtimaan tarkemmin tutkimuksen kontekstia ja lopulta tulosten käytäntöön viemistä, täytyi Kiiminkijoen alueen paikallinen sosiaalinen verkosto monimutkaisine toimijasuhteineen ja vaihtelevine luontosuhteineen ymmärtää aivan yhtä olennaisena käsiteltävänä asiana kuin vaikkapa veden virtausreitit, maaperän laatu ja erilaisten teknisten luonnonhoidon toimenpiteiden vaikuttavuus. Vesi itsessäänkin on monin tavoin hankalasti määriteltävissä oleva elementti Kiiminkijoen sosioekologisessa systeemissä, mikä ilmeni erityisesti eri toimijoiden vaihtelevissa veteen liittyvissä näkökulmissa (vrt. de Rijke ym. 2016). Näiden moninaisten ja keskenään joskus ristiriitaitenkin merkitysten selvittäminen muodostui pian tarkemmaksi tutkimustehtäväkseni.

Primääriseen tutkimusaineistooni kuuluu 41 litteroitua teemahaastattelua, tutkimushankkeessa järjestettyjen yhteensä neljän työpajan aineisto sekä kenttäpäiväkirja, johon olen kirjannut ylös osallistuvan havainnoinnin aikana tekemiäni huomioita ja muita muistiinpanoja koko tutkimuksen ajalta (ks. tiheä kuvaus Geertz 1973). Tärkein osa aineistosta muodostui jo hankkeen alkuvaiheissa vuosina 2022–2023. Olen kuitenkin jatkanut lisäaineiston keräämistä vielä tämän jälkeenkin, koska Kiiminkijoen alueen sosioekologiset suhteet ovat luonnollisesti jatkuvassa muutoksessa. Menetelmäni voisikin kuvaila monipaikkaiseksi etnografiaksi, jossa aineistonkeruu ja analyysi sekoittuivat matkan varrella ilman selkeää rajanvetoa (Campbell & Lassiter 2015). Etnografiassa kuvatun kaltainen aineistonkeruu ja sen analyysin vuo-

rottelu on tyypillistä, koska tutkimuskenttä ei aina määrity selkeästi rajattuun paikkaan ja kontekstiin (Huttunen 2010). Palasinkin koko prosessin aikana useita kertoja tutkimuskentälle keräämään lisää aineistoa, vaikka analyysin tuloksia oli jo hyödynnetty MATKI-hankkeen edetessä. Lopetin varsinaisen aineiston keräämisen ja erityisesti haastattelut saavutettuani niin sanotun aineiston kylläntymispisteen, eli uudet haastattelut eivät tuoneet enää sellaista uutta tietoa, joka suuresti vaikuttaisi tutkimustehtävääni (Hirsjärvi & Hurme 2014). Varsinaiset tutkimushaastattelut toteutin löyhästi strukturoituina teemahaastatteluina, joissa kävimme läpi Kiiminkijoen ympäristön muutokseen ja haastateltavien henkilökohtaiseen ympäristösuhteeseen liittyviä asioita. Haastattelujen teemat olivat suhteellisen löyhästi rajattuja ja pyrin antamaan haastateltavien itsensä paljolti määrittellä keskustelujen sisällön, mikä mahdollisti pureutumisen tarkemmin haastateltavien henkilöiden näkökulmaan (Tuomi & Sarajärvi 2003; Hirsjärvi & Hurme 2014). Tutkimushankkeemme tavoitteiden mukaisesti keskustelimme kuitenkin kaikkien kanssa myös ilmastonmuutoksen hillinnästä ja maankäytön toimenpiteistä alueella soveltuvien osin.

Lähdin avaamaan Kiiminkijoen alueen toimijaverkostoa aloittamalla haastattelukieroksen ilmiselvimmistä paikallisista ”kaikkien tuntemista” toimijoista, joiden uskoin tuntevan alueen historiallista muutosta ja nykytilanteesta vallitsevia ongelmakohtia sekä toisaalta mahdollisuuksia ja tarpeita tuleville muutoksille. Haastattelukierros alkoi erityisesti Kiiminkijoki ry:n jäsenistöstä ja muista

alueen ympäristössä toimivista yhdistysaktiiveista, joilla oli pitkän ajan kuluessa kertynyttä ymmärrystä alueen kulttuurin ja ympäristön muutoksista. Uusia haastateltavia sain ennen muuta niin sanotun lumipallomenetelmän avulla, eli pyysin haastateltaviani aina haastattelun aikana mainitsemaan muita henkilöitä, joita minun olisi hyvä haastatella jatkossa. Lisäksi olin alustavasti listannut olennaisia toimijoita jo ennen aineistonkeruun aloittamista, millä tähtäsin erityisesti otokseni monipuolistamiseen. Pian tutkimukseen mukaan ottamani toimijakenttä laajentui paikallisista yhdistystoimijoista metsäalan ammattilaisiin ja edunvalvojiin, erilaisiin luonnonhoidon ja maankäytön asiantuntijoihin sekä alueen hallinnosta vastaaviin virkahenkilöihin. Haastattelin myös monia Kiiminkijokivarren asukkaita ja kävin seuraamassa alueella järjestettäviä tapahtumia ja tilaisuuksia, joiden joukkoon kuului erilaisia paikalliskulttuuria edistäviä kylätapahtumia, mutta myös esimerkiksi metsäammattilaisille ja vesistökuunnostajille suunnattuja maastokäyntejä.

MATKI-hankkeessa järjestämiimme työpajoihin kutsuimme erilaisia intressiryhmiä edustavia toimijoita hyvin laajalla otannalla keskustelemaan kerätyn haastatteluaineiston perusteella esiin nostamistamme teemoista sekä varsinkin erilaisista Kiiminkijokea koskevista toiveista ja uhkakuvista. Haastatteluaineiston lisäksi työpajoissa hyödynnettiin myös hankkeen aikana koottua paikkatietoaineistoa sekä muuta maantieteellistä tutkimusta. Työpajoissa lopulta määrittelimme yhdessä osallistuneiden henkilöiden kanssa perustan hankkeen lopputulokseksi julkais-

tavalle maankäytön ilmastotoimenpiteiden tiekartalle. Tiekartta suunniteltiin siten, että se puhuttelisi mahdollisimman laajaa joukkoa toimijoita ja että sen sisällöt olisivat mahdollisimman käytännöllisiä jatkotoimien kannalta. (Ks. *actionable knowledge* Räsänen & Sarkki 2024.)

Kenttätyön edetessä Kiiminkijoen alueen luonnonympäristön ominaisuudet sekä tärkeimmät sijainnit piirtyivät esiin entistä tarkemmin omassakin mielessäni. Olennainen osa osallistuvan havainnoinnin menetelmäni olikin kiinnittää huomiota ihmistoimijoiden lisäksi myös ympäristön ominaisuuksiin, sen historiallisuuteen ja erityisesti erilaisten inhimillisten ja ei-inhimillisten toimijoiden suhteisiin. Näin pyrin saavuttamaan mahdollisimman laajan ja monipuolisen käsityksen Kiiminkijoen luontokulttuurista. Tällaisen ”monilajisen” etnografisen metodin keskiössä on se huomio, että sosiaalinen ihmisten havaitsema todellisuus muodostuu vuorovaikutuksessa myös aineellisen maailman kanssa ja että ihmiset luovat suhteita muihinkin kuin vain toisiin ihmisiin (Van Dooren ym. 2016). Kun ympäristö ymmärretään aiemmassa luvussa kuvaamalla tavalla inhimillisten ja luonnollisten prosessien yhdessä muodostamaksi ja jos toimijuus vieläpä määritellään pelkkää ihmisten toimijuutta laajemmin yksinkertaisesti ”kyvyksi vaikuttaa toisiin” (ks. Latour 2005), asettuu etnografisenkin tutkimuksen kohteeksi laajasti ottaen kaikenlaiset suhteet ja kytketymsiset rajoittamatta tutkimusta vain ihmisiin. Jos maailma ajatellaan itsessään aktiivisempänä ja toiminnallisempänä, syntyy tilaa myös uudenaikaisille tavoille

ymmärtää ympäristön muutosta ja ihmisen osaa ympäristössä. (Van Dooren ym. 2016.)

Etnografisen aineiston rajoitukset ovat kuitenkin ilmeisiä, mitä tulee muiden kuin ihmisten havainnointiin. Ihmisinä meillä on omat ruumiilliset ja kulttuuriset tapamme havainnoida ja suhteutua ulkopuoliseen maailmaan, minkä vuoksi omat käsityksemme luonnosta itse asiassa osaltaan tuottavat sen luonnon, jota havainnoimme. (Haila & Lähde 2003; Kalanti 2010; Van Dooren ym. 2016.) Etnografinen metodi on myös perinteisesti ymmärretty pyrkimykseksi ymmärtää tutkimukseen osallistuvien henkilöiden henkilökohtaisia näkökulmia tutkijan omien arveluiden ja tulkinnan ohella. Tämän niin kutsutun *emic*-näkökulman tavoittaminen muiden kuin ihmisten kohdalla on tietysti käytännössä hyvin vaikeaa, ellei mahdotonta. (Madden 2010.) Siksi tulkintoja muiden kuin ihmisten merkityksestä osana sosiaalista todellisuutta on tehtävä harkiten ja kriittistä itsereflektiota noudattaen. Käytännössä myös tässä tutkimuksessa haastateltavien kertomukset ympäristön ja kulttuurin suhteista korostuvat omien arvelujeni sijasta. Olen kuitenkin pyrkinyt kontekstoimaan muuta aineistoani havainnoimalla suoraan myös Kiiminkijoen alueen ympäristön monilajisia toimijasuhteita itsessään tai esimerkiksi tukeutumalla kartta-aineistoihin.

Oma tutkijanpositioni muuttui jonkin verran aineistonkeruun edetessä. Olen itse alun perin kotoisin Kiimingistä ja Kiiminkijoki olikin minulle ennestään tuttu, tosin hyvin pinnallisella tasolla. Olen asunut suurimman osan aikuisiästäni Etelä-Suomessa, jo-

ten aloitin aineiston keräämisen käytännössä ulkopuolisen asemasta. Asioiden ja ihmisten suhteet sekä alueen luontoon ja luonnonhallintaan kytkeytyvä poliittisuus eivät olleet minulle tuttuja, kuten ei ollut myöskään alueen tarkempi ympäristöhistoria. Hiljalleen tulin kuitenkin tutuksi Kiiminkijoen ja sen ympäristön asukkaiden kanssa ja opin ymmärtämään alueen erityispiirteitä ja -kysymyksiä. Aineistonkeruun ja hanketöiden edetessä roolini muuttuikin ulkopuolisesta tarkkailijasta aktiiviseksi osallistujaksi, kun pelkkä asioiden kuvailu alkoi osallistavan prosessin tuloksena johtaa konkreettisiin ja normatiivisiin jatkosuunnitelmiin. Asioihin sotkeutumiseni konkretisoitui viimeistään vuoden 2024 keväällä, kun ryhdyin Kiiminkijoki ry:n sihteeriksi, mikä on tarkoittanut suhteellisen merkittävää muutosta tutkijanpositioissani. Nykyään minun on käytännössä mahdotonta asettua niin sanotun neutraalin tai puolueettoman tarkkailijan rooliin Kiiminkijoen aluetta tarkastellessani, koska olen itse mukana alueen asioiden ajamisessa tietyn ryhmittymän sisällä. Kiiminkijoki ry:n roolina alueella on tehdä Kiiminkijokea tunnetuksi virkistys- ja matkailukohteena sekä edistää matkailuelinkeinon, luonnon virkistyskäytön ja jokivarsiseudun sekä vesistön luonnontaloudellista kehittämistä. Näin ollen Kiiminkijoen ympäristön tila sekä alueen kulttuurin elinvoima ovat minulle henkilökohtaisestikin tärkeitä asioita, mikä luonnollisesti vaikuttaa omaankin positiiooni tutkijana. Pyrin kuitenkin pitämään tutkijanroolini erillään yhdistystoimijan roolistani ja pureudun tutkimustehtävääni mahdollisimman monipuolisella

tavalla hyödyntäen koko keräämäni tutkimusaineistoa.

Monimerkityksellinen vesi

Käsitykseni Kiiminkijoen ja sen ympäristön merkittävimmistä muutoksista muodostuipian aineistonkeruun edetessä. Useimmat haastattelemani ihmiset pitivät suurimpana ympäristömuutoksena sitä, miten aluetta on muokattu monin tavoin erityisesti metsätalouden tarpeisiin varsinkin 1900-luvun jälkimmäisellä puoliskolla. Vaikka näiden toimenpiteiden ajateltiin pilanneen vesistöjä, niiden koettiin usein olleen tarpeellisia ja suorastaan välttämättömiä sodan jälkeisen Suomen taloudellisen kasvun kannalta (ks. Enbuske & Ruuskanen 2021). Myös metsäalalla on haastatteliemi metsäammattilaisten mukaan hyvä käsitys niistä negatiivisista vaikutuksista, joita vesistöille on aiheutettu. Kuivatustointa sekä muuta rajuakin maanmuokkausta ei kuitenkaan sinänsä haluta jälkeen päin moralisoida, vaan tiettyjä ympäristönhallinnan muotoja pidetään aikaansa kuuluneina ja osin välttämättöminäkin tapoina mahdollistaa alueen kehittyminen, kuten kahdesta metsäalan edustajan haastattelusta käy ilmi:

Ojitus on semmonen että sitä ei voi kieltää, ettekö se ois noita vesistöjä pilannut, mutta sitten jos ojituksia ei ois tälläkin valuma-alueella tehty, niin kyllä se ois niin kun metsän kannalta, missä metsä kasvais, niin se olis aika vähäistä. – – Että kyllähän sillä ojituksella, mitä silloin on tehty, niin tätä metsänkasvupinta-alaa, niin onhan sitä

saatu hirviänä lisää. Niillä turvemaidella ojitetuilla, missä se on ollut niin kuin oikein, elikkä siellä on saatu puu kasvamaan, niin siellähän ne on ne hiilinielut kuitenkin. (Metsänhoitoyhdistyksen metsäammattilainen 2022.)

Tietysti pitää muistaa se, että mihin maailman aikaan nämä päätökset on tehty niin jokien valjastamisesta kuin näistä ojituksistakin, että kyllähän ne rahat on 50-luvulla ja 60-luvulla Suomen jälleenrakentamiseen ja sotakorvauksiin tarvittu. Ja sillä on Pohjois-Suomen teollisuus polkastu tyhjältä ja suurin piirtein kaikki se hyvä saatu tänne aikaan, mitä täällä on. Muuten me eletäis sitä 30-luvun agraarisuomea täällä edelleen. (Metsäalan edunvalvoja 2022.)

Kun tarkastellaan Kiiminkijoen alueen turvemaidella sijaitsevia metsiä, voidaankin selvästi huomata, kuinka suuri vaikutus metsäteollisuuden laajentumisella 1900-luvun aikana oli Kiiminkijoen ympäristön muuttamisessa. Puhe puupelloista tai plantaaseista voi tuntua kärjistävältä, mutta kiistatta muutoksen luonnonmetsistä ja avosoista alueelle tyyppilliseen tasaikäiseen männikköön sekä ojituksista aiheutuneeseen vesien pilaantumiseen voidaan todeta olleen huomattava. Alla olevassa kuvaparissa (ks. kuvat 2 ja 3) on havaittavissa hyvin selkeästi, miten muutamassa vuosikymmenessä laajoja alueita on muokattu metsätalouden ja turvetuotannon tarpeisiin. Kuvat esittävät Hetekylän aluetta Kiiminkijoen suurimman sivu-uoman Nuorittajoen yläjuoksulla. Vastaavan tyyppistä maisemaa tavataan hyvin laajasti erityisesti Pohjois-Pohjanmaan alavilla rannikkoseuduilla:

Kuten haastattelemani metsäalan toimijat kertovat, ojittamalla saatiin runsaasti uutta metsää kasvamaan Kiiminkijoen valuma-alueelle. Alueen turvemaidista on ojitettu yli puolet ja näin ollen hyvin merkittävä osa alueen puun tuotannosta on peräisin turvemaiden metsistä. (Räsänen ym. 2024a.) Valtakunnan laajuisesti noin kolmasosan suometsäojituksista arvioidaan kuitenkin olleen niin sanottuja virheojituksia, eli ojaa on kaivettu sinnekin, missä kuivatuksesta ei ole ollut mitään mainittavaa hyötyä (Lindholm & Heikkilä 2006). Kiiminkijoesissäkin runsaat metsätalouden vesistö päästöt ovat kokonaisuutta tarkastellen merkittävät ja metsätalous on kollektiivisesti suurimmassa vastuussa vesistöjen pilaantumisesta. Uuden tutkimuksen valossa näyttää myös siltä, että vanhat metsäojat eivät aiemmin oletetulla tavalla aina ennallistu itsestään, vaan ravinnekuormituksen niin sanottu ojituslisä säilyy vuosikymmeniä selvästi suurempana kuin luonnontilaisilla turvemaidella (Sarkkola ym. 2024). Ojittamisen myötä kuivilleen jäävä turve myös hajoaa ajan myötä, mikä muuttaa turvemaiden koostumusta pysyvästi ja johtaa merkittäviin ilmastopäästöihin (Ikkala ym. 2021; Marttila & Kløve 2010).

Maata on tosin muokattu ja vesiä pyritty hallitsemaan huomattavasti varhaisemmassakin vaiheessa, kun esimerkiksi järviä kuivatettiin erityisesti 1800-luvulla uuden viljelysmaan hankkimiseksi. Ilmakuvien (s. 122 ja 123) vasemmassa ylänurkassa näkyvää järvikuiviota (Jurvasenlampi) on pyritty pitämään kuivana vielä 1900-luvunkin puolella avaamalla suhteellisen nopeasti liettyvää kuivatuskanavaa

Ilmakuva Hetekylästä vuodelta 1957. Kuvassa näkyy vielä suhteellisen luonnontilaisia soita ja metsiä. Vasemmassa yläreunassa näkyy soistunut Jurvasenlampi, joka kuivattiin 1800-luvulla heinäviljelyä varten. Alareunassa näkyy palanen Nuorittajokea, joka on Kiiminkijoen suurin sivu-uoma. Aineistolähde: Maanmittauslaitoksen ortokuvat. CC-BY 4.0

alueen keskellä. Tätä toimintaa kuvailli paikallinen alueen historiaan perehtynyt asukas seuraavalla tavalla:

Sitähän melkein sadan vuoden ajan kuivateltiin loppujen lopuksi. Jos aattelee, että 1800-luvun puolesta välistä, milloin otettiin ne ensiaskeleet, niin tuonne vähän ennen kuin sota alkoi, niin sinne asti perkkailtiin ja laitettiin. Ja taidettiin

sota-ajan jälkeenkin vielä sitten perkata nuita ojaia vielä. Sehän tämä alue on niin semmosta soista ja pudotuskorkeudet on niin pieniä, että oli pakko tehdä jotakin. Joka talossa oli viljelyksiä ja karjaa, ja ihmiset halus kuitenkin täällä asua, kun tässä on kuiteskin se asutushistoria aika pitkä. Kukaan ei halunnut täältä siihen aikaan lähteä ja isoja perheitä oli ja sillä lailla, niin aateltiin että se ois hyvä homma, mutta... Kyllä

Ilmakuva Hetekylästä vuodelta 2024. Kuvassa näkyy korostettuna ojaverkosto, joka kattaa hyvin merkittävän osan alueen pinta-alasta. Jo ennallistumaan jätetyt turvetuotantoalueet näkyvät kuvassa selvästi. Aineistolähde: Maanmittauslaitoksen ortokuvat, ja NLS-FI INSPIRE Hydrography Theme Dataset. CC-BY 4.0.

minun mielestä ne hyödyt jäi loppujen lopuksi aika lyhytaikaiseksi sitten kuitenkin. Ottaen huomioon, että kuinka valtavan suuria hankkeita ne oli. (Hetekylän asukas 2023.)

Yllä olevassa lainauksessa tulee hyvin esille se eetos, jolla ympäristöä Kiiminkijoen alueella laajemminkin on muokattu. Maan on haluttu tuottavan alueen asukkaille ja ympäristöä on

täytynyt hallinnoida tätä tarkoitusta varten. Tämä kasvuun ja taloudelliseen kehitykseen perustuva ympäristösuhde onkin johtanut laajoihin muutoksiin jopa niissä tapauksissa, joissa toiminnasta ei ole ollut mainittavaa hyötyä. Ympäristömuutosta taloudellisen kehityksen tarpeisiin voidaankin ajatella tietynlaisen ajan hengen heijastumana, jossa edistyksen ideologia on saanut materiaalisen

Heteojan perkaus vuonna 1938. Valokuva jäljennetty Ritva Jurvansuun luvalla (ks. Jurvansuu, J. A. 2020).

muotonsa ympäristön tilassa. Tarkemmin maankäytön produktivistista eetosta, jossa työ ja instrumentaalinen ympäristön hallinta määrittelevät ihmisten suhdetta luonnonympäristöihin, olemme kuvailleet toisaalla (ks. Heikkinen ym. 2025).

Vaikka ympäristön hallinnalla on eittämättä saatu aikaan paljon taloudellista kasvua, joka koettiin omiana aikanaan välttämättömäksi, Kiiminkijoen ympäristö on tämän seurauksena monin paikoin muuttunut paikallisten ihmisten näkökulmasta huonoon suuntaan:

Metsäteollisuus on aikoinaan nämä lobannut nämä Suomen metsälait ja näin, että se on saatu siihen, että sitä puuta saadaan. Elikkä se on ollut se puun runko, mitä tavoitellaan. Puun runko ja se puuainees. Mutta se on ollut niin kapea-alaista, että siellä ei oo ollut sellaista feminiinistä näkökuntaa haluttu huomioida. Lainsäädäntö on pitänyt tehdä sen kovan mukaan, jossa ei oo ymmärretty tätä biologiaa. Siitä saa nyt sitten... Luonto on saanut maksaa siitä. Meret ja joet ja kaikki, eliöt. Ne on saanut siitä maksaa. Että ”Suomi elää metsästä”. (Kiiminkijoen alueella toimiva matkailuyrittäjä 2022.)

Se uittohomma loppui sitten tuota 1958. Niin silloinhan siinä riemu repesi, että vaan nythän sitä kyllä päästään kalalle kunnolla, että ei ole uitto haittoina ja saatiin hyvin kallaa. Lohi nousi ja taimenta tuli ja harria oli kosket täynnä. No sitä iloa ei riittänyt sitten kun tänne -83, kun aukaistiin ensimmäiset turvesuot, niin sitten rupesi tulemaan turvetta alas tuolta. Tässä oli 15 turvesuota kaikkiaan toiminnassa tässäkin Kiiminkijoen valuma-alueella. Niin se pilasi sitten tuon veden laadun. (Kiiminkijoen alueen asukas ja yhdistysaktiivi 2022.)

Kokonaisuutena voidaan sanoa, että Kiiminkijoen alueen toimijoiden keskuudessa, mukaan lukien metsäalan edustajat, vallitsee kohtuullisen selkeä yksimielisyyttä siitä, miten ja miksi alueen vesistöt, metsät ja suot ovat muuttuneet. Luonnollisesti muutokset vaikuttavat hyvin eri tavoin eri ihmisiin ja siksi kokemukset muutosten seurauksista ovat vaihtelevia. Tiedonpuutteen sijasta olennainen ristiriita vallitsee ympäristöä ja erityisesti vettä koskevien kulttuuristen merkitysten välillä, millä on seurauksia myös vettä koskevan tiedon tuottamisen kannalta. Luonnosta tuotettu tieto ei ole koskaan suoraa heijastumaa objektiivisesta todellisuudesta, vaan tiedon muodostukseen vaikuttavat myös esimerkiksi tiedon tuottajan näkökulma, merkityksenanto ja tavoitteet (Turnhout 2018). Toisin sanoen tieto siitä, miten asiat ovat, sekoittuu helposti sen kanssa, miten asioiden pitäisi olla (Jasanoff 2010).

Käsitykset vedestä kytkeytyvätkin hyvin olennaisella tavalla siihen, mitä vesienhallinnan suhteen kuuluisi kenenkin mielestä teh-

dä (Linton & Budds 2014). Metsätaloudelle ja muulle teolliselle maankäytölle, kuten erityisesti turvetuotannolle, vettä on usein liian paljon ja väärässä paikassa ja siten vesi määrätty korostetusti hallittavaksi ongelmaksi. Huomio kiinnittyy metsän kasvun takaamiseen, jota liian korkea pohjaveden pinta uhkaa. Sen vuoksi metsäojia on perinteisesti vedetty hyvin voimakkaalla kädellä, mikä on jättänyt pitkäikäisiä seurauksia ympäristöön (Lindholm & Heikkilä 2006). Kuten monet metsäalaa edustavat haastateltavani ovat kertoneet, metsänomistajan pääasiallinen motiivi metsän omistamiselle on siitä saatava tuotto, mikä on vallitsevassa yhteiskunnallisessa tilanteessa hyvin ymmärrettävää. Yksittäiset metsänomistajat saattavat haluta asettaa omistamiaan maita suojeluun, mutta laajassa mitataavassa metsätalousintressi on tärkeämpi maankäytön motiivi. Suojelutoimenpiteitäkin tehdään useimmiten vain sillä ehdolla, että voidaan varmistaa metsän vettymishaittojen minimointi. Metsäalallakaan on kuitenkin harvoin periaatteessa mitään ympäristönäkökulmia vastaan, mutta samaan aikaan varsinkin Pohjois-Pohjanmaan tasaisille turvemaille kasvatetut metsät ovat vesitalouden hallinnan näkökulmasta haastavia. Siksi näillä alueilla väistämättä edelleen tehdään jonkinasteista kunnostusojittamista ja muuta vesienhallintaa, josta voi seurata haittoja alempana vesistöissä. Kun metsätaloutta harjoitetaan vielä yhteiskunnallisessa tilanteessa, jossa yksityisomistuksen suoja on suuri ja osallistumista yhteisiin tavoitteisiin ei kunnolla kompensoida, voi metsänomistajia olla joskus vaikeaa motivoida vesiensuojeluun.

Haastatellessani luonnonhoidon kanssa tekemisissä olevia vapaaehtoisia yhdistystoimijoita huomioni kiinnittyi siihen, kuinka metsätalouden näkökulma on saanut niin vahvan aseman myös muiden kuin metsätaloustoimijoiden keskuudessa. Usein paikallista vesistökuunnostusta tehdään vapaaehtoisvoimin, monesti eläkeläisten toimesta, ja verrattain pienillä resursseilla. Metsätalouden asemaa ei välttämättä kuitenkaan haluta kyseenalaistaa sen aiheuttamista haitoista ja suuremmista resursseista huolimatta. Ristiriitaa vältetään siksikin, että yhteistyö mahdollistuisi myös tulevaisuudessa. Kulttuurinen ympäristönmuutos on siis johtanut tilanteeseen, jossa metsätaloudessa vallitseva käsitys vedestä on saavuttanut niin vahvan sosiaalisen faktan aseman paikallisessa hydrososiaalisessa kompleksissa, että sitä ei voida ohittaa huolimatta aiheutuvista haitoista tai paikallisesti merkittävistä ympäristötavoitteista. Jos kunnostettavien alueiden maanomistajien näkökulmat täysin sivuutetaan, ei hyviäkään suunnitelmia saada vietyä käytäntöön saakka. Siksi vesiensuojelua tehdään usein metsätalouden ehdoilla, ei toisinpäin:

Ihmisen näkökulma pitää olla mukana, mutta niin pitää olla sitten myöskin metsänomistajien näkökulma, koska me emme muuten pääse tässä eteenpäin. Meidän pitää välttää vastakkainasettelua kaikin keinoin. Meidän pitäis löytää semmosia toimintatapoja, että metsätalous voi jatkaa kuta kuinkin niin kuin se metsänomistajan mielestä on järkevää, mutta tehdään se pienemmillä ympäristövaikutuksilla. (Vesienhoitoyhdistyksen aktiivi 2022.)

Veden rajaaminen merkitykseltään vain kontrolloitavaksi elementiksi, jota on joko liikaa tai liian vähän, tietysti sivuuttaa monia veden paikallisia ja partikulaarisempia merkityksiä, joissa voivat korostua esimerkiksi kotiseudun lähiluonnon hyvä tila sekä lähivesistöjen käyttöarvo. Myös politiikkatasolla, erityisesti Euroopan unionin tavoitteissa, ilmastonmuutoksen ja luontokadon kaltaiset haasteet ovat kyllä korkealla asialistalla, mutta ympäristön tarkasteleminen makrotasolta, paikallisista toimijasuhteista ja kulttuurisesta kontekstistaan irrotettuna, voi tuottaa paikalliseen todellisuuteen sopimattomia päätelmiä ja ajatuksia ratkaisuisista. Haastatteleman vesistökuunnostajan mukaan ympäristöpolitiikassa vallitseekin vettä koskeva abstraktion ja partikulaarisuuden välinen ristiriita. Olisi tärkeää ottaa enemmän huomioon paikallisesti vesistöjen lähellä asuvien tai niillä toimivien ihmisten oma merkityksenanto ja näkökulma suhteessa paikalliseen ympäristöön. Tämä on edellytys sille, että ihmisiä saadaan mukaan lähiympäristönsä kunnostamiseen:

Kun puhutaan (EU:n) vesipuitedirektiivistä ja sen tarkoittamasta hyvästä tilasta, niin se on eri asia kuin hyvä tila ihmisten kannalta. Se direktiivi ei tunnista ihmistä ollenkaan. Siellä on vaan nämä levät, pohjaeläimet, kalat ja vesikasvillisuus, jotka on arviointikriteerejä. Tietysti kemikaalit. Mutta käyttöhaitta ihmisen näkökulmasta ei oo kriteeristöissä ollenkaan. – – Ei ihmisiä, yksilöitä, kiinnosta hirveästi, että miten pohjaeläimet voi, vaan niitä kiinnostaa veden käyttökelpoisuus. Ja jotta me saatais ihmiset mukaan näihin talkootöihin, niin silloin pitää olla

se ihmisen näkökulma. (Vesienhoitoyhdistyksen aktiivi 2022.)

Veden merkitysten moninaisuuden ymmärtäminen onkin hyvin olennaista, kun pohditaan ympäristönhallintaa ja sen suojelua. Paikallisiin kunnostuksiin ei löydy elintärkeää paikallista aktiivisuutta, jos toimenpiteet suunnitellaan ja arvioidaan yksinomaan laajempien kansallisten tai kansainvälisten kestävyystavoitteiden mukaisesti, jolloin vesistöjä konkreettisesti käyttävien näkökulma jää sivuun. Samaan aikaan myös ympäristöä taloudellisesti hyödyntävien näkökulma on huomioitava, koska ympäristön hallinta on hyvin suurelta osin maanomistajien käsissä. Tämä oli olennainen havainto myös suunnittellessamme MATKI-hankkeen lopputuotosta, eli maankäytön ilmastotoimenpiteiden tiekarttaa (Räsänen ym. 2024b). Hankkeen alkuperäinen lähtökohta oli ilmastomuutoksen hillitseminen maankäyttösektorilla, mutta totesimme nopeasti, että pääasiallisesti tähän tavoitteeseen keskittyminen ei johda konkreettisiin muutoksiin alueella. Ilmastomuutoksen hillinnän merkitystä ei kukaan haastatelluista tai työpajoihin osallistuneista kiistänyt, mutta toimenpiteet pitäisi silti valtaosan mielestä suunnitella monitavoitteisesti ja myös paikallisesta näkökulmasta vaikuttavalla tavalla, ei siten että tavoitellaan abstrakteja ilmastohyötyjä samalla sivuuttaen paikalliset ympäristön käyttömuodot. (Räsänen & Sarkki ym. 2024.) Tutkimusprosessin aikana käydyissä keskusteluissa, haastatteluissa ja työpajoissa onkin noussut useasti esille, kuinka tärkeää on huomioida myös kokonaisvaltai-

sen ympäristösuhteen, elävän paikallisidentiteetin ja alueen asukkaiden henkilökohtaisen kiinnostuksen merkitys osana luonnon tilan kohentamista.

Paikalliskulttuuri luonnon tilan takeena

Luontosuhteen merkityksestä keskusteltiin muun muassa Ylikiimingissä vuonna 2022 järjestetyssä ”Kihinää Kiiminkijoella” -kylätapahtumassa, jonka aiheena olivat erilaiset Kiiminkijoen alueella meneillään tai suunnitteilla olevat ympäristön tilaa koskevat hankkeet sekä paikalliskulttuuri. Mukana oli jokivarren asukkaita, mutta myös erilaisia vesistökuunnostusten, muun luonnonhoidon ja myös paikallisen perinnekulttuurin kanssa aktiivista työtä tekeviä. Keskustelijat motivoivat toisiaan kunnostuksiin sekä paikalliskulttuurin arvostukseen, jonka koettiin rakentuvan jokiluonnon itsensä ympärille. Vieraantumisen yhteisöllisestä elämäntavasta ja henkilökohtaisesta luontosuhteesta koettiin suurimmaksi uhkaksi alueelle. Monet totesivat, että jos paikalliset merkityksenannot suhteessa joken hiipuvat tai jos jokea aletaan pitää itsensänselvyytenä, niin ulkopuoliset puolestaan voivat antaa joelle jonkin toisen merkityksen. Muun muassa erilaiset laajat suunnitteilla olleet luonnonvarojen hyödyntämiseen liittyvät hankkeet koettiin uhkaavina, koska toteutuessaan ne voisivat muuttaa alueen yhteisöllisyyttä ja luontosuhdetta. Vuonna 2022 vielä yhtenä merkittävimmistä potentiaalisista uhkista esiintyi Iijoen ja Kiiminkijoen väliin sijoittuvalle Martimojoen alueelle kaavailtu

kaivoshanke, joka kuitenkin kaatui malminetsintä lupaa hakeneen yhtiön vetäytyttyä hankkeesta valitusprosessin jälkeen. Ylikiimingin tapahtumassa käytiinkin runsaasti keskustelua paikallisesta aktiivisuudesta ja tarpeesta puuttua havaittuihin epäkohtiin heti kun niitä ilmenee. Samalla paikallidentiteetin aktiivinen kohottaminen nähtiin tärkeäksi, koska koettiin, että muiden arvostus voidaan saavuttaa vain arvostamalla jokea ensin itse. Eräs keskustelija kuvasi Kiiminkijokea ”ujoksi joeksi”, jonka yhteydessä ei puhuta kauniista ”jokilaaksosta” ja sen hienosta luonnosta. Jokea ei ole tehty samalla tavalla tunnetuksi kuin viereisiä jokia, minkä olisi muututtava tietoisuuden lisäämiseksi.

Kulttuuristen ympäristönmuutosten kiertojen ajatusten kannalta olennaisinta näissä puheenvuoroissa oli se huomio, että paikallinen kiinnostus, elävä luontoon kytkeytyvä kulttuuri ja aktiivinen kansalaistoiminta vaikuttavat olevan monien mielestä edellytys luonnon hyvän tilan säilymiselle. Jos tämä kiinnostus puuttuisi, alue voisi muuttua tavalla, joka ei ole linjassa paikallisten näkemysten kanssa. Kiiminkijoen alueella onkin ollut monia vesistön tilaa uhkaavia kehityskulkuja ja hankkeita, joista osa on kuitenkin saatu estettyä aktiivisella kansalaistoiminnalla. Paljon harmia herätti muun muassa tapaus, jossa suuria määriä Oulun alueen yhdyskuntalietettä läjitettiin Ylikiimingin Hakasuolle niin, että paikallisten piti puuttua asiaan viranomaisreittejä (Klemetilä & Ervasti 2020). Tapauksesta kertoo paikallinen kalatalousalueen aktiivi seuraavasti:

Ne sitten hokas, että ne ostaa vanhoja turvesoita ja rupiaa sinne ajamaan (yhdyskuntalietettä). – – Siihen ei ois kukaan puuttunut, mutta kun paikalliset siihen hajuun sitten tuota... Sano että kun kämpässä haisi sisälläkin, vaikka oli kaikki räppänät kiinni, että se niin tunkeutu ja tuntu että se tarttuu joka paikkaan se haju ja sillä tavalla. Ja sitten me ruvettiin siihen perään kuuluttamaan. – – Me siitä niin kun taisteltiin ja taisteltiin ja koitettiin niitä viranomaisia saada toimimaan, että ne kieltäis sen. No sitten ne jossain vaiheessa sen kielsi, mutta siinä vaiheessa oli kuitenkin jo 200 tonnia ajettu sitä sinne. (Kalatalousalueen edustaja 2022.)

Muita Kiiminkijoen alueella merkittäviä suunnitteilla olevia vesistöön mahdollisesti vaikuttavia hankkeita ovat olleet esimerkiksi Välimaan jätteenkäsittelylaitos, jonka suhteen on käyty pitkää oikeustaistelua, samoin kuin Viinivaaran pohjavesiasian ja Martimojoen kaivoshankkeen kanssa. Monet paikalliset ovat kuitenkin olleet luottavaisia sen suhteen, että joen tilaa saadaan parannettua aktiivisella toiminnalla ja että lailliset prosessit riittävät haitallisten hankkeiden estämiseen. Tilannetta kuvasi paikallinen luonnonsuojeluaktiivi:

Minä nään tulevaisuuden parempana kuin nykyisyyden. Jos nämä saadaan nämä, mitä mää olen luetellut. Välimaa, sitten tuo Viinivaara ja sitten se malminetsintä (Martimo 1 -hanke), jos me saadaan malminetsintä lupaprosessit sillä tavalla, että ympäristöluvut tiukennetaan. Tai sitten jopa, että ne ei saa esimerkiksi ollenkaan sitä ympäristölupaa, niin minä näen Kiiminkijoen valuma-alueen tulevaisuuden parempana kuin men-

neisyyden. (Paikallisen luonnonsuojelujärjestön aktiivi 2022.)

Paikallisten aktiivisuuden varaan jäävä ympäristön hyvän tilan säilyminen on kuitenkin paikallisten itsensäkin mielestä suhteellisen hataralla pohjalla. Kiiminkijoen alue on hyvin harvaan asuttua ja sitä koskevat samantyyppiset etenevän kaupungistumisen ja tyhjenevän maaseudun dynamiikat kuin Suomessa ja Euroopassa laajemminkin. Haastattelemieni vesistöaktiivien näkökulmasta vapaaehtoisten harteille laskeutuva vastuu tuntuukin kohtuuttomalta, kun samaan aikaan joudutaan vartioimaan, kuten Hakasuon jätelietetapauksessa, että jopa institutionaaliset toimijat noudattavat lakeja eivätkä tule kerralla pilanneeksi paljon työtä vaatineita kalasto- ja vesistökuunnostuksia. Vaikka monia yksittäisiä joen tilaa heikentäviä hankkeita onkin saatu estettyä aktiivisella toiminnalla, on otettava huomioon epäsuhta, joka hankkeiden edistäjien ja paikallisten vesistökuunnostajien välillä usein ilmenee. Paikalliset ihmiset puhuvat usein siitä, kuinka paikallista luontoa joutuu jatkuvasti puolustamaan erilaisia ulkoapäin tulevia uhkia vastaan, mikä koetaan kuormittavaksi:

Ihan helevetinmoinen tappelu oli niin kun näitten viranomaisten kanssa. Että miksi tämmöstä annetaan tapahtua (Hakasuon jätelietetapaus). Ja sieltä sitten laskuojat tulee ja ne laskee Kiiminkijokeen tuosta Vepsänjoen kautta. Niin se on vähän pikkusen turhauttavaa... Se on semmosta paperisotaa koko ajan. Että kirjoita lausuntoa, että tuota... Se meitä työllistää paljon.

Haastattelija: Joo. No se on hyvä, että jotkut tekee. Mutta sitten toisaalta, että jos se on niin kun tämmösen varassa, että riittää innostuneet tekijät. Että jos niitä ei ois, niin... Mitä sitten?

Se on justiin se, että tavallaanhan se on niin kun muutamien ihmisten varassa, että se jotenkin pysyy niin kun pinnalla... Etes niin kun hengissä koko homma. (Kalatalousalueen edustaja 2022.)

Samalla jo pelkästään uhkien olemassaololla on oma affektiivisuutensa niiden muuttaessa mielikuvia alueen ympäristöstä ja sen tulleisuudesta.

Mulla on tota piakkoin... tai opiskelut melko loppuvaiheessa, eläinlääkäriksi mun tytär, niin hän ensiksi innostui sitä, että hän voi perustaa tänne klinikan. Että kyllä hyvän eläinlääkäriin perässä kuitenkin tullaan pitkiäkin matkoja. Mutta sitten kuului tämä, että tää on malminetsintäalue. Sitteen alkoi se niinku että ahaa, että mahdollisesti kaivos tulee jossakin vaiheessa. Hän sitten pisti jarrut päälle, että ei. Ei hän halua semmoiseen paikkaan missä on kaivos. – – Tämmöisiin asioihin niinku tää luonto liittyy ihan kaikkeen meidän inhimilliseen toimintaan. (Kiiminkijoen alueen asukas 2023.)

Monille Kiiminkijoen alueen luonnosta ja kulttuurista kiinnostuneille ja niiden edistämiseksi aktiivisesti toimiville paikallisen identiteetin ja kulttuurin kytkös luonnon hyvän tilan säilymiseen on elimellinen. Ihmiset puhuvat paljon siitä, kuinka suhde luontoon on välttämättömyys ympäristön, mutta myös henkilökohtaisen hyvinvoinnin kannalta.

Siksi ympäristön paremman tilan tavoittelun pitäisi monen mielestä lähteä liikkeelle ihmisten asenteiden ja ympäristösuhteen rakentamisesta ja siitä, että paikallisten ihmisen toimintaa arvostettaisiin enemmän. Keskustelimme erään Kiiminkijoen varresta kotoisin olevan henkilön kanssa luontosuhteesta muun muassa seuraavalla tavalla:

Se oli hyvä, että sää käytit itsekin sitä sanaa ”suhde” koska siitähän siinä on kysymys. Ja se ei ole pelkästään suhde tuohon jokeen, vaan se on myös suhde luontoon ja sitä kautta se on myös suhde itseensä. Mää ajattelen näin, että me olemme osa luontoa, ihmisinä. Mun historia liittyy tähän Kiiminkijokeen satoja vuosia siis silleen, että mun esi-isät on eläneet täällä. – – Tähän on erityinen suhde. – – Suhde luontoon on musta yleisemmin se juttu, joka musta meillä pitäisi tulla, sitä pitäisi olla jo peruskoulussa, kotikasvatuksessa, kaikkialla. Lapsia viedään kalastamaan äitien ja isien kanssa, viedään Koitelin koskille. Pitäis koko aika olla avoimesti puhuttuna tää suhde luontoon, että se ei ole vaan niinku asia, joka itsekseen joko tulee tai ei, vaan se täytyy olla. (Kiiminkijoen alueen asukas ja luonnon-suojeluaktiivi 2022.)

Konkreettisimmin paikallisen luontosuhteen kytkös ympäristön hyvään tilaan näkyy siinä, miten ihmiset kiinnostuvat ympäristön suojelusta ja järjestäytyvät haasteita kohdatessa. Paikallista aktivismia onkin alueella syntynyt paljon jo aiemmin mainitsemieni vesistön tilaa uhkaavien hankkeiden vastustamiseksi. Aktiivista toimintaa ei kuitenkaan syntyisi ilman

paikallisten asukkaiden henkilökohtaista ympäristösuhdetta ja historiaa alueella:

Kyllä mä ajattelen, että vaikka Kiiminkijoki on tuossa rapakunnossa niinku se nyt on, niin se on kuitenkin paikkana ja alueena äärimmäisen merkittävä paikallisille asukkailla ja niille, jotka on jotenkin kytköksissä Kiiminkijokeen tai valuma-alueeseen. Että sen merkitystä ei voi väheksyä, vaikka se on huonossa kunnossa. Ja sitten mä oon sitä mieltä, että paikalla on merkitystä ja kaikella tällä historialla. Se luo meille pohjaa tähän nykypäivään ja... Äärimmäisen merkityksellisiä asioita sitten niinku ihmiset täällä ja meidän menneisyys ja paikat ja meidän suhteet tähän paikkaan, ja sitten miten me suhtaudutaan tuohon veden suojelemiseen. (Kiiminkijoen alueen asukas 2023.)

Tervehdyttävän kulttuurisen ympäristönmuutoksen kierron mahdollisuus?

Kulttuuriset ympäristönmuutosten kierrot liittyvät usein ihmisten tarpeisiin muokata luonnollista ympäristöä erityisesti taloudellisista syistä. Näin tehdessään ihmiset ovat toistuvasti uudelleenluoneet sen ympäristöllisten olosuhteiden tilan, johon ihmiset ja kulttuurit joutuvat jatkossa sopeutumaan. Tässä kierto- kulussa luonnollisten ja kulttuuristen prosessien vaikutukset sekoittuvat tavalla, jossa niiden tarkka eronteko muuttuu häilyväksi (Haila & Lähde 2003). Yksisuuntainen hyödyntävyys tavoitteluun perustuva ympäristösuhde

ja luonnon pitäminen korostetusti ihmisestä erillisenä kontrollin kohteena on usein johtanut ongelmallisten ja arvaamattomien luonto/kulttuuri-hybridien lisääntymiseen, kun valitsevien kulttuuristen käytäntöjen mukaisesti muovattu luonnonympäristö säilyy jatkuvan muutos- ja hallintapaineen alaisena (Latour 1993; Lowenhaupt Tsing 2019).

Monimutkaisista historiallisen ympäristön-hallinnan rakennelmista onkin seurannut erinäisiä polkuriippuvuuksia, mistä löytyy esimerkkejä kaikkialta Kiiminkijoen alueelta. Suurimmat ja näkyvimät seuraukset alueen ympäristönhallinnasta löytyvät sieltä, missä soita on muutettu tai yritetty muuttaa tuottavaksi metsämaaksi ja turvetuotantoalueeksi tai missä jokiuomaa on muokattu soveltuvammaksi esimerkiksi tukinuittoa varten. Huonosti tuottavissa ojitetuissa suomet-sissä turve jatkaa hajoamistaan pohjaveden pinnan laskettua, vaikka alueilla ei olisikaan enää metsätaloudellista merkitystä. Joen vesi on tummentunut, turpeeseen sitoutunut hiili jatkaa vapautumistaan ilmakehään ja vael-luskalat ovat suurilta osin menneet muualle. Erityisesti Kiiminkijoen paikallinen merilohi-kanta on hävinnyt kokonaan (Koljonen ym. 2013). Muokattu luonto ei myöskään itseksien palaudu ennalleen kohtuullisessa ajassa, vaikka se jätettäisiinkin sivuun ihmistoi-minnasta (Sarkkola ym. 2024). Jotta voidaan estää valtaviin vesistö- ja ilmastopäästöjen jatkuminen ojitetuilla turvemailla, niitä on aktiivisesti ennallistettava, mikä tarkoittaa edelleen jatkuvaa voimaperäistä vedenkier-toon vaikuttamista.

Monet ovat itse nähneet yhden ihmiselämän aikana tapahtuneen ympäristönmuutoksen, jonka erityisesti metsäojitukset, turvetuotanto ja jokiuoman perkaukset ovat saaneet aikaan. Laajempi yhteiskunnallinen ympäristöliike, joka on nykyisin jo arkipäiväinen osa kansallista ja kansainvälistä politiikkaa, on tietysti auttanut luonnonhoidon edistämässä, mutta monien paikallisten ihmisten mielestä Kiiminkijoen tilan kohentuminen riippuu alueella asuvien aktiivisuudesta ja henkilökohtaisesta luontosuhteesta. Globaalien ympäristöongelmien keskelläkin on siten tärkeää kiinnittää huomiota paikallisiin ympäristönmuutoksiin ja maiseman rakentumiseen paikallisesti merkityksellisten luonnollisten ja yhteiskunnallisten prosessien risteyskohdissa. Maa-ilmastonmuutos ei toteutu samalla tavalla joka paikassa johtuen jokaiselle alueelle ominaisesta sosioekologisesta historiasta ja suhteista. Tämä maailmansysteemin ”laikukkuus” tuottaa haasteita globaaleja kokonaisuuksia syleilevälle systeemijattelulle ja erityisesti siitä kumpuaville ehdotuksille tarvittavista toimenpiteistä paikallistasolla. Hyvistä tarkoituksistaan huolimatta esimerkiksi globaalit ilmastomallit ja käsitys maailmanlaajuisesta ekologisesta kriisistä voivat totaalisuuteen pyrkiessään johtaa turhiin yksinkertaistuksiin, ihmisen mittakaavassa ymmärrettävän ympäristösuhteen ja arvojen ylittämiseen ja siten vieraantumiseen ympäristökriisistä, joka koskee joka tapauksessa kaikkia. (Jasanoff 2010; Lowenhaupt Tsing ym. 2019.) Kuten Anna Tsing ja kumppanit toteavat kuvates-

saan niin kutsutun antroposeenin aikakauden antropologian tehtävää, on tarpeellista pureutua konkreettisiin paikallisiin yhteyksiin luontokulttuuristen maisemien rakentumisessa, jotta voidaan ymmärtää, miten myös globaaleiksi ymmärretyt ilmiöt ilmastonmuutoksesta luontokatoon näyttäytyvät paikallistasolla. (Lowenhaupt Tsing ym. 2024; Lowenhaupt Tsing ym. 2019.)

Kiiminkijoella monet ovat ymmärtäneet, että jos luonnon arvoa ei määritellä paikallisesti, sen tekevät jotkut toiset paikallisten ihmisten puolesta. Paikallisten ihmisten vielä säilynyt henkilökohtainen suhde Kiiminkijokeen ja sen ympäristöön on kuitenkin kantanut pitkälle. Alueella on paljon aktiivisia vesien ja muun luonnon tilasta kiinnostuneita ihmisiä, jotka ymmärtävät esimerkiksi kasvatuksen merkityksen paikallisen luontosuhteen ylläpitäjänä ja herättelijänä jo varhaisessa vaiheessa. Jos ihmiset ovat aktiivisia ja hereillä epäkohtien ilmetessä, ennallistaminen ja luonnonsuojelu saavat tarvittavaa kulttuurista taustatukea ja myös konkreettista talokootyövoimaa. Paikallisten toiveissa on, että Kiiminkijoki huomattaisiin laajemminkin ja sen ainutlaatuisuus vapaasti virtaavana ja vielä suhteellisen luonnontilaisena jokena toisi paikalle myös luontoharrastuksista kiinnostuneita matkalaisia. Monien tutkimukseeni osallistuneiden mukaan ihmisten näkemykset voivat hiljalleen muuttua yleisemminkin lähiluontoa arvostavammiksi ja suojelutyönteisemmiksi, kun he havahtuvat vallitsevien kulttuuristen käytäntöjen ja luonnon tilan erottamattomaan vuorovaikutukseen.

Kuten tämän kirjan johdannossa todetaan, olisi tarpeen tarkastella luontoa ja kulttuuria relationaalisemmin ja huomata, että kulttuurin voi ymmärtää myös vähemmän ihmiskeskeisesti. Kulttuuri muodostuu ihmisen ja luonnonympäristön vuorovaikutuksessa, ja siksi ympäristön muutos tarkoittaa väistämättä myös saman aikaan tapahtuvaa kulttuurin muutosta. Siksi pyrkimys kulttuuriseen kestävytyteen voisi johtaa myös kestävämpään luontosuhteeseen, jota luonnehtii ihmisten tietoisempi vuorovaikutus yhdessä luonnon kanssa osana ympäristöä (Halla ym. 2020). Kulttuuristen ympäristömuutosten kierron voisikin ajatuksena kääntää myös toisinpäin verrattuna tässä artikkelissa kuvailemaani kierto, jossa ympäristötuho tai ainakin yritys alistaa luonto ihmisen kontrolliin entisestään laajenee ja syvenee ihmisten samalla vieraantuessa lähiluonnosta. Kiiminkijoella tästä positiivisesta kiertestä on jo viitteitä. Kun luonnonhoito alkaa tuottaa hyviä tuloksia, niin kuin Kiiminkijoella on jo monin paikoin nähty, on ihmisten helpompi kokea jokialue ja muu kotiseutunsa luonto merkitykselliseksi ja suojelun arvoiseksi. Vastaavasti ympäristön tilan kohentuessa myös ihmisten kiinnostus suojelua ja ennallistamista kohtaan kasvaa. Tämä vuorovaikutus voi johtaa positiiviseen palautesilmukkaan, jossa sekä luonto että ihmisten paikallinen luontosuhde hiljalleen elpyvät. Kulttuuristen ympäristömuutosten kierto voi näin olla myös positiivinen voima, joka kumpuaa ympäristön tilasta itsestään. Kun luonto alkaa elpyä, avautuu mahdollisuus myös kulttuurin muutokselle.

VIITTEET

- 1 KIVAKO-hanke (Kiiminkijoen valuma-alueen ympäristön parantamisen koordinaatiohanke) käynnistettiin viemään MATKI-hankkeessa valmisteltua maankäyttösektorin ilmastotoimenpiteiden tietokarttaa käytäntöön ja koordinoimaan toimintaa eri tahojen välillä Kiiminkijoen valuma-alueella. (Metsäkeskus 2025.)

AINEISTO

MATKI-hankkeen aikana 2022-2024 kerätty laadullinen tutkimusaineisto: Teemahaastattelut (n=41), kenttäpäiväkirja, valokuvat sekä muistiinpanot hankkeen aikana järjestetyistä neljästä työpajasta.

KIRJALLISUUS

- Alenius, Kari, Alatalo, Mikko & Joensuu, Olavi 1999. *Koiteli keskellä kohisevaa virtaa*. Metsähalitus. Kiimingin kunta.
- Ballesterio, Andrea 2019. The anthropology of water. *Annual Review of Anthropology*, 48, 405–421.
- Campbell, Elizabeth & Lassiter, Luke Eric 2015. *Doing Ethnography Today: Theories, Methods, Exercises*. Chichester, Wiley-Blackwell.
- Chan, Kai M. A., Balvanera, Patricia, Benessaiah, Karina, Chapman, Mollie, Díaz, Sandra, Gómez-Baggethun, Erik, Gould, Rachelle, Hannahs, Neil, Jax, Kurt, Klain, Sarah, Luck, Gary W., Martín-López, Berta, Muraca, Barbara, Norton, Bryan, Ott, Konrad, Pascual, Unai, Satterfield, Terre, Tadaki, Marc, Taggart, Jonathan & Turner, Nancy 2016. Why protect nature? Rethinking values and the environment. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 113(6), 1462–1465. <https://doi.org/10.1073/pnas.1525002113>
- Enbuske, Matti 2010. Pohjois-Pohjanmaan ympäristöhistoria. Pohjois-Pohjanmaan ELY-keskus.
- Enbuske, Matti & Ruuskanen, Esa 2021. Metsien ja soiden rikkaus ja raivaus. Teoksessa Esa Ruuskanen, Paula Schönach & Kari Väyrynen (toim.), *Suomen ympäristöhistoria. 1700-luvulta nykyaikaan*. Tampere, Vastapaino, 151–200.
- Euroopan komissio. Nature Restoration Law: Supporting the restoration of ecosystems for people, the climate and the planet. Euroopan komission verkkosivut. https://environment.ec.europa.eu/topics/nature-and-biodiversity/nature-restoration-law_en (Luettu 23.2.2025.)
- Geertz, Clifford 1973. *The Interpretation of Cultures: Selected essays*. New York, Basic Books Inc.
- Haanpää, Olli 2025. Competing translations of environmental knowledge. Teoksessa Carina Keskitalo (toim.), *Understanding Human-Nature Practices for Environmental Management*. London, Routledge, 120–138. <https://doi.org/10.4324/9781003481041-7>
- Haila, Yrjö 2000. Beyond the Nature-Culture Dualism. *Biology & Philosophy*, 15(2), 155–175. <https://doi.org/10.1023/A:1006625830102>
- Haila, Yrjö & Lähde, Ville 2003. Luonnon poliittisuus: Mikä on uutta? Teoksessa Yrjö Haila & Ville Lähde, *Luonnon Poliittikka*. Tampere, Vastapaino, 7–36.
- Halla, Tuulikki, Karhunkorva, Reetta & Laine, Jaana 2020. Metsäsuhteet metsäkulttuurisen kestävyden rakentajina. Teoksessa Leena Paaskoski, Heikki Roiko-Jokela & Marko Rikala (toim.), *Metsät ja kulttuurinen kestävyys*. Vuosilusto 13. Punkaharju, Suomen Metsämuseo Lusto & Metsähistorian Seura, 24–37.
- Haraway, Donna J. 2003. *The Companion Species Manifesto. Dogs, People, and Significant Otherness*. Chicago, Prickly Paradigm Press

- Heikkinen, Hannu. I., Haanpää, Olli, Kikuchi, Karoliina, Sarkki, Simo, Ruohonen, Anna, Lépy, Élise & Räsänen, Alekski 2025. Blurring binaries and environmental management practices from agricultural productivism to TechnoGarden fixes. Teoksessa Carina Keskitalo (toim.), *Understanding Human-Nature Practices for Environmental Management*. London, Routledge, 139–159. <https://doi.org/10.4324/9781003481041-8>
- Hirsjarvi, Sirkka & Hurme, Helena 2014. *Tutkimushaastattelu – Teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Helsinki, Gaudeamus, Helsinki University Press.
- Huttunen, Laura 2010. Tiheä kontekstointi: Haastattelu osana etnografista tutkimusta. Teoksessa Johanna Ruusuvoori, Pirjo Nikander & Matti Hyvärinen (toim.), *Haastattelun analyysi*. Tampere, Vastapaino, 39–63.
- Ikkala, Lauri, Ronkanen, Anna-Kaisa, Utriainen, Olli, Kløve, Bjørn & Marttila, Hannu 2021. Peatland subsidence enhances cultivated lowland flood risk. *Soil and Tillage Research*, 212, 105078. <https://doi.org/10.1016/j.still.2021.105078>
- Jasanoff, Sheila 2010. A New Climate for Society. *Theory, Culture & Society*. 27(2–3), 233–253. <https://doi.org/10.1177/0263276409361497>
- Jurvansuu, Ritva & Jurvansuu, Mira 2020. Hetekeylän nimihistoriaa. Teoksessa Timo Sarkkinen (toim.), *Hetekeylä: Savupirteistä nykyaikaan*. Pudasjärvi, Pudasjärven kansalaisopisto/Pudasjärven kaupunki, 17–20.
- Jurvansuu, Jaakko 2020. Hetejärven, Isovuorman, Vähävuorman, Lokalampien, Akanlammin ja Alalammin kuivatus. Teoksessa Timo Sarkkinen (toim.), *Hetekeylä: Savupirteistä nykyaikaan*. Pudasjärvi, Pudasjärven kansalaisopisto/Pudasjärven kaupunki, 748–759.
- Kalanti, Timo 2010. *Ruumis ja rauta: Esseitä esineiden sosiaalisuudesta*. Helsinki, Helsingin yliopisto. <http://hdl.handle.net/10138/23352>
- Karhu, Ismo 2022. *Vauhko jumalolento – Kertomus vedestä*. Väyläkirjat, Rovaniemi.
- Klemettilä, Pasi & Ervasti, Antti 2020. Jätevedenpuhdistamolta Oulusta tuodut lietekasat ehtivät seisoa Ylikiimingin Hakasuolla liian pitkään laiterikon vuoksi – ”Haisi niin väkevä paska, että se oli aivan kauheaa”. *Kaleva*. (Luettu 12.2.2025.) <https://www.kaleva.fi/jatevedenpuhdistamolta-oulusta-tuodut-lietekasat-e/2868812>
- Koljonen, Saija, Huusko, Ari, Mäki-Petäys, Aki, Louhi, Pauliina & Muotka, Timo 2013. Assessing Habitat Suitability for Juvenile Atlantic Salmon in Relation to In-Stream Restoration and Discharge Variability. *Restoration Ecology*, 21(3), 344–352.
- Krause, Franz. & Strang, Veronica 2016. Thinking relationships through water. *Society & Natural Resources*, 29(6), 633–638.
- Laurén, Kirsi 2006. *Suo – sisulla ja sydämellä: Suomalaisien suokokemukset ja -kertomukset kulttuurisen luontosuhteen ilmentäjinä*. Helsinki, SKS.
- Latour, Bruno 1993. *We Have Never Been Modern*. Harvard, Harvard University Press.
- Latour, Bruno 2005. *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network-Theory*. Oxford, Oxford University Press.
- Lehtola, Veli-Pekka 2015. *Saamelaiset: Historia, yhteiskunta, taide*. Inari, Puntsi.
- Lehtola, Veli-Pekka 2022. *Entiset elävät meissä: Saamelaisien tarinat ja Suomi*. Helsinki, Gaudeamus.
- Lindholm, Tapio & Heikkilä, Raimo 2006. Destruction of mires in Finland. Teoksessa Tapio Lindholm & Raimo Heikkilä (toim.), *Finland - land of mires*. Suomen ympäristökeskus, Helsinki, 179–192.
- Linton, Jamie 2014. Modern water and its discontents: A history of hydrosocial renewal. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Water*, 1, 111–120. <https://doi.org/10.1002/wat2.1009>

- Linton, Jamie & Budds, Jessica 2014. The hydro-social cycle: Defining and mobilizing a relational-dialectical approach to water. *Geoforum*, 57, 170–180. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2013.10.008>
- Lowenhaupt Tsing, Anna, Deger, Jennifer, Keleman Saxena Alder & Zhou, Feifei 2024. *Field guide to the patchy Anthropocene: The new nature*. Stanford, Stanford University Press.
- Lowenhaupt Tsing, Anna L., Mathews, Andrew S. & Bubandt, Nils 2019. Patchy Anthropocene: Landscape Structure, Multispecies History, and the Retooling of Anthropology: An Introduction to Supplement 20. *Current Anthropology*, 60(S20), S186–S197. <https://doi.org/10.1086/703391>
- Madden, Raymond 2010. *Being Ethnographic: A Guide to the Theory and Practice of Ethnography*. London, SAGE Publications Ltd.
- Marttila, Hannu & Kløve, Bjørn 2010. Managing runoff, water quality and erosion in peatland forestry by peak runoff control. *Ecological Engineering*, 36(7), 900–911. <https://doi.org/10.1016/j.ecoleng.2010.04.002>
- Miller, Daniel 2005. *Materiality*. Durham and London, Duke University Press.
- Pirttilä, Ilari 2015. Metsänparannussäätiö sulautuu Metsämiesten säätiöön. Metsämisten säätiön verkkosivut. (Luettu 29.12.2024.) <https://www.mmsaatio.fi/ajankohtaista/metsanparannussaatio-sulautuu-metsamiesten-saatioon.html>
- de Rijke, Kim, Munro, Paul & de Lourdes Melo Zurita, Maria 2016. The Great Artesian Basin: a contested resource environment of subterranean water and coal seam gas in Australia. *Society and Natural Resources*, 29(6), 696–710.
- Räsänen, Aleks, Miettinen, Janne, Kekkonen, Hanna, Haanpää, Olli, Nieminen, Mika, Sarkkola, Sakari, Pukkala, Timo, Mäntymaa, Erkki, Sarkki, Simo, Yliperttula, Kaisa, Ruohonen, Anna, Kikuchi, Karoliina, Isolahti, Maria, Koukkari, Ville & Heikkinen, Hannu I. 2024a. *Kiiminkijoen valuma-alueen maankäyttö: Potentiaaliset toimenpiteet ja niiden vaikutukset*. Luonnonvarakeskus. <https://jukuri.luke.fi/handle/10024/554866>
- Räsänen, Aleks, Kekkonen, Hanna, Miettinen, Janne, Kärkkäinen, Katri, Sarkkola, Sakari, Nieminen, Mika, Haanpää, Olli, Heikkinen, Hannu I., Sarkki, Simo, Yliperttula, Kaisa, Välimäki, Matti, Koukkari, Ville, Isolahti, Maria & Rahkila, Riina 2024b. *Kohti puhtaita vesiä, kestäväää maankäyttöä ja elinvoimaista Kiiminkijokiseutua*. Luonnonvarakeskus. <https://jukuri.luke.fi/handle/10024/554934>
- Räsänen, Aleks, Sarkki, Simo, Haanpää, Olli, Isolahti, Maria, Kekkonen, Hanna, Kikuchi, Karoliina, Koukkari, Ville, Kärkkäinen, Katri, Miettinen, Janne, Mäntymaa, Erkki, Nieminen, Mika, Rahkila, Riina, Ruohonen, Anna, Sarkkola, Sakari, Välimäki, Matti, Yliperttula, Kaisa & Heikkinen, Hannu I. 2024. Bridging the knowledge-action gap: A framework for co-producing actionable knowledge. *Environmental Science & Policy*, 162, 103929. <https://doi.org/10.1016/j.envsci.2024.103929>
- Sarkkinen, Timo, Fredriksson, Sirkka, Jurvansuu, Ritva & Jurvansuu, Mira 2020. *Hetekylä: Savu- ja puu- ja metsäsektorin nykyaikaa*. Pudasjärvi, Pudasjärven kaupunki.
- Schönach, Paula 2021. Tuhansien vesien maa. Teoksessa Esa Ruuskanen, Paula Schönach & Kari Väyrynen (toim.), *Suomen ympäristöhistoria 1700-luvulta nykyaikaa*. Tampere, Vastapaino, 105–149.
- Sarkki, Simo, Haanpää, Olli, Heikkinen, Hannu I., Hiedanpää, Juha, Kikuchi, Karoliina & Räsänen, Aleks 2023. Mainstreaming nature-based solutions through five forms of scaling: Case of the Kiiminkijoki River basin, Finland. *Ambio*,

- 53, 212–226. <https://doi.org/10.1007/s13280-023-01942-0>
- Sarkkola, Sakari, Nieminen, Mika, Laudon, Hjalmar, Clarke, Nicholas & Hasselquist, Eliza Maher 2024. *Water Quality. Springer Nature Switzerland*. https://doi.org/10.1007/978-3-031-70484-0_14
- Swyngedouw, Erik 2009. The Political Economy and Political Ecology of the Hydro-Social Cycle. *Journal of Contemporary Water Research & Education*, 142(1), 56–60. <https://doi.org/10.1111/j.1936-704X.2009.00054.x>
- Suomen Metsäkeskus 2025. Kiiminkijoen valuma-alueen ympäristön parantamisen koordinaatiohanke – KIVAKO. Metsäkeskuksen verkkosivut. (Luettu 20.2.2025.) <https://www.metsakeskus.fi/fi/kivako>
- Suomen ympäristökeskus 2023. Vesikartta. (Luettu 29.12.2024.) https://paikkatieto.ymparisto.fi/vesikarttaviewers/Html5Viewer_4_14_2/Index.html?configBase=https://paikkatieto.ymparisto.fi/Geocortex/Essentials/REST/sites/VesikarttaKansa/viewers/VesikarttaHTML525/virtuuldirectory/Resources/Config/Default&locale=fi-FI
- Tuomi, Jouni & Sarajarvi, Anneli 2003. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki, Tammi.
- Turnhout, Eshter 2018. The Politics of Environmental Knowledge. *Conservation and Society*, 16(3), 363–371.
- Vahtola, Jouko 1999. Saamelaisten esiintyminen Suomessa varhaishistoriallisten lähteiden ja paikannimien valossa. Teoksessa Paul Fogelberg (toim.), *Pohjan poluilla: Suomalaisten juuret nykytutkimuksen mukaan*. Helsinki, Suomen tiedeseura, 109–116.
- Van Dooren, Thomas, Kirksey, Eben & Münster, Ursula 2016. Multispecies Studies: Cultivating Arts of Attentiveness. *Environmental Humanities*, 8(1), 1–23. <https://doi.org/10.1215/22011919-3527695>
- Vesi.fi karttapalvelu. Taustakartta: Maanmittauslaitos, Pintavesien tila-teeman tiedot: SYKE, liikenne- ja ympäristökeskus. (Luettu 14.7.2024) <https://www.vesi.fi/karttapalvelu/>
- Wohl, Ellen & Merritts, Dorothy. J. 2007. What Is a Natural River? *Geography Compass*, 1(4), 871–900. <https://doi.org/10.1111/j.1749-8198.2007.00049.x>
- Ympäristöhallinnon verkkopalvelu. Kiiminkijoki. (Luettu 26.12.2024.) <https://www.ymparisto.fi/fi/luonto-vesistot-ja-meri/luonnon-monimuotoisuus/suojelu-ennallistaminen-ja-luonnonhoito/natura-2000-alueet/kiiminkijoki>

Eurajoki sosio-kulttuurisena toimijana*

LAURA PUOLAMÄKI

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8321-3524>

EEVA RAIKE

ORCID <https://orcid.org/0009-0009-8219-1528>

Asiasanat: ympäristökysymykset, kulttuurimaisema, paikallisyhteisöt

Satakunnassa sijaitsevasta Säkylän Pyhäjärvestä alkunsa saava Eurajoki on pituudeltaan 52 kilometriä ja se kerää vetensä peräti 1 336 neliökilometrin laajuiselta alueelta. Nykypäivänä joen taloudellinen merkitys liittyy sähköntuotantoon. Yli sata vuotta sitten valmistetun joen voimalaitokset estivät lohi- ja särkikalojen sekä nahkiaisten nousun kutupaikoilleen. Niiden myötä joen kalataloudellinen merkitys hiipui, ja myöhemmin 1930-luvulta yläjuoksun teollisuuden kehittymisen myötä alkanut ja vuosikymmenien ajan jatkunut jokiveden ajoittainen pilaantuminen heikensi sekä kalakantoja että joen ekologista tilaa kokonaisuudessaan. Joen saastumisen myötä myös elinvoimainen jokihelmisimpukka katosi Eurajoesta.

Muutokset kertovat muuttuvasta kulttuurisesta ympäristösuhteesta. Haluamme kertoa Eurajoen välityksellä, miten joki osana luontoa ja kulttuuria voi saada suojelijakseen ympäröivän paikallisyhteisön.

Erityisenä kiinnostuksen kohteena on joen ja ihmisten välinen suhde, sen muuttuminen sekä tuon suhteen tuottama inhimillisten ja ei-inhimillisten tekijöiden toimijuus. Sen vuoksi hyödynnämme toimijaverkostoteoriaa selvittäessämme jokeen liittyviä kulttuurisia kytköksiä ja niiden seurauksia. Toimijaverkostoteoriaa käytettäessä tutkittava ilmiö hahmottuu toimijoiden välisissä vuorovaikutussuhteissa, ja niissä voi tapahtua valtasuhteiden muutoksia, joita toimijaverkostoteoria kutsuu käännöksiksi.

Kytkeytyminen vaatii liikkumista joen läheisyydessä ja jokivedessä. Liikkumisen tavat ja motiivit ovat suhteellisia. Ne voivat liittyä esimerkiksi maanomistukseen, elämänkaaren vaiheeseen, työhön, elämänarvoihin ja harrastuksiin. Tarkastelemme Eurajokea eri ikäisten ihmisten jakaman tiedon kautta saadaksemme käsityksen eri sukupolvien jokisuhteesta. Tehtävänä on selvittää, missä joen ja ihmisen välinen kulttuurinen kytkös konkreettisesti syntyy.

---

* Artikkelin ei ole vertaisarvioitu.

Tapaustutkimuksemme sai alkunsa vuonna 2013, jolloin Eurajoen veden laatu oli pitkään niin huono, että joen virkistyskäyttö oli mahdotonta.

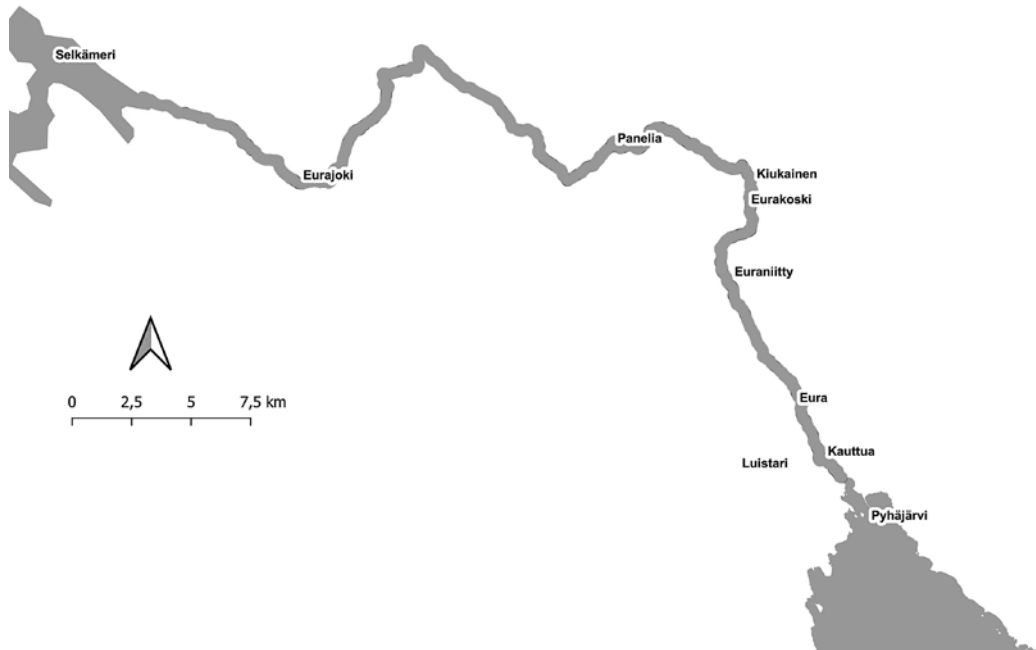
Artikkelin tutkimushaastattelut tehtiin vuosien 2013 ja 2020 välisenä aikana. Vuosina 2013 ja 2014 haastateltavina oli sellaisia joen läheisyydessä asuvia aikuisia, jotka olivat huolestuneet jokiveden saastumisesta. Vuosina 2019 ja 2020 ympäristötietoaan jakoivat kahden jokilaakson koulun oppilaat, jotta saataisiin aineistoa myös parhaillaan lapsuuttaan elävien asukkaiden ympäristösuhteesta. Aikaisemmissa haastatteluissa lapsuuden jakea muisteltiin, mutta kaikilla haastatelluilla henkilöillä lapsuusvuosista oli jo vuosikymmeniä aikaa. Lisäksi halusimme tarjota lapsille mahdollisuuden tutustua tutkimuksen tekoon. He saivat haastatella kotikylänsä aikuisia, joilla on myös jo lapsuudessa syntynyt henkilökohtainen suhde jokeen. Eri vaiheissa tehtyjen haastattelujen yhteydessä dokumentoitiin myös joitain yksityisarkistojen valokuvia. Kun tieto tutkimuksen tekemisestä levisi asukkaiden keskuudessa, valokuvia ja kirjallisia kertomuksia saatiin muiltakin kuin haastatelluilta. Kaikki haastateltavat antoivat suostumuksen nimensä julkaisemiseen suorien lainausten yhteydessä.

Muuna aineistona olemme käyttäneet eri aikoina otettuja valokuvia Euran kotiseutuarkiston kokoelmista, Satakunnan museon kokoelmista ja Finnaan tallennetuista kokoelmista, sekä historiallisia että nykyaikaa kuvaavia karttoja. Kartat antavat ymmärryksen maiseman muutoksesta Euran Panelian ja Eurajoen Irjanteen kyliä laajemmalla alueel-

la sinä aikana kuin karttoja on tehty. Karttoihin on merkitty muun muassa jokiympäristön käytöstä kertovia paikannimiä, joen ylityspaikkoja ja vanhoja koskipaikkoja (esim. Daniel Ekmanin vuonna 1741 laatima Eurajoen vesistökartta). Myös maanomistus joen ympäristössä selviää helposti erilaisista Maanmittaushallituksen maanjakokartoista.

Valokuvat taas antavat toisenlaisen lähdeaineiston jokeen. Niistä voi nähdä muun muassa koskien voimakkuuden, ylityspaikan tai sillan rakenteet ja tulvivan joen vaikutuksen maisemaan. Kartat ja valokuvat yhdessä antavat hyvän pohjan haastatteluihin valmistauduttaessa ja niitä analysoidessa. Haastattelujen aikana kerrottua tietoa on tallennettu paitsi äänitiedostoon, myös vuoden 2019 aikana tehdyissä haastatteluissa digitaaliseen kartalle osallistavan paikkatiedon menetelmän avulla.

Euroopan suurten jokien, Reinin ja Seinen, varsille asettuneiden yhteisöjen kulttuurista ympäristösuhdetta tutkittaessa on havaittu viisi kehitysvaihetta (Wanzen 2024). Aluksi joki tarjoaa luonnon keskellä elämään sopeutuneelle yhteisölle tартtumapinnan, jonka ympärille asetutaan asumaan. Ajan saatossa yhteisö ryhtyy muokkaamaan jokiluontoa ja uomaa omiin tarkoituksiinsa sopivammaksi. Lopulta joki ei enää pysty vastaamaan ihmisyhteisön vaatimuksiin ja alkaa voida pahoin. Yhteisön havahduttua aiheuttamiinsa ympäristövaikutuksiin seuraa jälkiteollinen vaihe, joka saattaa muuttua biokulttuuriseksi vaiheeksi, palauttaen joen ja sitä ympäröivän yhteisön takaisin jokiluonnon tarpeisiin sopeutuvaan yhteiselo.

Eurajoki virtaa Säkylän Pyhäjärvestä Selkämereen. Karttaan on merkitty tekstissä mainittuja paikannimiä. Pohjana on käytetty Maanmittauslaitoksen maastokarttaa. Eeva Raike 2025.

Tapaustutkimuksemme haastatteluaineisto kertoo kolmannelta ja neljänneltä kehitysvaiheesta. Ensimmäistä ja toista vaihetta voi käsitellä enää vain arkistoaineiston ja maastohavainnoinnin avulla. Taustoitamme artikkelissamme näitäkin kehitysvaiheita edellä mainittuun aineistoon tukeutuen, sillä tulevaisuudessa mahdollisesti koittava jokea kunnioittavan biokulttuurin vaihe johdattaisi

jokilaakson yhteisön takaisin alkuun kulttuurisen ympäristösuhteen osalta.

Joen kulttuurisen merkityksen lähteillä

Humanistisen ympäristöntutkimuksen käsite kokoaa yhteen ihmistieteellisiä lähestymistapoja ympäristökysymyksiin sekä ihmisen ja

luonnon väliseen suhteeseen (Lummaa ym. 2020). Tarkastelemme Eurajokea maiseman tutkimuksessa käytetyn ihmistieteelliseen lähestymistavan mukaisesti. Tavoittelemme yhdessä tietämisen tuottamaa ymmärrystä joesta ja sen merkityksestä paikallisyhteisölle. Sen vuoksi olemme keränneet jokivarressa tutkimusaineistoamme yhdessä paikallisen yhteisön kanssa kahdessa erässä vuosien 2013 ja 2020 välisenä aikana (Haanpää & Puolamäki & Raike 2017; Haanpää & Puolamäki & Raike 2018; Puolamäki 2020; Puolamäki 2022; ks. myös Anttila ym. 2022). Lähestymistapamme mukaisesti tutkimuskohde hahmotuu paikallisyhteisölle esitettävien kysymysten avulla (Puolamäki 2022, 372).

Yhdessä tietääksemme tarvitsemme yksilöllisille ja jaetuille kokemuksille sijaintitiedon, jotta haastatteluisia esille nouseva paikallinen tieto voidaan yhdistää muulla tavalla esille tulevaan tietoon. Sen vuoksi olemme käyttäneet eri aikakausia edustavia painettuja ja digitaalisia karttoja sekä lähdeaineistona että haastateluisia jaetun tiedon paikallistajana.

Aineistoksi keräämämme tutkimushaastattelut ($n = 22$) antavat eri sukupolvia edustaville asukkaille mahdollisuuden kertoa omalla äänellään heille tutusta ympäristöstä. Se oli erityisen tärkeää aineiston keruun alkuvaiheessa vuosina 2012 ja 2013, kun jokilaaksossa oli käynnissä paikallinen valtakamppailu joen käytöstä. Aineistonkeruuta jatkettiin vuosina 2019 ja 2020 valtakamppailun laannuttua ja sen osapuolten kokoonnuttua yhdessä vuonna 2017 perustamiensa Eurajoen vesiensuojeluyhdistyksen ja JOKIohjelman alle. Kaikki haastateltavat asuvat joen läheisyydessä, ja

useat heistä omistavat jokirantaan ulottuvia maita. Moni haastatelluista on asunut samassa paikassa koko elämänsä ajan, reilun yhden vuosikymmenen mittaisesta jaksosta ulottuen yli kahdeksan vuosikymmenen ajalle. Tästä syystä paikallista ympäristötietoa on kertynyt runsaasti, ja ympäristön muutoksia on ehditty havainnoida eri vaiheissa.

Haastattelijoina ovat toimineet tutkijoiden rinnalla sekä yliopisto-opiskelijat että paikallisyhteisön nuorimmat jäsenet, lapset. Paikallisyhteisölle suunnattujen kysymysten esittämiseksi ja niihin vastaamiseksi tarvitaan erilaisia menetelmiä. Näissä vuosina 2019 tehdyissä haastateluisia menetelmäksi valittiin haastattelun yhteydessä kerätty osallistava paikkatieto, PGIS. Osallistava paikkatieto on nykyään yleisesti käytetty menetelmä paikallisyhteisöltä kerättävän ympäristötiedon ja sijaintitiedon yhdistämiseksi (ks. mm. Arslan ym. 2021; Brown & Fagerholm 2015; de Carvalho ym. 2021; McCall 2021).¹ Paikkatietoa ei tässä tutkimuksessa kerätty yleisimmin käytössä olevalla tavalla, julkaisemalla avoin karttakyselyverkossa. Sen sijaan laadimme kyselyn Maptionnaire-nimisen kyselyohjelmiston alustalle, ja keräsimme sijaintitietoa haastattelujen yhteydessä merkitsemällä kohteet kartalle itse tai antamalla lasten tehdä merkinnät yhdessä tekemiemme haastattelujen aikana. Valitsimme tämän kahta menetelmää yhdistävän toimintatavan, koska vuosina 2013 ja 2014 tehdyissä haastateluisia käytetyt paperille tulostetut karttaleikkeet eivät aina ulottuneet koko sille alueelle, josta haastateltavat halusivat kertoa. Digitaalisen kartan avulla voidaan poistaa skaalausongel-

ma. Karttakyselyä ei julkaistu avoimesti löydettäväksi myöskään siitä syystä, että emme halunneet tuottaa julkista paikkatietoaineistoa siitä, millaisissa paikoissa kylien lapset liikkuvat joen varrella kulkiessaan. Aineisto oli vain tutkijoiden saatavilla.

Tukeudumme ekologi Karl Wanzenin kehittämään viisivaiheiseen kehikkoon tarkastellessamme Eurajoen ja sen varren paikallisyhteisön välistä suhdetta.

I Yhteisö asettuu joen vierelle ja elää sopeutuen joen rytmiin tulvineen ja kuivumisineen *Eurajokilaaksossa kivikausi – 1600-luvun loppu*

II Jokiuomaan tehdään paikallisia muutoksia, kuten patoamisia ja uudelleen reitityksiä yhteisön edun nimissä
Eurajokilaaksossa 1700-luvun alusta toisen maailman sodan alkuun

III Joki muuttuu teollisen yhteiskunnan resurssiksi, ekologinen tila taantuu ja kulttuurinen ympäristösuhde siirtyy taka-alalle ympäristön heiketessä
Eurajokilaaksossa vuodet 1945–2021

IV Jälkitekollinen vaihe, jolloin joen ekologinen arvo nähdään jälleen arvokkaampana kuin teollinen resurssiarvo, ja yhteisö on halukas sopeutumaan joen asettamiin rajoihin
Eurajokilaaksossa vuoden 2021 jälkeinen aika

V Kunnioittavan biokulttuurisen ympäristösuhteen vaihe
Eurajokilaaksossa ennen vaihetta II ja kenties tulevaisuudessa

Edellä mainitut kehitysvaiheet (Wanzen 2024), kuvaavat hyvin Eurajoen ja paikallisyhteisön muodostamassa toimijaverkostossa havaittavia käännöksiä ja voimasuhteiden muutoksia. Vaihe IV, jälkitekollinen vaihe, näyttäisi edellä mainittujen jokien lisäksi olevan käynnissä ainakin Foyle-joen varrella Irlannissa ja kohoavan meriveden kanssa kamppailevan Hollannin kanavien varrella (Campbell 2021; Living Dikes - ja Future Dikes -projektit).

Tällä hetkellä Eurajoen varrella eletään neljännen ja viidennen kehitysvaiheen välistä aikaa. Siirtymä kohti viidettä vaihetta on alkanut, mutta siihen yltäminen tarvitsee työntövoimakseen käännöstä yleisessä yhteiskunnallisessa arvokeskustelussa. Eurajoen vesiensuojeluyhdistys teki uusimman tuuppauksensa arvokeskustelun suuntaamisessa marraskuun tulvahuipun keskellä laaditulla kirjoituksellaan (Eurajoen vesiensuojeluyhdistys; *Uutisia Eurajoesta* 30.11.2024). Paikallinen arvokeskustelu ei kuitenkaan riitä muokkaamaan arvokehikkoa kansallisella ja eurooppalaisella tasolla siinä määrin, että biokulttuurisen ympäristösuhteen hallitsema vaihe saavutettaisiin. Eurajokeen kytkettyneiden toimijoiden pitää tunkeutua vähintään eurooppalaiseen arvokeskusteluun saakka (Lehtonen 2023, 14–15).

Viidennen kehitysvaiheen kohdalla mainittu biokulttuuri (Wanzen & Tharme & Pypaert 2022; Lindholm & Ekblom 2019) rakentuu kulttuurisen ympäristösuhteen varaan. Ympäristösuhde itsessään syntyy henkilökohtaisista ympäristöä koskevista havainnoista, ympäristöstä hankituista kokemuksista ja näiden

pohjalta tehdyistä tulkinnoista siitä, mitä havainnot ja kokemukset tarkoittavat. Tulkin-taa voidaan vahvistaa ympäristöä koskevalla tiedolla. Jokeen liittyvä ympäristösuhde puolestaan tarvitsee jokea koskevia havaintoja ja kokemuksia. Jos jokivarressa tai joella ei ole tapana kulkea, kulttuuriselle ympäristösuh-teelle ei löydy rakennusaineita.

Paikallinen ympäristötieto on tietoa, joka yhdistää paikallisen yhteisön ympäristöönsä liittämät havainnot, tiedot, taidot, tavat ja uskomukset, ja tuottaa tässä prosessissa ympäristöstä kertovaa tietoa (Yli-Pelkonen & Kohl 2005; Charnley & Fischer & Jones 2007; Aswani & Lemahieu & Sauer 2018; Puolamäki 2020; Aziz & Fontefrancesco & Pieroni 2022). Ympäriällä oleva miljöö antaa yksilön toiminnalle konkreettiset puitteet, joita säätelevät yhteisön ja kulttuurin arvot ja normit. Kulttuurinen ympäristö voi olla olemassa vain ihmiselle ja ihmisen hahmottamana, kokemana, tulkitsemana ja arvottamana. (Rossi 2010, 80.)

Toimijaverkostoteoria (Latour 1991; Callon 1986; Lehtonen 2023) on osoittautunut hyväksi menetelmäksi luonnon toimijuutta tarkasteltaessa. Toimijaverkostoteorian lähestymistapa soveltuu myös ihmisten ja ympäristön välistä vuorovaikutusta koskevaan tutkimukseen, koska tutkimuksen keskiössä voi olla luonnon elementti, kuten joki, vaikka tutkitavaa ilmiötä tarkastellaan ihmislähtöisesti. Tutkittava ilmiö hahmottuu toimijoiden välisissä vuorovaikutussuhteissa, ja siinä voi tapahtua valtasuhteiden muutoksia, joita toimijaverkostoteoria kutsuu käännöksiksi. Toimijaverkostoteoriaa hyödynnettäessä huomio

kohdistetaan siis yksittäisten toimijoiden sijaan toimijoiden välisiin suhteisiin ja yhteistyöhön (Massey & Vayro & Mason 2021).

Menetelmä nousi laajempaan tietoisuuteen, kun sosiologi Michel Callon hyödynsi sitä vuonna 1986 julkaistussa tutkimuksessaan Bretagnen rannikolla pyydettävien kampasimpukoiden, kalastajien ja kampasimpukoiden suojeluohjelmaa kehittäneiden meribiologien välisistä suhteista. Toimijaverkostoteoriaa on sittemmin hyödynnetty muun muassa harjujen, soiden, vesireitistöjen, vaelluskalojen ja virtavesien sekä yhteisöjen ja yhteiskunnan suhdetta tarkasteltaessa. (Massey & Vayro & Mason 2021; Mononen 2017; Kortelainen 2007; Peltola 2006.)

Toimijaverkostoteoria asettaa lähtökoh-taisesti kaikki tutkimuskohteeseen liittyvät toimijat tasa-arvoiseen asemaan. Se ei tunnista kahtiajakoja luonnon ja kulttuurin tai inhimillisten ja ei-inhimillisten toimijoiden välillä. Tämän ajatusmallin mukaisesti muun muassa jokivarren asukkaat, joessa elävät kalat, jokea patoavat voimalaitokset, jokea resurssinaan käyttävät teollisuuslaitokset ja jätevedenpuhdistamo sekä jokivesi voivat olla tasa-arvoisia. Varsinainen toimijuus rakentuu tutkimuskohteesta tunnistettujen toimijoiden välisissä toiminnoissa ja suhteissa.

Tarkasteltavaan ilmiöön liittyvät toimijat paljastuvat siis vasta työn edetessä. Kun tarkastelun kohteena on joen ympärille syntynyt liikehdintä, työ käynnistyy sukeltamalla liikkeen synnyttämän virran pyörteisiin ja tutustumalla liikkeeseen osallistuviin elementteihin. Elementteihin, tai Bruno Latourin (1991) tekstien mukaisesti olioihin, tar-

kemmin tutustuttaessa selviää, miten nämä elementit kytkeytyvät toisiinsa. Varsinainen toimijuus rakentuu kytköksissä; siinä miten elementit tai oliot toimivat yhdessä ja millaisia vaikutuksia niiden yhteistoiminnalla on. On selvää, että joki ja jokilaakson asukkaat toimintoineen kytkeytyvät toisiinsa monin tavoin. Kytkökset voivat syntyä ihmisten sopeuttaessa omaa toimintaansa joen luomiin olosuhteisiin, kuten perustamalla asutuksensa kalaisan joen suvannoille. Näin tapahtui ensimmäisen kehitysvaiheen aikana (Wanzen 2024). Yhteisö mukautui kalojen elinympäristön, virran voiman ja joen tulva-aikoina tarvitseman tilan tarpeisiin. Asutus siirtyi vuosituhansien ajan muuttuvan maiseman ja siihen muokkautuvan jokiuoman mukana, kunnes sopeutumisvaiheita seurasi voimakas resurssointi.

Kytkös voi syntyä myös ihmisten sopeuttaessa jokea omiin tarpeisiinsa, kuten patoamalla kaloille elintärkeitä koskia tuottamaan ihmisille sähköä. Näin puolestaan tapahtui toisen kehitysvaiheen kuluessa (Wanzen 2024).

Vuorovaikutteisuus on olennainen osa toimijaverkoston ajatusmallia. Oliot eivät ole selvärajaisia vaan huokoisia. Joki virtaa vesivoimalla tuotettua sähköä ihmisten olohuoneisiin muun muassa television uutislähetysten katsomista varten, ja näin ihmiset hallitsevat omaksi edukseen joen voimaa muiden lajien kustannuksella (Lehtonen 2023).

Dynaaminen lähestymistapa auttaa hahmottamaan tutkimuskohteena olevalla alueella tapahtuneita muutoksia suhteessa ympäröivän yhteiskunnan muutoksiin. Muutosten taustalla voi olla esimerkiksi jokin luonnon-

ilmiö, poliittinen tai kulttuurinen käänös yhteisön ja ympäristön välisessä suhteessa.

Viimeisimmän käänöksen aiheuttanut jäteveden ohjuoksutus jokeen oli vain osa jokea koetelleiden ympäristöonnettomuuksien sarjaa. Yläjuoksulla toimiva paperiteollisuus ja jo toimintansa lopettanut nahkatehdas olivat myös saastuttaneet jokivettä aiempien vuosikymmenten aikana. Toimintaa paheksuttiin, mutta sitä ei haluttu suitsia liiaksi ympäristölupaehtoja kiristämällä. 2010-luvulla paikallinen ympäristökulttuuri oli kuitenkin kokenut muutoksen. Kun jätevedenpuhdistamon ja teollisuuslaitosten ympäristölupien uusimisen aika tuli, kansalaisliike aktivoi jokivarren asukkaat käyttämään lainsäädännön heille suomaa mahdollisuutta jättää muistutuksia ja mielipiteitä lupaehtojen asettamista rajoista.

Aluehallintovirastoa kohdannut kirjetulva oli konkreettinen osoitus siitä, miten aikaisemmin harmillinen mutta siedetty yritystoiminta oli muuttunut kulttuurisesti kestävämmäksi. Ekologisen kestävyuden rajat oli nykytiedon valossa ylitetty ensimmäisen kerran jo 1920-luvulla, kun joki valjastettiin vesivoiman lähteeksi ja Kiukaisiin joen varteen perustettiin nahkatehdas. Nämä tapahtumat asettuvat kolmanteen ja neljänteen kehitysvaiheeseen (Wanzen 2024).

Eurajoen pilaantuminen ja pitkittynyt käyttökielto olisi saattanut johtaa Kemijoen varressa asuneiden ihmisten kohtaaman ympäristötrauman kaltaiseen kokemukseen. Ympäristötrauman syntyprosessiin liittyy arkisessa ympäristössä tapahtuva muutos, jonka seurauksena henkilökohtainen ja yhteisöllinen ympäristösuhde muuttuu peruut-

tamattomasti. Kemijoen patoaminen aiheutti jokilaaksossa asuneiden ihmisten ja Kemijoen väliseen vuorovaikutukseen peruuttamattomia muutoksia, kun joen fyysinen olemus, veden äänet ja vaelluskalojen liikkeissä ilmenevä vuodenvaihtelu muuttuivat tai tuhoutuivat. (Autti 2022.) Patoaminen johti myös lohen kutukäyttämiseen liittyvän paikallisen ympäristötiedon muuttumiseen merkityksettömäksi ja joen rytmiin sovitettujen arjen rytmien muutokseen. Joen pohjan soraikossa olevia kutukuoppia ja joen pohjaa työstävien kalojen tapojen tuntemuksella ei enää ollut paikallisyhteisön keskuudessa kulttuurista tiedontarvetta. (Lohen kututavoista MT marraskuussa 2024, 16.)

Eurajokivarressa joen virkistyskäytöllä on ollut suuri merkitys silloinkin, kun joki oli korvaamattoman arvokas ennen kaikkea yhteisön perustana toimineelle luonnonvarataloudelle. Veden äärellä elämisen ohella veteen meneminen on ollut tärkeää sukupolvesta toiseen. Joen sukunäköissä on ollut sekä yhteismailla että yksityismailla sijaitsevia uimapaikkoja, jotka ovat olleet kaikkien käytössä riippumatta maanomistuksen asettamista rajoista.

Siin oli aika iso semmonen lahti siin ennen joen perkausta ja se oli yhdeksän metriä syvä. Siin oli kunnan uimalaitos ja siin oli kunnan pyykkilaituri, siin käytiin sit uimas paljon ja pyykkiä pesemäs, et se oli semmonen kokoontumispaikka. (Seppo Aarikka, haastattelu 10.10.2020; ks. myös Anttila ym. 2022, 64–66.)

Joen ja ihmisten välinen kytkös ja sen tuottama vuorovaikutus häiriintyi, kun virkistyskäyttö

estyi saastumisen seurauksena. Jokivarren yhteisössä oli kenties orastava ympäristötrauma, mutta yhteisö koki vielä voivansa vaikuttaa oman ympäristönsä kehitykseen ennen kuin siitä tulisi peruuttamatonta. Joen toimijuus ulottui näin viranomaisyhteyteen saakka, ja lupahakemusta käsitellyt tarkastaja kiinnittyi uimapaikoissa ilmentyvään toimijajoukkoon (Jäteveden ympäristölupaa koskeva valitus 3915/1/15). Eurajoen virkistyskäytöstä tuli paikallisen jätevedenpuhdistuksen ja uimisen suhdetta suurempi ympäristökysymys alueen asukkaiden ja veden välityksellä (Lehtonen 2023, 11).

Joki asettuu maisemaan

Wanzenin (2024) kehikon mukainen I kehitysvaihe alkoi jo ennen Eurajoen syntymä. Ihmiset liikkuvat seudulla varhain kivikaudella, asuen oman aikansa meren rannan läheisyydessä. Kun merenpinta oli 52 metrin korkeudella nykyisen merenpinnan yläpuolella noin 7000 vuotta sitten, Pyhäjärvi kuten viereinen Köyliöjärvin olivat vielä merenlahtia. Järvien irtautuminen toisistaan alkoi merenpinnan laskiessa nykyisen 50 metrin korkeuskäyrän alapuolelle, ja molemmat järvet kuroutuivat omiksi makeanveden altaikseen (Tiitinen 2011; Grönlund & Simola 2011, 86–89). Nykyisin Pyhäjärvenä tunnetun järvaltaan vedet tarvitsivat purkautumisväylän, joka vähitellen muodostui nykyisin Eurajokena tunnettuun kohtaan. Tästä alkoi hitaasti joen synty.

Joki oli kasvattanut pituuttaan noin 3500 vuotta sitten jo kymmeniä kilometrejä. Meren-

lahti sijaitti tuolloin nykyisen Euran Panelian kylän kohdalla. Panelianlahden ympärille muodostui yksi Suomen tärkeimmistä pronsikautisista keskuksista. Joen yläjuoksulle kehittyi puolestaan keski- ja myöhäisen rautakauden aikana (noin 400–1150 jaa.) yksi nykyisen Suomen merkittävimpiä keskusia. Asutus ei enää siirtynyt maankohoamisen myötä lähemmäksi merta, vaan ihmiset asettuivat joen yläjuoksulle nykyisen Euran keskustan ja Kauttuan alueelle.

Historialliselle ajalle tultaessa jokilaakson toimijoiden joukkoon saapui pikkuhiljaa teknologia. Kaikki merkittävät vedet ja virtapaikat Eurajoen varrelta olivat pitkään yhteisomistuksessa. Kylän alueella oleva koski kuului kylän asukkaiden yhteiseen käyttöön, kun taas kylien rajalla olevat kosket kuuluivat molemmille kylille.

Koskien kohdalle perustettiin jo varhain pieniä myllyjä. Vanhin tiedossa oleva Eurajoen vesisaha rakennettiin Eurajoen kunnan Irjanteen kylän Saharinkoskeen 1630-luvun alussa (Anttila ym. 2022, 78). 1700-luvulle saakka muutokset joessa olivat kuitenkin vähäisiä.

Tulvivan joen alati laajentuville viljelyksille aiheuttama haitta on herättänyt keskustelua jo sarkajakoon perustuvassa järjestelmässä. II kehitysvaihe alkoi, kun joen uomaa ja veden virtausta ryhdyttiin ohjailemaan 1700-luvulta lähtien Kuninkaallisen Suomen koskenperkausjohtokunnan suunnitelmien mukaisesti. Työtä jatkettiin vuosina 1808–1809 käydyin Suomen sodan jälkeen Suomeen sijoitetun armeijan alaisuudessa toimineen koskenperkausinsinöörikuunnan johdolla, sillä vesiuomien muokkaaminen oli paitsi taloudellinen,

myös sotilaallinen kysymys. (Anttila ym. 2022; Virtanen & Sivula 2022, 21.)

Vuoden 1868 asetuksen mukaan kulkukelpoista jokea ei saanut sulkea kokonaan, vaan sekä vedelle, veneille että kaloille oli jätettävä riittävä kulkureitti avoimeksi (Arkistojen portti). Paneliankoskessa oli yhteensä kuusi myllyä, ja se oli yksi Länsi-Suomen runsaimmin hyväksi käytetyistä koskista. (Aaltonen 1944.) Tässä vaiheessa ihmiset alkoivat vähitellen kääntyä luonnosta pois päin kohti talouden ja teknologian tarpeita

Ensimmäiset laajamittaiset koskenperkaukset Eurajoessa toteutettiin vasta 1910-luvulla. Tuolloin perattiin Panelian kylän alueella kuusi koskea, ja vain suuren rivimyllyn voimalllahteeksi valjastettu Paneliankoski jätettiin ennalleen. (Anttila ym. 2021.) 1910-luvulla joen varrelle perustettiin myös paperitehdas ja nahkatehdas. Uusi teollisuus tuotti hyödykkeiden ohella jättevettä, jonka pois johtaminen jätettiin joen tehtäväksi. Luonnon taloudellinen hyödyntäminen oli muuttunut kulttuurisesti hyväksyttäväksi, vaikka se aiheuttaisi haittoja sekä ekosysteemille että yhteiskunnalle. Jopa Pyhäjärven kuivaamista viljelysmaaksi tutkittiin (Laitakari 1925).

Toisen maailmansodan jälkeisinä vuosikymmeninä teollisuuden ja tuottavan maatalouden merkitys luonnollisesti korostui takaisin jaloilleen ponnistelevan kansakunnan arkisissa kamppailuissa (ks. myös Ritesh ym. 2022). Ne johtivat III kehitysvaiheen käynnistymiseen. Sekä teknologian että kemianteollisuuden kehitys paransi kannattavuutta, mutta samalla jokeen kohdistuva resurssipaine jättesien kuljettajana lisääntyi merkittävässä

Pian ruoppaustyön jälkeen jokilaaksossa koettiin seuraava ankara kevättulva. © Seppo Aarikka 1956.

määrin. Maatalouden tuottavuutta koetelleista tulvista haluttiin viimein eroon, ja Eurajoki ruopattiin koko matkaltaan 1950-luvun puolivälissä. Ruoppaustyön yhteydessä uoma oikaistiin virtauksen parantamiseksi, ja viimeisetkin hiekkapohjaiset suvannot katosivat jokivarren tulvaniittyjen kokiessa saman kohtalon. Eurajoessa tuolloin mahdollisesti vielä elänyt, aikoinaan helmenkalastajikin elättänyt raakkukanta lienee tuhoutunut viimeistään joen pohjan kaivuutyössä.

Vaikka yhteiskunnan päätöksentekoa hallinneet talous ja teknologia pudottivat joen toimijaverkon arvohierarkiassa jättevettä välittävän viemäriverkon kanssa samaan asemaan, jokivarren asukkaiden kulttuurinen kytkös kotijokeensa säilyi. Joen äärelle ja veteen p latttiin aina kun se oli terveydelle turvallisen vedenlaadun sallimissa rajoissa.

Siält me hypittiin ain lapsena

Ennen edellä mainittua teknologian hallitsemaa ajanjaksoa Eurajokeen kietoutuvaa ympäristösuhdetta hallitsivat kulttuuriset ja sosiaaliset arvot. Taloudellisilla ja ekologisillakin arvoilla oli merkitystä, mutta taloudellinen arvo perustui joen ekologiseen hyvinvointiin.

Puhdas jokivesi ja lukuisat jokivarren uima- paikat ovat säilyneet muistoissa kirkaampana kuin itse vesi. Uimapaikoilla on ollut myös tapana siirtyä, kun eri sukupolvet ovat ottaneet uusia paikkoja haltuunsa. Vuonna 1946 syntynyt Kari Katila (haastattelu 23.9.2019) muistelee, miten hänen lapsuutensa vanhemmilla miehillä oli tapana uida Heiskan pönkäksi nimetyssä suvannossa, kun hän ystävineen ui hieman suvannosta yläjuoksun suuntaan sijainneessa, Lakkiainen-nimisessä paikassa. Nämä uimapaikat katosivat näkyvästä maisemasta (Puolamäki 2020, 18–19, 53–62), kun jokiuomaa suoristettiin 1950-luvun ruoppaustyön yhteydessä. Heikentyvä vedenlaatu esti ajoittain joen virkistyskäytön erityisesti 1970- ja 1990-luvuilla, sekä tämän tutkimuksen käynnistäneen tapahtumasarjan aikoihin 2010-luvulla.

Vuonna 1963 syntynyt Petri Ruski muistelee, miten hänen Isoperen sillan kohdalla sijainneen kotitalonsa vierellä virrannutta jokea ei huomioitu arjessa millään tavoin. Joen annettiin piiloutua pusikoituvan jokirannan kätkemäksi, koska veteen ei voinut mennä uimaan, eikä sitä voinut käyttää talousvetenä (haastattelu 29.7.2019). Joen ja jokivarren asukkaiden välinen ympäristösuhde koki kovia, mutta säilyi kuitenkin katkeamattomana.

1980-luvulla joen ekologinen tila koheni, ja jokirantaan nousi useita rantasaunoja, mutta tämä vaihe oli ohimenevä.

- Minäkin olen rakentanut tuohon rantaan saunan. Mut se on nyt monta vuotta ollu käyttämättömänä, kun ei oo uimaan voitu mennä.
- Koska se sauna on rakennettu?
- Vuonna 1982. Joo, ei siel sitten oo käyty. Viiteen vuoteen ei oo käyty lainkaan. Sielt on kaks saunaa vissiin jo purettukin. Ei, kun neljä on purettu, tuossa alajuoksulla. (Jaakko Heiska, haastattelu 7.5.2013.)

Ympäristöä omakohtaisesti havainnoimalla hankittu tieto saattaa joillain jokivarren asukkailla kattaa vuosikymmenten mittaisen ympäristöhavaintojen sarjan. Paikallinen ympäristötieto siirtyy myös sukupolvelta toiselle, kun tapahtumia verrataan aikaisempiin kokemuksiin. Toisinaan tietoa siirretään teksteihin (Heikkilä 2000). Tietoa voi kertyä paitsi veden laadusta, myös virtaaman vaihteluista, eliölajistosta, jäätymisen sykleistä ja erilaisten ilmiöiden välisestä vuorovaikutuksesta. Jokainen havaintokerta syventää koki- jan ympäristösuhdetta (Haanpää & Puolamäki & Raike 2018, 187–193; Puolamäki 2020, 13–19, 28–33).

Lopulta jokivesi saastui niin pahasti jätevedenpuhdistamon riittämättömän kapasiteetin vuoksi, että vesi asetettiin pitkäksi ajaksi käyttökieltoon. Myös paperiteollisuuden aiheuttama bisfenolivuoto heikensi joen elinympäristöä, mutta pitkäaikaisin saastuminen osoittautui jäteveden aiheuttamaksi. Paikallisen tiedon valossa jäteveden puhdistamoa

epäiltiin syyksi joelle aiheutuneeseen haittaan, mutta viranomaisvalvonnassa veloitettarkkailun kautta saadun tiedon perusteella epäilyä ei voitu vahvistaa todeksi pitkään aikaan. Ympäristölupaansa uusimaan pyrkivien yläjuoksun laitosten lupahakemuksissa mainittiin joen olevan virkistysarvoltaan vähäinen. Sillä hetkellä virkistyskäyttö olikin pakon edessä rajoittunut rannoilta tehtävään tarkkailuun, mutta jokivarren asukkaiden mielestä oli aika ryhtyä elvyttämään joen ekologista tilaa, ja palauttaa sen arvo paikallisesti arvokkaana kulttuuriympäristönä.

Tässä kohtaa tapahtui toimijaverkostoteorian mukainen käänös. Jokea ryhdyttiin arvioimaan ensisijaisesti sekä ihmisten että ei-ihmisten elinympäristönä ja osana paikalliskulttuuria. Kirjoitushetkellä talvella 2024 jokiveden käyttökiellon jatkamisen sijaan Eurajokeen liittyvissä uutisissa kerrotaan vaelluskalaesteiden poistoista, kutusoraikoista, Eurajoen vesistöaluetta vaalivan Joki-ohjelman toisen toimikauden hankkeista ja Eurajoen vesiensuojeluyhdistyksen toiminnasta. Toissijaisen resurssi-arvon sijasta Eurajoki on saavuttanut jälleen itseisarvon jokilaaksolle merkittävänä paikalliskulttuurin voimavarana ja luonnonelementtinä. Arvosiirtymä kohti jälkiteollista vaihetta on tapahtunut.

Voimasuhteiden muutoksia ja valtakamppailuja

Eurajoki on siis saavuttanut toimijaverkostossa tapahtuneiden viimeisimpien käänösten myötä jälleen sellaisen aseman, että alueen

teollisuuden tarpeiden on mukauduttava joen hyvän ekologisen tilan asettamiin rajoihin. Jälleenrakennuskaudella ja sitä seuranneina vuosikymmeniä seudun työllisyyttä ja vaurastumista ei katsottu voitavan vaarantaa esimerkiksi vedenlaadun vuoksi, vaikka haitalliset vaikutukset olivat hyvin tiedossa. Teollisuustyöpaikkojen mahdollistama ansiotulo sekä yritysten ja palkansaajien kerryttämät verotulot olivat arvokkaita yhteiskunnan hyvinvoinnille, arvokkaampia kuin vesiluento, jos asioiden välillä piti tehdä valintoja.

Vaelluskalojen tarvitsemia reittejä nousuesteinä toimivien voimalaitospatojen ohitse ei myöskään pidetty hyödyllisinä investointeina. Vapaa-ajankalastus on ollut suosittu harrastus, mutta ammattimainen kalastus ja helmenpyynti ovat kadonneet jokilaaksoson elinkeinojen valikoimasta jo 1930-luvulla. Sähkönkulutus sen sijaan on lisääntynyt, ja edullinen energia on ollut tarpeellista sekä elinkeinoelämälle että kotitalouksille.

2010-luvulla tapahtunut käänös toimijoiden välisissä voimasuhteissa johti ensin teollisten toimintojen sopeuttamiseen hyvän vedenlaadun edellyttämiin rajoihin. Vedenlaadun parantuessa huomio kääntyi vaelluskaloille riittävän hyväksi kohentuneen elinympäristön myötä niiden nousua vielä haittaavien esteiden poistamiseen. Patojen purkamista ei ole edes harkittu fossiilienergiasta riippumattoman sähköntuotannon tarpeellisuuden vuoksi, mutta patojen ohitse pääsee nyt kulkemaan kalateitä myöten. Eurajoki on jälleen koko matkaltaan vaelluskalojen saavutettavissa. Yhteiskunnan perustoimintoja ylläpitävä sähköntuotanto on siis sopeutunut joen tar-

Marraskuussa 2024 runsas lumentulo ja sitä seurannut lauha sadejakso aiheuttivat Eurajokilaaksossa pahan tulvan. Veden pinta laski muutamassa päivässä sateen tauottua, mutta tulvan aiheuttamista vahingoista jokisuussa avautuvalle Selkämerelle kärsittäneen vielä pitkään.
 © Laura Puolamäki 2024.

peisiin teollisuuslaitosten tapaan, ja kustannukset on jaettu yhteiskunnan tarjoaman julkisen rahoituksen ja jokea resurssinaan käyttävän elinkeinoelämän kesken.

Veden vaatiman tilan järjestäminen on hankalampaa kuin veden laadun parantaminen tai vaelluskalojen elinympäristön kohentaminen. Näihin seikkoihin voidaan vaikuttaa pistemäisillä, teknisillä ratkaisuilla. Tulvaveden tarpeisiin sopeutuminen vaikuttaa koko jokilaaksoon. Lisäksi se vaatii monia toimenpiteitä yksityisomistuksessa olevilla mailla.

Joen tulviessa veden virtaamaa pitäisi saada hitaammaksi ja jokilaakson vedenpidätyskykyä paremmaksi, jotta vedenlaatu ja vesiluonto sekä joessa että Selkämeressä paranisivat. Virtaaman hidastaminen kuitenkin edellyttää sitä, että veden sallitaan viipyä nykyisillä viljelymailla. Ennen 1950-luvulla tehtyä laajamittaista ruoppausta monet tulvan alle jäävät alueet olivat reheviä rantaniittyjä, joita ei yritettykään viljellä, mutta niitä hyödynnettiin laidunmaina. Tämä ihmisten, karjan ja joen välinen vuorovaikutus tuotti arvokkaita elinympäristöjä, perinnebiotooppeja. Ruop-

pauksen myötä muuttunut uoma ei enää mahdollista paluuta entisen kaltaiseen rantojen moninaiskäyttöön. Maatalouden rakenneuutoksen seurauksena rannoilla laiduntanut karjakin on kadonnut maisemasta. Rantaan ulottuvien peltolohkojen vapaaehtoinen viljelemättä jättäminen ja veden viipymisen salliminen niillä olisi kyllä teknisesti mahdollista. Esteeksi muodostuvat usein rantapeltojen maanomistajien arvot kuten viljeltävän maan mahdollisimman suuren tuoton ja pinta-alan tavoittelu.

Tehokas viljelymaan hyödyntäminen, peltojen vesitalouden hallinta ja korkea satotaso ovat maanviljelijäyhteisön keskuudessa ylisukupolvisia arvoja. Taustalla on ruokaturvaan liittyvä ammattiyhteisö ja aikaisempien sukupolvien kokemus ravinnon puutteesta. Tehostetun viljelyn nopea kehitys osuu samaan sotiin jälkeisen jälleenrakennuksen vaiheeseen kuin aiemmin Outi Autin (2022) tutkimuksessa viitattu Kemijoen patoaminen.

Biokulttuurisen ympäristösuhteen mukainen joen ehdoilla eläminen on kunnianhimoinen tavoite. Joesta elämäniloa ja virkistystä

hakeva osa jokilaakson yhteisöstä on valmis antamaan joelle kaiken sen tarvitseman tilan. Toisaalta suurin osa heistä ei silloinkaan joutuisi tinkimään omistamansa maan käytön tavoista tai elantonsa hankkimiseen tarvittavien resurssien hyödyntämisestä. Jokilaakson rantamaiden maanomistajilta lisätilan luovuttaminen vaatisi sekä taloudellisia että kulttuurisia investointeja. Heidän pitäisi ensinnäkin löytää viljelyn ulkopuolelle jäävän peltoalan tuoton korvaava tulonlähde. Uomassa tulvakorkeuteen nouseva vesi ei vaikuta ainoastaan suoraan jokeen rajoittuviin peltolohkoihin, vaan myös jokea kohti laskevien ojien varsilla olevien lohkojen vesitalouteen. Biokulttuurinen viljelytapa vaatisi todennäköisesti runsaasti uudenlaisia suojakaistojen kaltaisia aloja ja vettä varastoivia kosteikkoja. Toisaalta viljelijöiden pitäisi rakentaa uudenlainen kulttuurinen suhde omaan ammattiinsa, ammattiyhteisöönsä ja sen muodostamaan paikalliseen ja kansainväliseen kulttuuriperintöyhteisöön sekä omaan maahansa. Vaikka maatalouden rakennemuutos on jo muuttanut viljelijöiden kulttuurista suhdetta omaan maahansa vuokrateltojen ja tiloja yhdistäneiden maakauppojen myötä, ammattikunnan perustana on edelleen sukupolvelta toiselle siirtyvä aineellinen maaomaisuus ja aineeton, maahan kiinnittyvä kulttuuriperintö.

Eurajoen ja sen alapuolisen merialueen ekosysteemin tarvitsema seuraava käänös, eli siirtyminen biokulttuuriin perustuvaan maisemaan, voi olla yhtä suuri muutos kuin vesivoiman hallitsemien jokivarsien muutos olisi patojen purkamisen seurauksena. Jokeen liittyvissä keskusteluissa tulisikin hyödyntää

monitieteistä lähestymistapaa nykyistä paremmin. (Patro ym. 2022.)

Edellä kuvatut käännökset ja niiden tuottamat muutokset Eurajoen ja sitä ympäröivän yhteisön välisessä vuorovaikutuksessa perustuvat kulttuurisen ympäristösuhteen muutokseen. 1900-luvulla alkanut vajaan 100 vuoden mittainen jakso sisälsi vaihteita, joiden aikana yleisen edun nimissä oli hyväksyttävää pilata ympäristöä, tietoisestikin. Vallitsevasta arvopohjasta muodostui normi, joka vahvistetaan yleisellä tasolla lainsäädännössä ja paikallisessa tasolla tapauskohtaisesti, ympäristölupamenettelyn kautta. Karkeasti ilmaistuna ympäristölupa asettaa rajat, joiden sisällä on luvallista saastuttaa. Kun arvopohja alkoi muuttua siten, että normia alettiin tarkastella uudelleen, se vaikutti lupamenettelyyn. Kahta eri sukupolvea edustavat Mikko Tolvi (syntynyt 1971) ja Timo Tolvi (syntynyt 1946) kertoivat muutosprosessin käynnissä ollessa tehdyssä tutkimushaastattelussa, miten lupamenettelyä koeteltiin Eurajoen osalta: ”Kaikki (tehtaat) on hakenut lievennyksiä ympäristölupiin. Kaikki on erikseen anonut, et sais päästää enemmän jokeen.” (Haastattelu Timo Tolvi ja Mikko Tolvi, 6.5.2013).

Ympäristölainsäädäntömme mukaan ympäristöluvan käsittelyyn sisältyy vaihe, jonka aikana hakemuksesta on mahdollista jättää mielipiteitä ja muistutuksia. Usein niitä kertyy hyvin vähän, mutta haastatteluotteessa viitattu, Eurajokilaakson teollisuuslaitosten lupakäsittelykierros vuonna 2012 toi näkyväksi edellä mainitun arvopohjan muutoksen. Aikaisemmin hyväksytyt ympäristölupien ehdot eivät enää saaneet paikallisyhteisön hy-

väksyntää, ja niitä vaadittiin muutettaviksi. Suuri muistutusten määrä sai Aluehallintoviraston tarkastelemaan tilannetta uudella tavalla, ympäristölupien ehtoja kiristettiin, ja normi muuttui. Prosessi näyttää perustuvan ekologisen arvopohjan muutokseen, mutta tosiasiasa kyseessä on ympäristökulttuurissa tapahtunut muutos, joka johti yhteisten, sosiaalisten arvojenkin muuttumiseen. Eurajoen perkaushankkeeseen liittyvä keskustelu on osa vuonna 2012 käynnistynyttä sosio-kulttuuristen arvojen muutosprosessia. Voimasuhteiden muutoksesta kertoo myös Säkylän Pyhäjärven alapuolisen Eurajoen valuma-alueen vedenlaadun parantamiseksi ja turvaamiseksi vuonna 2017 perustettu JOKIohjelma. Ohjelman perustajiin lukeutuvat joen vaikutuspiirissä olevat kunnat Säkylä, Eura, Eurajoki ja Rauma sekä alueen teollisia toimijoita ja jäteveden puhdistamisesta vastaava JVP Eura Oy (jokiohjelma.fi, jvp-eura.fi). Kun kyseessä on yksityismaahan kohdistuva, yksittäisten maatalouselinkeinon harjoittajien toimia ja ansaintaa rajoittava muutos, sen toteuttaminen on monin tavoin vaikeaa.

Teollisuuden ja yhdyskuntajätteen käsittelyn osalta uuden ympäristönormin aiheuttamat kustannukset voidaan siirtää palvelun hintaan hinnoittelun ja kunnallispoliittisen päätöksenteon kautta. Maataloustulon osalta vaadittaisiin melko suurta muutosta yhteisen maataloustukipolitiikan (CAP) ehdossa, tai kansallista päätöstä tulvivia rantoja koskevien vesienpuhdistuslaitosten rahoittamiseksi. Yksittäinen viljelijä voi toki harjoittaa hiljaista suoje-
lua (Suomen Metsäsäätiö; Ainalinpää 2020), ja tehdä vapaaehtoisesti tulvavesille tilaa jät-

tämällä osan peltolohkoistaan viljelemättä sen sijaan että koittaa estää tulvaveden nousun maille. Vesienpuhdistuksen kannalta pistemäiset toimenpiteet eivät ratkaise haastetta.

Jääkin nähtäväksi, millaisia liittoumia eri vesistöihin liittyvien toimijoiden välillä tarvitaan, jotta sellainen laajamittainen käänös voisi toteutua, mikä ratkaisee Eurajokea koskevan uuden paikallisen haasteen. Aiemmin mainittuun, ihmisten ja jokien välisen vuorovaikutuksen kehitysmalliin (Wanzen 2024) viitaten, Eurajokilaaksossa on edetty neljänteen vaiheeseen, ja siirtymä kunnioitettavan vuorovaikutuksen biokulttuuriin alkaa olla joiltain osin sosiaalisesti ja kulttuurisesti mahdollista. Tällä hetkellä yleisessä keskustelussa esille noussut, vihreän siirtymän vauhdittamiseksi esitetty helpotus vesienpuhdistusta koskevien ympäristölupien ehtoihin osana esimerkiksi akkuteollisuutta näyttäisi kuitenkin vievän kansallista kehitystä toiseen suuntaan. (Hallituksen esitys HE 175/2024 vp.)

Toimijuus löytyy rannoilta

Eurajoki luokitellaan hallinnossa vesiluonnoksi, jonka kohteluun kohdistuva päätöksenteko keskittyy ympäristöhallintoon. Tosiasiasa Eurajoki on koko 52 kilometrin matkaltaan ihmisen voimakkaasti muokkaama ympäristö. Jokivarsi on asutettu vähitellen, kun ihmisasutus laajeni veden alta paljastuvalle alueelle kivikaudella, ja ympäristö muuttui kulttuurisesti ihmisen ympäristöksi. Biokulttuurinen vaihe liittyy jokivarsien asuttamisen alkuvaiheisiin esihistoriallisena aikana sekä

kenties muuttuvan ilmaston ja luontokadon aiheuttamien paikallisten haasteiden ratkaisemiseen tulevaisuudessa.

Aluksi ihmisvaikutukset olivat vähäisiä, mutta 1600-luvulta lähtien ne voimistuivat, kun asukkaat päättivät muokata jokilaaksoa ja siinä virtaavaa vesi-uomaa mieleisekseen ensin käsityönä ja vähitellen koneiden avulla. Sotien jälkeisinä vuosikymmeninä luontoa muokattiin voimallisesti teollistuvan yhteiskunnan resurssiksi, eikä Eurajoen osalta tehty poikkeusta. Vaikka perinteiset uimapaikat katosivat ja kaikenlainen virkistyskäyttö koki ajoittaisia takaiskuja, joen rinnalla on eletty kaikkina aikoina.

Tutkimustehtävänäimme oli pohtia sitä, miten joki sai ympäröivän paikallisyhteisön suojelijakseen. Aiemman tutkimuksen perusteella (Haanpää & Puolamäki & Raike 2017; Haanpää & Puolamäki & Raike 2018; Puolamäki 2020; Puolamäki 2022) tiesimme, että joen ja sitä ympäröivän yhteisön väliset kehitysvaiheet (Wanzen 2024) perustuvat kulttuuriseen ympäristösuhteeseen. Tämän tutkimuksen tehtäväksi jäi selvittää, missä joki ja ihmiset konkreettisesti kytkeytyvät toisiinsa niin vahvasti, että voimasuhteiden muutoksia ja niistä seuraavia käännöksiä syntyy (Latour 1991; Callon 1986; Lehtonen 2023). Tutkimusaineistomme valossa vastaus näyttäisi löytyvän rannalta.

Tutkimusmenetelmän kehittäminen digitaalisen kartan, karttakyselyn ja haastattelun yhdistelmäksi osoittautui toimivaksi ratkaisuksi. Haastatteluissa kerrottu paikallinen tieto oli helppo sijoittaa juuri oikeaan kohtaan jokivarressa. Veden äärelle on pääs-

syt maanomistuksesta riippumatta silloinkin, kun veteen ei ole ollut menemistä. Joen rannat ovat olleet vapaasti kuljettavissa niin yksityismailla kuin teollisessa ympäristössä. Äärelle pääseminen on säilyttänyt kulttuurisen suhteen jokea kohtaan, ja mahdollistanut henkilökohtaisten sidosten syntymisen ja siirtymisen sukupolvien välillä. Samalla tietoisuus jokilaaksoon asettuneesta biologisesta monimuotoisuudesta on säilynyt ja kasvanut. Kun yhä useampi paikallisyhteisön jäsen on valmis sopeuttamaan omaa toimintaansa luonnon hyväksi, biokulttuurinen ympäristösuhte alkua saada jalansijaa. Joen toimijuus suhteessa ihmisiin näyttää siis rakentuneen rantojen välityksellä.

Syy kulkea rannoilla puolestaan liittyy virkistyskäyttöön. Sopivan uimapaikan ja kalarrannan löytämiseksi tai luonnon tarkkailemiseksi joelle palataan sukupolvesta toiseen. Kun jokivesi on riittävän hyvässä kunnossa ihmisten kaipaamaa virkistyskäyttöä varten, jokiveden ekologinen tila on yleensä riittävän hyvä myös vesiluonnolle. Silloin on kannattavaa kunnostaa jokivarren ympäristöä sinne palaavia lajeja, kuten taimenia, varten.

Muuttuva ilmasto, sen myötä muuttuva luonto ja asutuksen sopeutumiselle tarvittavat toimenpiteet muun muassa tulvasuojelun ja vesiensuojelun, erityisesti Selkämeren, osalta ovat mittavia. Paluuta entisen kaltaiseen luonnontilaan ei ole. Turo-Kimmo Lehtonen (2023, 20–21) arvelee Bruno Latourin filosofian mukaisen toimijaverkostotarkastelun tuottavan johtopäätökseksi sen, että ilmastonmuutosta tai luontokatoa ei voi hallita. Sen sijaan on mahdollista seurata risteävien ja ver-

kottuvien vuorovaikutusten yhteisvaikutusta, ja rakentaa tarkastelun pohjalta hyviä vuorovaikutuksia. Tämän kaltainen toiminta edellyttää neuvotteluja yhteisistä päämääristä, ja joistain tavoitelluista tulevaisuuksista tinkimistä tai luopumista.

Tulvien aikana laajenevalle jokiuomalle on annettava tilaa jostain muualta; maatalousmaalta, asutukselta, turvetuotannolta tai suomaalle ojittamalla syntyneeltä metsämaalta. Pääosin kysymys on yksityisestä maasta, jota pitää ottaa uudelleen käyttöön yleisen edun nimissä. Jokilaakson asukkaille tärkeäksi osoittautuneesta virkistyskäytöstä ei kenties tarvitse tinkiä. Päinvastoin tulvasuojelua edistävä, luonnonmukaistuva jokiuoma sopii siihen nykyistä paremmin. Virkistyskäytön monimuotoisuuden rinnalla luonnon monimuotoisuus vahvistunee biokulttuurin rinnalla.

Menneinä vuosisatoina joen käytöstä on peritty korvausta esimerkiksi myllyoikeuksina, siltojen ylläpitovelvoitteena, kalastusoikeuksina ja vesivoiman tai jäteveden lasku-uoman mukanaan tuomina kalastonhoitomaksuina. Ekosysteempalveluista, ja niihin sisältyvistä kulttuurisista ekosysteempalveluista, tai luonnon säätelypalveluista on puhuttu lähes kolmen vuosikymmenen ajan (Constanza ym. 1997). Kuluvalle vuosikymmenellä näiden palvelujen hinta saattaa siirtyä jokaisen kukkaroon. Biokulttuurisen ympäristösuhteen vallitessa yhteisesti rahoitetut säätelypalvelut ovat joka tapauksessa helppo perustella, kunhan joen rannoilla kulkeminen mahdollistetaan tulevaisuudessakin.

VIITTEET

- 1 Lasten kanssa tehdystä tutkimuksesta, osallistavasta paikkatiedosta ja aineistonkeruusta sekä tutkimusetiikasta tarkemmin Puolamäki 2022.

AINEISTO

HAASTATTELUT

Haastattelu 10.10.2020. Haastateltavana Seppo Aarikka. Haastattelija Laura Puolamäki. Turun yliopisto, Digitaalisen kulttuurin, maiseman, ja kulttuuriperinnön tutkimuksen tutkinto-ohjelma.

Haastattelu 17.10.2019. Haastateltavana Jukka Kujala. Haastattelijoina Laura Puolamäki, Eeva Karhunen ja Huhdan koulun oppilaat. Turun yliopisto, Digitaalisen kulttuurin, maiseman, ja kulttuuriperinnön tutkimuksen tutkinto-ohjelma.

Haastattelu 23.9.2019. Haastateltavana Kari Katila. Haastattelijoina Laura Puolamäki, Eeva Karhunen ja Panelian koulun oppilaat. Turun yliopisto, Digitaalisen kulttuurin, maiseman, ja kulttuuriperinnön tutkimuksen tutkinto-ohjelma.

Haastattelu 23.9.2019. Haastateltavana Tommi Katila. Haastattelijoina Laura Puolamäki, Eeva Karhunen ja Panelian koulun oppilaat. Turun yliopisto, Digitaalisen kulttuurin, maiseman, ja kulttuuriperinnön tutkimuksen tutkinto-ohjelma.

Haastattelu 23.9.2019. Haastateltavana Maria Savolainen. Haastattelijoina Laura Puolamäki, Eeva Karhunen ja Panelian koulun oppilaat. Turun yliopisto, Digitaalisen kulttuurin, maiseman, ja kulttuuriperinnön tutkimuksen tutkinto-ohjelma.

- Haastattelu 23.9.2019. Haastateltavana Jussi Vartama. Haastattelijoina Laura Puolamäki, Eeva Karhunen ja Panelian koulun oppilaat. Turun yliopisto, Digitaalisen kulttuurin, maiseman, ja kulttuuriperinnön tutkimuksen tutkinto-ohjelma.
- Haastattelu 23.9.2019. Haastateltavana Katja Blomqvist. Haastattelijoina Laura Puolamäki, Eeva Karhunen ja Panelian koulun oppilaat. Turun yliopisto, Digitaalisen kulttuurin, maiseman, ja kulttuuriperinnön tutkimuksen tutkinto-ohjelma.
- Haastattelu 13.9.2019. Haastateltavana Reino Koivisto ja Jari Koivisto. Haastattelijoina Eeva Karhunen. Turun yliopisto, Digitaalisen kulttuurin, maiseman, ja kulttuuriperinnön tutkimuksen tutkinto-ohjelma.
- Haastattelu 29.7.2019. Haastateltavana Petri Ruski. Haastattelijoina Laura Puolamäki ja Satakunnan Meikäläiset / Kiukaisten Huimaveikot. Turun yliopisto, Digitaalisen kulttuurin, maiseman, ja kulttuuriperinnön tutkimuksen tutkinto-ohjelma.
- Haastattelu 23.4.2014. Haastateltavana Heikki Falttu. Haastattelijoina Anna Kimpimäki ja Taru Åkräs. Turun yliopisto, Digitaalisen kulttuurin, maiseman, ja kulttuuriperinnön tutkimuksen tutkinto-ohjelma.
- Haastattelu 23.4.2014. Haastateltavana Simo Pämppi. Haastattelijoina Elina Hiltunen ja Krista Kovanen. Turun yliopisto, Digitaalisen kulttuurin, maiseman, ja kulttuuriperinnön tutkimuksen tutkinto-ohjelma.
- Haastattelu 23.4.2014. Haastateltavana Aino Lähteenmäki ja Kaino Nurminen. Haastattelijoina Johanna Roslund ja Heli Lehti. Turun yliopisto, Digitaalisen kulttuurin, maiseman, ja kulttuuriperinnön tutkimuksen tutkinto-ohjelma.
- Haastattelu 23.4.2014. Haastateltavana Ritva Tuominen. Haastattelijoina Anneli Lehtonen ja Marja-Leena Santanen. Turun yliopisto, Digitaalisen kulttuurin, maiseman, ja kulttuuriperinnön tutkimuksen tutkinto-ohjelma.
- Haastattelu 7.5.2013. Haastateltavana Jaakko Heiska. Haastattelijoina Kaisa Lindewall ja Heli Mäki-Aho. Turun yliopisto, Digitaalisen kulttuurin, maiseman, ja kulttuuriperinnön tutkimuksen tutkinto-ohjelma.
- Haastattelu 7.5.2013. Juhani Vihervuori. Haastattelijoina Eeva Louhela ja Virpi Purola. Turun yliopisto, Digitaalisen kulttuurin, maiseman, ja kulttuuriperinnön tutkimuksen tutkinto-ohjelma.
- Haastattelu 7.5.2013. Haastateltavana Helena Pinomäki ja Marjatta Stenberg. Haastattelijoina Leena Kouhia ja Eija Westerbacka. Turun yliopisto, Digitaalisen kulttuurin, maiseman, ja kulttuuriperinnön tutkimuksen tutkinto-ohjelma.
- Haastattelu 7.5.2013. Haastateltavana Tapani Suomi. Haastattelijoina Vilho Pirttijärvi ja Eeva Louhela. Turun yliopisto, Digitaalisen kulttuurin, maiseman, ja kulttuuriperinnön tutkimuksen tutkinto-ohjelma.
- Haastattelu 6.5.2013. Haastateltavana Timo Tolvi ja Mikko Tolvi. Haastattelijoina Roosa Halonen ja Johanna Lumme-Tamminen. Turun yliopisto, Digitaalisen kulttuurin, maiseman, ja kulttuuriperinnön tutkimuksen tutkinto-ohjelma.

KARTAT

- Hans Hanssonin noin 1650 laatima Ala-Satakunnan kartta. <https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/22220/mh%209%20ala-satakunta%201650.jpg?sequence=1&isAllowed=y>
Suomen vesiteiden kartoitukseen liittyvä kartta vuodelta 1721. Riksarkivet. Lantmäteristytrelsen.

KIRJALLISUUS

- Aaltonen Esko 1944. *Länsi-Suomen yhteismyllyt*. Yhteiskuntahistoriallinen tutkimus. Kansatie-teellinen arkisto 6. Helsinki, Suomen muinais-muistoyhdistys.
- Ainalinpää Elina 2020. Askelia lajienvälisyyteen ja hiljaiseen suojeluun. *Versus*, Kriittinen tila 15.1.2020. <https://www.versuslehti.fi/kriittinen-tila/askelia-lajienvalisyyteen-ja-hiljaiseen-suojeluun/> (Luettu joulukuussa 2024.)
- Anttila Lauri, Haanpää Riina, Karhunen Eeva, Kirkkala Teija, Puolamäki Laura, Raike Eeva & Ryömä Henna 2022. *Eurajokea silloilta ja siltojen välistä*. Eura, Pyhäjärvi-instituutti.
- Aswani Shankar, Lemahieu Anne & Sauer Warwick H. H. 2018. Global trends of local ecological knowledge and future implications. *PLoS ONE* 13 (4), 1–19.
- Arkistojen portti, järvenlaskut ja maankuiva-tustyöt. <https://portti.kansallisarkisto.fi/fi/aineisto-oppaat/j%C3%A4rvenlaskut-maankuivaustusty%C3%B6t-ja-vesilaitokset> (Luettu joulukuussa 2024.)
- Arslan, E. Seda, Paulina Nordström, Asko Ijäs, Reija Hietala & Nora Fagerholm 2021. Perceptions of Cultural Ecosystem Services: Spatial Differences in Urban and Rural Areas of Kokemäenjoki, Finland. *Landscape Research* 46 (6), 828–44. <https://doi.org/10.1080/01426397.2021.1907322>
- Autti, Outi 2022. Ympäristötrauma - vesivoiman muuttaman jokiympäristön vaikutukset koettuun hyvinvointiin. *Sosiologia* (2) 2022, 94–109.
- Aziz Gabriele Volpato, Fontefrancesco Michele Filippo & Pieroni Andrea 2022. Perceptions and Revitalization of Local Ecological Knowledge in Four Schools in Yasin Valley, North Pakistan. *Mountain Research and Development* 42 (4), R1–R9. <https://doi.org/10.1659/MRD-JOURNAL-D-21-00061.1>
- Brown Greg & Nora Fagerholm 2015. Empirical PPGIS/PGIS mapping of ecosystem services: A review and evaluation. *Ecosystem Services* (13), 119–133. <https://doi.org/10.1016/j.ecoser.2014.10.007>
- Campbell, Liam 2021. *Room for the River. The Foyle river catchment landscape: connecting people, place & nature*. Ireland, Merdog Books, Donegal.
- Charnley Susan, Fischer A. Paige & Jones Eric T. 2007. Integrating traditional and local ecological knowledge into forest biodiversity conservation in the Pacific Northwest. *Forest Ecology and Management* 246 (1), 14–28. <https://doi.org/10.1016/j.foreco.2007.03.047>
- Carvalho, Carolina Monteiro de, Leandro Luiz Giatti, Nora Fagerholm, Ana Maria Bedran-Martins & Marketta Kyttä 2021. Participatory Geographic Information Systems (PGIS) to Assess Water, Energy and Food Availability in a Vulnerable Community in Guarulhos (Brazil). *International Journal of Urban Sustainable Development* 13 (3), 516–29. <https://doi:10.1080/19463138.2021.2019041>
- Climate-proof coastal protection with ‘living dikes’, <https://www.tudelft.nl/en/2023/tbm/climate-proof-coastal-protection-with-living-dikes> (Luettu joulukuussa 2024.)
- Constanza Robert, d’Arge Ralph, de Groot Rudolf, Farber Stephen, Grasso Monica, Han-non Bruce, Limburg Karin, Naeem Shahid, O’Neill Robert V. & Paruelo Jose 1997. The value of the world’s ecosystem services and natural capital. *Ecological Economics* 25:1, 3–15. [https://doi.org/10.1016/S0921-8009\(98\)00020-2](https://doi.org/10.1016/S0921-8009(98)00020-2)
- Eurajoen pinta poikkeuksellisen korkealla – viemäriveresi uhkasi nousta kiinteistöihin Eurassa,

- Yle.fi. <https://yle.fi/a/74-20127161> (Luettu marraskuussa 2024.)
- Future Dikes: Flowery dikes are at least as strong and better for biodiversity, <https://www.ru.nl/en/about-us/news/flowery-dikes-are-at-least-as-strong-and-better-for-biodiversity> (Luettu joulukuussa 2024.)
- Grönlund, Elisabeth ja Simola, Heikki 2011. Suoturvetta ja järvenpohjaa. Euran hyväsuon ja Köyliön Köyliönjärven paleoekologiset tutkimukset. Teoksessa Kari Uotila (toim.), *Avauksia Ala-Satakunnan esihistoriaan*. Kâkenhus – kirjat nro 2, 81–110.
- Haanpää Riina, Puolamäki Laura & Raike Eeva 2018. Tapaus Eurajoki: ihmisen ja kulttuuriympäristön vuorovaikutussuhde tutkimuskohteena. Teoksessa Pilvi Hämeenaho, Tiina Suopajärvi & Johanna Ylipulli (toim.), *Soveltava kulttuurintutkimus*. Tietolipas 259. Helsinki, SKS, 180–201.
- Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi vesienhoidon ja merenhoidon järjestämisestä annetun lain, ympäristönsuojelulain ja vesilain 3 ja 11 luvun muuttamisesta, https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Sivut/HE_175+2024.aspx (Luettu joulukuussa 2024.)
- Heikkilä Urpo 2000. *Vuosisata elämää Eurajokivarressa*. Omakustanne, Panelian Kotiseutuyhdistyksen arkisto.
- Helsingin Sanomat* 30.11.2024, <https://www.hs.fi/alueet/art-2000010865361.html> (Luettu joulukuussa 2024.)
- JOKIohjelma, <https://www.jokiohjelma.fi/> (Luettu joulukuussa 2024.)
- JVP-Eura Oy, <https://www.jvp-aura.fi/> (Luettu joulukuussa 2024.)
- Jäteveden ympäristölupaa koskeva valitus (Eura), 3915/1/15. Korkein hallinto-oikeus, Muu päätös 17/2017. [https://www.kho.fi/fi/index/paatoksia/muitapaatoksia/](https://www.kho.fi/fi/index/paatoksia/muitapaatoksia/muupaa-tos/1483441438823.html)
[tos/1483441438823.html](https://www.kho.fi/fi/index/paatoksia/muitapaatoksia/muupaa-tos/1483441438823.html) (Luettu joulukuussa 2024.)
- Kortelainen Jarmo 2007. Miten vesi toimii: metsäteollisuuden ja vesiympäristön hybridi liitto. *Terra* 119, 3–4.
- Laitakari, Aarne 1925. Onko Säkylän Pyhäjärven kuivaus mahdollinen. *Teknillinen aikakauslehti* 1925/1, 27–32.
- Latour, Bruno 2006/1991. *Emme ole koskaan olleet moderneja*. Tampere, Vastapaino.
- Lindholm, Karl-Johan & Ekblom, Anneli 2019. A framework for exploring and managing biocultural heritage. *Anthropocene* 25, 100195. <https://doi.org/10.1016/j.ancene.2019.100195>.
- Living Dikes-projekti. <https://www.tudelft.nl/citg/over-faculteit/afdelingen/hydraulic-engineering/sections/coastal-engineering/research/living-dikes> (Luettu maaliskuussa 2025.)
- Lummaa Karoliina, Lähde, Ville, Toivanen, Tero, Eronen, Jussi T., Järvensivu, Paavo & Vaden, Tero 2020. Environmental humanities – mitä se on ja kuka sitä tekee? *Alue ja ympäristö* 49:2, 83–91.
- Massey Carmen, Vayro, Josie V. & Mason Courtney, W. 2021. Conservation Values and Actor Networksthat Shape the Adams River Salmon Run in Tsutswecw Provincila Park, British Columbia. *Society & Natural Resources* 34:9, 1174–1193. <https://doi.org/10.1080/08941920.2021.1946225>
- McCall Michael K. 2021. *International Journal of E-Planning Research* 10: 3, 105–123. DOI: 10.4018/IJEPR.20210701.0a7
- Mononen Jyri 2017. *Ojasta allikkoon. Ympäristönsuojelukamppailun kuvaus toimijaverkkoteorian keinoin*. Pro gradu -tutkielma, Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-201703141653>
- Peltola Taru 2006. Harju poliittisena toimijana: toimijaverkot lämpölaitoksen sijoituspaikkakiistassa Kangasalla. *Terra* 118: 2, 67–80.

- Puolamäki Laura 2020. *Kätetty maisema. Arkitieto lähiympäristön kohtaamisessa*. Scripta Lingua Fennica Edita, Turun yliopisto.
- Ritesh Patro Epari, Ghadimi Sahand, Hakovirta Jenni, Magga Päivi, Soikkeli Anu & Haghighi Ali Torabi 2022. Mapping the divergent perspectives surrounding Finnish hydropower and its removal. *Mini-Conference on Transdisciplinary Research and Design* 14th February 2022, Oulu. <https://oulurepo.oulu.fi/bitstream/handle/10024/34182/nbnfi-fe2022092860348.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (Luettu marraskuussa 2024.)
- Rossi Leena 2010. Yksilöllä on väliä: Miten voisi tutkia yksilön elinikäistä ympäristösuhdetta. *Elore* 17:2, 79–103. <https://doi.org/10.30666/elore.78877>
- Suomen Metsäsäätiö. Hiljainen suojelu Suomen metsätaloudessa, <https://www.metsasaatio.fi/rahoituskohteet/tutkimus-ja-tieto/hiljainen-suojelu-suomen-metsataloudessa> (Luettu joulukuussa 2024.)
- Tiitinen, Teija 2011. Liikettä ajassa ja paikassa. Lounais-Suomen muinaisrannat tarkastelussa. Teoksessa Kari Uotila (toim.), *Avauksia Ala-Satakunnan esihistoriaan*. Kåkenhus – kirjat nro 2, 47–80.
- UT scientists test living dikes in ‘the first experiment of its kind’, <https://www.utoday.nl/science/73898/ut-scientists-test-living-dikes-in-the-first-experiment-of-its-kind>
- Virtanen, Katriina & Sivula, Anna 2022. Elämisen ehtoja ja elinehtoja. Teoksessa Anna Sivula & Anni Ruohomäki (toim.), *Virtaava sydän. Euran ja euralaisten historiaa 1860-luvulta 2000-luvulle*. Eura, Euran kunta, 17–150.
- Wantzen, Karl M. 2024. River culture: How socio-ecological linkages to the rhythm of the waters develop, how they are lost, and how they can be regained. *The Geographical Journal*, 190, e12476. <https://doi.org/10.1111/geoj.12476>
- Wantzen, Karl. M., Tharme, Rebecca & Pypaert, Philippe 2022. Life as a dance to the rhythm of the waters: an analysis of current trends and suggestions to restore River Culture. Teoksessa Karl M. Wantzen (toim.), *River Culture: Life as a dance to the rhythm of the waters*. Paris, UNESCO publishing, 1–22.
- Yli-Pelkonen Vesa & Kohl Johanna 2005. The role of local ecological knowledge in sustainable urban planning: perspectives from Finland. *Sustainability: Science, Practice and Policy* 1(1), 3–14. <https://doi.org/10.1080/15487733.2005.11907960>

KIERROT

Hydrososiaalinen hoiva ja kriisiytyvä vesisuhde

TARU PELTOLA

<https://orcid.org/0000-0001-8478-0961>

INKA SANTALA

<https://orcid.org/0000-0003-3055-0962>

JUHA HIEDANPÄÄ

<https://orcid.org/0000-0002-4926-5742>

RIIKKA LATVA-SOMPPI

<https://orcid.org/0009-0001-8825-7788>

HIMANSU MISHRA

<https://orcid.org/0000-0003-0225-4787>

MAARIT MÄKELÄ

<https://orcid.org/0000-0003-3102-5262>

MIA PIHLAJAMÄKI

<https://orcid.org/0000-0003-1322-0558>

KATI PITKÄNEN

<https://orcid.org/0000-0003-4725-748X>

MATTI SALO

<https://orcid.org/0000-0002-6328-5299>

KATRIINA SOINI

<https://orcid.org/0000-0002-8617-9165>

KRISTINA SVELS

<https://orcid.org/0000-0002-5805-5624>

Asiasanat: vesi, hoiva, luontosuhde

Suomalaisten suhde veteen on kaksijakoinen. Vesistöjemme ympäristöhistoriaa tutkinut Paula Schönach (2021, 137) kuvailee tätä seuraavanlaisesti: vaikka vesialueiden suuren määrän vuoksi suomalaisilla on niihin läheinen, taiteessa ja kulttuurissa jopa kiintymystä ja arvostusta heijastava suhde, on se samalla kuitenkin aina ollut myös kylmän laskelmoiva ja hyötymään pyrkivä. Likaviemäreinä ja energiaksi padottuina vesistöt ovat mahdollistaneet maan teollistamisen (Schönach 2021).

Vaurastuttuamme elämme yltäkylläisessä ”huuhtelun kulttuurissa” (Benidickson 2007),

jossa joku muu hoitaa jätevetemme puolestamme. Tuhansien järvien ja rantaeläjämaassa elää käsitys, että puhdasta vettä on yllin kyllin. Historian saatossa teollisuuslaitosten ja yhdyskuntien päästöjä on saatu kuriin ja monet suomalaiset vesistöt ovat puhdistuneet. Vesi kuitenkin konkretisoi kiihtyvien ympäristömuutosten seurauksia uusien tavoin. Ilmastonmuutos tulee näkyväksi kuivuutena, sadannan vaihteluna ja jääpeitteen heikkenemisenä. Tämän seurauksena arkinen vesisuhde on kriisiytymässä: pilkkijäät eivät kestä, tulvat rikkovat rakenteita ja heikentä-

vät veden laatua, kuivuus vie sadon ja tappaa tai altistaa kuuset kirjanpainajatuhoille. Myös geopoliittiset jännitteet voivat vaikuttaa hyvälaatuisen veden saatavuuteen. Viranomaiset muistuttavat kansalaisia säännöllisesti, että hanasta tuleva puhdas vesi voi äkillisesti katketa tai muuttua huonolaatuiseksi. Veden kautta arkeen välittyvät ympäristö- ja muut kriisit haastavat siten totuttuja käsityksiä ja tapoja toimia.

Sananlasku ”vesi vanhin voitehista” viittaa suomalaisten ymmärrykseen veden parantavuudesta (ks. myös Buser ym. 2018). (Ihmisen) elämä onkin täysin riippuvainen vedestä. Siksi myös vedestä huolehtiminen on kriisiytyvän vesisuhteen myötä entistä tärkeämpää. Kutsumme tätä huolehtimista *hydrososiaalisiksi hoivaksi*.

Käsite pohjautuu kahteen eri tutkimussuuntaukseen, joita olemme yhdistelleet. Alkuosa on lainattu relationaalisen maantieteen piirissä tutusta ajattelusta, jossa vesi on yhtä aikaa fyysinen, yhteiskunnallinen ja kulttuurinen – hydrososiaalinen – ilmiö (Linton & Budds 2014). Hydrososiaalisena ilmiönä vesi on enemmän kuin kemiallinen yhdiste. Vettä ymmärtääkseen on tutkittava myös siihen liittyvää kulttuuria ja yhteiskunnallisia suhteita.

Jälkimmäistä osaa eli hoivaa koskevaa keskustelua käydään puolestaan feministisen ja posthumanistisen tutkimuksen piirissä (esim. Tronto 1993; Puig de la Bellacasa 2017). Hoiva kääntää katseen ihmistoiminnan vaikutusten korjaamiseen tai ennaltaehkäisyyn. Hydrososiaaliseen näkökulmaan yhdistettynä hoiva ei kuitenkaan tarkoita vain huolehtimista

kulttuurista erillisestä luonnonympäristöstä, hydrologiasta tai vesikemiasta. Hoiva on hydrososiaalista ainakin seuraavilla tavoilla. Ensinnäkin, kun tulviin varaudutaan, rantoja siivotaan muoviroskista tai elinympäristöjä ennallistetaan, huolehditaan aina samalla myös ihmiselämän edellytyksistä ja rakennetaan kestävämpää kulttuurista ja yhteiskunnallista suhdetta veteen. Toisaalta hoiva itsessään on monilajista, materiaalista ja vastavuoroista (esim. Haraway 2007; Neimanis 2014; Puig de la Bellacasa 2017; Braidotti 2024). Näin ollen myös muiden kuin ihmisen – veden itsensä tai muiden elämänmuotojen – antamalla hoivalla on merkitystä.

Nähdäksemme hydrososiaalinen hoiva on oivallinen tapa tarkastella vettä tässä ajassa, sillä hoivan näkökulmasta tulkittuna ympäristön muutokset eivät näyttäydy vain ongelmina, vaan kriisien tuntu ja konkreettiset seuraukset haastavat yhteiskuntaa rakentamaan kestävämpää ja oikeudenmukaisempaa suhdetta veteen. Samalla kun yhteiskunnassa kannetaan huolta haitallisista muutoksista ja korjataan ihmistoiminnan aiheuttamia vaurioita, tehdään kuitenkin aina valintoja, joilla on seurauksia. Miksi juuri tämä suo ennallistetaan, mutta tuon toisen ojat saavat edelleen pilata alapuolisia vesistöjä? Mitä tapahtuu muille eliöille, kun ihminen huolehtii omista elämisen edellytyksistään? Miksi vaurioita ei estetty ennalta? Euroopassa on jo merkkejä siitäkin, että kun sulavien jäätiköiden seurauksena ehtyvistä vesivaroista koetetaan huolehtia keräämällä vettä kaste-luultaisiin, on syntynyt niukkuutta toisaalla (esim. Kause 2025; Le Monde & AFP 2024).

Kasteluveden epätasaisesta jakautumisesta on seurannut protesteja.

Koska hoiva tarkoittaa puuttumista jonkin tahon ongelmalliseksi havaitsemaan ja kokemaan asiantilaan, on se aina valikoivaa ja näkökulmasidonnaista. Yläjuoksulla tilanne on eri kuin alajuoksulla. Kun hoivan ajattelaan vielä posthumanistisen ja feministisen ajattelun mukaisesti toteutuvan monilajisissa, biofysisissä ja materiaalisissa suhteissa, eivät hoivan tarpeet näyttäyty puhtaasti ihmiskeskeisinä. Hydrofeminististä ajattelua kehittänyt Astrida Neimanis (2014, 5) on huomauttanut, että vaikka ihmiselämän vesiriippuvuudesta seuraa vaatimuksia oikeudesta veteen, on tällä oikeudella kuitenkin myös ekologiset rajansa. Vaikka hoiva tähtää asiantilojen parantamiseen, sen seuraukset voivat olla moninaiset. Tämä johdattaa artikkelimme keskeiseen tavoitteeseen ja tutkimuskysymykseen: millaisia ristiriitaisia tavoitteita ja prioriteetteja hydrososiaaliseen hoivaan väistämättä liittyy? Entä millaisia toisin tekemisen mahdollisuuksia hydrososiaalisten hoivasuhteiden uudelleen lukeminen tuo esiin?

Näihin kysymyksiin vastataksemme hyödynnämme tekstissämme hoivan käsitettä eräiden tieteen- ja teknologiantutkijoiden (Atkinson-Graham ym. 2015; Puig de la Bellacasa 2017) tapaan *provokaationa*. Tällöin tavoite ei ole vain kuvata hoivan käytäntöjä tai sen muita ulottuvuuksia, vaan tehdä hoivan käsitteen avulla näkyväksi veteen liittyviä järjestyksiä, esimerkiksi sosiaalisia, kulttuurisia tai taloudellisia normeja, valtasuhteita ja arkisia tapoja. Rakennamme empiirisiin esimerkkeihin pohjautuen kolme tulkintaa

hydrososiaalisen hoivan tavoitteista ja olettamuksista. Kutsumme näitä tulkintoja provokaatioiksi, vaikka tässä yhteydessä emme tarkoitakaan provosoiden ärsyttää lukijaa. Tulkintamme on ajateltu herätteiksi, jotka voivat johtaa uusiin ajattelutapoihin (englannin kielen *'thought-provoking'* mielessä) sekä edelleen toiminnan uudelleen arvioimiseen.

Ensinnäkin haluamme kiinnittää huomion siihen, että vaikka hoivassa pyritään parantamaan asioiden tilaa, kaikista asioista ei huolehdi yhtäläisesti. Joitain asioita asetetaan aina etusijalle. Se mikä yhdestä näkökulmasta on paras vaihtoehto asioiden korjaamiseksi, ei sitä välttämättä ole toisesta. Hyvää tarkoitavasta hoivasta voi koitua kielteisiä seurauksia joillekin hoivaan osallisille. Tämän takia toisessa provokaatiossamme esitämme, ettei hyvää hydrososiaalista hoivaa voi toteuttaa vain hoivaajan ideaaleista käsin, vaan se edellyttää ajattelua ja toimintaa yhdessä hoivan kohteiden ja muiden hoivaan osallisten kanssa. Koska hydrososiaalisessa hoivassa ylläpidetään vedestä riippuvaisia monilajisia elämänmuotoja, on myös syytä kyseenalaistaa hoivan ihmiskeskeyttä, kun hoivan tarpeita määritellään. Veden välittäessä ympäristökriisien seurauksia yhteiskunnassa on osattava ajatella uudella tavalla myös niitä infrastruktuureja ja rakenteita, joiden tarkoituksena on pitää huolta vedestä tai tarjota meille suojaa vettä vastaan. Kolmanneksi haluamme kiinnittää erityistä huomiota siihen, että myös hydrososiaalisesta hoivasta pidättäytyminen tai vähintäänkin sen intensiteetin pienentäminen voivat olla oleellinen osa huolenpitoa.

Rannikkokaupungin suistoalue muodostaa monilajisen hoivan kollektiivin, toukokuu 2023.
© Matti Salo 2023.

Puheenvuoromme tarkoituksena ei siten ole yksinkertaisesti vaatia lisää huolenpitoa tai tunnistaa pelkästään hoivasta koituvia hyötyjä, vaan kutsumme lukijaa pohtimaan kriittisesti hoivan järjestyksiä, tarkoituksia ja seurauksia. Hoivaa koskevat tulkinnat auttavat tunnistamaan hoivaan sisältyviä risti-riitaisia tavoitteita ja mahdollisuuksia toisin

toimimiseen. Näin ollen provokatiivinen tarkastelu ei ole vain kritiikkiä nykykäytäntöjä kohtaan, vaan keino rakentaa vahvempaa yhteiskunnallista suhdetta veteen. Tunnistamme tässä keskeisen eettisesti tietoisemman roolin ja mahdollisuuden yhteiskunnan ja kulttuurin tutkijoille.

Empiirisesti tulkintamme rakentuvat ta-

paamisille maanviljelyn, vesihuollon, vesien- ja vesiluonnonsuojelun sekä tulvasuojelun parissa toimivien henkilöiden kanssa. Maaliskuusta 2023 tammikuuhun 2024 perehdyimme veteen sekä paikkasidonnaisesti että teemoittain yhteensä neljän pari päivää kestäneen kenttätyöjakson aikana eri puolilla Suomea. Jätämme mainitsematta paikkakunnat tutkimukseen osallistuneiden anonymiteetin suojaamiseksi. Olennaisempaa on, että kenttätyöjaksoilla olimme konkreettisesti veden äärellä, niin pellon laidalla, jäteveden puhdistamolla, järven jäällä kuin veneessäkin (Kuva 1). Kohdepaikkakunnat valikoituivat ja kontaktit paikallisiin oppaisiin luotiin neljän veden ja yhteiskunnan suhdetta ympäristökriiseissä luotaavan teeman avulla: tutkimme vettä luonnonvoimana, viranomaisseurannan kohteena, elinkeinotoiminnassa ja kaupungeissa. Valmistauduimme kenttätyöhön laatimalla ennakkoon teemojen mukaisia kysymyksiä. Keskustelut paikallisten oppaiden kanssa kuitenkin perustuivat melko väljästi näihin haastattelurunkoihin, ja tilanteissa on tartuttu esiin nouseviin teemoihin. Kussakin kohteessa äänitimme veteen eri näkökulmista kiinnittyvien oppaittemme kuvauksia vedestä. Samalla havainnoimme monitieteisellä joukolla käytännön toimia sekä näitä mahdollistavaa toimintaympäristöä. Tulkintoja rakentaessamme olemme hyödyntäneet näitä muistiin kirjattuja havaintoja sekä omia äänitettyjä ja kirjallisuuden avulla syvennettyjä reflektioitamme tapaamisista.

Olemme analysoineet aineistomme sisältämiä hydrososiaalisen hoivan kuvauksiksi tulkitsemiamme kohtia hyödyntäen J. K. Gib-

son-Grahamin (2020) tunnetuksi tekemää ”erojen lukemisen” tekniikkaa. Kriittisen talousmaantieteen tutkijaduo J. K. Gibson-Graham on kehittänyt metodologiaansa sellaisten hoivan kaltaisten talouden muotojen tutkimukseen, jotka ovat valtavirtatalouden näkökulmasta marginaalisia. He ajattelevat, että kun tunnistetaan niiden ja talouden väkiintuneiden muotojen väliset erot, vallitsevan todellisuuden uudelleen kuvitteluun tulee mahdolliseksi. Näkökulman vaihdos on olennainen tekniikka: totuttua voidaan arvioida uudelleen, kun herätetään esimerkiksi uteliaisuus toisten lajien näkökulmaa tai biofyysisen ja kulttuurisen yhteen kietoutumista kohtaan. Hyödynnämme tätä tekniikkaa tunnistamalla aineistostamme hoivan ristiriitaisia merkityksiä sekä problematisoimalla ja moninaistamalla näitä provokaatioiksi, jotka tuovat esiin vaihtoehtoisia tulkintoja hoivasta.

Ennen provokaatioiden esittelyä avaamme kuitenkin vielä hydrososiaalisen hoivan käsitettä kirjallisuuden pohjalta. Omassa hoivan tarkastelussamme korostamme erityisesti hoivan tunnistettua kaksinaista luonnetta yhtäältä pyrkimyksenä ja sitoumuksena parantaa asiantiloja mutta toisaalta aina väistämättä puuttumisena hoivan kohteisiin. Siten tarkastelemme hoivaa ennen kaikkea poliittisena ilmiönä.

Hoiva ja huoli vesien tilasta

Hoivaetiikan tutkija Joan Tronto (1993, 103) on määritellyt hoivan toimiksi, joilla elämää pidetään yllä. Hoivaan liittyvät teoreettiset kes-

kustelut ovat alun alkaen koskeneet sosiaali- ja terveydenhuollon tai kotitalouksien piirissä tapahtuvaa hoivatyötä, jonka tekijöiden heikon aseman feministinen tutkimus on nostanut esiin. Huolimatta siitä, että hoivatyö ylläpitää yhteiskunnan elintärkeitä toimintoja, se on aliarvostettua ja alipalkattua (esim. Fraser 2016; Folbre 2021). Kiinnittämällä huomiota hoivaan voidaan tuoda esiin arkista, usein näkymättömäksi ja marginaaliin jäävää työtä, jota ei totutusti mielletä taloudellisesti merkittäväksi (Gibson-Graham 2020; Hyvärinen 2017; Hyvärinen 2020).

Määritelmässään Tronto (1993, 103) laajentaa hoivan koskemaan myös työtä, jolla *maailmaa* pidetään elinkelpoisena. Tästä rakentuu silta posthumanistiseen keskusteluun, jossa hoivan merkitystä on tuotu esiin laajasti suhteessa yhteiskuntien elintärkeisiin toimintoihin kuten infrastruktuurien ja rakennetun ympäristön ylläpitämiseen (Graham & Thrift 2007; Denis & Pontille 2015; Woodhead 2023; Kalakoski & Thorgrimsdottir 2023) tai esineistä (Kinnunen 2017), syömäkelpoisesta ruoasta (Koskinen ym. 2018) ja luonnon toimintakyvystä huolehtimiseen (Puig de la Bellacasa 2017; Usher 2023a; Krzywoszynska 2023). Vettä on tarkasteltu hoivan maisemana (Buser ym. 2020). Näiden tarkastelujen kautta hoiva kytkeytyy maailmanlaajuisten ongelmien ratkaisuun (Held 2005; Whyte & Cuomo 2017).

Hoivan perusmääritelmä työnä ja arkiaskareina tarjoaa jokseenkin hyödyllisen pohjan myös hydrososiaalisen hoivan ymmärtämiselle. Olemme aineistossamme tulkinneet hydrososiaalisiksi hoivaksi kuvauksia veteen tai vesiympäristöihin kohdistuvista huolenpidon

käytännöistä. Käytännön toimien ohella hoivan ulottuvuuksiksi on usein tunnistettu myös näitä motivoivat tunteet sekä eettiset sitoumukset (Tronto 1993; van Dooren 2014; Puig de la Bellacasa 2015; Moriggi ym. 2020b; Krzywoszynska 2023; Koskinen ym. 2018). Erityisesti suomen kielen ilmauksissa ”pitää huolta” tai ”huolehtia” asioiden tilaan puutumista motivoi eettisesti latautunut tunne: huoli asioiden tilasta. Kortekallio ym. (2021, 91) esittävät hoivan käsitettä pohtiessaan, että kun jostain ”kannetaan huolta”, on läsnä pelko tai suru huolenpidon kohteesta. Myös omassa aineistossamme on mahdollista tulkita tällaista ”huolipuhetta” osana hydrososiaalista hoivaa. Ympäristökysymysten kontekstissa huoli usein korostaa niiden olemusta eksistentiaalisena kriisinä. Ympäristöhuolen herääminen on myös ollut keskeinen askel kohti ympäristökysymyksen politisoitumista ja vaatimuksia ajatella luonnon ja kulttuurin suhdetta uusin tavoin (Haila 2004).

Huoli ja hoiva eivät kuitenkaan ole täsmälleen ottaen sama asia. Huolestuminen voi olla tunnetila, joka ei johda huolenilmauksia kummempaan toimintaan, kun taas hoiva yleensä merkitsee sitoutumista aktiiviseen ja konkreettiseen tekemiseen, auttamiseen (Puig de la Bellacasa 2011, 89; Staffa & Riechers & Martín-López 2022). Hoiva voi olla velvoittavaa vastuunkantoa jopa rasittavuuteen saakka (Kortekallio ym. 2021). Joka tapauksessa hoiva nostaa esiin hoivaajan ottaman moraalisen vastuun hoivan kohteesta (Jackson 2014; Liboiron 2021). Tähän sisältyy, että hoivan kohteen tilaa tarkkaillaan, jotta siihen voidaan tarvittaessa puuttua (Kuva 2).

*Euroopan unioni velvoittaa jäsenmaitaan seuraamaan vesistöjen tilaa. Ympäristöhallinnon asiantuntijat havainnollistavat näytteenottoa pohjoisella Saimaalla, maaliskuu 2023.
© Riikka Latva-Somppi 2023.*

Koska vesi on elintärkeää, on huoli vedestä myös yhteiskunnallista. Tämä on seurausta huolen politisoitumisesta ja institutionaalisoitumisesta. Ympäristönsuojelulaissamme (527/2014) on esimerkiksi pohjavettä koskeva pilaamiskielto. Euroopan unionin vesipolitiikan puitteiden direktiivi (2000/60/EY) taas velvoittaa seuraamaan, huolehtimaan ja pa-

rantamaan pinta- ja pohjavesien tilaa, ja ilmastomuutosta ennakoiva tulvadirektiivi (2007/60/EY) ohjaa tulvasuojelua. Yhteiskunta asettaa siten hoivaan velvoittavia tavoitteita ja sitouttaa toimijoita näiden toteuttamiseen: ennakoimaan, suojelemaan, parantamaan ja korjaamaan. Hoivaa myös rahoitetaan. Esimerkiksi kosteikkojen raken-

tamisen kaltaisiin vesiensuojelutoiminta tehtäviin ja luonnon monimuotoisuutta lisääviin ennallistamistoimiin on saatavilla rahoitusta kansallisesta Helmi-elinympäristöohjelmasta (Ympäristöministeriö, ajoittamaton).

Koska hoivaa koskeva tutkimus usein kohdistuu arkielämän hoivatyöhön, tämän kaltaiset yhteiskunnalliset velvoitteet, käytännöt ja mahdollisuudet voivat tulla ohitetuiksi. Kun hoiva määritellään Tronton (1993, 103) tapaan elämää ylläpitäväksi tai maailmaa elinkelpoisena säilyttäväksi toimiksi, niihin on mahdollista lukea myös erilaisia yhteiskunnan toimia suotuisten olojen ylläpitämiseksi tai kohentamiseksi. Hydrososiaalinen hoiva on siten normatiivista kahdella tapaa: yhtäältä moraalisenä herkistymisenä veden ja vesiluonnon haitallisille muutoksille ja toisaalta institutionalisoituneina velvoitteina ja kannusteina pitää huolta vedestä. Kummassakin tapauksessa vastuun kantaminen muuttaa suhdetta hoivan kohteeseen: hoivaa toteutettaessa niin vesi kuin luonto yleensäkin ymmärretään muunakin kuin hyödynnettävänä resurssina (Klaver 2010; Puig de la Bellacasa 2015; Krzywoszynska 2023). Samalla on kuitenkin tarpeen tarkastella sitä, mikä vakiintuneiden hydrososiaalisten hoivan muotojen ja yhteiskunnan instituutioiden piirissä jää näkymättömiin tai marginaaliin. Tässä tehtävässä auttaa hoivan hahmottaminen käytäntöjen, eettisten tunteiden ja moraalisten sitoumusten ohella hoivattavan ja hoivaajan välisenä suhteena.

Hoiva suhteena

Jo ennen varsinaisia, lähimmän vuosikymmen sisään yleistyneitä hoivateoreettisia keskusteluja on malliksi kestävämmälle luontosuhteelle tarjottu ympäristöajattelua koskevassa kirjallisuudessa myös ”tilanhoitajuutta” (engl. *stewardship*). Hoitaminen onkin hoivan lähikäsite, jota on hyvä tarkentaa. Tilanhoitajuus nostaa esiin monia perinteisiä maanviljelykseen sitoutuvia arvoja, kuten jatkuvuuden turvaamisen. Käsitteenä se myös resonoi varhaisen luonnonsuojeluajattelun kanssa, sillä jo amerikkalainen luonnonsuojeluliikettä vahvasti inspiroinut filosofi ja luonnontieteilijä Aldo Leopold esitti riistan *hoitaa* suojelun malliksi: suojelulla turvataan tuleva ”sato” (esim. Tickle 2023, 42). Samalla mallia on kuitenkin kritisoitu siitä, että tilanhoitajana ihminen asettuu kristinuskon peruja paitsi luonnon varjelijaksi myös hallitsijaksi (Oelschlaeger 1991; Puig de la Bellacasa 2017). Hoivan käsitteen avulla on mahdollista nostaa esiin ja pohtia tarkemmin tällaisia oletuksia ihmisen ja luonnon suhteesta sekä ihmisen luontoon kohdistamista toimista.

Hoivattava ja hoivaaja asettuvat keskenään tietynlaiseen suhteeseen. Hoivaa voivat yksilöiden ohella antaa yhteisöt, instituutiot tai elinympäristö, ja se voi kohdistua niihin. Tämä suhde ei kuitenkaan ole symmetrinen, sillä hoivattava on yleensä riippuvaisempi hoivaajastaan kuin hoivaaja hoivattavasta (Puig de la Bellacasa 2017). Hoivattava altistuu eriasteisesti hoivaajan kontrollille ja hoivan erilaisille seurauksille (McClaren 2018; Krzywoszynska 2021).

Toisaalta hoiva voidaan ymmärtää vastavuoroisena suhteena ihmisten ja muiden lajien, elinympäristöjen tai muun materiaalisen todellisuuden välillä (Whyte & Cuomo 2017; Moriggi ym. 2020a; Buser ym. 2020). Vesistön kunnostaminen ei ainoastaan paranna luontokohteen tilaa, vaan tuottaa virkistysmahdollisuuksia, merkityksellisyyden kokemuksia ja hyvinvointia vesistökuunnostajalle. Näin hoivan näkökulma purkaa dualistista ajattelua, jossa ihmiselle on varattu aktiivisen toimijan ja luonnolle toiminnan kohteen rooli: hoivatesaan luontoa hoivaaja eli ihminen saa itsekin hoivaa (Moriggi ym. 2020a). Tavoittelemme käsitteellä hydrososiaalinen hoiva tätä hoivan vastavuoroista luonnetta. Jos puhuisimme veden hoivaamisesta, tavoittaisimme kenties vain yhdensuuntaista hoivaa.

Haitallisten ympäristömuutosten aiheuttamien vaurioiden korjaaminen on merkityksellistä ja voi vahvistaa myös ihmisten toiveikkautta huolimatta siitä, että ilmastonmuutoksen ja luonnon monimuotoisuuden heikkenemisen kaltaiset ympäristökriisit uhkaavat muuttaa arkea epävarmemmaksi (Kalakoski 2022; Peltola 2016). Mutta koska hoiva on vaativaa ja edellyttää sitoutumista, voi hoivasuhde itsessään kaivata huolenpitoa jatkuakseen (Puig de la Bellacasa 2017, 70). Tämä voi tarkoittaa sitä, että hoivaan varataan resursseja. Toisaalta hoivan rutiinit voivat itsessään vahvistaa suhdetta hoivattavan ja hoivaajan välillä (Peltola 2016). On myös hyvä huomata, että hoivan kohteet, olivatpa ne ihmisiä, luontoa tai materiaa, eivät ole passiivisia, vaan vaikuttavat omalla toiminnallaan aktiivisesti hoivasuh-

teeseen ja hoivan toteutumiseen. Myös vesi hoivaa. Se hoivaa myös itse itseään. Veden itsepuhdistuskyky on sen tieteessä tunnistettu ominaisuus, jota on sitemmin hyödynnetty ongelmallisestikin, kun on arvioitu kuinka paljon vesistöjä voi kuormittaa saastuttamalla (Liboiron 2021).

Hoivan kautta voi jäsentää ihmisen (riippuvuus)suhteita ympäröivään maailmaan – niin biofyysiseen todellisuuteen kuin muihin lajeihinkin. Kun puhdistetaan jäteettä, pidetään ensisijaisesti huolta ihmisten omasta terveydestä. Samalla vesieliöille haitallisten materiaalien ja aineiden luontoon päätyminen estäminen parantaa myös muiden lajien elämän edellytyksiä. Toisaalta ylimääräisten ravinteiden poistaminen vedestä voi myös rajoittaa rehevöityneissä vesistöissä kukoistavia elämänmuotoja. Ihmisen näkökulmasta sinilevä on haitallinen ja ei-toivottu, mutta levän itsensä näkökulmasta ravinteet mahdollistavat elämän jatkumisen. Hoivan käytännöt paljastavat myös, miten suhteemme kanssaihmiin rakentuu. Esimerkiksi puutteellinen, vesihuollon yksityistämisestä tai julkisen sektorin investointien laiminlyönneistä johtuva jätevesihuolto voi johtaa siihen, ettei ihmisillä ole yhtäläistä mahdollisuutta puhtaaseen veteen, tai että jotkut ryhmät kärsivät likaisen veden haitoista muita enemmän (Usher 2023b). Tällä tavoin hoiva on poliittista ja siten on tärkeää tuoda esiin hoivaan liittyvien valintojen seurauksia.

Hoivan politiikka

Modernia suhdetta veteen jäsentävät erilaiset asiantuntija- tai ammattikulttuurit sekä niiden käsitteet ja tavat toimia veden kanssa. Kun valtiovalta ohjaa pitämään huolta vedestä tai vesiekosysteemeistä, ei näissä virallisissa yhteyksissä yleensä puhuta hoivasta vaan esimerkiksi vesihuollosta, joka turvaa puhtaan juomaveden ja puhdistaa jätevedet, tulvasuojelusta, kun tarkoitus on suojata rakennuksia, tai vesiensuojelusta, kun seurataan ja parannetaan vesistöjen laatua. Ennallistamisella tarkoitetaan puolestaan sitä, kun voimakkaasti muutettuja soita tai virtavesiä korjataan. Tarkastelemalla näitä vakiintuneita toiminta- ja puhetapoja hoivana voidaan nostaa esiin niihin liittyviä kysymyksiä ja näkökulmia, kuten millaisia virallisia tai epämuodollisia suhteita, yhteisöjä tai moraalisia kysymyksiä niihin kytkeytyy (ks. Pellikka ym. 2022).

Yksi keskeinen kysymys on, millaisia käsitteitä hoivan kohteesta ja millaisia oletuksia hyvästä hoivasta on sitoutuneina (ja usein piiloutuneina) käytäntöihin, joilla vesien tai vesiekosysteemien tilaa hoidetaan, suojellaan tai parannetaan (Mol 2010; Puig de la Bellacasa 2015; Puig de la Bellacasa 2017; Lavau & Bingham 2017; Peltola 2016). Hoivaa tutkineen antropologi Annemarie Molin (1999, 2010) näkemyksiin pohjaten vesien hyvän tilan tai asianmukaisen hoidon voidaan ajatella määrittävän eri tavoin riippuen siitä, millaiseen sääntelyyn, tavoitteisiin ja käytäntöihin vesi kulloinkin on sidoksissa.

Esimerkiksi kaupunkien hulevesien hallinnassa hyvä vesihuolto on perinteisesti tarkoit-

tanut sitä, että rakennukset pysyvät kuivina, mutta viime aikoina lainsäädäntöä ja maankäytön suunnittelun ohjeita uudistettaessa on korostettu sitä, ettei hulevesi pilaa luonnonvesiä (esim. Suomen kuntaliitto 2017). Metsänhoidossa puolestaan ryhdyttiin sotien jälkeen voimallisesti suuntaamaan julkista tukea metsänparannustoimiin. Näitä olivat muuan muassa metsäojitukset. Muuttamalla voimakkaasti metsien vesitaloutta pyrittiin kiihdyttämään metsien kasvua teollisuuden tarpeisiin, ja samalla edistettiin alue- ja sosiaalipoliittisia tavoitteita (Ollonqvist 1996). Metsän parantaminen ei kuitenkaan tehnyt hyvää vesistöille. Ojitusten on huomattu pilaavan vesistöjä ja tuhonneen kalojen kutupaikkoja. Ei siis ole olemassa mitään yleispätevää hoivaetiikkaa, vaan hoivaan liittyvä punninta esimerkiksi siitä, mitä hoivataan ja miten, on aina tilanteista eli sekä tilanne- että näkökulmasidonnaista (Moriggi ym. 2020b).

Tilanteisuudesta johtuen hoivaa on hyödyllistä ajatella jonain muuna kuin vain hyvää tarkoittavina pyrkimyksinä pitää huolta. Koska näkemykset hoivasta ja sen tavoitteista voivat olla ristiriidassa keskenään, on tärkeää tuoda esiin moninaisempia ymmärryksiä hoivan tarpeesta ja huoliin johtaneista tilanteista. Tässä auttaa hoivaa koskevien erilaisten käsitysten ja oletusten tunnistaminen Gibson-Grahamin (2010) tapaan. Kun hoivaa analysoidaan eri näkökulmista käsin, voidaan esimerkiksi havaita, ettei hoiva automaattisesti johda hyvin lopputulemiin kaikkien siihen osallisten eikä välttämättä edes hoivan kohteen kannalta (Peltola 2016). Joissain olosuhteissa hoiva voi olla jopa väkivaltaista (van

Dooren 2014). Liian voimaperäinen hoiva voi haavoittaa kohdettaan tai sivullisia. Esimerkiksi vesiekosysteemien turvaaminen vieraslajeilta kuivattamalla kokonainen lampi (ks. esim. Hirvonen 2025) vaikuttaa haitallisesti muihinkin kuin kohdelajiin.

Hoiva voi olla myös hoivaajille kuormittavaa tai sitä toteutetaan kuormittavissa olosuhteissa (Jackson 2014; Graham & Thrift 2007). Englannissa yksityistetyt jätevesihuoltojärjestelmät on alistettu sijoittajien voitontavoittelun välineiksi eikä niiden toiminnan seurantaan ja kunnossapitoon ole asetettu kannusteita tai velvoitteita. Asukkaat ovat joutuneet ottamaan vastuuta vesistöjen tilan seurannasta ja vaatimaan huonokuntoisten järjestelmien tavanomaisiksi muuttuneiden vuotovahinkojen vähentämistä (Usher 2023b). Hangon rannoilla vapaaehtoiset siivosivat tammikuussa 2025 ohikulkeneen laivan aiheuttamaa massiivista rasvapäästöstä (Saarikoski 2025). Markkinatalouden näkökulmasta hoiva on usein ilmaista tai halpaa työtä. Kun vesikasveja niitetään järven tilan parantamiseksi ja rantoja siivotaan talkoilla tai vesistöjä valvotaan vapaaehtoisvoimin, ei työpanosta yleensä lasketa vesistön saastumisen kustannuksiksi. Tämä voi hämärtää käsitystä ympäristötuhon vaikutuksista tai merkityksestä.

Edellä kuvatuista syistä on olennaista tehdä näkyväksi hoivan politiikkaa eli niin hoivaan kuin sen laiminlyöntiin sisältyviä valintoja ja seurauksia. Ajattelempa, että hydrososiaalinen hoiva käsitteenä on hyödyllinen erityisesti silloin, kun se kutsuu tarkastelemaan vettä ja siitä huolehtimista huolenpidon seurausten kautta. Erilaisia seurauksia näkyväksi teke-

mällä hoivan käsitteestä tule provokatorinen eli se mahdollistaa kriittisen pohdinnan siitä millaisia oletuksia vedestä, muista siitä riippuvaisista elämänmuodoista tai suhteistamme veteen ja näihin muihin hoivan käytännöissä vallitsee. Oletuksia on mahdollista lukea esiin tunnistamalla empiirisistä hoivaa koskevista kuvauksista näkökulmaeroja hoivaan sisältyvien tavoitteiden ja merkitysten välillä. Omasta aineistostamme olemme tunnistaneet näitä kahdella tapaa: olemme etsineet aineistosta suoria kuvauksia hoivasta ja sen erilaisista tavoitteista sekä problematisoineet niitä. Jälkimmäinen tarkoittaa, että hoivaa koskevaa havaintoa tai kuvausta suhteutetaan muista lähteistä tai kirjallisuudesta esiin nouseviin näkökulmiin, jolloin niitä on mahdollista moninaistaa edelleen (Gibson-Graham 2020).

Vakiintuneiden toimintatapojen ja oletusten tunnistaminen tuo esiin veteen liittyviä ristiriitaisia tavoitteita mutta myös uudelleentulkinnan ja toisin tekemisen mahdollisuuksia. Näiden kautta ihmiskunnan kyky huolehtia vedestä ja siitä riippuvista elämänmuodoista voi myös vahvistua vesisuhteiden kriisiytyessä. Aloitamme siitä, että hoivaan sisältyy valintoja, jotka eivät aina ole tietoisia tai näkyviä mutta jotka asettavat joitakin asioita muiden edelle. Tietoisuus näistä valinnoista mahdollistaa niiden uudelleenarvioimisen.

Provokaatio 1: Hoivaa kohdennetaan valikoiden

Hydrososiaalisessa hoivassa joudutaan usein huolehtimaan yhtä aikaa monesta asiasta.

Loppukesän aamuna pirkanmaalaisen maatalon navetan ylisillä karjatilallinen kuvailee meille tilojen riippuvuutta vedestä. Eläinten vedensaanti on turvattava joka päivä, mihin hänen tilallaan on varauduttu useammalla porakaivolla. Toisaalta vettä voi olla liikaa tai liian vähän pellolla, jolla viljellään rehua. Tilan pelloilla veden liikkeitä on hallittu 1960-luvulta saakka salaajittamalla. Koska maanviljely on jatkuvaa maan ja veden käsittelyä, on myös huoli vesistövaikutuksista koko ajan läsnä. Viljelijä kertoo:

[pitää] vähän miettiä myös sitä, että... Esimerkiksi nyt on kynnetyt maata ympäri [viime yönä]. Olisi tarkoitus tänään kylvää vielä 28 sarkaa syysvehnää maahan, ja nyt on tulossa 50 millia vettä. Niin onhan se, siellä on nyt käännettävä maata, sieltä tulee 50 millia vettä siihen päälle. Mutta sitten siinä on kuitenkin se että sitten siinä on [vettä] kasvustolle, joka taas sitten vastaavasti sitoo valumia ja muuta. – – sitä mietti, että tuleeko siitä nyt sitten, että jos joku näkee kuraisen lätäkön siinä, että nyt nuo jätkät meni ja kynti tuon maan ympäri ja nyt tulee vettä näin paljon ja ruskeaa kohti vesistöä. (Kenttätyöjakso 3 – ryhmähaastattelutalenne 1.)

Viljelijä haluaa varmistaa, että kylvökselle on hyvät itämisolosuhteet. Vaikka kasvusto suojaa lopulta vesistöä ravinnevalumilta, kertoo yllä oleva sitaatti myös valintatilanteesta: viljelijä voi joutua asettamaan pellon hyvät kasvuolot etusijalle suhteessa vesistön suojaamiseen. Vaikka myös naapurisuhteita vapaa-ajan asukkaisiin ja muihin järven käyttäjiin olisi hyvä vaalia, eivät nämä erilaiset hoivan tavoitteet

kuitenkaan ole tasaveroisessa asemassa viljelijän näkökulmasta tarkasteltuna.

Yhdeksi ratkaisuksi pelloilta ojia myöden tai pintavaluntana vesistöihin päätyvän kiintoaineksen ja ravinteiden pidättämiseksi on ehdotettu kosteikkojen rakentamista. Tällaisia vesiensuojelutoimia on pirkanmaalais-tilan alueella edistänyt alueen vesiensuojeluyhdistys, jonka edustajia tapasimme tilavierailun jälkeen. Kosteikon voi hahmottaa ”monilajisen hoivan ekologiana” (Kinnunen & Duque 2022, 162; Blanco-Wells 2021; Alam & Houston 2020), jossa ihminen suosii kosteikossa viihtyviä lajeja parantamalla niiden elämän edellytyksiä. Kosteikko puolestaan huolehtii vedestä. Kosteikon ylläpitäminen vaatii usein olosuhteiden seuranta- ja niiden parantelua. Kasvuston seuranta, maa-aineksen läjittäminen ja pengerten vahvistaminen ylläpitävät aktiivista yhteyttä veteen ja sen tilaan. Kosteikko voi siten ruokkia entistä vastuullisempaa vesisuhdetta. Kosteikon hoivassa piirtyy kuitenkin esiin myös hoivan ristiriitaisia valintoja, kun vaihdamme näkökulmaa ihmistä muihin lajeihin.

Kosteikot tarjoavat olosuhteita muunlajisten hoivalle: vesilinnut pesivät niillä. Ne edesauttavat vesiensuojelun ohella vesilintukantojen elvyttämistä ja vesilintuja koskevien suojelutavoitteiden toteuttamista. Kosteikko ei kuitenkaan tarkoita ehdotonta hoivaa kaikelle vesiympäristön elämälle. Kuten monin paikoin, myös pirkanmaalaisella maaseudulla kosteikkojen rakentamista oli perusteltu maanomistajille sekä vesiensuojelutoimena että mahdollisuutena metsästää sorsia. Pelkä vesien tilan parantaminen ei välttämättä

motivoi kaikkia maanomistajia perustamaan ja ylläpitämään kosteikkoa. Vesiensuojelun toimijat itse tunnistivat ristiriidan. Yksi heistä totesi suoraan, ettei halua edistää kosteikkohankkeita ”riista edellä” (Kenttätyöjakso 3 – ryhmähaastattelutalenne 3).

Se miten ajattelemme hoivan kohteista, määrittää sitä, mitä tai miten niitä hoivaamme (Puig de la Bellacasa 2015, 692). Tilanhoidajamallissa luonnonsuojelua toteutetaan suosimalla ja asettamalla etusijalle ihmisen näkökulmasta hyödyllisiä elämänmuotoja. Luonnonhoidon tarkastelu hoivateorian avulla tuo kuitenkin esiin hoivan seurauksia ihmiselle koituvia hyötyjä laajemmin. Näitä voidaan tunnistaa lukemalla hoivan kuvausta edellä mainittuun tapaan ihmisen sijaan sorsan näkökulmasta. Koska hoivassa joitakin asioita aina asetetaan etusijalle suhteessa muihin, tulisi hoivaa koskevia päätöksiä tehdä avoimesti ja hoivasta koituvia kustannuksia ja haittoja rehellisesti näkyviksi tehden (McLaren 2018). Tämä on erityisen tärkeää, kun hoivaan on monia erilaisia osallisia, joille hyödyt ja haitat kohdentuvat. Vesiensuojelun nimissä puututaan radikaalisti tapetuksi tulevien sorsien elämäntapoihin. Vesiensuojeluaktiivi toi tämän näkökulmaeron esiin ja huomioi sen toiminnassaan. Vastaavaa hyötyjen ja haittojen erilaista kohdentumista ja näkökulmaeroja tunnistimme myös suomalaisessa rannikkokaupungissa, jonka läpi virtaava joki altistaa kaupungin tulville.

Koska joki kuljettaa jatkuvasti erilaisia aineksia ja näin myös jatkuvasti muokkaa ympäristöään, edellyttää kaupungin tulvasuojelu joen virtaaman parantamista aika ajoin

ruoppaamalla. Jokisuistoa alavirtaan veneillessämme oppaanamme toiminut kaupungin ympäristöviranhaltija kiinnitti huomiomme jokirannan ”uusioluontoon” (Kenttätyöjakso 2: ekskursiontalenne 2), jota oli muodostunut vuosikymmeniä toteutetun kiintoaineksen läjityksen seurauksena. Vaikkakaan ei ”alkuperäisluonnon” veroista, uusioluontokin oli tarjonnut elinpiirejä esimerkiksi valkoselkätikalle. Hieman yllättäen ruoppaukset kyseenalaistuivat 2010-luvulla. Tuolloin yläjuoksulla sijaitsevan tehtaan aiheuttaman ympäristövahingon yhteydessä paljastui, että alueella elää – kaikesta aiemmasta joen saastumisesta huolimatta – uhanalaisia vuollejokisimpukoita. Onnettomuuden seurauksena tehtaan alapuolella kuoli yli miljoona simpukkaa. Tietoisuus tiukasti suojeltujen simpukoiden olemassaolosta esti myöhemmin ruoppauslupien saamisen. Mutta kun jokisuistossa sijaitseva kaupunki uhkasi parina talvena kärsiä pahoista tulvista, päätettiin simpukoita ryhtyä siirtämään pois ruoppausten tieltä. Kaupungin asukkaiden taloudelliset edut asetettiin siten lopulta etusijalle olettaen, että simpukoista ainakin osa selviytyy siirrosta.

Hoivaa toteutetaan aina tietyissä reunaehdoissa. Ruoppauksella huolehditaan ennen kaikkea rakennetusta ympäristöstä. Toisaalta ruoppauksen seurauksena joudutaan kantamaan huolta simpukoista. Kaupunkitulva aiheuttaa kustannuksia, mutta myös EU:n luontodirektiivin suojaaman vuollejokisimpukan hävittämisestä voi koitua taloudellisia seurauksia. Punninta kustannusvaikutusten välillä samoin kuin maatalouden vesiensuojelun painotukset paljastavat hydrososiaalisen

hoivan hierarkkisuuden: erilaiset tavoitteet ja keinot joudutaan asettamaan tärkeysjärjestykseen. Tasapainottelu tavoitteiden välillä tekee valintaan johtavat tärkeysjärjestykset näkyviksi (Mol 2010). Koska hoivaa toteuttavilla tahoilla on usein eniten valtaa määritellä tärkeysjärjestyksiä, nousee esiin kysymys, miten hoivan kohteiden erilaiset vaatimukset ja tarpeet tunnistetaan. Syvennymme tähän tarkemmin seuraavassa provokaatiossa.

Provokaatio 2: On tärkeää ajatella hoivaa siihen osallistuvien kanssa

Hydrososiaalisessa hoivassa yhtenä monista osallisista on vesi itse sekä hoivan kohteena että antajana.

Kun veden itsepuhdistuskyky dokumentoitiin insinöörieteissä 1900-luvun alkupuolella (Streeter & Phelps 1925), muodostui kehittäjiensä mukaan nimetyn Streeter-Phelps-yhtälön pohjalta laajasti omaksuttu teoria saastumisesta. Sen mukaan saastumisista tapahtuu (vasta), kun veden kyky absorboida orgaanisia yhdisteitä ylittyy. Teoriaa kolonialismin kehyksessä kriittisesti tarkastellut Max Liboiron (2021) summaa, että teorian mukaan on siis mahdollista pilata vesistöjä tiettyyn rajaan saakka ilman, että sitä varsinaisesti lasketaan saastumiseksi. Tämä on taloudellisen toiminnan näkökulmasta kätevä. Vesiensuojelumääräykset pohjautuvat yhä edelleen tähän ajattelumalliin, vaikka teoria toimii huonosti silloin, kun kyseessä on vaikkapa muovi, raskasmetallit tai ”ikuisuuskemikaaleiksi” kutsutut PFAS-yhdisteet eli

aineet, joita vesi ei kykene puhdistamaan (Liboiron 2021). Malli ei myöskään huomioi paikallista haittaa.

Aurinkoisena mutta kipakkana kevättalven pakkaspäivänä kairaamme jäähän reikää pohjoisella Saimaalla. Oppaanamme on ympäristöhallinnossa pitkän työuran tehnyt vesinäytteenottaja. Mittaamme näytteistämme muun muassa veden sähkönjohtavuutta, joka kertoo veden laadusta. Ympäristöhallinto seuraa vesien tilaa ja raportoi siitä Euroopan unionille. Seurantaa varten näytteitä otetaan hallinnossa laaditun suunnitelman mukaisesti. Näytteet eivät suinkaan kata vesistöjä täydellisesti, joten virallinen tieto vesistöjen tilasta Suomessa on keskimääräistä.

Järvellä on samaan aikaan muitakin nauttimassa hienosta säästä ulkoillen ja pilkkien. Vaikka vesinäytteemme antaa viitteitä kohtalaisen hyvästä veden laadusta, kertoo oppaamme yllättäen, ettei hän kalastaisi kaupungin edustalla. Tähän kohtaan järven pohjaan on painunut haitta-aineita, jotka kertyvät kaloihin. Pilkkijöitä tieto ei ehkä ole tavoittanut tai se ei heitä häiritse. Seuraavan talven kentätyöjaksollamme vesistöjen paikallinen pilaantuminen nousi esiin uudelleen. Tuolloin kaivostoimintaa vastustava vesistöaktivisti syytti edellä kuvatun veden saastumisesta koskevan ajattelutavan syrjäyttävän muut näkökulmat, tiedon ja paikallisesti merkittävät haitat ja haitankärsijät. Kun kaivostoiminnasta syntyvien haitta-aineiden sekoittumista vastaanottaviin vesistöihin mallinnetaan, katsotaan ettei päästöstä ole haittaa, jos virtaama on riittävä. Aktivisti koki tämän ilmentävän asiantuntijavaltaa:

Älä sinä blondi siellä nyt huolehdi, että kyllä insinöörit tämän hoitaa ja kaikki järjestyy. – – Tämä on nyt laskettu, että miten sieltä purkuputkesta ne sekoittuu nyt. Virtaama on tämä ja sieltä tulee tämä ja se sekoittuu näin ja se on kaikki hyvin. Eli heti tungetaan tällaiset valtavat laskelmat jonkun ihmisen naamalle ja yritetään sillä hiltentää. (Kenttätyöjakso 4 – ryhmähaastattelutalenne 1.)

Hoivassa toimitaan usein vakiintuneiden olettusten mukaisesti. Oletukset vedestä itsensä puhdistajana ja keskimääräisestä vesien tilaa koskevasta tiedosta riittävänä tietopohjana ovat johtaneet siihen, että ihmisen toiminnasta aiheutuvia vesistöjä pidetään tiettyyn rajaan saakka asiaankuuluvina. Purkuvesistöjen oletetaan olevan keskeinen osa jätevesihuollon infrastruktuuria (Usher 2023b). Tämä sivuuttaa huolta sekä hoivaa koskevia vaatimuksia ja osallisia kuten paikallisia haitan kärsijöitä. Samoin kuin tavoitteiden välillä hierarkiaa voidaan myös hoivan osallisia koskevia oletuksia kuitenkin kyseenalaistaa erojen lukemisen taktiikkaa hyödyntäen (Gibson-Graham 2020), esimerkiksi kontrastomalla eri ihmisten näkökulmia. Myös aiempi esimerkki jokisuiston simpukoista antaa tähän mahdollisuuden. Siinä kyse on muunlajisten toimijuutta koskevista oletuksista.

Tulva- ja luonnonsuojelun ihmiskeskeisistä näkökulmista simpukat ovat vain passiivisia kärsijöitä tai hoitotoimien kohteita, eikä lajien omaa hoivaa käsitellä. Jos kuitenkin seuraamme Joan Tronton (1999, 117) kehotusta ajatella hoivaa sitä näennäisesti vastaanottavien tahojen näkökulmasta, tulisi huomioida, että

simpukat itse asiassa ovat jokiveden aktiivisia puhdistajia. Vaihtoehtoisen – hydrososiaalisen – luennan kautta simpukat voidaankin nähdä osana suistoalueen hoivan ekologiaa. Ne suodattavat vettä ja tarjoavat ravinteita pohjaeläinten ulottuville. Näin ne hyödyttävät myös joessa eläviä kaloja. Kyse on myös ihmisen suuntaan vastavuoroisesta hoivasuhteesta: ihmisen varjellussa simpukoita varjeltuu myös ihmiselle tärkeä vesistö.

Oletuksemme veden ja simpukoiden kyvyttä hoivaan nostavat esiin kysymyksiä siitä, miten hoivassa käytetään valtaa ja miten muiden hoivaan osallisten näkökulmat ja tieto huomioidaan. Max Liboironin (2021) kritisoinut insinööritieteiden pohjalta kehitetty teoria saastumisesta ylläpitää ja suosii yhteiskunnassa sellaisia vesisuhteita, jotka mahdollistavat vesistöjen merkittävänkin muuttamisen. Jotkin hoivan nimissä toteutetut toimenpiteet voivat puolestaan olla ristiriidassa vedessä elävien muunlajisten tai vedestä eri tavoin riippuvaisten ihmisryhmien elämänpyrkimykseen nähden. Jos hoivassa ajatellaan toisten puolesta eikä heidän kanssaan, se tuo mukanaan myös vastuita näistä toisista. Vaatimus ”kanssa-ajattelusta” nousee feministisen tutkimuksen piiristä, jossa tunnustetaan tarve koota eri positioista käsin tiedettyä kollektiiviseksi tietämiseksi (Haraway 2007; Puig de la Bellacasa 2012; Staffa & Riechers & Martín-López 2022; Holmberg 2022). Hyvä hoiva vaatii tietoa ja halua tietää, mitä toinen tarvitsee. Tämä voi edellyttää kykyä samastua vedestä riippuvien elämänmuotojen tarpeisiin (Neimanis 2014).

Toisaalta juuri hoivaa toteutettaessa rakentuu ymmärrystä hoivan osallisten tarpeista. Kun pidetään huolta elinympäristöistä, tutustutaan muunlaisiin sekä elinympäristöjen muutostekijöihin. Tämän tyyppistä ymmärrystä on hyödynnetty yleisesti monilajisen hoivan ratkaisuissa. Rutiininomaisesti sitä tapahtuu muun muassa jätevedenpuhdistamoilla, joissa mikrobit tekevät vedenpuhdistustyötä ja käyttävät ravintonaan jäteveden sisältämiä aineksia.

Myös eteläisen Saimaan rannalla sijaitsevan kaupungin jätevedenpuhdistamolla mikrobit toimivat hoivatyöntekijöinä suorittaen ihmisen näkökulmasta epämiellyttävää tointa. Kuljemme ryhmänä ohi altaiden, joissa vesi on sakean ruskeaa. Tätä ennen laitokselle saapuvasta jätevedestä on suodatettu pois kiinteää materiaalia ja sitä ilmastetaan. Oppaanamme toimiva kaupungin edustaja mainitsee mikrobit kuin ohimennen osana prosessia, emmekä jää altaan ääreen pidemmäksi aikaa. Puhdistamon valvomossa näemme, että jäteveden ominaisuuksia tarkkaillaan herkeämättä automatisoidun seurantalaitteiston avulla. Valvomon työntekijä kertoo havaitsevansa, jos kaupungin viemäriverkostoon on päätynyt aineita, jotka nostavat jäteveden happamuutta. Tämä voi tappaa puhdistamon mikrobit, jolloin koko laitoksen tuottama hydrososiaalinen hoiva vaarantuu.

On myös alkanut syntyä erilaisia ”luontopohjaisiksi ratkaisuiksi” kutsuttuja toimia (esim. Vikström ym. 2019). Pirkanmaan maaseudulla toteutetut vesien suojeleukosteikot ovat tällaisia samoin kuin kokeilut, joissa jouluksia asetetaan turoiksi vesistöön. Jälkim-

mäisten tarkoituksena on lisätä pohjaeliöstön elinvoimaa ja sen myötä niiden kykyä puhdistaa vettä (Schönberg & Rakkola 2014). Tilanteet, joissa ihminen omilla pyrkimyksillään keskeyttää tai hankaloittaa vettä hoivaavien organismien työtä, voivat kuitenkin jäädä vaille suurempaa huomiota. Esimerkiksi kun kaupungin asukkaat kaatavat viemäriin erilaisia nesteitä siinä toivossa, että joku käsittelee ne heidän puolestaan, eivät asukkaat useinkaan tule ajatelleeksi niiden vaikutusta puhdistamon mikrobeihin. Tämä johtuu monilajisen hoivan näkymättömyydestä.

Hyvä tai tarkoituksenmukainen hoiva ei ole vain ihmisen tavoitteiden tai ideaalien toteuttamista, vaan edellyttää uteliaisuutta ja avoimuutta toisten tarpeille (Puig de la Bellacasa 2011, 98). Hoivaetiikkaa pohtinut Duncan McLaren (2018) muistuttaakin, että ideaalitulanteessa hoivan kohteilla ja siihen kytkeytyvillä yhteisöillä olisi mahdollisuus omaehtoisesti päättää hoivasta. Monilajisissa yhteisöissä tämä voi olla haastavaa, sillä ihmisen ymmärrys ja tietämys erityisesti vesissä elävien eliöiden tarpeista voi olla rajallinen. Ihmisellä on vajavainen kyky oleskella ja toimia vedessä ja sen alla, mikä rajoittaa ymmärrystämme muiden tarpeista. Luonnontieteellinen tutkimus voi osittain paikata tätä aukkoa silloin, kun se lisää ymmärrystämme oman toimintamme vaikutuksista muihin. Mittaustiedon ohella olennaista on kuitenkin myös tieto, jota saamme, jos pyrimme asettumaan muiden elämänmuotojen tajuuksille (ks. Lorimer 2008). Tällöin voidaan ymmärtää sekä yhteistä elinympäristöä että omaa toimintaamme muiden lajien asemasta

käsin ja haastaa vakiintuneita oletuksia muiden tarpeista. Osa tätä on myös pohtia sitä, millainen ja missä määrin hoiva on tarpeellista.

Provokaatio 3: Hoiva on pidättäytymistä liiallisesta asioihin puuttumisesta

Hydrososiaalisen hoivan muodot ja tavat ilmentävät usein tietynlaista vakiintunutta toiminnallista suhdetta veteen samoin kuin käsitteisiämme hoivan tarpeellisuudesta.

Alkupalven räntäsade Saimaan rannalla sijaitsevassa kaupungissa avautui meille uudesta näkökulmasta, kun hulevesirakenteista vastaava suunnittelija selitti, miten kaupungeissa sadevesi ja lumi sulaessaan muuttuvat säästösten mukaan maata kosketettuaan jätevedeksi, sillä vesi joutuu tällöin kosketuksiin erilaisten ihmisen tuottamien, ympäristölle haitallisten aineiden kanssa ja alkaa kuljettaa niitä. Kaupunkirakenteet on suunniteltu pitämään talot ja kadut kuivina ja johtamaan nämä likaantuneet vedet tehokkaasti pois. Hulevedet kulkevat maan alla näkymättömissä verkostoissaan, joista ne päätyvät yleensä suoraan ja puhdistamatta vesistöihin. Tämä veteen liittyvä infrastruktuuri ja siihen perustuva urbaani aineenvaihduntakin kaipaavat hoivaa, jotta yhteiskunnan kannalta kriittiset toiminnot turvataan (Denis & Pontille 2015; Graham & Thrift 2007; Kinnunen & Duque 2022). Hulevesirakenteita on huollettava: viemäreistä on esimerkiksi poistettava lietettä ja ojista kasvillisuutta. Provokaatiomme kannalta haluamme kuitenkin kiinnittää huomiota

siihen, millaista vesisuhdetta infrastruktuurainen hoiva tuottaa.

Infrastruktuurien toimiessa meidän ei ole juurikaan tarvinnut välittää kuluttamisemme seurauksista. Ilmasto-olojen äärevöityessä hulevesiviemärit eivät kuitenkaan välttämättä kykene poistamaan riittävän tehokkaasti vettä kaupungeista. Kun viemärit tulvivat, tulevat myös jättemme entistä enemmän esiin: hulevesiviemärien kautta vesistöihin päätyy kaupungeista roskaa, likaa ja saastetta. Pidä Saaristo Siistinä ry on viime vuosina kampanjoinut jätetietoisuuden puolesta kiinnittämällä tarroja hulevesikaivojen kansiin ja muistuttamalla, että Itämeri on sisämaassakin yhtä lähellä kuin lähin sadevesikaivo, samalla rohkaisten ihmisiä olemaan heittämättä roskiaan kaduille. Vuonna 2024 kampanjaan osallistui 19 suomalaista kaupunkia ja tarrat tavoittivat yli puoli miljoonaa kaduilla kävelijää ja pyöräilijää (Palo 2024). Osallistujakaupungeilta kerätyn palautteen perusteella kampanja on auttanut kaupungeja viestimään hulevesistä ja roskaantumisesta näkyvällä ja ymmärrettävällä tavalla. Kaivonkansitarrat tulevat lähelle kansalaisia ja tavoittavat myös niitä, joita perinteinen ympäristöviestintä ei usein tavoita.

Kiristyneet hulevesien käsittelyvaatimukset ovat luoneet kaupungeille myös velvoitteita huolehtia siitä, ettei likaantuneita hulevesiä päädy vesistöihin (Suomen kuntaliitto 2017). Tulvatilanteissa voidaan kuitenkin joutua punnitsemaan riskejä mahdollisen omaisuusvahingon ja ympäristövahingon välillä. Tai kuten rantakaupungin insinööri puki asian sanoiksi: ”Siin on vaihtoehto, että ne menee kerrostalon kellariin vedet tai ne on

Saimaassa” (Kenttätöyjakso 4 – ryhmähaastattelutalenne 2).

Tällaisten tilanteiden ratkaiseminen on edellyttänyt uutta ajattelua ja tavoitteiden tärkeysjärjestyksen muutosta. Hulevesiverkostot on suunniteltu ja toteutettu aikana, jolloin niiden mitoitusperiaatteet ovat vastanneet pienempiä sademääriä kuin ne, joita ilmastomuutos voi tuoda tullessaan. Hulevesiviemäreiden kapasiteettia voi olla taloudellisesti mahdotonta kasvattaa vastaamaan tulevia äärioloja. Koska myös hulevesien laatuun ja puhdistukseen tulisi kiinnittää huomiota, on periaatteeksi alkanut muodostua, että tulivan veden virtausta pyritään ennemminkin hidastamaan kuin johtamaan mahdollisimman tehokkaasti. Tämä voi tarkoittaa sitä, että sadevedet imeytetään maahan asukkaiden tonteilla. Rakennetaan siis vähemmän kuivatuksesta huolehtivaa hulevesi-infrastruktuuria. Suurempien viemäreiden sijaan kaavoituksen työkaluksi on joissain kaupungeissa otettu viherkerroin (Juhola 2018), joka ohjaa tontin rakentajaa muokkaamaan tonttiaan aiempaa hienovaraisemmin, kuten esimerkiksi käyttämään asfaltin sijaan vettä läpäiseviä materiaaleja ja säästämään tai istuttamaan puita ja pensaita nurmikon perustamisen sijaan. Hulevesisuunnittelusta vastaava insinööri kuvasi myös omakohtaisesti tätä ammattikuntansa muuttunutta suhdetta vesien hallintaan:

Nyt se ajatus menee niin päin, että yritetään viivyttää sitä mahdollisimman pitkään jossain sopivassa rakenteessa kadun alla tai puitten juuristossa tai – – hulevesialtaissa. Ja viivyttämisen

jälkeen lasketaan vasta eteenpäin vesistöön. – – ymmärrys siitä vesistön kantokyvystä tavallaan, että mihin kaikkeen se vaikuttaa, kun vettä puretaan vesistöön. Ymmärrys ehkä siitä on vuosien myötä lisääntynyt ja muuttunut toisenlaiseksi. Aikaisemmin periaatteessa on vaan pyritty vedestä eroon. Johdetaan se johonkin uomaan. Se on hallinnassa, kun se on jossain uomassa. (Kenttätöyjakso 4 – ryhmähaastattelutalenne 2.)

Kaikki hoiva on asioiden tilaan puuttumista ja kontrollointia, mutta hoivaa voi toteuttaa eri asteisella intensiteetillä ja muodoilla. Kaupunkivihreän suosiminen uuden entistä tehokkaammin mitoitettun hulevesi-infrastruktuurin rakentamisen sijaan ilmentää tätä: massiivisen rakentamisen sijaan veden annetaan liikkua luontaisemmin. Vastaavanlaisesta ”hoivaminimalismista” teimme havaintoja myös pirkanmaalaisen pellon reunassa, jossa hydrososiaalinen hoiva voi olla hyvin työlästä. Karjatilalta ajoimme tapaamaan erikoiskasvi-viljelijöitä. Poutasäällä ja kauempana vesistöistä vesi oli vain epäsuorasti läsnä. Kuivalla säällä kuitenkin konkretisoituu kasvustojen veden tarve ja viljelijän kastelutyön merkitys. Toinen viljelijöistä kuvaili oman tilansa kastelujärjestelmiä. Vaikka kastelu on automatisoitua, vaatii hoivatyö raskaiden vesiputkien siirtelyä. Myös toisenlaiset ratkaisut ovat mahdollisia. Vierailimme isäntänä toiminut luomutilallinen kertoi kiertävänsä taimia kastelukannun kanssa. Tällaiset päivittäiset kastelurutiinit ovat hänen mukaansa lisänneet arvostusta vettä kohtaan.

Taimien lisäksi hoivaa luomutilalla vaatii myös maaperän kapillaari-ilmio, joka tekee

osan kasveihin kohdistuvasta hoivatyöstä. Viljelijä kiitteli ”hikeviä” maitaan siitä, että hän on pärjännyt ilman raskaita kastelujärjestelmiä, vaikka lisäkastelu voisikin lisätä marjojen kokoa ja sitä kautta tuloja. Hän varjelee kapillaaria kyntämällä syksyllä. Keväällä tehty kyntö saattaisi kasvukauden alussa katkaista kapillaarin eli veden johtumisen maassa ylöspäin ja johtaa maaperän kuivumiseen.

Kapillaarin varjeleminen mahdollistaa tilalla sen, ettei kastelujärjestelmiä tarvita. Se on kuitenkin valinta, jossa vastakkain asetuvat ravinnehuuhtoutumien vähentäminen kevätkyntöä suosien ja tilan vesitalouden ylläpitäminen syyskynnöllä. Kapillaarin hoivaaminen edellyttää siis punnintaa erilaisten vaihtoehtoisten hyvien välillä. Mutta provoakaation kannalta on keskeistä myös hoivan toteuttaminen tavalla, joka on yhtä aikaa sensitiivinen tilan olosuhteille sekä viljelijän ja kasvien tarpeille. Hoiva ei pohjaudu raskaisiin teknologisiin ratkaisuihin, joilla ylläpidetään totuttuja tuotannon tai kuluttamisen tapoja, vaan pyrkimyksenä on samalla vähentää viljelijän kasvien hoivaamiseen käyttämää työmäärää.

Hydrososiaalinen hoiva vastauksena kriisiytyviin vesisuhteisiin

Provokaatioidemme avulla pyrimme herkistämään luentaa vakiintuneista ja vaihtoehtoisista tavoista ymmärtää ja järjestää hydrososiaalista hoivaa. Hyvän tilanhoitajan tavoin ihminen on läpi historian pyrkinyt monin tavoin hallitsemaan maapallon hydrologisia

kiertoja. On suojauduttu tulvimista, niukkuutta tai veden paikasta toiseen kuljettamia kemiallisia tai muita ainesosia vastaan. Vesi näyttäytyy luonnonvoimana ja vastuksena – jopa vihollisena, jota vastaan on taisteltava (Klaver 2022). Kiihtyvä ympäristömuutos tekee vesisuhteestamme entistäkin hankalamman (Valkonen 2022).

Hydrososiaalisen hoivan käsitteemme kohdistaa katsetta siihen, miten monin tavoin ongelmalliseksi muuttuvaa vesisuhdetta voitaisiin korjata. Hydrososiaalinen hoiva ei kuitenkaan tarjoa kaiken selittävää tai kattavaa mallia ongelmien korjaamiseksi. Monet ongelmista ovat syntyneet juuri hydrososiaalista hoivaa toteutettaessa. Kaupungeissa veden imeytymistä maaperään on estetty asfaltilla ja sitä johdetaan viemäreissä, jotta kadut ja rakennukset pysyvät kuivina. Peltojen salaajitukset ja kastelujärjestelmät puolestaan vähentävät viljelyn riippuvuutta luonnollisesta sadannasta. Samalla kuitenkin tarve huolehtia vettä kuljettavista ja sitä säätelevistä infrastruktuureista on lisääntynyt. Kaupungeissa puolestaan hulevesiriskit ovat kasvaneet, koska viemärit eivät vastaa muuttuvia ilmasto-oloja.

Koska vesi ei ole vain kemiallinen yhdiste tai geofyysinen voima, vaikuttavat sen kulkuun myös yhteiskunnalliset olosuhteet. Nämä pitkälti määrittävät myös sitä, kuinka tuhoisia tai hyödyllisiä veden kierrossa tapahtuvat muutokset ovat. Tällöin ne myös peräänkuuluttavat ihmisen oman osallisuuden uudelleen tarkastelua. Veden kyky aiheuttaa uusia ongelmia ja paeta hallinnan pyrkimyksiä – vesisuhteen kriisiytyminen – johtuukin usein modernia vesisuhdetta heijastelevista ajattelu- ja

toimintatavoista (Klaver 2022; Bakker 2012; Linton 2010; Linton & Budds 2014; Barlow & Drew 2021).

Siksi on olennaista tarkastella hydrososiaalisen hoivan vakiintuneita oletuksia ja toteutustapoja. Moraalisen kannanoton sijaan provokaatiomme korostavatkin hoivan tilanne- ja näkökulmasidonnaisuutta. Se mikä on hoivaa toisaalla/toisille, voi olla haitallista toisaalla/toisille. Hoiva on aina poliittista, hierarkista ja eriarvoistavaa, ei koskaan neutraalia (Puig de la Bellacasa 2015). Näin ollen se mitä hydrososiaalisessa hoivassa tosiasiallisesti tapahtuu, vaatii tarkempaa silmää: kuka hoivaa mitä, millaiset hoivan muodot asetetaan etusijalle ja minkä kustannuksella. Feministinen hoivateoria painottaa juuri näitä kysymyksiä (Puig de la Bellacasa 2011, 91).

Hoivaan sisältyvien oletusten ja ristiriitaisuuksien esiin tuomisessa hyödynsimme erojen esiin luentaa (Gibson-Graham 2020). Kuvaukset eri tavoitteiden välillä tasapainotelusta olivat tässä keskeisiä (Mol 2010). Ensimmäinen provokaatioistamme pureutui tähän: punninta hoivan toteuttamisen tapojen ja keinojen välillä paljastaa hoivan hierarkkisen luonteen eli valinnat, joihin on sitouduttu. Halusimme muistuttaa myös, että hoiva ei saisi olla sokeaa tavoitteiden ristiriitaisuuksille. Jos hoivan tavoitteet otetaan annettuina, hoivan erilaiset seuraukset kohteilleen tai muille osallisille voivat jäädä näkymättömiksi. Hoivassa tehtävät valinnat tulee näin ollen tehdä läpinäkyviksi ja altistaa tarkastelulle (McLaren 2018). Vain tunnistamalla ja tunnustamalla hoivan prioriteetit ja seuraukset myös siellä, missä kaikkien hoivan osallisten

äännet eivät kunnolla kuulu, syntyy mahdollisuuksia hyvään ja laadukkaaseen hoivaan.

Jotta priorisointi ei johtaisi näkymättömiin tai kuulumattomiin jäävien, hoivan osallisten näkökulmista huonoihin hoivavalintoihin, nosti toinen provokaatiomme esiin hoivan yhteisenä ajatteluna. Hoiva ei ole vain tapa puuttua ja korjata vesiin liittyviä ongelmia, vaan hoiva syntyy vuorovaikutuksessa, kun toimijat tunnistavat, toteuttavat ja neuvottelevat keskenään vettä koskevista moraalisisista velvoitteista (Kuva 3). Eroja esiin lukien on mahdollista nähdä ja tunnustaa kaikki hoivan osalliset. Hyvässä hoivassa kohteiden – tai laajemmin siihen osallisten – erilaiset tarpeet tulevat tunnistetuiksi. Koska hydrososiaalisessa hoivassa on osallisina myös muita kuin ihmisiä, voi hahmottamalla ei-inhimillistä hoivaa tunnistaa myös inhimillisen toimijuuden mahdollisuuksia ja rajoja. Tähän kuuluu pohdinta siitä voimmeko hyötyä ei-inhimillisistä hoivan kyvyistä ja milloin omien tarpeidemme täyttäminen tekee väkivaltaa muille (Blanco-Wells 2021). Tällaisten tilanteiden tunnistaminen auttaa hahmottamaan, miten vesisuhdettamme voisi korjata.

Hoivan voi nähdä paitsi elämää luovana tai säilyttävänä myös järjestystä luovana tai säilyttävänä toimintana (Denis & Pontille 2015). Moderneissa yhteiskunnissa veden hoiva on usein infrastruktuurista, ja siksi myös ratkaisut ympäristökriisien myötä konkretisoituihin ongelmiin ovat usein näiden infrastruktuurien kehittämistä: kapasiteetin rakentamista kuivaamiseen tai kasteluun, uusia suodatin-tekniologioita tai jätevesilaitoksia. Nämä ratkaisut usein ylläpitävät totuttua vesisuhdetta

*Vanha vesialueiden osakaskuntien kartta kuvaa tarvetta huolehtia myös yhteistyöstä vesiensuojelutyössä, syyskuu 2023.
© Riikka Latva-Somppi 2023.*

eivätkä ne kyseenalaista vallitsevia kuluttamisen tai tuotannon tapoja, vaan tähtäävät niiden jatkuvuuteen.

Hoiva voi kuitenkin olla myös ongelmia ennaltaehkäisevää, mihin erityisesti kolmas provokaatiomme viittaa. Marjanviljelijä, joka ei rakenna kastelujärjestelmää vaan varjelee maaperän kapillaaria, on valinnut hoivan, jossa pyritään vähentämään puuttumisen ja kontrollin tarvetta. Kaupunki, joka luottaa hulevesihallinnassa luonnonmukaisiin keinoihin pyrkii vähentämään riippuvuutta teknologisista ratkaisuista, joissa keskeistä on veden tehokas johtaminen. Vastaavia eroja hoivan toteuttamisen intensiteetissä on mahdollista lukea esiin muualtakin: hoivakuorma pienee, jos ei oteta käyttöön uutta turvesuota, koska tällöin ei tarvitse rakentaa vesiensuojelurakenteita eikä suota tarvitse myöskään ennallistaa.

Modernia vesisuhdetta ravistelevat hoivan muodot voivat olla yhä keskeisempiä ympäristökriisien edetessä, jolloin piirtyy esiin yhteiskunnan ja sen eri ryhmien riippuvuuksia vedestä sekä haavoittuvuuksia ja eriarvoisuutta suhteessa veteen. Ympäristökriisit tarkoittavat sitä, että ihmisen toiminta tuottaa riskejä ja tuhoja, joita ihmisen luomat materiaaliset ja yhteiskunnalliset olosuhteet voivat voimistaa. Hoivan käytännöt ja rakenteet ovat osa näitä olosuhteita.

Hydrososiaalisen hoivan tutkimus hoivana

Vesistä huolehtimista ei ole totuttu suomalaisessa yhteiskunnassa kuvailemaan hoivana, vaan siitä puhutaan muilla, yleensä tieteellisillä tai teknisillä termeillä kuten vesihuoltona, tulvasuojeluna tai vesiensuojeluna. Vesienhallinta näyttää tällöin konsensuaalisena, neutraalina ja epäpoliittisena (Neimanis & Åsberg & Hedrén 2015). Hoivan esille lukeminen on kuitenkin tärkeää juuri tällaisissa konteksteissa, joissa siitä ei ole totuttu puhumaan tai se tuntuu väärältä, koska hoivan kautta uudelleen luettuna välttämättöminä näyttävät toimet voidaan altistaa uudelleen arvioitaviksi.

Kun tutkimus esittää kysymyksen, millainen hoiva on välttämätöntä ja tarpeellista, tulee siitä myös itsestään hoivan ilmaus. Tämä artikkeli ei siis vain paljasta ja kuvaa näkymättömissä olevaa hoivaa tai sen sisältämiä valintoja ja ristiriitoja, vaan myös tuottaa sitä (Puig de la Bellacasa 2011, 94). Tunnistamme siten roolimme yhteiskunnallisen ja kulttuurisen vesisuhteen tutkijoina, ei vain todellisuutta etäältä kuvaavina ja objektiivisesti ymmärtävinä vaan myös sen rakentajina (Roelvink & Martin & Gibson-Graham 2015).

Se, miten vedestä puhutaan ja miten se ymmärretään, luo puitteet veteen kohdistuvalle toiminnalle. Tutkijoina myös omilla käsityksillämme ja tulkinnoillamme on väliä, sillä ne ovat vaikuttaneet siihen, millaisia kysymyksiä esitämme, miten suhtaudumme kuulemiimme kuvauksiin sekä millaisia johtopäätöksiä näiden perusteella teemme. Olemme pyrki-

neet haastamaan niin omia kuin muiden käsityksiä vedestä ja siitä huolehtimisesta näkökulmia vaihtamalla. Ajatteleminen, että tällainen veden kanssa elämisen provokatorinen läpivalaisu auttaa rakentamaan niistä muuttuvissa oloissa kestävämpiä. Tällä tavoin hydrososiaalisen hoivan käsite toimii mahdollisuutena rohkaista eettisesti tietoisempaan toimintaan suhteessa muuttuviin vesiympäristöihin. Eettisenä periaatteena on tarkastella vettä Puig de la Bellacasan (2011) sanoin spekulatiivisesti – toisia mahdollisuuksia kuvitellen ja sitoutuen asioihin ja näkökulmiin, joita on voitu laiminlyödä.

Uusien mahdollisuuksien ja vähälle huomiolle jäävien näkökulmien huomioiminen on entistä tärkeämpää, kun vesi alkaa välittää ympäristömuutoksia arkeen. Kriisiytyvä vesisuhde samoin kuin kriisien aiheuttamien vaurioiden korjaaminen voivat herättää ristiriitoja ja konflikteja, jos kaikkien tarpeita ei tunnusteta. Tällöin yhtä olennaista kuin parantaa tai turvata fyysistä ympäristöä ja rakenteita on pitää huolta ihmisten välisistä suhteista (McLaren 2018). Hoivassa myös luodaan uusia yhteisöjä – eivätkä nämä yhteisöt koostu vain ihmisistä. Vastuullinen hoiva toteutuu osallisina näihin yhteisöihin, ei määräävää asemaa niissä tavoitellen.

AINEISTO

- Kenttätyöjakso 1 – ryhmähaastattelutalenne (ympäristöhallinto, ympäristönseuranta) 7.3.2023, ekskursiotalenne (vedenlaadun mittaus jääl-tä) 7.3.2023.
- Kenttätyöjakso 2 – ekskursiotalenne 1 (laiturilla kaupungin viranhaltija, luontoyrittäjä) 16.5.2023, ekskursiotalenne 2 (vene 1) 16.5.2023, ekskursiotalenne 3 (vene 2) 16.5.2023, ryhmäkeskustelutalenne (luontoyrittäjän kotona) 16.5.2023.
- Kenttätyöjakso 3 – ryhmähaastattelutalenne 1 (karjatila) 12.9.2023, ryhmähaastattelutalenne 2 (erikoiskasvitila) 12.9.2023, ryhmähaastattelutalenne 3 (vesienhoidon toimijat) 12.9.2023.
- Kenttätyöjakso 4 – ryhmähaastattelutalenne 1 (kansalaisaktiivit), ekskursiotalenne 1 (matkailuyritys) 30.1.2024, ekskursiotalenne 2 (jätevedenpuhdistamo) 30.1.2024, ryhmähaastattelutalenne 2 (kaupungin viranhaltijat) 30.1.2024.

KIRJALLISUUS

- Alam, Ashraful & Houston, Donna 2020. Rethinking care as alternate infrastructure. *Cities* 100 (102662), 1–10. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2020.102662>
- Atkinson-Graham, Melissa, Kenney, Martha, Ladd, Kelly, Murray, Cameron Michael & Simmonds, Emily Astra-Jean 2015. Care in Context: Becoming an STS Researcher. *Social Studies of Science* 45(5), 738–48.
- Bakker, Karen 2012. Water: Political, biopolitical, material. *Social Studies of Science* 42(4), 616–623. <https://www.jstor.org/stable/41721344>
- Barlow, Matt & Drew, Georgina 2021. Slow infrastructures in times of crisis: Unworking speed and convenience. *Postcolonial Studies* 24(2), 212–233. <https://doi.org/10.1080/13688790.2020.1804105>
- Benidickson, Jamie 2007. *The Culture of Flushing: A Social and Legal History of Sewage*. Vancouver, UBC Press.

- Blanco-Wells, Gustavo 2021. Ecologies of Repair: A Post-human Approach to Other-Than-Human Natures. *Frontiers in Psychology* 12 (633737), 1–10. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.633737>
- Braidotti, Rosi 2024. *Tieto ihmisen jälkeen*. Tampere, Niin&Näin.
- Buser, Michael, Payne, Tom, Edizel, Özlem & Dudley, Lyze 2020. Blue space as caring space—water and the cultivation of care in social and environmental practice. *Social & Cultural Geography* 21(8), 1039–1059. <https://doi.org/10.1080/14649365.2018.1534263>
- Denis, Jérôme & Pontille, David 2015. Material ordering and the care of things. *Science, Technology, & Human Values* 40(3), 338–367. <https://doi.org/10.1177/0162243914553129>
- van Dooren, Thom 2015. A Day with Crows: Rarity, Nativity and the Violent-Care of Conservation. *Animal Studies Journal* 4(2), 1–28. <https://ro.uow.edu.au/asj/vol4/iss2/2>
- Folbre, Nancy 2021. *The rise and decline of patriarchal systems: An intersectional political economy*. New York, Verso Books.
- Fraser, Nancy 2016. Contradictions of capital and care. *New Left Review* 100, 99–117.
- Gibson-Graham, J. K. 2020. Reading for economic difference. Teoksessa J. K. Gibson-Graham & Kelly Dombroski (toim.), *The handbook of diverse economies*. Cheltenham, Edward Elgar Publishing, 476–485. <https://doi.org/10.4337/9781788119962.00066>
- Graham, Stephen & Thrift, Nigel 2007. *Out of Order: Understanding Repair and Maintenance*. *Theory, Culture & Society* 24(3), 1–25. <https://doi.org/10.1177/0263276407075954>
- Haila, Yrjö 2004. Ympäristötietoisuuden paradoksit: Miten tunnistamme olennaiset ongelmat? *Aikuiskasvatus* 24(1), 17–27. <https://doi.org/10.33336/aik.93529>
- Haraway, Donna 2007. *When Species Meet*. Minneapolis, University of Minnesota Press.
- Held, Virginia 2005. *The Ethics of Care: Personal, Political, and Global*. Oxford, Oxford University Press.
- Hirvonen, Heinimäijä 2025. Pikkukaupunki käytti 200 000 euroa lammen pelastamiseen – ainutlaatuinen puhdistuskokeilu näyttää onnistuneen. *YLE* 10.4.2025 <https://yle.fi/a/74-20154637>. (Luettu 2.6.2025.)
- Holmberg, Mollie 2022. Beyond anthropomorphism. Attending to and thinking with other species in multispecies research. *ACME: An international Journal for Critical Geographies* 21(2), 172–187.
- Hyvärinen, Pieta 2017. Ruoantuotannon ristiriitoja rikkaruohonjuuritasolla. Kitkeminen työnä, tiedontuotantona ja tulevaisuuksien tekemisenä. *Sukupuolentutkimus-Genusforskning* 30(2), 35–48.
- Hyvärinen, Pieta 2020. Sienestystä pohjoisilla puupelloilla: metsien moninaiset taloudet ja plantaasiosentrismin ongelma. *Alue ja ympäristö* 49(2), 22–43.
- Jackson, Steven J. 2014. Rethinking repair. Teoksessa Tarleton Gillespie, Pablo J. Boczkowski & Kirsten A. Foot (toim.), *Media Technologies: Essays on Communication, Materiality, and Society*. Cambridge, MA, MIT Press, 221–239.
- Juhola, Sirkku 2018. Planning for a green city: The Green Factor tool. *Urban Forestry & Urban Greening* 34 (2018), 254–258. <https://doi.org/10.1016/j.ufug.2018.07.019>
- Kalakoski, Iida 2022. Dynaaminen korjaaminen yhdistää hoivan ja luovuuden. Teoksessa Jukka Mikkonen, Sanna Lehtinen, Kaisa Kortekallio & Noora-Helena Korpelainen (toim.), *Ympäristönmuutos ja estetiikka*. Helsinki, Suomen estetiikan seura ry., 174–195.
- Kalakoski, Iida & Thorgrimsdottir, Sigrun 2023. Learning from the secondary: Rethinking archi-

- tectural conservation through ‘barn architecture’. *Journal of Material Culture* 28(2), 199–220. <https://doi.org/10.1177/13591835221123953>
- Kause, Pilvikki 2025. Espanja vohki vettä vuosi-kausia, ja sitä päätyi marjoissa ja hedelmissä myös Suomeen: Nyt tälle tulee loppu. *Helsingin Sanomat* 4.2.2025. <https://www.hs.fi/maailma/art-2000010933682.html>
- Kinnunen, Veera & Duque, Melisa 2022. From Waste Management to Waste Care. Teoksessa Jarno Valkonen, Veera Kinnunen, Heikki Huilaja & Teemu Loikkanen (toim.), *Infrastructural Being: Rethinking dwelling in a naturecultural world*. Cham, Springer International Publishing, 147–170.
- Kinnunen, Veera 2017. *Tavarat tiellä. Sosiologinen tutkimus esinesuhteista muutossa*. Acta universitatis lapponiensis 362. Rovaniemi, Lapin yliopisto.
- Klaver Irene J. 2022. Radical Water. Teoksessa Kim de Wolff, Rina C. Faletti & Ignacio López-Calvo (toim.), *Hydrohumanities. Water discourse and environmental futures*. Oakland, University of California Press, 58–78.
- Kortekallio, Kaisa, Niskavaara, Mariia, Ouramo, Hannah, Raipola, Juha, Salmela, Tarja, Tervonen, Ate & Karkulehto, Sanna 2021. Ehdotus ihmistä suhteellistavaksi sanastoksi. *AVAIN - Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti* 17(4), 82–95. <https://doi.org/10.30665/av.100030>
- Krzywoszyńska, Anna 2023. Taking soil care seriously. Teoksessa Nikola Patzel, Sabine Grunwald, Eric C. Brevik & Christian Feller (toim.), *Cultural understandings of soils. The importance of cultural diversity and of the inner world*. Cham, Springer, 395–408.
- Koskinen, Outi, Mattila, Malla, Mesiranta, Nina & Närvänen, Elina 2018. Hoiva ruokahävikin vähentämisen arkisissa käytännöissä. *Alue ja Ympäristö* 47(2), 17–31. <https://doi.org/10.30663/ay.72986>
- Lavau, Stephanie & Bingham, Nick 2017. Practices of attention, possibilities for care: Making situations matter in food safety inspection. *The Sociological Review Monographs* 65(2), 20–35.
- Le Monde & AFP 2024. A La Rochelle, des black blocs, devant les opposants aux mégabassines, ont affronté les gendarmes lors d’une deuxième manifestation. *Le Monde* 20.7.2024. https://www.lemonde.fr/planete/article/2024/07/20/a-la-rochelle-des-black-blocs-devant-les-opposants-aux-megabassines-affrontent-les-gendarmes_6253322_3245.html. (Luettu 2.6.2025.)
- Liboiron, Max 2021. *Pollution is colonialism*. Durham, Duke University Press.
- Linton, Jamie 2010. What is water? The history of a modern abstraction. Vancouver, UBC Press.
- Linton, Jamie & Budds, Jessica 2014. The hydro-social cycle: Defining and mobilizing a relational-dialectical approach to water. *Geoforum* 57, 170–180. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2013.10.008>
- Lorimer, Jamie 2008. Counting Corncrakes: The Affective Science of the UK Corncrake Census. *Social Studies of Science* 38(3), 377–405. <https://doi.org/10.1177/0306312707084396>
- Mclaren, Duncan P. 2018. In a broken world: Towards an ethics of repair in the Anthropocene. *The Anthropocene Review* 5(2), 136–154. <https://doi.org/10.1177/2053019618767211>
- Mol, Annemarie 1999. Ontological politics. A word and some questions. *The sociological review* 47(1), 74–89.
- Mol, Annemarie 2010. Care and its values. Good food in the nursing home. Teoksessa Annemarie Mol, Ingunn Moser & Jeannette Pols (toim.), *Care in Practice. On Tinkering in Clinics, Homes and Farms*. Bielefeld, Transcript, 215–235.
- Moriggi, Angela, Soini, Katriina, Bock, Bettina B. & Roep, Dirk 2020a. Caring in, for, and with nature: An integrative framework to understand

- green care practices. *Sustainability* 12(8), 3361, 1–23. <https://doi.org/10.3390/su12083361>
- Moriggi Angela, Soini, Katriina, Franklin, Alex & Dirk Roep 2020b. A Care-Based Approach to Transformative Change. *Ethics, Policy & Environment* 23(3), 281–298. <https://doi.org/10.1080/21550085.2020.1848186>
- Neimanis, Astrida 2014. Alongside the right to water, a posthumanist feminist imaginary. *Journal of Human Rights and the Environment*, 5(1), 5–24. <https://doi.org/10.4337/jhre.2014.01.01>
- Neimanis, Astrida, Åsberg, Cecilia & Hedrén, Johan 2015. Four problems, four directions for environmental humanities toward critical post-humanities for the Anthropocene. *Ethics & the Environment*, 20(1), 67–97.
- Oelschlaeger, Max 1991. *The Idea of Wilderness*. New Haven and London, Yale University Press.
- Ollonqvist, Pekka 1996. Metsätalous ja talouspolitiikka Suomessa. *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 92 (3), 318–340.
- Palo, Kiia 2024. Mahanpuruja muovista – kampanja roskaantumista vastaan. Hulevesien kautta tapahtuvan roskaantumisen vähentäminen ympäristöviestinnällisen kampanjan keinoin. Plast-LIFE-hanke, Pidä Saaristo Siistinä ry. <https://pidasaaristosiistina.fi/hulevesien-kautta-tapahtuvan-roskaantumisen-vahentaminen-ymparistoviestinnallisen-kampanjan-keinoin/>. (Luettu 2.6.2025.)
- Pellikka, Jani, Hiedanpää, Juha, Lindén, Andreas & Seimola, Tuomas 2022. Rakennettujen esteikkojen pitkänaikavälin hoitajuus. *Suomen Riista* 68, 24–40.
- Peltola, Taru 2016. Metsälähteillä. Ympäristön muutoksesta, luonnon vaalimisesta ja inhimillisestä hyvinvoinnista. *Vuosilusto* 11, 107–120.
- Puig de la Bellacasa, Maria 2012. ‘Nothing Comes Without Its World’: Thinking with Care. *The Sociological Review* 60 (2), 197–216. <https://doi.org/10.1111/j.1467-954X.2012.02070.x>
- Puig de la Bellacasa, Maria 2011. Matters of Care in Technoscience: Assembling Neglected Things. *Social Studies of Science* 41 (1), 85–106. <https://doi.org/10.1177/0306312710380301>
- Puig de la Bellacasa, Maria 2015. Making time for soil: Technoscientific futurity and the pace of care. *Social Studies of Science* 45(5), 691–716. <https://www.jstor.org/stable/43829052>
- Puig de la Bellacasa, Maria 2017. *Matters of care: Speculative ethics in more than human worlds*. Minneapolis, University of Minnesota Press.
- Roelvink, Gerda, St. Martin, Kevin & Gibson-Graham, J. K. (toim.) 2015. *Making other worlds possible: Performing diverse economies*. Minneapolis, University of Minnesota Press.
- Saarikoski, Tiitu 2025. WWF:n vapaaehtoiset siivosivat 10 kilometrin edestä rasvaseokseen peittyneitä rantoja Hangossa. *Uutiset* 13.2.2025. <https://wwf.fi/uutiset/2025/02/wwfn-vapaaehtoiset-siivosivat-10-kilometrin-edesta-rasvaseokseen-peittyneita-rantoja-hangossa/>. (Luettu 2.6.2025.)
- Schönach, Paula 2021. Tuhansien vesien maa. Teoksessa Esa Ruuskanen, Paula Schönach & Kari Väyrynen (toim.), *Suomen ympäristöhistoria 1700-luvulta nykyaikaan*. Tampere, Vastapaino, 105–149.
- Schönberg, Kalle & Rakkola, Venla 2024. Tutkijat pudottivat järveen 1 500 joulukuusta – paljastui tulos, joka ällistyi biologia. *YLE* 29.1.2024. <https://yle.fi/a/74-20071783>. (Luettu 2.6.2025.)
- Singleton, Vicky 2010. Good farming: Control or care? Teoksessa Annemarie Mol, Ingunn Moser & Jeannette Pols (toim.), *Care in Practice. On Tinkering in Clinics, Homes and Farms*. Bielefeld, Transcript, 235–256.
- Staffa, Rachel K., Riechers, Maraja & Martín-

- López, Berta 2022. A feminist ethos for caring knowledge production in transdisciplinary sustainability science. *Sustainability Science* 17(1), 45–63.
- Streeter, H. W. & Phelps, Earle B. 1925. *A Study of the Pollution and Natural Purification of the Ohio River*. Public Health Service Bulletin 146. Washington, DC, US Department of Health, Education, and Welfare.
- Suomen kuntaliitto 2017. Hulevesioppaan päivitettyt luvut lainsäädännön muutosten osalta. Helsinki: Kuntaliitto. <https://www.kuntaliitto.fi/julkaisut/2017/1829-hulevesioppaan-paivitettyt-luvut-lainsaadannon-muutosten-osalta>. (Luettu 2.6.2025.)
- Tickle, Lara Natalie 2023. *Past echoes and modern pressures. On the changing ethics of hunting in Sweden*. Doctoral thesis, Acta Universitatis Agriculturae Sueciae 2023:16. Uppsala, Swedish University of Agricultural Sciences.
- Tronto, Joan 1993. *Moral boundaries: A political argument for an ethic of care*. New York, Routledge.
- Tronto, Joan 1999. Care ethics: Moving forward. *Hypatia* 14(1), 112–119.
- Tulvadirektiivi: Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2007/60/EY tulvariskien arvioinnista ja hallinnasta. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/?uri=celex%3A32007L0060>. (Luettu 2.6.2025.)
- Usher, Mark 2023a. Restoration as world-making and repair: A pragmatist agenda. *Environment and Planning E: Nature and Space* 6(2), 1252–1277. <https://doi.org/10.1177/25148486221107221>
- Usher, Mark 2023b. Making Shit Social: Combined Sewer Overflows, Water Citizenship and the Infrastructural Commons. Teoksessa Alan Wiig, Kevin Ward, Theresa Enright, Mike Hodson, Hamil Pearsall & Jonathan Silver (toim.), *Infrastructuring urban futures. The politics of re-making cities*. Bristol, Bristol University Press, 109–136.
- Usher, Mark, Huck, Jonathan, Clay Gareth, Shuttleworth Emma and Astbury Janice 2021. Broaching the brook: Daylighting, community and the ‘stickiness’ of water. *Environment and Planning E: Nature and Space* 4(4) 1487–1514. <https://doi.org/10.1177/2514848620959589>
- Ympäristönsuojelulaki 527/2014 <https://finlex.fi/fi/lainsaadanto/saaduskokoelma/2014/527#OTO>. (Luettu 2.6.2025.)
- Ympäristöministeriö (ajoittamaton). Helmi-ohjelma vahvistaa luonnon monimuotoisuutta. <https://ym.fi/helmi>. (Luettu 2.6.2025.)
- Valkonen, Jarno 2022. *Mökin kanssa ajattelu. Ympäristöosiologinen mielikuviutus ympäristökriisin aikakaudella*. Tampere, Vastapaino.
- Vesipuidedirektiivi: Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2000/60/EY yhteisön vesipolitiikan puitteista. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/?uri=celex%3A32000L0060>. (Luettu 2.6.2025.)
- Vikström, Suvi, Hautamäki, Ranja, Ariluoma, Mari, Paloniemi, Riikka, Mäkinen, Kirsi, Rekola, Aino, Marttunen, Mika & Syrjänen, Kimmo 2019. Luontopohjaisten ratkaisujen monihyötyisyys ja toimeenpano vastauksena yhteiskunnallisiin ongelmiin. *Alue ja Ympäristö* 48 (2), 5–19. <https://doi.org/10.30663/ay.82932>
- Whyte, Kyle Powys & Cuomo, Chris J. 2017. Ethics of Caring in Environmental Ethics: Indigenous and Feminist Philosophies. Teoksessa Stephen M. Gardiner & Allen Thompson (toim.), *The Oxford Handbook of Environmental Ethics*. Oxford, Oxford University Press.
- Woodhead, Charlotte 2023. *Caring for Cultural Heritage. An Integrated Approach to Legal and Ethical Initiatives in the United Kingdom*. Cambridge, Cambridge University Press.

Pitkospuiden hoiva

Luonnon säilyttämisen ja virkistyskäytön sommittumat

TIINA SEPPÄ

📄 <https://orcid.org/0000-0001-7511-289X>

JUHANA VENÄLÄINEN

📄 <https://orcid.org/0000-0001-8259-4460>

KIRSI LAURÉN

📄 <https://orcid.org/0000-0002-5277-6084>

Asiasanat: hoiva, suo, etnografia, sosiaalinen media

Ihminen suojelee lain tasolla tiettyjä ympäristöjä, kuten metsä-, suo- ja vesistöalueita. Artikkelimme tarkentuu luonnonsuojelualueisiin, joiden suojelustatuksen perusteena pidetään niiden merkitystä ekologisesti arvokkaana luontona. Samalla suojelualueet tarjoavat ihmiselle virkistystä ja kauneutta. Luonnossa virkistytymiseen liittyvät esimerkiksi retkeily, kuntoilu ja elämysten etsiminen, jotka tuovat arjen vastapainoksi tavoiteltua rauhaa ja rentoutumista (Neuvonen ym. 2022, 12). Liikkuessaan ja viettäessään aikaa metsäluonnossa ihminen asettuu tavoitteineen ja toiveineen vuorovaikutukseen muunlajisten¹ kanssa. Ympäristömuutokset muokkaavat osaltaan luontoon kohdistuvia inhimillisiä odotuksia sekä toimenpiteitä, joilla luontoa pyritään suojelemaan muutoksilta. Samalla kun ihminen hoivaa ja vaalii luontoa, luonto hoivaa ihmistä. Tähän monisuuntaiseen hoivaan osallistuvat myös näkyvänä ja tunnistettavana

elementtinä pitkospuut, jotka mahdollistavat pääsyn vaikeakulkuisille alueille ja suojaavat vaarantuneita lajeja.² Mutta millaisia hoiva-suhteita ihmisen ja luonnonsuojelualueiden välille muotoutuu?

Tarkastelemme artikkelissa *hoivana* sitä, mitä tapahtuu ihmisen ja luonnonsuojelualueiden moninaisissa suhteissa, kun ihmiset käyttävät, ylläpitävät ja kehittävät suojelualueita virkistystarkoituksiin. Valtio on antanut lainsäädännöllä Metsähallituksen tehtäväksi suojelualueiden *hoidon*. Tämä tarkoittaa paradoksaalisesti sekä suojelualueiden suhteellisen koskemattomuuden säilyttämistä että niiden asettamista ihmisen toimenpiteiden kohteeksi.³ Hoivalla tarkoitamme tässä yhteydessä inhimillistä ja ei-inhimillistä hyvinvoinnin tuottamista, joka voi olla tarkoituksellista tai tarkoituksetonta, vuorovaikutuksellista tai yksisuuntaista, kun taas hoidolla tarkoitamme ihmisen luontoon suuntaamaa aktiivista

kunnossapitoa, säilyttämistä ja parantamista. (Ks. Länsimäki 1994.)

Tarkastelemme hoivaa myös *sommittuman* (*assemblage*, Deleuze & Guattari 1993; Guattari 2010; Tsing 2015) Barad (2007). Käännämme muun muassa Gilles Deleuzen ja Manuel DeLandan ajattelusta ammentavan *assemblage*-käsitteen sommitelman sijaan juuri sommittumaksi korostaaksemme sen avointa potentiaalia ja muotoutumisen ennalta arvaamattomia lopputulemia. Sommittuma jatkuvana muutoksen ja kehkeytymisen tilana ja asetelmana tavoittaa nähdäksemme ranskankielisen termin *agencement* luonteen jonkinlaisena tapahtumisena ja muodon hakemisena pikemminkin kuin mihinkään vakaaseen muotoon asettumisena. (Ks. Venäläinen 2015, 23.) Kysymme, mitä suojelualueeseen kohdistuva hoiva on ja miten se kehkeytyy, millaisista aineksista, käytännöistä ja toimijuuksista ihmisen suojelualueilta odotama hoiva koostuu sekä millainen rooli pitkospuilla on tässä sommittumassa.

Käsitteinä ”luonto”, ”ympäristö” tai ”luonnonympäristö” ovat ongelmallisia. Ne uusintavat osaltaan jakoa ihmisen ja muun luonnon tai ihmisen muokkaaman ja niin sanotun luonnollisen ympäristön välille (Cronon 1995; Ginn & Demeritt 2009). Koskematon eli ihmistoiminnan ulottumattomissa olevaa luontoa ei juurikaan enää ole. Toisaalta rajanveto ihmisen muokkaamaan ja ihmisestä erilliseen luontoon – samoin kuin kulttuuriseen luontokokemukseen ja luontoon sinänsä – on jo lähtökohtaisesti hankala, sillä ”koskematon” luonto on joka tapauksessa ihmiskeskeinen konstruktio (Ingold 2000; Haraway 2016).

Luontoa ei voi erottaa ihmisestä, sillä ihmisen ja muiden lajien elämä on monitahoisesti yhteistä ja yhteenkietoutunutta (ks. Santaoja & Nygren 2024) ja muunlajisia on kaikkialla, jopa ihmiskehossa (Hird 2009). Vastaavasti suojelualueetkaan eivät ole absoluuttisesti koskemattomia tai ihmisen kädenjäljestä vapaita. Pikemminkin suojelutavoitteiden toteuttaminen ja sitä kautta koskemattoman luonnon tuottaminen vaatii jatkuvaa työtä: rakentamista, rajaamista, valvomista, seuraamista, tutkimista, strategioiden luomista, ohjeistamista ja viestintää. Osa näistä toimista pyrkii tekemään kansallispuistoista ja ulkoilualueista houkuttelevia retkeilijöille, osa taas suojelemaan alueiden ekologiaa ihmisen vaikutuksilta sekä ohjaamaan ihmisten kulkua ja toimintaa niin, että niistä on mahdollisimman vähän haittaa muulle luonnolle. Tähän yhteiselon hallintaan liittyvään jännitteeseen kenttään viritettynä sommittuman käsitteellä voidaan jäsentää suojelualueiden hallinnoinnin ja käytön eettisiä, esteettisiä tai kulttuurisia ja poliittisia ulottuvuuksia.

Tutkimusalueet

Tutkimusalueinamme on kaksi suojeltua suoaluetta, Sodankylässä sijaitseva Viiankiaapa ja Lieksan ja Ilomantsin rajalla sijaitseva Patvinsuon kansallispuisto. Molemmat kuuluvat EU:n kansainvälisesti merkittävien suojelualueiden Natura 2000 -ohjelmaan sekä Suomen soidensuojeluohjelmaan. Patvinsuon kansallispuisto perustettiin vuonna 1982 suojelemaan alueen arvokasta suo-, vesi- ja

metsäluontoa. Kansallispuiston 105 km²:n pinta-alasta yli puolet on suota: avoimia keidas- ja aapasoiita sekä mäntyvaltaisia rämeitä ja kuusikkoisia korpia. Vuonna 1988 suojeltu Viiankiaapa on pinta-alaltaan pienempi, 66 km², sen suoalueet muodostuvat pääasiassa avoimista aapasoiista, nevoista ja keidassoista. Tutkimusalueillamme on soiden lisäksi metsää ja järviä. Alueet muodostavat herkän ja haavoittuvan elinympäristön useille uhanalaisille kasvi- ja eläinlajeille. (Luontoon.fi: Viiankiaavan soidensuojelualue; Ympäristö.fi: Patvinsuo.)

Viiankiaavan käyttömuodoista tärkeimpiä ovat ”poronhoito, metsästys, marjastus ja muu virkistäytyminen” (Metsähallitus 2006). Patvinsuon tiettyjä rajoitusosia lukuun ottamatta molemmilla tutkimusalueillamme on sallittua kulkea vapaasti jalan, hiihtäen, soutaen, meloen sekä selkeästi merkityillä poluilla myös pyöräillen ympäri vuoden. Merkityiltä poluilta on lupa poiketa marjastus- ja sienestysaikoina. Käyttömuotojen on tuettava luonnon suojelua, joka on molempien alueiden hoidon ja käytön tavoite. (Metsähallitus 2006; Patvinsuon kansallispuisto: säännöt ja ohjeet.)

Patvinsuon kansallispuiston suot eivät ole tällä hetkellä akuutisti alttiina ihmisen toiminnan aiheuttamille muutoksille. Ilmastomuutoksen myötä nekin tulevat kuitenkin kohtaamaan lisääntyvien lämpimien ja kuivien kesien vaikutukset, jotka muuttavat soiden vesitaloutta ja pidentävät kasvukautta, jolloin lajikoostumus vaihtuu. Patvinsuon soiden paksut rahkasammalkerrokset säilyttävät silti suot vakaammin suojassa ilmaston lämpenemiseltä kuin esimerkiksi herkemmat sa-

rasuot. (Ks. Kokkonen & Kuuri-Riutta 2023.) Kansallispuistossa vieraili vuonna 2024 noin 18 600 kävijää (Metsähallitus 2025). Patvinsuo on Suomen kansallispuistojen joukossa kävijämääriltään pienimpiä, mutta kuten muutkin kansallispuistot, myös se on kasvattanut suosiotaan.⁴ (Haverinen 2023.) Lisääntyvä virkistyskäyttö voi aiheuttaa kulumista ja häiritä lintujen pesintää alkukesällä. Myös mahdolliset vesiolojen muuttamiset alueen ulkopuolella voivat aiheuttaa haittaa kansallispuiston alueella. (Metsähallitus 2015.)

Viiankiaapaa uhkaavat suuremmat muutokset, sillä osittain sen alle ulottuvalta alueelta on löydetty arvokkaita mineraaliesiintymiä, ja kaivosyhtiö Anglo Americanin suomalainen tytäryhtiö AA Sakatti Mining Oy on vuodesta 2011 lähtien suunnitellut alueelle kaivosta. (Anglo American: AA Sakatti Mining Oy.) Hanke on synnyttänyt voimakkaita ristiriitoja. Suoaluetta kaivostoiminnalta puolustavien näkemyksissä kaivos nähdään uhkana koko ympäröivälle luonnolle, minkä vuoksi Viiankiaavan puolesta on tehty kantaaottavaa taidetta, järjestetty mielenosoituksia ja muuta näkyvää kansalaisliikehdintää (ks. esim. Latvala-Harvilahti 2021; Järvelä 2022; Kiuru & Helle 2022; Leisti 2023; Elokapiina.fi 2024). Kaivoksella on myös puolustajansa, joille se merkitsee Lapin elinkeinoelämän elvyttäjää, työtä ja toimeentulon mahdollisuuksia (Yritysmailma: Anglo American).⁵ Maaliskuussa 2025 Euroopan komissio nosti Viiankiaavalle suunnitellun Sakatin kaivoksen Euroopan strategisesti tärkeimpien raaka-ainehankkeiden listalle, mikä voi tarkoittaa esimerkiksi nopeampaa lupakäsittelyä. Kai-

vosyhtiössä sen odotetaan luovan mahdollisuuden Natura-suojelusta poikkeamiseen, mihin kuitenkin tarvittaisiin valtioneuvoston myöntämä poikkeuslupa (Passoja ym. 2025). Suomen Luonnonsuojeluliiton mukaan taas Viiankiaavan suojelun purkaminen johtaisi luontoarvojen tuhoutumiseen sekä avaisi ennakkotapauksen suojeluperusteista poikkeamiselle myös muualla (Nuutinen-Kallio 2025).

Seikkailuja soilla ja somessa

Tutkimushaastatteluihimme osallistui vuosien 2023–2024 aikana 18 eri ammatti- ja koulutusaloja edustavaa soiden virkistyskäyttäjää ja suoasiantuntijaa. Tavoitteenamme oli löytää haastateltavia, joilla olisi joko omakohtaiseen retkeilykokemukseen tai ammatilliseen ja muutoin erikoistuneeseen asiantuntemukseen perustuvia näkemyksiä tutkimusalueesta sekä digitaalisten teknologioiden merkityksestä luonnossa liikkumisessa. Asiantuntijoukossa on luonnonsuojelubiologeja, pitkospuita huoltava kunnossapitoyrittäjä, kuvataiteilija, eräopas ja viestintäasiantuntija. Virkistyskäyttäjissä on suolla vapaa-aikanaan viihtyviä, taustoiltaan erilaisia ihmisiä, joita yhdistää arvostus suoluontoon. Asiantuntija- ja virkistyskäyttäjäroolit olivat ilmeisen toisiinsa kietoutuvia, eikä niitä ole aina mahdollista selvästi erottaa toisistaan. Hyödynsimme haastateltavien etsinnässä omia verkostojamme sekä julkisia luonto- ja retkeilyteemaisia Instagram-tilejä ja -aihetunnisteita. Haastatteluita 11 toteutimme kävelyhaastatteluina, joista viisi Patvinsuon kansallispuiston suoalueilla

elo-syyskuussa 2023 ja kuusi Viiankiaavalla syyskuussa 2023. Kaksi haastattelua teimme sisätiloissa pöydän ääressä ja yhden etäyhteydellä. Lisäksi teimme Patvinsuolla yhden hiih-tohaastattelun huhtikuussa 2024.⁶

Rajasimme puhtaasti asiantuntijahaastatteluiksi muuten kuin kävellen tehdyt haastattelut, vaikka niissäkin saatettiin puhua myös retkeilyasiantuntijajohdosta käsin. Kävelyhaastatteluissa ainoastaan asiantuntijajohdosta rajaaminen osoittautui käytännössä mahdottomaksi. Kehollisuus, paikoissa oleminen ja niistä puhuminen sekä yhdessä käveleminen tuottavat välittömämmin ympäröivään luontoon liittyviä näkökulmia kuin toimistohuoneessa suosta tai suojelualueista puhuminen. Kävelyhaastattelu tarjoaa ympäristön herätteitä keskusteluun sekä jaetun kehollisen kokemuksen kävelemisestä ja samojen aistimusten kokemisesta. Esimerkiksi maisemasta, pitkospuista ja reiteillä tapahtuneista asioista keskusteleminen on havainnollisempaa ja affektiivisempaa kuin jossakin toisessa paikassa tapahtuneen kävelymisen muisteleminen. Haastattelijat ja haastateltavat katsovat samaa maisemaa, kävelevät samoja pitkospuita, sama suovesi valuu saappaanvarresta ja hiki yhtä lailla selkää pitkin.

Etnografisissa tutkimuksissa kävelyhaastatteluja on tehty jo toista sataa vuotta, mutta viime vuosikymmenten aikana on alettu enemmän reflektoida menetelmässä korostuvan ruumiillisen vuorovaikutuksen, rytmin, kulkemisen, keskustelun ja materiaallisen ympäristön merkityksiä kokemuksille (Suopajarvi 2014; O'Neill & Roberts 2020). Aineistonkeruussa kävelyhaastattelumenetelmä vastasi tutkimuksemme tavoitteisiin, sillä sen avulla

päästään kiinni erilaisiin aistiympäristöihin ja paikkoihin liittyviin käsityksiin ja merkityksiin (esim. Pink 2007; Ingold & Vergunst 2008; Ingold 2010; Vannini 2024). Haastateltavat valitsivat kuljettavan reitin, ja kävelyt olivat kestoltaan 1–4 tuntia. Kuljetut reitit olivat merkittyjä ja niillä käveltiin pääasiassa poluilla ja pitkospuilla, reittien kapeuden vuoksi useimmiten peräkkäin. Haastateltava puki ylleen äänen ja kuvan tallentavan kehokameran, ja hän kulki reitillä ensimmäisenä. Perässä oman äänitallentimensa kanssa käveli haastattelukysymyksiä esittävä tutkija, ja tavallisesti mukana ollut toinen tutkija kulki jonossa viimeisenä kuva- ja videomateriaalia tallentaen. Kävelyhaastattelut muodostuivat vapaamuotoisiksi keskusteluiksi, joiden aikana haastateltavat kertoivat suohon liittyviä muistojaan ja kokemuksiaan sekä pysähtyivät eri paikkoihin esimerkiksi katsomaan ja valokuvaamaan maisemaa. Kunkin reitin varrella oli ainakin yksi tuli- ja laavupaikka, jossa pysähdyimme eväs- ja kahvitauolle. Yleensä sammutimme tallennuslaitteet tauon ajaksi, mutta haastateltavan valinnan mukaan tallennusta saatettiin myös jatkaa, jos taukopaikalla ei ollut muita.

Keskeinen etnografinen tutkimusaineistomme muodostuu kävelyhaastattelusta sekä niitä ja ympäristöä tallentaneista ääni-, kuva- ja videotallenteista. Näitä täydentämässä ovat tutkijoina tekemämme kenttätyöhavainnot, joihin liittyvät myös omat tapamme käyttää digitaalisia laitteita kävelyhaastatteluiden aikana. Aineistona on myös Instagram-kuvapalvelusta kerättyjä kuvia ja aihetunnisteita Patvinsuolta ja Viiankiaavalta.

Tässä artikkelissa tulkitsemme aineistoa hoivan näkökulmasta. Hoivan käsite tuo esiin jännitteiset suhteet, joita ihmisten, muiden lajien, niiden elinympäristöjen ja rakennetun ympäristön väliin suojelualueilla syntyy. Olenainen materiaalisuuden muoto tässä hoivan sommittumassa ovat pitkospuut, jotka hoivaavat niin ihmistä kuin suoluontoa sekä muodostavat tärkeän esteettisen ja paikkaan kiinnittävän kehyksen valokuvaamiselle ja kuvien julkaisemiselle. (Ks. myös Laurén & Seppä 2024; Laurén, Seppä & Venäläinen 2025.) Pitkospuut muodostavat ihmisen ja muun luonnon vastakkaisuutta purkavan *hoivan infrastruktuurin* (ks. Kinnunen & Valkonen 2022; Power ym. 2022), joka suojelee suoluontoa ja tarjoaa pääsyn sen äärelle. Samalla ne ovat kulttuuristen merkityksenantojen kiteytymä, jonka kautta kokemuksia luonnon ekologisesta arvosta ja esteettisistä arvostuksista kerrotaan ja kierrätetään. Luonnonmateriaalista kootut pitkospuut, jotka toisinaan jätetään uusien pitkospuukerrostojen alle maatumään, korostavat ympäristömuutosten pitkäaikaista ihmiselämän ylittävää aikajännettä sekä pyrkimystä yhteiseloön, jossa luontoon ei tuoda mitään sinne ”kuulumatonta”. Samalla nämä ihmistä varten tehdyt rakenteet tarjoavat kulkuväyliä myös muunlajisille eläimille.

Luontohoivan sommittumat

Englanninkielinen käsite *care* (esim. Puig de la Bellacasa 2017) kattaa sekä hoivan että hoitamisen. Suomeksi ei-ainoastaan-ihmisten välistä hoivaa (eng. *more-than-human care*) on

kutsuttu myös *huolenpidoksi*, jolloin se erottuu ihmisten välisestä hoivasta. *Huolenpito* taikka *huolen pitäminen* kiinnittääkin tämänkaltaisen hoivan mieleen ja huolenpitäjän kokemukseen: *huolellinen*, huolenalainen on myös suomalaiskarjalaisen kansanrunouden paljon vastuuta ja raskaita kokemuksia kantamaan joutuva subjekti – usein nainen. (Timonen 2004, 42–50; myös Seppä 2015, 150). Huolen pitäminen tai huolenpito, kuten myös hoiva, on siis myös ajatustyötä – se on asioista ”piittaamista”, *caring about*,⁷ sekä erilaisten pulmallisuuksien äärellä pysymistä, kuten Donna Harawayn (2016) käsitteen *staying with the trouble* voisi suomentaa.

Suomen kielessä hoivan käsite on tuttu ennen kaikkea sosiaali- ja terveystalouden kentältä sekä sosiaalipolitiikan tutkimuksesta. Posthumanistisen hoivakäsityksen pyrkimyksenä puolestaan on näkökulman laajentaminen kohti ei-inhimillistä. Käsite *more-than-human* (esim. ihmistä laajempi, ihmisen ylittävä; ks. Kortekallio ym. 2020) kattaa tutkimuksessamme kasvi- ja eläinlajit sekä niiden elinympäristön tarkastelluilla suojelualueilla. Vastaavasti hoivan käsitettä on ryhdytty hyödyntämään tutkittaessa ihmisen ja muunlajisten eläinten suhteita ja myös muuta ei-inhimillistä. Hoivan käsitteen kautta biodiversiteettisuhteita voidaan käsitellä toisin ja tarkastella lajienvälisiä suhteita riippumatta niiden intentionaalisuudesta. Poliitiikan tutkija Joan Tronton tunnetun määritelmän mukaan hoiva on kaikkea sitä, ”mitä teemme ylläpitääksemme, korjataksemme ja parantaaksemme maailmaamme” (Tronto 1993, 103). Tähän määrittelyyn luonnonympäristö-

jen, elonkirjon ja inhimillisen monitahoiset hoivasuhteet sopivat hyvin. Luonnonsuojelualueiden retkeilykäytäntöjen kautta hoivaa voidaan tarkastella sekä suhteisena että infrastruktuurialaisena ilmiönä. Feministisen hoivaetiikan (Fisher & Tronto 1990; Tronto 2013; Puig de la Bellacasa 2017; The Care Collective 2020; Fotaki 2023) ja uuden infrastruktuuritutkimuksen (Amin 2014; Berlant 2016) valossa hoiva rakentuu käytännöistä, jotka ylläpitävät ja korjaavat sosiaalisia ja ekologisii maailmoja sekä luovat edellytykset elämän jatkumiselle hauraissa ympäristöissä.

Ihmistenvälisestä hoivasta puhuttaessa hoiva kohdistuu usein heikkoon tai toimintakyvyltään hauraampaan ryhmään, kuten vanhuksiin, vammaisiin ja lapsiin. Hoivaan liittyy valtasuhde: hoivaaja on vastuussa heikommän saaman hoivan laadusta tai siitä, onko sitä lainkaan. Hoiva voi myös mahdollistaa väkivaltaa – ja hoivan kohde voi myös käyttää valtaa. (Esim. Sointu 2023.) Poliitiikka säätelee ihmistenvälistä hoivaa, joka on niin ammatillisesti kuin arjen tekoina sukupuolittunutta. Hoivaa ovat suorittaneet ja suorittavat pääasiassa naiset niin hoiva-alan työpaikoissa kuin arjen hoivatekoina kodeissa ja omaishoitajina (esim. Tedre 1999; Utriainen 1999).

Hoivan sijaan hoitamisen käsite on ennestään vakiintunut käsite luonnonympäristöjen kontekstissa. Esimerkiksi *metsänhoidon* käsite tuli Suomeen suuriruhtinaskunnan aikaan 1800-luvun puolivälissä, ja metsänhoitajia alettiin kouluttaa jo vuonna 1862 (Tasanen 2004, 281–289). Myöhemmin siirryttiin systemaattiseen metsänhoitoon, millä tarkoitettiin suunnitelmallista harvennusta,

tukkipuun ottoa ja taimien istuttamista. Toisen maailmansodan jälkeen vakiintuneen käytännön mukaan metsänhoidoksi nimitetään esimerkiksi avo- eli päätehakkuuta aurauksineen, joka on ollut pitkään vallitseva metsänhoidon tapa (Laine 2023; Björn 2000). Hoitamiseen liittyy yleisessä keskustelussa näkemys, jonka mukaan metsä lahoaa pystyyn ja tuhoutuu ilman asianmukaista hoitoa. Metsää siis hoidetaan siten, että sen taloudellinen tuotto olisi mahdollisimman suuri, ja taloudellisesti hoidettua metsää voidaan myös pitää kauniina (ks. myös Silvennoinen 2017.) Näihin hoitamisen käytäntöihin kiinnittyy taloudellisen arvon säilymisen lisäksi myös esteettisiä arvoja. Näitä arvoja voi tosin olla vaikea erottaa toisistaan.

Myös Metsähallituksen toiminnassa kansallispuistojen ja luonnonsuojelualueiden ylläpitäjänä käytetään hoitamisen käsitettä: alueille laaditaan hoito- ja käyttösuunnitelmat, jotka sisältävät selostuksen alueiden uhanalaisista tai vaarantuneista lajeista sekä haavoittuvista luontotyypeistä. Lisäksi suunnitelmiin kirjaetaan alueiden virkistyskäyttö ja sen vaikutusten seuranta. Hoito- ja käyttösuunnitelmien lisäksi lainsäädäntö sekä alueiden järjestys- säännöt määrittelevät suojelualueiden käyttötapoja. Hoitaminen on aktiivista toimintaa, jossa muokataan ja kontrolloidaan ympäristöä. Hoitaminen on siis käytännön tekoja, mutta toisaalta se on myös vallankäyttöä ja hallinnointia (esim. Halla & Laine 2022), joka ymmärretään erityistä asiantuntemusta vaativaksi toiminnaksi (Kangaspunta 2024). Hoitoon verrattuna hoiva on puolestaan epä-määräisempää ja toimijuuksiltaan ja tarkoi-

tuksiltaan avoimempaa. Hoiva on affektiivinen ilmiö, johon liittyy toisenvaraisuutta ja toisen puoleen kääntymistä. Luontosuhteessa hoiva kiinnittyy ympäristöesteetikko Yrjö Sepänmaan (2023, 100) määrittelemään ympäristösivistykseen, joka ”on tieto-, taito- ja tunnepohjaista hyvänä eli kauniina pidettyä käytöstä ympäristöä kohtaan”.

Ihmisen, muiden lajien ja ympäristön välisen suhteiden hoivaa on viime aikoina pohdittu enenevässä määrin eri tieteenaloilla (esim. Schuurman 2024; Wadham ym. 2024). Myös *vihreän hoivan* (*green care*) käsite liittyy hoivan käytäntöihin, joihin sisältyy lisäksi ”vihreältä” eli luonnolta odotettu hoiva. Luonnon ihmistä hoivaava vaikutus on yleisesti tunnettu. Metsässä olemisen tiedetään muun muassa laskevan verenpainetta, alentavan kortisolitasoja ja parantavan masennusta (Tyrväinen ym. 2018). Metsän terveysvaikutusten ympärille on rakentunut myös joukko hyvinvointitoimijoita: metsässä järjestetään esimerkiksi metsäjoogaa (Mäkelä ym. 2023), meditaatiota ja rentoutuskävelyitä.

Pitkospuut hoivana ja hallintana

Retkeillessä hoiva kiinnittyy retkietikettiin, jonka keskiössä ovat luonnon kunnioittaminen sekä sen muuttamisen ja vahingoittamisen välttäminen. Luontoa kunnioittavassa toiminnassa korostuvat merkittyjen reittien suosiminen, leiriytymisen ja tulen teon keskittäminen vain sallituille paikoille ja roskaamattomuus. (Luontoon.fi: Retkietiketti.) Hoivakäytäntöjen materiaalisuutta ilmentävät

Puiset, mieluiten jo harmaantuneet tai jopa hieman lahonneet pitkospuut ovat suosittu kuvauskohde muiden suoalueiden tapaan myös Patvinsuolla ja Viiankiaavalla. Patvinsuo 22.9.2023. © Kirsi Laurén.

esimerkiksi maastoon pystytetyt opastaulut sekä Metsähallituksen verkkosivuilla julkaistut ohjeet ja kartat. Luonnonsuojelulaki raamittaa sitä, miten erilaiset hoivan sommittumat muotoutuvat suojelukohteissa ja miten erityisesti maanomistajan edellytetään huolehtivan suojeluarvojen toteutumisesta.

Metsähallituksen luontopalvelujen erityisasiantuntijoiden tehtävänä on paitsi kartoittaa ja selvittää suojelun perusteita myös seurata sen toteutumista. Luontopalveluiden tehtävänä on myös tarjota virkistys- ja nykyään myös matkailupalveluja samoille suojelualueille (Patvinsuon hoito- ja käyttösuunnitelma;

Viiankiaavan hoito- ja käyttösuunnitelma). Yhdessä alueita käyttävien ja ylläpitävien toimijoiden kesken suojelualueilla kehkeytyy hoivan sommittuma, joka pyrkii suojelemaan sekä ei-inhimillisiä lajeja ja luontotyyppejä että toisaalta luonnon tarjoamaksi ajateltuja ihmisten virkistytymisen muotoja: rentoutumista, luonnon rauhasta nauttimista, työkyvyn ylläpitämistä, arjen kuormituksen tasapainottamista ja niin edelleen. Nämä hoi- van muodot ovat riippuvaisia toisistaan mutta myös osin vastakkaisia toisilleen, sillä virkistyskäyttö voi aiheuttaa vakavia seurauksia muille lajeille.⁸

Pitkospuut toimivat suojelun välineenä ja *hoivakäytäntönä* ohjaamalla retkeilijät vähiten alueen lajistoa ja kasvuympäristöä vaarantaville reiteille, kauas uhanalaisimmista tai vaarantuneimmista lajeista. Luonnon lisäksi ne huolehtivat myös retkeilijästä mahdollis- tamalla pääsyn hyvin kosteiden suoalueiden reiteille ja helpottamalla siellä kulkemista. Kuten Phillip Vannini ja April Vannini kirjoit- tavat, pitkospuut ”kesyttävät patikoinnin fyysisen ja affektiivisen intensiteetin” (Vannini & Vannini 2018, 37). Tutkimusalueidemme ja laajemmin suomalaisten retkeilyreittien pitkospuut tosin ovat Vanninien kuvaamaan pitkospuukävelyyn kapeat ja arvaamattomat. Maisemaan keskittyminen ja ympäristön tarkempi havainnoiminen vaativat pysähtymistä (ks. Laurén & Seppä 2024), eikä silmät kiin- ni kävely Vanninien kenttäpäiväkirjan kuva- maan tapaan ole käytännössä mahdollista il- man suohon horjahtamisen vaaraa.

Puiset pitkospuut vaikuttavat herättävän yksinomaan myönteisiä mielikuvia, jopa niillä

käveleminen koetaan erityisenä ja vaikkapa lasten näkökulmasta kiinnostavampana kuin muilla alustoilla (P1, V5⁹).

TS (Tiina Seppä, haastattelija): Pitkospuut aika hyvin varmaan sit ehkäsee sitä, että ihmiset ei – suolla varsinkaan – eivät mee sinne minne ei haluta.

P4: Joo, kyllä, se on totta. Kyllä se tuolla kosteissa paikoissa, mistä muuten vois ehkä päästäkin, mutta se rönsyilee se polku niin paljon, että se on niinkun kymmenien metrien alue sitten tal- lattu siinä. Parempi kun ohjataan se liikenne siihen yhdelle polulle. – Ja kaipa se, sikäli kuin oon oikein ymmärtänyt, niin aika paljon ihmiset tulee Patville [Patvinsuolle] vaan pelkästään näiden pitkosten takia. Taitaapa parikymmentä kilometriä olla tätä pitkoslankkua. (P4, kunnos- sapitoyrittäjä, Patvinsuo.)

Suoalueita käytetään myös yhä enemmän eri- laisiin yhteisöllisiin harrastuksiin ja tapahtu- miin, jotka purkavat soihin liittyviä pelkoja ja vahvistavat ihmisen ja soiden välisiä suhteita (esim. Laurén & Latvala-Harvilahti & Kaukio 2022). Uudet virkistyskäytön muodot voivat kuitenkin aiheuttaa vahinkoa alueiden lajis- tolle ja elinympäristölle:

Hesarissahan oli vasta juttu, siinä oli urheilupuolella, että ne oli ollu, – – harjoittelemassa suolla, porukalla, joukkueen suojuoksua. Sit mä rupesin kattomaan, että hetkonen, ne on kansallispuis- ton suolla juoksemassa. – – Et tavallaan, jos tulee tommonen, et hei, tää suojuoksu on kivaa, ja sit mennään porukalla, ja suolla, kyllä siellä niin- kun voi kävellä, ja tietenkin tämmösellä, niin-

Patvinsuon merkitylle reitille äskettäin muodostunut kuvauspolku. Polun muodostamiseen riittää, että viisitoista ihmistä kävelee suon laitaan ja sieltä takaisin (A2, luonnonsuojelupalveluiden erityisasiantuntija). Patvinsuo, 25.9.2023. ©Kirsi Laurén.

kun kansallispuistossa, missä on paljon kävijöitä, niin se pyritään ohjaamaan et ihmiset menee niitä merkittäviä reittejä pitkin, et se on se luonnon kannalta se paras sitten, ettei käy niin et sieltä häviää – – jotakin lajeja – –. Niin kyllä niinkun semmosia on riskejä. (A1, luonnonsuojelupalveluiden erityisasiantuntija.)

Kun suojelalueiden käyttöä suunnitellaan, ajautuvat alueiden lajiston ja elinympäristöjen hoiva toisinaan ristiriitoihin virkistyskäytön tarpeiden ja toiveiden kanssa. Tämä jännite koskee jossain määrin kaikkia suojelualueita, ja myös molempia tutkimusalueitamme, vaikka ne ovatkin pienemmässä

vaarassa kulumiselle kuin suosituimmat kansallispuistokohteet.

Luonnon hoivaa hakevat retkeilijät ovat kokeneet myös hoivan kääntöpuolen, joka on osa luonnossa liikkumisen arvaamattomuutta. Eksyminen – reitiltä harhautuminen tai sen väärin arvioiminen – tapahtui haastateltujen kokemuksissa aina muualla kuin pitkospuilla, ja usein talvella. Näissä tilanteissa myös digitaalisten laitteiden tai sovellusten luotettavuus petti ja samalla kyseenalaistui, tai vaihtoehtoisesti vasta eksymisen jälkeen niitä alettiin käyttää turvallisuuden vuoksi (esim. V5, P5). Pitkospuut hoivaavat siis suon itsensä ohella myös kulkijaa suojellen tätä esimerkiksi eksymiseltä (Vannini & Vannini 2018, 43).

Lähes jokaisessa haastattelussa vähintäänkin sivuttiin pitkospuiden erityistä materiaalisuutta ja siihen kytkeytyviä esteettisiä arvoituksia. Kansallispuistoissa lisääntyntä kulumista ehkäisevää reittien sorastamista vierastettiin ja teräsrakenteisia pitkospuita pidettiin rumina ja luontoon kuulumattomina (esim. A2, P4, V5). Pitkospuiden materiaalisuus ulottuu myös ajankohtaisiin poliittisiin tilanteisiin ja jo aiemmin sivuttuun (suomalaiseen) metsänhoitoon: aiemmin erityisen kauniina pidetyt hyvin leveät pitkospuulankut ovat Patvinsuolla vaihtuneet kapeampiin, joita tarvitaan rinnakkain kaksi, sillä Venäjän hyökättyä Ukrainaan ei Venäjältä aiemmin saatua puutavaraa enää tule, ja Suomesta ei yhtä leveää lankkua ole saatavilla. (P4.)

Luonnosta voimaantumisen etiikka ja estetiikka

Luonnonsuojelualueilla retkeilyn voi nähdä Michel Foucault'n käsitettä käyttäen eräänlaisena ”itsehoivan” (*care of the self*) käytäntönä, jossa henkisen ja fyysisen hyvinvoinnin tavoittelu tarjoaa samalla mahdollisuuden oman elämän kokonaisvaltaiseen reflektioon. Foucault kuvasi 1980-luvun luennoillaan, kuinka stoalaisten ajattelijoiden, kuten Senecan ajatukset vetäytymisestä (kreik. *anakhoresis*) ja paosta (kreik. *phugein*) viittasivat matkaan perifeerisiin tiloihin, joissa ihmisellä on mahdollisuus kokea syvälinen muutos ja aloittaa uusi elämä, ”*transfiguroitua*” (Foucault 2005/1982, 211–214). Matkatessaan erämaiseen luontoon retkeilijä vetäytyy arjen kiireistä tekemällä katkoksen omaan arkiseen ja välittömään elämänympäristöönsä ja sen asettamiin pakkoihin. Tällaista puhetta viljellään tiuhaan myös erämaisten luontokohdeiden markkinoinnissa sekä luontoretkeilystä kertovissa lehtiartikkeleissa.¹⁰ 2000-luvun hyvinvointipuheessa ajatus itsehoivasta olennaisena vapautumisen keinona on esimerkiksi organisaatiotutkijoiden Carl Cederströmin ja André Spicerin mukaan kääntynyt jo uudelleenlaiseksi välttämättömyyksiä diskurssiksi ja yhteiskunnallis-kulttuuriseksi tilanteeksi, ”wellness-syndroomaksi”, jossa yksilöllisen hyvinvoinnin optimoiminen muuttuu yhdeksi kilpailuyhteiskunnan leimallisista piirteistä (Cederström & Spicer 2015). Mediassa itsehoiva kytketään toistuvasti keskusteluihin, joissa korostuu yksilön oma vastuu jaksamisestaan ja hyvinvoinnistaan.¹¹

Itsehoiva on osa luonnossa virkistäytymisen ajatusta, osa itsestä huolehtimisen kokonaisuutta, jolla voidaan ilmaista tehokkuutta ja työkykyisyyttä (esim. Lehto & Rokkonen 2020). Tämä näkyy erityisesti tutkimuksemme media-aineistossa, mutta myös etnografisessa aineistossa. Luonnossa oleminen kuvataan itsestään selvästi rentouttavaksi toiminnaksi, minkä tunnistamme myös omissa puhetavoissamme saadessamme työn puolesta ”liikkua luonnossa” etnografisen aineiston keruun merkeissä. Aineistossa itsehoivaan ja rentoutumiseen kuuluu olennaisesti luonnon rauha, mikä sekkin on tunnistettava ja kyseenalaistamaton olosuhde. Luonnossa pitäisi voida olla yksin tai vähintään siten, että muita ihmisiä olisi vain vähän (ks. myös Laurén 2006, 144–167).

Ehkä se on se, että aina jos on joku kaveri mukana, niin kyllähän siun täytyy olla jollain tavalla läsnä sille toiselle ihmiselle, ja se on jollain tavalla kuormittavampaa, ku se, että sie tuut tänne yksin ja siun ei tarvi olla läsnä kenellekään ja sie voit olla läsnä siellä luonnossa. (VI, retkeilijä, Patvinsuo.)

Kävelyhaastatteluisa Viiankiaapaa ja Patvinsuota verrataan suosituimpiin luontokohteisiin, ja monet haastateltavat näkevät nimenomaan tällaiset vähemmän suositut alueet itselleen mieluisampina. Eräs haastateltava ottaa vertailukohdaksi Kolin kansallispuiston:

– – [J]onossa katsomaan kalliolta sitä järvimaisemaa... onko tämä se tarkoitus? Tänä päivänä olis jättänyt sen maiseman maalaamatta [viittaa

Järnefeltiin ja muihin Kolin maisemia ikuistaneisiin taiteilijoihin]. (V2, retkeilijä, Viiankiaapa.)

Moni kertoo lähtevänsä suolle nimenomaan yksin, esimerkiksi halusta toteuttaa vain omaa kulkemisen rytmiään tai elää omien aikataulujensa mukaan. Yksin erämaahan menemisen ja villien luonnonympäristöjen valloittamisen ajatus juontaa jo turismin varhaisvaiheista 1800-luvun Suomesta. Tässä mielessä myös Instagram-aineistot noudattavat ”luontoon palaavien” sankarimatkailejoiden intentioita: kuviin halutaan vangita erämaista luontoa. Myös itsehoivaan kytkeytyy yksinolon tärkeys ja sen vaaliminen.

Toinen suoalueisiin yleensä liittyvä toistuva havainto on suoluonnon erityisyys verrattuna suosituimpiin luontoretkeilykohteisiin, kuten tunturialueisiin tai esimerkiksi Koliin. Erityisyys liittyy osin ajatukseen suosittujen paikkojen välttelystä. Suon kauneuden ja erityisyyden ymmärtämiseksi on nähtävä hieman vaivaa:

Kolilla se on niin vaivatonta. Tässä sun pitää nähdä se vaiva, että tuut ja teet esimerkiks tän lenkin. Mikä avaruus täällä on. Sen matkan aikana tulee se joku maali, tai se päämäärä on sitte ymmärtää jotain, tän suoluonnon ainutlaatuisuuden, kun täällä on tarpeeks pitkään tai montaki kertaa. Tää ei niin helposti aukee. – – Someaika, insta-aika, tästä ei saa sellasta spektaakkelia. Sä et pysty saamaan tähän helpolla kivan kautta wau-efektiä, minkä saa jossain tuolla huipulla. (P1, eräopas, Patvinsuo.)

Rauhallinen luonnossa liikkuminen ja oleminen ovat kulttuurisesti opittuja tapoja suun-

Yksi vakiintunut kuvatyyppe on omien jalkojen tai varpaiden kuvaaminen yhdessä maiseman kanssa: kuva kertoo pysähtymisestä maiseman tai kuvanottohetken äärelle, vähintään istumisesta sen sijaan että kuva olisi otettu käveltäessä kuvattavan kohteen ohi. Ote Instagram-aineistosta, @lellu_n, Patvisuo 12.8.2022.

tautua virkistykseen luontoon. Suolla halutaan kokea rauhaa ja rentoutumista. Haastattelussa suomalaisemaa kuvattiin esimerkiksi sielun- ja mielenmaisemana (P₄, kunnonsovittoyrityksen johtaja, Patvinsuo; P₅, kuvataiteilija, Patvinsuo) tai yksinkertaisesti ”minun maisemanani” (P₃, retkeilijä, Patvinsuo). Uudenlaiset luonnossa liikkumisen ja luonnon käyttämisen tavat kuten pyöräily, tanssiesitykset ja -performanssit ja suorheilutapahtumat (ks. esim. Laurén & Latvala-Harvilahti & Kaukio) voidaan kokea liian poikkeavina ja suorastaan luontoa ja sieltä hiljaisuutta etsiviä ihmisiä loukkaavina luonnonkäytön muotoina (esim. P₅, kuvataiteilija, Patvinsuo), kun taas hiljaa oleminen ja hiljaisuuden salliminen ovat osoituksia luontoon kohdistuvasta kunnioittavasta hoivasta (ks. Stake & Visse 2021, 123–124).

Instagramin kuvasisällöissä itsehoivan käytäntöjä ilmaisevat erilaiset luonnon rentouttavaa ja virkistävää vaikutusta kuvaavat aihe-tunnisteet ja muut tekstuaaliset merkinnät (esimerkiksi emoji) mutta myös kuvalliset rentoutumisen ilmaisut. Yksi vakiintunut kuvatyyppejä on omien jalkojen tai varpaiden kuvaaminen yhdessä maiseman kanssa: kuva kertoo pysähtymisestä maiseman tai kuvanottohetken äärelle, vähintään istumisesta sen sijaan että kuva olisi otettu käveläessä kuvattavan kohteen ohi (ks. kuva s. 200). Oikeastaan jo pelkkä suomalaisemasta otettu kuva pitkospuineen kantaa rentoutumisen ja virkistäytymisen merkityksiä sekä viestii irrottautumista ja oman ajan ottamista. Kuvien kehystäminen kuvailevien tai merkitysyhteyteen kiinnittävien aihe-tunnisteiden avulla antaa jo lisää

vinkkejä. Instagramissa esimerkiksi aihe-tunnisteet #luonnostavoimaa, #luontoterapiaa ja #peaceofmind liittyvät kuvattavan maiseman tai kohteen itsehoivaan. Nämä eivät ole runsaimmin käytettyjä aihe-tunnisteita luontokuvissa, mutta ne esiintyvät säännöllisesti luontokohteissa otettujen Instagram-kuvien yhteydessä (ks. kuva s. 202). Aihetunnisteet kytkevät yksittäisten luontoretkeilijöiden julkaisuja toisiinsa ja kytkevät siten itsehoivan käytäntöjä tietynlaiseen spontaaniin yhteisöllisyyteen ja digitaalisen estetiikan kulttuuriin. Se on tutkimuksemme perusteella ominaista tällä hetkellä kehkeytyvälle luontohoivan sommittumalle, joka laajenee fyysisestä paikasta kuvaesityksinä ja muina medioituneina representaatioina virtuaaliseen tilaan (ks. Laurén & Seppä & Venäläinen 2025; Venäläinen tu- lossa).

Luonnonsuojelualueilla oleminen ja siitä kuvien jakaminen ei ole mahdollista kaikille ja kaikissa tilanteissa, ja tutkimusaineistomme näkökulmista sitä voi pitää jopa luksuksena. Kansallispuistot ja suojelualueet, erityisesti tutkimusalueemme, eivät ole aina ja kaikille esimerkiksi julkisilla kulkuvälineillä saavutettavissa, vaan niihin pääseminen edellyttää usein materiaalisia ja taloudellisia resursseja, esimerkiksi autoa. Alueille pääsy ja luontoretkeily yleensä edellyttävät myös aikaa: Patvinsuolle autoilu esimerkiksi Joensuusta vie puolisen tunnin suuntaansa, jolloin päiväretkikin vaatii käytännössä kokonaisen päivän. Myös retken suunnittelu ja varustautuminen vievät oman aikansa. Viiankiaavan luontopolulle on Sodankylän keskustasta 23 kilometriä ja suoreitti on lyhyehkö, mutta

on luonnossa ja mä asun täällä luonnon keskellä ja – – mä en mee sinne, et miks mä en mee. Et se fomoo vastaan niinku mä jotenki sit taistelen. Ja se liittyy nimenomaan retkeilyyn ja luontoon, ei niinku muuhun. – – Sit mulle sanotaan et tähän ootte aina luonnossa, eli jollain tapaa mun-ki some antaa ymmärtää, että mä, ei oo pitkään aikaan oltu missään, silti väellä on sellane kuva, et me ollaan koko ajan jossain. – – Ja siit helposti saa sen kuvan, et vaikka mekin käytäs vaik kaks kertaa vuodessa retkellä, ni siit väki luulee, et me ollaan koko ajan. Et en tiää, mikä siinä on, se on, se Instagram on kyllä pirullinen ja täynnä ristiriitoja, mun suhde on – – itelläki tällanen ristiriitanen. (V5, retkeilijä, Viiankiaapa.)

Sosiaalisen median luontokuvastoa hyödynnettiin omien tulevien retkien suunnitteluun ja kuvista nautittiin myös sellaisinaan:

Ite kyllä tykkään katella sitten toisten ottamia kuvia somessakkii, että kyllä käyn. Ne on ollu aina hyvinki sykähdyttäviä.” (P4, kunnossapito-ryrittäjä, Patvinsuo.)

Erityisesti Viiankiaavan haastatteluissa suomalaisen valokuvaamiselle ja kuvien julkaisemiselle nähtiin myös merkityksiä, joita voi pitää suohon suuntautuvana hoivana ja toiveena suohon kiinnittyvän huolenpidon vahvistamiseksi:

Jos miettii niinku tätä Viiankiaapaakin, niin kyllähän sitä haluaa niinkö jakaa... siis niitä kohteitakin, siis – – lisätä sitä tietosuutta. Että kyllähän sodankyläläiset tietää Viiankiaavan, kaikki, ja varmasti suurin osa on täällä käynytkin...

mutta sitte ko itelläki on niinkö muualta, paljo muualta, vaikka Instagramissa seuraajia, niin sitte, kyllähän sitä haluaa niinko lisätä sitä siis *tietosuuttakin*. Koska tähän on yks Sodankylän kivoimmistaretkeilykohteista. (V1,retkeilijä,Viiankiaapa; korostus lisätty.)

Sosiaalisen median, tässä ensisijaisesti Instagramin kuvasisällöillä pyrittiin siis esimerkiksi lisäämään paikan tunnettuutta sekä tietoisuutta siitä ja sen arvosta niin ekologisen rikkauden kuin virkistyskäytön mahdollisuuksienkin kannalta. Viiankiaavan, kuten Patvinsuon ja muidenkin suoalueiden kuvissa esiintyvät hyvin usein juuri pitkospuut. Ne merkitsevät paikan ja tekevät sen tunnistettavaksi, lisäksi ne ovat suosittu ja esteettiseksi koettu kuvauskohde. Pitkospuut ovat siten hoivasommittuman keskellä myös estetoituina merkkeinä kuvissa ja ilmaisemassa paikan erityisyyttä.

Soilla sommittuvat hoivasuhteet

Suojelualueet tarjoavat hoivaa niin vaarantuneille lajeille ja elinympäristöille kuin ihmisellekin, ja tämä edellyttää niin aineellisia kuin aineettomiakin rakenteita. Pitkospuut ovat tässä mielessä hoivan infrastruktuureja, jotka tasapainottelevat ekosysteemien suojelun ja luontoretkeilyn tarpeiden välillä. Tällaiset infrastruktuurit konkretisoivat verkoston suhteita – retkeilijöiden, maisemien, suojelutavoitteiden ja virkistystoiminnan välillä – jotka samalla ylläpitävät yhteisten tilojen haurasta tasapainoa. Maantieteilijä Emma

Powerin käsitettä käyttäen suoalueita halkovaa pitkospuuverkoston voi ajatella eräänlaisena ”varjoinfrastruktuurina” (Power ym. 2022), joka vähäeleisyydessään jää vaille suurempaa huomiota luontohoivan sommittumassa, vaikka sillä on tärkeä merkitys luonnon käyttöön liittyvien käytäntöjen, kokemusten, representaatioiden ja pääsyn edellytysten järjestämisessä erityisesti suoalueilla. Pitkospuut ovat materiaallinen edellytys sille, että retkeilijät voivat myös sulan maan aikaan saapua hoivaamaan itseään suoluonnon äärellä, ja samalla ne ovat myös affektiivinen infrastruktuuri, jonka kautta luontokokemuksista sekä luontoon liittyvistä esteettisistä ja ekologisista arvostuksista kerrotaan esimerkiksi sosiaalisen median kuvastossa.

Kaikki haastattelukävelyihin osallistuneet ja haastateltavat tunnistivat tarpeellisiksi sekä suoympäristön vähimmän mahdollisen häirinnän ja kuormituksen että itse alueella kokemansa rauhan ja elpymisen. Itsehoiva osoittautuu näin tulkitussa sommittumassa pikemminkin toisilta saaduksi hoivaksi: suon muunlajisten, muiden kuin ihmisten, tarjoamaksi ja pitkospuiden mahdollistamaksi. Tähän sommittumaan kuuluvat myös rakennettu infrastruktuuri ja viime kädessä myös alueiden hoito- ja käyttösuunnitelmat, ja konkreettisimpana materiaalisuutena näin kehkeytyvän hoivan keskiössä ovat juuri pitkospuut, jotka kuljettavat meitä ja heitä, suojaavat toisia ja muodostavat esteettisen merkitsijän suokuviin. Ne antavat mahdollisuuden esteettisille elämyksille luonnon keskellä mutta kuitenkin jalkoja kastelematta. Lopulta pitkospuut

lahoavat ja vajoavat turpeeseen vähä vähältä ja muodostavat kerroksen seuraavan, uuden pitkospuukerroksen alle.

VIITTEET

- 1 Muun- ja toislaajisen käsitteillä tarkoitetaan samaa, mutta niiden konnotaatiot ovat erilaiset. Olemme valinneet *muunlajisen* käsitteen, joka väistää toislaajisen toiseuttavan merkityksen. (Kortekallio ym. 2020; Vihelmaa 2021.)
- 2 Alkujaan pitkospuureittejä ja telateitä on rakennettu soille yhdistämään kyliä ja helpottamaan kulkua marjastus- ja niittytaikailuun ja kalaisille järville. Esimerkiksi Länsi-Lapin laajalle Suur-Teuravuoman aapasuoalueelle rakennettiin jo vuonna 1878 Venäjän keisarikunnan senaatin myöntämällä rahoituksella 11 kilometrin mittainen telatie. (Museovirasto 2009.)
- 3 Artikkelin on osa laajempaa tutkimushanketta, jossa tarkastellaan hauraiden luonnonympäristöjen digitaalista estetisointia Hauraiden luonnonympäristöjen digitaalinen estetisointi -tutkimushanke (Digital Aestheticization of Fragile Environments, DigiFREN) on viiden eurooppalaisen yliopiston konsortiohanke, jossa tutkitaan sitä, millä tavoin jatkuva digitaalinen estetisointi ja laitteiden kanssa luonnossa liikkuminen vaikuttaa ihmisten ja luonnonympäristön välisiin suhteisiin, mitä siitä seuraa ihmisille ja muille lajeille ja luonnonympäristöille. DigiFREN-hanketta tukevat Slovenian MIZŠ, Puolan NCN, Suomen AKA, Kroatian HRZZ ja Norjan RCN osana CHANSE ERANET -yhteisrahoitusohjelmaa, joka on saanut rahoitusta Euroopan unionin Horisontti 2020 -tutkimus- ja innovaatio-ohjelmasta (Grant Agreement no. 101004509).

- 4 Vuonna 2023 Metsähallituksen hoitamilla valtion suojelualueilla oli käyntejä noin 7,5 miljoonaa. Määrät asettuvat yksittäistä kansallispuistoa kohden Perämeren kansallispuiston 6400 käynnistä suosituimman Pallas-Yllästunturin 584 000 käyntiin. Pohjois-Karjalan suosituin kansallispuisto oli Koli, jonka kävijämäärä oli 249100. (Metsähallitus 2024.)
- 5 Viiankiaavan kaivoshanke on ollut pitkään myös valtakunnallisen keskustelun kohteena, ja sitä koskevat ratkaisut ulottuvat laajemmin myös Euroopan unionin tasolle mahdollisena ennakkotapauksena. Paikkakunnalla aihe näkyy jatkuvana keskustelunaiheena ja haastatteluissamme mahdollisesti haluttomuutena ottaa asiaan kantaa ainakaan äänityksen ollessa käynnissä.
- 6 Viittaamme artikkelimme suorissa aineistosaateissa haastateltaviin heidän rooliinsa liittyvällä nimikkeellä sekä tutkimusalueen nimellä, esimerkiksi ”biologi, Patvinsuo” tai ”retkeilijä, Viiankiaapa”.
- 7 Hoivan, välittämisen ja piittaamisen (piittaamattomuuden) yhteyksien osoittamisesta haluamme kiittää perinteentutkija Seppo Knuutilaa, joka kehitteli teemaa Joensuun Taidekeskus Ahjolla ”Välittäminen ja kutsumus” -keskusteluillalla keväällä 2012. ”Piitta”, veneen keskituhto, yhdistää veneen laidat ja pitää sen kasassa. Vastaavasti hoiva on asioiden saattamista jonkinlaiseen yhteyteen ja tämän yhteyden ja yhteisyyden ylläpitämistä.
- 8 Esimerkiksi käy Kolin kansallispuiston Tarhapuron putos, jonka suosio on aiheuttanut vuonna 2023 vaarantuneen ja eteläisen Suomen alueella erittäin harvinaisen kämmekkälajin, neidonkengän, esiintymän tuhoutumisen. Tarhapuro on suosittu kuvauskohde ja tämä näkyy myös Instagramissa: vuosilta 2015–2023 #tarhapuro-merkittyjä kuvajulkaisuja on 261. Kolin neidonkengistä löytyviä kuvia ei Instagramissa ole. (Ks. esim. Ritvanen 2023.)
- 9 Lyhenteet viittaavat haastattelukävelyihin, jotka on numeroitu aikajärjestyksessä. P viittaa Patvinsuolla tehtyyn ja V Viiankiaavalla tehtyyn haastatteluun, A taas muualla kuin maastossa tehtyyn asiantuntijahaastatteluun. Tarkempi haastattelujen luettelo on artikkelin lopussa.
- 10 ”Virkistyspäivä luonnossa tekee ihmiselle ihmeitä! – Luonnossa oleminen vähentää stressiä ja lisää hyvinvointia. Tämä näkyy parempana työmotivaationa ja jaksamisena.” (Uudenmaan erämatkat yrityksille.)
- 11 Itsehoivasta ja sen tärkeydestä puhutaan monenlaisissa mediaympäristöissä, esimerkiksi *Hidasta elämää* -blogissa (Mustajoki 2024) ja Helsingin Sanomien *Elämä*-osiossa (Mattila 2024).
- 12 Sodankylän Kersilön bussipysäkiltä on noin kolme kilometriä luontopolun alkuun, eli se on kohtalaisesti saavutettavissa myös julkisilla kulkuneuvoilla. Patvinsuota lähinnä oleva bussipysäkki on Joensuusa Uimaharjussa, josta kansallispuiston luontokeskukseen ja pitkospuureiteille on vielä noin 40 kilometrin matka.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Tutkimusaineistot

15 DigiFREN-tutkimushankkeessa vuosina 2023–2024 tehtyä haastattelua. Aineisto on tutkimushankkeen hallussa.

Lista haastateltavista

Haastattelukävelyiden kesto on arvioitu kokonaisuutena, tallenteita ei ole koko retkien ajalta, sillä ne on usein keskeytetty esimerkiksi laavupaikoilla evästäukojen ajaksi. Haastateltavien määreet (esim.

”retkeilijä”) ovat haastateltavien itse ilmoittamia. Haastateltavien syntymävuosi on ilmoitettu, mikäli se on kerrottu.

Asiantuntijahaastattelut

A1: 11.9.2023, Rovaniemi. Luonnonsuojelun erityisasiantuntija. Haastattelijat: Tiina Seppä ja Juhana Venäläinen, kesto 1 tunti

A2: 17.10.2023, Joensuu. Biologi. Haastattelijat: Tiina Seppä ja Juhana Venäläinen. Kesto 1 tunti

A3: 30.11.2023, Joensuu, etänä. Viestinnän erityisasiantuntija. Haastattelijat: Tiina Seppä ja Juhana Venäläinen. Kesto 1 tunti

Haastattelukävelyt Patvinsuolla

P1: 21.8.2023. Eräopas, s. 1975. Haastattelijat: Kirsi Laurén, Tiina Seppä ja Juhana Venäläinen. Kesto n. 5 tuntia

P2: 15.9.2023. Biologi, s.1971. Haastattelijat: Kirsi Laurén ja Tiina Seppä. Kesto n. 2,5 tuntia

P3: 25.9.2023. Retkeilijä, s. 1961. Haastattelijat: Juhana Venäläinen ja Sanni Puustinen. Kesto n. 2,5 tuntia

P4: 25.9.2023. Kunnossapitoyrittäjä, s. 1981. Haastattelijat: Tiina Seppä ja Kirsi Laurén. Kesto 1 tunti 15 minuuttia.

P5: 22.9.2023. Kuvataiteilija, s. 1944. Haastattelija: Kirsi Laurén. Kesto n. 3 tuntia.

P6 (hiihtäen): 9.4.2024. Retkeilijä, s. 1982. Haastattelijat: Tiina Seppä ja Juhana Venäläinen. Kesto 4 tuntia.

Haastattelukävelyt Viiankiaavalla

V1: 8.9.2023. Retkeilijä (ja koira), s. 1989. Haastattelijat: Kirsi Laurén ja Tiina Seppä. Kesto n. 3 tuntia.

V2: 8.9.2023. Retkeilijä, s. 1969. Haastattelijat: Juhana Venäläinen ja Sanni-Maaria Puustinen. Kesto n. 3 tuntia.

V3: 9.9.2023. Yhteishaastattelu, kuvataiteilija

s.1959 ja retkeilijä, s. 1947 (ja koira). Haastattelijat: Kirsi Laurén, Tiina Seppä ja Sanni-Maaria Puustinen. Kesto n. 2,5 tuntia.

V4: 9.9.2023. Poronhoitaja, s. 1962. Haastattelijat: Kirsi Laurén ja Sanni-Maaria Puustinen. Kesto 1 tunti.

V5: 10.9.2023. Yhteishaastattelu, retkeilijä, s. 1978, ja retkeilijä, s. 1974 (mukana myös lapsi, jonka syntymävuosi ei ole tiedossa). Haastattelijat: Tiina Seppä ja Juhana Venäläinen. Kesto n. 2,5 tuntia.

V6: 10.9.2023. Yhteishaastattelu, retkeilijä, s. 1964 ja retkeilijä, s. 1967. Haastattelijat: Kirsi Laurén ja Sanni-Maaria Puustinen. Kesto n. 2 tuntia.

Instagram-aineisto

Koneellisesti kerätyt Instagram-päivitykset Patvinsuohon liittyen (aihetunnisteet #patvinsuo, #patvinsuonkansallispuisto ja #patvinsuonationalpark, yht. 7608 päivitystä aikaväliltä 16.7.2012–27.11.2024) ja Viiankiaapaan liittyen (aihetunniste #viiankiaapa, yht. 671 päivitystä aikaväliltä 30.8.2013–10.11.2024). Instagram-aineistoa on käytetty tässä artikkelissa yhtenä etnografisen tutkimuksen kenttänä.

KIRJALLISUUS

Anglo American: AA Sakatti Mining Oy. <https://finland.angloamerican.com/fi-fi/tietoa-sakattista> (Luettu joulukuussa 2024.)

Björn, Ismo 2000. *Kaikki irti metsästä: metsän käyttö ja muutos taigan reunalla itäisimmässä Suomessa erätaloudesta vuoteen 2000*. Helsinki, Suomen Historiallinen Seura.

Berlant, Lauren 2016. The commons: Infrastructures for troubling times*. *Environment and Planning D: Society and Space*, 34(3), 393–419. <https://doi.org/10.1177/0263775816645989>

- Cederström, Carl & Spicer, André 2015. *The Wellness Syndrome*. Cambridge, Polity.
- Cronon, William 1995. The Trouble with Wilder-ness; Or, Getting Back to the Wrong Nature. *Environmental History* 1(1), 7–28.
- Deleuze, Gilles & Guattari, Félix 1993. *Mitä filosofia on?* Helsinki, Tutkijaliitto.
- Elokapina – Extinction Rebellion Finland 2024. Elokapina pysäyttänyt polttoainekuljetuksia Viiankiaavalle – Poliisi hajotti saunan. <https://backup.elokapina.fi/news/press-release/2024/03/11/elokapina-pysayttanyt-polttoainekuljetuksia-viiankiaavalle/> (Luettu joulukuussa 2024.)
- Fisher, Berenice & Tronto, Joan 1990. Toward a Feminist Theory of Caring. Teoksessa Emily K. Abel ja Margaret K. Nelson (toim.), *Circles of Care: Work and Identity in Women's Lives*. Albany, State University of New York Press, 36–54.
- Foucault, Michel 2005/1982. *The Hermeneutics of the Subject. Lectures at the Collège de France 1981–1982*. New York, Picador.
- Fotaki, Marianna 2023. Why Do we Desire and Fear Care: Toward Developing a Holistic Political Approach. *Organization Theory* 4(1), 1–23. <https://doi.org/10.1177/26317877231159683>
- Ginn, Franklin & Demeritt, David 2009. Nature: A Contested Concept in Cultural Geography. Teoksessa Sarah L. Holloway, Stephen P. Rice ja Gill Valentine (toim.), *Key Concepts in Geography*. Lontoo, Sage, 87–101.
- Guattari, Félix 2010/1992. *Kaaosmoosi*. Suom. Mariaana Fieandt-Jäntti ja Heikki Jäntti. Helsinki, Tutkijaliitto.
- Halla, Tuulikki & Laine, Jaana 2022. To Cut or Not to Cut – Emotions and Forest Conflicts in Digital Media. *Journal of Rural Studies* 94, 439–453.
- Haraway, Donna 2016. *Staying with the Trouble: Making Kin in the Chthulucene*. Durham, NC, Duke University Press.
- Haverinen, Sanna 2023. *Patviinsuon kansallispuiston kävijätutkimus*. Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja B 270. Vantaa, Metsähallitus.
- Hird, Myra J. 2009. *The Origins of Sociable Life: Evolution After Science Studies*. New York, Palgrave Macmillan.
- Ingold, Tim 2000. *The Perception of the Environment. Essay on Livelihood, Dwelling and Skill*. Lontoo, Routledge.
- Ingold, Tim & Vergunst, Jo Lee (toim.) 2008. *Ways of Walking: Ethnography and Practice on Foot*. Aldershot, Ashgate.
- Ingold, Tim 2010. Footprints through the weather-world: walking, breathing, knowing. *Journal of the Royal Anthropological Institute* 16, 121–39. <http://www.jstor.org/stable/40606068>
- Järvelä, Johanna 2022. The Mine or the Mire? Mobilising Place in Natural Resource Struggles. *Journal of Business Ethics* 187, 237–254. <https://doi.org/10.1007/s10551-022-05262-3>
- Kangaspunta, Veera 2024. Asiantuntijuus verkon metsäkeskustelussa: Tarkastelussa kansalaiskeskustelun jaetut arvot ja diskursiiviset strategiat. *Alue ja ympäristö* 53(2), 70–95. <https://doi.org/10.30663/ay.148293>
- Kinnunen, Veera & Valkonen, Jarno 2022. Approaching Infrastructural Being. Teoksessa Jarno Valkonen, Veera Kinnunen, Heikki Huilaja & Teemu Loikkanen (toim.), *Infrastructural Being: Rethinking Dwelling in a Naturecultural World*. Cham, Palgrave Macmillan, 17–29
- Kiuru, Kaija & Helle, Timo 2022. *Viiankiaapa ikuisesti*. Helsinki, Into.
- Kokkonen, Nicola & Kuuri-Riutta, Olivia 2023. Ilmastomuutos voi tehdä soista valtavan päästölähteen, mutta voiko hiilensidonta myös lisaantyä? *MustRead* 29.6.2023. <https://www.mustread.fi/artikkelit/ilmastonmuutos-voi-tehdä-soista-valtavan-paastolahteen-mutta-voiko-hiilensidonta-myos-lisaantya/> (Luettu joulukuussa 2024.)

- Kortekallio, Kaisa, Niskavaara, Mariia, Ouramo, Hannah, Raipola, Juha, Salmela, Tarja, Tervonen, Ate & Karkulehto, Sanna 2020. Ehdotus ihmistä suhteellistavaksi sanastoksi. *Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti Avain* 17(4), 82–95. <https://doi.org/10.30665/av.100030>
- Laine, Jaana 2023. Knowledge of Trees and Forests – Finnish Forest Research from the Nineteenth to the Twentieth Century. Teoksessa Viktor Pál, Tuomas Räsänen & Mikko Saikku (toim.), *Green Development or Greenwashing? Environmental Histories of Finland*. Winwick, White Horse Press, 11–30.
- Latvala-Harvilahti, Pauliina 2021. Mire Art: Environmental Artivism and Future Agency in the Landscape of Mining. *Ethnologia Scandinavica* 51, 81–101.
- Laurén, Kirsi 2006. *Suo – sisulla ja sydämellä. Suomalaisien suokokemukset ja -kertomukset kulttuurisen luontosuhteen ilmentäjänä*. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Laurén, Kirsi 2014. Erämaisen luonnon jäljillä: kertomuksia Patvinsuosta. Teoksessa Ismo Björn (toim.), *Ihmeellinen luonto: kirjoituksia luonnosta*. Joensuu, Pohjois-Karjalan historiallinen yhdistys, 96–108.
- Laurén, Kirsi, Latvala-Harvilahti, Pauliina & Kaukio, Virpi (toim.) 2022. Soiden muuttuva kulttuuriperintö -teemanumero. *Terra* 134(2). <https://terra.journal.fi/issue/view/8262>
- Laurén, Kirsi & Seppä, Tiina 2024. Liikkeellä märeillä mailla. Digilaitteiden kanssa suolla. *Elore* 31(2), 23–43. <https://doi.org/10.30666/elore.147589>
- Laurén, Kirsi, Seppä, Tiina & Venäläinen, Juhana 2025. Capturing the Invisible: Digital Aestheticization of Mires. *Worlds: Journal for Ethnology, Anthropology and Folkloristics* 3(1), 75–94.
- Lehto, Iiris & Rokkonen, Lilli 2020. Tosi-tv opastaa itsehoivaan. *Ilmiömedia* <https://ilmiömedia.fi/artikkelit/tosi-tv-opastaa-itsehoivaan/> (Luettu joulukuussa 2024.)
- Leisti, Tapani 2023. Suojelulle Viiankiaavalle suunnitellusta kaivoksesta voi tulla pilattavien luontoarvojen korvaamisen ennakkotapaus. *Yle Uutiset* 19.2.2023. <https://yle.fi/a/74-20018596> (Luettu joulukuussa 2024.)
- Luontoon.fi: Retkietiketti. <https://www.luontoon.fi/fi/lajit/retkeily-ja-ulkoilu/etiketti> (Luettu joulukuussa 2024.)
- Luontoon.fi: Viiankiaavan soidensuojelualue. <https://classic.luontoon.fi/viiankiaapa> (Luettu joulukuussa 2024.)
- Länsimäki, Maija 1994. Mitä sana hoitaminen tarkoittaa? *Kielikello* 2. <https://kielikello.fi/mita-sana-hoitaminen-tarkoittaa/> (Luettu helmikuussa 2025.)
- Mattila, Raisa 2024. Ole itsesi ystävä. Itsehoiva saattaa sanana kuulostaa self help -oppaiden höpinältä, mutta oikeasti kyseessä on terveysteko, jota ei kannata laiminlyödä. *Helsingin Sanomat* 14.2.2024. <https://www.hs.fi/perhe/art-2000010075039.html> (Luettu joulukuussa 2024.)
- Metsähallitus 2005. *Patvinsuon hoito- ja käyttösuunnitelma*. Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja C. https://www.metsa.fi/wp-content/uploads/2017/03/patvinsuo_hks_vahvistettavaksi-1.pdf
- Metsähallitus 2006. *Viiankiaavan hoito- ja käyttösuunnitelma*. Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja C 11. <https://julkaisut.metsa.fi/wp-content/uploads/sites/2/2012/06/c11.pdf>
- Metsähallitus 2025. Kansallispuistojen, valtion retkeilyalueiden ja muiden virkistyskäytöllisesti merkittävimpien Metsähallituksen hallinnoimien suojelualueiden ja retkeilykohteiden käyntimäärät vuonna 2024. https://www.metsa.fi/wp-content/uploads/2025/01/kayntimaarat_2024.pdf (Luettu helmikuussa 2025.)

- Museovirasto 2009. Telatie Venejärveltä Kurtakoon. Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY. https://www.rky.fi/read/asp/r_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=2144 (Luettu huhtikuussa 2025.)
- Mustajoki, Noora 2022. Hidasta elämää. <https://hidastaelamaa.fi/avainsanat/itsehoiva/> (Luettu joulukuussa 2024.)
- Mäkelä, Heidi Henriikka, Leiwo, Lotta, Linkola, Hannu, & Rinne, Jenni 2023. The Spiritual Forest: An Ethnographic Exploration of Finnish Forest Yoga and the Forest Landscape. *Landscape Research* 49(2), 163–175. <https://doi.org/10.1080/01426397.2023.2268550>
- Neuvonen, Marjo, Lankia, Tuija, Kangas, Katja, Koivula, Johanna, Nieminen, Markku, Sepponen, Anne-Mari, Store, Ron & Tyrväinen, Liisa 2022. *Luonnon virkistyskäyttö 2020*. Luonnonvara- ja biotalouden tutkimus 41/2022. Helsinki, Luonnonvarakeskus.
- Nuutinen-Kallio, Taina 2025. EU:n strateginen kasvihanke törmää rajuuun kritiikkiin Suomessa – Luonnonsuojeluliitto: ”Tämä on pikimustaa siirtymää”. *Yle Uutiset* 25.3.2025. <https://yle.fi/a/74-20151722> (Luettu huhtikuussa 2025.)
- O’Neill, Maggie & Roberts, Brian 2020. *Walking Methods: Research on the Move*. Abingdon, Oxon, Routledge.
- Patvinsuon kansallispuisto: säännöt ja ohjeet. Luontoon.fi <https://www.luontoon.fi/fi/kohdeet/patvinsuon-kansallispuisto/ohjeet-ja-saannot> (Luettu joulukuussa 2024.)
- Pink, Sarah 2007. Walking with video. *Visual Studies* 22(3), 240–252. <https://doi.org/10.1080/14725860701657142>
- Power, Emma R., Wiesel, Ian, Mitchell, Emma & Mee, Kathleen J. 2022. Shadow Care Infrastructures: Sustaining Life in Post-Welfare Cities. *Progress in Human Geography* 46(5), 1165–1184.
- Ritvanen, Ilkka 2023. Ajattelemattomat retkeilijät tuhosivat harvinaisen kämmekän kasvu- paikan Kolilla – Metsähallitus joutuu sulke- maan polkuja. *Yle Uutiset* 21.6.2023. <https://yle.fi/a/74-20037929> (Luettu joulukuussa 2024.)
- Passoja, Annu, Holopainen, Heini, Koskela, Niina & Korhonen, Tiia 2025. EU tukee kaivosta Natura-alueelle – Sakatti ja muut strategisen tärkeinä pidetyt hankkeet odottavat nopeaa luvitusta. *Yle Uutiset* 25.3.2025. <https://yle.fi/a/74-20150977> (Luettu huhtikuussa 2025.)
- Puig de la Bellacasa, María 2017. *Matters of Care. Speculative Ethics in More than Human Worlds*. Minneapolis, University of Minnesota Press.
- Santaoja, Minna & Nygren, Nina V. 2024. Posthu- manismien ja monilajisten tutkimuksen haaste yhteiskuntatieteelliselle ympäristötutkimukselle. Teoksessa Minna Santaoja, Eeva Berglund, Ruano Sairinen, Lasse Peltonen, Pasi Heikkuri- nen & Corinna Casi (toim.), *Yhteiskuntatie- teellinen ympäristötutkimus: Monitieteisen alan muotoutuminen Suomessa 1994–2024*. Tampere: Yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen seura, 299–309.
- Schuurman, Nora 2024. Negotiating Care and Control: Pet Euthanasia as Phronetic Action. *Journal of Aging Studies* 71, 101256. <https://doi.org/10.1016/j.jaging.2024.101256>
- Seppä, Tiina 2015. *Kohtaamisia menneen kanssa. Tutkimus kansanrunouden keruusta ja myöhemmis- tä tulkinnoista*. Joensuu, Suomen Kansantietou- den Tutkijain Seura.
- Sepänmaa, Yrjö 2023. *Ympäristöestetiikan tulevai- suus & esteettinen ympäristösvivystys: elämäni es- teetikkona*. Helsinki, Suomen estetiikan seura. <https://doi.org/10.31885/9789515182821>
- Silvennoinen, Harri 2017. *Metsämaiseman kauneus ja metsänhoidon vaikutus koettuun maisemaan met- sikkötasolla*. Dissertations Forestales 242. Hel- sinki, Suomen Metsätieteellinen Seura.
- Sointu, Liisa 2023. Väkivalta hoivan pimeänä

- puolena. Teoksessa Tiina Sihto, Paula Vasara ja Katarina Blomqvist (toim.), *Hoivan pimeä puoli*. Helsinki, Gaudeamus, 23–38.
- Stake, Robert E. & Visse, Merel 2021. *A Paradigm of Care*. Charlotte, NC: Information Age Publishing.
- Suopajärvi, Tiina 2014. Kävelyssä rakentuva paikka: Oulun kaupunkikeskusta seniorikaupunkilaisten sosiomateriaalisena ympäristönä. *Sociologia* 51(4), 332–346.
- Tasanen, Tapani 2004. *Läksi puut ylenemähän: metsien hoidon historia Suomessa keskialjalta metsäteollisuuden läpimurtoon 1870-luvulla*. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 920. Helsinki, Metsäntutkimuslaitos.
- Tedre, Silva 1999. *Hoivan sanattomat sopimukset. Tutkimus vanhusten kotipalveluiden työntekijöiden työstä*. Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja 40. Joensuu, Joensuun yliopisto.
- The Care Collective 2020. *The Care Manifesto: The Politics of Interdependence*. Lontoo, Verso Books.
- Tronto, Joan 1993. *Moral Boundaries: A Political Argument for an Ethic of Care*. New York, Routledge.
- Tronto, Joan 2013. *Caring Democracy: Markets, Equality, and Justice*. New York, New York University Press.
- Tyrväinen, Liisa, Lanki, Timo, Sipilä, Rajja & Komulainen, Jorma 2018. Mitä tiedetään metsän terveysvaikutuksista? *Lääketieteellinen Aikakauskirja Duodecim* 134(13), 1397–1403. <https://www.duodecimlehti.fi/duo14421>
- Timonen, Senni 2004. *Minä, tila tunne. Näkökulmia kalevalamittaiseen kansanlyriikkaan*. Helsinki, SKS.
- Utriainen, Terhi 1999. *Läsnä, riisuttu, puhdas. Uskontoantropologinen tutkimus naisista kuolevan vierellä*. Helsinki, SKS.
- Uudenmaan erämatkat yrityksille. <https://eramatkat.com/yrityksille/> (Luettu joulukuussa 2024.)
- Vannini, Philip (toim.) 2024. *The Routledge International Handbook of Sensory Ethnography*. Abingdon, Oxon, Routledge.
- Vannini, Phillip & Vannini, April 2018. These Boardwalks Were Made for Bushwalking: Disentangling Grounds, Surfaces, and Walking Experiences. *Space and Culture* 21(1), 33–45. <https://doi.org/10.1177/1206331217749127>
- Venäläinen, Juhana 2015. *Yhteisen talous: tutkimus jälkiteollisen kapitalismin kulttuurisesta sommittumasta*. Joensuu, Itä-Suomen yliopisto.
- Venäläinen, Juhana 2023. Senses on/of the Move: Mobilities, Place-Making, and the Urban Sensory Commons. Teoksessa Helmi Järviluoma & Lesley Murray (toim.), *Sensory Transformations: Environments, Technologies, Sensobiographies*. Abingdon, Oxon, Routledge, 123–139.
- Venäläinen Juhana (tulossa). *Algorithmic Landscapes of Finnish Nature: Exploring Mires through Computer Vision and Senso-Digital Walks*. [Hyväksytty julkaistavaksi Ethnologia Fennicassa 1/2025.]
- Vihelmaa, Ella 2021. ”Muut eläimet”: Toislaajisia, toisenlaajisia, muunlaajisia? Teoksessa Rea Pelto, Anni Jääskeläinen ja Katariina Harjunpää (toim.), *Kieli ja eläin: Vuorovaikutusta ja kielioppia monilajisissa yhteisöissä*. Helsinki, SKS.
- Wadham, Helen, Schuurman, Nora & Dashper, Katherine 2024. Editors’ introduction to the special issue ”Privilege, vulnerability and care: Interspecies dynamics in rural landscapes”. *Sociologia Ruralis* 64(2), 171–179. <https://doi.org/10.1111/soru.12477>
- Ympäristö.fi: Patvinsuo. <https://www.ymparisto.fi/fi/luonto-vesistot-ja-meri/luonnon-monimuotoisuus/suojelu-ennallistaminen-ja-luonnonhoito/natura-2000-alueet/patvinsuo> (Luettu joulukuussa 2024.)
- Yritysmailma: Anglo American. Kaivoshanke kokoa yhteen eri alojen osaajia. <https://yritysmailma.fi/uutiset/koulutus-ja-opiskelu/kaivoshanke-kokoa-yhteen-eri-alojen-osaajia> (Luettu joulukuussa 2024.)

Ei-toivotut olennot ja monilajinen etiikka

Punkkien kohtaamiset kulttuurisen ympäristömuutoksen kierrossa

ALICJA STANISZEWSKA

📧 <https://orcid.org/0000-0001-7048-4504>

PILVI HÄMEENAHO

📧 <https://orcid.org/0000-0003-0272-3838>

Asiasanat: etnografia, luontosuhde, punkit, tutkimusetiikka

Antropologisen tutkimuksen tekeminen ei-toivottujen, enemmän-kuin-inhimillisten¹ (*more-than-human*) olentojen, kuten punkkien, kanssa haastaa kenttätyön vakiintuneita käytäntöjä ja avaa uusia eettisiä ja teoreettisia näkökulmia monilajiseen yhteiselämään. Negatiivisia tunteita herättävien lajien tutkiminen pakottaa kysymään, miten kulttuurintutkijat voivat edustaa ja kohdata enemmän-kuin-inhimillisiä toimijoita tavalla, joka on sekä moraalisesti vastuullinen että metodologisesti perusteltu.

Tässä artikkelissa tarkastelemme monilajisen etnografian eettisiä kysymyksiä ihmisten ja punkkien välisessä vuorovaikutuksessa suomalaisessa metsäympäristössä. Tutkimuksen teoreettinen viitekehys rakentuu planetaarisen hyvinvoinnin ja monilajisen tutkimusetiikan näkökulmista, joissa painottuvat lajien välisen oikeudenmukaisuuden, toimijuuden ja vastuun kysymykset. Artikkelin tavoitteena on yhdistää teoreettinen pohdinta ja käytännön kenttätyön kokemukset, ja siten kehittää tutkimuksellisia lähestymistapoja, jotka hu-

mioivat myös ei-toivottujen lajien oikeudet ja roolit ekosysteemeissä.

Tutkimuskysymykset ovat seuraavat:

1. Miten ei-toivotut, negatiivisia tunteita herättävät enemmän-kuin-inhimilliset olennot voidaan huomioida monilajisen etnografian eettisissä periaatteissa ja tutkimuksessa?
2. Mitä eettisiä strategioita ja vuorovaikutustapoja voidaan soveltaa tutkittaessa olentoja, joiden kanssa rinnakkaiselo on koettu ongelmalliseksi?
3. Miten yksittäiset punkkikohtaamiset liittyvät laajempiin planetaarisiin ekologiisiin ja kulttuurisiin kiertoihin?

Artikkeli perustuu Alicja Staniszewskan etnografiseen aineistoon, joka on kerätty vuosina 2022–2024 Etelä- ja Keski-Suomen alueilla väitöstutkimuksessa *Metsän puremat: maa-hanmuuttajien näkökulmat metsiin, punkkeihin ja ilmastonmuutokseen*². Aineisto koostuu puolistrukturoiduista haastatteluista, osallistuvasta havainnoinnista ryhmämetsäkävelyillä sekä autoetnografisesta kenttäpäiväkirjasta. Kiin-

Ixodes ricinus eli puutiainen.
 Kuva: James K. Lindsey 2005.
 Wikimedia Commons, CC BY 4.0.

nitämme erityistä huomiota tutkijan omaan asemaan ja eettisiin valintoihin kentällä tilanteissa, joissa punkit ja ihmiset kohtaavat. Analyysissä tarkastelemme, kuinka punkkeihin liittyvät pelot ja mielikuvat rakentuvat eri tavoin jaetuista tiedoista ja käsityksistä sekä yksilöllisistä kokemuksista, ja kuinka nämä tekijät muovaavat ihmisten suhdetta luontoon. Erityistä huomiota kohdistamme siihen, miten tutkija voi navigoida tilanteissa, joissa punkkien vahingoittaminen tai tappaminen näyttää kenttätöön arjessa väistämättömältä. Lopuksi ehdotamme eettistä protokollaa, jonka tarkoituksena on tukea monilajisen tutkimuksen tekemistä tilanteissa, joissa tutkijat kohtaavat ei-toivottuja tai vaarallisiksi koettuja enemmän-kuin-inhimillisiä olentoja. Protokolla pyrkii tarjoamaan konkreettisen välineen eettisesti herkän ja vastuullisen tutkimuksen toteuttamiseen planetaarisen hyvinvoinnin periaatteiden mukaisesti.

Punkit, jotka tässä artikkelissa toimivat sekä tutkimuskohteina että symboleina, ha-

vainnollistavat hyvin ei-toivottujen, enemmän-kuin-inhimillisten olentojen parissa työskentelyn monimutkaisuutta. Loiseläiminä punkit herättävät pelkoa, inhoa ja voimakkaita moraalisia reaktioita johtuen niiden kantamista sairauksista, joiden vuoksi ne voivat uhata ihmisten ja eläinten terveyttä (Lillbroända-Annala, 2024, 232). Punkkien ihmisissä herättämät negatiiviset tunteet ja niistä seuraavat reaktiot tekevät niistä kiehtovan lähtökohdan yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen etiikan tarkastelulle: vuorovaikutus punkkien kanssa vaatii kohtaamaan syvälle juurtuneet käsityksemme loiseläimiä kohtaan. Artikkelissa pohdimme punkkien tutkimiseen liittyviä eettisiä kysymyksiä analysoiden, millaisia laajempia kysymyksiä rinnakkaiselon mahdollisuuksista monilajisissa suhteissa ihmisten ja punkkien välinen vuorovaikutus tuo esiin. Tarkastelemme monilajisia suhteita maahanmuuttajien ja punkkien vuorovaikutuksessa suomalaisessa metsäympäristössä. Se yhdistää monilajisen etnogra-

fian ja eettisen pohdinnan keskittyen siihen, miten maahanmuuttajat kokevat ja navigoivat punkkeihin liittyvien riskien kanssa sekä millaisia asenteita ja toimintatapoja monilajisissa kohtaamisissa ilmenee.

Punkit ovat tärkeä tutkimuskohde myös siksi, että ne vaikuttavat elinympäristössämme enemmän kuin aiemmin. Niiden leviäminen koko Suomen alueelle liittyy laajoihin muutoksiin ilmastossa ja luonnonympäristöissä. Ympäristön mukana muuttuvat kaikkien eliöiden, eläinten, puiden, kasvien, hyönteisten sekä myös maaperän mineraalien suhde olinpaikkaansa. Käynnissä oleva muutos on erilainen kuin mikään aiempi. Tänä antroposeeniksikin kutsuttuna aikana (Steffen ym. 2011, 843) muutokset johtuvat yhden lajin, ihmisen, toiminnasta.

Tässä artikkelissa määritämme ihmisen asemaa kulttuurisissa ympäristömuutosten kierroissa hyödyntämällä planetaarisen hyvinvoinnin käsitettä³ ja siihen liittyviä eettisiä näkökulmia. Sen mukaisesti asetamme tavoitteeksi tulevaisuuden, jossa kaikkien lajien on mahdollista selviytyä ja kukoistaa (*“all species and populations to survive and thrive”*, ks. Elo ym. 2023, 2). Tämä edellyttää sitä, että luovomme ihmisen luonnosta erottavasta dikotomisesta ajattelusta ja sen myötä hylkäämme ihmisille aiheutuvan hyödyn käyttämisen toimintamme moraalisen mittarina. Ajatus ihmisen ja luonnon erillisyydestä on johtanut toimintaan, joka on tähännyen vain oman lajimme selviytymisen turvaamiseen, ilman ymmärrystä todellisesta paikastamme osana luontoa ja elonkirjoa (Raippalinna ym. 2023, 43). Luonnon riistämisen seurauksena olem-

me järkyttäneet koko planeettamme ekologista tasapainoa.

Ilmastomuutoksen seuraukset vaikuttavat eri lajeihin eri tavoin (Kortetmäki ym. 2023, 28), ja täyttääksemme velvollisuutemme kaikkia, ei vain omaa lajiamme kohtaan, meidän on tunnistettava muutosten eri tavoin jakautuvat vaikutukset eri näkökulmista. Samaan aikaan kun olemme heikentäneet esimerkiksi oman lajimme selviytymisen edellytyksiä, ekosysteemin muutokset luovat tietyille lajeille suotuisampia elinolosuhteita. Punkit ovat yksi lajeista, joka hyötyy ilmaston lämpenemisestä ja sen tarjoamasta mahdollisuudesta elää aiempaa laajemmilla alueilla. Ilmaston muuttuessa myös kasvillisuusvyöhykkeet siirtyvät, ja lajien levitessä uusille alueille ne voivat korvata toistensa toimintoja, kuten pölyttämistä (Kortetmäki ym. 2023, 28). Eri tavoin eri lajeihin vaikuttava muutos tuottaa haasteita ihmisten hyvinvointiin keskittyneelle tutkimukselle. Kun lajien mahdollisuudet selviytyä ja kukoistaa muuttuvat, muuttuvat myös lajien välisen yhteiselön käytännöt. Kaikkien on sopeuduttava uuteen tilanteeseen (esim. Kubelka ym. 2022; Seebacher & Post 2015; Shaw 2016), ja osana tätä sopeutumista tarvitaan myös uudenlaisia tutkimuksen tekemisen tapoja.

Kuten Liia-Maria Raippalinna ym. (2023, 43) toteavat, länsimainen tarkasti rajattuihin tieteenaloihin perustuva tutkimus ei ole tarjonnut riittävän holistisia näkökulmia tai käsitteitä kestävyysmurroksen toteuttamiseen. Tavoitellessamme ”erilaisille elämänmuodoille ja elämisen muodoille suotuisampaa” maailmaa (Lummaa & Rojola 2020, 8), tut-

kimuksellisia näkökulmia on avattava sekä monitieteisyyteen että elonkirjon moninaisuuden ja lajien välisten suhteiden monimutkaisuuden huomioiviin tutkimusasetelmiin. Vaikka ymmärrämme paikkamme osana luontoa, emme voi ajatella olevamme samassa asemassa muiden eliöiden kanssa. Juuri meillä ihmisillä (vaikkakin hyvin epätasaisesti jakautuen) on mahdollisuuksia ja valtaa tehdä muutoksia. Etsiessämme uusia tapoja elää muiden lajien kanssa on huomioitava tämä lajimme erityisyydestä aiheutuva valta ja siten myös moraalinen vastuu kaiken elämän edellytyksistä planeetallamme, ei vain itsestämme (Elo ym. 2023, 2). Ihmisen vastuu on sekä käytännöllistä kaikkien lajien ja luonnon ympäristöjen selviämisen ja kukoistuksen mahdollistamista, että moraalista ja eettistä (Siivonen 2020, 17).

Moraalisen vastuun on ohjattava myös tutkimusta, ja siksi uudet tavat toimia ovat välttämättömiä. Tutkijoina meidän tulee huomioida sekä eri lajien oikeudet että inhimillistä toimintaamme yhä ohjaavat, oman lajimme erityisasemaa korostamaan rakentuneet kulttuuriset ajattelumallit. Näemme monilajisen etnografian metodologisena tapana tutkia sekä enemmän-kuin-inhimillisten että ihmistoimijoiden suhteita ja toimijuutta kulttuurisesti muotoutuvissa ympäristöissä. Monilajinen etnografia tutkii ihmisten ja muiden lajien välisiä suhteita ja yhteisiä elinympäristöjä, joissa vuorovaikutus muokkaa kulttuurisia ja ekologistia käytäntöjä. Monilajista toimijuutta huomioidessaan se nostaa esiin myös muiden kuin ihmislajin kykyä vaikuttaa, toimia ja muuttaa asioiden kulkua

omassa ympäristössään. (Ameli 2022.) Näistä lähtökohdista pystymme analysoimaan, miten enemmän-kuin-ihmistoimijat voivat muokata ja tulla muokatuiksi monilajisissa suhteissa.

Etiikka punkkien tutkimuksessa – tutkimuskysymykset, metodologia ja aineisto

Tarkastelemme monilajisen etnografian eettisiä kysymyksiä, joita kulttuurintutkijat kohtaavat toimiessaan enemmän-kuin-inhimillisten toimijoiden kanssa. Tarkemman analyysin kohteena ovat punkit, ja pohdimmekin eettisyyttä tutkimuksessa, joka kohdistuu ongelmallisina pidettyihin eliöihin. Tällöin tutkimuksen haasteeksi muodostuu, että monet ihmiset kokevat pyrkimyksen kaikkia kunnioittavaan yhteiseloon vaikeaksi tai jopa mahdottomaksi. Pohdimme myös, miten meidän ihmistieteilijöiden tulisi itse sijoittua kulttuurisen ympäristömuutoksen kehälle: millaisia uusia näkökulmia meidän tulisi punkeista (ja ihmisistä) kertoa tai välittää, jotta lajien välinen yhteiselo ei perustuisi pelolle ja vihalle, vaan molempien paikan tunnustamiselle? Yhteiselon edistämiseksi etsimme vastausta kysymyksiin: Miten monilajisen etnografian eettisissä periaatteissa voidaan huomioida ei-toivottujen ei-inhimillisten olentojen asema ja oikeudet osana ympäristöämme ilman negatiivisia asenteita ja niiden tuottamia toimia? Mitä eettisiä strategioita tai vuorovaikutustapoja tällaisten enemmän-kuin-inhimillisten toimijoiden kanssa voidaan käyttää? Näihin kysymyksiin vastamaalla hahmottelemme

kaikille lajeille suotuisampaa kulttuurista ympäristömuutoksen kiertoa. Korostamme myös sitä, kuinka enemmän-kuin-inhimillisen toimijuuden tunnustaminen edellyttää eettistä reflektointia koko tutkimusprosessin ajan.

Artikkelimme perustuu etnografiseen aineistoon, joka on kerätty osana Alicja Staniszewskan väitöstutkimusta. Tutkimus tarkasteli monilajisia suhteita maahanmuuttajien ja punkkien vuorovaikutuksessa suomalaisessa metsäympäristössä. Se yhdistää monilajisen etnografian ja eettisen pohdinnan keskittyen siihen, miten maahanmuuttajat kokevat ja navigoivat punkkeihin liittyvien riskien kanssa sekä millaisia asenteita ja toimintatapoja monilajisissa kohtaamisissa ilmenee. Aineistoa on kerätty erityisesti pienemmissä kaupungeissa ja maaseutumaisissa ympäristöissä, joissa maahanmuuttajataustaiset henkilöt ovat muuttaneet metsän läheisyyteen. Tutkimuksen taustalla on kiinnostus siihen, miten maahanmuuttajat jäsentävät metsiä ja kohtaavat niissä punkkeihin liittyviä riskejä ja tunteita. Aineistoa on tarkasteltu sekä inhimillisen että enemmän-kuin-inhimillisen toimijuuden näkökulmista.

Aineisto koostuu kolmesta pääasiallisesta osasta. Ensimmäiseksi kerättiin 20 puolistrukturoitua yksilöhaastattelua maahanmuuttajataustaisten aikuisten kanssa, jotka olivat asuneet Suomessa vähintään kaksi vuotta ja joiden arkeen metsät kuuluivat joko virkistystai elinympäristönä. Haastateltavat edustivat eri maantieteellisiä ja kulttuurisia taustoja, ja he olivat muuttaneet Suomeen muun muassa Etelä- ja Pohjois-Amerikasta, Lähi-idästä, Afrikasta ja Itä-Euroopasta. Osa oli tullut

turvapaikanhakijana, osa opiskelun tai perhesyiden vuoksi. Haastatteluisuissa kartoitettiin heidän suhdettaan metsään, kokemuksiinsa punkeista ja näkemyksiään luonnon vaarallisuudesta tai hoitavuudesta.

Toiseksi aineistoon sisältyy kolmen erillisen ryhmämetsäkävelyn aikana tehty osallistuva havainnointi ja niihin liittyvät kenttämuitinpanot. Ryhmämetsäkävelyt järjestettiin yhteistyössä paikallisten yhdistysten kanssa ja niihin osallistui yhteensä 15 henkilöä. Kävelyillä keskusteltiin spontaanisti kokemuksista luonnosta ja punkeista sekä osallistujien tavoista suojautua luonnossa. Havainnointi keskittyi myös siihen, miten eri ihmiset liikuivat metsässä ja miten heidän keholliset reaktionsa ja sanalliset tulkintansa ilmensivät lajienvälistä jännittyneisyyttä.

Kolmanneksi aineistoon kuuluvat kenttäpäiväkirjamerkinnot, joita on kirjoitettu koko tutkimusprosessin ajan. Tutkijana toiminut Alicja⁴ dokumentoi yksityiskohtaisesti sekä haastattelutilanteita että omia reflektointejaan tutkimuksen eettisistä ulottuvuuksista, mukaan lukien suhteesta punkkeihin ja maahanmuuttajien kokemuksiin. Kenttäpäiväkirjassa käytetään ensimmäisen persoonan minä-muotoa, joka tuo esiin tutkijan aseman ja osallistumisen tutkimustilanteisiin (esim. Hastrup 1992, 126–128). Tämä on erityisen tärkeää tutkimuksen reflektiivisen luonteen vuoksi.

Kenttätyömenetelmänä hyödynnettiin myös kävelyhaastatteluja, jotka toteutettiin yksilöiden tai pienryhmien kanssa luonnonympäristöissä, kuten metsäreiteillä ja puistoalueilla. Kävelyn aikana esiin nousseet muistot,

tunteet ja havainnot tallennettiin äänitteinä ja muistiinpanoina. Kävelyhaastattelut perustuivat ajatukseen liikkeestä ajattelun ja kulttuurisen rakentumisen tilana (Ingold & Vergunst 2016). Tällaisessa asetelmassa myös enemmän-kuin-inhimilliset olennot – kuten punkit, kasvit ja sääolosuhteet – ovat osa vuorovaikutusta ja tutkimustilannetta. Materiaalisen maailman läpi kulkemisen sijaan pidämme metsäkävelyjä liikkeenä kulttuurisesti rakentuvan maailman läpi. Tällaisessa tutkimusasetelmassa tutkija osallistuu merkitysten muodostumiseen ja jakaa niitä muiden kanssa. Tämä lähestymistapa mahdollistaa myös muiden kuin ihmisten ottamisen mukaan kävelyretkiin ja niiden aikana rakentuviin tulkintoihin.

Ensin keskityimme monilajisen etnografian menetelmiin, sitten etiikkaan tutkimustyössä enemmän-kuin-ihmisosallistujien kanssa sekä yleisesti että Suomessa. Seuraavaksi kuvaamme puolistrukturoituihin haastatteluai-neistoihin sekä kenttätyöpäiväkirjaan perustuen merkitysten ja vaikutusten kenttää, jonka punkki ympärilleen muodostaa. Sen jälkeen, tunnistettua punkin toimijuuden suomalaisen metsän elonkirjossa, pohdimme, miten meidän tutkijoina tulisi huomioida sekä eri lajien oikeudet että inhimillistä toimintaamme yhä ohjaavat, oman lajimme erityisasemaa korostamaan rakentuneet kulttuuriset ajattelumallit. Lopuksi pyrimme tarjoamaan toimintamallin, jolla asettamamme eettiset tavoitteet ovat saavutettavissa.

Monilajisen toimijuuden etnografinen tutkimus

Antropologiassa ja muissa ihmistieteissä monilajinen etnografia⁵ ymmärretään lähestymistavaksi, jossa keskitytään tutkimaan ihmisten ja muiden kuin ihmisten välistä vuorovaikutusta ja sen dynamiikkaa (Kirksey & Helmerich 2010, 545). Artikkelissamme käytämme termiä *enemmän-kuin-ihminen* (esim. Abram 1996, 47; Whatmore 2002, 146–167; Bennett 2004, 365; Tsing 2013, 28) korostaaksemme suhdekeskeistä ja inklusiivista lähestymistapaa, joka välttää ihmisperspektiiviin keskittymisen. Emily O’Gorman ja Andrea Gaynor (2020, 717) kirjoittavat:

Enemmän-kuin-ihminen ei ole synonyymi ”luonnolle” tai ”ei-inhimilliselle”, vaan pikemminkin termi, joka korostaa suhteiden ensisijaisuutta entiteetteihin (mukaan lukien ”ihminen”) nähden.

Tämä eroaa termeistä ei-inhimillinen (mm. Haraway 2003, 4) ja muu kuin ihminen, jotka voivat luoda erottelua ja dualismia eläinten ja ihmisten välille. Nykyään yhteiskunta- ja humanistisissa tieteissä käytetään usein termiä ei-inhimillinen yleiskäsitteenä kaikista organismeista, jotka eivät kuulu ihmisluokkaan (Price & Chao 2023, 180). Enemmän-kuin-ihminen -termin lähtökohtana on ymmärrys siitä, että ihminen ei ole ainoa toimija sosio-kulttuurisissa järjestelmissä. Monilajisen etnografian tavoitteena on tutkimuksellisilla valinnoilla pyrkiä myös huomioimaan syvällisemmin muiden kuin ihmistoimijoiden

näkökulmat ja kokemukset osana tutkimusasetelmia ja kysymyksenasetteluja (Kirksey & Helmreich 2010, 545).

Yksi monilajisen etnografian tärkeimmistä lähtökohdista on toimijuuden käsite. Sen mukaan myös muilla kuin ihmislajilla on oma toimijuutensa, mikä tarkoittaa, että ne voivat toimia ja vaikuttaa ympäristöönsä ilman ihmistä ja myös vailla minkäänlaista suhdetta ihmisiin. Enemmän-kuin-ihmisten toimijuus ja toiminta kuitenkin vaikuttavat ihmisiin, ja ne ovat osa sitä luonnonkiertoa, jossa ihminen toimii ja reagoi ympäristöönsä. (Kirksey & Helmreich 2010, 545). Monilajisen toimijuuden tutkimuksessa korostuu tarve ymmärtää tutkimukseen osallistuvien enemmän-kuin-inhimillisten osallistujien ainutlaatuisia näkökulmia, toimintaa, käyttäytymistä ja niiden toimintaan vaikuttavia ekologisia ja sosiaalisia rakenteita (Lien & Pálsson 2021, 5). On siis tarpeellista kehittää vaihtoehtoisia viitekehyksiä, jotka eroavat ihmiskeskeisen toimijuuden käsitteestä ja jotka sisältävät enemmän kehollista ja monitulkintaista vuorovaikutusta inhimillisten ja enemmän-kuin-inhimillisten toimijoiden välillä (Christion 2016). Monilajisella etnografialla pyritäänkin paljastamaan ihmisten ja enemmän-kuin-inhimillisten toimijoiden välillä vallitseva monimutkainen yhteyksien ja riippuvuuksien verkosto (Kirksey & Helmreich 2010, 545).

Tämä eri toimijoiden välisille yhteyksille, vuorovaikutukselle ja riippuvuuksille perustuva verkosto tuottaa myös toimijoiden välisiä konflikteja. Yksi tutkimuksen teon näkökulmasta keskeinen konflikti muodostuu

siitä, kuinka me ihmisinä tulkitsemme muita toimijoita oman sosiokulttuurisen ymmärryksemme kautta. Monilajisen tutkimuksen ytimessä ovatkin eettiset haasteet, kuten vaikeus tunnistaa ja tunnustaa toimijuutta kaikelle elonkirjoon kuuluvalla.

Eettisyys analyttisenä linssinä ja toimintamallina

Suurin osa eläintutkimuksesta on perustunut yhteiskunnallis-ideologisiin uskomuksiin, joissa eläimiä pidetään ihmisten käytettävänä ja hyödynnettävänä, kuluvin resursseina ja pääomana (Sayre 2002, xx–xxiv, 53; Collard 2015, 131). Nykyään tällainen ajattelu kyseenalaistetaan ja edistetään sellaisia tutkimuksen tekemisen tapoja, jotka kunnioittavat eläinten erityisyyttä, pyrkivät edistämään niiden hyvinvointia ja ovat sitoutuneet väkivallattomuuteen (esim. Singer 1975, 28–57; Mikhalevich, & Powell 2020, 2–18; Lukasik ym. 2024; Pliushchik ym. 2024, 38–47; Perry 2025). Eläin- ja ihmistutkimuksen välillä on tärkeitä eettisiä eroja, kuten vaatimus tietoon perustuvasta suostumuksesta ihmistutkimuksessa ja ihmisten lailliset mahdollisuudet tappaa eläimiä. Eläinten käyttö tutkimuksessa, kokeiluisissa, viiheessä ja muissa tarkoituksissa on vakiintunut käytäntö, eikä eläinten suostumusta aina oteta huomioon. Eläinten osalta käytettävästä tietoon perustuvasta suostumuksesta käytävä keskustelu on edelleen kesken (esim. Fennell 2022, 4–5; Szydlowski 2022, 78–80; Lopez Barbera 2024, 7–12). Eläimiä pidetään tapettavina ja rajoitettavina olentoina, mikä

on esimerkiksi eläintautien eettisessä arvioinnissa kyseenalaistamaton oletus. Samoin ihmisiin keskittyvät eettiset arviointiprosessit sulkevat eläimet soveltamisalansa ulkopuolelle. Molemmat eettiset arviointiprosessit perustuvat siis ihmisen ja eläimen dualismin käsitteeseen. (Collard 2015). Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että monilajisia menetelmiä käyttävien tutkijoiden pitäisi luopua eettisestä arvioinnista tai puolustella toimiaan institutionaalisilla puutteilla. Rosemary-Claire Collard (2015) korostaa, että monilajisessa kenttätutkimuksessa tutkijat saattavat joutua hoitosuhteeseen eläinohjeidensa kanssa tai päätyä suojelemaan niitä, mikä korostaa entisestään eettisen arvioinnin prosessin tarvetta monilajisessa tutkimuksessa.

Monilajinen tutkimusetiikka laajentaa perinteisen eläintutkimuksen eettisiä näkökulmia käsittämään monimuotoisia lajienvälisiä suhteita, mukaan lukien kasvien, mikrobin ja muiden ei-eläimellisten toimijoiden osalta. Tämä lähestymistapa korostaa oikeudenmukaisuuden ulottamista kaikkiin lajeihin, mikä haastaa ihmiskeskeiset hierarkiat ja edellyttää tutkimusmenetelmien uudelleenarviointia. Esimerkiksi monilajinen oikeudenmukaisuus (*Multispecies Justice*: MSJ) pyrkii huomioimaan eri lajien intressit ja oikeudet tasapuolisesti, ilman että ihmisten tarpeet asetetaan etusijalle (Celermajer ym. 2021, 122–123). MSJ haastaa meidät pohtimaan, mitkä lajit ja olennot, sekä niiden väliset suhteet, saavat arvostusta ja tunnustusta, ja ketkä valintoja tekevät (Winter 2022, 251–252). MSJ ottaa huomioon historian epäreiluudet ja nykyiset mahdollisuudet tarjoten näin väy-

liä kohti oikeudenmukaisempaa tulevaisuutta (Celermajer ym. 2021, 132).

Spekulatiivinen etiikka (De la Bellacasa 2017) täydentää tätä lähestymistapaa siirtämällä painopisteen pois valmiista moraalisisä säännöistä kohti herkkyyttä, huolenpitoa ja eettistä kuvittelukykyä tilanteissa, joissa toimijuus jakautuu monilajisesti. Sen sijaan että kysyttäisiin yksiselitteisesti, mikä on oikein tai väärin, spekulatiivinen etiikka kutsuu tarkastelemaan, miten monilajiset suhteet rakentuvat arkielämässä ja millaisia vastavuoroisia velvollisuuksia tai tunnesiteitä niihin sisältyy. Tämä näkökulma mahdollistaa sellaisten eettisten kysymysten tarkastelun, joita ei voi ratkaista pelkällä normatiivisella ohjeistuksella, kuten suhteella punkkien tappamiseen – olemtoihin, jotka voivat samanaikaisesti näyttäytyä uhkana ja elollisena osana metsän ekosysteemiä. Tällainen etiikka edellyttää, että tutkija ei vain tarkastele vaan myös asettuu eettisesti alttiiksi ja kyseleväksi suhteessa ei-inhimilliseen maailmaan ja sen haavoittuvuuteen (ks. myös Haraway 2016, 36).

Suomessa tutkimusetiikan ja eettisen ennakkoarvioinnin keskustelu on viime vuosina laajentunut kattamaan myös monilajisia näkökulmia. Tutkimuseettinen neuvottelukunta (TENK) on alkanut laajentaa tutkimuseettisiä periaatteitaan huomioimaan myös monilajiset ja enemmän-kuin-inhimilliset näkökulmat.⁶ Kehittelemämme protokolla, jonka esittelemme tämän artikkelin lopussa, on samanhenkinen pyrkimys tarjota käytännön toimintamalleja tukemaan monilajista tutkimusta.

Punkkien, metsien ja näissä ympäristöissä asuvien ihmisten kanssa tehdyn laadullisen

tutkimuksen avulla voidaan ymmärtää paremmin eri toimijoiden näkökulmia. Laadullisessa tutkimuksessa tutkijan ja tutkittavien – niin ihmisten, muiden olentojen kuin paikallisten olosuhteidenkin – välinen etäisyys pienenee. Ei-toivotut olennot tulevat läsnäoleviksi ja osallisiksi. Vaikka tutkimuslaitoksissa noudatetaan eläinten hyvinvointia koskevia korvaamisen, vähentämisen ja jalostamisen⁷ periaatteita, myös tutkijat, jotka haluavat tehdä eläimillä ei-invasiivista tutkimusta voivat vapaaehtoisesti omaksua nämä protokollat (Van Patter & Blattner 2020, 172). Sitoutumisella eettisiin valintoihin, niiden huolellisella suunnittelulla ja asiantuntevalla arvioinnilla on siten tärkeä rooli myös ei-invasiivisessa eläimiä osallistavassa tutkimuksessa.

Franklin Ginnin ja kollegoiden (2014) ajatus ”kukoistamisesta hankalien olentojen kanssa” laajentaa tätä keskustelua korostamalla, että on tärkeää olla tekemisissä muiden kuin inhimillisten elämänmuotojen kanssa, erityisesti niiden, jotka ovat epämiellyttäviä tai hankalia. Termi ”hankala” kiteyttää epä mukavuuden tai levottomuuden, jota ihmisen odotuksia turvallisuudesta ja hallinnasta häiritsevien lajien kohtaaminen voi tuottaa. Ginn ja muut kuitenkin väittävät, että kukoistuksessa ei ole kyse epä mukavuuden puuttumisesta vaan sellaisten uusien olemisen tapojen kehittamisestä, jotka mahdollistavat keskinäisen kunnioituksen ja rinnakkaiselon jopa mahdollisissa konfliktitilanteissa. Kukoistamiseen liittyy se, että ihmisten suhteet myös ”hankaliksi” määriteltyihin olentoihin pohditaan uudelleen laajemman ekologisen verkoston

näkökulmasta. Eetikka tarjoaa yhden tavan jäsentää tätä uudelleenajattelua.

Punkit ja niiden kanssa elävät: monilajinen toimijuus ja eettiset kohtaamiset

Esimerkkinä monilajisen tutkimuksen eettisistä haasteista nostamme esiin yhden esimerkin lajien välisestä suhteesta, joka ihmisnäkökulmasta perustuu konfliktille. Esimerkinämme ovat punkit (lat. *Acari*) ja punkkien muuttuva rooli ja vaihtelevat merkitykset suomalaisessa luonnossa. Tässä artikkelissa keskitytään kohtaamisiin kovakuoristen punkkien kanssa, erityisesti puutiaisten eli punkkien (*Ixodes ricinus*) ja taigapunkkien eli siperianpuutiaisten (*Ixodes persulcatus*), joita tavataan Pohjois-Euroopan lisäksi myös Aasiassa (Nicholson ym. 2019). Näiden punkkilajien esiintyminen Suomessa on lisääntymässä, mikä voi tulevaisuudessa syventää lajien välistä konfliktia.

Punkit elävät piilossa, ellei niitä tarkoituksellisesti etsitä tai kerätä. Ne voivat olla hyvin piiloutuneita myös ollessaan kiinnittyneinä ihmisen tai muun eläimen kehoon. Punkkien käyttäytyminen ja biologinen selviytymisstrategia perustuu huomaamattomuuteen. Punkkeja tavataan yleisesti metsä- tai ruohikkoalueilla, joissa ne odottavat isäntäänsä joko ruohonkorsilla tai aluskasvillisuudessa (Nicholson ym. 2019). Punkit kiinnittyvät ihmisten ja muiden eläinten iholle hyödyntäen kehittyneitä kiinnitysmekanismiaan, joka auttaa niitä pysymään paikoillaan jopa vaikeissa

olosuhteissa (mt.). Punkit siirtyvät isäntänsä iholle tämän ollessa lähellä tai hipaistessa kasvillisuutta, jossa punkki odottaa. Tätä varten ne ovat kehittäneet herkän kyvyn aistia ympäristönsä tuoksua ja liikkeitä. Punkki reagoi kaikkien nisäkkäiden hiessä olevan voihapon hajuun, mikä houkuttelee niitä potentiaalisten isäntien läheisyyteen (Sormunen 2018). Kyky kiinnittyä tiukasti isäntäänsä tekee punkeista tehokkaita verenimijöitä, mutta myös potentiaalisia taudinaiheuttajia.

Ihmiset, jotka harrastavat ulkoilma-aktiiviteetteja, kuten patikointia, telttailua, puutarhanhoitoa, metsästystä tai retkeilyä, voivat päätyä kontaktiin punkkien kanssa. Punkkeja esiintyy paitsi metsissä ja viljelysmailla myös kaupunkien viheralueilla, kuten puistoissa, puutarhoissa ja piholla (Uusitalo ym. 2022). Tämä tuo esiin niiden joustavuuden ja kyvyn sopeutua erilaisiin ympäristöihin. Samalla ihmisten mahdollisuudet punkkien torjuntaan heikentyvät. Punkit voivat siirtyä eläinkumppanin kehosta ihmisen kehoon, mikä lisää niiden levittäytymismahdollisuuksia. Kotieläinten rooli punkkien isäntinä muistuttaa ihmisten ja muiden lajien välisen vuorovaikutuksen monimutkaisuudesta ja siitä, kuinka punkit voivat vaikuttaa ihmisten arkeen myös muiden lajien kautta.

Vaikka kaikkien ihoilla ei jatkuvasti olisi punkkeja, ne ovat kuitenkin läsnä ihmisten mielikuvissa, puheissa ja käytännöissä. Kenttätöiden aikana Alicja huomasi, kuinka osa ihmisistä vältteli vierailuja metsissä ja puistoissa, koska eivät voineet sietää ajatusta siitä, että hyönteiset voisivat ryömiä heidän kehoillaan. Kävely puiden alla saa jotkut vapi-

semaan, ja he saattavat vältellä metsäalueilla käyntiä punkkien aiheuttaman epäsuoran uhan vuoksi. Heidän käyttäytymisensä osoittaa punkkeihin liittyvän vastenmielisyyden ja pelon syvyyden. Reaktiot heijastavat laajempia sosiaalisia ja psykologisia merkityksiä, joita punkkien aiheuttamiin terveysuhkiin liitetään. Pelot liittyvät erityisesti punkkien kykyyn kantaa bakteereja ja viruksia, jotka voivat aiheuttaa vakavia sairauksia, kuten borreliosia ja puutiaisaivokuumetta. Toiminnassaan ihmiset eivät välttämättä huomioi, että punkit ovat osa monimutkaista ekologista järjestelmää, jossa ne täyttävät omat roolinsa muiden lajien, ei pelkästään ihmisten, parissa. Punkit käyttävät ravinnokseen pääasiassa muita lajeja, kuten peuroja, jyrsijöitä ja lintuja, ja useimmat ihmiset ovat vuorovaikutuksessa punkkien kanssa vain satunnaisesti tai lemmikkieläinten välityksellä. Punkeilla on kuitenkin erityinen asema ihmisten mielikuvituksessa: pienet hämähäkkieläimet muuttuvat mielissämme lehtien varjoissa vaaniksi hirviöiksi.

Punkit ovat hyvä esimerkki lajista, jonka paikkaa elonkirjossa emme ole itsearvoisesti kunnioittaneet tai arvostaneet, vaan oikeastaan päinvastoin. Ne herättävät ihmisissä voimakkaita tunteita: inhoa, pelkoa, vihaa ja halun tuhota niitä (Lillbroända-Annala 2022; Lillbroända-Annala & Winberg 2023). Punkeilla onkin pienestä koostaan huolimatta suuri vaikutus ympäristössään. Punkit kietoutuvat sekä suoriin että epäsuoriin suhteisiin ihmisyyhteiskuntien sisällä. Suorat vuorovaikutussuhteet liittyvät ihmisten ja punkkien väliseen fyysiseen kosketukseen, kun taas

epäsuorat vuorovaikutussuhteet viittaavat tilanteisiin, joissa ihmisen toiminta ja muuttuvat ympäristötekijät vaikuttavat punkkien esiintymiseen, runsauteen tai käyttäytymiseen. Muutokset ilmastossa, kuten lämpötilassa ja sademäärissä, voivat vaikuttaa punkkien esiintymiseen, samoin kuin ihmisten ja muiden lajien muuttoliike saa myös punkit muuttamaan uusille alueille.

Punkkien leviäminen uusille alueille onkin esimerkki aikaansaamastamme luonnonympäristöjen ja elinolosuhteiden muutoksesta ja se on yksi suomalaisille selkeästi näkyvä ilmastomuutoksen seuraus. Punkit toimivat näin myös ilmastomuutoksen vaikutuksen symboleina muistuttaen ilmastomuutokseen liittyvistä laajemmista ekologisista ja terveydellisistä huolenaiheista. Ihmisen toiminnasta aiheutuvat muutokset luonnonympäristöissä, kuten metsäkato, kaupungistuminen tai maatalouskäytäntöjen muuttuminen, voivat epäsuorasti vaikuttaa punkkipopulaatioihin. Lisäksi muutokset punkkien isäntälajien, esimerkiksi peurojen tai jyrssijöiden runsaudessa tai levinneisyydessä, voivat osaltaan vaikuttaa punkkien määrään. (Sormunen 2018; Walter ym. 2017.)

Punkit ovat laji, jota lähtökohtaisesti emme haluaisi omille asuinmaillemme ja joita olemme alkaneet varoa ja myös hävittää. Punkit asettuvat siten inhimillisen ja enemmän-kuin-inhimillisen toimijuuden leikkauksipisteeseen, jossa kulttuuri muokkaa käsitystämme luonnosta ja päinvastoin – luonto muokkaa kulttuurista olemistamme. Sanna Lillbroända-Annala (2022) kuvaa, kuinka punkit herättävät ihmisissä vihaa, jopa jul-

muutta ja väkivaltaisuutta. Suhtautumisemme punkkeihin voidaan katsoa kuvastavan totuttua suhdettamme luontoon: olemme tottuneet raivaamaan ympäristöstämme meitä uhkaavia tekijöitä, eliöitä, jotka pelottavat meitä ja vaarantavat oman hyvinvointimme (esimerkiksi Lillbroända-Annala 2022, 98; Malamud 2013, ix). Sitoutuminen vastuuseen kaikesta elämästä edellyttää kuitenkin muutosta juuri näihin raivaustöihin. On etsittävä sellaista kulttuurista olemisen tapaa, jossa eri lajien rinnakkaiselo tapahtuu saman kierron sisällä ilman toisen ylivaltaa, ilman toisen hävittämiseen tähtäävää konfliktia.

Eettisyys käytäntöinä kentällä

Alicjan tekemä autoetnografia edustaa monilajista tutkimusta, jossa tutkijan näkökulmat rakentuvat tietoisessa vuorovaikutuksessa muiden kokemuksiimme ja havaintoihimme vaikuttavien lajien kanssa. Hänen tärkeimpänä sitoumuksenaan on ollut se, että tutkimusta tehdään punkkien, metsien ja maahanmuuttajataustaisten ihmisten kanssa, ei niiden ja heidän ylitseen. Näin tutkimus tasapainottaa valtasuhteita ja edistää kaikkien osallisuutta. Seuraavassa ote Alicjan kenttäpäiväkirjasta, kohdasta, jossa hän kuvaa suhdettaan tutkimuskenttään:

Totuin nopeasti näkökulman muutokseen, kyykimiseen marjapensaissa, erilaisten hyönteisten havainnointiin ja muiden ihmisten kanssa metsässä juttelemiseen tai vain olemiseen. Vietettyäni useita tunteja erilaisten ryhmien kanssa met-

sässä aloin tunnistaa epämukavuutta tutkijan roolissani. Aloin kysyä itseltäni, miten minun pitäisi reagoida tilanteissa, joissa molemmat osapuolet voivat vahingoittua: joko punkki joutumalla murskatuksi tai ihminen joutumalla puruksi. Toisaalta en halunnut vaikuttaa tilanteeseen, jossa olemme, sillä loppujen lopuksi tarkkailen ihmisten ja punkkien välisiä suhteita, mutta toisaalta en voi hyväksyä punkin tappamista. Se, että punkit elävät enimmäkseen piilossa, tukee tilannetta, jossa ihmiset kuvittelevat niitä ympärilleen ja metsistä tai pelloista tulee vaarallisia, epämiellyttäviä tai inhottavia paikkoja. Läsnaölollani kentällä on mahdollisuus luoda ja muuttaa ainakin jossain määrin valtasuhteita tutkittavien ja ympäristön välillä. (K12.)

Kenttätöitä ja metsäkävelyjä ohjasi eettinen valinta siitä, ettei punkkeja etsitä tarkoituksella. Tämä noudattaa Rosmary-Claire Collardin (2015, 163) ajatusta siitä, että ”toisinaan päätetään olla ryhtymättä läheisiin fyysisiin kohtaamisiin, antaa eläimen olla kohtaamaton”. Tässä artikkelissa ehdottamamme menetelmät mahdollistavat herkistymisen enemmän-kuin-inhimilliselle toimijuudelle ja auttavat välttämään tilanteita, joissa kenttätöy tai tutkimus voisi tahattomasti johtaa ei-toivottujen lajien vahingoittamiseen. Analyysi pohjautuu kävelyhaastatteluihin ja osallistuvaan havainnointiin, joissa maahanmuuttajataustaiset osallistujat jakoivat kokemuksiaan suomalaisista metsistä ja niissä elävistä olennoista. Näissä haastatteluissa tähdentyi, millaisia tunteita, asenteita ja toimintatapoja ilmenee ihmisten kohdatessa ei-toivottuja lajeja sekä miten nämä kohtaamiset haastavat perintei-

siä käsityksiä lajien välisestä vastuusta ja rinnakkaiselosta.

Suomessa punkit ovat viime vuosina tulleet entistä näkyvämmäksi osaksi luonnon ja terveyden rajapintoja koskevaa julkista keskustelua. Ne esiintyvät usein mediassa uhkavien, tautien ja alueellisten leviämiskeskustelun kautta. Osallistujien puheessa nämä kuvastot heijastuivat monin tavoin – punkkien esiinmarssi ei ollut pelkästään biologinen tai ilmastollinen, vaan myös kulttuurisesti tuotettu. Näin ollen punkkikuvitelmat eivät muodostu tyhjiössä, vaan rakentuvat uutisista, viranomaisviestinnästä, varhaisista lapsuuden kokemuksista sekä ympärillä kiertävistä kertomuksista, joilla on affektiivinen ulottuvuus. Kuten Heta Lähdesmäki ja Thomas Räsänen (Lähdesmäki & Räsänen 2024, 292–293) huomauttavat, tietyt eliölajit voivat saada kulttuurisesti latautuneita merkityksiä, ja punkit muodostavat erityisen levottomuutta herättävän ryhmän suomalaisten niveljalkaisten joukossa. Toisin kuin hyttyset tai ampiaiset, punkit synnyttävät syvempää ahdistusta. Vaikka punkit eivät putoa puista, ne yhdistetään silti varoituksiin tietyistä maisemista.

Useat haastateltavat viittasivat kokemukseen, joissa punkkien kohtaaminen yhdistyi epämukavuuteen, jopa inhoon, joka ei syntynyt ainoastaan eläimen fyysisestä olemuksesta vaan myös sen merkityksistä. Yksi osallistuja kuvaili, kuinka hänelle ei ollut aiemmin muodostunut mitään suhdetta punkkeihin, mutta Suomessa ollessaan hän alkoi havaita, että niiden ympärille rakentui poikkeuksellisen intensiivinen kieli: punkkeihin ei vain suhtauduttu varovaisesti, vaan niitä kohdel-

tiin lähes tahattomasti moraalisesti merkityksellisinä olentoina, jotka olivat jollain tavalla ”poissa paikaltaan”.

Maahanmuuttajataustaisten osallistujien näkökulmasta punkkikuvitelmat näyttäytyivät opittuina, ei itsestään selvinä. Punkkien läsnäolo Suomen luonnossa oli monille uusi asia, ja suhtautuminen niihin muotoutui muiden puheiden, median, neuvolatiedotteiden ja koulun kautta. Tämä tiedon ja kokemuksen yhdistelmä tuotti erityistä varovaisuutta, joka johti joidenkin osallistujien kohdalla metsän välttelyyn tai siihen, että luonnossa liikkuminen muuttui enemmän strategiseksi toiminnaksi kuin vapaaksi olemiseksi. Metsä, joka virallisissa narratiiveissa oli hyvinvoinnin lähde ja identiteetin ydin, alkoi vaikuttaa myös vaarojen kentältä, jossa ihmiskeho oli alttiina näkymättömille uhkille.

Tässä yhteydessä onkin syytä kysyä, onko harmoninen yhteiselo ylipäänsä mahdollista – tai pikemminkin: kenen ehdoilla ja millä tavoilla yhteiselon ehtoja rakennetaan? Punkkien ja ihmisten välinen rinnakkaiselo ei ole neutraali tila, vaan se on määritelty erilaisten normien, kontrollin, riskinhallinnan ja jopa väkivallan kautta. Vaikka tutkija voi pyrkiä empaattiseen, eettiseen ja kuuntelemaan suhtautumiseen enemmän-kuin-inhimillisiin olentoihin, kuten punkkeihin, hänen toimintansa tapahtuu kulttuurisessa kehyyksessä, jossa tiettyjen lajien suojeleminen ei ole hyväksyttävää tai edes mahdollista.

Punkkien tapauksessa harmonisen yhteiselon tavoittelu asettuu jännitteiseen asemaan: samalla kun pyritään kunnioittamaan lajienvälistä elämää ja tunnustamaan kaikkien

elävien oikeudet, tietyt lajit kuten punkit kategorisoidaan automaattisesti tuhoisiksi, ei-toivotuiksi tai vaarallisiksi. Tämä ei tapahdu sattumalta vaan liittyy siihen, miten yhteiskunnat hallitsevat riskejä, kehoja ja luonnon materiaalisuutta. Punkki voidaan mieltää ekologisen toimijuutensa lisäksi myös kulttuuriseksi häiriötekijäksi, joka haastaa luonnon puhtauden ja hallittavuuden ideaaleja.

Kenttätutkimus osoittaa, että osallistujat eivät useinkaan löydä neutraalia tapaa suhtautua punkkeihin. Monille nämä olennot herättävät moraalisia kysymyksiä, jotka heijastavat syvempiä arvoja: mikä on ”hyvä” luonto, kenellä on oikeus suojeleluun ja mitkä elämänmuodot ovat yhteensopivia ihmisten arkielämän kanssa? Joillekin punkkien tappaminen oli itsestäänselvä reaktio, toisille se aiheutti ristiriitaa, etenkin jos eläinten tappaminen yleisesti ottaen tuntui epämiellyttävältä. Näin punkit toimivat paitsi biologisina entiteetteinä, myös eettisinä solmukohtina, joissa ihmisten arvomaailmat paljastuvat, törmäävät ja neuvottelevat.

Kuviteltu punkki

Kesä 2022 oli yllättävän viileä ja tyyni, mutta kuiva. Tämä harvinainen sää tarjosi sateisiin varautuneille epätyypillisen metsäkokemuksen, kun 15 maahanmuuttajataustaisen henkilön ryhmä osallistui järjestetylle vaellukselle. Kädet likaantuivat ja kynnet sinertyivät mustikoita kerätessä, kun marjastimme syvällä metsän siimeksessä. Vierailu oli suunniteltu päiväretkenä läheiselle laavulle osana

pidempää kurssipäivää, joka yhdisti luonnossa liikkumisen ja suomen kielen harjoittelun. Päivän aikana pelasimme suomalaista ulkoilupeliä mölkkyä, mikä nostatti naurua ja kilpailuhenkeä. Lisäksi keräsimme mustikoita, paistoinme nuotiolla makkaroita ja osa meistä pulahti virkistävään järviveteen. Päivä oli monelle osallistujalle ensikosketus suomalaisen metsäkulttuuriin, ja päivän mittaan osallistujia rohkaistiin puhumaan suomea sekä osallistumaan sellaisiin aktiviteetteihin, joita usein liitetään perinteiseen suomalaiseen metsänkäyntiin.

Koska retkelle osallistujat tiesivät Alicjan tutkimuksesta, he keskustelivat runsaasti punkkien roolista ja näiden aiheuttamista vaaroista metsässä. Spontaani keskustelu päivän aikana paljasti punkkien vahvan kuvitteellisen läsnäolon ihmisten mielessä, vaikka yhtään punkkia ei kohdattu tuona päivänä. Polvistuessani isomman marjarykelmän ääreen vierelläni ollut mies osoitti käsivarttaan ja sanoi: ”Pelkään kovasti punkkeja, eniten täällä. En kykene edes ajattelemaan niitä ihollani.” (H18.) Tällainen huoli ja pelko ovat monille maahanmuuttajille erityisen merkityksellisiä, sillä he saattavat tuntea olonsa vieraaksi ja haavoittuvaksi uudessa ympäristössä, jossa luonnon vaaroista kuullut kertomukset ja tarinat muokkaavat heidän kokemuksiaan.

Kävellessämme hitaasti takaisin kohti paikkaa, jossa suunnittelimme nuotion sytyttämistä, liittyi seuraamme kolme naista, jotka jatkoivat keskustelua. Yksi aloitti: ”Punkit ovat hyvin vaarallisia, itse en ole koskaan saanut punkkia” (K2). Toinen lisäsi: ”Pelkään metsää yleensä” (K2). Kolmas puolestaan jakoi

omat huolensa: ”Kaikki hyönteiset voisivat päästä iholleni ja purra minua” (K2). Tämä keskustelu osoitti, kuinka punkkien pelko voi muuttua ennakoivaksi halliten ajatuksia ja muokaten käsityksiä luonnosta. Pelkkä punkin mahdollinen kohtaaminen voi aiheuttaa stressiä ja epämukavuutta, vaikka todellinen riski olisi pieni.

Todellisia kohtaamisia punkkien kanssa ei välttämättä tapahdu, mutta kuvittelun punkin avulla metsästä tulee symbolinen tila, jossa yhdistyvät mielikuvat, muistot ja kulttuuriset kertomukset. Metsä tuottaa mielikuvituksen ja pelon kehyksiä, jotka muokkaavat ihmisten käyttäytymistä ja suhdetta ympäristöönsä. Kuvitteellinen punkki liittyy punkit osaksi laajempia ympäristökuvitelmia. Nämä kuvitelmat ovat mielenmaisemia, joita muokkaavat ihmisten omat ja kollektiiviset kokemukset, kulttuuriset uskomukset ja luonnon monimuotoisuuden liittyvät kertomukset. Tällaiset mielikuvat voivat vaikuttaa haitallisesti niihin lajeihin, joita pidetään ei-toivottuina, ja ne voivat myös vahvistaa ihmisten tapaa suhtautua luontoon pelolla, varauksella tai yrityksellä hallita sitä.

Punkin kuolema

Metsässä tehdyn kävelyhaastattelun aikana Alicja kulki poluilla haastateltavien ja koiran kanssa. Teksti jatkuu Alicjan minä-muotoisena kuvauksena tilanteesta. Haastattelutilanne oli puolistrukturoitu ja yhdistyi osallistuvaan havainnointiin, jossa tutkijana fasilitoin kävelyä, mutta en täysin määrittänyt reittiä. Käve-

lyn ja keskustelun aiheena olivat ennalta sovittu punkit ja suomalaiset metsät. Koira oli hihnassa mutta sai kuitenkin jonkin verran vapauden tunnetta tutkiessaan polun ympärillä olevia pensaita ja ruohikkoa. Tämä pieni seikkailu tarjosi mahdollisuuden tarkkailla koiran luontaista tapaa liikkua ja tutkia, mutta nosti esiin myös punkkien potentiaalisen vaaran, joka oli läsnä retkeilijöiden mielessä. Noin puoleltoista tunnin kävelyn jälkeen lähestyimme reitin varrella sijaitsevaa laavua. Laavulla meillä oli enemmän aikaa keskustella, hengähtää ja syventyä havaintoihimme.

Kun olimme istuutuneet ja ottaneet eväämme esille, kysyin, oliko retkeen osallistuneilla erityisiä tapoja käsitellä punkkikohtaamisia. Kysymys avasi keskustelun, jossa he selittivät, että on tiettyjä alueita, joita he välttävät kävellessään, ja muita, jotka tunnetaan koirayhteisön keskuudessa ”punkkien saastuttamina” (K12) paikkoina. Tämä punkkien maantieteellinen ja symbolinen läsnäolo määritteli heidän kulkureittejään ja käyttäytymistään luonnossa, paljastaen punkkien roolin jokapäiväisen elämän ja liikkumisen rajoittajana. Keskustelu osoitti, kuinka tietoisuus ja pelko punkkien mahdollisesta kohtaamisesta ohjaavat ihmisten valintoja, heidän kulkureittejään ja jopa heidän koiriensa vapautta liikkua.

He kertoivat harjaavansa koiran huolellisesti ja tarkistavansa sen ihon punkkien varalta jokaisen ulkoilun jälkeen. Tämä rutiini kertoo jatkuvasta varautumisesta ja valppauden tasosta, jota punkkien uhka ylläpitää. Keskikokoinen ja rauhallisesti omistajansa jalan vieressä istuva koira oli jälleen tarkastelun kohteena. He alkoivat näyttää minulle

hyvin käytännönläheisesti, miten tarkastus suoritetaan, ja heidän tottuneet liikkeensä ilmaisivat toistuvia kokemuksia punkkien käsittelemisestä. Sitten tapahtui yllättävä käänne: koiran turkista löytyi elävä punkki, joka edelleen kiipeili sen turkissa. Tämä odottamaton, mutta samalla monille koiranomistajille tuttu tilanne konkretisoi punkkien välitöntä ja arvaamatonta uhkaa.

Hyvin nopeasti henkilö poisti punkin käyttäen näppärästi nenäliinaa, jotta ei koskisi siihen suoraan. Tämä yksinkertainen teko paljasti punkkien kohtaamisen monimutkaisen dynamiikan ja sen, kuinka punkkien käsitteilyyn liittyy sekä varotoimia että tietynlaisia improvisaatiota. Kyse ei ollut pelkästään punkin poistamisesta, vaan myös ihmisen ja ei-inhimillisen toimijan, koiran, suojelemisesta samalla, kun toinen ei-inhimillinen toimija, punkki, tuli tilanteen keskiöön. Poistettuaan punkin henkilö puristi sitä naulalla puupenkkiä vasten ja kuulin selvästi, kuinka punkin kuori poksautti rikki. Tämä ääni, niin pieni ja ohimenevä kuin se olikin, kantoi mukanaan symbolista merkitystä. Se oli osoitus punkin uhan päättymisestä siinä hetkessä, mutta myös muistutus siitä, kuinka tällaiset kohtaamiset voivat kiteytyä tietynlaisiksi rituaaleiksi.

Varmuuden vuoksi henkilö avasi nenäliinan varmistaakseen, että punkki oli todella kuollut, ja näytti sen minulle. Tämä teko viimeisteli kohtaamisen, jossa punkin kuolema symbolisoi inhimillisen hallinnan ja suojelemisen tarvetta luonnon uhkia vastaan. Tapahduma oli konkreettinen esimerkki siitä, kuinka inhimilliset ja enemmän-kuin-inhimilliset

toimijat kietoutuvat arjessa yhteen luoden vuorovaikutusta, joka yhdistää eläinten ja ihmisten arjen käytännöt. Punkin poistaminen, tutkiminen ja sen kuolemasta varmistuminen kertovat ympäristön riskeistä ja pelon, toiminnan sekä hallinnan välisestä suhteesta, joka on ominaista punkkien kohtaamiselle. Tarkastelemalla punkin poistamista planetaarisen hyvinvoinnin näkökulmasta edellyttää haastavien, ruumiillisten ja affektiivisten kanssakäymisten tunnistamista, jotka liittyvät jatkumolliseen rinnakkaiseloon ja kukoistukseen muiden lajien kanssa. Punkin poistamisen rituaali on osa laajempaa tarinaa, jossa punkit toimivat muistuttajina luonnon haavoittuvuudesta, ihmisen suhteesta ei-toivotuihin lajeihin ja niiden olemassaolon tuotamasta jännitteestä.

Monilajisen tutkimuksen moraalinen dilemma ja protokollan rakentaminen

Tutkijoina tehtävänäme on ennen kaikkea noudattaa eettisiä periaatteita koko tutkimustyön ajan. Eri yhteiskuntatieteellisten alojen tutkijat kohtaavat enenevässä määrin eettisen monilajisen tutkimuksen haasteita ja aloilla onkin ryhdytty kehittämään entistä kattavampia eettisiä ohjeita. Alicja oli sitoutunut tutkimuksessaan planetaarisen hyvinvoinnin edistämisen periaatteisiin, ja siten joutui kenttätöössään varmistamaan, että kaikkien osallistujien, myös punkkien kaltaisten enemmän-kuin-inhimillisten olentojen, hyvinvointia ja oikeuksia kunnioitettiin ja suojeltiin. Kun tutkimuksen kohteena oleva

olento tapetaan kenttätöön aikana, on tutkijan pohdittava tapauksen eettisiä vaikutuksia ja otettava huomioon sellaiset tekijät kuin tahallisuus, vahingon lieventäminen ja kuinka tilanteilta voisi jatkossa välttyä. Jos kuoleman kohdannut olento on punkin kaltainen ei-toivottu laji, joka ei nauti ihmisen suojelua, herää uudenlaisia tutkimuseettisiä kysymyksiä. Pitääkö tutkijan kaikesta huolimatta suojella tutkittavansa elämää kaikin käytettävissä olevin keinoin? Onko tutkijan velvollisuus puuttua tilanteeseen, vai pitäisikö hänen pyrkiä olemaan häiritsemättä luonnollista tilannetta mahdollisimman pitkään? Näihin kysymyksiin vastattaessa voidaan tukeutua planetaarisen hyvinvoinnin periaatteisiin: tieteelliset käytännöt *muokkaavat todellisuutta ja vaalivat biokulttuurista monimuotoisuutta* (Raippalinen ym. 2023, 51–52). Näiden periaatteiden mukaan tutkijan tulisi puuttua tilanteeseen, mikäli se on tarpeen, ja toimia esimerkiksi toisenlaisen, vastuullisemman toiminnan puolesta. Marily Guillemain ja Lynn Gillam (2004, 262–277) kirjoittavat tutkimuksen tekemisessä ilmenevistä eettisesti merkittävistä hetkistä, jotka ovat haastavia, usein hienovaraisia ja ennalta arvaamattomia tilanteita, jotka syntyvät tutkimusprosessin aikana sekä tutkimuksen refleksiivisyyden tärkeydestä.

Tutkijana on tärkeää varautua kenttätöön aikana tapahtuviin odottamattomiin tilanteisiin, joissa tutkittavat saattavat kohdata pelkoa tai inhoa herättäviä eläimiä, kuten punkkeja. Tällaisissa tilanteissa tutkijan toimijuus voi olla rajallinen mutta silti merkityksellinen. Erityisesti tilanteissa, joissa ei-toivottu eläin herättää välittömän reaktion, tutkijalla ei

usein ole aikaa vaikuttaa olennon kohteluun, ellei hän ole ennalta miettinyt toimintalinjaa. Tähän tarpeeseen vastataksemme kehitimme kenttätyön aikana käyttöön otettavan reaktio-protokollan, jonka tarkoituksena on tukea tutkijan eettistä toimintaa tilanteissa, joissa inhimillisten ja ei-inhimillisten olentojen intressit voivat joutua ristiriitaan.

Protokolla on yksinkertainen kolmivaiheinen ohjeistus, jonka avulla tutkija voi toimia nopeasti ja eettisesti tilanteissa, joissa esimerkiksi punkin esiintyminen aiheuttaa uhkaa tai vastareaktion tutkimukseen osallistujissa. Protokollan tavoitteena on paitsi suojella ihmisiä ja heidän kokemustaan turvallisuudesta, myös huomioida ei-inhimillisen olennon asema. Sen vaiheet ovat seuraavat:

1. Kysyminen: Jos epäilet, että eläintä – esimerkiksi punkkia – ollaan käsittelemässä epäasiallisesti tai että se on vaarassa, kysy välittömästi henkilön aikeista rauhallisesti ja syyllistämättä.
2. Toimintaan tarjoutuminen: Tarjoudu hoitamaan tilanne, esimerkiksi viemään punkki pois ihmisen iholta tai ympäristöstä, jotta sekä ihminen että mahdolliset lemmikit voivat olla turvassa.
3. Keskustelu ja selittäminen: Keskustele tilanteesta osallistujan kanssa. Selitä, mikä on tutkijan rooli tilanteessa ja miksi toimintatapasi on tällainen. Voit avata tutkimuksen arvoja ja lähestymistapaa ei-inhimilliseen elämään.

Protokollan soveltavuus on osoittautunut toimivaksi erityisesti silloin, kun tilanteet tapahtuvat äkillisesti ja tutkija joutuu tasapainoilemaan osallistujien hyvinvoinnin,

ei-inhimillisten olentojen kohtelun ja tutkimuksen luotettavuuden välillä. Se on auttanut luomaan avoimen keskustelun tilaa, jossa osallistujat ovat voineet reflektoida omia tunteitaan punkkeja kohtaan ja jakaa henkilökohtaisia kokemuksiaan pelosta, inhosta tai tottumuksesta. Samalla protokolla toimii tutkijan työvälineenä, joka selkeyttää hänen toimintaansa kentällä ja auttaa myös aineiston myöhemmässä analyysissä ja läpinäkyvässä raportoinnissa.

Protokollalla on kuitenkin myös rajoituksensa. Se ei voi estää kaikkia ei-toivottuja tekoja eikä taata ei-inhimillisten olentojen suojaa tilanteissa, joissa ihmisosallistujan reaktio on äkillinen tai voimakas. Lisäksi tutkijan väliintulo voi joissain tilanteissa vaikuttaa osallistujan kokemukseen luottamuksesta tai kontrollista. Onkin tärkeää, että tutkija arvioi tilanteen sensitiivisesti ja suhteuttaa toimintansa aina kontekstiin. Kenttätyössä kohtaamme myös tilanteita, joissa ihmisosallistujien ja enemmän-kuin-inhimillisten olentojen intressit eivät ole yhteismitallisia. Protokolla on siis tutkimustyökalun lisäksi myös tapa tehdä näkyväksi niitä jännitteitä ja moraalisia valintoja, joita monilajinen tutkimus kentällä vaatii. Lopulta eettinen herkkyys, refleksiivisyys ja avoimuus tutkijan omien arvojen suhteen ovat protokollan onnistuneen soveltamisen edellytyksiä.

Tutkimuksen aikana syntyi myös tarve kehittää ennaltaehkäisevä tiedotuskäytäntö. Tutkijalla on vastuu informoida osallistujien kenttätyössä mahdollisesti kohtaamista terveysriskeistä, kuten punkkien levittämistä taudeista, sekä tarjota tietoa suojautumiskei-

noista ja ohjeita riskitilanteisiin. Näin eettinen toiminta ei rajoitu ainoastaan reaktiivisiin tilanteisiin, vaan se rakentuu jo ennen kentälle menoa.

Kenttätyöhön valmistautuminen ja ennaltaehkäisevät toimenpiteet, kuten pukeutuminen ja karkotteiden käyttö, voivat paitsi suojella ihmisiä myös luoda tilaa pohtia ihmisten ja muiden lajien välistä suhdetta luonnossa, vaikka tutkimushankkeessa ei keskiytettäisi suoraan näihin aiheisiin. Lisäksi tieto, jota tutkijat voivat tarjota punkkien biologiasta ja muista ei-toivotuista lajeista voi vähentää pelkoa ja syventää ymmärrystä niiden roolista osana ekosysteemiä ja korostaa ekologisen monimuotoisuuden merkitystä. Enemmän-kuin-inhimillisten toimijoiden huomioiminen tekee myös näkyväksi sen, kuinka ihminen itse on vain osa laajempaa kulttuurista ympäristömuutosten kiertoa ja jatkuvassa vuorovaikutussuhteessa enemmän-kuin-inhimillisiin toimijoihin.

Ei-toivotut lajit ja eettinen tutkimus

Tässä artikkelissa olemme käsitelleet monilajisen tutkimuksen eettisiä kysymyksiä erityisesti punkin ja ihmisen vuorovaikutuksen näkökulmasta. Tutkimuksellamme pyrimme avaamaan myös laajempaa keskustelua siitä, miten tutkijat selviytyvät lajien välisistä monimutkaisista ja jatkuvasti muuttuvista suhteista. Punkkien läsnäolo ihmisten elämässä, kenttätöissä ja mielikuvissa on yksi esimerkki ihmisten ja enemmän-kuin-ihmisten välisten suhteiden syvyydestä ja moniulotteisuudesta.

Näiden suhteiden tutkiminen eettisesti edellyttää lähestymistapaa, jossa tunnustetaan ja kunnioitetaan kaikkien eri toimijoiden oikeuksia, merkityksiä ja rooleja ekosysteemissä.

Punkkien kohtaamisprotokolla on käytännön esimerkki siitä, miten tutkijat voivat pyrkiä tasapainottamaan vastuunsa sekä ihmisiä että muita olentoja kohtaan. Tässä tekstissä esitetyt ehdotukset, kuten ennaltaehkäisevät toimenpiteet, ei-tappavat poistomenetelmät ja kriittinen pohdinta, perustuvat tarpeeseen saada konkreettisia välineitä, joilla siirtyä ihmiskeskeisestä lähestymistavasta kohti monilajista vastuunkantoa.

Ekologis-yhteiskunnallisen rinnakkaiselon tutkimuksen ja uusien tutkimusnäkökulmien kehittämisen on liityttävä eettisiin näkököhtiin. Tutkijoiden ehdottamat protokollat ja eettiset näkökohdat, kuten hoitokehys (Lonkila 2021) tai huolellinen purkaminen (Ginn 2014), laajentavat monilajeettisiä näkökulmia. Integroimalla etiikan tutkimusasetelmiimme voimme navigoida planetaaristen muutosten monimutkaisessa dynamiikassa herkästi ja vastuullisesti ja edistää näin oikeudenmukaisempaa ja kestävämpää suhdetta ihmisten ja laajemman ekosysteemin välillä. Kun tunnustetaan kaikkien elämänmuotojen ja ekosysteemien yhteenkietoutuneisuus, eettiset tutkimuskäytännöt tarjoavat keinoja ymmärtää, käsitellä ja tuottaa planetaarista hyvinvointia – kaikkien lajien kukoistusta. Tällä tavoin etiikka toimii ohjaavana kompassina, joka opastaa kohti harmonisempaa rinnakkaiseloa ihmisten, enemmän-kuin-inhimillisten olentojen ja ympäristöjen välillä.

Etiikka on elintärkeä linssi, jonka läpi voidaan ymmärtää ja käsitellä planetaarisia muutoksia sekä maailmanlaajuisissa että paikallisissa yhteyksissä. Planetaarisen hyvinvoinnin tai planetaarisen etiikan käsite nousee esiin ohjaavana viitekehyksenä, jossa korostetaan kaikkien elämänmuotojen ja ekosysteemien yhteenkuuluvuutta maapallolla. Integroimalla eettisiä näkökulmia tutkimuskäytäntöihin tutkijat voivat kehittää ratkaisuja, jotka paitsi lieventävät haittoja myös edistävät erilaisten planetaaristen järjestelmien kukoistusta. Tässä suhteessa planetaarinen etiikka kehottaa meitä irrottautumaan antroposentrisistä näkökulmista ja ottamaan huomioon kaikkien olentojen ja ekosysteemien hyvinvoinnin, myös ei-toivottujen ei-inhimillisten olentojen. Sitoutumalla planetaariseen etiikkaan on mahdollista tarkkailla ja tutkia kulttuurisia ympäristömuutosten kiertoja herkästi ja vastuullisesti, mikä edistää harmonisempaa ja kestävämpää suhdetta ihmisten ja laajemman ekosysteemin välillä.

VIITTEET

- 1 Ymmärrämme termin ”enemmän-kuin-inhimillinen” viitekehyksenä, jossa ihmiset nähdään osana laajempaa, monilajista verkostoa ja jossa olennoilla, kuten eläimillä, kasveilla ja mikrobeilla, on toimijuutta. Avaamme käsitettä enemmän alaluvussa *Monilajisen toimijuuden etnografinen tutkimus*.
- 2 Koneen Säätiön rahoittama väitöstutkimus *Metsän puremat: maahanmuuttajien näkökulmat metsiin, punkkeihin ja ilmastonmuutokseen*, projektinumero: 202303279.

- 3 Planetaarisen hyvinvoinnin kehys tarjoaa tarpeellisen lähtökohdan, jonka avulla voidaan uudistaa ihmisestä poikkeavia lähestymistapoja korostamalla kaikkien olentojen elinvoimaisuutta. Tämän artikkelin yhteydessä se auttaa meitä sisällyttämään loiseläimet ekologisia kiertokulkuja koskevaan keskusteluun. Kannattamme tätä lähestymistapaa, koska sen avulla voimme tarkastella epämiellyttäviä kytköksiä muihin lajeihin.
- 4 Kriittinen osa Alicjan asemaa kentällä on, että hän on puolalainen maahanmuuttajataustainen nainen Suomessa.
- 5 Rinnakkaisia nimityksiä ovat esimerkiksi *more-than-human*, *non-human*, *other-than-human*, ei-antroposenttrinen tai ei-ihmiskeskeinen näkemys.
- 6 TENK:n toteuttama LYTE-hanke (Luonnon ja ympäristöntutkimuksen eettiset periaatteet ja ennakoarviointiyhteistyö) keskittyy lisäämään tietoisuutta ja kehittämään eettistä keskustelua luonnon ja ympäristön tutkimuksessa. Hankkeen tavoitteena on luoda malleja ja periaatteita, joiden avulla voidaan ennakoida tutkimuksen mahdollisia haittoja monilajisesti (Launis & Kaila 2023, 8–10).
- 7 3R-viitekehys: *replace, reduce, refine*

AINEISTO

Kenttäpäiväkirja 2022–2024, (K1–K14), tutkijan hallussa.
Puolistrukturoidut haastattelut (H1–H20), 20 kappaletta. Haastattelut toteutettu kasvokkain tai etäyhteydellä 2022–2024. Aineisto tutkijan hallussa, anonymisoitu. Julkaistaan metadatanä 2026.

LÄHTEET

- Abram, David 1997. *The Spell of the Sensuous: Perception and Language in a More-than-Human World*. New York, Vintage Books.
- Ameli, Katharina 2022. *Multispecies Ethnography: Methodology of a Holistic Research Approach of Humans, Animals, Nature, and Culture*. Bilingual edition. Lanham, Lexington Books.
- Bennett, Jane 2004. The Force of Things: Steps toward an Ecology of Matter. *Political Theory* 32(3), 347–372.
- Celermajer, Danielle, Schlosberg, David, Rickards, Lauren, Stewart-Harawira, Makere, Thaler, Mathias, Tschakert, Petra, Verlie, Blanche & Winter, Christine 2021. Multispecies Justice: Theories, Challenges, and a Research Agenda for Environmental Politics. *Environmental Politics* 30(1–2), 119–140. <https://doi.org/10.1080/09644016.2020.1827608>
- Chao, Sophie, Bolender, Karin & Kirksey, Eben (toim.) 2022. *The Promise of Multispecies Justice*. Durham, Duke University Press.
- Christian, Tim 2016. Ecofeminism, ecophenomenology and the Metaphorics of Nature's Agency. Teoksessa Bryan E. Bannon (toim.), *Nature and Experience. Phenomenology and the environment*. London, Rowman & Littlefield International, 97–112.
- Creed, Barbara 2017. *Stray: Human-Animal Ethics in the Anthropocene*. Sydney, Power Publications.
- De La Bellacasa, María Puig 2017. *Matters of Care: Speculative Ethics in More than Human Worlds*. University of Minnesota Press. <https://www.jstor.org/stable/10.5749/j.ctt1mmfspt>.
- Elo, Merja, Hytönen, Jonne, Karkulehto, Sanna, Kortetmäki, Teea, Kotiaho, Janne S., Puurtinen, Mikael & Salo, Miikka 2023. Introduction to interdisciplinary perspectives on planetary well-being. Teoksessa Merja Elo, Jonne Hytönen, Sanna Karkulehto, Teea Kortetmäki, Janne S. Kotiaho, Mikael Puurtinen & Miikka Salo (toim.) *Interdisciplinary Perspectives on Planetary Well-Being*, 1–6. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003334002-1>
- Fennell, David A. 2022. Animal-informed consent: sled dog tours as asymmetric agential events. *Tourism Management* 93, 104584. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2022.104584>
- Ginn, Franklin 2014. Sticky lives: slugs, detachment and more-than-human ethics in the garden. *Transactions of the Institute of British Geographers* 39(4), 532–544.
- Ginn, Franklin, Uli Beisel & Maan Barua 2014. Flourishing with Awkward Creatures: Togetherness, Vulnerability, Killing. *Environmental Humanities* 4(1), 113–123. <https://doi.org/10.1215/22011919-3614953>
- Guillemin, Marilys & Gillam, Lynn 2004. Ethics, Reflexivity, and 'Ethically Important Moments' in Research. *Qualitative Inquiry* 10(2), 261–80. <https://doi.org/10.1177/1077800403262360>
- Haraway, Donna 2003. *The Companion Species Manifesto: Dogs, People, and Significant Otherness*. Chicago, Prickly Paradigm Press. <https://press.uchicago.edu/ucp/books/book/distributed/C/b03645022.html>
- Hastrup, Kirsten 1992. Writing ethnography – state of the art. Teoksessa Judith Okely & Helen Callaway (toim.), *Anthropology and Autobiography*. ASA Monographs 29. London, Routledge, 116–133.
- Kirksey, Eben & Helmreich, Stefan 2010. The Emergence of Multispecies Ethnography. *Cultural Anthropology* 25(4), 545–76. <https://doi.org/10.1111/j.1548-1360.2010.01069.x>
- Kortetmäki, Teea, Puurtinen, Mikael, Salo, Miikka, Cortés-Capano, Gonzalo, Karkulehto, Sanna & Kotiaho, Janne S. 2023. Planetary well-being: Ontology and ethics. Teoksessa Merja

- Elo, Jonne Hytönen, Sanna Karkulehto, Teea Kortetmäki, Janne S. Kotiaho, Mikael Puurtinen & Miikka Salo (toim.). *Interdisciplinary Perspectives on Planetary Well-Being*. Oxford ja New York, Routledge, 26–41. <https://doi.org/10.4324/9781003334002>
- Kubelka, Vojtěch, Sandercock, Brett K., Székely, Tamás & Freckleton, Robert P. 2022. Animal migration to northern latitudes: environmental changes and increasing threats. *Trends in Ecology & Evolution* 37(1), 30–41. <https://doi.org/10.1016/j.tree.2021.08.010>
- Launis, Veera & Kaila, Eero 2023. Luontoon ja ympäristöön kohdistuvan tutkimuksen kansallisten eettisten periaatteiden ja eettisen ennakkoarvioinnin tarvekartoitus. *Tutkimuseettisen neuvottelukunnan julkaisuja* (1). Helsinki, Tutkimuseettinen neuvottelukunta, 8–10.
- Lien, Marianne Elisabeth & Pálsson, Gisli 2021. Ethnography Beyond the Human: The ‘Other-than-Human’ in Ethnographic Work. *Ethnos* 86(1), 1–20. <https://doi.org/10.1080/00141844.2019.1628796>
- Lillbroända-Annala, Sanna 2022. Fy, en fästing!: Äckel i kroppsliga och affektiva möten mellan fästing, sällskapsdjur och människa. *Budkavlen. Tidskrift för etnologi och folkloristik*, 82–104.
- Lillbroända-Annala, Sanna & Winberg, Oscar 2023. ”Fästingen håller inget säkerhetsavstånd”: Konkurrerande riskdiskurser om fästingar i media. *TRACE: Journal for Human-Animal Studies* 9, 58–80. <https://doi.org/10.23984/fjhas.121761>
- Lillbroända-Annala, Sanna 2024. Tick Smart: Practices and Materializations in Human–Tick Entanglements. Teoksessa Hollsten, Laura, Otto Latva, Sanna Lillbroända-Annala, Suvi Rytty, and Tuomas Räsänen, (toim.) 2024. *Human–Bug Encounters in Multispecies Networks*. Brill, 232–250. <https://doi.org/10.1163/9789004715448>
- Lonkila, Annika 2021. Care-full research ethics in multispecies relations on dairy farms. *Cultural Geographies* 28(3), 479–493. <https://doi.org/10.1177/1474474020987248>
- Lopez Barbera, Franca 2024. When a tree says no: Towards a more-than-human consent notion for design. *DRS Biennial Conference Series*. <https://dl.designresearchsociety.org/drs-conference-papers/drs2024/researchpapers/51>
- Lukasik, Karolina, Maija Linturi & Tuomas Aivelo 2024. Codes of conduct: towards just coexistence in urban spaces. *npj Urban Sustainability*, preprint. <https://doi.org/10.21203/rs.3.rs-5536404/v1>
- Lummaa, Karoliina & Rojola, Lea (toim.) 2014. *Posthumanismi*. Eetos-julkaisuja 15, Turku, Eetos.
- Lähdesmäki, Heta & Räsänen, Tuomas 2024. Humans, Ticks, and the Conflict over the Cervids. Teoksessa Laura Hollsten, Otto Latva, Sanna Lillbroända-Annala, Suvi Rytty & Tuomas Räsänen (toim.), *Human–Bug Encounters in Multispecies Networks*. Leiden & Boston, Brill, 289–306. <https://doi.org/10.1163/9789004715448>
- Malamud, Randy 2013. Foreword. Teoksessa Johnson, P. D. II & Nagy, Kelsi (toim.), *Trash animals: How we live with nature’s filthy, feral, invasive, and unwanted species*. Minneapolis, University of Minnesota Press, ix–xiv.
- Mikhalevich, Irina & Powell, Russell 2020. Minds without Spines: Evolutionarily Inclusive Animal Ethics. *Animal Sentience* 5 (29), 1–25. <https://doi.org/10.51291/2377-7478.1527>
- Nicholson, William L., Sonenshine, Daniel E., Noden, Bruce H. & Brown, Richard N. 2019. Chapter 27 – Ticks (Ixodida). Teoksessa Gary R. Mullen & Lance A. Durden (toim.), *Medical and Veterinary Entomology* (3. painos), London, Academic Press, 603–672. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-814043-7.00027-3>

- O’Gorman, Emily & Gaynor, Andrea 2020. More-Than-Human Histories. *Environmental History* 25 (4), 711–35. <https://doi.org/10.1093/enwhis/emaao27>
- Otto, Sarah P. 2018. Adaptation, speciation and extinction in the Anthropocene. *Proceedings of the Royal Society B: Biological Sciences* 285(1891), 2018–2047. <https://doi.org/10.1098/rspb.2018.2047>
- Perry, Matthew W. 2025. Sentient Dignity and the Plausible Inclusion of Animals. *Politics, Philosophy & Economics* 0(0), 1–29. <https://doi.org/10.1177/1470594X251314191>
- Pliushchik, Marina, Tammi, Tuure & Rautio, Pauliina 2024. Imagining well with almonds and honeybees in the Capitalocene – five multispecies movements for environmental and sustainability education. *The Journal of Environmental Education* 55(1), 38–51. <https://doi.org/10.1080/00958964.2023.2259850>
- Price, Catherine & Chao, Sophie 2023. Multispecies, More-Than-Human, Nonhuman, Other-Than-Human: Reimagining Idioms of Animacy in an Age of Planetary Unmaking. *Exchanges: The Interdisciplinary Research Journal* 10(2), 180. <https://doi.org/10.31273/eirj.v10i2.1166>
- Raippalinna, Liia-Maria, Hämeenaho, Pilvi & Salmi, Jelena 2023. Ontological differences and the pursuit of planetary well-being. Teoksessa Merja Elo, Jonne Hytönen, Sanna Karkulehto, Teea Kortetmäki, Janne S. Kotiaho, Mikael Puurtinen & Miikka Salo (toim.), *Interdisciplinary Perspectives on Planetary Well-Being*. Oxford and New York, Routledge, 42–56. <https://doi.org/10.4324/9781003334002>
- Seebacher, Frank & Post, Eric 2015. Climate Change Impacts on Animal Migration. *Climate Change Responses* 2(1), 5. <https://doi.org/10.1186/s40665-015-0013-9>
- Shaw, Allison K. 2016. Drivers of Animal Migration and Implications in Changing Environments. *Evolutionary Ecology* 30(6), 991–1007. <https://doi.org/10.1007/s10682-016-9860-5>
- Siivonen, Katriina 2020. Metsäsuhde kulttuuri-estesi kestävänä tulevaisuusperintönä. *Vuosilusto 13 Metsät ja kulttuurinen kestävyys*. Punkaharju, Lusto – Suomen metsämuseo & Metsähistorian Seura, 10–23. <https://issuu.com/vuosilusto/docs/vuosilusto13/s/10549160>
- Singer, Peter 1975. *Animal Liberation: A New Ethics for Our Treatment of Animals*. New York, New York review.
- Steffen, Will, Grinevald, Jacques, Crutzen, Paul & McNeill, John 2011. The Anthropocene: conceptual and historical perspectives. *Philosophical Transactions of the Royal Society A: Mathematical, Physical and Engineering Sciences* 369(1938), 842–867. <https://doi.org/10.1098/rsta.2010.0327>
- Sayre, Nathan F. 2006. *Ranching, Endangered Species, and Urbanization in the Southwest: Species of Capital*. Tucson, University of Arizona Press.
- Szydlowski, Michelle 2022. Asking consent from pachyderm persons: Facing ethical complexities in multispecies research. *Anthrozoology Studies: Animal Life and Human Culture*. Cluj-Napoca, Cluj University Press, 75–91.
- Tsing, Anna 2013. More-than-Human Sociality: A Call for Critical Description. Teoksessa Hustrup Kirsten (toim.), *Anthropology and Nature*. Oxford – New York, Routledge.
- TENK Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2023. Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan HTK-ohje 2023. *Tutkimuseettisen neuvottelukunnan julkaisuja* (2), Helsinki, Tutkimuseettinen neuvottelukunta.
- Van Patter, Lauren E. & Blattner, Charlotte 2020. Advancing Ethical Principles for Non-Invasive, Respectful Research with Nonhuman Animal

- Participants. *Society & Animals* 28(2), 171–190. <https://doi.org/10.1163/15685306-00001810>
- Walter, Katharine S., Carpi, Giovanna, Caccone, Adalgisa & Diuk-Wasser, Maria A. 2017. Genomic Insights into the Ancient Spread of Lyme Disease across North America. *Nature Ecology & Evolution* 1(10), 1569–1576. <https://doi.org/10.1038/s41559-017-0282-8>
- Winter, Christine J. 2022. Introduction: What’s the value of multispecies justice? *Environmental Politics* 31 (2), 251–57. <https://doi.org/10.1080/09644016.2022.2039001>
- Whatmore, Sarah 2002. *Hybrid Geographies: Natures, Cultures, Spaces*. London, SAGE, 146–167. <https://doi.org/10.4135/9781446219713>

Kohti villimpää huomista?

*Suomalainen villiinnytysspuhe ja kansallisen luonnon konstruktiot*¹

NIKA POTINKARA

© <https://orcid.org/0000-0002-0450-8739>

Asiasanat: villiinnyttäminen, luonnonsuojelu, vieraslajit

Millainen maailma Eurooppa olisi, jos Homo Sapiens ei koskaan olisi poistunut Afrikasta? Euroopasta, mm Ranskasta ja Espanjasta löytyneet luolamaalaukset kertovat tarinaa kadotetusta paratiisista. Ajasta, jolloin monenkirjavat villihevoslaumat, villit naudat, kookkaat visentit ja mammutit vaelsivat vapaasti halki Euroopan.

– – Haluaisitko sinä nähdä visentit ja villihevoset, nuo kukkivien niittyjen kuninkaat, jälleen osana Euroopan luontoa? (Tuominen 2018.)

Sitaatti Suomen Luonnon Villiinnytyshdistyksen verkkosivustolla julkaistusta blogikirjoituksesta maalaa kuvaa muinaisesta Euroopasta kadotettuna paratiisina. Jotakin kadotetusta olisi kuitenkin mahdollista luoda uudelleen: tuomalla suuria eläimiä takaisin ja palauttamalla niiden avulla maatalousmaata ja talousmetsää luonnontilaisiksi alueita voitaisiin kirjoituksen mukaan ”villiinnyttää” (Tuominen 2018). *Rewilding* eli villiinnyttäminen on Pohjois-Amerikassa ja Euroopassa viime vuosikymmenien aikana kehittynyt uusi luonnonsuojelun muoto, jota vuoden 2017 lopussa perustettu, aluksi *Rewilding Finland*

-nimeä itsestään käyttänyt Suomen Luonnon Villiinnytyshdistys on pyrkinyt tuomaan Suomeenkin. Villiinnyttämiseksi voi tulkita myös joidenkin muiden Suomessa toimivien tahojen toteuttamia hankkeita,² mutta villiinnytyshdistyksen päämäärät näyttävät muiden toimijoiden tavoitteita radikaalimmilta.

Yhdistys haluaa perustaa Suomeen alueita, joilla suurikokoiset laiduneläimet voisivat elää luonnonvaraisina. Mahdollisina laiduntajina on nostettu esiin erityisesti visentit eli euroopanbiisonit sekä villihevoset. Visentti ja ainoa jäljellä oleva mahdollinen villihevoslaji, mongolianvillihevonon, kuolivat luonnosta sukupuuttoon 1900-luvulla, mutta säilyivät vähälukuisina eläintarhoissa. Villihevosia on istutettu takaisin luontoon Mongoliassa ja Kiinassa; Euroopassa niitä elää laajoissa aituksissa sekä vapaina Tšernobylin alueella (King ym. 2015). Visenttejä taas on viime vuosina vapautettu useisiin Euroopan maihin ja Ruotsissakin on alustavasti selvitetty niiden tuomisen mahdollisuuksia (esim. Vasile 2024; Skogssällskapet 2024). Suomen Luonnon Villiinnytyshdistyksen mukaan visen-

Ranskassa sijaitsevan Lascaux'n luolan seinämiin on viime jääkauden lopulla maalattu satoja eläinhahmoja. JoJan: Lascaux, 2021. CC BY 4.0.

tit ja villihevoset voisivat auttaa säilyttämään uhanalaista niittyluontoa Suomessa. Ainakin aluksi ne laiduntaisivat aidatuilla alueilla. (SLVY³ d.)

Yhdistyksen verkkosivuilla villiinnyttämisen tarvetta perustellaan samaan tapaan kuin kansainvälisessä villiinnyttämispuheessa (esim. Rewilding Europe b) yhdistäen toisiinsa ekologisia, taloudellisia ja ihmisten

henkisiin tarpeisiin liittyviä argumentteja. Villiinnyttäminen esitetään tapana säilyttää uhanalaisia lajeja ja luonnon monimuotoisuutta sekä sopeutua ilmastonmuutokseen, ja toisaalta siihen liittyvän luontoturismin oletetaan tarjoavan uusia elinkeinoja kuihtuvalle maaseudulle. (SLVY a; c.) Yhtenä keskeisenä perusteena näyttäytyy luontoelämysten mahdollistaminen: ihmisten todetaan kai-

paavan villiä luontoa ja haluavan nauttia sen tarjoamista ”aidoista kokemuksista, kauneudesta ja villieläinten läheisyydestä” (SLVY a). Yhdistyksen puheenjohtajan Aino Tuomisen mukaan tavoitteena on perustaa ensimmäinen villiinnytyshalue Etelä-Suomeen lähelle asutuskeskuksia, sillä ihmisten ”pitää päästä näkemään, millaisen maiseman olemme menettäneet” (Karala 2018, B 9).

Suomalaisten luonnonsuojelutoimijoiden parissa villiinnytyshdistyksen tavoitteisiin on suhtauduttu varauksellisesti. *Helsingin Sanomat* julkaisi helmikuussa 2018 vasta perustettua yhdistystä käsittelevän jutun, jossa haastateltiin yhdistyksen edustajien lisäksi arkeologi Kristiina Mannermaata, WWF Suomen ohjelmapäällikkö Petteri Tolvasta sekä ELY-keskuksen ylitarkastaja Leena Lehtomaata. Mannermaa huomauttaa jutussa, ettei ole todisteita siitä, että visenttejä tai villihevosia olisi koskaan elänyt Suomessa. Tolvanen pitää villiinnyttämisen tavoitetta yleisesti ottaen kannatettavana, mutta toteaa lajien siirtämisen luonnollisen levinneisyysalueensa ulkopuolelle olevan aina riski. Lehtomaakin pitää villiinnyttämisen ideaa periaatteessa hyvänä, mutta olettaa sen johtavan käytännön ongelmiin ja nostaa esiin kysymyksen siitä, tulkitaisiinko siirrettävät eläimet vieraslajeiksi. Lisäksi jutussa kyseenalaistetaan visenttien ja hevosten selviytyminen Suomen talvissa. (Karala 2018.) Samansuuntaisia varauksia esitti Suomen luonnonsuojeluliiton erityisasiantuntija Tapani Veistola (2018) blogikirjoituksessaan. Hänen mukaansa kokemukset eläinten istutuksesta ovat ristiriitaisia ja

Suomen luonnonsuojeluliitto on suhtautunut niihin ”hyvin varovasti”.

Suomen Luonnon Villiinnytyshdistyksen perustamista seuranneessa mediakeskustelussa siis nousivat esiin luonnonvaraisten laiduntajien Suomeen tuomiseen liittyvät kysymykset. Esitetyssä kritiikissä on osin kyse siitä, että siirtoistutusten oletetaan voivan johtaa ennakoimattomiin ekologisiin vaikutuksiin; luonnonsuojelun piirissä on usein korostettu pikemminkin niihin sisältyviä mahdollisia riskejä kuin mahdollisia hyötyjä (ks. esim. IUCN 2013; Nogués-Bravo ym. 2016). Villiinnyttämisajattelun ja perinteisempien luonnonsuojelun muotojen välisiä jännitteitä on kuitenkin mahdollista tarkastella myös laajempina maailmankuvallisina eroina, jotka kytkeytyvät erilaisiin näkemyksiin alkuperäisyydestä, luonnollisuudesta, ihmisten ja luonnon välisistä suhteista sekä luonnon suhteesta kansallisiin rajoihin.

Tässä artikkelissa lähestyn villiinnyttämistä puoltavaa argumentaatiota neuvotteluna alkuperäisyydestä ja kuulumisesta. Tarkastelen sitä suhteessa vakiintuneisiin kansallisen luonnon ymmärtämisen tapoihin, kuten 1800-luvulta periytyviin mielikuviin suomalaisesta metsäluonnosta sekä luonnon ja kansakunnan välisestä yhteydestä. Näitä mielikuvia hahmotellessani tukeudun muun muassa kirjallisuus- ja taidehistorialliseen tutkimuskirjallisuuteen. Käsittelem villiinnyttämisajattelua myös suhteessa ympäristöhallinnossa vallitsevaan kategorisointikäytäntöön, jonka puitteissa eliölajeja luokitellaan poliittisten rajojen sisään kuuluviksi tai kuulumatto-

miksi ja joka siten osaltaan tuottaa käsitystä kansallisesta luonnosta.

Empiirinen aineistoni koostuu Suomen Luonnon Villiinnytyshdistyksen tuottamista teksteistä ja yhdistyksen jäsenten kirjoituksista. Olen sisällyttänyt aineistoon yhdistyksen verkkosivut, joilla esitellään ja perustellaan yhdistyksen tavoitteita (SLVY a–d; 2018), sekä näihin tavoitteisiin kytkeytyviä kirjoituksia yhdistyksen verkkosivuston blogissa (Kinnunen 2018; Tuominen 2018; Valkila 2018) ja *Helsingin Sanomien* yleisönosastolla (Tuominen 2024). Blogikirjoitukset eivät virallisesti edusta yhdistyksen kantaa, mutta nähdäkseen tukevat sen argumentaatiota. Aineistoni tekstejä nimitän tässä artikkelissa suomalaiseksi villiinnytyspuheeksi, vaikka onkin syytä huomioida, että villiinnytyshdistys on varsin pieni toimija eivätkä kaikki suomalaiset villiinnyttämisen kannattajat välttämättä jaa sen näkemyksiä. Lähestyn aineistoa diskursiivintutkimuksellisesta näkökulmasta (esim. Jokinen & Juhila & Suoninen 2016; Potinkara & Raippalinna & Turunen 2022) analysoiden sitä, millaista todellisuutta tekstit tuottavat: tarkastelen, millaisia luonnon konstruktioita teksteissä rakentuu ja miten luontoa ja eläinlajeja niissä kehystetään. Tavoitteeni on selvittää, miten suomalainen villiinnytysspuhe haastaa vakiintuneita käsityksiä siitä, mitä ”Suomen luonto” on menneisyydessä ollut tai voisi tulevaisuudessa olla.

Käsittelen aluksi tilallisen luonnonsuojelun historiaa ja sen piirissä vallitsevia jännitteitä sekä villiinnyttämistä uutena luonnonsuojelun muotona. Tämän jälkeen tarkastelen empiirisen aineiston pohjalta, kuinka suomalai-

nessa villiinnytysspuheessa tuotetaan käsitystä alkuperäisestä luonnosta niittyjen ja metsien mosaiikkina ja miten siinä käsitellään visenttien ja villihevesten suhdetta Suomen luontoon. Analysoin myös sitä, miten villiinnytysspuheen tavat konstruoida tilallisuutta ja ajallisuutta kyseenalaistavat ymmärrystä kansallisista luonnoista. Lopuksi tarkastelen lyhyesti villiinnyttämisajattelua tapana kertoa menneisyyttä ja tulevaisuutta toisin.

Luonnon säilyttäminen, ennallistaminen ja villiinnyttäminen

Ihmisestä, yhteiskunnasta tai kulttuurista erillinen ”luonto” ei kategoriana ole universaali (ks. esim. Descola 1996), mutta eurooppalaisessa ajattelussa sillä on pitkä historia (Williams 1972). Luonnonsuojelun perustamisen myötä tämä eronteko sai tilallisemman luonteen (Macnaghten & Urry 1998, 14). Luonnon alueellisen suojelemisen on katsottu alkaneen 1800-luvun jälkipuoliskolla, kun ensimmäiset pohjoisamerikkalaiset kansallispuistot perustettiin. Suuri osa Eurooppaa oli tuolloin ihmistoiminnan vahvasti muokkaamaa ympäristöä, kun taas Amerikasta löytyi maisemaa, joka eurooppalaistaustaisten uudisasukkaiden silmissä oli ”koskematonta” – huolimatta siitä, että myös Amerikassa oli elänyt ihmisiä tuhansien vuosien ajan. Amerikkalaiset nationalistit korostivatkin luonnon villeyttä, joka erotti Amerikan Euroopasta. Erämaan (*wilderness*)⁴ käsitteeseen tiivistyvä ajatus ihmisvaikutuksen ulkopuolella olevasta puhtaasta luonnosta,

aitoudesta ja alkuperäisyydestä. (Haila 2003, 176–178; Nash 1982.)

Kansallispuistoissa ja muilla suojelualueilla koskemattomaksi kuvitellun luonnon – jota perinteisesti käyttäneet ihmiset alueilta karkotettiin – oli tarkoitus säilyä muistomerkkinä siitä, mikä muualta uudisasutuksen leviämisen myötä hävisi. Koska villin rajaseudun myytti oli Yhdysvalloissa osa kansallista mielenmaisemaa, erämaa-alueiden suojelussa oli ympäristöhistorioitsija William Crononin (1996, 13) mukaan kyse myös kansakunnan pyhän alkuperämyytin suojelusta. Alkuperäiseksi mielletyn luonnon suojelemisesta alettiin Suomessakin keskustella jo 1880-luvulla, vaikka laajempia suojelualueita perustettiin vasta seuraavalla vuosikymmenellä (ks. esim. Borg 2008). Koskemattomaksi oletettua luontoa on suojeltu myös Skandinaviassa, kun taas tiheämmin asutetuissa Euroopan osissa kyse on usein ollut pikemminkin maatalouden muokkaamien kulttuuriympäristöjen suojelusta (Locquet & Carver 2023, 28).

Aluksi suojelualueiden oletettiin säilyvän luonnontilaisina, jos niitä vain suojattaisiin ihmisten aiheuttamilta häiriöiltä, mutta myöhemmin tätä alettiin pitää riittämättömänä. Yhdysvalloissa keskusteltiin jo 1900-luvun alkupuoliskolla mahdollisuuksista ennallistaa suojelualueita maastoa polttamalla ja petoeläimiä palauttamalla (ks. Aplet & Cole 2010). 1980-luvulta lähtien ennallistaminen (*restoration*), jolla yleensä tarkoitetaan ihmistoiminnan heikentämisen ekosysteemin aktiivista palauttamista kohti luonnontilaa, on noussut laajemminkin huomion kohteeksi. Taustalla on huoli biologisen monimuotoi-

suuden hupenemisesta: biodiversiteetistä on tullut luonnonsuojelun keskeinen teema, ja aktiivista puuttumista luontoon on pidetty tarpeellisena monimuotoisuuden säilyttämiseksi. Interventioiden hyväksyttävyyttä luonnonsuojelun piirissä on tukenut myös ekologiassa tapahtunut paradigmanmuutos. Aiemmin ekosysteemit nähtiin kliimaksi- tai tasapainotilaan kehittyneinä suljettuina järjestelminä, mutta uuden käsityksen mukaan ekosysteemeillä ei ole mitään tiettyä tasapainotilaa, jota kohti ne ihmisvaikutuksen puuttuessa suuntautuisivat, vaan ne muuttuvat jatkuvasti. (Aplet & Cole 2010, 19; Botkin 1990; Pickett & Ostfeld 1995.)

Ennallistamista on vastustettu sillä perusteella, että maiseman tai ekosysteemin ”luonnollisuus” on itseisarvo (esim. Elliott 1982; Angermeier 2000). Toisaalta on todettu, ettei luonnollisuuden saavuttaminen ole enää mahdollista, mikäli sillä tarkoitetaan sekä ihmisten vaikutuksen että tätä vaikutusta kompensoivien aktiivisten interventioiden puuttumista (Cole & Yung 2010, 8). Osa luonnonsuojelijoista onkin luopunut luonnollisuuden ihanteesta (ks. Cole ym. 2008), ja perinteistä luonnonsuojelua on haastettu myös yhteiskuntatieteellisestä näkökulmasta (ks. Büscher & Fletcher 2020). Kiistat suojelualueiden luonnon mahdollisimman ”koskemattomana” säilyttämiseen pyrkivien (*preservationists*) ja aktiivista luontoon puuttumista kannattavien (*interventionists*) välillä ovat kuitenkin jatkuneet (ks. esim. Steinwall 2016).

Uusia haasteita ennallistamiselle on asettanut se, etteivät sen historialliset vertailukohtat – kuten teollistumista edeltäneet eko-

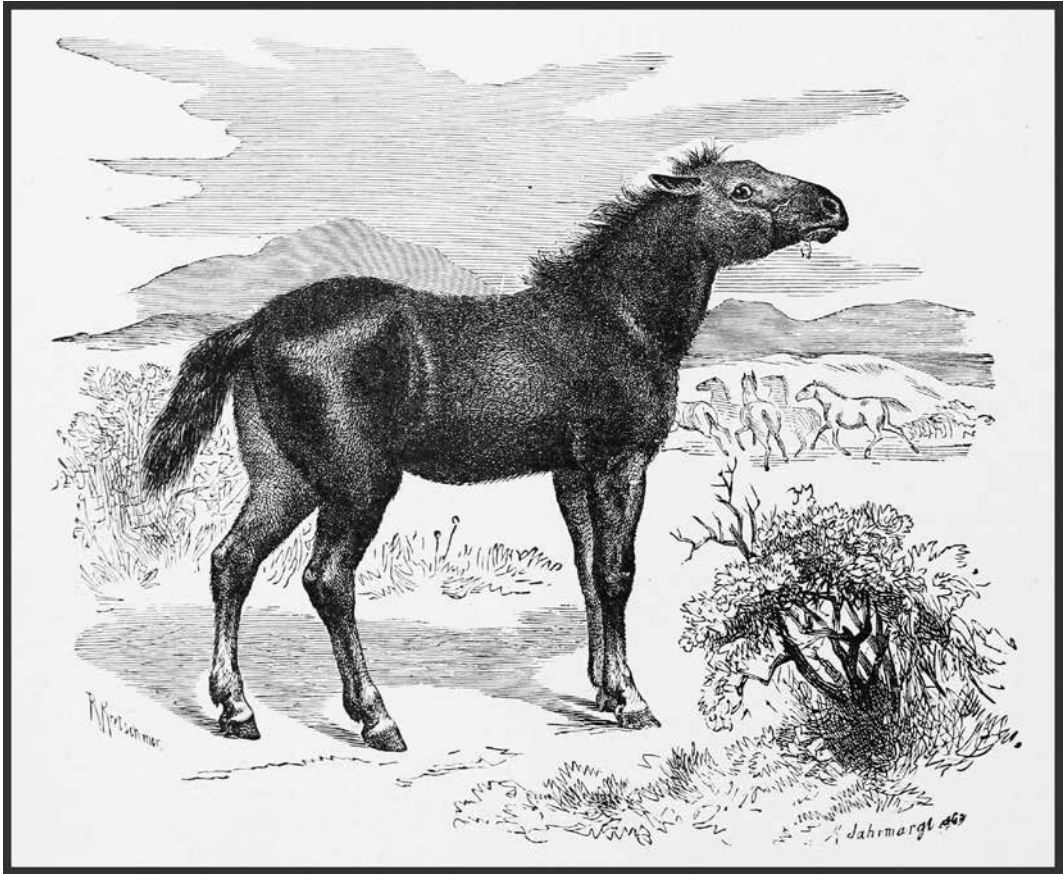
systemit – välttämättä ole nykymaailmassa enää relevantteja tavoitteita: ilmastonmuutos, liikenteen ja teollisuuden päästöistä syntyvä typpilaskeuma sekä elinympäristöjen pirstaloituminen voivat tehdä menneisyyden tilanteen palauttamisesta mahdotonta. Ympäristöfilosofi Jozef Keulartzin (2016) mukaan tämä on johtanut kahteen uuteen suuntaukseen. Osa luonnonsuojelijoista on hylännyt historian kokonaan ja alkanut painottaa ihmisen aktiivista roolia uudenlaisten tulevaisuuden ekosysteemien säätelyssä – ennallistamiskologian sijaan on alettu puhua interventioekologiasta (ks. myös Hobbs ym. 2011). Toiset taas ovat kääntäneet katseensa vielä paljon kaukaisempaan menneisyyteen. Ennallistamista, jonka historiallisena vertailukohtana toimivat tuhansien vuosien takaiset ekosysteemit, on nimitetty villiinnyttämiseksi.

Villiinnyttämisen (*rewilding*) käsite on saanut monenlaisia merkityksiä. Joskus siihen sisältyy ajatus myös ihmisten ”villiintymisen” ja syvemmän luontoyhteyden löytämisen mahdollisuuksista (esim. Bekoff 2014; Monbiot 2014), ja amerikkalaisen ympäristöliikkeen marginaaliin sijoittuvassa anarkoprimitivisissä vastakulttuurissa sillä on tarkoitettu vapaammaksi ja omavaraisemmaksi tulemistä (Gammon 2018, 337). Tässä artikkelissa käytän käsitettä sen ekologisessa merkityksessä, jossa se kytkeytyy kadonneiden eläinlajien palauttamiseen tai maa-alueiden jättämiseen ihmiskontrollin ulkopuolelle.⁵ Kansainvälisen luonnonsuojeluliiton (IUCN) asettama työryhmä on hiljattain määritellyt villiinnyttämisen luonnollisen ekosysteemin jälleenrakentamisen prosessiksi. Tavoitteena on toimiva ja

itse itseään ylläpitävä, resilientti ekosysteemi, joka eliöstöltään vastaa tilannetta, joka valitsisi ilman ihmisen aiheuttamaa häiriötä. (Carver ym. 2021; ks. myös Hawkins ym. 2023.)

Villiinnyttäminen voidaan aloittaa voimakkaalla interventiolla – kuten tuomalla ekosysteemiin eläimiä muualta – mutta sen jälkeen luonnon toimintaan puututaan mahdollisimman vähän, mikä erottaa villiinnyttämisen interventioekologiasta (Steinwall 2016, 9–11; ks. myös Prior & Ward 2016). Vaikka villiinnyttäminen hakee inspiraatiota kaukaisesta menneisyydestä, jolloin luonnon prosessien oletetaan toimineen nykyistä paremmin, sitä luonnehditaan toisaalta tulevaisuuteen suuntautuneeksi. On esitetty, että se keskittyy prosessiin lopputuloksen sijasta (Gammon 2018, 340) ja että ei ole mahdollista ennustaa millaisiksi villiinnyttetyt ekosysteemit kehittyvät; villiinnyttämisajattelua popularisoineen George Monbiotin (2014, 10) mukaan villiinnyttämisessä ei edes pyritä kohti mitään tiettyä ekosysteemiä, vaan ”annetaan luonnon päättää”. Joidenkin määritelmien mukaan olennaista on juuri ei-inhimillisen luonnon autonomia – villeyks (*wildness*), jota ei pidä sekoittaa ihmisten poissaoloon viittaavaan *wilderness*-käsitteeseen – ja tämän autonomian tavoittelu yhdistää näennäisesti varsin erilaisia ekologista villiinnyttämisen muotoja (Prior & Ward 2016; Prior & Brady 2017, 35–36).⁶

Villiinnyttämisajattelussa erityisen huomion kohteena ovat yleensä suurikokoiset eläinlajit. ”Karismaattisia” lajeja on luonnonsuojelussa aiemmin hyödynnetty strategisesti, mutta villiinnyttämisessä kookkaat kasvinsyö-

*Villihevoseksi väitetty mutta mahdollisesti villiintyneistä kesyhevosista polveutunut euraasialainen tarpaa-
ni kuoli sukupuuttoon 1800-luvulla. Tarpaania esittävä kuva on julkaistu John Clark Ridpathin teoksessa
Ridpath's History of the World (1897).*

jät ja ravintoketjun huipulla olevat pedot eivät toimi ainoastaan suureen yleisöön vetoavina symboleina, vaan niitä pidetään avainlajeina, jotka ovat erityisen tärkeitä luonnon prosessien ja monimuotoisuuden kannalta (esim.

Carver ym. 2021). Luonnonvaraisen megafaunan muovaamia maaekosysteemejä löytyy nykyään etupäässä Afrikasta ja Kaakkois-Aasiasta, mutta aiemmin suuria eläimiä on elänyt lähes kaikkialla maapallolla, ja niiden

oletetaan useimmissa tapauksissa kuolleen sukupuuttoon ihmisten harjoittaman metsästyksen vuoksi (esim. Sandom ym. 2014). Ekosysteemejä, joista suuret eläimet puuttuvat, on villiinnyttämisajattelussa pidetty köyhtyneinä tai dysfunktionaalisina (ks. esim. Vera 2010; Monbiot 2014, 89), ja tällaisten lajien palauttamisen uskotaan erilaisten kerrannaisvaikutusten kautta muuttavan ekosysteemien toimintaa radikaalisti.⁷ Käsitys huippupedoista ja suurista kasvinsyöjistä ekosysteemejä dominoivina voimina poikkeaa ekologiassa pitkään vallinneesta oletuksesta, jonka mukaan eläinkannoissa tapahtuvat muutokset heijastavat kasvillisuuden muutoksia (esim. Komonen & Halme 2014, 8).

Jotkut villiinnyttämisen puolestapuhujat ovat kannattaneet jo hävinneiden lajien kuten eurooppalaisen alkuhärän tai villamammutin uudelleenluomista säilyneen geneettisen materiaalin pohjalta (ks. Jones 2014; Stokstad 2015) tai ehdottaneet Pohjois-Amerikasta noin 13 000 vuotta sitten sukupuuttoon kuolleiden eläinten korvaamista niiden afrikkalaisilla ja aasialaisilla sukulaisilla – leijonilla, gepardeilla, kameleilla ja norsuilla – ekologisten prosessien elvyttämiseksi (Donlan ym. 2006). Jälkimmäistä tavoitetta on nimetty pleistoseenivilliinnyttämiseksi, koska sen historiallisena vertailukohtana toimii ihmisten Amerikkaan saapumista edeltänyt tilanne pleistoseenikauden lopulla. Pleistoseenin käsitettä on käytetty myös geofyysikko Sergei Zimovin koilliseen Siperiaan jo 1980-luvun lopulla perustamassa ”pleistoseenipuistossa”, jonka tavoitteena on ennallistaa yli kymmentuhannen vuoden

takainen ekosysteemi suurten ruohonsyöjien avulla (ks. Zimov 2005).

Eurooppalaisissa villiinnyttämiskeskusteluissa vertailukohtana on Keulartzin (2016) mukaan ollut pleistoseenin sijaan pikemmin keskihologoseeni eli noin seitsemän tuhanen vuoden takainen aika, ja siinä missä villiinnyttämisen kannattajat ovat Amerikassa korostaneet erityisesti huippupetojen roolia ekosysteemissä (esim. Soulé & Noss 1998), Euroopassa päähuomio on ollut nautojen ja visenttien kaltaisissa suurissa kasvinsyöjissä. Ekologi Frans Veran (2000) teoria muinaisesta Euroopasta kasvinsyöjien muovaamina puoliavoimina laidunmaina on johtanut kekeiluihin, joissa luontoon on siirretty villejä laiduneläimiä. Petoeläimet eivät ole voineet amerikkalaisen villiinnyttämisajattelun mukaisesti kontrolloida näiden kasvinsyöjien populaatioita, sillä huippupetoja on Euroopassa nykyään hyvin vähän, ja tuloksena on ollut perinteistä karjataloutta muistuttavia maisemia (Locquet & Carver 2023, 26).

Tunnetuin eurooppalainen villiinnyttämiskokeilu on Alankomaiden Oostvaardersplassen, jonne tuotiin jo 1980-luvun alkupuolella nautoja ja hevosia, myöhemmin myös isokauriita (ks. esim. Lorimer & Driessen 2014). Kasvinsyöjien määrä kasvoi aidoin rajatulla alueella niin suureksi, että eläimiä kuoli ankarina talvina nälkään. Tämä aiheutti laajoja protesteja, ja vuoden 2018 talvi viimein johti villiinnyttämiskokeilun lopettamiseen: suuri osa eläimistä ammuttiin, ja nälkäkuolemia päätettiin jatkossa torjua talviruokinnalla ja kantojen säännöllisillä harvennuksilla. (Theunissen 2019, 343; Kopnina & Leadbeater &

Cryer 2019.) Nykyään eurooppalaisia villiinnyttämisprojekteja toteuttaa erityisesti Rewilding Europe -säätö yhteistyökumppaneineen. Hankkeissa on muun muassa istutettu metsää, vapautettu luontoon visenttejä sekä kasvatettu nautoja, joiden jalostuksen kautta pyritään luomaan uudestaan sukupuuttoon kuollut alkuhärkä (Rewilding Europe a; ks. esim. Helmer ym. 2015; Lorimer & Driessen 2016; Tanasescu 2017; DeSilvey & Bartolini 2019; Vasile 2024).

Villiinnyttämistavoitteet ovat herättäneet innostuksen ohella kritiikkiä. Erityisesti ”pleistoseenivilliinnyttämisen” ajatusta afrikkalaisten ja aasialaisten lajien tuomisesta Amerikkaan on vastustettu, sillä vanhan maailman lajien on katsottu olevan geneettisesti liian etäisiä ja nykyisten amerikkalaisten ekosysteemien liian kaukana pleistoseenin ekosysteemeistä. Kriitikoiden mukaan pleistoseenivilliinnyttäminen aiheuttaisi vahinkoa nykyisille lajeille ja elinympäristöille, eivätkä amerikkalaiset hyväksyisi vaarallisten eläinten päästämistä vapaiksi; valtaviin aitausten rakentaminen taas tulisi erittäin kalliiksi, ja resursseja olisi parempi käyttää eläinten suojeluun niiden nykyisissä elinympäristöissä (esim. Rubenstein ym. 2006; vrt. Donlan & Greene 2010). Jotkut villiinnyttämistavoitteista ovat herättäneet vastarintaa myös Euroopassa. Susien kaltaisten huippupetojen mahdollisen tuomisen alueille, joilla niitä ei ole pitkään aikaan esiintynyt, on esimerkiksi koettu aiheuttavan vaaroja ihmisille (Bone 2018). Lisäksi villiinnyttämisen voidaan Euroopassakin katsoa uhkaavan nykyistä lajistoa ja nykyisiä ekosysteemejä tai paikkoihin

ja maisemiin liitettyjä merkityksiä (ks. Drenthen 2023) ja esteettisiä arvoja. Esimerkiksi Britanniassa nykyisten lammaslaitumien päästäminen kasvamaan metsäksi hävittäisi maiseman, johon ihmiset ovat tottuneet (ks. Monbiot 2014, 209–224; Prior & Brady 2017).

Ihmistieteellinen tutkimus on käsitellyt villiinnyttämistä romantiikan tai nostalgian uutena muotona (esim. Bone 2018; De Vroey 2023), primitivismin perillisenä (Etherington 2024) ja uudelleenlumoutumisen (*re-enchantment*) tapana (De Vroey 2024). Sen on joskus tulkittu erottavan ihmisen luonnosta (Jørgensen 2015; vrt. Prior & Ward 2016), mutta siinä on myös nähty mahdollisuuksia tämän dikotomian purkamiseen (ks. Gammon 2018; Ward 2019) ja modernin kulttuurin kritiikkiin (De Vroey 2023; 2024). Toisaalta sen joidenkin muotojen on tulkittu edustavan ekomodernismia (Lorimer & Driessen 2016). Seuraavassa tarkastelen sitä, miten villiinnyttämisajattelua on tuotu Suomen kontekstiin ja millä tavoilla Suomen Luonnon Villiinnyttämisyhdistyksen diskurssi haastaa vakiintuneita käsityksiä kansallisesta luonnosta.

Villit niityt

Suomen Luonnon Villiinnyttämisyhdistyksen mukaan villiinnyttäminen ”tuo luonnonsuojeluun uutta, eteenpäin katsovaa ja tulevaisuuteen suuntautunutta näkökulmaa” (SLVY c). Yhdistys haluaa ”siirtyä perinteisestä luonnon säilyttämiseen keskittyvästä näkökulmasta enemmän kehittymiseen keskittyvään suuntaan” (SLVY b), mutta sen pyrkimyksenä ei

ole kyseenalaistaa nykyisiä suojeluhankkeita vaan pikemminkin tuoda niiden rinnalle uusia suojelun tapoja. Yhdistys haluaisi Suomeen suurikokoisia, aiempaa monipuolisempia suojelualueita, joiden ei tulisi edustaa ”pelkätään suota ja karua metsää, vaan myös rehevää niittyluontoa ja lehtimetsiä”. (SLVY a.) Tavoitteena on palauttaa ”alkuperäiseen loistoonsa” erityisesti kadonnutta niittyluontoa. Koska niityt ovat voimakkaasti vähentyneet ja niille tyypilliset lajit ovat vaarassa kuolla sukupuuttoon, heikosti tuottavaa maatalousmaata olisi muutettava niityiksi. (SLVY b.)

Niittyluonnon tila on herättänyt huolta myös suomalaisessa ympäristöhallinnossa. Useat erityyppiset niityt sekä hakamaat ja metsälaitumet luokitellaan perinnebiotoopeiksi eli perinteisen karjatalouden käytäntöjen synnyttämiksi ympäristöiksi, joita ovat muovanneet varsinkin karjan laidunnus ja heinän niittäminen karjan talvirehuksi. Perinnebiotooppien määrä alkoi huvia jo 1880-luvulla, mutta katoaminen kiihtyi erityisesti 1960-luvulta alkaen maatalouden muutosten myötä. Pellonraivaus, metsittäminen, laidunnuksen ja niiton loppumista seurannut umpeenkasvu sekä rakentaminen ovat jo pitkälti hävittäneet nämä ympäristöt, ja nykyään useimmat perinnebiotoopit sijoitetaan uhanalaisuusluokituksissa kaikkein korkeimpaan eli ”äärimmäisen uhanalaisten” luontotyyppien kategoriaan. (Lehtomaa ym. 2018; ks. myös Huhta 2021.) Niittyjen pinta-alan on sanottu pudonneen Suomessa yhteen prosenttiin siitä, mitä se 1800-luvun lopulla oli (esim. Telkänranta 2008, 154).

Uhanalaisuudesta huolimatta perinne-

biotoopit ja niistä riippuvainen lajisto eivät ole julkisessa luonnonsuojeludebatissa yleensä saaneet kovin paljon tilaa. Kun ympäristöpolitiikassa 1990-luvulta asti painottuneita kansainvälisiä teemoja – kuten luonnon monimuotoisuuden hupenemista ja ilmastonmuutosta – on tulkittu kansallisesta näkökulmasta, huomio on Suomessa kohdistunut erityisesti metsiin (Räsänen & Schönach & Kaarkoski 2021, 433–434), ja metsien käyttö onkin usein noussut kiistojen kohteeksi (ks. esim. Rannikko 1994). Metsillä on ollut keskeinen rooli myös Suomen ja suomalaisen kansakunnan konstruoimisen prosesseissa. Suhteellisen nuorten pohjoisten kansallismainosten, kuten Suomen ja Norjan, on tulkittu rakentaneen identiteettiään ”alkuperäisen luonnon” varaan; siinä missä vuonot ja vuoret ovat saaneet symboloida Norjaa, Suomessa kansallisena tunnuskuvana on toiminut metsä- ja järviluonto (Haila 2012, 34; ks. myös Konttinen 2001, 227; Lukkariinen 2004, 38; Häyrynen 2005, 17; Mäkelä & Linkola 2024; Ridanpää 2024). Esimerkiksi 1800-luvun suomalaisessa kirjallisuudessa isänmaahan yhdistynyt luonto oli aluksi runoilija Johan Ludvig Runebergin sisäsuomalaisista järvimaisemista, jonka rinnalle Elias Lönnrotin *Kalevalan* myötä tulivat Karjalan erämaat (Lassila 2000, 83).

Metsiäkin voi osin pitää ihmistoiminnan – menneisyydessä varsinkin kaskeamisen, tervanpolton ja karjan laidunnuksen – jo pitkään muovaamana kulttuurimaisemana (Linkola 1987), ja metsätalouden nousun myötä ne alettiin nähdä kansakunnan vaurastumisen keskeisenä resurssina. Metsistä on kuitenkin

etsitty myös ”koskematonta” luontoa. Luonnontilaisen metsän kuvaaminen kiinnosti taiteilijoita erityisesti 1800–1900-lukujen vaihteessa, ja se nousi uudelleen suosioon 1970-luvun alussa voimistuneen ympäristönsuojeluaatteen myötä (ks. Lukkarinen 2004; Lintonen 2011; Vallius 2013). Nykypäivän Suomessa metsän on katsottu symboloivan muinaisuutta ja ikaikaisuutta (Haapoja-Mäkelä 2019, 105; ks. myös Mäkelä & Linkola 2024, 367–370), kun taas avoimet niittymaisemat yhdistyvät ajallisesti läheisempään agraariin menneisyyteen ja kulttuuriympäristöön. Suomalaisen maisemakuvauksen traditiossa niitä on kuvattu pastoraali-idyllin mukaisina lempeinä, kauniina ja kesäisinä maisemina (Vallius 2013, 383).

Vaikka niityt on liitetty agraarin menneisyyden elinkeinoihin, niiden lajisto ei ole voinut syntyä sinä evoluution näkökulmasta suhteellisen lyhyenä aikana, jolloin ihmiset ovat harjoittaneet karjataloutta. Niityille ja laitumille tyypillistä lajistoa on selitetty sillä, että luonnossa on aina ollut avoimia kasvupaikkoja esimerkiksi rannoilla, kallioilla, paloaukeilla ja myrskyaukoilla (Huhta 2021, 19–21), mutta myös teoriolla pleistoseenikauden suurista kasvinsyöjistä, jotka muovasivat myös pohjoisista alueista Afrikan savanneja muistuttavia avoimia ja puoliavoimia ympäristöjä. Luonnonvaraisen megafaunan kuoltua sukupuuttoon näissä ympäristöissä syntynyt kasvi-, sieni- ja pieneläinlajisto on teorian mukaan kyennyt sinnittelemään nykypäivään asti karjatalouden turvin. (Ks. Andersson & Appelqvist 1990; Vera 2000; Lindgren 2000, 25–28; Huhta 2021, 16–19.)

Tähän oletukseen tukeutuu myös Suomen Luonnon Villiinnytyshdistys. Keväällä 2024 *Helsingin Sanomissa* käytiin keskustelua perinnebiotooppien säilyttämisestä, ja yhdessä julkaistussa mielipidekirjoituksessa kyseenalaistettiin perinneympäristöjen hoitamisen tarpeellisuus sillä perusteella, että niiden hoito on kallista eivätkä ne ole ”alkuperäistä luontoamme vaan ihmisen toiminnan aiheuttamia” (Savolainen 2024). Tämän jälkeen villiinnytyshdistyksen puheenjohtaja totesi omassa mielipidekirjoituksessaan Suomen niittyjen lajiston olevan perua ihmisen Eurooppaan saapumista edeltäneeltä ajalta. Nykyään niittyjen ylläpito edellyttää aktiivista hoitoa – niittoa ja kotieläinten laidunnusta – ja vaatii siten resursseja, mutta kirjoituksen mukaan vaihtoehtona voisi olla ”se alkuperäinen tapa eli luonnonvaraiset laiduntajat”. (Tuominen 2024; ks. myös SLVY b; d; Tuominen 2018; Valkila 2018.)

Yhdistyksen verkkosivuilla julkaistuissa kirjoituksissa maiseman alkuperäiseksi tai luonnolliseksi muodoksi määrittäytykin niittyjen ja metsien mosaiikki. Tällaisen luontotyypin todetaan olleen Euroopassa yleinen ennen vapaiden eläinlaumojen häviämistä ja maanviljelyn leviämistä (Tuominen 2018; SLVY a). Yhdistyksen varapuheenjohtajan Joni Valkilan mukaan ilman ihmistä se luultavasti vallitsisi myös Suomessa:

Jos ihmistä ei olisi, Suomea asuttaisivat nyt todennäköisesti mammutit, biisonit, alkuhärät, villihevoset, villasarvikuonot ja vähän nykyisiä suuremmat suurpedot. Eläimistön lisäksi maisema olisi Suomessa hyvin erilainen. Jos täällä olisi

paljon suuria kasvinsyöjiä ja petoja, maisema olisi todennäköisesti **erilaisten alueiden mosaiikkia**, jossa kasvillisuudeltaan avonaiset, savannimaisen puoliavonaiset ja umpeen kasvaneet alueet vaihtelevat. (Valkila 2018, korostus alkuperäinen.)

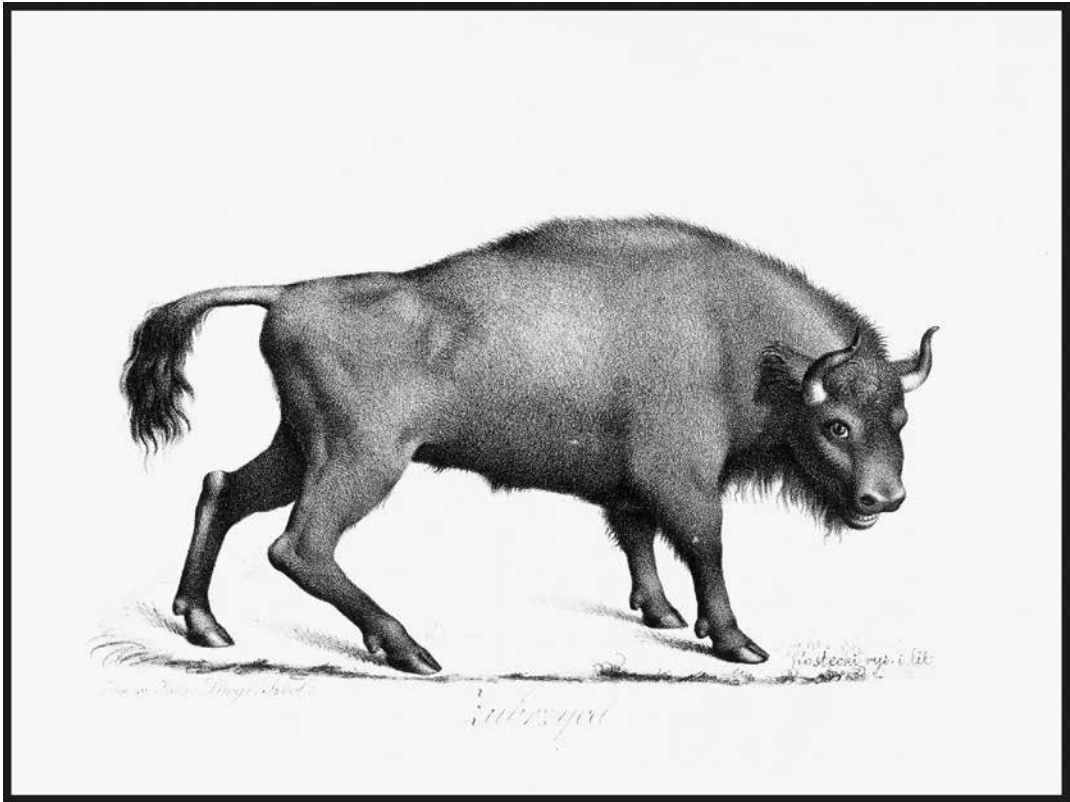
Villiinnytsyhdistyksen diskurssissa erilaisiin luonto- ja maisematyyppeihin perinteisesti liitetyt merkitykset siis kääntyvät osin päinvastaisiksi. Kulttuurin piiriin yleensä yhdistetty ja kansallisessa maisemakuvastossa idyllisen lempeänä ja rauhallisena esitetty niitymaisema saa villeyden ja alkuperäisyyden merkityksiä – siitä tulee yhtä alkuperäinen kuin ikiaikaisena pidetty metsä.

Vieraat lajit?

Niittyjen säilyttäminen kytkeytyy Suomen Luonnon Villiinnytsyhdistyksen diskurssissa erottamattomasti villoihin laiduneläimiin – erityisesti visentteihin ja hevosiin, jotka yhdistys on nostanut esiin lajeina, joiden avulla ”niityt pärjäisivät ilman jatkuvaa hoitoa ja niittämistä” (SLVYb). Jos villi niityluonto onkin kansalliselle kuvastolle vieras, mielikuva luonnonvaraisista biioneista Suomessa lienee vielä vieraampi. Kuten olen edellä todennut, yhdistyksen perustamista seuranneessa *Hel-singin Sanomien* uutisjutussa (Karala 2018) nostettiin esiin kysymys siitä, tulkittaisiinko visentti ja villihevonon Suomessa vieraslajeiksi. Kysymykseen ei jutussa suoraan vastata, mutta siinä lainatut asiantuntijakommentit tuottavat käsitystä siitä, että eläinten siirtois-

tutusten toteuttaminen voisi edellyttää asian käsittelemistä ja lajien statuksen ratkaisemista. Vieraslajikysymys saattaakin osin selittää joidenkin luonnonsuojelun auktoriteettien varauksellista suhtautumista villiinnytsyhdistyksen tavoitteisiin.

Vieraslajilla tarkoitetaan ympäristöhallinnon diskurssissa eliölajia, joka on ihmisen myötävaikutuksella levinnyt alueelle, jolle se ei olisi ilman ihmistä vielä päätynyt (esim. Vieraslajit.fi). Määritelmätasolla olennaista on ”luontaisten leviämisseiden” kuten mantee-reen, meren tai vuoriston ylittäminen, mutta biomaantieteellisten rajojen määrittely ei aina ole yksinkertaista (Pereyra 2019, 375), ja käytännössä vieraslajeihin liittyvä sääntely perustuu poliittisiin rajoihin (ks. myös Essl ym. 2018, 497). Esimerkiksi suomalaisessa populaarissa luonnonsuojelupuheessa vieraslajien ”vieraudessa” on kyse nimenomaan suhteesta kansallisiin rajoihin: vieraslajeista on tavallista todeta, etteivät ne ”kuulu Suomen luontoon” (ks. myös Uusitalo & Suomalainen 2023). Alkuperäisten (*native*) ja vieraiden (*alien*) lajien dikotomian alkuperää onkin jäljitetty 1800-luvulla Britanniassa ja Saksassa kehittyneeseen kansalliseen ajatteluun (Chew & Hamilton 2011, 37–38; Anton-sich 2021, 303–304). Vaikka vieraslajin käsite pohjautuu jo 1800-luvun puolivälissä kehitettyyn kasvien luokittelujärjestelmään, vasta eläintieteilijä Charles Eltonin teos *The Ecology of Invasions by Animals and Plants* (1958) esitti vieraslajit ongelmana ja johti invaasiobiologian tieteenalan syntymiseen. Tiedeyhteisö kiinnostui aiheesta laajemmin 1990-luvulla. (Thompson 2014, 38–42.)

Visentti eli aikoinaan suuressa osassa Eurooppaa. 1800-luvulla luonnonvaraisia biisoneita oli jäljellä ainoastaan Białowieżan metsässä Puolan ja Valko-Venäjän rajalla sekä Kaukasuksella, ja 1900-luvun alkuvuosikymmeninä nämäkin populaatiot hävisivät. Franciszek Kostecki: Żubrzyca [naarasvisentti], 1820–1829. Biblioteka Narodowa.

Niistä vieraslajeista, joiden katsotaan uhkaavan luonnon monimuotoisuutta syrjäyttämällä muita lajeja tai aiheuttavan harmetta ihmisille, käytetään käsitettä *invasive alien species*, jonka suomenkielisenä vastineena toimii *haitallinen vieraslaji*. Vaikka vain pieni

vähemmistö vieraslajeista on määritelty invasiiviseksi tai haitalliseksi, vieraslajin ja haitallisen vieraslajin käsitteet sulautuvat julkisessa diskurssissa jatkuvasti toisiinsa (ks. myös Warren 2023, 291), mikä tuottaa käsitystä kaikkien vieraslajien haitallisuudesta. Vieraslajien

päästäminen ympäristöön on myös lähtökohdaisesti kiellettyä, joskin tästä säännöstä on lukuisia poikkeuksia (ks. Laki vieraslajeista aiheutuvien riskien hallinnasta). Biologienkin keskuudessa on tavallista ajatella, että vieraslajista voi aina olla haittaa, ellei lajia ole erikseen todettu harmittomaksi (Warren 2023, 301), vaikka suojeltavien alkuperäislajien ja torjuttavien vieraslajien dikotomiaa onkin myös problematisoitu.⁸

Villiinnyttämisessä lajien ekologisten vaikutusten voidaan ajatella olevan niiden alkupe-
rää tärkeämpiä (ks. Lorimer & Driessen 2016, 643). Koska eliölaajien jakaminen alkuperäisiin ja vieraisiin kuitenkin on olennainen osa suojelubiologiaa ja ennallistamiskologiaa (Antonsich 2023, 304) ja ympäristölainsäädännön kautta vaikuttaa villiinnyttämishankkeidenkin toteuttamismahdollisuuksiin (ks. Pettorelli ym. 2018; Trouwborst 2021), myös Suomen Luonnon Villiinnytyshdistyksen on legitimoitava tavoitteitaan sen määrittämällä ehdoilla. Yhdistys nostaakin vieraslajiteeman esiin Usein kysytyt kysymykset-sivullaan. Verkkosivulla kysytään, ovatko visentti ja villihevon vieraslajeja Suomessa, ja vastauksessa nämä lajit määritellään vieraslajien sijaan tulokaslajeiksi:

Vieraslajit ovat lajeja, jotka ovat levinneet luontaiselta levinneisyysalueeltaan uudelle alueelle ihmisen mukana joko tahattomasti tai tarkoituksella. Vieraslaji on ihmisen myötävaikutuksella ylittänyt luontaiset leviämiseesteet, kuten manteeren, meren tai vuoriston. Tulokaslajit puolestaan tulevat maahamme omin voimin luonnollisesti leviämällä. – – Visentti ja villihevos

alkuperäiset levinneisyysalueet ovat varmuudella ulottuneet Ruotsiin ja Viroon, joidenkin lähteiden mukaan visentti luita on löytynyt myös Karjalan kannakselta. – – Ei siis ole perusteltua kutsua näitä lajeja vieraslajeiksi, vaan ne olisivat tulokaslajeja Suomen luonnossa. (SLVY d.)

Sivulla mainittuja visentti luita käsitellään tarkemmin eläintieteilijä Heidi Kinnusen (2018) yhdistyksen sivustolla julkaisemassa blogikirjoituksessa. Kannaksen kadonneet luut-kirjoituksen mukaan Suomen joukot löysivät jatkosodan aikana Syväriltä, Podporožjen voimalaitoksen toimistorakennuksesta luita, jotka myöhemmin tunnistettiin visentti luiksi (ks. myös Kalela & Salmi 1944). Viittaukset Karjalan kannakseen tuottavat käsitystä visentti yhteydestä historialliseen Suomeen. Vaikka luiden löytöpaikaksi mainittu Podporožje tosiasiaa sijaitsee Laatokan itäpuolella eikä se ole koskaan kuulunut Suomeen, visentti ja hevosen muinaiset levinneisyysalueet Suomen rajojen läheisyydessä joka tapauksessa perustelevat yhdistyksen argumentaatiossa sitä, että nämä lajit voisivat Suomessa olla vieraslajien sijaan ”tulokaslajeja”.

Tulokaslajien status on lain edessä toisenlainen kuin vieraslajien: ne ovat luonnonsuojelulain nojalla rauhoitettuja, ellei niitä ole luokiteltu riistalajeiksi. Vieras- ja tulokaslajien välinen eronteko on tullut esiin julkisessa keskustelussa esimerkiksi Suomen ensimmäisen kultasakaalihavainnon yhteydessä. Eduskunnan maa- ja metsätalousvaliokunnan puheenjohtaja Anne Kalmari piti kultasakaalia vieraslajina ja vaati sen poistamista Suomesta, mutta koska havaitun eläimen oletettiin

siirtyneen Suomeen ”omin jaloin”, maa- ja metsätalousministeriön ja Suomen luonnon-suojeluliiton edustajat katsoivat, että kyse oli rauhoitetusta tulokaslajista (ks. esim. Mäkiperä 2019). Villiinnytyshdistyksen argumentaatio näyttää nojaavan siihen, että myös visentti ja hevonen olisivat voineet omin jaloin levitä Suomeen lähialueilta, jotka yhdistys määrittelee niiden alkuperäiseen levinneisyysalueeseen kuuluviksi (SLVY d).⁹

Vieraslajipuhe pohjautuu käsityksiin siitä, että eliölajit *kuuluvat* tiettyihin paikkoihin ja että tämä kuuluminen merkitsee samalla moraalista oikeutta näissä paikoissa olemiseen (Chew & Hamilton 2011, 41; Thompson 2014, 41–42). Myös Suomen Luonnon Villiinnytyshdistys (2018) käyttää kuuluminen käsitettä lehdistötiedotteessaan, jonka mukaan ”visentti ja villihevoslajit kuuluisivat Suomen luontoon siinä mielessä, että näitä lajeja todennäköisesti olisi Suomessa, jos ihmisen toiminta ei olisi syrjäyttänyt niitä Euroopan laajuisesti”. Tämän voi tulkita soveltavan vieraslajipuheen sisäistä logiikkaa käänteisesti: ympäristöhallinnon diskurssissa ainoastaan ihmisen myötävaikutuksella levinneet lajit katsotaan vieraslajeiksi eli juuri ihmisen toiminta tekee lajista vieraslajin, mutta lehdistötiedotteessa ihmisen toiminta näyttäytyy syynä siihen, ettei visentillä ja hevoslajeilla ole ollut mahdollisuutta levitä alueelle, jolle ne muuten kuuluisivat. Spatiaalisen paikan lisäksi kuuluminen voi viitata myös lajien paikkaan osana abstraktimpaa ”luonnon järjestelmää” (ks. Herlin 2024), sillä villiinnyttämisajattelussa suurten eläinten, jotka luonnosta nyt pitkäl-

ti puuttuvat, oletetaan olevan ”oleellinen osa ehjää ekosysteemiä” (SLVY a).

Vaikka villiinnytyshdistys määrittelee visenttin ja villihevososen Suomessa tulokaslajeiksi ja siten neuvottelee niiden statuksesta ympäristöhallinnon piirissä vakiintuneen kategorisointitavan kehyksessä, villiinnyttämisajattelun voi tulkita poikkeavan niistä taustaoletuksista, joiden varaan nykyinen vieraslajipuhe on rakentunut. Kuten maantieteilijä Charles Warren (2023, 289) on todennut, termit *native* ja *alien* ovat intuitiivisesti ilmeisiä, mutta niiden täsmälliset määritelmät ovat hämäriä. Lajit ovat alkuperäisiä tai vieraita vain suhteessa tiettyyn alueeseen ja tiettyyn aikaan, joten tilallisten ja ajallisten rajojen konstruoimisen tavat vaikuttavat ratkaisevasti siihen, mihin kategorioihin lajit luokittelussa asettuvat. Seuraavaksi tarkastelen kansallisuuden ja luonnon kytköksiä sekä sitä, miten villiinnytyshdistyksen tavat konstruoida tilallisuutta ja ajallisuutta implisiittisesti haastavat ymmärrystä kansallisista luonnoista.

Kansallinen ja eurooppalainen luonto

Luonnon ja kansakunnan välisen yhteyden on katsottu syntyneen jo 1700-luvun lopun saksalaisessa romantiikassa, jossa kansakunta nähtiin luonnollisena ja omaan alueeseensa orgaanisesti juurtuneena (Antonsich 2021, 305–306), mutta se vahvistui 1800-luvun ku- luessa, kun nationalismi kehittyi Euroopassa merkittäväksi poliittiseksi voimaksi. Suomessa isänmaa ja luonto yhdistyivät jo Johan Ludvig

Runebergin tuotannossa: kirjallisuudentutkija Pertti Lassilan (2000) mukaan Runebergin runossa ylioppilaan silmien edessä avautuva maisema on suomalaisille annettu pyhä maa. Osin samaan traditioon kiinnittynyt Zacharias Topelius katsoi isänmaanrakkautta edellyttävän rakkautta luontoon ja ilmenevän sen kautta. Topeliukselle ”Suomen luonto on sellainen kuin on siksi, että se on suomalaisille paras mahdollinen luonto” (Lassila 2020/2011, 229). Topelius teki eron suomalaisen ja ruotsalaisen luonnon välille: Ruotsin luonnon voima tavoittelee korkeuksia ja kannustaa toimintaan, kun taas Suomen luonnon voima kätkeytyy syvyyteen, vaikuttaa sisäänpäin ja kannustaa mietiskelyyn (Lassila 2000, 76; ks. Topelius 1904). Kuvataiteessa korkealta katsottu metsäinen järvimaisema vakiintui isänmaan representaatioksi. Tämän tradition varhaisia edustajia oli Ferdinand von Wrightin *Näköala Haminalahdelta* -maalaukseen (1853), jota Topelius luonnehti *Maamme*-laulun uudeksi säkeistöksi (Lukkarinen 2004, 48).

Luonto ja kansakunta yhdistettiin toisiinsa myös esimerkiksi Ruotsissa, jossa nationalismi muuttui aatehistorioitsija Gunnar Brobergin mukaan vuoden 1890 tienoilla historiallisesti suuntautuneesta ”luontonalismiksi”. Luontonalismin (*naturalism*) käsitteellä on Ruotsissa viitattu useisiin toisiinsa kytkeytyviin kehityskulkuihin. Autenttinen ruotsalaisuus pyrittiin ankkuroimaan maahan ja biologiaan, luonnon resursseja hyödynnettiin aiempaa tehokkaammin ja toisaalta luonnon – kansakunnan synnyttäjän – arvostuksen kasvaminen johti luonto-

turismiin sekä luonnonsuojeluyhdistysten ja kansallispuistojen perustamiseen. (Broberg 1993, 179–180; Thurfjell 2020, 156–161; ks. myös Löfgren 1993; Christensson 2002.)

Näitä 1800-luvun loppupuolella ja 1900-luvun alkupuolella kehittyneitä luonnon ja kansakunnan välisiä kytköksiä on luonnehdittu luonnon kansallistamiseksi ja kansakunnan luonnollistamiseksi. Maantieteilijä Marco Antonsichin (2021) mukaan kyse on kahdesta erillisestä mutta toisiinsa liittyvästä prosessista: yhtäältä kansakunta projisoidaan luontoon ja luontoa jäsennetään kansallisen ajattelun mukaisesti, ja toisaalta luonnon kautta kansakunnalle itselleen annetaan ontologinen status. Nämä yhteydet olivat erityisen vahvoja natsi-ideologiassa (ks. esim. Uekoetter 2006) ja ne ovat osa myös nykypäivän radikaalioikeistolaisia nativistisia liikkeitä ja niin kutsuttua ekonationalismia (ks. Aronczyk 2024; Bryant & Farrell 2024). Luonnon kansallinen kehystäminen on yhä tavallista myös valtavirran ympäristöajattelussa, vaikka ympäristöarvot voivatkin – lähinnä vauriissa länsimaissa yhteiskunnissa (Nakai 2024) – yhdistyä liberaaliin vasemmistolaisuuteen, jolle nationalismi on suhteellisen vierasta. Tulkitseen eräänlaisen ”banaalin nationalismin” (Billig 1995) olevan läsnä nykyisessä populaarissa luonnonsuojelupuheessa esimerkiksi usein toistuvina mainintoina siitä, että tietty laji kuuluu tai ei kuulu ”Suomen luontoon”.

Tätä taustaa vasten Suomen Luonnon Villiintyisyhdistyksen diskurssi erottuu jossain määrin poikkeuksellisenä. Vaikka kansalliseksi kehystetty luonto sisältyy jo yhdistyksen nimeen ja sen verkkosivuilla on joitakin ”Suomen

men luontoa” tai ”suomalaista luontoa” koskevia mainintoja, niillä toistuvat myös viittaukset ”Euroopan luontoon” tai ”eurooppalaiseen luontoon” sekä eurooppalaisiin kasvinsyöjiin tai yleisemmin eurooppalaisiin eläinlajeihin (SLVY a; c; d; Tuominen 2018). Esimerkiksi Mistä on kyse -sivun mukaan ”[y]hä suurempi joukko ihmisiä sekä Suomessa, että muualla maailmassa, haluaa kokea aidon ja alkuperäisen eurooppalaisen villin luonnon” (SLVY a).

Tulkitsen sivuston tuottavan monoliittisen ”Euroopan luonnon” konstruktioita, jonka osaksi Suomikin yhdistyksen diskurssissa asettuu. Tämä poikkeaa paitsi yleisestä kansallisen ajattelun mukaisesta maailman jäsentämisen tavasta, myös tavoista puhua Suomesta pohjoisena ja perifeerisenä maana. Villiinnytyshdistyksen diskurssissa Suomen pohjoinen erityisyys ei korostu, vaikka yhdistys toteaaakin Suomessa olevan ”jo valmiiksi villiä luontoa ja suuria villieläimiä” (SLVY a). Siinä missä luonnon viljeily on Euroopassa ja Pohjois-Amerikassa usein yhdistetty toiseutettuun pohjoiseen (ks. esim. Keskitalo 2002, 304–316), villiinnytyshdistys esittää villimmän huomisen mahdollisuuden ennen kaikkea yleiseurooppalaisessa kehyksessä: ”eurooppalainen villi luonto” suurikokoisine eurooppalaisine kasvinsyöjineen voisi toteutua tulevaisuuden Suomessa.

Villiinnyttämisajattelun voi tulkita kyseenalaistavan kansallisia rajoja myös ajallisuuden kautta. Antonsichin (2021, 305) mukaan kansallinen ajattelu vaikuttaa luonnon luokittelun tapaan sekä tilallisesti että ajallisesti, sillä käsitys ”alkuperäisestä” luonnosta yhdistyy useissa tapauksissa narratiiviin kansakun-

nan historiallisesta alkuperästä: Amerikassa alkuperäisinä pidetään eliölajeja, jotka olivat paikalla ennen Kolumbuksen tuloa, Australiassa taas ensimmäisen rangaistussiirtolan perustamista edeltäneitä lajeja. Vaikka paikalliset ihmiset olivat vaikuttaneet luontoon jo aiemmin, alkuperäisten ja vieraiden lajien dikotomian kannalta ratkaisevaa on siis vasta eurooppalaisten saapuminen (Chew & Hamilton 2011, 41). Villiinnyttämisajattelussa historialliset vertailukohtat taas sijoittuvat yleensä tuhansien vuosien taakse. Suomen Luonnon Villiinnytyshdistys viittaa sivustollaan jääkauden päättymiseen, jolloin ihmiset levittäytyivät Eurooppaan ja monet suuret eläimet kuolivat sukupuuttoon (SLVY b), ja aikaan ennen maanviljelyn leviämistä Eurooppaan (SLVY a). Kun kiintopisteenä on muualta tulleiden, etnisyydeltään määrittelemättömien ensimmäisten ihmisten saapumista edeltänyt aika, nationalistiselle ajattelulle tyypillinen luonnon ja kansakunnan yhteys katkeaa (ks. myös Lorimer & Driessen 2016, 643).

Luonnon uudet tulkinnat

Tässä artikkelissa olen tarkastellut villiinnytyshdistyksen puheita kansallisissa kontekstissa keskittyen niihin tapoihin, joilla Suomen Luonnon Villiinnytyshdistyksen diskurssi poikkeaa vaikiintuneemmista ”Suomen luonnosta” puhumisen tavoista. Korostamalla suurikokoisten kasvinsyöjien merkitystä alkuperäisen niittyluonnon säilyttäjinä, kehystämällä luonnon eurooppalaiseksi sekä määrittelemällä visentin ja villihevososen eurooppalaisiksi lajeiksi,

jotka Suomessa olisivat vieraslajien sijaan tulokaslajeja, yhdistys tuottaa käsitystä näiden lajien edustajien mahdollisuudesta olla legitiimi osa valtionrajojen määrittämää tilaa ja sen ekosysteemejä. Tulkitsenkin yhdistyksen neuvottelevan alkuperäisestä luonnosta ja luontoon kuulumisesta tavalla, joka tukee sen tavoitetta perustaa Suomeen visenttien ja hevosten laiduntamia villiinnyttysalueita. Suuret villieläimet esitetään vastauksena ekologisiin ongelmiin, maaseudun elinkeinoelämän tarpeisiin ja ihmisten villin luonnon kaipuuseen, ja samalla niiden tuominen Suomeen näyttäytyä mahdollisuutena palauttaa jotakin kauan sitten kadotetusta alkuperäisyydestä.

Tuhansien vuosien takaisen menneisyyden ohella villiinnyttäminen suuntautuu tulevaisuuteen, jossa luonnon autonomian ajatellaan avaavan mahdollisuuksia myös jollekin uudelle ja ennakoimattomalle. Villiinnyttämisen onkin esitetty edellyttävän tai merkitsevän paradigmanmuutosta ihmisten ja luonnon välisessä suhteessa (Carver ym. 2021, 1890; De Vroey 2024). Villimmän tulevaisuuden visioihin sisällytetään usein ajatus syvemmän luontoyhteyden löytämisestä, ja Suomen Luonnon Villiinnyttisyhdistyksen tuo esiin villin luonnon ihmisille tarjotavia kokemuksia. Niinpä villiinnyttyspuhe antaa ymmärtää, että toisenlainen tulevaisuus olisi mahdollinen myös ihmisille.

Villiinnyttämisajattelun piirissä kerrotaan siis sekä menneisyyttä että tulevaisuutta toisin. Uudet tulkinnat ovat väistämättä kiistelyjä, sillä villiinnyttäminen voi näyttäytyä uhkana nykyisille ekosysteemeille, totutuille maankäyttömuodoille, ihmisten paikka- ja

ympäristösuhteille sekä vakiintuneille luonnon merkityksellistämisen tavoille. Villiinnyttämistavoitteet tuonevat Suomessakin paitsi uusia näköaloja, myös uusia jännitteitä niihin keskusteluihin ja kamppailuihin, joita luonnon hyödyntämisestä, suojelemisesta ja ennallistamisesta käydään.

VIITTEET

- 1 Artikkelin kirjoittamista ovat rahoittaneet Koneen Säätiö sekä Olga ja Vilho Linnamon Säätiö. Kiitän Kalevalaseuran vuosikirjan toimittajia ja anonyymeja vertaisarvioijia artikkelin käsikirjoitusta koskevista kommentteista.
- 2 Esimerkiksi metsäpeuran ja euroopanmajavan palautusistutuksia voisi pitää villiinnyttämisenä, vaikka tätä termiä ei olekaan niiden yhteydessä käytetty. Yhtymäkohtia villiinnyttämiseen on ollut myös Villi vyöhyke -yhdistyksen ja Osuuskunta Lumimuutoksen toiminnalla (ks. Villi vyöhyke; Lumimuutos Osuuskunta). Hiljattain villiinnyttämisestä on puhunut WWF Suomi (2024), jonka toukokuussa 2024 käynnistämä Ala villiksi -kampanja kannustaa ”antamaan tilaa luonnolle pihamailla ja parvekkeilla” esimerkiksi vaalimalla niittykasvillisuutta ja pölyttäjiä hyödyllisiä kukkia. Kampanjaan osallistuvat ilmoittavat ”villiinnyttämänsä” pinta-alat neliömetreinä WWF:lle.
- 3 Käytän Suomen Luonnon Villiinnyttisyhdistyksestä lähdeviitteissä lyhennettä SLVY.
- 4 ”Erämaa” ei välttämättä ole *wilderness*-käsitteen täsmällinen vastine, sillä se on historiallisesti merkinnyt metsästyksen ja kalastuksen käytettyä nautinta-aluetta eikä siis ole *wilderness*-termin tavoin viitannut johonkin ihmisyyhteisön ulkopuolella olevaan. Modernisoituvan

- Suomen säätyläisten ja lukeneiston piirissä ”erämaa” alkoi kuitenkin saada samankaltaisia merkityksiä kuin *wilderness* (Lintonen 2011, 136, 139).
- 5 Villiinnyttämisen eri merkityksistä ekologiassa ks. Jørgensen 2015; Lorimer ym. 2015; Lorimer & Driessen 2016, 646–647.
  - 6 Villeyden käsitteestä ks. myös Cronon 1996, 24–25; Chapman 2006; Deary & Warren 2017; Ward 2019.
  - 7 Tunnetuin esimerkki eläinten palauttamisen seurauksista lienee Yellowstonen kansallispuisto, jonne 1990-luvulla siirrettyjen susien on tulkittu vaikuttaneen jopa jokien muotoon ja virtaukseen, kun saaliseläinten määrän vähentyminen ja niiden käyttäytymisessä tapahtuneet muutokset ovat lisänneet jokivarsien puustoisuutta ja vähentäneet eroosiota (Monbiot 2014, 84–86; ks. myös Beschta & Ripple 2016; villiinnyttämiskokeilujen tutkimuksesta ks. Svenning ym. 2016).
  - 8 Aluksi kritiikkiä esittivät lähinnä ympäristöfilosofit ja yhteiskuntatieteilijät, mutta nytemmin vieraslajipuhetta on jossain määrin kyseenalaistettu myös biologian piirissä (Warren 2023, 288–289; ks. myös Chew & Hamilton 2011, 36). Keskustelussa on tuotu esiin vieraslajien hyötyjä (esim. Davis ym. 2011; Pearce 2015), pyritty kehittämään uutta luokittelujärjestelmää, jossa lajit eivät jakautuisi alkuperäisiin ja vieraslajeihin binäärisesti vaan asteittain (Lemoine & Svenning 2022), tai pidetty koko luokittelua keinotekoisena ja hyödyttömänä (esim. Chew & Hamilton 2011; Thompson 2014).
  - 9 Alkuperäisen levinneisyysalueen määrittelyn ja staattisesti ymmärretyn levinneisyysalueen käsitteen ongelmista ks. Pereyra 2019.

AINEISTO

- Kinnunen, Heidi 2018. Kannaksen kadonneet luut. Suomen Luonnon Villiinnytsyhdistyksen blogi 16.9.2018. <https://villiinnyts.fi/2018/09/16/kadonneet-luut/> (Luettu toukokuussa 2025.)
- Suomen Luonnon Villiinnytsyhdistys a. Mistä on kyse. <https://villiinnyts.fi/about/> (Luettu toukokuussa 2025.)
- Suomen Luonnon Villiinnytsyhdistys b. Suomen Luonnon Villiinnytsyhdistys ry. <https://villiinnyts.fi/> (Luettu toukokuussa 2025.)
- Suomen Luonnon Villiinnytsyhdistys c. Tavoitteet. <https://villiinnyts.fi/tavoitteet/> (Luettu toukokuussa 2025.)
- Suomen Luonnon Villiinnytsyhdistys d. Usein kysytyt kysymykset. <https://villiinnyts.fi/usein-kysytyt-kysymykset/> (Luettu toukokuussa 2025.)
- Suomen Luonnon Villiinnytsyhdistys 2018. Uusi luontojärjestö Rewilding Finland on perustettu. Lehdistöiedote 4.1.2018. <https://villiinnyts.fi/2018/01/01/lehdistotiedote-yhdistys-perustetaan/> (Luettu toukokuussa 2025.)
- Tuominen, Aino 2018. Kukkaniittyjen kuninkaat. Suomen Luonnon Villiinnytsyhdistyksen blogi 14.4.2018. <https://villiinnyts.fi/2018/04/14/kukkaniittyjen-kuninkaat/> (Luettu toukokuussa 2025.)
- Tuominen, Aino 2024. Perinneympäristöjen hoidosta ei saa luopua. Lukijan mielipide, *Helsingin Sanomat* 18.4.2024, B 10.
- Valkila, Joni 2018. Suuret eläimet tulisi palauttaa Suomen luontoon. Suomen Luonnon Villiinnytsyhdistyksen blogi 2.1.2018. <https://villiinnyts.fi/2018/01/02/megafauna/> (Luettu toukokuussa 2025.)

KIRJALLISUUS

- Andersson, Leif & Appelqvist, Thomas 1990. Istidens stora växtätare utformade de nemoral och boreonemorala ekosystemen. En hypotes med konsekvenser för naturvården. *Svensk Botanisk Tidskrift* 84(6), 355–368.
- Angermeier, Paul 2000. The Natural Imperative for Biological Conservation. *Conservation Biology* 14(2), 373–381. <https://doi.org/10.1046/j.1523-1739.2000.98362.x>
- Antonsich, Marco 2021. Natives and aliens: Who and what belongs in nature and in the nation? *Area* 53(2), 303–310. <https://doi.org/10.1111/area.12679>
- Aplet, Gregory H. & Cole, David N. 2010. The Trouble with Naturalness: Rethinking Park and Wilderness Goals. Teoksessa David N. Cole & Laurie Yung (toim.), *Beyond Naturalness. Rethinking Park and Wilderness Stewardship in an Era of Rapid Change*. Washington, Island Press, 12–29.
- Aronczyk, Melissa 2024. Branding the nation in the era of climate crisis: Eco-nationalism and the promotion of green national sovereignty. *Nations and Nationalism* 30(1), 25–38. <https://doi.org/10.1111/nana.12942>
- Bekoff, Marc 2014. *Rewilding Our Hearts. Building Pathways of Compassion and Coexistence*. Novato, New World Library.
- Beschta, Robert L. & Ripple, William J. 2016. Riparian vegetation recovery in Yellowstone: The first two decades after wolf reintroduction. *Biological Conservation* 198, 93–103. <https://doi.org/10.1016/j.biocon.2016.03.031>
- Billig, Michael 1995. *Banal Nationalism*. London, Thousand Oaks & New Delhi, Sage Publications.
- Bone, John 2018. Rediscovering the ‘Noble Savage’. The Rewilding Movement and the Re-Enchantment of the Scottish Highlands. *Scottish Affairs* 27(4), 465–485. <https://doi.org/10.3366/scot.2018.0258>
- Borg, Pekka 2008. *Monimuotoisuuden aika. Luonnonnähtävyyksistä Naturaan*. Suomen Ympäristösuunnittelu Oy.
- Botkin, Daniel B. 1990. *Discordant Harmonies. A New Ecology for the Twenty-First Century*. Oxford, Oxford University Press.
- Broberg, Gunnar 1993. När svenskarna uppfann Sverige. Anteckningar till ett hundraårsjubileum. Teoksessa Gunnar Broberg, Ulla Wikander & Klas Åmark (toim.), *Tänka, tycka, tro. Svensk historia underifrån*. Stockholm, Ordfronts förlag, 171–196.
- Bryant, Jesse Callahan & Farrell, Justin 2024. Conservatism, the Far Right, and the Environment. *Annual Review of Sociology* 50, 273–296. <https://doi.org/10.1146/annurev-soc-083023-035225>
- Büscher, Bram & Fletcher, Robert 2020. *The Conservation Revolution. Radical Ideas for Saving Nature beyond the Anthropocene*. London & New York, Verso.
- Carver, Steve ja 32 muuta 2021. Guiding principles for rewilding. *Conservation Biology* 35, 1882–1893. <https://doi.org/10.1111/cobi.13730>
- Chapman, Robert L. 2006. Ecological Restoration Restored. *Environmental Values* 15(4), 463–478. <https://doi.org/10.3197/096327106779116096>
- Chew, Matthew K. & Hamilton, Andrew L. 2010. The Rise and Fall of Biotic Nativeness: A Historical Perspective. Teoksessa David M. Richardson (toim.), *Fifty Years of Invasion Ecology. The Legacy of Charles Elton*. Blackwell Publishing Ltd., 35–47.
- Christensson, Jakob 2002. *Landskapet i våra hjärtan. En essä om svenskars naturumgänge och identitetssökande*. Lund, Historiska Media.
- Cole, David N. ja 15 muuta 2008. Naturalness and Beyond: Protected Area Stewardship in an Era

- of Global Environmental Change. *The George Wright Forum* 25(1), 36–56.
- Cole, David N. & Yung, Laurie 2010. Park and Wilderness Stewardship: The Dilemma of Management Intervention. Teoksessa David N. Cole & Laurie Yung (toim.), *Beyond Naturalness. Rethinking Park and Wilderness Stewardship in an Era of Rapid Change*. Washington, Island Press, 1–11.
- Cronon, William 1996. The Trouble with Wilderness. Or, Getting Back to the Wrong Nature. *Environmental History* 1(1), 7–28.
- Davis, Mark A. ja 18 muuta. 2011. Don't judge species on their origins. *Nature* 474 (9.6.2011), 153–154.
- De Vroey, Linde 2023. Back to the Future: Retrospectivity, Recovery, and Nostalgia in Rewilding. *Environmental Ethics* 45(4), 359–380. <https://doi.org/10.5840/enviroethics202383167>
- De Vroey, Linde 2024. Rewilding as Re-Enchantment. *Religions* 15(8). <https://doi.org/10.3390/rel15081014>
- Deary, Holly & Warren, Charles R. 2017. Divergent visions of wildness and naturalness in a storied landscape: Practices and discourses of rewilding in Scotland's wild places. *Journal of Rural Studies* 54, 211–222. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2017.06.019>
- Descola, Philippe 1996. Constructing natures. Symbolic ecology and social practice. Teoksessa Philippe Descola & Gísli Pálsson (toim.), *Nature and Society. Anthropological Perspectives*. London & New York, Routledge, 82–102.
- DeSilvey, Caitlin & Bartolini, Nadia 2019. Where horses run free? Autonomy, temporality and rewilding in the Côa Valley, Portugal. *Transactions of the Institute of British Geographers* 44(1), 94–109. <https://doi.org/10.1111/tran.12251>
- Donlan, C. Josh ja 11 muuta 2006. Pleistocene Rewilding: An Optimistic Agenda for Twenty-First Century Conservation. *The American Naturalist* 168(5), 660–681. <https://doi.org/10.1086/508027>
- Donlan, C. Josh & Greene, Harry W. 2010. NLIMBY. No Lions in My Backyard. Teoksessa Marcus Hall (toim.), *Restoration and History. The Search for a Usable Environmental Past*. New York & London, Routledge, 293–305.
- Drenthen, Martin 2023. Rewilding and the ethics of place. Teoksessa Sally Hawkins, Ian Convery, Steve Carver & Rene Beyers (toim.), *Routledge Handbook of Rewilding*. London & New York, Routledge, 351–361.
- Elliott, Robert 1982. Faking Nature. *Inquiry. An Interdisciplinary Journal of Philosophy* 25(1), 81–93.
- Essl, Franz ja 14 muuta 2018. Which Taxa Are Alien? Criteria, Applications, and Uncertainties. *BioScience* 68(7), 496–509. <https://doi.org/10.1093/biosci/biy057>
- Etherington, Ben 2024. Is Rewilding Twenty-First-Century Primitivism? *Comparative Literature* 76(2), 240–259. <https://doi.org/10.1215/00104124-11052901>
- Gammon, Andrea R. 2018. The Many Meanings of Rewilding: An Introduction and the Case for a Broad Conceptualisation. *Environmental Values* 27(4), 331–350. <https://doi.org/10.3197/096327118X15251686827705>
- Haapoja-Mäkelä, Heidi 2019. Näkymiä suomalaisen muinaisuuteen: Aineeton kulttuuriperintö, kalevalaisuus, paikka ja maisema. *Terra* 131(2), 97–112.
- Haila, Yrjö 2003. 'Erämaa' ja ympäristöajattelun moniulotteisuus. Teoksessa Yrjö Haila & Ville Lähde (toim.), *Luonnon politiikka*. Tampere, Vastapaino, 174–204.
- Haila, Yrjö 2012. Genealogy of nature conservation: a political perspective. *Nature Conservation* 1, 27–52. <https://doi.org/10.3897/natureconservation.1.2107>
- Hawkins, Sally, Beyers, Rene, Carver, Steve &

- Convery, Ian 2023. Introduction. What is rewilding? Teoksessa Sally Hawkins, Ian Convery, Steve Carver & Rene Beyers (toim.), *Routledge Handbook of Rewilding*. London & New York, Routledge, 3–10.
- Helmer, Wouter, Saavedra, Deli, Sylvén, Magnus & Schepers, Frans 2015. Rewilding Europe: A New Strategy for an Old Continent. Teoksessa Henrique M. Pereira & Laetitia M. Navarro (toim.), *Rewilding European Landscapes*. SpringerOpen, 171–190.
- Herlin, Iiona 2024. Luonnon rajoja etsimässä: Mitä luontoon kuuluu ja miten luontoon pääsee? *Sananjalka* 66(1), 80–103. <https://doi.org/10.30673/sja.144506>
- Hobbs, Richard J., Hallett, Lauren M., Ehrlich, Paul R. & Mooney, Harold A. 2011. Intervention Ecology: Applying Ecological Science in the Twenty-first Century. *BioScience* 61(6), 442–450. <https://doi.org/10.1525/bio.2011.61.6.6>
- Huhta, Ari-Pekka 2021. *Opas perinnemaisemiin. Niitut, kedot, ahot ja metsälaitumet*. Tampere, Vastapaino.
- Häyrynen, Maunu 2005. *Kuvitettu maa. Suomen kansallisten maisemakuvastojen rakentuminen*. Helsinki, SKS.
- IUCN (International Union for Conservation of Nature) 2013. *Guidelines for Reintroductions and Other Conservation Translocations*. Version 1.0. Gland, IUCN Species Survival Commission.
- Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero 2016. *Diskurssianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö*. Tampere, Vastapaino.
- Jones, Kate E. 2014. From dinosaurs to dodos: who could and should we de-extinct? *Frontiers of Biogeography* 6(1), 20–24. <https://doi.org/10.21425/F5FBG19431>
- Jørgensen, Dolly 2015. Rethinking rewilding. *Geoforum* 65, 482–488. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2014.11.016>
- Kalela, Olavi & Salmi, Martti 1944. Subfossiilinen visenttilöytö Syvärin varrelta. *Luonnon Ystävä* 48, 49–52.
- Karala, Maija 2018. Suomen luonto villiksi. *Helsingin Sanomat* 14.2.2018, B 8–9.
- Keskitalo, E. C. H. 2002. *Constructing 'the Arctic'. Discourses of international region-building*. Rovaniemi, University of Lapland.
- Keulartz, Jozef 2016. Future Directions for Conservation. *Environmental Values* 25(4), 385–407. <https://doi.org/10.3197/096327116X14661540759115>
- King, S. R. B., Boyd, L., Zimmermann, W. & Kendall, B. E. 2015. Przewalski's Horse. *Equus ferus*. The IUCN Red List of Threatened Species 2015: e.T41763A97204950. <https://www.iucnredlist.org/species/41763/97204950#assessment-information>
- Komonen, Atte & Halme, Panu 2014. Luonnon ennallistaminen on käsitteenä aikansa elänyt. *Tieteessä tapahtuu* 32(5), 3–9.
- Kontinen, Riitta 2001. *Sammon takojat. Nuoren Suomen taiteilijat ja suomalaisuuden kuvat*. Helsinki, Otava.
- Kopnina, Helen N., Leadbeater, Simon R. B. & Cryer, Paul 2019. Learning to Rewild: Examining the Failed Case of the Dutch "New Wilderness" Oostvaardersplassen. *International Journal of Wilderness* 25(3).
- Laki vieraslajeista aiheutuvien riskien hallinnasta (1709/2015). <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2015/20151709>
- Lassila, Pertti 2000. *Runoilija ja rumpali. Luonnon, ihmisen ja isänmaan suhteista suomalaisen kirjallisuuden romanttisessa perinteessä*. Helsinki, SKS.
- Lassila, Pertti 2020/2011. *Metsän autuus. Luonto suomalaisessa kirjallisuudessa 1700–1950*. Helsinki, SKS.
- Lehtomaa, Leena ja 17 muuta 2018. Perinnebiotoopit. Teoksessa Tytti Kontula & Anne Raunio

- (toim.), *Suomen luontotyypien uhanalaisuus 2018. Luontotyypien punainen kirja. Osa 1 – tulokset ja arvioinnin perusteet*. Helsinki, Suomen ympäristökeskus & Ympäristöministeriö, 225–254.
- Lemoine, Rhys T. & Svenning, Jens-Christian 2022. Nativeness is not binary – a graduated terminology for native and non-native species in the Anthropocene. *Restoration Ecology* 30(8). <https://doi.org/10.1111/rec.13636>
- Lindgren, Leif 2000. *Saariston laitumet*. Suomen-tanut Tapio Heikkilä. Helsinki, Metsähallitus & Edita.
- Linkola, Martti 1987. Metsä kulttuurimaisemana. *Silva Fennica* 21(4), 362–373.
- Lintonen, Kati 2011. *Valokvallistettu luonto. I. K. Inhan tuotanto luonnon merkityksellistäjänä*. Helsinki, Helsingin yliopisto.
- Locquet, Alexandra & Carver, Steve 2023. The emergence of rewilding in Europe. Teoksessa Sally Hawkins, Ian Convery, Steve Carver & Rene Beyers (toim.), *Routledge Handbook of Rewilding*. London & New York, Routledge, 21–30.
- Lorimer, Jamie & Driessen, Clemens 2014. Wild experiments at the Oostvaardersplassen: rethinking environmentalism in the Anthropocene. *Transactions of the Institute of British Geographers* 39(2), 169–181. <https://doi.org/10.1111/tran.12030>
- Lorimer, Jamie & Driessen, Clemens 2016. From “Nazi Cows” to Cosmopolitan “Ecological Engineers”: Specifying Rewilding Through a History of Heck Cattle. *Annals of the American Association of Geographers* 106(3), 631–652. <https://doi.org/10.1080/00045608.2015.1115332>
- Lorimer, Jamie, Sandom, Chris, Jepson, Paul, Doughty, Chris, Barua, Maan & Kirby, Keith J. 2015. Rewilding: Science, Practice, and Politics. *Annual Review of Environment and Resources* 40, 39–62. <https://doi.org/10.1146/annurev-environ-102014-021406>
- Lukkarinen, Ville 2004. Kansallisen maiseman vertauskuullisuus ja ympäristön tila. Teoksessa Ville Lukkarinen & Annika Waenerberg, *Suomi-kuvasta mielenmaisemaan. Kansallismaisemat 1800- ja 1900-luvun vaihteen maalaustaiteessa*. Helsinki, SKS, 20–91.
- Lumimuutos Osuuskunta. Landscape Rewilding -ennallistamisohjelma. <http://www.lumi.fi/landscape-rewilding-ennallistamisohjelma/> (Luettu toukokuussa 2025.)
- Löfgren, Orvar 1993. Nationella arenor. Teoksessa Billy Ehn, Jonas Frykman & Orvar Löfgren, *Försvenskningen av Sverige. Det nationellas förvandlingar*. Stockholm, Natur och Kultur, 21–117.
- Macnaghten, Phil & Urry, John 1998. *Contested Natures*. London, Thousand Oaks & New Delhi, Sage Publications.
- Monbiot, George 2014. *Feral. Rewilding the land, sea and human life*. London, Penguin Books.
- Mäkelä, Heidi Henriikka & Linkola, Hannu 2024. Nation-space and the transtemporal woodlands. The politics of the past in the heritagised narratives on forests in twenty-first century Finland. Teoksessa Gönül Bozoğlu, Gary Campbell, Laurajane Smith & Christopher Whitehead (toim.), *The Routledge International Handbook of Heritage and Politics*. Abindgon & New York, Routledge, 362–379.
- Mäkipere, Tuovi 2019. Kultasakaalin ampuminen olisi luonnonsuojelurikos – “Nyt sakaali on luontaisesti tänne tullut laji, eikä tuota yksilöä voi tulkita haitalliseksi vieraslajiksi, vaikka se on vieraslajilistalla”. *Maaseudun Tulevaisuus* 26.7.2019.
- Nakai, Ryo 2024. Nationalism and environmentalism from the global perspective: A comparative survey analysis of eco-nationalism. *Na-*

- tions and Nationalism 35(1), 1–18. <https://doi.org/10.1111/nana.13018>
- Nash, Roderick 1982. *Wilderness and the American Mind*. New Haven, Yale University Press.
- Nogués-Bravo, David, Simberloff, Daniel, Rahbek, Carsten & Sanders, Nathan James 2016. Rewilding is the new Pandora's box in conservation. *Current Biology* 26(3), R87–R91. <https://doi.org/10.1016/j.cub.2015.12.044>
- Pearce, Fred 2015. *The New Wild. Why Invasive Species Will Be Nature's Salvation*. Boston, Beacon Press.
- Pereyra, Patricio Javier 2019. Rethinking the native range concept. *Conservation Biology* 34(2), 373–377. <https://doi.org/10.1111/cobi.13406>
- Pettorelli, Nathalie, Barlow, Jos, Stephens, Philip A., Durant, Sarah M., Connor, Ben, Schulte to Bühne, Henrike, Sandom, Christopher J., Wentworth, Jonathan & du Toit, Johan T. 2018. Making rewilding fit for policy. *Journal of Applied Ecology* 55(3), 1114–1125. <https://doi.org/10.1111/1365-2664.13082>
- Pickett, S. T. A. & Ostfeld, Richard A. 1995. The Shifting Paradigm in Ecology. Teoksessa Richard L. Knight & Sarah F. Bates (toim.), *A New Century for Natural Resources Management*. Washington, Island Press, 261–281.
- Potinkara, Nika, Raippalinn, Liia-Maria & Turunen, Arja 2022. Diskurssintutkimus. Teoksessa Outi Fingerroos, Konsta Kajander & Tiina-Riitta Lappi (toim.), *Kulttuurien tutkimuksen menetelmät*. Helsinki, SKS, 329–350.
- Prior, Jonathan & Brady, Emily 2017. Environmental Aesthetics and Rewilding. *Environmental Values* 26(1), 31–51. <https://doi.org/10.3197/096327117X14809634978519>
- Prior, Jonathan & Ward, Kim J. 2016. Rethinking rewilding: A response to Jørgensen. *Geoforum* 69, 132–135. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2015.12.003>
- Rannikko, Pertti 1994. Ympäristökamppailujen aallot. Teoksessa Ari Lehtinen & Pertti Rannikko (toim.), *Pasilasta Vuotokselle. Ympäristökamppailujen uusi aalto*. Helsinki, Gaudeamus, 11–28.
- Rewilding Europe a. Explore our rewilding landscapes. <https://rewildingeurope.com/landscapes/> (Luettu toukokuussa 2025.)
- Rewilding Europe b. What is rewilding? <https://rewildingeurope.com/what-is-rewilding/> (Luettu toukokuussa 2025.)
- Ridanpää, Juha 2024. Hiilijalanjälki, vihreä nationalismi ja suomalaisen metsän kansallismanttinen kulttuuriperintö *Helsingin Sanomien* kirjoituksissa. *Terra* 136(3), 197–214. <https://doi.org/10.30677/terra.143660>
- Rubenstein, Dustin R., Rubenstein, Daniel I., Sherman, Paul W. & Gavin, Thomas A. 2006. Pleistocene Park: Does re-wilding North America represent sound conservation for the 21st century? *Biological Conservation* 132, 232–238. <https://doi.org/10.1016/j.biocon.2006.04.003>
- Räsänen, Tuomas, Schönach, Paula & Kaarikoski, Miina 2021. Ympäristötietoisuuden ja ympäristöpolitiikan institutionalisoituminen. Teoksessa Esa Ruuskanen, Paula Schönach & Kari Väyrynen (toim.), *Suomen ympäristöhistoria 1700-luvulta nykyaikaan*. Tampere, Vastapaino, 411–447.
- Sandom, Christopher, Faurby, Søren, Sandel, Brody & Svenning, Jens-Christian 2014. Global late Quaternary megafauna extinctions linked to humans, not climate change. *Proceedings of the Royal Society B* 281(1787). <https://doi.org/10.1098/rspb.2013.3254>
- Savolainen, Risto 2024. Suojellaan alkuperäistä luontoa. Lukijan mielipide, *Helsingin Sanomat* 16.4.2024, B 10.
- Skogssällskapet 2024. Förstudie om återinförande av visenten klar. Lehdistötiedote 14.3.2024.

- <https://newsroom.notified.com/skogssallska-pet/posts/pressreleases/forstudie-om-aterin-forande-av-visenter-klar> (Luettu toukokuussa 2025.)
- Soulé, Michael & Noss, Reed 1998. Rewilding and Biodiversity: Complementary Goals for Continental Conservation. *Wild Earth* 8(3), 18–28.
- Steinwall, Anders 2016. *To do or not to do? Dealing with the dilemma of intervention in Swedish nature conservation*. Umeå, Umeå University.
- Stokstad, Erik 2015. Bringing back the aurochs. *Science* 350(6265), 1144–1147. <https://doi.org/10.1126/science.350.6265.1144>
- Svenning, Jens-Christian ja 10 muuta 2016. Science for a wilder Anthropocene: Synthesis and future directions for trophic rewilding research. *Proceedings of the National Academy of Sciences (PNAS)* 113(4), 898–906. <https://doi.org/10.1073/pnas.1502556112>
- Tanasescu, Mihnea 2017. Field Notes on the Meaning of Rewilding. *Ethics, Policy & Environment* 20(3), 333–349. <https://doi.org/10.1080/21550085.2017.1374053>
- Telkänranta, Helena 2008. Viimeisten kotojen ja niittyjen puolesta. Teoksessa Helena Telkänranta (toim.), *Laulujoutsenen perintö. Suomalaisen ympäristöliikkeen taival*. Suomen luonnonsuojeluliitto ry & Werner Söderström Osakeyhtiö, 152–157.
- Theunissen, Bert 2019. The Oostvaardersplas-sen Fiasco. *Isis* 110(2), 341–345. <https://doi.org/10.1086/703338>
- Thompson, Ken 2014. *Where Do Camels Belong? The Story and Science of Invasive Species*. London, Profile Books.
- Thurfjell, David 2020. *Granskogfolk. Hur naturen blev svenskarnas religion*. Stockholm, Norstedts.
- Topelius, Zacharias 1904. *Samlade skrifter af Zacharias Topelius. Tjugutredje delen. Smärre skrifter*. Helsingfors, G. W. Edlunds förlagsaktiebolag.
- Trouwborst, Arie 2021. Megafauna Rewilding: Addressing Amnesia and Myopia in Biodiversity Law and Policy. *Journal of Environmental Law* 33, 639–668. <https://doi.org/10.1093/jel/eqab016>
- Uekoetter, Frank 2006. *The Green and the Brown. A History of Conservation in Nazi Germany*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Uusitalo, Harri & Suomalainen, Karita 2023. Eco-linguistics Approach to Online Finnish Discourse on Invasive Alien Species. *Language@Internet* 21, artikkeli 3.
- Vallius, Antti 2013. *Kuvern maaseutu. Maaseutukuvaston luomat mielikuvat suomalaisesta maaseutukulttuurista*. Jyväskylä, Jyväskylän yliopisto.
- Vasile, Monica 2024. From Reintroduction to Rewilding: Autonomy, Agency and the Messy Liberation of the European Bison. *Environment and History* 30(1), 105–129. <https://doi.org/10.3197/096734022X16552219786618>
- Veistola, Tapani 2018. Villiä villimpi Pohjola. Suomen luonnonsuojeluliiton blogi 25.1.2018. <https://www.sll.fi/2018/01/25/villia-villimpi-pohjola/>. (Luettu toukokuussa 2025.)
- Vera, Frans W. M. 2000. *Grazing Ecology and Forest History*. Wallingford, CABI.
- Vera, Frans W. M. 2010. The Shifting Baseline Syndrome in Restoration Ecology. Teoksessa Marcus Hall (toim.), *Restoration and History. The Search for a Usable Environmental Past*. New York & London, Routledge, 98–110.
- Vieraslajit.fi. Mikä on vieraslaji? <https://vieraslajit.fi/info/i-933> (Luettu toukokuussa 2025.)
- Villi vyöhyke. Yhdistys. <https://villivyohyke.fi/villi-vyohyke-yhdistys/>. (Luettu toukokuussa 2025.)
- Ward, Kim 2019. For wilderness or wildness? Decolonizing rewilding. Teoksessa Nathalie Pettoirelli, Sarah M. Durant & Johan T. du Toit (toim.), *Rewilding*. Cambridge, British Ecological Society, 34–54.

- Warren, Charles R. 2023. Beyond 'Native V. Alien': Critiques of the Native/alien Paradigm in the Anthropocene, and Their Implications. *Ethics, Policy & Environment* 26(2), 287–317. <https://doi.org/10.1080/21550085.2021.1961200>
- Williams, Raymond 1972. Ideas of Nature. Teoksessa Jonathan Benthall (toim.), *Ecology, the shaping enquiry. A course given at the Institute of Contemporary Arts*. London, Longman, 146–164.
- WWF Suomi 2024. Suomalaiset innostuivat villiinnyttämisestä – WWF:n kampanja rikkoi tavoitteensa miljoonasta villistä neliöstä. Uutiset 27.6.2024. <https://wwf.fi/uutiset/2024/06/suomalaiset-innostuivat-villiinnyttamisesta-wwf-n-kampanja-rikkoi-tavoitteensa-miljoonasta-villista-neliosta/> (Luettu toukokuussa 2025.)
- Zimov, Sergey 2005. Pleistocene Park: Return of the Mammoth's Ecosystem. *Science* 308(5723), 796–798. <https://doi.org/10.1126/science.1113442>

KERRAT

Kairattu sydän

Kamppailuja Viiankiaavasta

MARI MÄKIRANTA

📄 <https://orcid.org/0000-0001-9281-0024>

VESA PUURONEN

📄 <https://orcid.org/0009-0006-0637-6115>

Asiasanat: ympäristöaktivismi, performanssitaide, kaivostoiminta

Sodankylässä sijaitseva Viiankiaapa levittäytyy edessämme vuoden 2023 tammikuun pakkasjakson jälkeen huurteisen hunnun läpi, postikorttimaisemana. Horisontissa maa ja taivas ovat yhtä valkeaa, lumiutuista maisemaa. Suon laidalla seisoo siniharmaaseen taittuvia, pieniä koivuja. Lunta on reiteen saakka.

Olemme saapuneet Viiankiaavalle, joka sijaitsee 15 kilometriä Sodankylän keskustasta koilliseen. Noin 66 neliökilometrin laajuinen aapa on kaksinkertaisesti suojeltu: se kuuluu sekä kansalliseen soidensuojeluohjelmaan että EU:n luonnon monimuotoisuutta suojelemaan Natura 2000-verkostoon. Viiankiaavan aapasuokokonaisuuteen kuuluvat koivuletot, aapa- ja keidassuot, huurresammallahteet, puustoiset suot ja vanhat luonnonmetsät. Alueella elää kymmeniä uhanalaisiksi luokiteltuja kasvi- ja lintulajeja ja siellä harjoitetaan perinteisiä pohjoisia elinkeinoja: poronhoitoa, marjastusta, sienestystä ja linnustusta. Viiankiaapa on myös suosittu retkeilykohde. (Sompion luonnonystävät 2024.)

Olemme Viiankiaavalla siitä syystä, että sen ainutlaatuista ekosysteemiä uhkaa kaivostoiminta. Tammikuussa 2023 monikansallisen kaivosyhtiön, Anglo Americanin omistama AA Sakatti Mining Oy jatkaa Viiankiaavalla vuonna 2006 aloittamiaan koeporauksia. Koeporausten tavoitteena on käynnistää maanalainen kaivostoiminta. Kaivostoiminnan vuoksi vaarana on suon kuivuminen sekä maaperän ja pinta- ja pohjavesien saastuminen. Jos kaivos toteutuu, Viiankiaavasta tulisi ennakkotapaus: ensimmäinen luonnonsuojelualueelle sijoittuva kaivos Suomessa. Myös Rovaniemen ja Ylitornion kuntien rajalla sijaitsevaa Rajapalojen kaivoshanketta suunnitellaan luonnonsuojelu- ja Natura-alueille. Viiankiaavan alle suunniteltua kaivosta on perusteltu EU:n tavoitteella vapautua raaka-aineriippuvaisuudesta Kiinasta, mitä vastikään Suomessa voimaantullut EU:n kriittisten raaka-aineiden asetus, *Critical Raw Materials Act* (CRMA) edellyttää.

Emme ole suolla kaksin. Kohtaamme siellä kaivosyhtiön insinöörejä ja työntekijöitä, alu-rakoitsijoita telakuorma-autoineen, kaivinko-neineen ja moottorikelkkoineen. Vastaamme tulee malminetsinnän ammattilaisia, satun-naisia luonnossa liikkujia ja luonnonsuoje-lijoita, paikallinen poronhoitaja ja vartija. Viiankiaavalla on myös elokapinallisia, jotka ovat useita kertoja pysäyttäneet poraukset.

Osalla suolla liikkuvista toimijoista on suoria yhteyksiä globaaleihin pääomamark-kinoihin. Julkisissa, kaivoksiin ja pohjoisiin luontoarvoihin liittyvissä keskusteluissa nämä yhteydet jäävät kuitenkin usein näkymättö-miin aivan kuin yhteyksiä ei tunnistettaisi tai haluttaisi tunnustaa. Kaivosyhtiön työntekijät ovat osa pääoman arvonnäkökulmaa, jota ohjataan kaivosyhtiön ja sen omistajayhtiöiden pääkonttoreista Britteinsaarilta, Kana-dasta ja USA:sta. Yhtiöiden tavoite on sijoit-tettujen pääomien arvonnäkökulma, jonka vuoksi Viiankiaavalta tavoitellaan taloudellista voit-toa. Kaivosyhtiö on ilmoittanut tavoitteekseen kaivaa kuparia ja nikkeliä sisältäviä malmeja arviolta 1,25–2,2 miljoonaa tonnia vuodessa. Viiankiaavan kaivoshanke jatkaa vuosisatai-sa Lapin kolonialisoinnista. Aiemmin on viety maa, kulttuuri, jokien kosket, vaelluskalat sekä metsien puut. Nyt tarkoituksena on kaivaa kallioperämme rikkautet.

Luonnonsuojelijat ovat osa suomalaista kansalaisyhteiskuntaa, joka pyrkii suojelemaan maamme ainutlaatuisia luontoa vai-kuttamalla paikallisiin ja kansallisiin pää-töksentekijöihin ja kansalaismielipiteeseen. Paikallinen karvalakkiin ja kelkkahaalariin pukeutunut poronhoitaja, joka ajaa mootto-

rikelkalla luoksemme ja jonka porot palki-vat' kesäisin Viiankiaavalla tai sen liepeillä, edustaa paikallista, vuosisataista elinkeinoa ja sitä harjoittavaa henkilöä. Poronhoito on elättänyt paikallista väestöä kestävästi vuosi-satoja. Kaivosyhtiön palkkaama vartija puna-mustavalkoisessa vartiointiliikkeen logolla varustetussa takissaan on osa järjestelmää, jonka avulla kaivosyhtiö pyrkii pitämään kai-voshankkeen ja -alueen kontrollissaan ja yh-tiön näkökulmasta häiritsevät liikkujat pois-sa alueelta.

Suolla työskentelemme myös me, sosiologi ja taiteilijatutkija. Toteutamme suolla kairaus- ja valtauserformanssimme tarkoituksenam-me tehdä näkyväksi luonnonsuojelualueella tapahtuvaa kaivostoimintaa ja sen haittavaik-kutuksia. *Kairattu sydän ja Viiankiaavan valtaus* -performansseillamme (Mäkiranta & Puu-ronen 2023) tutkimme niitä taloudellisia ja poliittisia valtasuhteita ja intressejä, joita Viiankiaapaan ja kaivosteollisuuteen liittyy. Tarkastelumme ulottuu kansainvälisten pörs-siyhtiöiden pääkonttoreista suolle Sodan-kylässä.

Taideaktivistisia performanssejamme ku-vaa kriittistä etnografiaa kehittäneen Dwight Conquergoodin (1991; 2013, 82) ajatus siitä, että tutkijan ruumis on etnografisen tiedon ja tietämisen kenttä. Ruumiillinen osallistu-misemme ja performanssimme – suoalueella liikkuminen, kaivosyhtiön toiminnan parodioimien ja toistaminen, suon kairaaminen ja valtaaminen – ovat olennainen osa kriittistä ajatteluumme ja tutkimustamme.

Poliittisella ja kanta-aottavalla taiteella on keskeinen sija erityisesti ympäristönsuojeluun,

sukupuolen moninaisuuteen ja antirasismiin liittyvissä yhteiskunnallisissa muutoksissa. Taideaktivismi on usein radikaalia, etsii uutta, integroi ihmisiä ja ympäristöjä sekä kritisoii monikansallisten yhtiöiden toimintaa. Taideaktivistinen työskentely on tästä syystä myös tieto- ja valtasuhteisiin sidottua: keskeistä on, keiden ääni tulee kuulluksi, millaisia resursseja toimijoilla on käytettävissään ja kenen toiminta otetaan vakavasti. Taideaktivismi, jonka lähtökohtana ovat tutkijan, taiteilijan ja aktivistin intressit, voi liittyä sekä henkilökohtaisiin että poliittisiin alistamisen, vastarinnan ja voimaantumisen pyrkimyksiin (Sepälä 2017). Aktivistinen taide voi olla myös hiljaista ja haparoivaa, kokeilevaa ja etsivää. Joskus se voi johtaa yhteiskunnallisiin muutoksiin ja toisinaan se voi näyttäytyä hitaana, lähes näkymättömänä liikkeenä ja voimana (Mäkiranta & Puuronen 2023).

Suolla toteuttamiemme performanssien keskiössä on hitaasti muotoutuvan, kokemuksellisen ja ruumiillisen tiedon kartuttaminen. Tämänkaltaisessa ”kenttätyössä”, performansseissa, makrotason intressit, kuten kaivosyhtiöiden omistajien tavoittelema pääoman arvonlisäys ja pyrkimys luonnon hallintaan, tunkeutuvat tutkijan mikrotason kokemukseen ja ruumiiseen (ks. Arlander 2015, 88). Performanssi-, video- ja yhteisöllisen taiteen uranuurtaja Lea Kantonen (1987, 17–19; ks. myös Johansson 2005, 107) on kuvannut tunkeutumista siten, että joskus yhteiskunnallinen ristiriita voi tulla niin henkilökohtaiseksi, että sitä on käsiteltävä omassa ruumiissa. Kun malmia etsivä pora jyskyttää routaista maaperää ja tunkeutuu jään läpi suon alimpiin

kerroksiin ja maaperän syvyyteen, tunnemme sen ruumiissamme. Pora kairaa myös meissä.

Puristava tunne rintalastan alla, sydämessä muljahteleva huoli ja keuhkot täyttävä tarmokkuus kuvaavat ruumiissamme tuntuva ristiriitaa. Ruumiissa koettu ristiriita ja ympäristöahdistus innoittavat aktivismiin, toimintaan rajoittavia rakenteita vastaan. Aktivistisen taiteen tunnusmerkkeinä ja toiminnan tapoina on pidetty shokeeraavuutta ja provosointia. Suolla toteuttamiemme performanssien kohdalla shokeeraavuutta ja provosointia keskeisempää on luova tunnustelu, kokeilu ja kuvittelu. Työskentelymme vaatii sensitiivisyyttä sekä epävarmuuden ja epäonnistumisen sietokykyä, sillä aina aktivismi ei johda toivottuun lopputulokseen. Ajassa, jossa ihmisen toiminnasta aiheutuneet ympäristöongelmat sekä ihmisen aiheuttama historian laajin sukupuuttoaalto ovat arkipäivää (Lummaa 2014, 265), maailmanselitysten uudistuminen, erilaiset tiedonmuodostuksen tavat ja vähemmän haitallisten olemassaolon muotojen kehittäminen on välttämätöntä. On esitetty, että ”tulemme tarvitsemaan kokonaan uuden kulttuurisen käsikirjoituksen voidaksemme elää maailmassa, jossa resursseja ei tulekaan koko ajan lisää ja jossa luonnon kiertokulkuun aiheuttamamme häiriöt muuntavat oman elämämme ehtoja” (Hyttinen & Lummaa 2020, 15). Uudenlaisiin kulttuuriin käsikirjoituksiin ja eri mahdollisuuksilla leikittelyyn viittaa myös taidehistorioitsija Irit Rogoff (2005, 10–18). Rogoff edellyttää tutkimukselta spekulatiivisuutta ja toisistaan poikkeavien tietämisen tapojen luovaa yhdistämistä (mt.). Lähtökohta istuu hyvin taide-

Viiankiaavan valtaus -performanssi. Pysäytyskuva videotallenteesta. © Mari Mäkiranta ja Vesa Puuronen 2023.

aktivismissimme, jossa taiteen vaikuttavuus ja uudenlaiset tavat nähdä ja ajatella edellyttävät faktaperustaisen, spekulatiivisen ja kokemuksellisen tiedon yhdistämistä. Jotta tulemme aktivisteina, tutkijoina ja taiteilijoina vakavasti otetuksi ja jotta emme levitä ympäristö- ja kaivosongelmista virheellistä tietoa ja tee hallaa luonnonsuojelulle, meidän on pitäydyttävä faktoissa. Ymmärtääksemme maailmaa Rogoffin peräänkuuluttamalla uudella tavalla ja ottaaksemme askeleita kohti luonnolle vähemmän haitallisia maailmassa olemisen tapoja meidän on asemoiduttava uudelleen: liikuttava kokeilevan, ruumiillisen ja tunnus-televan alueille.

Artikkelissamme paikannamme taideaktivismissimme taidehistorialliseen kontekstiin ja niihin keskeisiin suomalaisiin taiteilijoihin ja teoksiin, jotka vaikuttavat työskentelyymme. Kartoitamme myös kaivosteollisuuden globaaleja ja paikallisia taloudellisesti intressejä ja teemme Viiankiaapaan liittyviä intressejä ja valtasuhteita näkyviksi. Läpi ar-

tikkelimme kulkee kokemuksellinen ja ruumiillinen tietämisemme ja performanssimme. Kirjoituksemme jatkaa aktivismissämme – pyrkimyksemme on vaikuttaa ja lisätä tietoisuutta pohjoisen luontoon kohdistuvista uhista. Ydinkysymyksenämme on, millaisia kulttuurisia, poliittisia ja taloudellisia intressejä ja valtasuhteita performanssimme paljastavat. Millaista ymmärrystä luonnonvarojen hyödyntämisestä ja luonnonsuojelusta performanssimme muodostavat?

Kairasydän ja Viiankiaavan valtaus

Ajamme lumista Viiankiaavan reunoja kiertelevää metsätietä kohti kaivosyhtiön suon reunalle perustamaa tukikohtaa. Ohitamme vartijan, avaaamme poroaidan ja saavumme yhtiön varikkoalueelle, jossa on kymmeniä työntekijöitä, toimistokontteja, henkilöautoja, moottorikelkkoja, telakuorma-autoja, kaivinkoneita, mönkijöitä ja porauskalustoa.

Saavuttuamme varikkoalueelle yhtiön työntekijät tulevat kertomaan, että tarvitsemme kaivosyhtiöltä luvan kulkea suolla, luonnonsuojelualueella. Neuvottelemme paikalla olevien yhtiön edustajien ja lopulta puhelimitse yhtiön toimitusjohtajan kanssa oikeudesta liikkua alueella. Luvan hellittyä tunnemme helpotusta, mutta myös tuohtumusta. Risti-riitaiset tunteemme liittyvät kaivosyhtiön vallankäyttöön ja ymmärrykseen oikeuksistamme ja niiden rajoista. Yhtiöllä on ympärivuorokautinen vartiointi varikolla ja suolla. Yhtiön edustajat kysyvät nimemme ja tarkistavat motiivimme siitä huolimatta, että meitä koskevat jokaisenoikeudet, jotka takaavat vapaan liikkumisen luonnonsuojelualueella ja luonnossa riippumatta siitä, kuka maan omistaa. Viiankiaapa on valtion omistama soidensojelualue, jota ylläpitää Metsähallituksen luontopalvelut. Kaivosyhtiö katsoo, että sillä on oikeus rajata, kieltää tai kontrolloida sitä, keitä alueella liikkuu, koska se harjoittaa toimintaa, joka voi olla vaarallista sivullisille.

Pakkaamme kairat, suojapuvut, lumilapiot, metsäsukset, kuvauskaluston ja auraskepit ahkioon ja vedämme ne aavalle. Aavalle johtaa jäätä tehty, kahden kuorma-auton levyinen tie, jota pitkin suolle on kuljetettu porauskalustoa. Kuljemme tietä noin kaksi kilometriä, kunnes löydämme alueen, jossa toteutamme ja dokumentoimme ensimmäisen, *Viiankiaavan valtaus*-performanssimme.

Työskentelemme ripeästi, koska valoisa aika on lyhyt. Pystytämme ja käynnistämme kameras tallentamaan performanssimme. Merkkaamme auraskepeillä ja varoitusnauhoilla suolle noin kymmenen neliömetrin suuruisen valtausalueen ja lapioidemme valtaamaltamme alueelta irtolumen pois (kuvasarjalla). Lapioidemme vimmatusti lunta vallatulta alueelta niin kauan, että lumen alta pilkistää muutama varpu. Lapiointi vie kahdelta ihmiseltä noin 45 minuuttia. Pieni, tarkoin rajattu valtauksemme keskellä suurta aapaa ilmentää aktivistien ja kaivosyhtiön välistä valta- ja voimasuhteiden epäsymmetriaa.

Kaivosyhtiöllä on käytössään suolla massiivinen poraus- ja kuljetuskoneisto sekä satojentuhansien eurojen viestintäbudjetti. Yhtiö käyttää runsaasti resursseja toimintansa brändäykseen, esittelyyn ja erilaisten yleisötilaisuuksien järjestämiseen. Tilaisuuksissa äänen saavat tutkijat, lupaviranomaiset ja kaivosyhtiön brändiammatillaiset. Kaivosyhtiö kutsuu tilaisuuksia ”dialogin edistämiseksi”. Dialogin edistäminen on kuitenkin kyseenalaista, koska yhteydenpito malminetsintäalueella liikkuvien toimijoiden kanssa rajoittuu lähinnä näiden kuulusteluihin, lupien vaatimiseen ja tarkoitusprien kyseenlaistamiseen. Yleisötilaisuuksiin ei ole kutsuttu kaivoskriittisten kansalaisjärjestöjen tai paikallisten luonnon-suojelijoiden edustajia.

Viiankiaavan valtaus-performanssissamme parodioimme ja imitoimme kaivosyhtiön toimintaa. Liioitteleva, mahtipontinen valtausperformanssimme saa inhimillisiä ja koomisia piirteitä, kun kahlaamme upottavassa lumesa ja taistelemme luonnonvoimia, kylmyyttä, lähestyvää pimeyttä ja tuulta vastaan. Lappioimme lunta vimmallalla, lumi lentää kaaressa aluetta rajaavien suojanauhojen yli. Yritämme kiinnittää suojanauhoja valtausalueen ympärille tuulen yltyessä. Välillä nauhat kieppuvat tuulen mukana sinne ja tänne, emmekä saa niistä otetta.

Puolenpäivän jälkeen alkaa tuulla yhä kovemmin. Tuuli pyörittää aapasuolle pystyttämämme kaivosvaltauksen varoitusnauhoja. Se kaataa osan auraukspeleistä. Lumi pölyyää aukealla aavalla, horisontti ja suon reunat, taivaan ja maan rajat häviävät, olemme keskellä valkoista ykseyttä. Valtaamamme

alueen takana kulkee telaketjukuorma-autoja, joiden valot näyttävät suunnan takaisin varikkoalueelle. Autot kuljettavat suolle jäätä, jonka päälle rakennetaan uutta tietä, joka mahdollistaa raskaan porauskaluston siirtämisen yhä syvemmälle suolle. Ruumiillisen työemme, luonnonvoimien mahdin ja maa-alaltaan pienen valtauksemme rinnalla kaivosyhtiön automatisoitu ja systemaattisesti etenevä, läpi vuorokaudet suolla jyskyttävä porauskalusto ja telaketjukuorma-autot näyttävät mahtinsa. Performanssimme muistuttaa siitä, että kaivosyhtiöiden toiminta ja luontokäsitys perustuvat luonnonvarojen rajattomaan hyödyntämiseen, luonnon valloittamiseen ja hallintaan.

Valtausperformanssillamme viittaamme myös siihen, että Suomessa kaivosvarauksen voi tehdä käytännössä lähes kuka tahansa, esimerkiksi yhden henkilön yritys. Varauksia myönnetään löyhin perustein. Kaivosvaraus edeltää varsinaista malminetsintä- ja kaivoslupaa. Varauksen tehnyt yhtiö saa etuoikeuden varsinaiseen malminetsintään ja koeporauksiin sekä myöhemmin kaivoslupaun. Useimpien kaivosyhtiöt ovat ulkoistaneet malminetsinnän alihankkijoille. Viiankiaapaa poraa ja teitä sinne rakentaa AA Sakatti Mining Oy:n lukuun Oy Kati Ab (aikaisemmin Kalajoen timanttikairaus Ky), jonka tunnukset näkyvät suolla liikkuvissa ajoneuvoissa. Yhtiö kertoo tekevänsä työnsä luontoa kunnioittaen: ”Otamme työssämme huomioon kohdekohtaiset luontoarvot kuten mahdolliset uhanalaiset eläimet ja kasvillisuuden.” (Kati 2024.)

Iltapäivällä saamme puhelun kaivosyhtiö Anglo Americanin omistaman Sakatti Mining

Stop Mining Colonialism -valokuvateos ja banderolli. © Mari Mäkiranta ja Vesa Puuronen 2022.

Oy:n toimitusjohtajalta. Johtaja kyselee, miten kuvauksemme suolla sujuvat. Johtaja haluaa myös varmistaa, että olemme pitäneet lupauksemme olla häiritsemättä porauksia. Emme häiritse porauksia – sen sijaan levitämme suolle banderollin, joka kritisoi kaivosteollisuuden harjoittamaa kolonialismia (kuva yllä). Kaivostoiminta jatkaa Lapin kolonialisointia: ensin ruotsalaiset ja suomalaiset veivät maat saamelaisilta 1600-luvulta lähtien ja nyt valtion omistamukseen väittämän maan rikkautet luovutetaan monikansallisille yhtiöille lähes ilmaiseksi. Koska edustamme valtaväestöä ja koska kaivosteollisuus hyödyttää

myös meitä, joudumme kysymään, mikä on osamme prosessissa, jossa alkuperäiskansojen maat on vallattu ja jossa saamelaiset on lähes ohitettu kaivoksiin liittyvästä päätöksenteosta ja kaivoslainsäädännön valmistelusta. Miten voimme olla paikallisen väestön ja alkuperäiskansan liittolaisia ja vastustaa kaivoksia yhdessä, kun Suomen viranomaiset ja poliittinen johto eivät kunnioita kansainvälisiä alkuperäiskansaoikeuksia ja loukkaavat heidän itsemääräämisoikeuttaan?

Stop Mining Colonialism -banderollimme muistuttaa myös siitä, että kaivosyhtiöt vaikuttavat paikallisväestöön, virkahenkilöihin

Kairasydän-performanssi. Pysäytyskuva videotallenteesta. © Mari Mäkiranta ja Vesa Puuronen 2023.

ja päätöksentekijöihin erilaisilla taloudellisilla ja hallinnollisilla eduilla ja keinoilla. Kaivosyhtiö järjestää säännöllisesti yleisötilaisuuksia, mainostaa niitä ja toimintaansa sekä kehittää paikallista infrastruktuuria. Esimerkkeinä vaikuttamisesta ovat Sodankylään rakennettu, New Boliden Areenaksi nimetty jäähalli ja yhteistyössä ammattikorkeakoulun kanssa järjestettävä ”Kiinnostaako vastuullinen kaivostoiminta? – Osallistu Sakatti Miningin ja Redun kehittämään vastuullisuuskoulutukseen”. Koulutuksesta kertovan tiedotteen mukaan tilaisuuksissa ”jaetaan tietoa kansanvälisten yritysten toimintatavoista ja nostetaan laajemman yhteisön tietämystä vastuullisesta toiminnasta” (Sodankylä 2024).

Poistuessamme suolta on jo pimeää. Väistämme tiellä telakuorma-autoa, jonka kuljettaja katselee meitä korkeudestaan. Kaivosyhtiö on sulkenut ja lukinnut tukikohtaansa johtavan portin tulomme jälkeen. Meitä saat-

tamaan lähtevä työntekijä avaa portin ja varmistaa että poistumme alueelta.

Seuraavana päivänä palaamme suolle to-
teuttaaksemme oman koeporauksemme ja
Kairasydän-performanssimme. Edellisestä
päivästä viisastuneina emme enää yritä pääs-
tä kaivosyhtiön tukikohtaan vaan jäämme
Viiankiaavalle johtavan luontopolun parkki-
paikalle. Parkkipaikan risteyksessä päivystää
vartiointiliikkeen vartija, joka tulee kysymään
meiltä, millä asialla liikumme. Kerromme ole-
vamme menossa suolle kuvaamaan. Vartija
päästää meidät suolle estelemättä.

Kairasydän-performanssissa (kuva yllä) kai-
raamme suota 280 metrin matkalta. Matka
muistuttaa siitä, että vuonna 2023 eri mal-
minetsintäyhtiöt ovat kairanneet Suomessa
maata yhteensä 280 neliökilometrin alueelta.
Kairausperformanssimme aikaan Suomessa
toimii 59 malminetsintäyhtiötä, jotka inves-
toivat porauksiin lähes 100 miljoona euroa

vuodessa. Summasta alle prosentti on käytetty ympäristöselvityksiin ja luontovaikutusten arviointeihin.

Kairasydän-performanssissamme lyömme jääkairan lumeen ja imitoimme koeporauksia. Etenemme systemaattisesti siten, että kairaamme noin askeleen levyiselle kaistalle reikiä metrin välein. *Kairasydän*-performanssissamme kaivosteollisuutta imitoiva ja parodioiva kairauksiemme toistaa ja uusintaa luonnon valloitusprojektia. Kun kairaamme aapaa, toinen meistä ei upota kairaa lumen pintaa syvemmälle, kun taas toinen iskee kairan niin syväälle, että kairan mukana nousee ylös suon maa-ainesta. Performanssi vaatii iskulta ruumiillista voimaa ja toiselta meistä myös riuhtomista. Pienenkin maa-aineksen irtoaminen kairan mukana tuntuu epämiellyttävältä ja vastuuttomalta. Mietimme, miten saamme palautettua kairan irrottaman maa-aineksen takaisin jäätyneen maan sisään. Taputtellemme lapiolla rikkoutunutta maata, tasoitamme lumen pintaa ja päätämme olla kairaamatta reikiä lumen pintaa syvemmälle. Timanttiporauksia toteuttava Kati Oy kertoo poraavansa vuodessa 150 000 metriä reikiä, joista osan Viiankiaapaan (Kati 2024). Kairausjälkien peittäly näyttäytyy samankaltaisena eleenä kuin kaivosyhtiön pyrkimys korjata luontoon näkyvästi jäävät vauriot. Jälkien peittäly ja vaurioiden korjaaminen on kuitenkin vaikeaa. Pienimmästäkin ihmisen toiminnasta näyttää jäävän jälkiä luontoon, toiset pysyviä ja pitkällä aikavälillä haitallisia, toiset korjattavia.

Suo- ja kaivosaiheinen taide suomalaisessa kansanperinteessä ja taidehistoriallisessa kontekstissa

Kalevalan maailmassa suo on osa maailman myyttistä alkuilmaa. Suo on rajatila, joka ilmentää tunnetiloja, henkistä kasvua ja siirtymää maailmojen välillä. Suo voi myös kuvata epävarmuutta ja sisäistä kamppailua. (Siikala 1992.) Nämä kalevalaisen kansanperinteen ilmiöt ovat tunnistettavia omassa työskentelyssämme. Epävarmuus ja suru välähtelevät meissä suolla liikkuessamme, sekoittuvat tarmokkuuteen ja toiveikkuuteen. Siirtymä Viiankiaavalle, kauemmas kaivosyhtiön varikkoalueelta, edustaa konkreettista siirtymää teknologisen rationaliteetin ja taloudellisen voiton tavoittelun hallitsemasta maailmasta kohti luonnontilaa. Siirrymme hallinnan maailmasta kohti suon kohtaamista ja hengittämistä, ja samalla ymmärrämme yhteytemme ja riippuvuutemme luontoon ja vuorovaikutuksemme suon kanssa.

Kalevalan ja kansanperinteen maailmassa suo ilmentää yhteyttä tuonpuoleiseen ja suonsilmäkkeitä on pidetty väylinä toiseen maailmaan. (Siikala 1992.) Suolle voi olla kätkeytyneenä aarteita, joita kansanperinteen henkiolennot vartioivat ja joita monikansalliset kaivosyhtiöt tavoittelevat. Maaperän rikkauksiin viittaa myös kansanrunon kuvaus raudan synnystä. *Raudan synty*-runossa rautaa kerrotaan löytyneen suolta suden kypälän painanteista, joista Ilmarinen sen keräsi (Tiitola 2014). Suolla tapahtuva kairaus jättää aavalle suden kypälää painavamman, pyyvämmän ja haavoittavamman jäljen.

Suolla liikkuessamme emme voi olla paalamatta kouluvuosiin ja mieliimme piirtyneeseen Robert Wilhelm Ekmanin piirustukseen, jossa *Väinämöinen laulaa Joukahaisen suohon* (1861). Suomalaisessa taidekuvastossa Väinämöisen ja Joukahaisen kilpalaulanta on usein toistettu aihe. Kuva ja siihen liittyvä *Kalevalan* tarina tietokäsitysten kamppailusta sekä maan ja vuorten vapaisemisesta on osa kollektiivista muistiamme ja kulttuurista kuvavarantoamme. Ekmanin piirustuksessa Joukahainen ja tämän ”lapsen tieto ja naisen muisti” uppoaa suohon. Suo vetää Joukahaista syvälle vetiseen ja mutaiseen maahan. Teoksesta voidaan lukea – ajan hengen mukaisesti – alkuperäiskansoja, soita ja Lappia koskevia stereotyyppioita (Haapalainen & Pusa & Sederholm 2023, 104–107.) Suohon laulaminen muistuttaa myös meitä, vuonna 2023 Viiankiaavalla työskenteleviä eri tietokäsitysten kamppailusta. Mittelö kokemusperäisen perimätiedon ja nimeämiseen ja luokitteluun perustuvien tietokäsitysten välillä on läsnä myös täällä.

Taidehistorioitsijat Riikka Haapalainen, Tiina Pusa ja Helena Sederholm (2023, 311) kuvaavat suohon liitettyjen merkitysten muutosta siten, että suo, joka on suomalaisessa kansanperinteessä ja kulttuurihistoriassa nähty pelottavana ja pyhänä, nähdään mekaanisen luontokäsityksen ja tieteellis-teknologisen maailmakuvan vahvistuessa uhkaavana ja kesytettävänä. Perinteentutkija Kirsi Laurénin (2006) mukaan suomalaisten suohon liittyvissä elämäkerroissa korostuvat henkilökohtaiset tunteet, ruumiin tuntemukset ja aistimukset. Suokertomuksiin liitetään

mielikuvia, joilla on vahva symbolinen luonne. Eläytyminen suoluontoon rakentaa mielikuvia, joissa suo on myyttinen alkukoti, rajatila ja paikka yliluonnollisen kohtaamiseen. (Mt.) Rautakautiset suouhrit kertovat ihmisen ja luonnon vastavuoroisuudesta ja kommunikaatiosta (Koivisto 2017, 34), kun taas soiden raivaaminen, turvetuotanto ja kaivosten suunnittelu suojelluille suoalueille ilmentävät luonnon loputonta hyödyntämistä ja riistoa.

Soita ei ole perinteisesti pidetty arvokkaina kulttuuriympäristöinä, eikä niitä ole liialti huomioitu kansallisessa maisemakuvastossa (Laurén 2008, 276; Hankonen 2021, 261). Myös kiinnostus Lappi-kuvauksiin on suomalaisissa taiteilijoissa herännyt verrattain myöhään, vasta 1890-luvulla. Lapin maisemakuvaukset maalaustaitteessa ovat pitkään ylläpitäneet koloniaalista eksotisointia: Lappia kuvattiin pitkään historiattomana ja kansattomana, eikä saamelaisia sisällytetty uuden suomalaisuuden piiriin (Hirvioja 1999, 65–66). Taide on vahvistanut koloniaalista käsitystä Lapista *terra nulliuksena*, tyhjänä maana, jonka ihmisasukkaita tai muun lajisia asujia, poroja ja villieläimiä, kasveja ja eläviä joki- sekä suoekosysteemejä, ei ole tarvinnut ottaa huomioon silloin, kun kansalliset tai kansainväliset taloudelliset edut ovat muuta vaatineet (Kauhanen 2024).

Taidehistorioitsija Tuija Hautala-Hirvioja (1999, 83) nimeää Torsten Wasastjernan yhdeksi ensimmäisistä vaikeakulkuisille Lapin maille matkansa ulottaneista kuvataiteilijoista. Wasastjernan aikana, 1800-luvun lopussa, Lappia ei kuvattu luonnonvarojen ehtymättömänä lähteenä vaan vaivalloisesti valloitet-

tavana, märkänä ja kitukasvuisena maastona (Keski-Säntti & Vuolasto 2018). Wasastjerna kuvaa vuonna 1892 valmistuneessa *Maisema Lapista*-maisemamaalauksessaan muoniolaisista aapasuota, jonka taustalla häämöttävät vai-voin erottuvat tunturit. Suomen taiteen kultakauden hengessä teoksen on nähty esittävän ei-mitään, tyhjää joutomaata. Teoksen kuvaustapa eroaa merkittävästi ajalle luonteenomaisesta ja ideaalista tavasta kuvata suomalaista maisemaa kaukaa ja korkealta (Haapalainen & Pusa & Sederholm 2023, 220). Nationalistisen eetoksen ohjaamalla Suomen taiteen kultakaudella pohjoinen suo on nähty surkeana erämaana, ei-edustavana ja jylhien maisemakuvien vastakohtakohtana. Suo on mielletty myös tottelemattomaksi ja alkukantaiseksi.

Suomalaisen taiteen kultakauden kaanonissa suokuvauksia on niukasti. Yksi harvoja, ja kenties siksi tunnetuimpia teoksia on Pekka Halosen *Oijustie* (1892). Karjalan Myllykylässä maalattu teos näyttää nykypäivän perspektiivistä varsin ihmiskeskeiseltä. Teoksessa kaksi ihmishahmoa ylittää rämettä pitkospuita pitkin. Suon hetteisyys, sen lajit ja eliöt ovat teoksessa toissijaisia. Suomen taiteen kultakauden kaltaiset, ihmiskeskeisyyttä korostavat suokuvaukset ja suohon liitettävät merkitykset näkyvät myös nykyisissä Viiankiaapaan liittyvissä keskusteluissa. Niissä suon haltuunotto ja taloudellista hyötykäyttöä perustellaan usein joutomaan hyödyntämisellä ja maantieteellisellä periferisyydellä.

Nykytaiteessa – esimerkiksi juuri performansseissa – on mahdollista tutkia ihmisen suhdetta maahan. Yksi tunnetuimpia esimerkkejä suolla toteutetuista performansseista on

Ilkka Juhani Takalo-Eskolan *Suoaktio*vuodelta 1972. Teoksessa taiteilija kulkee lähes huumoksellisesti Loimaan Eksysuolla. Taiteilija on kuvannut suoaktiotaan miehisenä haasteena ylittää, kulkea ja hallita vaikeakulkuinen suo, joka ”on hetteikköineen ja upottavuuksineen kuin itse naiseus” (Takalo-Eskola 1995; Haapalainen & Pusa & Sederholm 2023, 302). Takalo-Eskolan performanssi muistuttaa meitä siitä, miten alistamisen muodot, koskivatpa ne naisia tai luontoa, seuraavat samankaltaista valloittamisen ja hallinnan logiikkaa. Esimerkki kuvaa myös kulttuurisamme sitkeänä eläviä sukupuolittuneita käsitteitä, joissa luonto liitetään feminiiniseen ja miehisuus määrätty feminiinisen ja luonnon valloittamisena.

Kuvataiteesta löytyy myös toisentyyppiä, luontosuhteen hallintaa ja valloittamista purkavia esittämistapoja. Kuvataiteen luontosuhdetta on ohjannut 1960-luvulta alkaen suuntaus, jossa ajatus koskemattomasta, alkuperäisestä ja kansallisesta luonnosta alkaa murentua. Taidehistorioitsija Hanna Johanssonin (2005, 73–75) mukaan 1960-luvulta eteenpäin pitkään vallinnut käsitys luonnosta staattisena ja ihmisen ulkopuolisena käyttövarana saa rinnalleen näkemyksen, jossa ihminen on osa luontoa ja sen monimutkaisia vuorovaikutussuhteita. Luonnon ja ihmisen välistä yhteyttä alkaa 1900-luvun puolivälistä lähtien korostaa huoli ympäristön ja luonnon tilasta. Viiankiaavalla ruumiissamme asunut huoli syvenee. Emme voi välttyä ajatukselta suon hitaasta kuolemista ja ihmisen, myös meidän, luontoon jättämistä jäljistä. Kimmo Kaivannon teos *Kun meri kuolee I* (1969) on

ympäristökysymyksiin liittyvän taiteen ja ympäristökeskustelun tunnuskuva. Kaivannon teoksen alan täyttää avara meri – meidän kohdallamme eteemme avautuva aava. Kaivannon teoksessa meren päällä makaa lumpeenlehtien peitto, jonka korvaa performanssissamme ja valokuvissamme lumipeite ja lumen päällä näkyvät kairausjäljet. Kaivannon innoittamana teoksillamme on suora ympäristöpoliittinen intressi.

Ympäristöpoliittinen intressi löytyy myös Agnes Meyer-Brandisin ja Ulla Taipaleen *Vaeltava puu* -projektista (2021–2024). Teoksen kantavana ideana on seurata männyn liikettä suon yli. Projekti havainnollistaa useiden vuosien ajan, miten ilmaston lämmetessä puuraja liikkuu pohjoisemmaksi, suot kuivuvat ja suon kasvisto ja ravinnetasapaino muuttuvat. Meyer-Brandis on perustanut Siikanevan suolle *Puiden muuttoliiketoimiston*, joka seuraa, havainnollistaa ja dokumentoi ekosysteemin muutoksia ja männyn hidasta, lähes havaitsematonta vaellusta suolle. Teoksen inspiroimana päätämme, että jatkamme työskentelyämme keväällä ja kesällä, lumen sulaessa. Pidämme aavalla *Kapinakonttorin* perustamiskokouksen. Konttori tarpeistoinen kulkee mukana talvella ahkiossa ja kesällä vaellusrinkassa.

Soiden kulttuurisen käytön monipuolistuminen ja soiden suojeleminen 1980-luvulta näkyvät niin kutsutun suotaiteen runsauteena (Latvala-Harvilahti 2021; Laurén 2006). Suotaide liitetään usein turve- ja tekstiilitaiteeseen ja biotaiteisiin, joita lunnehtii vuoropuhelu ympäristön ja maa-aineksen kanssa (Huhmarniemi 2018, 26; Huhmarniemi &

Jokela 2018, 25, 108). Suon lisäksi käymme Viiankiaavalla vuoropuhelua kaivosten ja Pohjois-Suomeen sijoittuvan kaivosteollisuuden edustajien kanssa.

Arktisella alueella yksi ajankohtaisimmista aktivistisen taiteen yhteisöistä, joka ottaa jatkuvasti kriittisesti kantaa kaivosteollisuuden Saamenmaan kolonialisoinniseen, on saamelaisaktivisteista ja -taiteilijoista koostuva kollektiivi Suohpanterror. *Kaivos luo työpaikkoja, Visit Finland – Love it and leave it ja Visit Lapland* ovat esimerkkejä kollektiivin kantaaottavasta ja aktivistisesta julistetusta taiteesta, joka kommentoi kaivosteollisuuden harjoittamaa riistoa. Nykytaide voi nostaa esiin näkökulmia, joilla maan- ja luonnonvarojen käyttöä ja suojeilua perustellaan. Taideprojektit voivat myös avata vuorovaikutusta ja kriittistä ymmärrystä suhteessa pohjoisen ympäristökonflikteihin (Huhmarniemi 2016).

Meidän lisäksi monet lappilaiset nykytaiteilijat ovat keskittyneet taiteessaan ympäristöpoliittiseen ja aktivistiseen, eritoten kaivosteollisuutta kriittisesti kommentoivaan taiteeseen. Rovaniemen taidemuseossa avattiin keväällä 2024 *Shifting Ground – Muuttuva maa* -näyttely, jossa joukko lappilaisia ja pohjoiskanadalaisia taiteilijoita käsitteli kaivosteollisuuden haittoja arktisille ympäristöille, paikallisväestölle ja alkuperäiskansoille. Avajaisissa nähtiin Maria Huhmarniemen ja Tommi Kyläjoen kaivoskriittinen performanssi. Myös toinen meistä oli mukana *Shifting Ground* -ryhmänäyttelyssä yhtenä taiteilijoista.

Media- ja valokuvataiteilijat Matti Aikio ja Joan Nango kritisoivat teoksissaan muun muassa kaivosyhtiöiden markkinointivideoita

(Hautala-Hirvioja 2014). Vuoden 2023 Helsinki Biennaalissa esillä olleessa teoksessaan Aikio käsitteli modernin länsimaisen yhteiskunnan ja alkuperäiskansojen luonnonvarojen käytön välillä vallitsevaa ristiriitaa ja toisistaan radikaalisti poikkeavia luontosuhteita. Ruotsin Kalakiin kesällä 2013 syntyneessä, eri alojen taiteilijoista koostuvassa leirissä taiteilijat vastustivat rautamalmikaivoksen harjoittamia koeporauksia. Myös kuvataiteilija Marja Helander käsittelee valokuva- ja videoteoksissaan kaivosten tuhoamaa arktista maisemaa sekä kaivosten vaikutuksia saamelaisalueelle. Lappilaisista kuvataiteilijoista Kaija Kiuru tarkastelee teoksissaan muun muassa Viiankiaavan malminetsintälupia. Kaija Kiurun ja Timo Helteen (2021) *Viiankiaapa ikuisesti* -teos kuvaa Viiankiaavan luonnon monimuotoisuutta ja taiteilijatutkijoiden luonnonsuojelullisia tavoitteita. Työskentelymme Viiankiaavalla nivoutuu tähän kanta-aottavaan lappilaistaiteilijoiden jatkumoon.

Performatiivisia ja kanta-aottavia video- ja valokuvateoksiamme on ollut esillä muun muassa Ars Kärsämäellä 2023, Tutkimuspaiviljongilla 2022, kaivoskriittisillä Maamme rikkaudet-päivillä 2022 ja vuonna 2025 Hippolyte Studioissa. Teostemme esittäminen gallerioissa ja taiteellisen viitekehiksemme avaaminen ovat osa kulttuuristen ympäristömuutosten kiertoa. Kun paikannamme teoksemme ja tekemisemme aiemmin tehtyyn taiteeseen ja kulttuuriperintöön, olemme osa nykytaiteen, kulttuurin ja luonnonympäristön paikallisia ja globaaleja muutoksia. Taide ja taideaktivismi ovat tapoja vaikuttaa kulttuu-

risiin luontokäsityksiin ja kurrottautua kohti ekologisempia elämänmuotoja. Taiteen traditiot tunnistava aktivistinen taide on osa kulttuurista kiertoa ja muutoksen mahdollisuutta. Se voi myös osaltaan muovata sitä, millaiseksi pohjoinen elinympäristömme muokkautuu ja millaisia luontokäsityksiä ylläpidämme ja elämme todeksi.

Globaalit prosessit – Paikalliset vaikutukset

Viiankiaavan kaivostoimintaa perustellaan usein isänmaan edulla ja raaka-aineomavaraisuudella. Maakunnan valtalehti *Lapin Kansa* hehkuttaa helmikuussa 2023, pian matkamme jälkeen, Viiankiaavan kaivoshankkeen rakentamisen puolesta. Pääkirjoituksessaan lehti esittää, että Viiankiaavalle suunniteltu Sakatin kaivos on välttämätön, jotta Euroopan Kiina-riippuvaisuutta kriittisten materiaalien osalta pystytään vähentämään. Euroopassa vallitsee lehden mukaan Kiina-riippuvuudesta johtuva kaivoskiire, jonka aiheuttaa vihreä siirtymä ja jonka tarvitsemista raaka-aineista 90 prosenttia tulee Kiinasta. Tuulimyllyjen ja sähköautojen lisäksi raaka-aineita tarvitaan muun muassa matkapuhelinten ja muiden digilaitteiden valmistukseen. (*Lapin Kansa* 19.2. 2023.) Lehti ei mainitse sähköautojen valmistukseen liittyviä globaaleja ongelmia, jotka liittyvät akkujen ja digilaitteiden valmistamiseen ympäristöä kuormittavissa tehtaissa, eikä kaivosten ympäristöongelmia. Myös kaivoksiin ja tuulimyllyrakentamiseen liittyvät kysymykset paikallisten ihmisten ja alkuperäiskansojen oikeuksista ohitetaan.

Vesivoimayhtiö Kemijoki Oy:n rakensi 1960-luvulla Lappiin Lokan tekoaltaan. Tekoallas tuhosi Euroopan suurimman aapasuon, Posoaavan, joka jäi lähes kokonaan tekoaltaan alle. Tekoaltaan rakentamista ja suon tuhoamista perusteltiin samoilla argumenteilla kuin kaivosteollisuuden tuomista Viiankiaavalle: alue on tyhjä ja hyödytön ja rakentaminen palvelee isänmaan etua. 1960-luvulla tekoaltaiden alta siirrettiin yli 600 ihmistä muualle ja menetettiin paikallisille ihmisille ja elinkeinoille tärkeitä porojen laidunmaita, metsästysmaita, marjamaita ja kalavesiä. (Ks. Kauhanen 2024.) Posoaavan tuhouduttua Viiankiaapa on Suomen suurin ja tärkein yhtenäinen aapasuo.

Viiankiaapaa uhkaavaa tuhoa on kansallisen edun lisäksi perusteltu sillä, että Suomen pelastamisen lisäksi Viiankiaavan kaivos lopettaa Euroopan raaka-aineriippuvuuden. Euroopan unioni hyväksyi keväällä 2024 kriittisten raaka-aineiden asetuksen (CRMA), joka tuli Suomessa voimaan toukokuussa 2024. Asetus on erityisen tärkeä Suomessa harjoitettavalle kaivosteollisuudelle, koska sen avulla on mahdollista nopeuttaa kaivosten lupaprosesseja. Lähes kaikki Suomessa vireillä olevat kaivoshankkeet ovat hakeneet tai ovat hake-massa asetuksen mahdollistamaa strategisen kaivoksen asemaa. Asema mahdollistaa poikkeamisen EU:n vesi- ja luontodirektiiveistä eli antaa luvan heikentää ympäristön tilaa. Suomen eduskunta hyväksyi joulukuussa 2024 vesilain uudistuksen, joka mahdollistaa vesistöjen tilan heikentämisen. Tämä lakimuutos on hyödyllinen kaivosyhtiöille, jotka pilaavat jo nyt toiminnallaan pinta- ja pohjavesiä. Li-

säksi Suomessa on suunnitteilla uusia lakeja tai lakimuutoksia, jotka helpottavat kaivosten toimintaedellytyksiä. (Mining Watch Finland 2024; Kansalaisten kaivosvaltuuskunta 2024.)

Suomen kaivospolitiikkaa ohjaa kansallinen mineraalistrategia, jonka uusin versio ilmestyi kirjoituksemme viimeistelyvaiheessa, joulukuun 19. päivänä 2024. Vuodelta 2010 peräisin olevassa aiemmassa mineraalistrategiassa tavoitteeksi asetettiin Suomen tekeminen houkuttelevaksi sijoituskohteeksi ulkomaisille kaivosyhtiöille muun muassa kansallisen kaivoslainsäädännön avulla. Viiankiaapaa hyödyntämään pyrkivä Anglo American on omien sanojensa mukaan johdava globaali kaivosyhtiö. Se hyöttyy Suomen kaivoslaista ja mineraalistrategiasta. Yhtiöllä on toimintaa Suomen lisäksi yhdeksässä maassa, mukaan lukien Kiinassa, Etelä-Afrikassa, Perussa, Chilessä ja Australiassa. Yhtiön vuosikertomuksesta selviää, että sen liikevaihto oli vuonna 2023 30,7 miljardia dollaria eli noin 29 miljardia euroa. Vertailun vuoksi Suomen valtion talousarvion määrärahat ovat samana vuonna 80,5 miljardia euroa. Anglo American teki vuonna 2023 voittoa 3,7 miljardia euroa. (Valtiovarainministeriö 2022; Anglo American 2023.)

Anglo American lupaa verkkosivuillaan uudelleen kuvitella (*re-imagine*) kaivostoimintaa luodakseen ihmisille paremman elämän. Luemme sivuilta useaan otteeseen lupauksen paremman elämän luomisesta ihmisille. Lupaus tuntuu puristuksena rinnassamme. Koska kyse tuskin on parodiasta, päättelemme, että yhtiö käyttää uudelleen kuvittelun käsitettä strategisesti hyväkseen. Meille taloudellisen

hyödyn tavoittelu ja luonnonvarojen riisto edustavat uudelleen kuvittelun sijaan monikansallisille yhtiöille tavanomaista ansaintalogiikan peittelyä ja ihmiskeskeistä ajattelua. Yhtiö ei sitoudu radikaalisti vaihtoehtoisin ajattelutapoihin tai organisoisi toimintaansa uudelleen, vaan perustelee pääomien arvonnäkökulmaan tähtäävää toimintansa uudella retoriikalla, jota se levittää tehokkaasti omien ja vaikutusvaltansa piirissä olevien kanavien kautta. Kotisivuillaan kaivosyhtiö julistaa johdattavansa lukijan ” – TulevaisuusViisaan (FutureSmart) kaivostoiminnan maailmaan” jonka ” – fyysinen jalanjälki on minimaalinen, joka pyrkii hiilineutraalisuuteen ja toimii paikallisyhteisöjen kanssa suuremman tavoitteen saavuttamiseksi” (Anglo American 2023).

Anglo Americanin suomalainen tytäryhtiö, AA Sakatti Mining Oy vastaa Viiankiaavan kaivostoiminnasta. Yhtiö teki vuosina 2018–2023 tappiota noin 150 miljoonaa euroa. (AA Sakatti Mining Oy 2024.) Kaivosyhtiö ilmoittaa kuittaavansa tappiot myöhemmin myymällä Viiankiaavan kaivoksesta louhimiansa metalleja maailmanmarkkinoille. Yhtiö tekee kaikkensa, jotta sen suolle tähän asti sijoittamat noin 200 miljoonaa euroa kansainvälisten varainhoitoyhtiöiden rahoja saadaan lähitulevaisuudessa takaisin mahdollisimman nopeasti korkojen kanssa.

Kun liikumme suolla ja harjoitamme siellä performanssejamme, ajattelemme, että maa on myyty jo ennen kuin sieltä on kaivettu ainoatakaan metallihippua. Kaivosyhtiön suurimmat omistajat, joihin kuuluvat muun muassa maailman suurin varainhoitoyhtiö,

yhdysvaltalainen BlackRock ja Kanadassa sekä Yhdysvalloissa toimiva Capital International Group, ovat kiinnostuneita kaivosyhtiön sijoittamansa pääoman arvonnäkökulmasta. Kaivosyhtiön ja sen omistajien käsissä Viiankiaapa kietoutuu osaksi globaaleja pääomamarkkinoita.

Kaivosyhtiöiden toimintaa ohjaava pääoman logiikka rinnastuu suomalaisen metsäteollisuuden logiikkaan, jota ovat käsitelleet muun muassa Ville Kellokumpu ja Janne Sänjäläkangas (2022) artikkelissaan kuitupuukapitalismista. Kaivosyhtiöt tehostavat toimintaansa turvatakseen pääomasijoittajien voitot samalla tavalla kuin metsäteollisuus. Luontoarvot jäävät toissijaisiksi. Viiankiaapa on palanen pelissä, jota määrittävät ja pitävät käynnissä muutokset maailmanlaajuisessa geopoliittisessa ja taloudellisessa voimatasapainossa. Muutosten seurauksena niin sanottu länsi on menettänyt hegemonisen asemansa maailmantaloudessa ja sitä uhkaa myös geopoliittisen aseman heikkeneminen. Aavalla liikkuessamme emme voi välttyä ajatukselta, että Viiankiaapa uhrataan kaivosyhtiön, Euroopan unionin ja Suomen hallituksen lyhyen tähtäimen taloudellisten etujen ja globaalien pohjoisten geopoliittisten tavoitteiden vuoksi.

Ruumiillinen maayhteys

Viiankiaavan valtaus ja *Kairasydän* -performanssien toteuttaminen on johdattanut meidät Viiankiaavan sykkähdyttävään lumiiseen maisemaan ja pohtimaan niitä globaaleja, taloudellisia ja poliittisia intressejä, jotka

vaikuttavat Viiankiaavaan tulevaisuuteen ja kohtaloon. Performanssimme ovat olleet paitsi paikkasidonniaisia, myös ruumiillisen tietämisen tiloja, jotka ovat mahdollistaneet maa- ja luontosuhteen syventymisen ja toisin tietämisen. Performansseillamme olemme ottaneet osaa myös suomalaisen nykyaikaisen keskusteluihin, jossa aktivistinen taide puuttuu ympäristöuhkiin ja tekee luonnon hyväksikäyttöön sekä kansainväliseen talouteen liittyviä epäkohtia näkyviksi. Ruumiillisen ja kokemuksellisen tiedon rinnalla olemme paljastaneet kaivosyhtiöiden ansaintalogiikkaa, tuoneet esille yhtiöiden toimintatapoja ja kyseenalaistaneet niiden taloudellis-teknologisia luontokäsityksiä. Kaivosyhtiöiden intressejä ohjaa taloudellinen hyöty ja luonnon loputon riisto, joka naamioidaan vihreäksi siirtymäksi, paremman elämän luomiseksi, kansalliseksi eduksi ja eurooppalaiseksi raaka-aineomavaraisuudeksi. Ruumiimme tuntuu kevyemmältä vain, jos Viiankiaapa säästyy kaivostoiminnalta.

Performansseissamme ja taideaktivismissamme ihmisruumis on ollut keskeinen ”työvälineemme” (ks. myös Arlander 2015). Myös performanssien dokumentointiin on liittynyt ruumiillinen läsnäolomme: itse esitystapahtuman rakentaminen ja niiden tallentaminen. Videodokumentaatiossa tarjoavat ekoelokuvan tavoin vaihtoehdon konventionaalille tavoille kuvata ja ymmärtää pohjoisen luonto ja tekevät mahdolliseksi rakentaa herkempää ja kantaaottavaa suhdetta ympäristöömme (MacDonald 2013, 19–20).

Performanssimme ovat tarjonneet väylän sellaisten ympäristökysymysten kommuni-

koimiselle, jota on haastavaa ilmaista pelkän kirjoitetun kielen avulla. Ruumiilliset performanssimme rakentavat ympäristökriittisiä argumentteja paitsi materiaalis-affektiivisella tasolla myös tulkinnoille avoimina esityksinä. Taiteellisen tutkimuksen ja sosiologisesti tuotetun tiedon yhdistäminen on laajentanut taiteellista, poliittista ja sosiologista mielikuvitustamme. Performanssimme ovat paitsi tarjonneet tilan oman ruumiillisen suoyhteyden syventämiselle, myös liikuttaneet meitä uusille, ei-rutiininomaisille aktivismin ja poliittisen toiminnan areenoille.

Performansseistamme, vastarinnastamme ja niiden dokumentaatioista jää kulttuurinen jälki (ks. myös Nykänen & Vinkka & Lehtola 2023, 205). Kulttuuriset jäljet ja kulttuuristen ympäristömuutosten kierto näyttäytyvät luonnonjärjestelmien, kuten elävän suon ja inhimillisten järjestelmien, kuten kaivostoiminnan ja performanssien näkökulmista toisiaan muovaavina suhteina. Ihminen on aiheuttanut ilmastonmuutoksen ja luontokadon, jotka uhkaavat maapallon ekosysteemistä tulevaisuutta. Ihminen tavoittelee yhä uusia teknisiä innovaatiota pystyäkseen lopettamaan ilmastonmuutoksen ja samaan aikaan säilyttääkseen elämäntapansa muuttumattomana. Nämä tekniset innovaatiot vaativat metalleja ja kaivoksia ja pahentavat entisestään luontokatoa. Luonnon ja toisen luonnon – kulttuurin ja sen taloudellisen perustan – keskinäisriippuvaisuus muodostaa oravanpyörän, josta ei voi päästä pois ilman radikaaleja kulu- tukseen, elämäntapaan ja luontosuhteeseen liittyviä uudelleenarviointeja.

Toteuttamissamme performansseissa olem-

me fyysisesti riippuvaisia toisistamme – suota ei olisi saanut vallattua yksin, valtaustamme ei olisi voinut puhdistaa lumesta, saati kiinnitettyä tuulen riepottelemia suojanauhoja auraukseppeihin ilman toisiamme. Myös kirjoituksemme aktivistinen ote on syntynyt yhteistyönä, kaivosteollisuuteen liittyvien poliittisten ja taloudellisten intressien kartoittamisena, taiteellisen ajattelumme kehittämisenä ja ruumiillisena työnä.

Filosofi Judith Butler (2006) on kirjoittanut, että ruumiillisina olentoina olemme riippuvaisia toisistamme. Fyysinen riippuvuus tekee meistä alttiita haavoittumiselle. Ruumiillisuus ja ruumiillinen toiminta on sosiaalisen yhteyden ja taideaktivismin perusta. Ruumiillinen yhteys ei kuitenkaan ole pelkkää samuutta vaan sisältää ruumiillisen koskemattomuuden ja rajat (mt.). Keskinäisen riippuvuuden, ruumiin rajojen, ruumiillisen yhteyden ja haavoittuvuuden voi ymmärtää myös suhteessa maahan, ruumiillisena maayhteytenä. Kun maata vallataan tai kun sitä kairataan, on maahan tunkeutuminen tunnut ruumiissamme väkivaltaiselta ja haavoittavalta. Maaperä kantaa samoja, kaikelle elolliselle luonnolle elintärkeitä mineraaleja, vettä ja kivennäisaineita, joita ruumiimme ja planetaarinen elämämme tarvitsevat. Maahan kajoaminen on ruumiisiimme kajoamista, ovathan ruumiimme paitsi toisistamme, myös maan antimista, elollisesta luonnosta ja muista lajeista riippuvaisia.

Ruumiillinen maayhteys on paikallinen ja materiaallinen ja vaikuttaa tunteisiimme ja ajatteluumme. Viiankiaapa paikkana ja maisevana ja tietoisuus sen monimuotoisesta

ekosysteemistä ja siihen kohdistuvista uhista herättävät rakkauden suota, sen koivuja ja varpuja kohtaan. Riekon jäljet lumella, telakuorma-autojen valot ja kaivinkoneen ruhjovat äänet ja liikkeet luovat jännitteen ja kontrastin, joka motivoi taistelemaan aavan puolesta. Syrjäinen suo ja sen alla lepäävät malmit ovat kaivosyhtiön ja sen omistajien silmissä kauppatavaraa. Riekoille ja suon rakastajille ne ovat elämän alkulähde ja tulevaisuus.

VIITTEET

- 1 Palkiminen on lainasana saamelaiskielistä. Se tarkoittaa porojen kulkemista tokissa eli laumoina kesälaitumella. Pohjoissaameksi verbi *bálgat* tarkoittaa sekä porojen liikkumista kesälaitumella että sääskien häiritsemien porojen rauhatonta liikkumista. (Kotimaisten kielten keskus 2025.)

AINEISTO

Mäkiranta, Mari & Puuronen Vesa 2024. *Kairasydän*-performanssi. Videotallenne performansista 32.20 min.

Mäkiranta, Mari & Puuronen Vesa 2024. *Viiankiaavan valtaus* -performanssi. Videotallenne performanssista 45 min.

KIRJALLISUUS

AA Sakatti Mining Oy 2024. <https://www.asiakastieto.fi/yritykset/fi/aa-sakatti-mining-oy/24367683/taloustiedot>. (Luettu joulukuussa 2024.)

- Anglo American 2023. <https://www.angloamerican.com/~media/Files/A/Anglo-American-Group-vg/PLC/investors/annual-reporting/2023/aa-annual-report-full-2023.pdf>. (Luettu joulukuussa 2024.)
- Arlander, Annette 2015. Mikä esitystutkimus? Teoksessa Annette Arlander, Helena Erkkilä, Taina Riikonen & Helena Saarikoski (toim.), *Esitystutkimus*. Helsinki, Patruuna, 7–25.
- Butler, Judith 2006. *Precarious life: The Powers of Mourning and Violence*. London, Verso.
- Conquergood, Dwight 1991. Rethinking ethnography: Towards a critical cultural politics. *Communication Monographs*, 58(2), 179–194. <https://doi.org/10.1080/03637759109376222>
- Conquergood, Dwight, 2013. Rethinking Ethnography. Towards a Critical Cultural Politics. Teoksessa E. Patrick Johnson (toim.), *Dwight Conquergood. Cultural Struggles. Performance, Ethnography, Praxis*. Michigan, University of Michigan, 81–103.
- Haapalainen, Riikka, Pusa, Tiina & Sederholm, Helena (toim.) 2023. *Suomen taiteen multakausi*. Espoo, Taiteiden ja suunnittelun korkeakoulu, Aalto ARTS Books.
- Hankonen, Ilona 2021. *Ihmisiä metsässä. Luonto kulttuuriympäristökysymyksenä*. Joensuu, Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.
- Hautala-Hirvioja, Tuija 1999. *Lappi-kuvan muotoutuminen suomalaisessa kuvataiteessa ennen toista maailmansotaa*. Jyväskylä Studies in the Arts 69. Jyväskylä, Jyväskylän yliopisto.
- Hautala-Hirvioja, Tuija 2013. Saamelainen kuvataide Suomessa – Kolmen taiteilijasukupolven kautta tarkasteltuna. *Tahiti – Taidehistoria tieteenä* 3/4. <https://tahiti.journal.fi/article/view/85506>
- Huhmarniemi, Maria 2016. *Marjamatkoilla ja kotipalkisilla: Keskustelua Lapin ympäristökonflikteista nykytaiteen keinoin*. Rovaniemi, Acta Electronica Universitatis Lapponiensis. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-484-898-5>
- Huhmarniemi, Maria 2018. Art Äkäsloppolo: Yhteisöllisyyttä ja vastarintaa. Teoksessa Timo Jokela, Maria Huhmarniemi, Christa Haataja & Tenka Issakainen (toim.), *Ympäristötaidetta Lapin matkailuun*. Rovaniemi, Lapin yliopiston taiteiden tiedekunnan julkaisuja. Sarja C Katsauksia ja puheenvuoroja 57/2018, 157–161. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-337-094-4>
- Huhmarniemi, Maria & Jokela, Timo 2018. Ympäristötaide taiteilijan soveltavana ja integroituna osaamisena. Teoksessa Timo Jokela, Maria Huhmarniemi, Christa Haataja & Tenka Issakainen (toim.), *Ympäristötaidetta Lapin matkailuun*. Rovaniemi, Lapin yliopiston taiteiden tiedekunnan julkaisuja. Sarja C. Katsauksia ja puheenvuoroja 57/2018, 107–121. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-337-094-4>
- Hyttinen, Elsi & Lummaa, Karoliina 2020. Lukeminen humanismin murroksessa. Teoksessa Elsi Hyttinen & Karoliina Lummaa (toim.), *Sotkuiset maailmat. Posthumanistinen kirjallisuudentutkimus*. Jyväskylä, Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 129 & Jyväskylän yliopisto, 9–36. https://jyx.jyu.fi/jyx/Record/jyx_123456789_78027
- Johansson, Hanna 2005. *Maataidetta jäljittämässä. Luonnon ja läsnäolon kirjoitusta suomalaisessa nykytaiteessa 1970–1995*. Helsinki, Like.
- Kansalaisten kaivosvaltuuskunta 2024. <https://kaivosvaltuuskunta.fi/news/hallituksen-esityksissa-pyritaan-leikentamaan-kaivosten-saantelya-poikkeuslupien-kautta/>. (Luettu marraskuussa 2024.)
- Kantonen, Lea 1987. Ulkoisia ja sisäisiä maisemia. *Taide* 6/87, 17–19.
- Kati 2024. Kivenkovaa ammattitaitoa. <https://www.oykatiab.com/tarina/>. (Luettu joulukuussa 2024.)

- Kauhanen, Jouni 2024. *Terra nullius ja paikallisyhteisöt modernisaation puristuksessa 1950- ja 1960-luvun Lapin vesivoimarakentamisessa. Pohjoiskalotin suunnitelmaksi jäänyt rakentamishanke ja Sodankylän säännöstelyaltaat*. Acta Electronica Universitatis Lapponiensis 378. Rovaniemi.
- Kellokumpu, Ville & Säynäkkängas, Janne 2022. Pääoma hakkuuaukealla: kuitupuukapitaismi metsätalouden tendenssinä. *Alue ja ympäristö* 51(2), 21–45.
- Koivisto, Satu 2017. *Archaeology of Finnish Wetlands – With Special Reference to Studies of Stone Age Stationary Wooden Fishing Structures*. Helsingin yliopisto, Unigrafia. <http://urn.fi/URN:IS-BN:978-951-51-3613-8>
- Lapin Kansa* 20.1. 2024. <https://www.lapinkansa.fi/polii-poiisti-jalleen-mielenosoittajia-sodankylan/6190776>. (Luettu tammikuussa 2024.)
- Lapin Kansa* 19.2. 2024. <https://www.lapinkansa.fi/kaivosprosessin-nopeuttamiselle-loytyy-perusteltuj/6230672>. (Luettu helmikuussa 2024.)
- Laurén, Kirsi 2006. *Suo – sisulla ja sydämellä. Suomalaisen suokokemukset ja -kertomukset kulttuurisen luontosuhteen ilmentäjinä*. Helsinki, SKS.
- Laurén, Kirsi 2008. Suot suomalaisessa taiteessa. Teoksessa Riitta Korhonen, Leila Korpela & Sakari Sarkkola (toim.), *Suomi – Suomaa. Soiden ja turpeen tutkimus sekä kestävä käyttö*. Helsinki, Suoseura ry ja Maahenki Oy, 272–277.
- Lummaa, Karoliina 2014. Antroposeeni ja objektien ekologia. Ihmisen luontosuhde humanismin jälkeen. Teoksessa Karoliina Lummaa & Lea Rojola (toim.), *Posthumanismi*. Helsinki, Eetos, 265–288.
- Kotimaisten kielten keskus 2025. <https://kotos.fi/sana/paliskunta/>. (Luettu kesäkuussa 2025.)
- MacDonald, Scott 2013. The Ecocinema Experience. Teoksessa Stephen Rust, Sean Cubitt & Salma Monani (toim.), *Ecocinema. Theory and Practice*. New York, Routledge, 17–41.
- Mining Watch Finland 2024. <https://kaivosvaltuuskunta.fi/news/eun-kriittisten-raaka-aineyden-asetus-suurimmalta-vaaralta-valtyttiin-mutta-paremminkin-voisi-olla/>. (Luettu syyskuussa 2024.)
- Mäkiranta, Mari & Puuronen, Vesa 2023. Eläköön artivismi. *RUUKKU – Taiteellisen tutkimuksen kausijulkaisu* 20/2024.
- Nykänen, Tapio, Vinkka Birgitta & Lehtola, Veli-Pekka 2023. Kansalaistotelemattomuutta ja taiteellista protestointia – Altan ja Tenon kiistat ja saamelaisen vastarinnan kehitys. Teoksessa Tapio Nykänen, Johan-Erik Kukko & Petri Koikalainen (toim.), *Tottelematon kansa. Poliittisen vastarinnan muuttuvat muodot*. Tampere, Vastapaino, 173–209.
- Rogoff, Irit 2005. Mitä on teoretikko? Teoksessa Taru Elfving ja Katve-Kaisa Kontturi (toim.), *Kanssakäymisiä – Osallistuvan taiteentutkimuksen askelia*. Taidehistoriallisia tutkimuksia 32. Helsinki, Taidehistorian seura, 10–18.
- Seppälä, Tiina 2017. Naiset, aktivismi ja feministinen solidaarisuus. *Politiikasta. Ajankohtainen ja ajaton tiedeverkkolehti*. <https://politiikasta.fi/naiset-aktivismi-ja-feministinen-solidaarisuus/>. (Luettu elokuussa 2025.)
- Siikala, Anna-Leena 1992. *Suomalainen šamanismi – Mielikuvien historiaa*. Helsinki, SKS.
- Sodankylä 2024. <https://www.sodankyla.fi/ajankohtaista/kiinnostaako-vastuullinen-kaivostointiminta-osallistu-sakatti-miningin-ja-redun-kehittamaan-vastuullisuusokoulutukseen/>. (Luettu joulukuussa 2024.)
- Sompion luonnonystävät 2024. <https://www.sll.fi/sompio/paikallisuusluonto/viiankiaapa/>. (Luettu joulukuussa 2024.)
- Spatz, Ben 2017. What Do We Document? Dense Video and the Epistemology of Practice. Teoksessa Toni Sant (toim.), *Documenting Performance: The Context and Processes of Digital Curation and Archiving*. London, Bloomsbury, 241–251.

Takalo-Eskola, Ilkka Juhani 1995. Suoaktiokuvaus. Teoksessa Päivi Nieminen (toim.), *Ilkka Juhani Takalo-Eskola: Sammallauturi. Kuvaelmia ihmistajunnan sairaudesta, harhoista, mahdollisuuksista*. Hämeenlinna, Hämeenlinnan taidemuseon julkaisuja 6/1995.

Tiitola, Kati 2014. Suomalainen suolla – Suon kulttuurista ja symbolisista merkityksistä. [https://](https://metsablogi.wordpress.com/2014/11/03/suomalainen-suolla-suon-kulttuurisista-ja-symbolisista-merkityksista/)

metsablogi.wordpress.com/2014/11/03/suomalainen-suolla-suon-kulttuurisista-ja-symbolisista-merkityksista/. (Luettu toukokuussa 2025.)

Valtiovarainministeriö 2022. <https://budjetti.vm.fi/indox/sisalto.jsp?year=2023&lang=fi&maindoc=/2023/tae/hallituksenEsitys/hallituksenEsitys.xml&opennode=0:1:3:31>. (Luettu elokuussa 2024.)

Nimettömien dialogi

Kahden hylyn spekulatiivisia kuiskauksia

LAURA SEESMERI

📄 <https://orcid.org/0000-0001-8488-8390>

KATARIINA VUORI

📄 <https://orcid.org/0000-0003-2898-0621>

Asiasanat: kulttuuriperintö, laivalöydöt, draama

Kuivanmaan lotja Oulusta: Näin olette minusta kertoneet: se on lotja, tai proomu, tai talonpoikaisjähti. Häntä ei löydä arkistoista, hän on paperiton menneisyydestä. Herätitte minut pimeästä ja kosteasta, sylissäni vanhaa sahanpurua. Kerron teille tarinaani tumman ja vaalean luston vuorotteluna, vuolujälkinä, kovakuoriaisen polkuna. Minua on tupsuteltu harjalla, revitty osiin, liotettu makeassa vedessä, jätetty lahoamaan. Osa minusta on vielä läsnä, osa jo poissa.

Aarrelaiva Saaristomereltä: Rokokoo herysi aistimellisena satamassa, kun minut lastattiin. Mitä kaikkea sainkaan syliini? Sitä te ette tiedä vieläkään. Mutaan on peittynyt suuri osa lastistani. Mutta paljon olette jo nostaneet irrallisia esineitä: liitupiippuja, nuuskarasioita, kultakelloja, rokokohameen, turkiskauluksen, luistimet, vaunujen pyörät, kauneuspilkkurasioita... Rakenteeltani olen ajalleni tyyppillinen kolmimastokaljuutti. Olette tutkineet minua jo vuosikymmeniä, mutta tiedätte vain vähän, koska sielultani olen viekas.

Tarkastelemme tässä kokeilevassa artikkelissamme kahden nimettömän hylyn kautta kerätyn tiedon draamallista narratisointia sekä kulttuurisen ympäristökierron käsitettä. Avauspuheenvuorojen alukset ovat tästä eteenpäin rooleissa ”Hahtiperän hylky” ja ”Borstö I”.

Hylky, joka nykytutkimuksen valossa on vailla identiteettiä ja tunnetaan meriarkeologiassa tunnisteella *Borstö I*, löydettiin vuonna 1953 eteläiseltä Saaristomereltä Borstön saaren edustalta. Ensimmäinen muinaistieteellisen toimikunnan tarkistuskäynti hylkylä tehtiin vuonna 1958. Sitä ennen laivaston sukeltajat olivat käyneet toteamassa kalastajien löydön ehjäksi uponneeksi kolmimastotalukseksi. Borstö I:n haaksirikko ja hylkyntyminen on ajoitettu pääasiassa hylystä löytyneiden esineiden ja kirjallisen perimätiedon perusteella 1700-luvun puoleen väliin. Pitkään hylky kantoi identiteettiä nimenään Sankt Mikael, kapteeninaan Carl Paulus Amiel, lähtösatamana Amsterdam ja päämääränään Pietari ja keisarinna Katariina

Suuren hovi. Tällöin haaksirikkovuosi olisi ollut 1747. Tämä identiteetti on sittemmin osoitettu virheelliseksi (Ahlström 1979; 1982; Ahlström ym. 2005; Alvik 2012; Kaukiainen 2020; 2021; 2023; Seesmeri 2023a). Kysymykseksi jää, kuinka paljon tämä vääräksi osoitettu identiteetti on kuitenkin vaikuttanut siihen, miten hylky nähdään.

Hahtiperän hylky (Kuivanmaan lotja Oulusta) löydettiin vuonna 2019 Oulun keskustasta, Radisson Blu hotellin ja sen parkkipaikan alla kulkevien putkistojen remontin yhteydessä (Riutankoski 2019). Hyllyn löytyminen kiinnosti niin paikallisia ihmisiä kuin valtakunnallista mediaa (Vuori 2021). Kulttuuriperintösuojelusta vastaavan Museoviraston meriarkeologi Minna Koivikko arvioi tuoreeltaan hyllyn olevan tiettävästi vanhin Pohjois-Suomessa säilynyt aluksen hylky, ”poikkeuksellinen ja erittäin arvokas” (Degerman 2019). Hahtiperän hyllyn rakennus- ja toiminta-aika on määritelty dendrokronologisen puun kasvulustoanalyysin perusteella vuoden 1684 jälkeiseen aikaan (Aakala & Wallenius 2019), eli vielä ainakin kesällä 1684 aluksen rakentamiseen käytetty nuorin ajoitettu mäntypuu on kasvanut metsässä. Tätä ajankohtaa vanhempi alus ei voi olla. Hyllyn rakennusajankohdan arvioidaan olevan 1600- ja 1700-luvun taitteessa (Riutankoski 2019, 42). Hahtiperän hyllyn toiminta-aikana tuhannen asukkaan Oulu alkoi kukoistaa tervan ja puutavaran viennillä.

Päähenkilömme, Hahtiperän hylky ja Borstö I, ovat jakaneet aikakauden arvoineen, niin luonnon, kulttuurisen, poliittisen ja ekonominen ilmapiirin kuin alati kiihtyvän mate-

riaalisen persouden. He ovat paitsi löytöpaikoiltaan ja -tavoiltaan, myös informaatiopotentiaaliltaan kuitenkin hyvin erilaisia. Nyt, 2000-luvulla, he tai heidän fragmenttinsa jakavat saman statuksen suojeltuina muinaismuistoina, ja osittain saman osoitteen: Museoviraston kokoelma- ja konservointikeskus, märkätilat, Vantaa.

Historiallisen ajan hylkyjen identiteettiä voidaan selvittää alustyyppin, rakennusmateriaalien, kaivausten tuottaman tutkimustiedon sekä monitieteisen tutkimuksen lisäksi kirjallisten lähteiden, kuten lokikirjojen, haaksirikkoa koskevan meriselityksen sekä vakuutus- ja tulliasiakirjojen avulla. Koska Borstö I:n ja Hahtiperän hyllyn kohdalla niihin yhdistettäviä, identiteettiä valottavia kirjallisia lähteitä ei ainakaan toistaiseksi ole, ovat molemmat hylkyt nimettömiä.

Borstö I-hyllyn elinkaari on sen löytämisen jälkeen ollut hyvin erilainen kuin Hahtiperän hyllyn. Ulkomeren uudisasukkaat – nuosilakkavesien ja hyljejäiden houkuttelemat talonpojat – ovat asuttaneet Borstöin saaren aluksen uppoamisen aikoihin. Heistä polveutuvat hyllyn löytäjät ja heidän jälkeläisensä saarella ovat innokkaasti seuranneet vedenalaisia kaivauksia aina nykypäiviin saakka. Hyllyllä on suoritettu meriarkeologisia tutkimuksia usean vuosikymmenen ajan. Tänä aikana tutkimusmenetelmät ja arkeologisiin kohteisiin liittyvä lainsäädäntö ovat muuttuneet. Hyllyn esineistöä on nostettu ja sijoitettu useaan museokokoelmaan, mutta itse hylky on yhä haaksirikkopaikallaan ulkomerellä, haastavissa tutkimuksellisissa olosuhteissa yli 40 metrin syvyydessä.

Näiden kahden hylän kompleksisuus, läsnä- ja poissaolon tematiikka, narratiiviset aukot sekä ihmistoiminnan seurauksena tapahtunut kohtaaminen Museoviraston tiloissa yllyttivät meitä pohtimaan, millä tavalla näytelmäkäsikirjoitus toimisi näiden nimettömien muinaismuistoesineiden kautta tapahtuvan kulttuurisen ympäristökierron kuvaajana ja kokoajana. Kokeilemme, millaisen muodon ambivalentti ja villisti heterotooppinen ”kulttuurisen ympäristökierron” käsite saa, kun lähestymme aineistoamme spekulatiivisen dialogin kautta. Tapamme käsitellä kulttuurista kiertoa tässä kontekstissa myötäilee antropologi Tim Ingoldin esittämää ajatusta kierrosta virtauksena, ”ilmakehän myrskyinä” sekä materian palautumisena alkuperäiseen olomuotoonsa (Ingold 2021, 42, 49–50) – tai ainakin hylkyjen kohdalla palautuminen olisi voinut tapahtua, mikäli utelioiden ihmisten väliintulo ei olisi muuttanut juonen suuntaa.

Kulissit – näytelmämme tutkimusasetelma

Kokeellisen artikkelimme kerronnallinen tyyli ammentaa 2000-luvun tendenssistä, jossa taide ja luovuus ovat tulleet enenevässä määrin osaksi tiedettä ja tutkimusprosessin eri vaiheita (esim. McNiff 2007; Leavy 2008; Kurki ym. 2025; arkeologian osalta esim. Renfrew 2003; Bailey 2014; 2017; Russell & Cochrane 2014). Erilaiset taiteelliset ja luovat menetelmät tuottavat tietoa ja mahdollistavat muodon uusille esitystavoille ja toisinjulkaisemiselle. Ne lisäävät tieteellisen tutkimuksen

moniäänisyyttä ja ymmärrettävyyttä tehden tiedosta saavutettavampaa, demokraattisempaa ja empaattisempaa (Seesmeri 2023b). Draamalliset, näytelmä- tai elokuvakäsikirjoituksen muodon ottavat tieteelliset artikkelit ovat kuitenkin harvinaisia (ks. Erickson & Will 2021; Gren & Höckert 2021). Erilaisten kokeilevien luovuuden ja tieteen fuusioiden haaste on edelleen se, että ne päätyvät harvoin tieteellisiksi julkaisuksi. Pyrimme artikkelillamme täyttämään tätä vajetta.

Arkeologian ja kulttuuriperinnön kontekstissa luovien ja taiteellisten menetelmien kirjo ulottuu luovasta kirjoittamisesta ja tarinankerronnasta sekä kertomuksista (Praetzellis 1998; Joyce 2002; Vuori 2024a; Vuori 2024c), valokuvauksesta (Shanks 1997), kuva- ja veistotaiteesta (Hansen 2008; Bailey & Navarro & Moreira 2020) draamaan (Bender & Hamilton & Tilley 2007; Theou & Kopaka 2019; Hamilakis 2013). Tarinallisuuden ja performanssin voi nähdä olevan läsnä myös arkeologisessa kenttätutkimuksessa siten, että kaivaus on teatteria, jossa ihmiset tuottavat itselleen merkityksellisiä omakohtaisia menneisyyksiä (Tilley 1989, 280).

Tarkastelemme artikkelissamme hilyistä saatavilla olevaa tutkimustietoa moniteoreettisesti: millaisia ajallisia tasoja, yhteyksiä sekä subjektien ja objektien, inhimillisen ja ei-inhimillisen kohtaamisia – kulttuurisia kiertoja – nousee esiin? Kokeilemme draamallisen narratiivin, Michel Foucault'n heterotopian, objektibiografian eli esineen elämäntarinan, arkeologi John Chapmanin fragmentaatioteorian sekä Henri Lefebvren rytmianalyysin potentiaalia (Foucault 1986;

Kopytoff 1986; Chapman 2000; Koivikko 2017; Adams 2003; Lefebvre 2021) kahden nimettömän hylyn emansipatorisessa tarkastelussa ja tulkinnassa.

Millaisen ulottuvuuden kulttuurinen ympäristökierto saa, kun kaksi hylkyä ja tutkimusteoriat asetetaan dialogiin? Miten kokeileva, näytelmäkäsikirjoitusta imitoiva spekulatiivinen tyyli toimii meriarkeologisessa ja merellisen kulttuuriperinnön kontekstissa, jossa hyllylle annetaan käsikirjoituksen hahmojen rooli? Lisäksi pohdimme, millaisia kulttuurisen ympäristökierron ulottuvuuksia toimijuuksien sekoittuminen ja subjekti–objekti-asetelman heilauttaminen sijoiltaan paljastaa merellisen kulttuuriperinnön kontekstissa.

Hylt ovat merellistä kulttuuriperintöä. Muinaismuistolaki suojelee aluksia, joiden hylkyntymisestä on vähintään sata vuotta (Finlex 17.6.1963). Usein merellisen kulttuuriperinnön mielletään laajan yleisön mielessä tarkoittavan vedenalaista arkeologiaa ja erityisesti hylkyjä (Gately & Benjamin 2018; Ilves & Leppäsalko & Marila 2022; Marila & Ilves 2023). Merelliseen kulttuuriperintöön kuuluvat myös esimerkiksi rannikon ja saariston elinkeinot, erilaiset ihmisten tekemät rakenteet, merelliset ja vedenalaiset maisemat, tarinat sekä mereen ja merenkulkuun liittyvä tietotaito (Museovirasto 2019, 46; Seesmeri 2020, 200–201). Joskus alkuaan vedenalaiset rakenteet ja hylt, kuten Hahtiperän hylkykin, ovat päätyneet myöhempien ympäristöprosessien seurauksena pois vedenalaisesta miljööstä.

Aineistoina ja taustatarinana käytämme Hahtiperän hylyn arkeologisia ja monitie-

teellisiä tutkimuksia sekä Borstö I:n hylkyä ja sen esineitä, kaivausraportteja, tutkimuksia ja lähisaarelaisten biografista aineistoa, jossa on mainintoja hylystä. Annamme hyllyille, tutkijoille ja teorioille äänen spekulatiivisen diskurssin muodossa. Tyyllillisesti artikkeli myötäilee näytelmäkäsikirjoitusta. Olemme lainanneet rakenteen elementit – kohtaus, parenteesi, dialogi – näytelmäkäsikirjoittamisen lainalaisuuksista (ks. esim. Vacklin & Rosenvall 2015). Tekstimme on niin ulkomuodoltaan kuin rakenteeltaan kompromissi, esimerkinomainen otos sopeutettuna tämän julkaisun raameihin. Olemme sommitelleet tapahtumia juoneksi ja laittaneet tutkimuskohteemme osaksi toimintaa ja sen esittämistä. Ilman kuvittelua tämä tutkimus olisi kakofoniaa mutta antamalla puheroolit hyllyille ja teorioille olemme saaneet tutkimukseemme järjestyksen. Kuitenkin rikkomalla perinteistä tieteellisen kirjoittamisen muotoa pyrimme myös uudistamaan tutkimuksen tekemiseen ja vastaanottamiseen liittyvää ajattelua, havaintoja ja tulkintoja (Aristoteles 2012, 188; Vacklin & Rosenvall 2015, 22; Ahava & Puikkonen 2023, 15).

Tieteellä ja käsikirjoittamisella ei ehkä ensisilmäyksellä näytä olevan yhtäläisyyksiä, mutta tarkemmin pohdittuna tieteen tekeminen voidaan nähdä performanssina. Aivan kuten käsikirjoittaja tuottaa näytelmäkäsikirjoituksen, joka on tarkoitettu esitettäväksi näyttämöllä, tekee tutkija samoin: päämääränä on teksti tai artikkeli, joka esitetään akateemisilla estradeilla. Käsikirjoittamisessa liikutaan tietyssä aikaraamissa, tietyssä miljöössä ja erilaisissa näkökulmatasoissa; tutkija käy oman

aikansa ihanteita ja normeja noudattavaa dialogia teorioiden ja tutkimuskohteensa kanssa. On kertojia, jotka voivat olla joko luotettavia tai epäluotettavia kertojia. Borstö I hylyn kohdalla aiemmat, hylyn Sankt Mikaeliksi identifioineiden tutkijoiden voidaan katsoa olevan epäluotettavia kertojia, mutta epäluotettavien ja viekkain kertoja onkin hylky itse. Niin näytelmän hahmoilla kuin tutkijoillakin on motiivi – tahdon-suunta – joka ohjaa tekemistä ja aiheuttaa toimintaa, tapahtumien sarjan. Myös ei-inhimillisellä on oma tahdon suuntansa.

Niin näytelmästä kuin tutkimusprosessistakin voi erottaa saduista ja myyteistä tuttuja universaaleja henkilöhahmoja. On päähenkilö, ja tällä antagonistilla eli vastustajana (Vogler 1991, 33–35). Tutkimuksessa vastustajana voi toimia esimerkiksi tutkimuskohteen vaikeaselkoisuus, rahoituksen niukkuus, resurssien vähyys; hylkyjemme kontekstissa myös hylkyryöstäjät tai ilmastonmuutoksen aiheuttama meriveden lämpeneminen, jonka seurauksena makro- ja mikrobiologisten eliöiden aktiivisuus lisääntyy ja hylkyjen hajoamisprosessi kiihtyy (Museovirasto 2021). Hahtiperän hylyn kohdalla laivapuun lahoaminen on ongelma, joka tuo tarinaan konservattorin, käsikirjoitustermein oppaan tai mentorin (Vogler 1991, 51). Opas pyrkii oikein sekoitetuilla muovikylvyillä suojaamaan hylyn osia. Edellä mainittujen lisäksi tarinassa voi olla liuta muitakin hahmoja – niin inhimillisiä kuin ei-inhimillisiäkin, jotka osaltaan vaikuttavat tarinaan – kulttuuriseen ympäristökiertoon.

Kokeellinen kerronta ja teoreettinen moniäänisyys mahdollistavat objektien toimijuu-

den. Nykyään arkeologiassa myös ei-inhimillisen ja elottoman ajatellaan olevan subjekti: esineet eivät ole pelkästään passiivisia, vaan niihin liitetään sosiaalisia elämänvaiheita tai elämäkertoja, ne ovat toimijoita ja toiminnan katalysaattoreita (esim. Joy 2009; Sørensen 2016). Tämän pohjalta objektit eivät ole pelkästään kulttuurisen ympäristökierron materiaalisia ilmentymiä, vaan ne myös aiheuttavat sitä.

Objektin elämäkerrallisen eli objektibiografisen lähestymistavan esitti antropologi Igor Kopytoff (1986). Myöhemmin eri tutkijat ovat täydentäneet objektibiografian potentiaalia ja tuoneet rinnalle vähemmän ihmiskeskeisiä lähestymistapoja (Joyce 2012; Hahn & Weis 2013; Joyce & Gillespie 2015). Arkeologisen kohteen elämäntarina ei pääty löytöhetkeen, vaan jatkuu sen jälkeenkin ”uutena lukuna” (Koivikko 2017, 37). Löydön jälkeiseen biografiaan vaikuttaa suhtautuminen esineeseen: mikä sen arvo on, kuka sen määrittelee ja millaisesta maailmasta käsin me esinettä katsomme? Mitä sille löytymisen jälkeen tapahtuu, säilytetäänkö se vai unohdetaan se?

Meriarkeologi Minna Koivikko esittää, että nimettömälle, vaikeasti identifioitaville, Hahtiperän hylyn kaltaisille ”luurankohylyille”, voi luoda elämäntarinan hahmottamalla keskeisimpiä alusta tai hylkyä kohdanneita käännteitä (Koivikko 2017, 5–6). Antropologi Janet Hoskins ehdottaa, että myös osittain fiktiivinen elämäntarina voi lisätä esineen arvoa (Hoskins 2006, 81). Arkeologi Katariina Vuori (2021) on käsitellyt Hahtiperän hylyn objektibiografiaa pro gradu -tutkimukses-

saan. Hahtiperän hyllyn kaivauksenjälkeinen biografia on hylkymittapuulla erikoinen: Museovirasto on lainannut hyllyn osia immerstiivisen taideprojektin näyttämörekvisiitaksi, ja hylky on inspiroinut taidemaalari Susanna Sivosta. Vuori on tarkastellut hyllyn ajallisia ja temaattisia yhteyksiä, affektiivisia ulottuvuuksia erilaisten narratiivisten keinojen, kuten runouden, biofiktion, hyllyn monologin, maagisen realismin sekä tutkijan ja hyllyn välisen dialogin avulla (Vuori 2019–2020; 2024a; 2024b; 2024c). Teatterintutkija Heta Reitala ja dramaturgi Timo Heinonen ovat oivasti verranneet historiantutkimuksen ja draaman narratiivisia yhtäläisyyksiä: ”— tuottaakseen merkityksellisen kertomuksen historioitsija joutuu dramatisoimaan – valikoimaan ja järjestämään – materiaalinsa. Samasta aineistosta on mahdollista kirjoittaa monta tarinaa” (Reitala & Heinonen 2001, 12).

Ja tästä alkaa yksi monista mahdollisista tarinoista. Himmennetään valot. Esitys alkaa.

Ensimmäinen kohta: Konservoitavia fragmentteja

Paikka: Museoviraston Kokoelma- ja konservointikeskus, märkäkonservointitila, Vantaa 2024. Kirkkaasti valaistu suuri huone. Pöytiä, hyllyjä, nesteitä ja kemiallisia jauheita. Esineitä eri aikakaudelta, metallia ja orgaanista. Arkeologinen geriatriinen osasto.

Henkilöt: *Borstö I*-hylystä nostetut esineet (astioita, liitupiippuja, leukaluut, kultaisia koristekappaleita, rukouskirjan hippusia, lyijykuulia...), Hahtiperän hyllyn konservoituja

mäntypuisia osia, tutkijat X ja Y kumihanskoineen, muoviset säilytyslaatikot litkuineen, metalliset varastohyllyt sekä konservaattori A, objektibiografia ja tutkija John Chapman.

Muovisten säilytyslaatikoiden nesteet ja varastohyllyt kuorossa: Lustoihin, kirveen iskuihin, nuuskarasioihin ja mustuneisiin hampaisiin on kietoutunut muistia ja tietoa, joka häilyy ajassa ja paikassa. Me kannattemme ja meihin on liennut heterotooppisia fragmentteja Saaristomereltä, Hahtiperän satamasta, kolmensadan vuoden takaisesta. Me vaalimme ja hoivaamme mykkää tietoa, irrallisia sommittumien kollaaseja.

Borstö I:n esineet: Laivamme on syvällä meren pohjassa ja meidät, arvotavarat, nostettiin hellävaroen ja laskettiin kylpemään näihin pieniin altaisiin Museoviraston kokoelmakeskuksessa. ”Älä liikuta. Erittäin hauraita esineitä.” Niin lukee hyllykössämme. Sitä se ikä tekee. Kyllä meitä nyt hoivataan ja hyysätään. Pienet altaat pitävät sisällään palasia, jotka muuttuvat kaiken aikaa. Tässä on esimerkiksi allas, jossa kelluu mustia pieniä hippusia.

Konservaattori A: Tässä on nahkaiset kirjankannet. Nämä ovat kansien välisiä sivuja, ensin niistä erottui valkoisella pohjalla mustia fraktuuralla painettuja kirjaimia. Oletettavasti saksankielisen rukouskirjan sivuja. Vikkeläsilmaisista meistä konservaattoreista ehti lukea sieltä hengellisen sanan.

Borstö I:n esineet: Me tarjoamme pieniä murusia, joista tietämyksenne karttuu, mutta meidän hippusemme myös haurastuvat kaiken aikaa. Itse hylkymme makaa melkoisen kokonaisuuden meren pohjassa, mutta on vain ajan kysymys, että hänen mastonsa katkeavat,

kansi repeää, kyljet kaatuvat ja siinä hän makaa kuin avattu kala perkeineen. Molemmista meistä – meidän hyllystämme ja viereisestä Hahtiperästä – on jäljellä osia, palapelin palasia. Olen kuullut, kun te puhutte meistä ja hippusistamme fragmentteina.

Chapman: Kuulkaahan. Minä haluan tämentää puhettanne fragmenteista. Minä olen kehittänyt fragmentaatioteorian, jossa esineiden sirpaleidenkin katsotaan arkeologiassa edustavan kokonaisuuksia; esinettä, ihmistä tai ilmiötä. Keskityn nimenomaan siihen, miten esine rikotaan, se ei vain rikkoudu, ja fragmentaatioteoria liittyy yksilön kognitiiviseen kehitykseen ja kykyyn yhdistää sosiaalinen ja aineellinen toisiinsa. (Chapman 2000, I.)

Tutkijat X ja Y: Täällähän tuntuu teoria ja materia kuiskuttelevan keskenään. On tämä jännä, miten näillä mudasta nostetuilla kappaleilla ja esineillä on yhteyksiä ja miten ne peilaavat pieninä sirpaleinakin kokonaisia yhteiskunnallisia ilmiöitä ja niissä eläneitä ihmisiä tunteineen, toimineen ja aisteineen.

Borstö I:n esineet: Aisteista puheen ollen: mikä on tämä tuoksu, joka muistuttaa meitä aluksesta pelastettuja esineitä niistä kahdesta vuosiadasta, jotka vietimme meren pohjassa, mudan suojassa?

Hahtiperän hylky: Jos tarkoittatte tätä tervan, pien ja kirpeän ruosteen lemua, niin se olen varmaankin minä. Hahtiperän hylkyksi minua täällä nimittävät. Jos minulla kerran oli toinen nimi, on se jo lahonnut mielestäni. Siinä paikassa, johon nukahdin, oli Hahtiperän satama. Olisittepa olleet hienoine neninene siellä! Voi sitä kapahauen, liejun ja sonnan hajua! Olihan niiden sekaan alka-

nut ujuttautua kahvin, inkiväärin ja Pariisin parfyymien tuulahduksiakin. Muistan hatarasti, kuinka meri vetäytyi kauemmaksi, satamani mataloitui, joki toi sahanpurua, mööpeleitä, kengänronttosia, elukoiden raatoja. Muistan paksun jään, ja sen, kuinka suiston vesi rymysi uuden reitin, juoksi niittyjä ja pajukkoa nuollen. Minun satamani hiljeni. Vajosin pohjaan ja jäin sinne kuin mulkosilmäkampela. Päälleni kasattiin painoa, kukkien tuoksua ja musiikkia...

Objektibiografia tapailee muutaman tanssiasteleena.

Objektibiografia: Hylkyresu muistelee aikaa, jolloin Hahtiperän sataman toiminta loppui. Maankohoamisen ja rojun seurauksena satama-allas oli mataloitunut. Viimeinen niitti oli alkutalvi 1724, jääsuppa ja tulva. Syntyi uusi uoma, oikotie merelle, ja niin satama siirrettiin Toppilaan. Hahtiperä maisemoitiin puistoksi: siitä kai kukkien tuoksu. Paljon myöhemmin tulivat kuusikulmainen limonadikioski ja haitarinsoittaja. Tässä hyllyillä lepää osa siitä, mitä on jäljellä oman aikansa talonpoikien ja laivanveistäjien taidonnäytteestä: limisaumainen, piellä ja lampisirppisammalella tilkitty autenttinen lotja!

Borstö I:n esineet: Tiedä vaikka haiskahtava naapurimme olisi kuljettanut sitä tervaa, jolla meidänkin aluksemme on sudittu merikelpoiseksi.

Hahtiperän hylky mutisee itsekseen. Yrittää hiissautua hyllyjen katveeseen, piiloon loisteputkilta.

Hahtiperän hylky: Olenpa minä kehnossa kunnossa. Mitä te vahtaatte! Niin kuin jotakin maalaistoltoa. Ja ehkä minä sellainen olen-

kin. Olisivat antaneet minun olla rauhassa, lahota omia aikojani.

Borstö I:n esineet: Anteeksi, että kokeeteeraan, mutta olemuksenne on lievästi madon-syömä. Ymmärrän kyllä, että posliinisena on helppo olla ja myönnän, ilman teidänlaisianne tervattuja kylkikaaria emme me olisi koskaan päässeetkään tälle viimeiselle matkallemme.

Hahtiperän hylky: Viimeiselle matkalle... Minut kiskottiin pimeästä ja raahattiin tänne. Täkäläiset ovat oikukkaita: minut on raakalaismaisesti revitty osiin, tilkkeetkin raavittu pois, sitten laskettu kuin vauva hellävaraisesti ohuiden hansikkaiden peittämillä käsillä kylpyyn. Minkä tähden?

Objektibiografia: Sinulle on suoritettu arkeologiset kaivaukset, dokumentointi, otettu dendrokronologisia näytepaloja, valokuvattu, skannattu kolmiulotteiseksi malliksi. Edustavimmat osasi on valittu konservoitavaksi. Kalista puuhaa.

Hahtiperän hylky: Pah! En ymmärrä höpönöistäsi mitään! Mutta kuulkaa, te siellä muovisissa askeissa. Aksenttinne kuulostaa tutulta, tunnistanko ulkomaisen vivahteen? Mistä oikein olette ja millä asioilla täällä liikutte? Keitä te olette?

Borstö I:n sineet hyräilevät ja myhäilevät alta kulmain viereisen hyllyn lahoja lautoja.

Toinen kohtaus: Syvällä ja kaukana Saaristomerellä

Paikka: LAT 59 astetta 50,053 minuuttia N, LON 21 astetta 59,095 minuuttia E. Lähin luoto Tvåkobbarna, lähin asuttu saari Borstö,

1980- ja 1990-luvun meriarkeologiset sukellukset.

Henkilöt: Borstö I -hylky, sukeltaja X, sukeltaja Y, saarelaisia, tutkijat Foucault, Lefebvre ja Latour.

Borstö I: Siinäpä vasta kysymys! Kuka minä olen? Onpa tungettelevaa uteliaisuutta. Olen saanut maata rauhassa ja tunteettomana niin pitkään. Minut lastattiin sellaisilla kapisuksilla, että myöhemmin sain liikanimen aarrelaiva. Kaupunkilaisten tavaraa, hienoston tilpehöörejä, hovien rönsyilyä, rokokoon hehkoa. Tammilautojen, joita joku teistä tutkivista ja sukeltavista vierailijoista kutsui yllättävän ohuiksi ja siroiksi, uumeniin kätkeytyy niin paljon, että nykyisen mudan alta sitä on vaikea kuvitella. Olen antanut teille sadoittain vihjeitä, mutta silti säilytän arvoitukseni. On ehkä syytä keskustella hieman. Aloittaa tarina.

Foucault: Tarinapa hyvinkin. Muistakaa, että tarinat kantavat erilaista aikaa ja muotoja mukanaan. tarinat – niin kuin asiat ylipäänsä – eivät ole yksinkertaisia ja yksitasoisia. Minä puhun heterotopioista. Ne ovat paikkoja, jotka yhdistävät erilaisia tilallisuuksia. Heterotopia on tavallisuudesta poikkeava paikka tai tila, jossa merkitykset risteävät ja peilautuvat ja asettautuvat verkostoksi muihin tiloihin ja paikkoihin. (Foucault 1986.)

Borstö I: Peilautuminen, tuosta minä pidän. Kaipaam täältä syvyyksistä jo rokokootanssiaisiin, peilisaleihin, onhan minulla täällä mekot, viuhkat ja kauneuspilkutkin pakattuna. Teille tutkijoille olen kuin kolmiodraama rokokoon peilialista. Nostan helmaa, kurkkaan viuhkan takaa, odotan vaunukyytiä kuin

Kollaasi Museoviraston Kokoelma- ja konservointikeskuksessa olevista Borstö I -hyllystä nostetuista esineistä. @ Laura Seesmeri 2024.

Tuhkimo yöllä. Juuri kun olette sovittamassa arkistolähteitä ja esinelöytöjä ja saamassa lähtösataman, kapteenin, aluksen tai jonkun muun nimen, pullautan saveni seasta uuden löydön, joka muuttaa kaiken. Rokokoon peilisali näyttää osittaisen tarinan, josta näkyy osittainen tarina, josta näkyy osittainen tarina...

Foucault: Yrittätkö flirttailla kanssani? Kiihotat suorastaan minun teoreettista mieltäni. Olet erinomainen esimerkki heterotopia-teoriastani. Laivasi jo itsessään on voimakkaan heterotooppinen, mutta hylkynä tämä ominaisuus vielä mielenkiintoisesti moninaistuu. Laivasi on ollut vapaa ja liikkeessä, sen mate-

riaalisuuteen liittyvä lähtösatama ja päätepiste. (Foucault 1986.) Se on myös pienoismaailma. Sinne on lastattu kaikki tarpeellinen elämistä varten. Sinussa on voimakkaasti läsnä erilaisia aikatasoja; aluksen suunnittelu ja rakentaminen, laivan lastaaminen, haaksirikkotilanne, meriarkeologinen tutkimus ja luonnon haltuunoton prosessi.

Borstö I suorastaan röyhittää rintaansa aaltojen alla.

Borstö I: Oletpa sinä täynnä teoriaa. Miten olisi teorian ulkopuolinen suhde? On minulla muutakin tarjolla. En ole mikään museo, tai kuten sanovat, ”kulttuuriperintökohde”, jota tongitaan. Minä kannan aikaa sylissäni. Olen luonnon ja kulttuurin yhteensulautuma. Minussa silakat ja kampelat uivat, sinisimpukat kokoontuvat, muta kasaantuu virtausten työstämänä. Miltä kuulostaa herra Foucault? No mutta nyt tuolta ylhäältä laskeutuu joku kolmas pyörä. Mustaan kumiin pukeutunut. Näyttää tutulta, on käynyt täällä useasti ennenkin. Hengitys on äänekästä, kuplii, puhuu itseksensä tai jonnekin.

Sukeltaja X: Merkitkää muistiin. Peräkanen luukulla... [sisäänhengitys, uloshengitys] pituus kuusikymmentäviisi, leveys... tästä kun katsoo alas tuolla on jotakin... viinirypälekoristelua. Menen vielä kyljen ulkopuolelle. [sisäänhengitys, uloshengitys...] Täällä on jotain, kaivan, ei [piip] tämä on peräsin, tuossa on naisen figuuri, helmet kaulassa. [sisäänhengitys, uloshengitys] ja ihmisen jäänteet, luita, leukaluu... (kasetti -89.)

Perämooottori pärahtää käyntiin. Yksinäinen vene keikkuu myrskyävän meren aalloilla.

Latour: Onpas täällä kova merenkäynti ja

pimeä syksy, mutta myräkän keskeltä kuulin mielenkiintoista keskustelua. Tunnistan puheesta fragmentteja, verkostoja ja toimijuuksia. Minä haluan uida mukaan tähän illuusioon. Tässähän puhutaan ilmiselvästi toimijaverkoista (Latour 2005). Merkityksiä löydän pohjamudasta, kylkikaarista, lastatusta posliinista, löydetyistä leukaluista, sukeltajasta. Kun nyt aikani tässä plasmassa, tässä ympäristön vielä muotoutumattomassa tilassa (Latour 2005, 39, 54, 71) uiskentelen... Nyt kuuluu sumppujollan ääntä.

Sukeltaja Y: Laitetaan tähän poiju ja ensimmäinen saa mennä alas.

Saarelaiset: Eivät taaskaan löytäneet paikkaa ilman apuamme. Kutsuvat tätä perinteeksi, että pyytävät meitä näyttämään, missä hylky on. (kyppi/Borstö -97-98.)

Sukeltaja Y: Tänään meillä on tarkoitus nostaa ruumasta posliinia. Sitä on paljon. Lautasia, kahvikuppeja, pienoispatsaita, kahvikannuja, tasseja, kuppeja loputtomiin... (kyppi/Borstö -97-98; Anttila 2005, 239.)

Latour: Listoja ihanaa, näistä saamme litanioita ja voimme purkaa ajattelumme objektorientoituneisuutta... Unohtakaamme kuitenkin hetkeksi materia ja kääntäkäämme katsemme vaikka tuonne horisonttiin, onko siellä aikoinaan loimunnut harhatuli?

Sumppujollassa kaksi kalastajaa virittelee verkkojaan – hentoja lankoja – ilta-auringon säikeitä laskeutuu veteen.

Saarelaiset: Taas meidän esi-isiamme syytetään hyllynryöstäjiksi. Kukaan ei tiedä varmudella, ovatko he syyttäneet harhatulia laivoille ja ajaneet tämänkin aluksen upoksiin. Tuskin. Me tämän kuitenkin löysimme.

Ja olemme tehneet yhteistyötä viranomaisten kanssa. Sen takia me haluamme myös nähdä, mitä kaikkea täältä löytyy, meidän aarrelaivastamme. Meinasivat taas yön pimeydessä pakata arkeologiset löytönsä ja lähteä vaihikka pois. Onneksi pääsimme näkemään ne kaikki kauniit kukkakoristelut. (Kaukiainen 2018, 125–130; kyppi/Borstö -71; kyppi/Borstö -86; biograf./Borstö.)

Borstö I: Kauneus ja sen himo. Sen takia olen olemassa. Ja sen takia minua himoitaan vielä hylkynäkin. Olen ylellisyshyödykkeiden, hovikulttuurin, muotioikkujen, estetiikan näjän ja kansainvälisten kauppasuhteiden synnyttämä. Samoihin aikoihin kun lähisaari asutettiin, 1700-luvun puolenvälin tienoilla, minun oli tarkoitus vain lipua sen ohi, mutta myrsky päättikin toisin ja upotti minut. Saaren asuttajien tuolloiset jälkeläiset elättivät itsensä vuosisadasta toiseen kalastamalla. Hylkeet ja silakka saivat heidän esi-isänsä muuttamaan saarelle ja silakan perään he olivat yhä, kun minut löysivät. Jos heitä ei olisi ollut, ei kenenkään verkon paula olisi jäänyt minun mastooni kiinni.

Kun kalastajat minut löysivät, olin heille välittömästi tärkeä. He painoivat tarkkaan mieleensä sijaintini. Vuosikymmenestä toiseen he opastivat tutkijoita ja sukeltajia luokseni. Olen myös osa saarelaisten identiteettiä. Minusta puhutaan, minun ympärilleni on kerätty tarinoita. Olenko osa vanhaa paikallista kummitustarinaa tai huhuja rötöstelevistä rantarosvoista? Olen tässä oloa ja poissaoloa, olen merenpohjassa, luonani käydään pikaisesti, olen ajatuksissa, olen raporteissa. Muta keräännytty päälleni, kalat uivat verkkaan, vir-

taus vaihtelee, sukeltajien hengityskuplat nousevat omissa rytmeissään.

Lefebvre: Rytm! Se on osa kiertymiä, kehoa ja muistia. Rytmia on kaikkialla, missä aika ja paikka kohtaavat. Rytm on kertausta. Siinä liike, tavat, tapahtumat, tilanteet ja erot toistuvat. Tuo hylkyhän on mitä rytmisin! Se kerää tuntemuksia ja kokoaa häiriöitä lineaarisen ja syklisen prosessin välillä. Se on olemassa tuollaisena yhden tapahtuman – haaksirikon – takia. Mutta sen ympärille kertynyt aika ei ole lineaarista, haaksirikosta nykypäivään kulkevaa. Sen rytm on vaihtelevaa, kertaavaa, poispyyhkivää ja uudelleen syntyvää. (Lefebvre 2021, 15, 25, 27, 30, 37, 45, 83.) Hylky hyvä, olet salaista rytmiä, muistatko sinä, mitä tapahtui milloinkin?

Borstö I: Kiitos tästä rytmin ajatuksesta. Se lohduttaa minua. Kyllä minä muistan, mutta miten sen teille kertoisin. Tarinani vievät teitä juonen käänteestä toiseen. Välttämättä nämä käänteet eivät aina kohtaa, varsinkaan jos tarinaa tulkitaan välillä väärin tai toisin. Minun lastinani olleet esineet, joita olette nostaneet ylös, eivät yksittäisinä valehtelee, mutta kun niistä yrittää muodostaa kokonaisuutta, saattavat ne olla ovelia juonen käänteiden katkaisijoita. Lyijykuula on lyijykuula, mutta miksi niitä on seitsemäntoista isossa lokerossa? Miksi samasta laivasta löytyy kultakelloja, rokokoohome, viuhkoja, tinalautasia, kasvinsiemeniä, kolmijalkapatoja, luistimet... (mv-koke). Ja myös tutkimuksenne kulkevat ensin yhteen tarinaan mutta tekninen tutkimus muuttaakin hyvän juonen alun. Tutkijat puoli vuosisataa sitten puhuivat isokokoisesta miehestä, nuoresta naisesta ja koirasta, nyt

saattaakin mielestänne olla, että nuori nainen onkin poika ja koira onkin kissa. Kyllä minä tiedän, kuka on kuka, jos vain muistaisin kaiken. Ja te kaikki täällä kuiskutelleet teoreetikot. Kuinka monta ääntä tarvitaan, että minun tarinastani tulisi yksi ja oikea?

Puhetta, tutkimusta, tunteita, toiveita ja selityksiä. Osiani on ripoteltu vuosien varrella sinne tänne. Olen meren pohjassa, olen vitriinissä, olen museossa, olen varaston hyllyllä, olen konservoitavana altaassa. Olen viranomaisten listoissa, olen poliisin tutkintapyyntöissä, rikosilmoituksissa. Suurin osa minusta on turvassa jäiltä ja ylimääräisiltä katseilta, meren pinnan alla noin neljänkymmenen metrin syvyydessä. Mutta kuinka kauan?

Esineeni ovat kuiskutelleet uudesta tuttavuudesta konservattoreiden hoteissa. Heidän viereisellä hyllyllään kuulemma lepuutteleet kehosi kaaria sinä Hahtiperä. Miten on, sinun rehelliset muotosi, mäntypuiset kylkikaaresi ja leveät lankut. Sinä et valheita tarjoile – kuten minä. Olen kuullut, että sinut löydettiin kuivalta maalta. Kuinka siinä niin pääsi käymään?

Kolmas kohta: Lotja kuivalla maalla

Paikka: Oulun keskusta, Rantakatu 1, Radisson Blu -hotellin takapihan parkkipaikka, elokuu 2019.

Henkilöt: Hahtiperän hylky, objektibiografia, arkeologi 1, arkeologi 2

Kaivinkone jyrsii rautakidallaan maata. Se on edennyt jo yli kahden metrin syvyyteen, halki kolmen vuosisadan. Kuuluu vaimeaa

puheensorinaa. Kaksi Museoviraston arkeologia on valvomassa viemäri- ja lämpöputkiston remonttia. Arkeologit seisovat kuilun reunalla. Kaivinkone kahmaisee esiin tummaa vettynyttä puuta.

Arkeologi 1: Näyttää lankuilta. Luultavasti vanhaa laituria. Olihan tässä muinoin kaupungin pääsatama, Hahtiperä.

Arkeologi 2: Ja näillä paikkeilla laiturit ja rannalla makasiinit. Saa jatkaa!

Koneen kumea jyrinä ja maan rouskutus jatkuu. Syvemmältä vastaan tulee lisää vettynyttä puuta. Lankkujen lisäksi sellaista, joka näyttää kaarevalta, kuin jättimäisen keinu-
tuolin jalalta.

Arkeologi 1: Seis!

Arkeologi 2: Mitä tuo on? Sehän näyttää ihan kuin...

Arkeologi 1: ...niinku joku olis veistäny ne, ja on tappeja, ja...

Arkeologi 1 ja arkeologi 2: Hittolainen! Sehän on hylky!

Kaivinkoneen moottorin murina loppuu.

Hahtiperän hylky: Päässäni jyrisee ukkonen, ja mistä tämä sokaisevan kirpeä valo tulee? Lankkujani ja veistettyjä kylkikaariani kutisee. Nyt minä tiedän, se on taas tuo sama mölisevä ja karjuva olio. Taas se on kimpussani!

Objektibiografia kävelee kuopan reunaa, kiertää ja osoittaa pohjalla kulkevia putkia.

Objektibiografia: Tässä meillä on hyllylle elämäntarinallinen kiinnepiste: vuonna 2019 hotellin putkiremontin yhteydessä havaitaan syvälle, vanhaan merenpohjaan jäänyt hylky. Aluksen yläosa on kärsinyt vaurioita jo aiemmin. Ja syyllinen tiedetään, kulkevathan vanhat viemäri- ja lämpöputket aivan hyllyn pääl-

lä. Ne on upotettu siihen 1970-luvun alussa, kun hotelli rakennettiin. Silloin hylky on tavannut edellisen kerran kaivinkoneen.

Hahtiperän hylky: Nyt ne riisuvat hiekkaa päältäni, kaivelevat ja tonkivat joka paikasta. Niitä on kimpussani ainakin neljä. Mitä täällä oikein tapahtuu? Missä on mereni? Missä laiturini?

Lankut ja liitokset narahtavat, mutta hylky pysyy satimessa.

Objektibiografia: Hylky on todettu heti sen löydyttyä erityiseksi. Löytösyvyyden ja -paikan sekä rakenteellisten seikkojen vuoksi sen oletetaan olevan erittäin vanha. Alustavan varovaisen arvion mukaan 1600- ja 1700-luvun taitteen tienoilta. Kylkikaarien väleissä on paksultihanpurua, ehkä lähisaarilla oleista sahoista peräisin tai sahatavaralastista varissutta; puutavaran vienti oli kiivasta. Hylky näyttää proomu- tai lotjamaiselta tavaran kuljetusalukselta. Ruotsin kruunu rakennutti tällaisia Pohjanmaalla ja Pohjois-Pohjanmaalla. Täällä oli vielä metsää, omansa olivat jo hakanneet raiskioiksi. Vaikea sanoa, kuinka laajalla alueella alus on liikkunut, mastosta ei ole mitään viitteitä. Sotalaivojen ja kaupalaivojen, aarrelaivojen ja samppanjakuunareiden rinnalla tämä toki on hieman vaatimattomampi, mutta yhtä kaikki, se on ollut välttämätön osa merenkulkua. Sahanpurun lisäksi hylystä ei löytynyt mitään, mikä helpotaisi sen elämäntarinan rakentamista. Arkeologisena objektina se on jokseenkin mykkä: vailla nimeä ja identiteettiä.

Hahtiperän hylky: Valehtelet. Nuo nuuskijat näpistivät jotakin.

Objektibiografia: Vanhus puhuu totta. Kaksi liitupiipun varren katkelmaa poimittiin talteen, mutta on mahdotonta sanoa, liittyvätkö ne hylkyyn vai ovatko vain joutuneet samaan sameaan veteen jossain vaiheessa. Liitupiiput olivat kovin yleisiä aina 1500-luvulta lähtien usean vuosisadan ajan. Hyvin tavallisia löytöjä kaupunkikaivauksilla, Oulussakin.

Hahtiperän hylky: Milloin ne peittelevät minut takaisin ikuiseen yöhön, turvakammiooni?

Objektibiografia huokaa, katsoo hylkyä ja ravistelee päätään.

Objektibiografia: Nyt kun sinä olet maistanut ilmaa, sinä lahoaisit sinne, ja sitten upouusi asfaltoitu parkkipaikka notkahtaisi. Voin paljastaa sinulle, että edessäsi on jännittävä tulevaisuus! Sinut nostetaan montustasi ja viedään Museoviraston Kokoelma- ja konservointikeskukseen. Sinusta tulee tähti: toimittajia, tv-kameroita, lehtiartikkeleita. Puulustosi mitataan ja siitä tiedetään, että vielä kesällä 1684 sinuun veistetty mäntytukki on kasvanut jossain päin pohjoista Suomea. Ehkä tässä aivan lähitienoilla. Ennen kuin sinusta tuli alus, sinä olit metsä, jossa linnut, oravat, jäärät ja kovakuoriaiset elivät elämänsä. Huolella valikoidut kimpaleesi pääsevät muovipurukylpyyn, ja sitten ne pakastekuivataan, jotta sinä säilyisit paremmin. Osa sinusta asetetaan museoon.

Hahtiperän hylky: Kuulostaa turhanpäiväiseltä hössötykseltä. Ottaisin mieluummin tervakäsittelyn ja uisin merelle. Mitä tutkittavaa minunlaisessani edes on? Minussa ei ole muodokasta keulakuvaa, ei tykkejä, ei kultalantteja. Itsekin puhuit sotalaivoista ja

kuunareista. Aina ne ovat katsoneet kokanvartta pitkin meitä honkapuisia kääpiöitä.

Objektibiografia ponkaisee ylös, tekee kömpelön piruetin.

Objektibiografia: Että mitkö tutkittavaa! Katso ympärillesi! Komeaa, vai mitä? Tämä kaikki on sinun ansiotasi! Tai syytäsi. Miltä kantilta asiaa nyt sitten katsotaan.

Hahtiperän hylky: Miten tämä muka miinuun liittyy?

Objektibiografia: Kuuntele. Voisimme mennä biografiassasi alkuräjähdykseen asti, mutta aloitetaan lähempää: olipa kerran hede ja emi, aurinko ja kesää enteilevä lempeä tuuli. Syntyi pieni käpy ja käpyyn siemen, joka liiteli varvikon juureen. Siemen pullistui, sen navasta pullahti taimi, josta kasvoi näre ja aikanaan kilpikaarnainen honka. Ja oli ihminen ja ihmisellä halu ja sitten taito, ja oli merikortti, joka neuvoi reitin Afrikan ympäri auringonnousun suuntaan, ja siellä oli ihania asioita, joita sinäkin olet kenties kantanut kaupunkiin kauemmaksi ankkuroiduista aluksista. Tuonut pohjoisen asukkien ulottuville tuoksujia ja makuja ja sormissa liukkaita kankaita, jotka olivat peräisin toisenlaisesta ympäristöstä, toisesta kulttuurista. Ja lasti lastilta ihmisten halu kasvoi! Ja sen tyydyttämiseksi tarvittiin aluksia joka lähtöön, ja tarvittiin petäjiä. Ja ne kävyt.

Hahtiperän hylky: Kävyistäkö poiki tämä kaikki häly ja kohina ympärilläni?

Objektibiografia: Kävyistäpä hyvinkin. (Esirippu sulkeutuu.)

Lopuksi – käsikirjoituksesta ja kiertymistä

Kun ryhdyimme kokeilemaan, millä tavalla näytelmäkirjoitus mahdollistaisi aineistomme – Hahtiperän hyllyn sekä Borstö I:n hyllyn ja siitä nostettujen esineiden – tarkastelua kulttuurisessa ympäristökierrossa, annoimme itsellemme vapaat kädet. Emme juurikaan määritelleet kulttuurisen ympäristökierron termiä, vaan halusimme nähdä, millaisiin kiertoihin, kiertymiin tai muotoihin, ”mahdollisiin maailmoihin” (Reitala & Heinonen 2001, 47) aineistomme meidät impulsiivisesti johdattaisi. Kirjoitettujen ja nauhoitettujen aineistojen lisäksi kävimme Museoviraston Kokoelma- ja konservointikeskuksessa hahmojemme luona. Tuossa hetkessä veden- ja maanalaiset taustatarinat päivittyivät toisenlaiseen ympäristöön: hygieeniseen, loisteputkilla valaistuun tutkimuskeskukseen. Läsänä oli tuoksujia, hyllyillä ja muovilaatikoissa loputon määrä esineitä ja niiden tarinoita: kolpakko, rukouskirja, silmälasit, pieniä pulloja vielä mystisine sisältöineen, viipale 1600-luvulla pohjoisessa metsässä kasvanutta mäntyä, joka oli laitettu nielemään muovimolekyylejä. Olisimme voineet lähteä seuraamaan kutakin esinettä ja niiden kautta aukeavia maailmanympärysmatkoja, jotka valintojen ja sattumien kautta toivat hahmomme ensin Saaristomerelle ja Perämerelle, sitten Vantaalle.

Hyllyköiden välissä sadat yksittäiset polut kiertyivät kulttuuristen prosessien kautta märkätilakohtaamiseen. Hahmomme johdattivat meidät pohtimaan, kuinka paljon esineet aiheuttavat ja mahdollistavat muutoksia ympä-

Kuvakollaasi Hahtiperän hyllyn elämän käännekohtista: arkeologiset kaivaukset Oulussa Flow Productionsin immerssiivisen "HYLKY" performanssin kullassina sekä tutkittavana, konservoitavana ja pakastekui-vattavana Museoviraston Kokoelma- ja konservointikeskuksessa Vantaalla. © Katariina Vuori ja Laura Seesmeri 2019, 2020, 2023 ja 2024.

ristössä – niin maalla kuin märässä toiseudes-
sakin. Ja kuinka ne ohjaavat toimintaamme
– myös tämän artikkelin kirjoittamista. Pu-
nomme vielä käsikirjoitusmuodossa nostamiamme teoreettisia lankoja yhteen ja poh-

dimme käsikirjoitusformaatin toimivuutta
tieteellisenä esitystapana.

Voimme ajatella, että alukset ja hylt ovat
näyttämöitä, jotka ovat mahdollistaneet eri-
laisia toimintoja, kulttuuriantropologi Arjun

Appadurain (1986) esittämiä esineiden ja ihmisten välisiä sosiaalisia vuorovaikutussuhteita sekä niin kulttuurien, ajan kuin elävän ja elottomankin välisiä dialogeja. Hylt ovat fragmentteja merenkulun historiasta ja niissä seilanneiden ihmisten elämästä. Hylkyjä verrataan usein aikakapseleihin: niihin on taltioitunut hylkyntymistä edeltänyt hetki, yksi kohta. Tässä draamamuotoisessa kohtelevassa toteutuksessa Hahtiperän hylyn kohtaukset ovat rakentuneet tiedossa olevien objektibiografisten pisteiden varaan, Koivikon esittämien luurankohyllyille mahdollisten pääasiallisten elämäntapa- ja elämäntilanteiden puitteisiin. Borstö I:n rooli tässä artikkelissa on ollut moninäkökulmainen. Foucault'n heterotopia mahdollisti sirpaleisten, eriaikaisen maailmojen samanaikaisen olemassaolon. Borstö I:n liitettyjen esineiden listaus ja tätä myötä viekkaus, joka on jo kerran harhautanut tutkijoita, on oikeuttanut tarkastelua useamman teorian kautta. Borstö I-hylyn yhteydessä fragmentaarisuus liittyy myös eri aikoina tehtyihin esinenoituihin. Vaikka veden alla olleet esineet ovat usein säilyneet hyvin, on itse haaksirikkotilanne ja tutkimussukelluksen haasteellisuus sekä meriarkeologian menetelmien kehittymättömyys vielä hylyn löytymisen aikana 1950-luvulla rikkonut kokonaisuutta niin, että nostetut ja luetteloidut esineet ovat fragmentteja kokonaisuudesta.

Hylkyihin liittyvän tutkimustiedon sekä ei-inhimillisen subjektin kertoma spekulatiivinen narratiivi nostaa esiin uusia moniäänisiä näkökulmia kulttuuriseen ympäristömuutokseen ja kiertoon: näkökulmasta riippuen kulttuurinen kierto voi olla lokaalia tai globaalia,

jatkuvaa tai nopeasti ohimenevää, ulottuen aina Tim Ingoldin ”kosmosten pyörteiden virtaukseen” saakka (2021, 42). Samaan aikaan käynnissä on useita pieniä ja suuria kulttuurisia kiertoja, joiden leikkaukset synnyttävät erilaisia jälkiä. Hahtiperän hylyn kohdalla kiertoa voidaan tarkastella arkeologisesta löydöstä kulttuuriperintöobjektina arvotettuun, konservoituu museoesineeseen; männyn kulttuurisena ympäristökiertona aurinkosta, metsästä ja kovakuoraisen järsimästä polusta meren syklisille aalloille; tavarankuljetusaluksen roolista osana Oulun kaupungin kasvua ja ihmisten arkea. Vastaavasti voimme tarkastella Borstö I-hylyn ympäristökiertoon liittyvinä teemoina vaikkapa merien suojelua, vedenalaisen arkeologian kehitystä, merireitien merkityksiä saariston asutukseen ja hylyn vaikutusta paikallisen identiteetin muodostumiseen. Toimijuuksien sekoittuminen ajaa vääjäämättä kriittisiin ajatuksiin kulttuuriperinnön ja siihen liittyvän ”hoivan” roolituksesta: Onko konservattori ei-inhimillisten subjektien ja kulttuurisen ympäristökierron näkökulmasta pikemminkin antagonistista ja lahoamisprosessi mentori?

Draamaan heittäytyvä, monitulkintainen työskentely osoittaa mielestämme, että kulttuurinen ympäristökierto on monella tapaa ambivalentti käsite, joka ilmenee arkeologisessa aineistossa lukuisilla eri tavoilla, niin aineellisena kuin aineettomanakin. Eri joutolankoja seuraamalla kulttuurisen ympäristökierron käsite laajenee globaaleihin teemoihin, kuten ilmastonmuutokseen, merien lämpenemiseen ja vedenalaisten hylkyjen säilymiseen, kutistuen sitten näkökulmaa vaih-

tamalla yhden objektin tai fragmentin kautta yksilöön, aina pienimpiin aistimuksiin; plan- taasiorjuudesta ja tupakantuoksusta Borstö I -hylystä nostettuihin mustuneisiin hampaisiin – maailmanlaajuisesta kapitalismista ham- maskipuun Saaristomerellä.

Borstö I -hylkyyn liittyvä yksi kulttuurisen kierron juoni ja ajallisuuksien kohtaaminen on ajatus hyllynryöstöstä. Aluksen uppoamis- syyksi on spekuloitu ryöstäjien sytyttämiä har- hatulia – tämä tosin on myöhemmin todettu hyvin epätodennäköiseksi. Varhaisimpien tut- kimusten kaikki esineet eivät oletettavasti ole päätyneet Museoviraston kokoelmiin, koska muinaismuistoja suojeleva muinaismuistolaki (Finlex 17.6.1963) ei ollut vielä tuolloin voi- massa. Nykyään taas hylkyä uhkaavat luvat- tomat harrastajasukeltajat ryöstöaikeineen – onhan hylky aarrelaivan maineessa.

Toimijuuksien lisäksi esille nostamamme teorit kiinnittävät huomion subjektien ja objektien roolien sekoittumiseen. Tämä liit- tyä niin objektibiografiaan kuin myös Henri Lefebvren rytmianalyysiin. Rytmien ymmär- täminen osana kulttuurista ympäristökier- toa vaatii asettautumista sisä- ja ulkopuolel- le: Lefebvren sanoin subjektiivinen toteaa ja objektiivinen kuvailee ja objektit ovat ajan kuluttajia (Lefebvre 2021, 30, 37, 45, 83). Tätä sekoittamista olemme kokeilleet ja ha- vainnollistaneet antamalla spekulatiivisen, mutta tutkimuksellisiin lähteisiin nojaavan äänen hyllylle ja esineille.

Näytelmäkirjoituksen muodon otta- vassa esitystavassamme esineen elämäntari-

na antaa kertomukselle paitsi kronologian ja kulissit, myös päähenkilöiden – kahden ni- mettömän hyllyn – taustatarinat, jotka mah- dollistavat realistisen spekulatiivisen ja frag- mentaarisen tiedon kontekstualisoinnin sekä uuden tiedon ja tulkintojen tuottamisen. He- ta Reitalan ja Timo Heinosen (2001, 46) mu- kaan ”draaman maailman sisältämät anoma- liat voivat auttaa ymmärtämään paremmin oman maailmamme ilmiötä”. Tieteellisistä maneeereista poikkeaminen voi saada tutkijan kysymään: kenen tarinaa me kerromme ja ke- nen näkökulmasta? Mitä valitaan ja mikä jää pois? Uusi tai pidempi kehittelyprosessi esi- merkiksi hahmojen roolien tai näkökulmien osalta loisi jälleen uusia tarinoita, mahdolli- sia maailmoja.

Molemmat hylt ovat tulleet suurempien ja pienempien kulttuurisen kierron proses- sien kautta osaksi ympäristöä, kulttuurinsa unohtamiksi fragmenteiksi jostakin, jota me olemme houkutelleet esiin draamallisen spe- kulaation avulla. Nostamalla hylt konkreetti- siksi toimijoiksi, omaäänisiksi artikkelin teki- jöiksi (tekijänoikeudet myös heille!), olemme jopa naivin avoimesti ja leikin läsnäolon sal- lien kokeilleet tutkimusotetta, jossa objektit ja subjektit sulautuvat yhteiseksi tiedoksi, eri ympäristöistä tulleeiksi, löytämisen ja arvot- tamisen seurauksena samaan ympäristöön päätyneiksi. Ne ovat tulleet osaksi meidän ai- kaamme ja meidän kokemusmaailmaamme. Hetken aikaa jaamme saman näyttämön, kun- nes me kaikki jatkamme omia kiertojamme.

AINEISTO

Borstö I -hylyn kaivausraportit:

kyppi/Borstö, -71. Raportti vuodelta 1971. https://www.kyppi.fi/palveluikkuna/raportti/read/asp/hae_liite.aspx?id=120184&ttyyppi=pdf&kansio_id=445

kyppi/Borstö, -97–98. Raportti vuodelta 1997 ja 1998. https://www.kyppi.fi/palveluikkuna/raportti/read/asp/hae_liite.aspx?id=120177&ttyyppi=pdf&kansio_id=445

kyppi/Borstö -86. Raportti vuodelta 1986. https://www.kyppi.fi/palveluikkuna/raportti/read/asp/hae_liite.aspx?id=120183&ttyyppi=pdf&kansio_id=445

biograf./Borstö. Bostön asukkaiden sekä tutkimussukeltajien kirjeitä ja puhelinsoittoja toiselle kirjoittajalle ja kirjoittajan omia päiväkirjamerkintöjä vuosilta 1983–1999.

kasetti -89. C-kasetti sukeltajan puhetta pohjasta pintamiehelle. Aineisto toisen kirjoittajan hallussa.

mv-koke. Museoviraston kokoelma- ja Konservointikeskuksen excel-listat nostetuista esineistä. Luovutettu kirjoittajille syksyllä 2024.

Vuori, Katariina 2019–2020. 20x26 Twiittitaide-teos. Twitter, www.twitter.com. 20x26-twiittitaide-teos, julkaistu Oulu2026 Official -Twitter-tilillä (@Oulu2026offici) ajanjaksolla 1.2.2019–31.1.2020.

Vuori, Katariina 2024c. Hahtiperän Haaksi. pdf. <https://www.oulunkirjailijaseura.fi/site/files/Katariina%20Vuori%20-%20Hahtiper%C3%A4n%20haaksi.pdf> (Luettu 1.1.2025)

KIRJALLISUUS

Aakala, Tuomas & Wallenius, Tuomo 2019. Hahtiperän hylyn ja laiturirakenteiden dendrokro-

nologinen analyysi. Teoksessa Matleena Riutankoski, *Oulu, Hahtiperän hylky, Hallituskatu 1, hotelli Radisson Blun pysäköintialueen arkeologinen kaivaus 12.-23.8.2019*. Tutkimusraportti. Helsinki, Museovirasto, Arkeologiset kenttäpalvelut.

Adams, Jonathan 2003. *Ships, Innovation and Social Change: Aspects of Carvel Shipbuilding in Northern Europe 1450-1850*. Stockholm Studies in Archaeology 24. Stockholm, University of Stockholm.

Ahava, Selja & Puikkonen Emma 2023. *Rakennautintoja. Esseitä kirjoittamisen ja lukemisen ilosta*. Helsinki, Kosmos.

Ahlström, Christian 1979. *Sjunkna skepp*. Stockholm, Natur och Kultur.

Ahlström, Christian 1982. *Syvyyksien sylistä*. Hämeenlinna, Karisto.

Ahlström, Christian, Anttila, Elina, Fagerström, Raimo, Nurmio-Lahdenmäki, Anna & Ojala, Jari 2005. *St Mikael 1747*. Helsinki, Fingrid.

Alvik, Riikka 2012. Kauppa-alueet St. Mikael ja Vrow Maria ja niiden lastit. Teoksessa Eero Ehanti, Johanna Aartomaa, Irma Lounatuori & Sallamaria Tikkanen (toim.), *Mereen menetetyt, uudelleen löydetty*. Helsinki, Museovirasto, 108–131.

Anttila, Elina 2005. Loistokasta posliinia Meisenin kultakaudelta. Teoksessa Anna Nurmio-Lahdenmäki & Helena Hölkkä (toim.), *St Mikael 1747*. Helsinki, Fingrid Oyj, 238–317.

Appadurai, Arjun (toim.) 1986. *The Social Life of Things: Commodities in Cultural Perspective*. Cambridge, University Press.

Aristoteles 2012. Runousoppi. Suomentaneet Kalle Korhonen & Tua Korhonen. Teoksessa Timo Heinonen, Arto Kivimäki, Kalle Korhonen, Tua Korhonen & Heta Reitala (toim.), *Aristoteleen runousoppi. Opas aloittelijoille ja edistyneille*. Helsinki, Teo, 76–266.

Bailey, Doug 2014. Art // archaeology // art: letting-go beyond. Teoksessa Ian Alden Russell

- & Andrew Cochrane (toim.), *Art and Archaeology: Collaborations, Conversations, Criticisms*. New York, Springer, 231–250.
- Bailey, Doug 2017. Art/archaeology. *Journal of Contemporary Archaeology* 4(2), 246–256.
- Bailey, Doug, Navarro, Sara & Moreira, Álvaro (toim.) 2020. *Ineligible. A disruption of artefacts and artistic practice*. Santo Tirso, Câmara Municipal de Santo Tirso.
- Bender, Barbara, Hamilton, Sue & Tilley, Christopher 2007. *Stone Worlds: Narrative and Reflexivity in Landscape Archaeology*. Walnut Creek, CA, Left Coast Press.
- Chapman, John 2000. *Fragmentation in archaeology: People, places and broken objects in the prehistory of South-Eastern Europe*. London – New York, Routledge.
- Degerman, Risto 2019: Oulun harvinainen hylkylöytö halutaan pelastaa – raha ratkaisee säilyykö vuosisatoja vanha jäännös myös jälkipolville. *Yle verkkouutinen*. Julkaistu 11.9.2019. <https://yle.fi/a/3-10965972>. (Luettu marraskuussa 2024.)
- Erickson, Mark & Will, Catherine 2021. Scenes from the many lives of *Escherichia coli*: A play in three acts. Teoksessa Charlotte Brives, Matthäus Rest & Salla Sariola (toim.), *With Microbes*. Manchester, Mattering Press, 207–227.
- Finlex 17.6.1963. Muinaismuistolaki.
- Foucault, Michel 1986. *Of Other Spaces*. Diacritics 16. Baltimore, John Hopkins University Press.
- Gately, Iain & Benjamin, Jonathan 2018. Archaeology hijacked: Addressing the historical misappropriations of maritime and underwater archaeology. *Journal of Maritime Archaeology* 13(1), 15–35.
- Gren, Martin & Höckert, Emily 2021. Hotel Anthropocene. Teoksessa Ian Yeoman, Una McMahon-Beattie & Marianna Sigala (toim.), *Science Fiction, Disruption and Tourism*. Bristol, Blue Ridge Summit, Channel View Publications, 234–254.
- Hahn, Hans Peter & Weis, Hadas 2013. *Mobility, Meaning and Transformations of Things: shifting contexts of material culture through time and space*. Oxford, Oxbow Books.
- Hamilakis, Yannis 2013. *Archaeology and the senses. Human experience, memory and affect*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Hansen, Cordula 2008. *Art and archaeology. The function of the artist in interpreting material culture*. [Väitöskirja]. Waterford, South East Technological University.
- Hoskins, Janet 2006. Agency, biography and objects. Teoksessa Chris Tilley, Webb Keane, Susanne Kuechler, Mike Rowlands & Patricia Spyer (toim.), *Handbook of material culture*. London, Sage Publishing, 74–84.
- Iives, Kristin, Leppäsalko, Meri & Marila, Marko 2022. Representations of Maritime Archaeology in Two National Newspapers of Finland: A Comparative Perspective between Helsingin Sanomat and Hufvudstadsbladet. Teoksessa Petri Halinen, Volker Heyd & Kristiina Mantermaa (toim.), *Oodeja Mikalle: Juhlakirja professori Mika Lavenmölle hänen täyttätään 60 vuotta*. Monographs of the Archaeological Society of Finland 10. Helsinki, The Archaeological Society of Finland, 241–247.
- Ingold, Tim 2021. *Imagining for Real. Essays on Creation, Attention and Correspondence*. London, Routledge.
- Joy, Jody 2009. Reinvigorating object biography: reproducing the drama of object lives. *World Archaeology*, 41(4), 540–556.
- Joyce, Rosemary A. 2002. *The languages of archaeology. Dialogue, narrative, and writing*. Oxford, Blackwell Publishers.
- Joyce, Rosemary A. 2012. From place to place. Provenience, provenance, and archaeology.

- Teoksessa Gail Feigenbaum & Inge Reist (toim.), *Provenance. An alternate history of art*. Los Angeles, Getty Publications, 48–60.
- Joyce, Rosemary A. & Gillespie, Susan D. (toim.) 2015. *Things in Motion: Object Itineraries in Anthropological Practice*. Santa Fe, SAR Press.
- Kaukiainen, Yrjö 2020. Borstön hylky ei ollutkaan St. Mikael. Teoksessa Kirsi Keravuori & Sari Mäenpää (toim.), *Merenkulun riskit ja resurssit*. Nautica Fennica 2020. Helsinki, Museovirasto ja Suomen merihistoriallinen yhdistys, 12–27.
- Kaukiainen, Yrjö 2021. At the far end of oceanic seaways: St. Petersburg shipping in the 18th century. *International Journal of Maritime History* 33 (3/2021), 489–508.
- Kaukiainen, Yrjö 2023. Borstö I ja Johann Pingen galliotti. Lähdetietojen ja hylyn vertailua. Teoksessa Pirta Frigren & Mikko Aho (toim.), *Merihistoria ja elämäkerrat*. Nautica Fennica 2023. Helsinki, Museovirasto ja Suomen merihistoriallinen yhdistys, 149–157.
- Koivikko, Minna 2017. *Recycling Ships: Maritime Archaeology of the UNESCO World Heritage Site, Suomenlinna*. Helsinki, Suomen Meriarkeologinen Seura ry.
- Kopytoff, Igor 1986. The Cultural Biography of Things: Commoditization as Process. Teoksessa Arjun Appadurai (toim.), *The Social Life of Things: Commodities in Cultural Perspective*. Cambridge, Cambridge University Press, 64–91.
- Kurki, Tuulikki, Saarema, Tuija, Martikainen, Jari, Jäntti, Saara & Pöyhönen, Sari (toim.) 2025. *Taide tietämisen tapana. Toisin tutkiminen ja julkaiseminen*. Jyväskylä, Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 137, Nykykulttuuri 2025.
- Latour, Bruno 2005. *Reassembling the Social. An Introduction to Actor-Network-Theory*. Oxford, Oxford University Press.
- Leavy, Patricia 2008. *Method Meets Art. Art-Based Research Practice*. New York, Guilford.
- Lefebvre, Henri 2021/1992. *Rhythmanalysis. Space, Time and Everyday Life*. Englanniksi kääntänyt Stuart Elden ja Gerald Moore. London, Bloomsbury Academic.
- Marila, Marko & Ilves, Kristin 2023. ‘Perspectives in Maritime Archaeology’: Challenging Popular Perceptions through Online Learning. *Public Archaeology*, 21(1–4), 34–49. <https://doi.org/10.1080/14655187.2023.2265189>
- McNiff, Shaun 2007. Art-based Research. Teoksessa J. Gary Knowles & Ardra L. Cole (toim.), *Handbook of the Arts in Qualitative Research: Perspectives, Methodologies, Examples, and Issues*. London, Sage, 29–40.
- Museovirasto 2019. Suomen merellisen kulttuuriperinnön tilannekuvaus. Kulttuuriympäristöpalvelut -osasto.
- Museovirasto 2021. Hylkyindeksi. Museoviraston selvityksiä 4. <https://stmuseovirastoprod.blob.core.windows.net/museovirasto/Meista/Julkaisu/Hylkyindeksi.pdf>
- Praetzellis, Adrian 1998. Introduction. Why every archaeologist should tell stories once in a while. *Historical archaeology* 32, 86–93.
- Reitala, Heta & Heinonen, Timo 2001. Dramatisoitua todellisuutta. Teoksessa Heta Reitala ja Timo Heinonen (toim.), *Dramaturgioita, Näkökulmia draamateorian, dramaturgian ja drama-analyysin ongelmiin*. Saarijärvi, Palmeniakustannus, 9–61.
- Renfrew, Colin 2003. *Figuring it out. What are we? Where do we come from? The parallel visions of artists and archaeologists*. London, Thames & Hudson.
- Riutankoski, Matleena 2019. Oulu, Hahtiperän hylky, Hallituskatu 1, hotelli Radisson Blun pysäköintialueen arkeologinen kaivaus 12-23.8.2019. Tutkimusraportti. Helsinki, Museovirasto, Arkeologiset kenttäpalvelut.
- Russell, Ian & Cochrane, Andrew (toim.) 2014.

- Art and archaeology. Collaborations, conversations, criticisms.* New York, One World Archaeology.
- Seesmeri, Laura 2020. Kokemuksia syvyyksistä. Teoksessa Jaana Kouri, Tuomas Räsänen & Nina Tynkkynen (toim.), *Muutoksen tyrskyt ja kotirannan mainingit. Kulttuurisia näkökulmia merentutkimukseen.* Helsinki, SKS, 182–204.
- Seesmeri, Laura 2023a. Puikkarin ja liitupiipun heijastama elämä. Paikallismuseon esinekoelma biografiana saaresta ja sen ihmisistä. Teoksessa Pirita Frigren & Mikko Aho (toim.), *Merihistoria ja elämäkerrat.* Nautica Fennica 2023. Helsinki, Museovirasto ja Suomen merihistoriallinen yhdistys, 95–108.
- Seesmeri, Laura 2023b. Signaaleja – Harhailua mastojen juurella eli rytmejä ja tilallisuuksia kartoittamassa. *WiderScreen Ajankohtaista* 15.6.2023 <http://widerscreen.fi/numerot/ajan-kohtaista/signaaleja-harhailua-mastojen-juurella-eli-rytmeja-ja-tilallisuuksia-kartoittamassa/> (Luettu 1.11.2024.)
- Shanks, Michael 1997. Photography and archaeology. Teoksessa Brian Molyneux (toim.), *The cultural life of images. Visual representation in archaeology.* London – New York, Routledge, 73–107.
- Sørensen, Tim Flohr 2016. Hammers and nails. A response to Lindstrøm and to Olsen and Witmore. *Archaeological Dialogues* 23(1), 115–127.
- Theou, Efthimis & Kopaka, Katérina 2019. ‘Gavdos: The House’. A Theatre/Archaeology Narrative and Pieces of Knowledge of Diachronic Home Life. *Heritage* 2, 1286–1299. <https://doi.org/10.3390/heritage2020083>
- Tilley, Christopher 1989. Excavation as theatre. *Antiquity* 1989(63), 275–280.
- Vacklin, Anders & Rosenvall, Janne 2015. *Käsikirjoittamisen taito.* Keuruu, Like.
- Vogler, Christopher 1996. *The Writer’s journey.* London, Boxtree Limited.
- Vuori, Katariina 2021. Hahtiperän hylyn biografia: 1600-luvun lotjasta immersiiivisen taideteoksen proomupääosaan. Pro gradu -tutkielma. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:oulu-202102251229>
- Vuori, Katariina 2024a. *My Darling Wreck – You are a rotting asshole.* Helsinki, BOD.
- Vuori, Katariina 2024b. In the beginning was muteness: approaching an anonymous shipwreck via poetry. Teoksessa Kristin Ilves, Veronica Walker Vadillo & Katerina Velentza (toim.), *Delivering the Deep: Maritime Archaeology for the 21st Century: Selected Papers From IKUWA* 7. Oxford, BAR Publishing, 309–325.

Kasviluonnon toimijuuden tunnistaminen ja tuottaminen nykynoiuutta käsittelevissä Instagram-julkaisuissa¹

SIRIA KOHONEN

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1083-3394>

Asiasanat: noituus, Instagram, luontosuhde

Erilaisilla yhteiskunnallisilla keskusteluareenoilla on nostettu esiin tarve löytää ihmisen ja luonnon suhteen käsittelemiselle tapoja, jotka purkaisivat vallitsevia kapitalismiin sekä ihmisen erillisyyteen ja ylemmyyteen perustuvia käsityksiä luonnosta. Tällaiset ontologiaa haastavat puheenvuorot ovat tyypillisiä esimerkiksi posthumanistisessa filosofiassa (esim. Lummaa & Rojola 2014; Braidotti 2024), mutta myös ympäristön ja kulttuurin välisiä suhteita käsittelevissä keskusteluissa (esim. Hankonen 2021; 2022; Lummaa 2023). Mielenkiintoisen lisän ihmistoimijuuden ainutlaatuisuutta kyseenalaistaviin puheenvuoroihin tarjoavat myös erilaiset uushenkisyyden kentällä, erityisesti nykypakanuuden ja -noituuden piirissä toimivat tahot, jotka korostavat ihmisen vuorovaikutuksellista suhdetta luonnon kanssa (ks. esim. Chollet 2019; Feraro 2019; Pike 2019).

Tässä artikkelissa keskityn suomalaisessa nykynoiuudessa ilmeneviin tapoihin käsittää luonnossa ilmeneviä toimijoita ja ihmisten suhteita niihin. Rajaan kiinnostukseni erityisesti kasviluontoon, jolla tarkoitan tässä artik-

kelissa sekä yksittäisiä kasveja että moninaisia eri kasvilajien kokonaisuuksia kuten metsiä, vaikka metsien koostumiseen vaikuttavat toki kasvilajiston lisäksi myös monet muut oliot bakteereista maaperään, sieniin, hyönteisiin ja eläimiin. Artikkelissa kysyn, millä tavoin kasviluonnon toimijuutta tunnistetaan ja tuotetaan suomalaisen nykynoiuuden kentällä, ja minkälaista orientoitumista toimijuuden tunnistamiseen liittyy. Tutkimuksen aineistona käytän sosiaalisen median palvelun Instagramin julkaisuja, joten analyysini lopulla käsittelem myös sitä, millä tavalla Instagram-julkaisujen alustana voi mahdollisesti vaikuttaa kasviluontoon liittyvien ajatusten välittymiseen, leviämiseen ja kiertämiseen ihmisten välillä.

Artikkelin alussa määrittelen tarkemmin, minkälainen ilmiö nykynoiuutus Suomessa 2020-luvulla on. Tämän jälkeen esittelen aineistoja ja tutkimusmenetelmiäni. Tätä seuraa katsaus artikkelin teoreettiseen näkökulmaan, joka ammentaa esimerkiksi kulttuurisen kasvitutkimuksen lähtökohdista, mutta artikkelini fokus on kuitenkin ihmisten kas-

veihin liittyvissä suhtautumistavoissa. Liitän teoreettiseen viitekehykseeni myös kuvittelun tutkimuksen näkökulmaa. Artikkelin analyysi jakautuu kolmeen alalukuun, jotka keskittyvät vuorollaan esittämiini tutkimuskysymyksiin. Lopuksi kokoaan havaintoni yhteen.

Nykynoituus ilmiönä

Tässä artikkelissa käsitän nykynoituuden 2000-luvulla länsimaissa ilmenevinä tapoina identifioitua noidaksi tai harjoittaa noituutta tiedostaen kuitenkin ilmiön sisäisen variaation. Nykynoituus on osa laajempaa uushenkistä liikehdintää, jossa henkinen ajattelu ja toiminta saa vaikutteita esimerkiksi länsimaalaisesta esoteriasta sekä new age -henkisydestä (Luhrmann 1989; Utraiainen 2017; Opas & Mahlamäki 2022; Santala & Marjamäki 2024; Best 2024). Lisäksi nykynoituus ammentaa nykypakanuudesta ja -shamanismista (Lassander 2014, 39; White & Feraro 2019). Esoteriaa ja pakanuutta on jo 1900-luvun puoliväliltä lähtien yhdistänyt wiccalaisuus², joka on moderni länsimainen luonnonuskonto ja jonka jäsenistä osa mieltää itsensä noidaksi vaikeivat kuitenkin kaikki (ks. esim. Hjelm 2005; White & Feraro 2019). 2000-luvulla on kuitenkin alkanut ilmetä enenevässä määrin myös sellaista nykynoituutta, joka erottautuu wiccalaisuudesta, vaikka mahdollisesti saakin tästä vaikutteita.

Nykynoituus ei ole yhtenäinen ilmiö, ja kukin harjoittaja painottaa vaikuttimiaan omin tavoin. Monen harjoittajan mielestä läheinen ja kunnioitettava suhde luontoon on oleellinen

osa noituutta, vaikka noituuden harjoittamiseen liittyisi myös esimerkiksi henkilökohtaisen kehityksen tavoitteita (White & Feraro 2019, 3; Santala & Marjamäki 2024, 381).

Uushenkisyys omaehtoisena, ei-instituutionaalisen tai vain löyhästi erilaisiin instituutioihin liittyvänä uskonnollisuuden muotona on ollut Suomessa nousussa viime vuosikymmeninä (Opas & Mahlamäki 2022, 11–16). Kirkon tutkimuskeskuksen toteuttaman *Gallup Ecclesiastica 2024*-kyselyn mukaan uushenkisistä harjoituksen muodoista esimerkiksi meditaatiota harjoittaa 16 % suomalaisista. Harjoittajista suurempi osa on naisia, mutta erityisesti nuorten miesten kiinnostus on kasvussa. Naisten kiinnostus uushenkisyyttä kohtaan liittyy esimerkiksi monipuolisiin toimijuuden mahdollisuuksiin, joita uushenkisyyden kenttä tarjoaa institutionaalisia uskontoja enemmän (ks. esim. Mikkola 2022). Nykynoituuteen läheisemmin liittyvistä ilmiöistä manifestointia³ – haluttujen asioiden tavoittelua ajatuksia suuntaamalla – harjoittaa 11 % suomalaisista vähintään toisinaan, ja tarot-korttien luentaa harjoittaa tai luennassa on käynyt 6 % suomalaisista. (Salomäki ym. 2024, 92–95.)

Tässä artikkelissa käsitän (*nyky*-)noituuden tietynlaisena magiaan ja henkimaailmaan liittyvänä orientoitumisena ja toimintana, esimerkiksi loitsujen lukemisena, tarot-korttien maagisena tulkitsemisena, myyttien ja kansanperinteiden henkisten merkitysten tutkimisena ja tuomisena omaan elämään tai kasveihin liittyvien henkisten ominaisuuksien hyödyntämisenä ritualistisessa harjoituksessa. Ilmiötä voitaisiin kutsua myös yleisnimityksellä maaginen toiminta, mutta usein

noituus-termin käyttöön kuuluu myös orientoituminen pakanuuteen ja/tai noita-sanan liittyminen uuden ajan alun noitavainoihin Euroopassa. Pelkkä termi magia voi joillekin tarkoittaa enemmän oppineen magian ja okkultismin perintöä kuin kansanomaista magiaperinnettä. Termejä noituus ja magia käytetään kuitenkin usein sekaisin, eikä näiden välille välttämättä tehdä eroa.

Käsitän *noidan* ihmiseksi, joka harjoittaa noituutta ja käyttää itsestään nimitystä noita. Kaikki henkilöt, joiden voisi yllä esittämäni määritelmän mukaan katsoa harjoittavan noituutta tai magiaa, eivät kuitenkaan identifioitu noidaksi (ks. esim. Kulttuuriykkönen 5.12.2024). Sanan leimautuneisuus saa jotkut välttämään termin käyttöä itsestään julkisesti, ja he mieluummin käyttävät itsestään esimerkiksi termiä pakana (Santala & Marjamäki 2024, 381). Toisaalta sanaa noita voidaan tietoisesti käyttää eräänlaisena voimaannuttavana terminä, joka on otettu uudelleen käyttöön ja jota on uudelleenmääritelty (ks. esim. Chollet 2019).

Instagram-julkaisut tutkimusaineistona

Tämän artikkelin tutkimusaineistona toimii 37 suomalaista tai Suomessa toimivan henkilön julkista sosiaalisen median käyttäjätiliä Meta-konsernin Instagram-palvelusta. Erilaiset sosiaalisen median palvelut, esimerkiksi Instagram, TikTok ja Discord, ovat suosittuja digitaalisia yhteydenpitokanavia nykypakanuuden ja -noituuden kentillä. Vaikka monilla 2000-luvun pakanoilla ja noidilla voikin olla

oma kasvokkain kohtaava yhteisönsä, iso osa ei kuulu tällaiseen yhteisöön. Sosiaalinen media on eräänlainen kanava yhdistää ihmisiä, jotka jakavat samat kiinnostuksen kohteet sekä yleiskäsitykset noituudesta (Best 2024, 19). Sosiaalinen media levittää tehokkaasti ideoita, mutta toisaalta julkaisut ovat lyhyitä eivätkä tarjoa kovin monipuolista informaatiota (Santala & Marjamäki 2024, 375).

Olen keskittynyt erityisesti sellaisiin henkilöihin, jotka käyttävät Instagramissa itsestään termiä noita tai jotka julkaisuissaan kertovat eksplisiittisesti noituudesta, loitsuista ja/tai magiasta. Olen kuitenkin ottanut mukaan aineistoon neljä sellaista käyttäjätiliä, jotka eivät käytä termejä noita tai noituus vaan ennemminkin maagi tai mystikko¹ tai jotka eivät käytä selkeästi mitään yhtä henkiseen linjaan liittyvää nimitystä itsestään ja toiminnastaan mutta käsittelevät kuitenkin julkaisuissaan jollain tavoin loitsuja ja magiaa. Olen valinnut näitä mukaan erityisesti sen vuoksi, että kyseisillä tileillä on samankaltaisia aiheita ja runsaasti vuorovaikutusta noituuteen identifioituvien sosiaalisen median tilien kanssa. Katson tilien liittyvän yleisellä tasolla nykynoi-tuuden kulttuuriin.

Olen valinnut analysoitavaksi kultakin tililtä 1–50 julkaisua, jotka käsittelevät erityisesti luontoa noituuden ja magian näkökulmista. Yhteensä aineistossani on 667 julkaisua tammi-kuusta 2020 marraskuun alkuun 2024. Suurin osa aineistoni käyttäjätileistä on naisten pitämiä, mutta mukana on myös muutamia miehiä ja muunsukupuolisia, ja osasta käyttäjätilejä ei voinut suoraan päätellä henkilön sukupuolta.

Instagramin sisältöä ovat kuvat, videot ja näiden yhteydessä olevat kuvatekstit. Vaikka visuaalisen ilmeen tarkastelu olisikin mielenkiintoinen tutkimuskohde, painotan tässä artikkelissa rajaussyistä sanallisesti esitettyjen ideoiden analyysiä.⁵ Julkaisun visuaalinen, luontoon liittyvä ilme on monissa tapauksissa ohjannut minua kiinnittämään tähän tutkijan huomioni, mutta osassa käsittelemiäni julkaisuja kuva tai video kohdistuu ennemmin ihmiseen kuin muunlajiseen luontoon.⁶

Käsitän Instagramin julkaisut eräänlaisina kertomuksina, jotka tuottavat mielikuvia. Kertomukset ovat helposti omaksuttavia tapoja ilmaista ja jäsentää informaatiota, ne välittävät kertojan kokemukseen liittyviä tunteita, ja ne edesauttavat myös oppimista ja muistamista (ks. esim. Bruner 2003; Sjöblom 2008, 70–71; Herman 2009; Virtanen 2020, 9). Instagramin julkaisujen kerronta välittää palvelun käyttäjille erilaisia kulttuurisia ideoita. Palvelun käyttäjien on todettu esimerkiksi sisäistäneen tietynlaisia ulkonäkömalleja ja kokevan painetta ilmentää itse samanlaista mallia (ks. esim. Fardouly & Willburger & Vartanian 2017). Toisaalta sosiaalisen median kautta ihmiset voivat saavuttaa tietoa ja ideoita myös esimerkiksi luonnossa liikkumisesta ja retkeilykohteista (ks. esim. Andkjær & Larsen 2024; Leather 2024; toisaalta ks. myös Hutton & Rantala 2024). Instagramin julkaisut luovat, uusintavat ja levittävät kulttuurisia ideoita, jotka kiertävät samasta aiheesta kiinnostuneiden käyttäjien välillä ja jotka voivat vaikuttaa käyttäjien käyttäytymiseen myös sosiaalisen median ulkopuolella.

Näin ollen Instagram-julkaisujen suhdetta

virtuaalimaailmoja ympäröiviin todellisuuksiin ja kulttuureihin voidaan tarkastella myös performatiivisuuden näkökulmasta. Tämän näkökulman mukaan erilaiset asiat, esimerkiksi sanat ja lausahdukset, voivat olla myös tekoja, jotka muuttavat ja tuottavat todellisuutta niin sosiaalisella kuin kielellisellä tai materiaalisellakin tasolla (ks. esim. Austin 1962; Rojola & Laitinen 1998; Schechner 2013, 123–169). Myöskään sosiaalisen median julkaisut eivät pelkästään kuvaile jo olemassa olevaa todellisuutta, vaan lisäksi ne luovat ja uusintavat sekä mahdollisesti myös haastavat sitä.

Tutkimusmenetelmänäni käytän digitaalista etnografiaa, jossa havainnoin Internetin välityksellä tarkastelemiäni ihmisiä (esim. Pink ym. 2016; Kozinets 2020; Hänninen & Turtiainen 2022). Tutkimukseni aineiston keruu alkoi noituudesta, magiasta ja loitsuista kertovien käyttäjätilien etsinnällä, ensin muutamien suosituimpien käyttäjätilien seuraamisella ja sitten näiden kanssa vuorovaikutuksessa olevien tilien tarkkailulla. Löysin tällä tavalla noin 50 julkista käyttäjätiliä, joiden sisällöt kuvasivat kiinnostukseni kohteita. Tutustuin käyttäjätilien sisältöihin alustavasti ja otin tämän jälkeen käyttäjiin yhteyttä pyytääkseni käyttäjältä lupaa hänen julkaisujensa käyttöön tutkimusaineistona.⁷

Mikäli sain suostumuksen käyttäjätilin haltijalta, aloitin tarkemman tutustumisen käyttäjän julkaisuihin ja tein muistiinpanoja julkaisuista, jotka käsitelivät erityisesti kasvuluontoa jollain tavalla. Valikoinnissa en kiinnittänyt huomiota julkaisun saamiin reaktiomääriin. Olen analysoinut aineistoa laadullisen sisällönanalyysin kehyksessä lähilukemalla

Juniperus communis eli kataja on kasvimagiassa pahalta suojeleva kasvi. Kuva: Shkumbin Saneja 2008. Wikimedia Commons, CC BY 2.0.

julkaisuja useaan otteeseen ja tunnistamalla aineistosta erilaisia tapoja kertoa luonnosta. Jäsenen aineistoa sen perusteella, minkälaisia kasviluonnon toimijuuksia julkaisuissa käsitellään, mitä nämä toimijuudet tekevät ja millä tavalla julkaisija kertoo mahdollisesti omasta suhtautumisestaan kasviluonnon toimijuuteen. Tähän artikkeliin olen nostanut analysoitavaksi pääasiassa teemoja, jotka esiintyvät vähintään neljäsosassa tutkimiani käyttäjätilejä.

Olen päätenyt pseudonymisoimaan kaikki analysoimani käyttäjätilit, enkä käytä edes Instagram-nimimerkkejä. Julkaisujen ja käyt-

täjätilien tekemisestä tunnistamattomiksi on sovittu kunkin käyttäjätilin haltijan kanssa. Monet – omalla nimellään tai nimimerkillä – esiintyneet noidaksi identifioituvat henkilöt ovat kertoneet saaneensa toistuvasti osakseen vihapuhetta sosiaalisessa mediassa (esim. Leed 2023), joten Instagram-nimimerkkien julkaiseminen tämän tutkimuksen yhteydessä helpottaisi vihapuheyhteydenottoja tutkiמיני henkilöihin. Pseudonymisoinnin takia en myöskään käytä tässä tutkimuksessa suoria lainauksia julkaisuista, koska lainaukset voivat viedä alkuperäisten julkaisujen äärelle

hakukoneiden fraasihakutoimintojen avulla (ks. myös Hänninen & Turtiainen 2022, 169–170). Samasta syystä en yksilöi julkaisuja päiväyksen tarkkuudella vaan pelkästään kuu-kauden tarkkuudella.⁸ Nämä tutkimuseettisiin valintoihin painottuvat seikat vaikuttavat myös siihen, etten tässä artikkelissa voi tarkastella esimerkiksi kerronnan keinoja tekstin tasolla. Sen sijaan analysoin artikkelissani kerronnan ilmenemiskontekstin (Instagramin) performatiivisia vaikutuksia.

Inhimilliset, ei-inhimilliset ja kuvitellut toimijuudet toimijaverkoissa

Kulttuuri määritellään usein ihmistoimijuuden näkökulmasta. Näkökulma jättää kuitenkin huomioitta sen, että myös monet muut oliot kuin ihmiset tuottavat sellaista toimijuutta, jota voidaan määritellä kulttuuriksi tai jotka osallistuvat inhimillisen kulttuurin luomiseen. Erityisesti ympäristöorientoitunutta nykynoituutta ja -pakanuutta tarkastellessa onkin oleellista kysyä, millä tavoin erilaiset ei-inhimilliset toimijat osallistuvat nykynoituuskulttuurin luomiseen.

Kulttuuri syntyy erilaisten inhimillisten ja ei-inhimillisten toimijoiden vuorovaikutuksessa, toimijaverkoissa (Latour 2004; 2005; 2006; ks. myös esim. Hankonen 2021; 2022). Toimijuus ei tässä yhteydessä tarkoita pelkästään intentionaalista toimintaa, joka kytkeytyy käsityksiin rationaalisuudesta tai transsendentaalista järjestä, vaan myös ei-intentionaalista vaikuttavuutta (esim. Apajalahti ym. 2022, 30; Braidotti 2024, 61–62). Bruno Latourin toi-

mijaverkkoteoriassa toimija käsitetään myös joksikin, joka on sysätty toimimaan (*made to act*) vuorovaikutuksessa muiden verkon toimijoiden kanssa (Latour 2005, 46–50). Toimijoiden välillä tapahtuu kanssakehkeytymistä (Haraway 2007) ja yhteismuotoutumista (Barad 2007), joissa erilaiset toimijat vaikuttavat toisiinsa ja muokkaavat toisiaan (ks. esim. Hankonen 2021, 50–52).

Henkis-uskonnollisessa kulttuurikontekstissa voidaan toimijaverkon osapuolena nähdä myös esimerkiksi henki- ja jumalolentoja (ks. esim. Kouri 2020; Metsähinen & Kouri 2023). Tällöin toimijuuden empiirinen havaitseminen kietoutuu myös erilaisiin kuvittelun prosesseihin (Metsähinen & Kouri 2023, 37). Tässä yhteydessä en käsittele kuvittelua arvottavalla tavalla, empiirisesti saavutettua tietoa huonompana tapana tai sen vastakohtana (ks. myös esim. Cooley 1994; Opas 2020, 278). Erilaiset kuvittelun tekniikat liittyvät usein taiteen tekemiseen tai uskonnollis-henkisen tiedon saavuttamiseen, mutta kuvittelu on myös arkipäiväisempää toimintaa, joka liittyy monin eri tavoin esimerkiksi ihmisten sosiaaliseen elämään ja käsityksiin ryhmäidentiteeteistä (ks. esim. Luhrmann 1989, 324–336; Viholainen & Kouri & Mahlamäki 2020). Myös muunlajisten olioiden perspektiivin tavoittelu, ymmärtäminen sekä toimijuuden tosissaan ottaminen vaatii tietynlaista kuvittelua. Esimerkiksi filosofi Emily Brady (2011) käsittää tällaisen samastumisen ”hyvin-kuvitteluna” (*imagining well*) tarkoittaen sellaisia tietoon ja kokemukseen perustuvia ajatusprosesseja, joiden tarkoituksena on asettua toisen olion asemaan ja hahmot-

taa, millaista olisi olla tuo toinen olio (myös Pliushchik & Tammi & Rautio 2024).

Uskontotieteellisessä tutkimuksessa on huomioitu, kuinka kuvittelu muodostuu erilaisissa käytänteissä, esimerkiksi kokemuksissa, kertomuksissa ja performatiiveissa (Viholainen 2020, 34–38). Tällaisia käytänteitä sisältyy erilaisiin kuvittelun tekniikoihin (Sneath & Holbraad & Pedersen 2009), joita voivat olla esimerkiksi shamanistinen istunto (Kouri 2020), rukous (Opas 2020) tai taiteellinen työskentely (Mahlamäki 2020). Kuvittelun tekniikat ja vuorovaikutus ei-empiristen toimijoiden, esimerkiksi henkiolentojen kanssa voivat myös vaikuttaa ihmisten käyttäytymiseen aktiivisen kuvitteluprosessin ulkopuolisessa arjessa (Opas 2020). Tässä artikkelissa kuvittelun teoriat ohjaavat aineistoon luomaa tarkastelunäkökulmaa ja tapojani kiinnittää huomiota kasviluonnon tunnistamiseen ja siihen samastumiseen liittyviin prosesseihin.

Sosiaalisen median julkaisuja analysoimalla en voi tarkastella kasviluonnon toimijuutta sinänsä enkä myöskään julkaisijoiden suoria kokemuksia kasviluonnon kanssa. Näin ollen analyysini fokuoittuu siihen, millä tavoin kasviluonnon toimijuutta tunnistetaan ja tuotetaan sosiaalisen median kerronnassa. Toki myös kasvien omat ominaisuudet, esimerkiksi nokkosen polttavuus tai haavan lehtien havina, voivat vaikuttaa siihen kokemukseen, josta sosiaalisessa mediassakin kerrotaan, ja näin myös ne vaikuttavat siihen, millaista toimijuutta niille tunnistetaan ja tuotetaan.

Muunlajisen toimijuuden teemoja käsitellään erityisesti ihmistieteellisen eläintutkimuksen (*human–animal studies*), ihmistie-

teellisen monilajisen tutkimuksen (*humanistic multispecies studies*), ihmistieteellisen kasvitutkimuksen (*plant humanities*) sekä kulttuurisen kasvitutkimuksen (*cultural plant studies*) kentillä (ks. esim. Haraway 2007; Kirksey & Helmerich 2010; Hall 2011; Räsänen & Schuurman 2020; Vainio ym. 2024). Ihmiskeskeistä toimijuuden käsitettä on suomalaisessa kulttuurintutkimuksessa haastettu muun muassa perinteentutkimuksessa ja kirjallisuustieteessä. Esimerkiksi perinteentutkija Taija Kaarlenkaski on tarkastellut ihmisen ja lehmän kumppanuussuhteita maatalouskulttuureissa (esim. Kaarlenkaski 2012), ja maiseman- ja kulttuuriperinnön tutkija Iiona Hankonen on tutkinut metsässä paljon aikaa viettävien metsäsuhdetta (Hankonen 2021; 2022). Kirjallisuudentutkija Karoliina Lummaa työryhmänsä kanssa on tutkinut suomalaisten puusuhteita (esim. Lummaa ym. 2023; Vainio ym. 2024), ja folkloristi Tiina Seppä (2020) puolestaan on käsitellyt kalevalamittaisissa kansanrunoissa ilmenevää ihmisen ja metsän välistä kommunikatiivista suhdetta. Erityisesti Lummaan ja Sepän tutkimuksissa hahmottuvat mielenkiintoisesti myös erilaiset tavat nähdä puiden ja metsien kulttuurista toimijuutta, joka liittyy myös ihmisen kuvittelutaipumuksiin.

Kasviluonnon toimijuuden tunnistaminen ja tuottaminen

Kasviluonnon kuvaus on yleinen ja toistuva piirre nykynoituutta käsittelevillä Instagram-tileillä. Jonkinlaista kasviluontoon liittyvää

sisältöä on jokaisella tutkimusaineistossani olevalla käyttäjätilillä, vaikka tällainen julkaisu olisikin pelkästään luontoaiheinen valokuva. Aineistoni 37 tilistä 32 käyttäjätilin haltijaa ilmaisee jollain tavoin, että kasvien ja luonnon kanssa työskentely ja kommunikointi kuuluu noituuteen yleisesti tai heidän omaan noituus- tai loitsuutoimintaansa.

Yleisimpiä tapoja käsitellä kasviluontoa ja metsää nykynoituuteen liittyvissä Instagram-julkaisuissa on huomioida luonnon rauhoittava vaikutus ihmiseen. Metsän ja kasviluonnon hyvinvointia lisäävästä vaikutuksesta on julkaisuja 28 aineistoni käyttäjätilillä. Luonnon maadoittavasta vaikutuksesta puhutaan 16:lla aineistoni käyttäjätilillä. Kliinisissä tutkimuksissa maadoittumisella tarkoitetaan suoraa ruumiillista kontaktia maahan, metsään tai luontoon sekä sen terveyttä edistävää vaikutusta (ks. esim. Oschman & Chevalier & Brown 2015). Uushenkisyydessä maadoittumisella tarkoitetaan myös sellaista ankkuroitunutta maayhteyttä, jossa ihminen on yhteydessä maan elementtiin ja maan henkiin (ks. esim. Kuparikettu 2023, 214).

Maadoittamisen terveyttä edistävästä vaikutuksesta kerrotaan aineistossa esimerkiksi huomioilla siitä, kuinka luontoon meneminen ja maadoittuminen on helpottanut ihmisen stressiä (esim. KT1 10/2024; KT4 10/2024; KT5 8/2024; KT6 10/2024; KT22 8/2024; KT28 7/2024; KT31 8/2024; KT32 11/2021). Maadoittamisen henkiset merkitykset tulevat puolestaan ilmi julkaisuista, joissa maadoittamisen kerrotaan olevan tapa olla yhteydessä elementteihin ja luonnon henkiin (esim. KT5 8/2024; KT22 8/2024; KT27 7/2023;

KT31 8/2024). Julkaisussaan 7/2024 KT36 kertoo toisaalta kokevansa maadoittumisen tapana olla yhteydessä hänen omaan sisäiseen voimaansa, ääneensä ja täten myös noituuteensa. Maadoittumiseen saatetaan antaa myös ohjeita, jotka kertovat joko toiminnasta luontoympäristössä – kävele luonnossa tai tee puutarhatöitä (esim. KT11 7/2021) – tai erilaisten kasvien nauttimisesta haudukejuoman tai suitsukkeen muodossa (esim. KT11 5/2022; KT17 9/2024).

Kasviluonnon toimijuus tunnistetaan myös yksittäisten kasvien kautta. Aineistoni 27 käyttäjätilillä käsitellään sitä, kuinka ihminen yhdistää henkiseen toimintaansa yrttisuitsukkeita, -voiteita tai -haudukkeita. Lisäksi ainakin kymmenellä käyttäjätilillä jaetaan eksplisiittisesti informaatiota erilaisten villiyrttien lääkinnällisistä tai maagisista ominaisuuksista. Lääkinnällisistä vaikutuksista kerrotaan esimerkiksi, että lepän urvuista valmistettu tee auttaa vatsavaivoihin (KT7 4/2022), ja männyn osista voi valmistaa kuumetta alentavia rohtoja (KT11 2/2023). Kasvien maagisista ominaisuuksista kerrotaan esimerkiksi, että suitsukkeena poltettu pujo puhdistaa tilan energioita (KT14 8/2024), kataja suojelee pahalta (KT24 9/2024), rosmariini tuo menestystä (KT29 12/2023), ja hulluruohon läheisyydessä meditoiminen edistää viestien vastaanottamista henkimaailmalta (KT32 4/2022).

Kasviluonnon toimijuuden tunnistamista tulee myös ilmi sellaisista julkaisuista, joissa kirjoittaja ilmaisee ihmetystä ja ihailua luontoa kohtaan. Tällaisia julkaisuja löytyy yhteensä 22 käyttäjätililtä. Ihailu kohdis-

tuu esimerkiksi metsän värimaailmoihin (KT4 9/2024, 10/2024; KT9 10/2021; KT28 10/2024), kasvien kukintoihin (KT12 10/2024; 6/2021) tai lakastuneisiin ja kuolleisiin kasveihin (KT12 9/2022, 11/2022; KT28 6/2024). Joskus kasviluonnon toimijuuden ihmettely liittyy tulkintaan siitä, että luonnon tai henkimaailman toimijat olisivat jollain tavalla huomioineet ihmisen ja viestisivät tälle. Merkkejä tulkitaan esimerkiksi tulessa pyörivistä tai maahan pudonneista lehdistä, jotka ovat kiinnittäneet jostain syystä kirjoittajan huomion (KT18 10/2024; KT26 12/2023). Luonnon tulkittu viestintä voidaan nähdä myös eräänlaisena johdatuksena. KT23 kertoo julkaisussa 11/2024 ensin kiinnittäneensä huomiota atraimen muotoiseen keppiin metsässä. Kiinnostuminen tästä löydöstä on suunnannut julkaisijan huomion ja havainnot uudelleen: julkaisija kertoo kysyneensä atraimelta suuntaa ja että atrain on tämän jälkeen johdattanut hänet metsässä erilaisen uusien löytöjen luokse.

Yllä esitetyt tavat tulkita ja tuottaa kasviluonnon toimijuutta Instagramin julkaisuissa eivät ole tyypillisiä pelkästään nykyoituuden parissa, vaan samanlaisia huomioita luonnon hyvinvointia edistävästä vaikutuksesta sekä viestinnästä esiintyy myös esimerkiksi laajemminkin uushenkisyydessä, ekopsykologian parissa sekä muissa luonto-orientoituneissa alakulttuureissa, eivätkä nämä tulkintatavat rajoitu pelkästään nykykulttuuriin tai länsimaalaiseen kulttuuriin (ks. esim. Kimmerer 2013; Hall 2013; Lord & Ohlsson 2022; Mäkelä ym. 2024). Usein nykyoituudesta kertovilla Instagram-tileillä tällaiset huomiot luonnon

toimijuudesta kehystetään kuitenkin uudelleen ja otetaan haltuun tulkitsemalla ne noituuteen liittyviksi ilmiöiksi.

Eettinen ja empaattinen suhtautuminen kasviluontoa kohtaan

Erilaisten kasviluonnon toimijuuksien esiletuominen nykyoituutta ja loitsuja käsittelevillä Instagram-tileillä kertoo jo omalta osaltaan siitä, että kasvien toimijuus otetaan nykyoituuden kulttuurissa suhteellisen tosissaan. Tosissaan ottaminen näyttäytyy noituutta käsittelevillä Instagram-tileillä myös eräänlaisena jatkumona, johon liittyy erilaisia orientoitumisen tapoja: esimerkiksi ympäristöeettistä pohdintaa sekä kasviluonnon käsittelemällä empatiaan pyrkivästä näkökulmasta.

Noituutta käsittelevillä Instagram-tileillä ympäristökysymysten eettinen pohdinta kumpuaa useimmiten huolesta, jota julkaisija tuntee luonnon ja muunlajisten olioiden hyvinvointia kohtaan. Julkaisija tunnistaa kasviluonnon toimijuuden ja tunnistaa kasvit olioiksi, jotka voivat kokea hyvin- tai pahoinvointia. Yhteensä 13 tilillä tehdään jonkinlaisia huomioita ihmisten tekemistä tuhoista luonnossa, esimerkiksi metsähakkuista (esim. KT7 1/2021; KT14 10/2022; KT26 10/2023). Joillain käyttäjätileillä kerrotaan, että tällainen luontoa heikentävä toiminta voi johtua myös nykyoituuskulttuurista. Esimerkiksi KT11 kertoo julkaisussaan 11/2022 kasveista, jotka ovat suosittuja uushenkisyyden käyttötarkoituksissa mutta joista on tullut uhanalaisia. Näitä ovat hänen

mukaansa esimerkiksi valkosalvia ja palo santo, joita pidetään uushenkisyydessä voimakkaan maagisina kasveina erityisesti suitsukkeissa. KT14 ja KT37 käsittelevät puolestaan keinojaan sopeutua tietämykseensä näiden kasvien uhanalaisuudesta: KT14 suosittelee vastuullisesti viljeltyä palo santoa, jonka tuotantoprosessi on läpinäkyvä (KT14 1/2021), ja KT37 kertoo käyttävänsä valkosalvian korvikkeena katajaa tai ryytisalviaa (KT37 8/2023). KT32 kehottaa seuraajiaan useammassa julkaisussa (6/2022, 12/2022) jättämään uhanalaiset kasvit keräämättä, vaikka kuinka tekisi mieli käyttää tällaista kasvia omassa noituudessaan.

Toisinaan käyttäjätileillä julkaistaan myös huomioita siitä, minkälaista ympäristöeettistä toimintaa ihmiset itse harjoittavat. Julkaisuissa kerrotaan esimerkiksi, että kirjoittaja ei leikkaa pihaltaan nurmikkoa tai kitke rikkaruohoja, jotta pölyttäjähönteisille riittäisi ravintoa (KT7 6/2022; KT29 5/2024; KT37 5/2023). Muutamilla tileillä kirjoittaja kertoo kitkevänsä vieraslajeja luonnosta tai kehottaa muita kitkemään tällaisia lajeja, esimerkiksi lupiinia tai jättiputkea (KT13 5/2020; KT27 6/2024; KT28 7/2024). Yhteensä jonkinlaisista konkreettisista luonnon hyvinvointia edistävästä toimistaan kertoo 15 käyttäjätilin kirjoittajaa. Suoranaista aktivistista tai muutoin poliittista ympäristöeettistä toimintaa kuvataan tässä aineistossa vain neljällä käyttäjätilillä. Vain kolmella tilillä kirjoittajat pohtivat eksplisiittisen kriittisesti omaa toimintaansa suhteessa luonnon monimuotoisuuteen ja hyvinvointiin.

Kasviluonnon toimijuuden tosissaan otta-

minen syvenee monissa julkaisuissa myös erilaiisiin empatian kuvauksiin. Filosofi Erika Ruonakoski on analysoinut sitä, millä tavoin ihminen kykenee empaattiseen tulkintaan ei-inhimillisiä eläimiä kohtaan (Ruonakoski 2011). Ihmisen tulkinnat toisen olennon tunteista ja intentioista perustuvat pitkälti ruumiilliseen kommunikaatioon, oli kyse sitten toisesta ihmisestä tai ei-inhimillisestä eläimestä. Toiminnan ja eleiden ymmärtäminen vaatii toisen olennon intentionaalisen tilan-
nekontekstin ymmärtämistä. (Mt., 146–157.) Kasvien eleet ovat kuitenkin huomattavasti erilaisempia kuin inhimillisten tai ei-inhimillisten eläinten eleet ja käyttäytyminen. Ihmisen näkökulmasta kasvit eivät vastaa samalla tavalla ihmisen toimijuuteen kuin esimerkiksi ei-inhimilliset eläimet (Vainio ym. 2023, 655).

Ruonakoski huomioi, että muunlajisen olion empaattinen ymmärtäminen vaatii eläytymistä toisen keholliseen tilanteeseen sekä *aktiivista kuvittelua* toisen kokemuksista (Ruonakoski 2011, 143). Tämä muistuttaa Emily Bradyn hyvin-kuvittelun käsitettä (Brady 2011; ks. myös Pliushchik & Tammi & Rautio 2024). Uskontotieteellisessä kuvittelun tutkimuksessa kuvittelu voidaan nähdä tietynlaisena tekniikkana, jota voidaan myös harjoitella (ks. esim. Sneath & Holbraad & Pedersen 2009; Mahlamäki 2020; Opas 2020). Esimerkiksi Tiina Mahlamäki kuvaa, kuinka antroposofisessa kontekstissa ”mielen harjoitusten avulla, kuvittelulla, uskotaan ihmisen ’sisäisten aistien’ kehittyvän sellaisiksi, että ne pystyvät havainnoimaan reaali maailmaa ympäröivää ja siihen lomittuvaa henkistä todellisuutta” (Mahlamäki 2020, 200).

Kuvittelulla ja sen harjoittelulla vaikuttaa olevan oleellinen osa kasviluontoon kohdistuvan empatian kuvauksissa. Empatian pyrkimykset muunlaisia olioita kohtaan voivat perustua esimerkiksi antropomorfismiin eli toisen olion inhimillistämiseen. Posthumanistisen tutkimuksen kehyksessä antropomorfismia on kritisoitu ihmiskeskeisen näkökulman painottumisen takia. Toisaalta humanistinen tutkimus ei voi koskaan myöskään täysin irtisanoutua ihmiskeskeisestä näkökulmastaan. (Ks. esim. Ruonakoski 2011, 141–146; Kaarlenkaski 2012, 63.) Ihminen voi esittää vain valistuneita arvauksia siitä, millainen on ei-inhimillisen olion näkökulma (Hankonen 2021, 33). Muunlajisten olioiden inhimillistäminen on siis eräänlainen kuvittelun keino, jolla ihminen voi tavoitella näiden näkökulmaa, vaikka tulkintaan jääkin lopulta luonnollisestikin ihmisenäkökulman keskeisyys.

Aineistoni julkaisuissa 15:llä käyttäjätillillä ilmenee jonkinlaista muunlajisten olioiden antropomorfisointia. Aineistossa esimerkiksi puista käytetään suomen kielen pronominia ”he” eksplisiittisesti perustellen (KT7 1/2021; KT32 1/2022) tai kasveja kuvataan ystävinä (KT11 2/2023). Antropomorfisointi voi olla myös suoraa kerrontaa intentionaalisista kasvi- tai luonnonhengistä (KT32 1/2023, 7/2022, 4/2022; KT36 8/2024; KT37 5/2024).

Eräänlaista kasvien näkökulman tavoittelua ovat julkaisuissa ilmenevät kerronnat siitä, kuinka kirjoittajat pyrkivät kuuntelemaan kasveja. Tällaisia julkaisuja on 13:lla aineistoni käyttäjätillillä. Joissain julkaisuissa kirjoittaja ei selitä tarkemmin, mitä kasvin

kuuntelu käytännössä tarkoittaa, mutta näissä saatetaan silti korostaa, että kasvin kuuntelu voi johtaa arvokkaaseen oppiin tai kokemukseen (esim. KT14 9/2021; KT15 5/2024; KT16 5/2024; KT27 7/2023; KT28 10/2024, 6/2024). Toisissa julkaisuissa kirjoittaja ilmaisee, että kasvin viestin tunnistaa intuitiivisesti tai muutoin sisäisesti tietämällä (esim. KT23 9/2024; KT25 8/2023).

Yhdeksällä käyttäjätillillä on jonkinlaisia kuvauksia ihmisen ja muunlajisen olion toimijuuksien rajojen neuvottelusta. Tätä kuvataan esimerkiksi siten, että julkaisun tekijä kehottaa seuraajiaan pyytämään kasveilta luvan ennen niiden poimimista tai kirjoittaja kertoo itse toimivansa näin (esim. KT23 11/2024; KT24 7/2024; KT32 6/2022). Kasvin vastauksen kuuntelemisen kerrotaan perustuvan intuition kuten yleisemminkin luonnon kuuntelun.

Aineistoni 16:lla käyttäjätillillä käsitellään myös erilaisia tapoja, joilla ihmisten ajatellaan voivan itse viestiä luonnolle luonnon ymmärtämällä tavoilla. Tällaista viestintää on esimerkiksi luonnon ja siihen liitettyjen toimijoiden tervehtiminen joko luonnontilaan astuttaessa tai tiettyinä juhlapyhinä (esim. KT5 6/2024; KT9 5/2020; KT14 6/2024; KT15 10/2024) tai uhrilahjojen antaminen näille kiitoksena luonnosta saaduista antimista (KT12 6/2024; KT14 12/2021; KT21 5/2023; KT24 9/2024).

Kasveihin kohdistuva empatia ja samastuminen näyttäytyvät Instagram-kerronnassa kuvittelun tekniikkoina, joita nykynoituudessa voidaan harjoitella. Intuitiivisen, sisäisen tietämisen merkitys korostuu yleisemminkin uushenkisyyden parissa (esim. Opas &

Mahlamäki 2022, 25). Lisäksi muissakin nykypakanoiden luontosuhteita käsittelevissä tutkimuksissa on huomattu sisäisesti koettujen tuntemusten tärkeys kasvikeskusteluja tulkittaessa (esim. Harris 2013, 409).⁹ Nähdäkseni samastumispyrkimykset kasvien näkökulmaan voivat sisältää hyvin-kuvittelua siitä, minkälaista olisi olla tämä kasvi tässä tilanteessa. Samoin esimerkiksi ympäristökasvatustieteilijät Marina Pliushchik, Tuure Tammi ja Pauliina Rautio (2024) ilmaisevat tutkimuksessaan hyvin-kuvittelua siitä, minkälaista on olla mehiläinen kapitalistisessa yhteiskunnassa. Tällaiset hyvin-kuvittelun keinot ilmentävät ihmisten halua kunnioittaa kasviluonnon näkökulmia monilajisissa toimijaverkoissa.

Vuorovaikutteinen, kiertävä ja performatiivinen kerronta

Vaikka olen kahdessa edellisessä alaluvussa keskittänyt huomioni siihen, millaisia havaintoja ja kokemuksia kasviluontoon liitetään, olen oikeastaan tarkastellut kerrontaa aiheesta ennemmin kuin havaintoja ja kokemuksia sellaisenaan. Myös kerronta on eräänlainen kuvittelun käytäntö, joka aiemmin koetun ja kuvittelun kuvailemisen lisäksi osallistuu myös performatiivisesti uusien asioiden kuvitteluun ja kerronnan ulkopuolisen todellisuuden muovaamiseen (Nünning 2012; Viholainen 2020, 34–38). Sosiaalisen median on esimerkiksi havaittu vaikuttavan erilaisiin ideoihin ja odotuksiin, joita ihmisillä on itsestään ja ympäristöstään (ks. esim. Fardouly

& Willburger & Vartanian 2017), eli julkaisut voivat ohjata ja uusintaa todellisuutta kiertäessään somepalvelun käyttäjältä toiselle.

Myös nykynoituutta käsittelevillä Instagram-tileillä näkyy, kuinka eri käyttäjien julkaisut kiertävät ihmisten välillä. Eksplisiittisesti tämä tulee ilmi muun muassa suorissa viittauksissa toiseen käyttäjään. Esimerkiksi KT₄ kertoo julkaisussaan 10/2023 nähneensä KT₂₆:n aiemman julkaisun, ja se on herättänyt KT₄:ssä pohdintoja, joita hän jakaa nyt omassa julkaisussaan. Vuorovaikutusta toisten käyttäjien ja julkaisujen välillä luodaan myös esimerkiksi aiheutunnisteita käyttämällä (muun muassa #WitchesOfInstagram). Aiheutunnisteet ovat palvelun algoritmin mukainen tapa levittää julkaisuja toisten käyttäjien näkyville, mutta toisaalta ne myös luovat omalla tavallaan yhteisöllisyyttä samasta aiheesta julkaisevien kesken (Best 2024, 19).

Implisiittisemmin aiheiden kierto käyttäjältä toiselle näkyy useilla käyttäjätileillä toistuvissa teemoissa, jotka ilmentävät ja toistavat yleisesti käsiteltyä aihetta. Esimerkiksi kuvaukset yksittäisten yrttien toimijuudesta ovat monilla aineistoni käyttäjätileillä varsin toistuvia. Siankärsämön käyttöä noituudessa käsitellään kahdeksalla käyttäjätileillä. Useissa julkaisuissa toistuvat ajatukset siitä, että siankärsämöllä on sisäisesti käytettynä tiettyjä lääkinnällisiä ominaisuuksia (esim. KT₇ 9/2022; KT₁₁ 8/2021; KT₁₅ 6/2021; KT₂₆ 10/2023) ja sitä voi käyttää maagisissa suitsukkeissa (esim. KT₁₄ 8/2024; KT₂₄ 9/2024). Toistuvat teemat limittyvät kuitenkin omakohtaisen kokemuksen kerrontaan. Esimerkiksi KT₁₄ (8/2024) kertoo kokemuksestaan siankärsä-

möä sisältävän suitsukkeen valmistamisesta perheenjäsenensä kanssa, ja KT15 (6/2024) pohtii tuntemuksiaan, jotka liittyvät hänen villiyrtytien keräilytoimintaansa. KT11 esittää julkaisussaan 8/2021 huomion, joka tuo ilmi myös siankärsämön ihmiselle haitallista toimijuutta: hän kertoo, kuinka siankärsämo voi aiheuttaa allergisia oireita.

Tavat tuottaa ja tulkita kasviluonnon toimijuutta nykynoituutta käsittelevillä Instagram-tileillä eivät ole suljetun yhteisön kulttuuria. Samoja teemoja, jotka toistuvat aineistoni julkaisuissa, ilmenee myös monissa muissa henkisyttä, hyvinvointia ja luontoa yhdistävissä ilmiöissä. Esimerkiksi siankärsämön lääkinällisistä ja maagisista ominaisuuksista on kirjoittanut biologi Sinikka Piippo teoksessaan *Kasvien maaginen maailma* (2019), joka on paitsi monen nykynoidan, myös muiden henkisydestä ja/tai villiyrteistä kiinnostuneiden lukijoiden suosiossa. Aiheiden ja kerronnan kierto on avointa ja huokoisessa vuorovaikutuksessa myös nykynoituuden ulkopuolisen kulttuurin kanssa.

Toinen esimerkki nykynoituuden parissa kiertävien kasvi- ja metsäaiheisten teemojen laajemmasta suosiosta on ajatus luonnon pyhydestä. Myös muun muassa suomalaisen metsäjoogaharrastajien parissa ilmenee samantapaisia käsityksiä metsän pyhydestä kuin nykynoitien Instagramissakin (Mäkelä ym. 2024), mutta tällaista ajattelua voi liittyä myös kristilliseen elämäntavomukseen, vaikka usein luonnon pyhyden korostaminen liitetäänkin pääsääntöisesti ei-kristillisiin luonnonuskontoihin (Hankonen 2021, 216–218; Hankonen 2022, 110).

Lisäksi metsää ja kasveja mytologisoidaan erilaisilla henkisyiden kentillä. Folkloristi Heidi Henriikka Mäkelän mukaan metsäjoogassa mytologisoinnin avulla metsästä tehdään eräänlainen ylirajainen paikka, jossa ihminen voi kokea yhteyttä menneisyyteen tai tuoda menneisyyden kulttuurisia ideoita nykyisyyteen (Mäkelä 2023, 158–160). Nykynoituuksista kertovissa Instagram-julkaisuissa vaikuttaa puolestaan siltä, että kasvien myyttisten merkitysten kautta ihminen voi saada konkreettisen mutta henkilökohtaisesti merkittävän yhteyden itse kasviin mutta myös näihin liittyviin myyttisen maailman jumal- ja henkiolentoihin. (esim. KT10 6/2022; KT11 6/2024; KT15 6/2021). Mytologioiden käsittely ja niihin viittaaminen Instagram-julkaisuissa ovat myös eräänlaista myyttien sekä kasvien toimijuuden uudelleen kerrontaa, jossa korostuu nykynoituudessa ja myös muussa ympäristöorientoituneessa uushenkisyudessa oleellisena koettu vuorovaikutus erilaisten toimijoiden kanssa. Nykynoituudessa tällainen vuorovaikutus kehystetään kuitenkin usein noidan taitoihin kuuluvaksi asiaksi.

Julkaisujen ja ideoiden kiertäminen ihmiseltä toiselle vahvistaa kerrontaa kasviluonnon toimijuudesta, pyhydestä ja myyttisyydestä. Toistuvat kertomusteemat voivat toimia performatiivisesti ja tuottaa uusia tulkintoja tulevissa kasvikohtaamisissa. Instagramissa painottuva kerronta esimerkiksi viestivistä kasveista sekä niihin liittyvistä myyttisistä hahmoista voi vaikuttaa siihen, millä tavoin ihmiset vastaisuudessa ajattelevat kasveista näitä kohdatessaan: mykkänä ympäristönä vai tahona, jonka kanssa ihminen voi olla vuorovaikutuksessa.

Kasvitoimijuudet nykynoituuden kulttuurissa

Tässä artikkelissa tavoitteenani on ollut analysoida sitä, millä tavoin kasviluonnon toimijuutta tunnistetaan ja tuotetaan suomalaisen nykynoituuden kentällä, minkälaista orientoitumista toimijuuden tunnistamiseen liittyy, ja millä tavalla Instagram-julkaisujen alustana voi mahdollisesti vaikuttaa nykynoitien kasviluontoon liittyvien ajatusten välittymiseen, leviämiseen ja kiertämiseen.

Instagramin nykynoituutta käsittelevillä käyttäjätileillä kasviluonnon kuvaillaan olevan aktiivinen toimija, jonka kanssa suurin osa aineistoni julkaisujen tekijöistä on tietoisessa vuorovaikutuksessa. Vaikka samantapaisia suhteita ihmisen ja luonnon välillä ilmenee myös muissa luontoon orientoituneissa kulttuureissa, alakulttuureissa ja liikkeissä, nykynoituuden piirissä tietoinen vuorovaikutus luonnon kanssa kehystetään usein oleelliseksi osaksi noituuden harjoittamista.

Ymmärrys kasviluonnon aktiivisesta toimijuudesta liittyy usein myös orientaatioon suhtautua kasviluontoon tosissaan, mikä näkyy esimerkiksi ympäristöeettisenä pohdintana sekä empaattisina tulkintoina kasviluontoa kohtaan. Ympäristöeettiseen orientaatioon liittyy julkaisujen kirjoittajien huoli luonnon hyvinvoinnista ja kestävyyskysymyksistä, ja tällaisissa julkaisuissa on usein eettiseen toimintaan ohjeistava ote. Empaattista orientaatiota kuvaavissa julkaisuissa kerrotaan, kuinka kasviluonnon kanssa pyritään dialogiseen suhteeseen, johon liittyy pyrkimys kasvien kuuntelemiseen sekä kommunikoimiseen

näille tavoilla, joita kasviluonnon uskotaan ymmärtävän. Ihmisen intuitiivisen tietämisen kerrotaan olevan oleellinen osa kasvien viestien tulkitsemisessa, mikä kertoo kuvittelun käytänteiden kehittämisestä ja harjoittelemisesta.

Instagramin julkaisuissa havainnot, kuvitelmat ja näihin liittyvä orientoituminen saavat sanallisen muodon. Kertomus ylipäätään on kommunikaation muoto, joka jää herkästi ihmisten mieleen, ja sosiaalisen median formatit vahvistavat julkaisuissa kerrottuja ideoita. Kerronta kasviluonnon toimijuudesta kiertää, leviää ja on vuorovaikutuksessa sekä toisten noituutta käsittelevien julkaisujen kanssa että sosiaalisen median ulkopuolelle. Instagram-julkaisujen puhettavat heijastelevat ja toisaalta vaikuttavat itse takaisin myös erilaisiin ideoiden kiertämisen muotoihin, esimerkiksi muihin virtuaalisiin areenoihin, kirjoihin, mediaan sekä erilaisiin kasvokkai-kohtaamisiin niin nykynoituuden piirissä kuin sen ulkopuolellakin.

Nykynoituuden parissa ilmenevä ymmärrys kasviluonnon toimijuudesta haastaa modernia, ihmiskeskeistä luontosuhdetta, jossa luonnolla ja kasveilla nähdään enimmäkseen välinearvoa. Osa aineistoni julkaisijoista toi kuitenkin esiin huolensa siitä, kuinka henkisyiden kentällä, myös nykynoituuden piirissä, saatetaan käyttää uhanalaisia kasveja ja näin edistää luontokatoa. Suurimmaksi osaksi Instagramin nykynoita-aiheisilla käyttäjätileillä vallitsevat kuitenkin kasviluontoa kunnioittavat puhettavat, joissa kasvit nähdään toimijoina nykynoitakulttuuriin vaikuttavassa laajassa verkostossa.

Mitä syvempänä julkaisuissa esitetään vuorovaikutus ihmisen ja kasviluonnon välillä, sitä enemmän niissä näkyy pyrkimyksiä hyvin-kuvitella kasvien näkökulmaa kohtaamisessa ihmisen kanssa. Kuvittelu käsitetään herkästi empiiristä tietoa vähempiarvoisena, mutta analyysini tarjoaa esimerkin sellaisista hyvin-kuvittelun seurauksista, joilla voi olla myös performatiivisia, maailmaa muovaavia ja tuottavia vaikutuksia. Kasvibiologi Robin Wall Kimmerer pohtii, että ihmisten voisi olla helpompi suhtautua kunnioittavasti luontoon ja suojella luontoa, mikäli he kokisivat, että luonto välittää myös heistä (Kimmerer 2013, 120–125). Instagram-julkaisuissa ilmenevät ideat kasvien näkökulman hyvin-kuvittelusta voivat jäädä someyleisön mieleen, inspiroida ajattelua ja näin olla yksi askel kohti kasvi-kohtaamisia, jossa ihminen voi kokea molemminpuolista vuorovaikutusta ja välittämistä kasviluonnon kanssa, vaikka toki vaarana voi myös olla kasvinäkökulmasta etäännyttäviä ja yksinkertaistava romantisointi.. Kasvien näkökulman hyvin-kuvittelulla on kuitenkin joka tapauksessa potentiaalia haastaa kapitalismiin ja ihmisen erillisyyteen ja ylemmyyteen perustuvaa luontosuhdetta.

VIITTEET

- 1 Olen saanut valtavan paljon apua tämän artikkelin työstämiseen useilta tahoilta. Haluan kiittää erityisesti artikkelin toimittajia Veera Kinnusta ja Niina Hämäläistä, anonyymejä vertaisarvioijia, folkloristiikan professori Lotte Tarkkaa sekä ihmisiä, jotka antoivat minulle luvan käyttää heidän Instagram-julkaisujaan tutkimusaineistona.
- 2 Wiccalaisuus on moderni luonnonuskonto, jonka perusti alun perin englantilainen Gerald B. Gardner 1940-luvulla. Liike sai paljon vaikutteita kelttiläisistä perinteistä. Suomessa wiccalaisten ryhmien toimintaa on ollut alkujaan noin 1970-luvulta lähtien, mutta suuremmin wiccalaisuus sai jalansijaa Suomessa 1990-luvulla. Joissain Euroopan maissa wiccalaisuudella on virallisen uskonnon status mutta Suomessa ei. (Sohlberg 2005; White & Feraro 2019; Feraro 2019; Pike 2019.)
- 3 Henkinen manifestointi perustuu ajatukseen, että ajatuksia ja tunteita aktiivisesti suuntaamalla jokin korkeampi voima tai jumaluus kuulisi nämä toiveet ja saisi ne toteutumaan ihmisen elämässä (ks. esim. Salomäki ym. 2024, 93).
- 4 Useimmiten termit maagi ja mystikko liittyvät ennemminkin esoteerisiin perinteisiin kuin pakanallisuuteen kohdistuvaan orientoitumiseen, vaikkakin esoteriaan orientoitumista voi havaita myös noita-termiä käytävillä ihmisillä.
- 5 Instagramin noita-aiheisista kuvista ks. Best 2024.
- 6 Instagramin algoritmi suosii enemmän näkyvyyttä kuville, joissa on ihmisiä, joten tämä voi olla joillekulle syy tehdä luontoaiheinen julkaisu, jonka kuvituksena on käyttäjän oma kuva ennemmin kuin vaikkapa luontokuva.
- 7 Pyysin erilliset suostumukset julkaisujen käyttöön tutkimuseettisistä syistä (aiheesta ks. Hänninen & Turtiainen 2022). Eri käyttäjien välillä vaihtelee, kuinka hyvin sosiaalisen median julkaisujen julkisuus ymmärretään ja millä tavoin käyttäjä suhtautuu julkaisujensa käyttöön tutkimustarkoituksessa (Kozinets 2020, 172–174).
- 8 Julkaisujen yksilöinnit ovat muodossa KT [käyttäjätili], [käyttäjätilin numerokoodi], [kuukausi]/[vuosi] (esim. KT1 10/2024). Mikäli aineistossa on tietyltä käyttäjätilitä useampia

julkaisuja saman kuukauden ajalta, voi tällöin sama koodi viitata useampaankin julkaisuun. Suurimmaksi osaksi tämä ei kuitenkaan aiheuta liian paljon sekaannuksia aineiston yksilöinneissä.

- 9 Kasvibiologi Robin Wall Kimmerer kertoo kasvien ja niiden henkien kanssa kommunikomisesta myös Amerikan alkuperäiskansojen parissa (Kimmerer 2013).

AINEISTO

Instagram <https://www.instagram.com>

- KT1, 15 julkaisua 8/2024–10/2024. (Luettu 21.11.2024.)
 KT2, 14 julkaisua 12/2022–7/2024. (Luettu 21.11.2024.)
 KT3, 19 julkaisua 6/2024–10/2024. (Luettu 22.11.2024.)
 KT4, 48 julkaisua 8/2023–11/2024. (Luettu 28.11.2024.)
 KT5, 14 julkaisua 4/2024–10/2024. (Luettu 29.11.2024.)
 KT6, 7 julkaisua 8/2023–10/2024. (Luettu 29.11.2024.)
 KT7, 30 julkaisua 6/2020–10/2024. (Luettu 29.11.2024.)
 KT8, 22 julkaisua 10/2021–10/2024. (Luettu 3.12.2024.)
 KT9, 20 julkaisua 4/2020–8/2023. (Luettu 3.12.2024.)
 KT10, 42 julkaisua 11/2020–10/2024. (Luettu 4.12.2024.)
 KT11, 44 julkaisua 7/2021–6/2024. (Luettu 4.12.2024.)
 KT12, 25 julkaisua 7/2020–10/2024. (Luettu 5.12.2024.)
 KT13, 25 julkaisua 4/2020–11/2024. (Luettu 5.12.2024.)

- KT14, 47 julkaisua 4/2020–10/2024. (Luettu 6.12.2024.)
 KT15, 26 julkaisua 6/2021–11/2024. (Luettu 7.12.2024.)
 KT16, 12 julkaisua 7/2022–7/2024. (Luettu 7.12.2024.)
 KT17, 7 julkaisua 5/2024–9/2024. (Luettu 7.12.2024.)
 KT18, 11 julkaisua 2/2022–10/2024. (Luettu 7.12.2024.)
 KT19, 3 julkaisua 1/2023–9/2024. (Luettu 7.12.2024.)
 KT20, 4 julkaisua 8/2020–7/2024. (Luettu 7.12.2024.)
 KT21, 14 julkaisua 3/2020–5/2024. (Luettu 7.12.2024.)
 KT22, 2 julkaisua 7/2024–8/2024. (Luettu 7.12.2024.)
 KT23, 3 julkaisua 9/2024–11/2024. (Luettu 7.12.2024.)
 KT24, 18 julkaisua 9/2022–10/2024. (Luettu 8.12.2024.)
 KT25, 14 julkaisua 7/2023–1/2024. (Luettu 8.12.2024.)
 KT26, 10 julkaisua 10/2023–10/2024. (Luettu 8.12.2024.)
 KT27, 13 julkaisua 4/2023–10/2024. (Luettu 8.12.2024.)
 KT28, 21 julkaisua 1/2024–11/2024. (Luettu 8.12.2024.)
 KT29, 24 julkaisua 11/2022–11/2024. (Luettu 10.12.2024.)
 KT30, 3 julkaisua 10/2024–11/2024. (Luettu 10.12.2024.)
 KT31, 8 julkaisua 7/2024–11/2024. (Luettu 10.12.2024.)
 KT32, 31 julkaisua 9/2021–10/2024. (Luettu 12.12.2024.)
 KT33, 1 julkaisu 9/2024. (Luettu 12.12.2024.)
 KT34, 30 julkaisua 10/2022–10/2024. (Luettu 12.12.2024.)

KT35, 1 julkaisu 11/2023. Luettu 12.12.2024.

KT36, 6 julkaisua 7/2024–8/2024. (Luettu 12.12.2024.)

KT37, 33 julkaisua 5/2022–10/2024. (Luettu 12.12.2024.)

Jokaisen käyttäjätilin haltijan kanssa on sovittu erikseen heidän julkaisujaan koskevien muistiinpanojeni arkistoinnista tai tuhoamisesta tutkimushankkeeni *Luontosuhde, hyvinvointi ja ruumiillisuus suomalaisessa 2000-luvun noituudessa* päätyttyä.

Kulttuuriryökkönen 5.12.2023. Nykynoiutus ja noitavainot. *Yle Podcast*. <https://areena.yle.fi/1-72462604> Kuunneltu 16.1.2025.

Kuparikettu 2023. *Nykynoidan käsikirja*. Helsinki, Into Kustannus Oy.

Leed, Lina 2023. Noitavainot eivät ole ohi. *Lehto* 2/2023, 12–13.

Piippo, Sinikka 2019. *Kasvien maaginen maailma*. Helsinki, Tammi.

KIRJALLISUUS

Andkjær, Søren & Larsen, Signe Højbjerg 2024. Communication and Cultural Significance in Two Danish Outdoor Facebook Groups. “Check Out My Campfire, See My Big Catch – I Am an Outdoor Person!” Teoksessa Simon Kennedy Beames & Patrick T. Maher (toim.), *Routledge Handbook of Mobile Technology, Social Media and the Outdoors*. Lontoo, Routledge, 227–244.

Apajalahti, Eeva-Lotta, Aula, Inkeri, Ek, Terhi, Halla, Tuulikki, Halonen, Maija, Houtbeckers, Eeva, Kallio, Eeva K., Karhunkorva, Reetta, Laine, Jaana, Leiwo, Lotta, Lummaa, Karoliina, Matilainen, Anne, Näyhä, Annukka, Salmiuori, Emmi, Seppä, Tiina, Simkin, Jenni & Takala, Tuomo 2022. Ihmistieteelliset näkökulmat ja rinnakkaiset tulevaisuuspolut – katsaus metsäsuhdetutkimuksen kenttään.

Vuosilusto 14, 13–51. <https://lusto.fi/wp-content/uploads/2022/12/Lusto-Vuosilusto14.pdf>

Austin, John L. 1962. *How to Do Things with Words*. Oxford, Oxford University Press.

Barad, Karen 2007. *Meeting the Universe Halfway. Quantum Physics and the Entanglement of Matter and Meaning*. Durham, Duke University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctv12101zq>

Best, Sarah 2024. Materializing Magic: How the Witches of Instagram Make the Invisible Visible Through Digital Photography and Editing Techniques. *Public* 35(69), 18–29. https://doi.org/10.1386/public_00183_1

Brady, Emily 2011. Adam Smith’s ‘Sympathetic Imagination’ and the Aesthetic Appreciation of Environment. *The Journal of Scottish Philosophy* 9(1), 95–109. <https://doi.org/10.3366/jsp.2011.0007>

Braidotti, Rosi 2024/2019. *Tieto Ihmisen jälkeen*. Suom. Kaisa Kortekallio. Tampere, Niin & Näin.

Bruner, Jerome 2003. *Making Stories. Law, Literature, Life*. Cambridge, Harvard University Press.

Chollet, Mona 2019/2018. *Naisia vai noitia? Naisvainot ennen ja nyt*. Suom. Taina Helkamo. Helsinki, Gummerus.

Cooley, Paula 1994. *Religious Imagination and the Body: A Feminist Analysis*. Oxford, Oxford University Press.

Fardouly, Jasmine. Willburger, Brydie K. & Vartanian, Lenny R. 2017. Instagram use and young women’s body image concerns and self-objectification: Testing mediational pathways. *New Media & Society* 20(4), 1380–1395. <https://doi.org/10.1177/1461444817694499>

Feraro, Shai 2019. Playing *The Pipes of PAN*: Pagans Against Nukes and the Linking of Wiccan-Derived Paganism with Ecofeminism in Britain 1980–1990. Teoksessa Shai Feraro & Ethan Doyle White (toim.), *Magic and Witchery in the Modern West. Celebrating the Twentieth An-*

- niversary of 'The Triumph of the Moon'. Palgrave Historical Studies in Witchcraft and Magic. Cham, Palgrave Macmillan, 45–63. https://doi.org/10.1007/978-3-030-15549-0_3
- Hall, Matthew 2011. *Plants as Persons. A Philosophical Botany*. New York, State University of New York Press.
- Hall, Matthew 2013. Talk Among the Trees: Animist Plant Ontologies and Ethics. Teoksessa Graham Harvey (toim.), *The Handbook of Contemporary Animism*. London, Routledge, 385–394.
- Hankonen, Ilona 2021. *Ihmisiä metsässä. Luonto kulttuuriympäristökäsityksenä*. Kultaneito XXII. Joensuu, Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.
- Hankonen, Ilona 2022. Kulttuuri ja kulttuurinen kestävyys metsässä: käsitteellistä tarkastelua tapaustutkimuksen valossa. *Vuosilusto* 14, 102–117. <https://lusto.fi/wp-content/uploads/2022/12/Lusto-Vuosilusto14.pdf>
- Haraway, Donna J. 2007. *When Species Meet*. Post-humanities 3. Minneapolis, University of Minnesota Press.
- Harris, Adrian 2013. Embodied Eco-Paganism. Teoksessa Graham Harvey (toim.), *The Handbook of Contemporary Animism*. London, Routledge, 403–415.
- Herman, David 2009. *Basic Elements of Narrative*. Oxford, Wiley-Blackwell.
- Hjelm, Titus (toim.) 2005. *Mitä wicca on?* Helsinki, Like.
- Hutton, Elina & Rantala, Outi 2024. The Absence of Everydayness in Social Media Images from Hiking Trips. Sharing the Epic. Teoksessa Simon Kennedy Beames & Patrick T. Maher (toim.), *Routledge Handbook of Mobile Technology, Social Media and the Outdoors*. London, Routledge, 285–295.
- Hänninen, Riitta & Turtiainen, Riikka 2022. Digitaalinen etnografia kulttuurien tutkimuksessa. Teoksessa Outi Fingerroos, Konsta Kajander ja Tiina-Riitta Lappi (toim.), *Kulttuurien tutkimuksen menetelmät*. Helsinki, SKS, 159–176. <https://oa.finlit.fi/site/books/e/10.21435/tl.274/>
- Kaarlenkaski, Taija 2012. *Kertomuksia lehmästä. Tutkimus ihmisen ja kotieläimen kulttuurisen suhteen rakentumisesta*. Kultaneito IX. Joensuu, Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.
- Kimmerer, Robin Wall 2013. *Braiding Sweetgrass: Indigenous Wisdom, Scientific Knowledge and the Teachings of Plants*. Minneapolis, Minnesota, Milkweed Editions.
- Kirksey, S. Eben, & Helmreich, Stefan 2010. The Emergence of Multi-Species Ethnography. *Cultural Anthropology* 25, 545–576. <https://doi.org/10.1111/j.1548-1360.2010.01069.x>
- Kouri, Jaana 2020. Matka henkimaailmaan ja takaisin. Nykyshamanismi kuvittelun tekniikkana. Teoksessa Aila Viholainen, Jaana Kouri ja Tiina Mahlamäki (toim.), *Kuvittelu ja uskonto. Taustoja, tulkintaa ja sovelluksia*. Helsinki, SKS, 226–253.
- Kozinets, Robert V. 2020. *Netnography. The Essential Guide to Qualitative Social Media Research*. 3rd edition. Los Angeles, Sage Publications.
- Lassander, Mika T. 2014. *Post-Materialist Religion. Pagan Identities and Value Change in Modern Europe*. London, Bloomsbury.
- Latour, Bruno 2004/1999. *Politics of Nature. How to Bring the Sciences into Democracy*. Transl. Catherine Porter. Cambridge, Harvard University Press.
- Latour, Bruno 2005. *Reassembling the Social. An Introduction to Actor-Network-Theory*. Oxford, Oxford University Press.
- Latour, Bruno 2006/1991. *Emme ole koskaan olleet moderneja*. Suom. Risto Suikkanen. Vastapaino, Tampere.
- Leather, Mark 2024. Hyperreality, Social Media, and Increasing Opportunities for Young People to Engage with Nature. Teoksessa Simon Ken-

- nedy Beames & Patrick T. Maher (toim.), *Routledge Handbook of Mobile Technology, Social Media and the Outdoors*. London, Routledge, 379–388.
- Lord, Ed & Ohlsson, Henrik 2023. Escaping the Modern Predicament: Nature as Refuge and Community in Contemporary Health Practices in Wales, Sweden, and Finland. Teoksessa Jean Chamel & Yael Dansac (toim.) *Relating with More-Than-Humans: Interbeing Rituality in a Living World*. Cham, Springer International Publishing, 165–189. https://doi.org/10.1007/978-3-031-10294-3_8
- Luhrmann, Tanya M. 1989. *Persuasions of the Witch's Craft. Ritual Magic in Contemporary England*. Cambridge, Harvard University Press.
- Lummaa, Karoliina 2023. Kulttuuri ja kestävyysmurros. *Bios.fi* <https://bios.fi/kulttuuri-ja-kestavyysmurros/>
- Lummaa, Karoliina & Rojola, Lea 2014. Johdanto: Mitä posthumanismi on? Teoksessa Karoliina Lummaa ja Lea Rojola (toim.), *Posthumanismi*. Turku, Eetos ry, 13–32. <https://eetos.org/wp-content/uploads/2020/04/9789527385012-posthumanismi.pdf>
- Lummaa, Karoliina, Vainio, Kaisa, Korrensalo, Aino, Takala, Tuomo & Tuittila, Eeva-Stiina 2023. Itseksi puiden kanssa: Identiteettiä jäsentävät puut suomalaisessa nykyrunoudessa ja lempipuuaiheisessa verkkokyselyssä. *Elore* 30(1), 34–58. <https://doi.org/10.30666/elore.126754>
- Mahlamäki, Tiina 2020. Kuvittelu esoteerisuuden ja taiteen tekniikkana. Esimerkinä kirjailija ja antroposofi Kersti Bergroth. Teoksessa Aila Viholainen, Jaana Kouri ja Tiina Mahlamäki (toim.), *Kuvittelu ja uskonto. Taustoja, tulkintaa ja sovelluksia*. Helsinki, SKS, 199–225.
- Metsähinen, Hanne & Kouri, Jaana 2023. ”Ihmismieltä laajempaa näkökulmaa asioihin”: Autoetnografia vuorovaikutuksellisen kokemuksen kuvaajana shamanistisessa parannustapahtumassa. *Elore* 30(2), 30–50. <https://doi.org/10.30666/elore.132053>
- Mikkola, Elisa 2022. Naiset toimijoina uushenkisyyden kentällä. Teoksessa Tiina Mahlamäki ja Minna Opas (toim.), *Uushenkisyys*. Helsinki, SKS, 284–313. <https://doi.org/10.21435/tl.275>
- Mäkelä, Heidi Henriikka 2023. Metsäjooga, metsään liittyvä uushenkisyys ja kalevalaisen muinaisuuden muistaminen. Teoksessa Kaarina Koski ja Tuomas Hovi (toim.), *Kansanperinne 2.0*. Helsinki, SKS, 134–169. <https://doi.org/10.21435/tl.279>
- Mäkelä, Heidi Henriikka, Leiwo, Lotta, Linkola, Hannu & Rinne, Jenni 2024. The spiritual forest: an ethnographic exploration of Finnish forest yoga and the forest landscape. *Landscape Research*, 163–175. <https://doi.org/10.1080/01426397.2023.2268550>
- Nünning, Ansgar 2012. Narrative Approaches and Narratological Concepts for the Study of Culture. Teoksessa Birgit Neumann ja Martin Zierold (toim.), *Travelling Concepts for the Study of Culture*. Berlin, Walter de Gruyter, 145–183.
- Opas, Minna 2020. Eri tavoin kuviteltu Jumala. Kristillinen rukoulu ja kuvittelun teknologiat. Teoksessa Aila Viholainen, Jaana Kouri ja Tiina Mahlamäki (toim.), *Kuvittelu ja uskonto. Taustoja, tulkintaa ja sovelluksia*. Helsinki, SKS, 278–302.
- Opas, Minna & Mahlamäki, Tiina 2022. Johdanto. Teoksessa Tiina Mahlamäki ja Minna Opas (toim.), *Uushenkisyys*. Helsinki, SKS, 8–48. <https://doi.org/10.21435/tl.275>
- Oschman, James L., Chevalier, Gaëtan & Brown, Richard 2015. The effects of grounding (earthing) on inflammation, the immune response, wound healing, and prevention and treatment of chronic inflammatory and autoimmune dis-

- eases. *Journal of Inflammation Research* 8, 83–96. <https://doi.org/10.2147/JIR.S69656>
- Pike, Sarah M. 2019. "Wild Nature" and the Lure of the Past: The Legacy of Romanticism Among Young Pagan Environmentalists. Teoksessa Shai Feraro & Ethan Doyle White (toim.), *Magic and Witchery in the Modern West. Celebrating the Twentieth Anniversary of 'The Triumph of the Moon'*. Palgrave Historical Studies in Witchcraft and Magic. Cham, Palgrave Macmillan, 131–152. <https://doi.org/10.1353/mrw.2021.0039>
- Pink, Sarah, Horst, Heather, Postill, John, Hjorth, Larissa, Lewis, Tania & Tacchi, Jo 2016. *Digital Ethnography. Principles and Practice*. London, Sage Publications Ltd.
- Pliuschik, Marina, Tammi, Tuure & Rautio, Pauliina 2024. Imagining well with almonds and honeybees in the Capitalocene – five multispecies movements for environmental and sustainability education. *The Journal of Environmental Education* 55(1), 38–51. <https://doi.org/10.1080/00958964.2023.2259850>
- Rojola, Lea & Laitinen, Lea 1998. Keskusteluja performatiivisuudesta. Teoksessa Lea Laitinen ja Lea Rojola (toim.), *Sanan voima. Keskusteluja performatiivisuudesta*. Helsinki, SKS, 7–33.
- Ruonakoski, Erika 2011. *Eläimen tuttuus ja vieraus. Fenomenologisen empatiateorian uudelleentulkinta ja sen sovellus vieraslaajissa eläimissä koskevaan kokemukseen*. Helsinki, Tutkijaliitto.
- Räsänen, Tuomas & Schuurman, Nora (toim.) 2020. *Kanssakulkijat. Monilajisten kohtaamisten jäljillä*. Helsinki, SKS.
- Salomäki, Hanna, Ketola, Kimmo, Komulainen, Jyri, Salminen, Veli-Matti & Sohlberg, Jussi 2024. *Kirkko epävarmuuksien ajassa. Suomen evankelis-luterilainen kirkko 2020–2023*. Suomen ev.-lut. kirkon toimitusjulkaisuja 147. Helsinki, Kirkon tutkimus ja koulutus. <https://julkaisut.evl.fi/catalog/Tutkimukset%20ja%20julkaisut/r/4419/viewmode=infoview>
- Santala, Mila & Marjamäki, Katriina 2024. Paganuus ja noituus vetonauloina. Uushenkistä yhteisöllisyyttä Pakanallisilla syysmessuilla. Teoksessa Sonja Hukantaival, Karolina Kouvola, Tiina Mahlamäki ja Aleks Moine (toim.), *Magiaa ennen ja nyt*. Helsinki, SKS, 374–395. <https://doi.org/10.21435/skst.1497>
- Schechner, Richard 2013. *Performance Studies: An Introduction*. Third Edition. London, Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203715345>
- Seppä, Tiina 2020. Ihmisen ja metsän kommunikaatiosta kalevalamittaisissa runoissa. Teoksessa Ulla Piela ja Petja Kauppi (toim.), *Tuolla puolen, siellä jossakin. Käsityksiä kvoitteluihista maailmoista*. Kalevalaseuran vuosikirja 99. Helsinki, SKS, 260–278.
- Sjöblom, Tom 2008. Narratiivit ja narratiivisuus. Teoksessa Kimmo Ketola, Ilkka Pyysiäinen ja Tom Sjöblom (toim.), *Uskonto ja ihmismieli. Johdatus kognitiiviseen uskontotieteeseen*. Helsinki, Gaudeamus, 62–77.
- Sneath, David, Holbraad, Martin & Pedersen, Morten Axel 2009. Technologies of Imagination: An Introduction. *Ethnos* 74(1), 5–30. <https://doi.org/10.1080/00141840902751147>
- Sohlberg, Jussi 2005. Okkultismin ja magian elpyminen läntisessä maailmassa – wiccan aatehistoriaa. Teoksessa Titus Hjelm (toim.), *Mitä wicca on?* Helsinki, Like, 51–78.
- Utriainen, Terhi 2017. *Enkeleitä työpöydällä. Arjen ja lumon etnografiaa*. Helsinki, SKS.
- Vainio, Kaisa, Korrensalo, Aino, Takala, Tuomo, Räsänen, Aleks, Lummaa, Karoliina & Tuittila, Eeva-Stiina 2024. Do you have a tree friend? – Human–tree relationships in Finland. *People and Nature* 6, 646–659. <https://doi.org/10.1002/pan3.10593>

- Viholainen, Aila 2020. Johdanto. Kuvittelua, historiaa ja nykypäivää. Teoksessa Aila Viholainen, Jaana Kouri ja Tiina Mahlamäki (toim.), *Kuvittelu ja uskonto. Taustoja, tulkintaa ja sovelluksia*. Helsinki, SKS, 9–49.
- Viholainen, Aila, Kouri, Jaana & Mahlamäki, Tiina (toim.) 2020. *Kuvittelu ja uskonto. Taustoja, tulkintaa ja sovelluksia*. Helsinki, SKS.
- Virtanen, Mikko T. 2020. Kertomukset mediassa ja tietokirjallisuudessa. Kielen- ja kirjallisuudentutkimuksen yhteisellä alueella. Teoksessa Mikko T. Virtanen, Pirjo Hiidenmaa ja Jyrki Nummi (toim.), *Kertomuksen keinoin. Tarinallisuus mediassa ja tietokirjallisuudessa*. Helsinki, Gaudeamus, 7–19.
- White, Ethan Doyle & Feraro, Shai 2019. Twenty Years On: An Introduction. Teoksessa Shai Feraro & Ethan Doyle White (toim.), *Magic and Witchery in the Modern West. Celebrating the Twentieth Anniversary of 'The Triumph of the Moon'*. Palgrave Historical Studies in Witchcraft and Magic. Cham, Palgrave Macmillan, 1–19. https://doi.org/10.1007/978-3-030-15549-0_1

Metsälogiaa 1840-luvun Virolahdelta luontokadon Suomeen

LIISA KASKI

Asiasanat: metsäsuhde, kaskiviljely, kansankirjailijat

Onko metsällä muistia ja historiaa? Millaista on ollut tai millaista voisi olla ihmisen ja metsän välinen vuorovaikutus, joka ei nykyiseen tapaan johda metsäluonnon tuhoon? Selittääkö oma perinteemme nykyisiä metsäsenteita, tai olisiko siitä haastamaan ne? Mitä metsä näkee, kun se katsoo ihmistä? Suomessa metsän ja ihmiskulttuurin kohtalot kiertyvät väistämättä toisiinsa. Silti tällaiset kysymykset jäävät katveeseen, vaikka puhetta metsistä onkin viime vuosina riittänyt. Kun ekologista surua kantava perinteentutkija alkaa pohtia sadan tai kahdensadan vuoden takaista suomalaista metsäsuhdetta, kysymykset pakottautuvat esiin.

Tämän artikkelin taustana on oma turhautumiseni nykysuomalaiseen metsäkeskusteluun, jota nähdäkseni hankaloittavat erityisesti kaksi seikkaa. Ensimmäinen on hegemoniseen asemaan päässyt resurssipuhe, joka on valunut metsäteollisuuden edustajilta läpi yhteiskunnan aina suojelupuolelle asti: metsä on sellukuutioita, vientituloja, hiilinieluja, työpaikkoja, suojeluarvoja, matkailuvaltteja, terveysvaikutuksia ja hyvinvointi-

reseptejä. Toiseksi itse *metsä*-sanan merkitys on hajonnut: kun yhdelle metsä tarkoittaa taimiviljelmän hoitoa, toiselle mustikkaretkeä, kolmannelle yksityisomaisuutta ja neljännelle jotakin muuta, ohipuhuminen on väistämätöntä. Keskustelun jumiutuminen lähtökuoppiinsa palvelee niitä taloudellisia intressejä ja kulttuurisia kertomuksia, joissa köyhä ja surkea Suomi on ikuisesti juuri muuttumassa menestyksekkääksi hyvinvointivaltioksi, kunhan hakuista vähän vielä tehostetaan. Yhteinen rintama vallitsevan tilanteen muuttamiseksi jää syntymättä, ja metsäluonnon kato jatkuu.

Esimoderni metsään liittyvä perinteemme asettuu poikkiteloin yksioikoisen resurssipuheen kanssa (vrt. esim. Anttonen 1996, 117; Tarkka 1994; Vilppula 1996; Virtanen 1994), mutta ei aivan ilmeisellä eikä helposti osoitettavalla tavalla. Toisaalta perinne – perittyjen käsitysten, uskomusten, tapojen ja käytäntöjen summa – on luonteensa mukaisesti yhteen kokoavaa, eli sen voisi kuvitella tarjoavan keskustelulle nykyajan pirstoutuneita metsänäkemyksiä tukevamman lähtökohdan. Perinne ei kuitenkaan ole monoliitti, tietenkään:

myös aiemmin metsäsuhde on muuttunut ajassa, ja myös aiempina aikoina eri ihmisillä samankin yhteisön sisällä on ollut keskenään erilaisia metsäsuhteita. Mitä merkitystä perinteen kaivelulla voi siis nykymetsien tai nykyihmisten näkökulmasta olla?

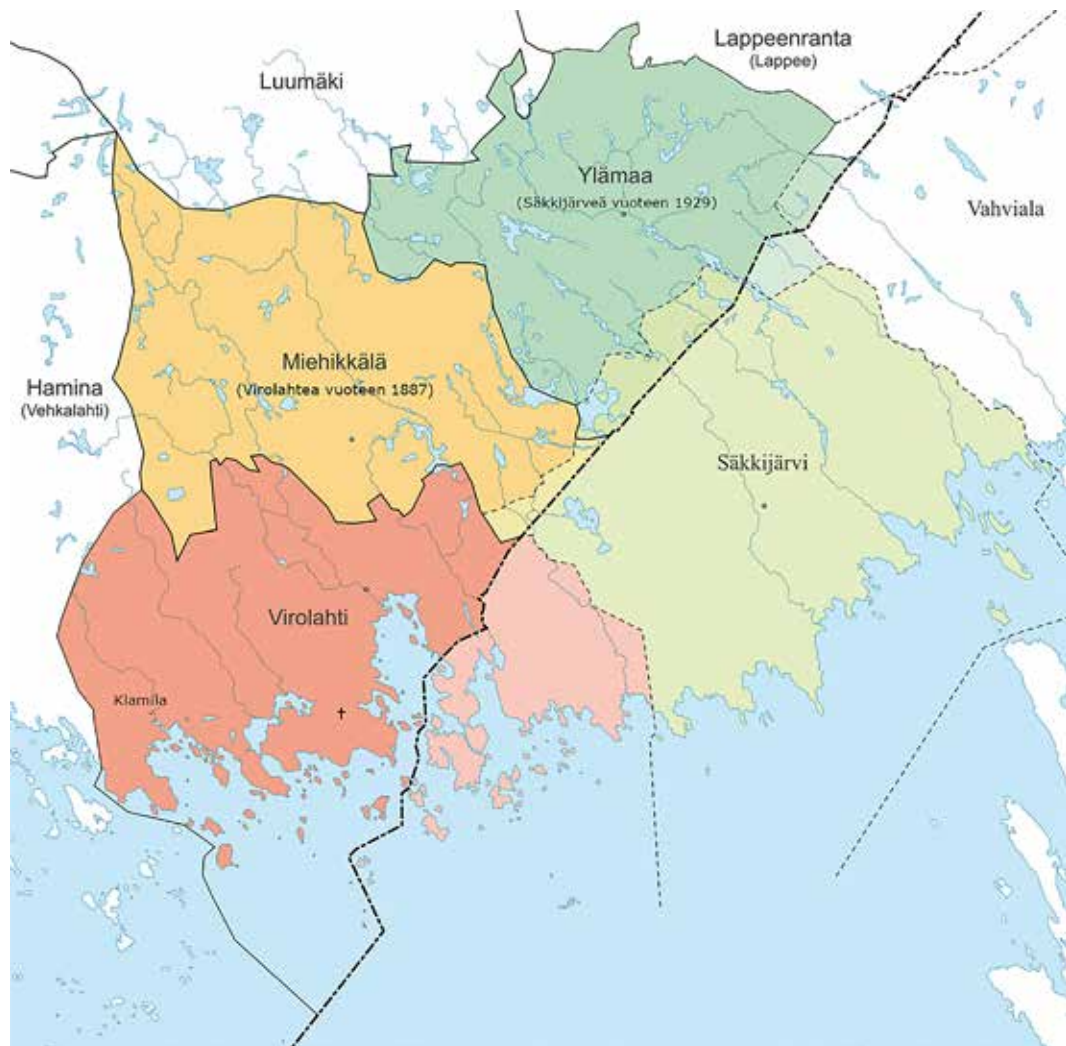
Metsäluonnon hätä 2020-luvun Suomessa (Hyvärinen ym. 2019; Kontula & Raunio 2018) on malliesimerkki siitä, miten kulttuuriset käsitykset ja niiden muutokset heijastuvat fyysiseen maailmaan sekä mitä tapahtuu, kun ihminen tarpeineen on kaiken toiminnan keskipiste, mitta ja päämäärä. Toisaalta metsä on myös linssi, jonka läpi tarkastella inhimillisen kulttuurin muutoksia. Suomessa runolauluperinteen hiipuminen, suomen kielen normittaminen ja puupohjaisen paperiteollisuuden synty osuvat samoille vuosikymmenille. Kielellisen monimuotoisuuden ja biodiversiteetin keskinäinen korrelaatio on tutkimuksessa yleisellä tasolla tunnistettu ilmiö (Gorenflo ym. 2012). Kun ilmiö vietään tiettyyn historialliseen aikaan ja paikkaan, esiin nousee kivuliaitakin kysymyksiä paitsi materiaalisen elintason myös vaikkapa koulutuksen ja tasa-arvon edellytyksistä ja seurauksista – tai perinteen arvosta, omistajuudesta ja sammumisesta.

Tässä artikkelissa suuntaan katseeni maantieteellisesti rajatulle alueelle kaakkoiseen Suomeen. Tarkastelen metsän ja ihmisen välistä suhdetta sekä metsäperinteemme muuttumista polttopisteenäni kahden vuosisadan takainen Virolahti. Ihmiskulttuuri tunnetusti tuottaa vaikutuksia ympäristöönsä ja toisaalta jollakin aikavälillä aina myös reagoi ympäristönsä muutoksiin (Enbuske & Ruuskanen

2021, 152). Hahmotan tämän vastavuoroisen muutoksen spiraalimaisena kiertona, jossa ei koskaan palata tismalleen samaan pisteeseen, mutta kierron kaareissa voi toistuvasti erottaa tuttuja elementtejä. Miten 1840-luvun Virolahdella metsä ruokki kulttuuria, miten ihmiskulttuuri muokkasi vuorostaan metsäluontoa, ja miten luontokato tihkui kulttuuriin tai tuotettiin sen toimesta?

Eljas Rauussin kannoilla

Niin kutsutun Merikarjalan läntisin pitäjä, nykyisen Suomen kaakkoisrajalla sinnittelevä Virolahti on metsäperinteemme kannalta kiinnostava alue. Ensinnäkin se on kivikaudelta lähtien imenyt kielellisiä ja kulttuurisia vaikutteita käytännössä jokaisesta ilmansuunnasta. Yksin itämerensuomalaisista siellä ovat kohdanneet ainakin virolaiset, (varsinais-) suomalaiset, karjalaiset, hämäläiset ja inkeroiset, ehkä vatjalaisetkin, ja vähintään keskiajalta 1800-luvulle jatkunut seprakauppa virolaisten kanssa ruokki yhteisiä itämerensuomalaisia perinteitä vuosisatojen ajan. (Kaukiainen 1970; Mökkönen & Seitsonen 2007, 22; Grünthal 2023, 333.) Toiseksi Virolahti on koko valtiollisen historiamme ajan ollut tavalla tai toisella rajamaata: siellä vaurastuva, modernisoitua Rannikko-Suomi löi kättä vanhakantaisen ja perinteitä vaalivan sisämaan kanssa, läntinen peltokulttuuri sulki sisäänsä idän pehmeän leivän ja lännen kirkon perintö itäisen puheenparren. Kolmanneksi virolahtelaisen maalaisrahvaan elämänmuoto on ainutlaatuisella tarkkuudella ikuistettu kan-

Virolahden kartta. Wikimedia Commons ja Liisa Kaski 2025. CC BY 4.0.

satietaan ja suomenkielisen tietokirjoittamisen pioneerin, virolahtelaisen Eljas Raussin (1800–1860) kirjalliseen jäämistöön.

Itseoppinut talollisen poika, laivanvarustajana ensin rikastunut ja myöhemmin omaisuutensa menettänyt Raussi kirjoitti kotiseutunsa elämänmenosta yli tuhatsivuisen kuvauksen, joka runsas vuosisata Raussin kuoleman jälkeen julkaistiin nimellä *Virolahden kansanelämä 1840-luvulla* (Raussi 1966). Raussi itse oli nimennyt teoksensa ”Arkilogiaksi” ja korosti kertomiensa tietojen tarkkaan ottaen pätevän vain hänen omiin kotikontuihinsa, pitäjän lounaiskolkassa sijaitsevan Sydänkyllän–Klamilan alueen elämänmuotoon. Raussin itsekriittinen vaatimattomuus ja suhde paikkaan on merkillepantavaa. Hän kirjoitti vain seikoista, jotka oli omin silmin nähnyt ja koki tuntevansa. Lähes kahdensadan vuoden etäisyyden päästä uskaltaudun kuitenkin lukemaan Raussin tekstiin muutamaa virolahtelaiskylää laajemman näkökulman.

Tarkoitukseni tässä artikkelissa ei siis ensisijaisesti ole kuvata tiettyjen lounaisvirolahtelaisten ihmisten ja metsien välistä suhdetta, vaan käytän Raussin tietoja esimerkkiaineistona, joka uskoakseni kykenee valaisemaan metsäperinnettämme yhtä kylää tai pitäjää pidemmällekin. Perustelen tätä yhtäältä sillä, että Virolahti on historiansa saatossa sulauttanut kulttuuriinsa useimpia niistä ”heimo”- ja muista piirteistä, joista myöhempi Suomi pantiin kokoon. Toisaalta Raussin tekstissä itsessään on aineksia ajan ja paikan rajat ylittävälle teoretisoinnille: Raussi oli valistuksen hengen tuulettama tuumailija, jonka teosta voi lukea myös tradition ja moderniteetin tai

suullisen ja kirjallisen kulttuurin välisenä kahnauksena. Raussi kertoo elämänpiiristä, josta on itse lähtöisin, mutta näkökulma on rahvasta hivenen yläviistosta tarkastelemaan kiivenneen (itse)oppineen.

Raussin aikainen Virolahti elää murros-aikaa, jossa pelto- ja kaskiviljelyyn, kalastukseen, keräilyyn ja pienimuotoiseen vaihdantaan perustuva paikallinen elämänmuoto on murenemassa. Olen kiinnostunut siitä, miten Raussin aitiopaikalta kuvailema ”yhteiskunnallisen aineenvaihdunnan” (vrt. Järvensivu & Lummaa 2024, 41) murros resonoi yleisemmin suomalaisen metsäsuhteeseen. Muualla samankaltainen murros tapahtui aikaisemmin tai myöhemmin, yksityiskohdissaan vaihdellen, mutta oleellista nykynäkökulmasta on, että kaikkialla ympärillämme se on jo tapahtunut. Lähdän siitä oletuksesta, että riittävän samankaltaiset ekologiset ja kulttuuriset reunaehdot luonnehtivat niin virolahtelaista kuin vaikkapa hämäläistä, kainuulaista tai vienankarjalaista metsäsuhdetta murrokseen. Siksi Raussin kuvausta voi halutessaan peilata myös uudempaan (tai vanhempaan) historiaan toisaalla Suomessa tai Suomen ja Karjalan rajamailla.

Pääosaan artikkelissani nousee kaskiviljelijän ja metsän välinen suhde. Voisiko kaskeamisen ymmärtää metsän luonnollista kiertoa jäljittelevänä toimena – ehkä metsä itse, sen ekologinen sukkessio epäsäännöllisesti toistuvine häiriöineen, toimi kaskiviljelijän opettajana? Vastausta etsiessäni päädyn pohtimaan sitä, miten metsä kannatteli ja rajasi kaskeajan maailmaa sekä miten kaskeamiseen sitoutunut perinnetieto alkoi hävitä, kun metsän haas-

kuuksi leimattu elinkeino vähitellen vaihtui toisenlaisiin metsän haaskaamisen tapoihin. Pyrin kirjoittamaan esiin metsän omaakin näkökulmaa. Koska en uskottele pystyvänä irtautumaan omasta ihmislajisesta ajattelun ja ilmaisun tavastani, enkä siten voi väittää puhuvani metsän äänellä, turvaudun tässäkin Eljas Raussin apuun: luen hänen etnologista tekstiään yhtä hyvin *etologiana*, kuvauksena tietynlaisessa ekologisessa ympäristössä elävien ihmislajisten otusten lajityypillisistä tavoista. Kiinnitän huomiota myös Raussin kielenkäyttöön ja nostan omaankin tekstiini Raussilta sanavalintoja, jotka kielivät nykyistä välittömämmästä suhteesta ihmistä ympäröivään elonkirjoon. Tämä pieni kielellinen nyrjäytys auttaa paremmin hahmottamaan ihmistä eläinlajina muiden eliöiden joukossa ja voi sellaisenaan avata näkymän ihmiseen jostakin muusta kuin inhimillisen tajunnan suunnasta (vrt. myös Maran 2019).

Tulokkaat

Virolahti mainitaan Viipurin linnanpäällikön kirjeessä *civitaksena* jo vuonna 1336 (Kaukiainen 1970, 59). Se on siten Turun ja Viipurin ohella yksi vanhimmista kirjallisten lähteiden tuntemista suomalaisista ”kaupungeista”, esimerkiksi Raumaa ja Naantalia huomattavasti vanhempi. Kiinteän ihmisasutuksen jatku- mo Virolahdella on nykytiedon mukaan silti suhteellisen nuori. Runsaiden kivikautisten asuinpaikkalöytöjen jälkeen seutu näyttää hiljenevän vuosituhanneksi tai kahdeksi (Enqvist 2007a, 12–15; Kaukiainen 1970,

29); kenties syynä oli kivikauden lämmintä ilmastovaihetta seurannut viileneminen ja ihmisten elinolosuhteiden heikentyminen, joka vei edellytykset paikkaan juurtuneelta elämäntavalta. Arkeologisista jäljistä päätellen kulttuurivaikutteiden virta kivikaudella oli kulkenut seudulle kaikista mahdollisista suunnista. Alueen varhaisten ihmisasukkaiden henkisestä kulttuurista tiedämme tuskin enempää kuin sen, että he lienevät tervehtineet metsää ja asuttamiaan jokisuita jollakin sittemmin sukupuuttoon kuolleella paleoeurooppalaisella kielellä tai kielillä.

Virolahden nykyisen ihmisasutuksen juuret ulottuvat varhaiselle keskiajalle tai myöhäiselle rautakaudelle (pois lukien pitäjän kaakkois- ja itäosa, jossa jatkumo päättyi vuonna 1944). Nimistön perusteella on päätelty, että keskiaikaisesta ihmisasutuksesta noin kolmannes oli peräisin Ruotsista tai ruotsinkielisiltä alueilta; 1200–1300-luvuilla Viipurin lähistölle kenties aktiivisesti asutettiin kruunulle lojaalia väkeä (Kaukiainen 2004, 50). Loppujen juuret johtavat yhtäältä Viipurinlahden pohjukan ympäri Kannakselle, toisaalta Varsinais-Suomeen, erityisesti Mynämäen seudulle, ja osin myös Viroon ja Hämeeseen (Kaukiainen 1970, 46–58; Kepsu 2024, 38–39 *et passim*; vrt. myös Raussi 1966, 13). Suomen kielen itä- ja länsimurteiden raja on historiallisesti kulkenut Virolahden ja Vehkalahden (nykyisen Haminan) välissä. Virolahden vanhan kielimuodon ytimessä on Länsi-Kannaksen äyrämöismurre (Grünthal 2023), minkä perusteella voidaan ajatella, että keskiaikaisten asuttajien enemmistö kenties oli alkujaan Kannaksen suunnalta lähtöisin.

Läntiset tulijat saapuivat alueilta, joilla kiinteä peltoviljely oli jo elämäntavan perusta, vaikka mitä todennäköisimmin Länsi-Suomessakin keskiajalla myös kaskettiin. Kannakselta Jääsken ja Lappeen kautta liikuneita ihmisiä sen sijaan lienee Virolahden suuntaan vetänyt päällimmäisenä motiivina nimenomaan mahdollisuus löytää uusia metsäviljelyyn soveltuvia alueita. Kaskeaminen säilyi virolahtelaisten talonpoikien yhtenä elinkeinona 1800-luvun puolimaille saakka (Kaukiainen 2013, 228; Favorin 1992, 12, 71).

Metsän silmissä kaikki Virolahdelle keskiajan kuluessa saapuneet ihmiset olivat tulokkaita, oli heidän saapumisensa suunta tai tarkempi ajankohta mikä hyvänsä. Jos mänty elää varovasti arvioiden viittisen sataa vuotta, seisoo kelona toisen mokoman ja makaa vielä maapuuna muutaman vuosisadan, saattoi Virolahden keskiaikaisilla rannoilla kohdata puita, jotka olivat syntyneet ennen nykyisen ajanlaskumme alkua. Joku erityisen sitkeä puuvanhus oli itänyt sijoillaan kenties jo silloin, kun Euroopan etelälaidalla kirjoitettiin ensimmäistä lukua kasvitieteen tutkimushistoriaan.¹ Ennen hakkuuteollisuuden aikoja metsä itse oli tietysti yksittäisiä puitaan vanhempi.

Raussin kirjoittaessa ”arkilogiaansa” Virolahden metsät honkavanhuksineen vielä siis muistivat ajan ennen nykyisen, pysyvän ihmisasutuksen syntyä. Käytän verbiä *muistaa* sen arkisessa merkityksessä, en metaforisesti, sillä jaan biosemiotiikan piirissä vakiintuneen ymmärryksen siitä, että muisti ilmiönä ei rajoitu keskushermostolla, saati suurentuneella otsalohkolla varustettuihin elämänmuotoihin

vaan on yksi orgaanisen elämän tuntomerkeistä (esim. Švorcová 2024, 145 *et passim*; Witzany 2018). Puiden ohella myös uudet tulijat kantoivat mukanaan omaa kulttuurista ja keholista, metsäiseen elinympäristöön sitoutunutta muistipääomaansa. Heidän näkökulmastaan puut ja metsä olivat se tekijä, jonka varassa oli ylipäätään mahdollista asettua aloilleen niinkin kaukana ihmislajin luontaisen levineisyyssalueen pohjoispuolella.

Puu ja tuli ihmiskulttuurin mahdollistajina

Pesätarpeikseen virolahtelaiset keskiajalta 1800-luvulle (ja myöhemminkin) käyttivät männynrunkoja, nuoria kuusenriukuja, koi-vuntuohta, sammalta sekä kiukaan kokoaamiseen ja pesärakennelman perustuksen latomiseen sopivia kiviä (Raussi 1966, 15–19). Talvisin koko talonväki eli Raussin sanoin ”pesäkunta” (vrt. mt., esim. 31, 365) nukkui yhdessä lämmitettävässä tuvassa, kesäisin hajauduttiin huoneiksi tai tupasiksi kutsuttuihin erillisiin makuuaittoihin. Pesäkunta tarkoitti käytännössä useimmiten monisukupolvista suurperhettä (perherakenteesta 1700–1800-lukujen Virolahdella ks. Moring 1999). Muista eläimistä ihmisen kanssa saman talvipesän jakoivat vaihtelevassa määrin myös kissa, koira, kanat, mahdolliset porsaat, välistä hevonenkin, ja usein myös täit, luteet, torakat ja muu pikkuväki (Raussi 1966, 55–67 ja 428). Raussin lähiympäristössä sisäänlämpiävistä tuvista oli jo enimmäkseen siirrytty ”korsteintupiin” eli savupiipullisiin

taloihin, mutta suurin osa pitäjäläisistä eli vielä savutupien lämmössä (mt., 27; Kaukai-
nen 1970, 604).

Paitsi pesätarpeet metsästä saatiin ruokaa. Mahlanjuoksutus talokohtaisista ”kaljakoi-
vuista” aloitti kevään keruukauden (Raussi
1966, 138). Koivun ja havupuiden sisäkuorta,
Raussin sanoin ”jälttää eli mäihää” sekä män-
nynkerkkiä Raussi kuvailee suurena herkkuna
(mt., 139). Rannoilta ja kedoilta kerättiin
laukkoheinää eli ruohosipulia (mt., 140–141),
ja huonoina viljavuosina leipää leivottiin veh-
kasta ja parkkijauhoista, ruumenien ja olkien
ohella (mt., 80, 139). Marjakausi alkoi kaskia-
hojen metsämansikoista ja päättyi karpaloi-
hin, joita sai noukkia kilpaa kurkien kanssa
vielä kevättalvella. Puolukka oli tärkein säi-
löttävä marja, ja katajanmarjoista keitettiin
kaljaa (mt., 140–141). Silakkaa eli suolasieniä
valmistettiin maito- ja voisienistä (mt., 142),
kaiketi siis eri rouskuista ja leppärouskuista;
ehkä voinkeltainen haperokin kelpasi jouk-
koon. Suurkaupunki Pietarin kävijänä Raussi
valittelee virolahtelaisten rajoittunutta sien-
imakua, nämä kun karsastivat tatteja karjan
ruokana, jota kuitenkin ”venäläiset ja muut
valaistunneimmat kansat” söivät estoitta (Raus-
si 1966, 142–143).

Ruoan valmistus-, säilöntä- ja tarjoiluastioi-
den alkuperä oli niin ikään metsässä: vadit,
tiinut ja tynnyrit, tuokkoset, pärekorit, kon-
tit, vakat, lautaset, puukonkahvat, kauhat ja
lusikat valmistettiin lähimetsän puista. Sama
koski koko arkielämää pukeutumisesta työn-
tekkoon: tekstiilien valmistus kehräämisestä
kudontaan vaati joukon puisia työvälineitä,
villaa puskevat lampaat hankkivat ravintonsa

metsälaitumilta, virsut valmistettiin tuohesta
tai pajunkuoresta, kaski äestettiin kuusipui-
sella risukarhilla, pihlajaisen luokin avulla
pienikokoinen maataishevonen pystyi ve-
toihmeisiin raskaissa maastoissa, ja niin edel-
leen (Raussi 1966, 32, 99, 187). Raussin ajan
Virolahdella saviastiat ja rautapadat olivat jo
paljolti ostotavaraa, vaikka niidenkin mate-
riaalinen alkuperä oli laajasti ottaen metsän-
pohjassa, savessa ja järvi- tai suomalmassa, ja
siten lähellä niin tuotteen valmistajien kuin
loppukäyttäjien elämänpiiriä. Kyläseppien
tarpeisiin on Virolahdellakin valmistettu
puuhiiltä miiluissa.

Isovihan katastrofin jälkeen vuonna 1721
Ruotsin ja Venäjän välinen raja siirtyi kaukaa
Inkerinmaan takaa keskelle Virolahtea hal-
koen jopa pitäjän kirkon. Pikkuvihan päät-
teeksi Virolahden läntinenkin puolikas lii-
tettiin Venäjän imperiumiin vuonna 1743 ja
pian sen jälkeen alkoi pitäjässä graniitin lou-
hinta. Itse louhinta suoritettiin venäläisellä
vankityövoimalla, mutta paikalliset talonpo-
jat saivat lisätienestettä myymällä puuhiiltä
louhoksille (Raussi 1966, 109). Vanhoja sysi-
miiluja on Klamilan kylän itäpuoleiselta met-
säkankaalta löytynyt kokonainen rypäs (En-
qvist 2007b, 13), ja luultavasti metsänpohja
kätkee niitä pitäjän muissakin osissa. Vaikka
puuhiilen myynti hetkellisesti tuottikin tulo-
ja, miilujen energiasuhde on huono: loppu-
tuotteensa määrään ja lämpöarvoon nähden
miilunpoltto nielee hurjan määrän puuta.
1800-luvun puolivälissä Virolahdelta käytiin
halkokauppaakin Pietarin suuntaan, mutta
Raussi lienee viittannut myös hiilenvalmistuk-
seen kirjoittaessaan ”Pietarin polttotaudista”,

joka oli jo vienyt mennessään esimerkiksi perinteiset, kutsumanimillä varustetut ”mahla-lehmät”, nuo aiemmin mainitut kaljakoiivut (Raussi 1966, 138).

Sysimiiluja arksamman polttopuumenekin takasi jokapäiväinen ruoanvalmistus. Alkuperältään trooppisena kädellisenä ihminen ei selviä pohjoisen luonnon antimilla ilman mahdollisuutta niiden prosessoimiseen kypsentämällä, mikä tarkoittaa sitä, että jonkin polttotekniikan hallinta on ollut välttämätön ehto ihmisasutuksen vakiintumiselle missä tahansa Suomen alueella. Kun lämmitykseen, ruoanlaittoon ja moniin muihinkin arjen askareisiin jatkuvasti tarvittiin elävää tulta, tulenteon vaijojen helpottamiseksi metsän koivuista irroteltiin taulakääpiä, joiden siuksesta valmistettiin sekä sytykkeenä että tulen siirto- ja säilytysvälineenä käytettyä taulaa (Raussi 1966, 139). Taulanteossa käävän sisus liotettiin koivuntuhkalipeässä ja nuijittiin tiiviiksi. Sytykkeen valmistusprosessi siis itsessään edellytti puuta kääpien kasvualustana ja puun polttamista käävän käsittelyssä tarvittavaksi lipeäksi.

Raussin aikoihin tultaessa kesyvilja oli jo usean tuhannen vuoden ajan ollut Suomenlahden pohjoispuolellakin ihmisen ruokakulttuurin perusta; ”potaatti eli maaomena” oli Virolahdella tunnettu vasta pari vuosikymmentä (Raussi 1966, 88). Kaskiviljelyyn erityisen sopiva korpipuris oli keskiajan lopulla noussut viljoista tärkeimmäksi, mutta 1830-luvun Virolahdella enää neljännes ruissadosta korjattiin kaskista (Kaukiainen 2013, 228). Raussin tekstistä voi rivien välistä lukea, että kaskiaika Virolahdella lähestyi loppuaan: kaski kyllä

mainitaan entisaikojen ainoana viljelytapana suopeltojen ohella, mutta suuremman huomion Raussi omistaa ”ojaviljelylle”, jolla hän tarkoittaa soiden raivaamista pelloiksi (Raussi 1966, 79). Silti kaskiviljelyn perinnettä voi pitää vielä 1800-luvun alun virolahtelaisten ihmisten ”elämisenkeinon pääperustuksena” (vrt. Raussi 1966, 80). Kaskeaminen oli vuosisatojen ajan ihmisen ja metsän välisen vuorovaikutuksen ja kulttuurisen aineenvaihdunnan tärkein solmukohta. Raussin kuvaus tuo hyvin esiin sen, miten marginaalisessa roolissa esimerkiksi metsästys elinkeinona oli metsäviljelyyn verrattuna. Kaskeaminen lienee ollut juuri se puunkäytön ja tulenhallinnan taito tai oikeammin taitojen rypäs, josta muut polttotekniikat tervahaudoista sysimiiluihin juonsivat juurensa.

Saatiinpa sato sitten palosta tai pellosta, viljan kuivaus säilöntäkuuntoon edellytti riihen kiukaan lämmittämistä. Ravintoainesten säilöminen kuivaamalla oli kypsentämisen ohella yksi boreaalisessa ilmastossa selviytymisen perusedellytyksistä ja vaati sekin tulenkäyttöä, tai ainakin hukkalämmön hyödyntämistä. Kotitarpeiksi lienee kuivattu marjoja, sienä ja kalaa. Haili, virolahtelaisessa ruokaja vaihdantataloudessa vanhastaan keskeinen kala, sopi hyvin kuivattavaksi. Kuivahailia oli kalliin suolan päivinä viety Inkerinmaalle asti, joskin Raussin omana aikana hailia vietiin suolaan säilötyynä silakkana Viroon (Raussi 1966, 71).

Kalastus ja seprakauppa Viroon toimivat veneenrakennustaidon varassa. Seprakaupalla tarkoitetaan Suomenlahden pohjoisrannikon ja saariston kalastajien yksityisiin kump-

Ihmisiä tulossa Virolahden kirkolta 1910–1920-luvulla. Museovirasto, Historian kuvakokoelma. CC BY 4.0.

panuussuhteisiin perustuvaa vaihtokauppaa, jossa Virosta hankittiin kalaan vaihtamalla viljaa, sipulia, pellavansiemeniä ja muita ruokatarpeita. 1800-luvun puolivälissä, virolahtelaisen laivanrakennuksen kukoistuksen huipulla, kelvollisten mastopuiden perässä oli jo matkattava aivan pitäjän pohjoisille takamaille, Miehikkälään asti (Favorin 1992, 192). Rakennuspuun ohella veneenvalmistus nieli tervaa, jota juoksutettiin polttamalla pihkaantumaa kolottuja tervasmäntyjä ja -kan-

toja. Tervahautojen jälkiä tapaa yhä Virolahden maastossa (Enqvist 2007b, 14). Terva oli talonpojille tärkeä tulonlähde ja veronmaksuväline jo 1600-luvulla, mutta toisin kuin myöhemmin Kainuussa ja Oulun seudulla, missä tervatalous johti alkutuottajansa suoranaiseen velkaorjuuteen (Toivanen 2016; Enbuske & Ruuskanen 2021, 157), virolahtelaiset talonpojat pystyivät kauppaamaan tervaansa (kruunun kieltoa toki uhmaten) myös suoraan Viroon, joko omille seprakump-

paneilleen tai paremmalla hinnalla Narvan ja Tallinnan porvareille (Kaukiainen 1970, 299–301).

Valtiolta pyrki suitsimaan talonpoikien harjoittamaa tervanpolttoa erilaisin rajoituksin jo 1600-luvun loppupuolelta lähtien, ja vientiin tähtäävän sahateollisuuden synty johti entistä suurempaan julkiseen huoleen puuvarojen riittävydestä (Kaukiainen 1970, 296; Junnila 2005, 86). Ensimmäiset sahat perustettiin Virolahdelle 1700-luvun alussa (Kaukiainen 1970, 465). Koko pitäjän jouduttua osaksi Venäjää vuonna 1743 sahateollisuuteen kohdistuneet rajoitukset poistuivat toviksi, ja sodan tuhojen vastineeksi talonpojille myönnettiin monen vuoden verovapaus (Junnila 2005, 86; Kaukiainen 1970, 396–398). Sahat toivat pitäjään rahaa. Vaikka talonpoikien elätettävänä oli runsain määrin venäläistä sotaväkeä, iso- ja pikkuvihan jälkeiset vuosikymmenet olivat vaurastumisen aikaa – Virolahden nykyinen, komea kirkko on rakennettu 1760-luvulla ja pitäjänkoulu saatiin toimintaan jo edellisellä vuosikymmenellä – mutta metsille aika oli raskas. (Kaukiainen 1970, 433–440, 473, 492–493.)

Hyödyn aika meni metsään

Raussin ajan virolahtelaiset ihmiset siis perustivat elämänsä ja elantonsa puiden käytön ja puun polton varaan laskemattomin erilaisin tavoin, kuten heidän esivanhempansa olivat vuosisatojen ajan tehneet. Puu ei kuitenkaan ole synonyymi metsälle, vaikka julkisessa keskustelussa tämä tuntuu joskus hämärtyvän.

Modernin hakkuuteollisuuden vakiinnuttama hokema ”Suomessa on metsää enemmän kuin koskaan” (esim. Pesonen 2018) on hyvä esimerkki hämärtämisestä: oikeasti tarkoitetaan sitä, että puuaineksen määrä on nyt suurempi ja puustonkasvu nopeampaa kuin jollakin tarkoituksellisesti valitulla ajanjaksolla metsävarojen alle kaksisataavuotisen arviointihistorian aikana. Samalla vaietaan siitä, että kukoistavia metsäekosysteemejä Suomen alueella on kaiken olemassa olevan tutkimustiedon valossa tällä hetkellä vähemmän kuin kertaakaan jääkauden jälkeisen metsittymisen jälkeen (Hyvärinen ym. 2019; Kontula & Raunio 2018). Miksi puu (materiaalina) ja metsä (paikkana, ekosysteeminä, merkitysjärjestelmänä) niin helposti samastetaan toisiinsa? Kyynisesti asian voisi kuitata metsiä kuluttavan teollisuuden intressejä palvelevana propagandana, mutta kulttuurintutkijaa kiinnostaa jatkoksymys: jos kyse on ”vain” propagandasta, miksi sen läpäisyvoima on niin suuri? Tähän yksi mahdollinen vastaus on hyödyn aikakauden tai laajemmin ottaen valistuksen ajan henkinen perintö, joka resonoi vahvasti nykyisessäkin metsäluontoa resurssiksi pelkistävässä ajattelussa.

Raussin tekstistä käy paikka paikoin ilmi, että hän oli omaksunut hyödyn aikakaudelta periytyviä maa- ja metsätalousopeja, joita Suomen Talousseura asiamiehineen ahkerasti 1800-luvun alussa levitti, ja olisi toivonut pitäjäläisiltään innokkaampaa otetta luonnonvarojen käytön tehostamiseen. Rahvaan muutosvastarinta, konservatiivinen pitäytyminen perityissä tavoissa ja haluttomuus ottaa vastaan neuvoja oman säätynsä ulkopuolelta

tuntuvat jossain määrin närkästyttävän Raus-sia (tai ehkä huvittavan – sävyistä on vaikea olla varma; vrt. esim. Raussi 1966, 82–83). Esimerkiksi niittyjä ei viitsitä tai osata hoitaa kunnolla, vaan puut ja sammal rehottavat niillä vapaasti ja risutkin jäävät korjaamatta, koska ”usiammat ovat siinnä väärässä luulossa, että puiden hoivassa heinä kasvaa paremmin” (mt., 84). Naiset keräävät lampaillensa talviruoat silpimällä lehtiä puista ja ”tämän taittelemisen kautta haaskavat paljon mettiänsä” (mt., 53). Tuohta kiskotaan estottomasti niin omasta kuin toistenkin metsistä, eikä sitä pidetään minään, kunhan ”mettän koivun tai pajun nahkaa” riittää tarpeeksi jokaiselle (mt., 40). Mikä pahinta, ”hyö eivät ymmärrä vähääkään mettänsä kasvattamista tai hoitua” – ja vaikka tilanne Raussin käsityksen mukaan olikin hitaasti paranemassa isojaon ja siten metsienkin omistuksen selkiytymisen myötä, sekin johtui lähinnä ”ahneudesta, ja pahansuomasta, mutta mettän kasvatuksen tunto ja oikia on peräti vielä heille outo ja tuntematon asia” (mt., 40). Raussi antaa ymmärtää, että rahvas hangoitteli vastaan, kun valtiovalta heidän parastaan ajatellen pyrki toimittamaan pitäjässä isojaon ositukset ja talonsiirrot järkevällä tavalla (mt., 35–37).

Ei varmastikaan löydy perusteita väittää, että virolahtelaisrahvaan suhde metsään olisi ollut virkamieskuntaa ja oppineistoa ”suojellevampi” – päinvastoin, tuhlailevaksi leimattu puunkäyttö oli valtiovallan näkökulmasta juuri se syy, miksi talonpoikien käyttäytymistä suhteessa metsään pyrittiin muuttamaan. Kaskeamista rajoittava sääntely oli alkanut jo 1600-luvun puolivälissä: kaivokset ja rauta-

ruukit olivat suurvalta-Ruotsissa kotitalouksia arvokkaampana pidetty käyttökohde metsävaroilta. Myös 1700-luvulla aloitetun isojaon taustamotiivina metsien osalta oli huoli puuston kulumisesta paitsi kaskeamisen myös tervanpolton ja nousevan sahateollisuuden takia. (Junnila 2005, 70; Enbuske & Ruuskanen 2021, 159–160.) Metsien määrittely yksityisomaisuudeksi epämääräisen yhteisnautinnan sijaan nähtiin keinona hillitä rahvaan holtittomana pidettyä kulutusta (Ojala 2005, 123). Viipurin läänissä, Virolahti mukaan lukien, isojako toteutettiin vasta autonomian ajalla, niin kutsutun Vanhan Suomen palauduttua hallinnollisesti osaksi vuoden 1809 rauhanteossa muodostettua suuriruhetinaskuntaa.

Virolahdella 1840-luvun alkuun mennessä toimitettu isojako ei liene vaikuttanut yhteisöihin ja ihmisten metsäsuhteeseen yhtä dramaattisesti kuin Länsi-Suomessa, missä jako hajotti ryhmäkylät, teki lopun niin yhteismetsistä kuin peltojen kollektiivisesta viljelystä ja kiihdytti metsänraivausta. Lännessä isojako lisäsi myös eriarvoisuutta, kun talolliset saivat oikeuden vuokrata heille ositettuja metsämaita torpparien viljeltäväksi, mikä johti maattomien määrän nopeaan kasvuun. Virolahdella väestö oli 1700-luvun jälkipuoliskolla raskaiden suurvalta- ja sotavuosien jälkeen lisääntynyt takaisin keskiaikaisiin mittoihinsa. (Kaukiainen 1970, 457, 546–548.) Tiloja oli kasvaneen väestön tarpeiksi pilkottu ahkerasti ja nimenomaan talonpoikien omasta aloitteesta, ja vaikka Virolahdellakin maattomien määrä kasvoi 1800-luvun edetessä, Raussin aikana heitä oli edelleen vähän (mt., 421;

Moring 1999, 173–179). Sen sijaan suurperhetalous, 1800-luvun alun Virolahdella vielä vallitseva perhemuoto, oli Raussin havaintojen mukaan jo menneisyyttä (Raussi 1966, 80; Moring 1999, 173).

Kantatilojen jakautuminen uudistiloihin kiihdytti uudisraivausta. Siinä välivaiheena oli joko perinteinen metsämaan kaskiviljely tai soiden kydötys ja ojittaminen, uudempi tekniikka, jonka menestyksellisestä soveltamisesta Raussi edeltäviä, ”urhollisempia ja ahkerampia” sukupolvia vuolaasti kiitti (Raussi 1966, 79–80). Itse asiassa 1700-luvun jälkipuoliskon virolahtelainen talonpoika toimi kuin hyödyn aikakauden talousteoreetikoiden täydellinen mallioppilas: valtasi ”joutomaita” ja ”hallanpesiä” ihmishallintaan, raviasi valtiolle lisää verotuloja ja onnistui vielä tuottamaan aimo liudan jälkeläisiä, jopa ruokkimaan heidät työikään (vrt. Enbuske & Ruuskanen 2021, 173–176).

Käytännössä isojaon merkittävin vaikutus virolahtelaisien ihmisten ja metsän väliseen suhteeseen oli omistajuuden ajatuksen synty. Ennen isojakoa metsämaat olivat ihmisen näkökulmasta suurperhe- ja kyläyhteisöjen yhteistä nautinta-aluetta, jonka käyttöä säätelivät tapaoikeus, kimppu kirjoittamattomia sääntöjä, toisin sanoen kansanperinne.² Isojaon jälkeen metsille oli piirretty rajat ja nimetty ihmishahmoiset omistajat. Muutos voi vaikuttaa pieneltä – yhtä lailla ihmiset edelleen elivät elämänsä metsän varassa, poimivat, riipivät, hakkasivat, veistivät ja polttivat metsän puita – mutta historian avaamasta laajemmasta näkökulmasta katsottuna omistussuhde metsään erotti Raussin ja häntä seuranneet sukupolvet

radikaalisti esivanhemmistaan. Tai ehkä Virolahden tapauksessa on täsmällisempää sanoa, että isojaon luoma metsänomistuksen käsite vain sinetöi sen, mitä metsän ja ihmisen suhteessa jo oli tapahtunut: metsä oli (ihmisten kuvitelmissa) lakannut olemasta itsellinen ja omalakinen toimija, jonka kanssa pärjätäkseen oli huomioitava koko joukko muitakin kuin ihmislajisia näkökulmia.

Metsä asettaa rajat

Virolahden historiaan syvällisesti perehtynyt Yrjö Kaukiainen tulkitsee 1700-luvun kulussa lisääntyneet kaskeamiseen liittyvät käräjöinnit merkiksi siitä, että itse kaskeamista harjoitettiin edeltäviä vuosisatoja enemmän (Kaukiainen 1970, 459). Toki potentiaalisten kaskenpolttajien määrä olikin kasvanut, mutta ehdotan silti vaihtoehtoista selitystä: kaskikelpoisen metsän määrä oli jo vähentynyt tervakaupan ja muun metsänkäytön vuoksi ja, ehkä oleellisempänä mutta edelliseen kiertyen, kaskeamista vuosisatoja säännellyt kulttuuri oli alkanut hajota. Arvion mukaan Virolahdella asui keskiajan lopulla suurin piirtein saman verran ihmisiä, runsaat kolme tuhatta, kuin 1700-luvun lopun väestönkasvun jälkeen (mt., 456). Talouden rakenteet olivat kuitenkin parissa vuosisadassa peruuttamattomasti muuttuneet: Pietarin suurkaupungin rakentaminen Inkerinmaan sydämeen ja Vanhan Suomen aika kytkivät Virolahden irti paikallisuuden rajoista tavalla, johon aiempi seprakauppa Vieroon tai edes kaupankäynti Narvan ja Tallinnan porvarien

kanssa ei yltänyt. Eljas Raussi kirjaa purevia havaintoja kasvavan rahatalouden vaikutuksista pitäjän elämään (esim. Raussi 1966, 41–43, 109–122, 184; vrt. myös Toivanen 2016, 25).

Sitä vastoin kaskeaminen ”elämisenkeinoon pääperustuksena” oli ollut paikkaan sitoutunutta ja aineen ja energian kiertojen näkökulmasta paljon mutkattomampaa metsänvaraisuutta. Kaski kaadettiin, poltettiin ja viljeltiin oman suku- tai kyläyhteisön hyväksi, ei myytäväksi tai vaihdettavaksi johonkin, mitä yhteisö ei kyennyt tuottamaan – tai osannut edes haluta. Kenties jo keskiajalta lähtien kaskeaminen oli Virolahdella ollut vain kiinteitä peltoja täydentävä elannonhankintastrategia, mikä tarkoitti sitä, että vaikka metsän sisällä viljelyssä oleva alue tietysti muutaman vuoden välein vaihtui, itse metsä pysyi samana. Metsänrajaan kotiutuneiden viljelijöiden oli mitoitettava metsään kajoavat toimensa metsän itsensä asettamiin rajoihin ja onnistuttava niiden sisällä kunnioittamaan myös eri ihmisryhmien keskinäisiä rajankäyntejä.

Kyky, halu tai pakko näkymättömien (kin) rajojen kunnioittamiseen heijastuu hyvin konkreettisesti vielä Raussin ajan virolahtelaisten tavassa jäsentää tilaa niin pesärakennelmansa sisällä, tuvassa, kuin välittömästi sen ulkopuolella, kartanolla eli ”tanhuvalla”. Raussi kuvaa yksityiskohtaisesti tilajakoa tuvassa: arvokkaimmat vieraat viedään tuvan perälle, naisten ja lasten paikka on tuvan peräosan kiukaanpuoleisella sivulla, tuvan ovipuolesa odottavat kerjäläiset ja muut arat vieraat, ja siellä myös asuu ”halvempi ja ylönkatottu väki, kanat ja kukot” (Raussi 1966, 14 ja 33).

Jako on tuttu myöhempienkin suomalais-etnografien kuvauksista.

Myös ”tanhuvaan” oli muotoutunut oma perinteinen tilajakonsa, vaikka ulkorakennusten määrän kasvaessa ja suurperheiden erkaantuessa omiin huoneisiinsa pihapiiri vähitellen täyttyi ”nitturiin ja natturiin”, ryppäinä sinne tänne sijoitelluista rakennuksista. Rausin mukaan umpipihoja alettiin rakentaa Virolahdelle vasta Vanhan Suomen jälleenyhdistämisen jälkeen, kun uudet vaikutteet ja kaupantekomahdollisuudet taas pääsivät pitäjään myös länneestä, Turusta Viipuriin kulkevaa Suurta Rantatietä pitkin. Materiaalisen elintason kasvu ja esimerkiksi peltoviljelyyn tarvittavan esineistön suurempi määrä lienevät vaikuttaneet siihen, että rakennuksia alettiin liittää toisiinsa ensin vain kattamalla niiden välisiä solia sateensuojaksi, sitten salvomalla seiniä yhteen. (Raussi 1966, 23–24; Rikkonen 1934, 128–134.) Itäisille (kaski-) alueille tyypillisempää ja myös Virolahdella vallitseva tapa oli rakennusten orgaaninen, näennäisen summittainen sijoittaminen pihaluodeelle. Puista ja pensaista paljaaksi hakattua pihaa rajasi geometrisen umpipiha-rakennelman sijaan metsän seinä. (Raussi 1966, 40 ja 33–34.)

Kenties on enemmän kuin pelkkä kurioositeetti, että suomen sanan *metsä* etymologinen juurimerkitys saattaa viitata rajaan ja ääreen (Vilppula 1996, 287). Etymologia on epävarma, mutta sitä on perusteltu sanan lainautumisella useisiin saamen kieliin nimenomaan reunan, syrjän ja äären merkityksessä, ja unkarista tunnetaan etäällä olemiseen ja kaukaisuuteen viittaava, äänteellisesti met-

sää vastaava sana (SES, *metsä*). Myös suomen murteissa *metsää* on voitu käyttää vastaavissa merkityksissä (Vilppula 1996, 288).³ Rajan takana on jotakin muuta kuin tämänpuoleinen arkimaailma, ja rajanylitys on aina riski: metsään astuva voi joutua esimerkiksi metsänpeittoon, eksyä hiiden polulle, saada metsännen eli maagisen sairaustartunnan tai päätyä saaliin rooliin. Niinpä Raussinkin mukaan metsää puolittain vihattiin, sen synkeyttä, petoja ja kummituksia pelättiin eritoten öisin, ja silti entisaikojen virolahtelainen ei mitään niin halunnut ja tarvinnut naapurikseen kuin ”kauvan kestämän synkkää puumettää” (Raussi 1966, 35 ja 40–41).

Metsä oli elämisen perusta, raamit ja raja. Toisaalta metsänreunaa vasten asuttaessa talo oli ainakin yhdeltä puolen suojassa ihmisaapureilta. Rajallisen onnen maailmassa menestys herätti välittömästi naapurikateuden kauhean uhkan, ja vastaavasti naapurin menestys merkitsi väistämättä omaa tappiota. Onnen vakiomäärään uskova agraarista maailmankuvaa on pidetty armottomana ja tylynä, epäilemättä monista perustelluista syistä (esim. Stark 2014, 37–45; Apo 1997). Mutta entä jos onnen rajoja tarkastelisi toisesta, metsän näkökulmasta? Jos rajallisen onnen ajatus kertookin ekologisten rajojen tajusta?

Kaskiviljelyyn ei nykyaikana ensimmäisenä liitetä ekologisia arvoja. Osin tämä varmasti johtuu siitä, että kaskeaminen on käsitteenä hämärtyntä ja usein sekoitetaan polttamalla suoritettavaan metsänraivaukseen (vrt. esim. Sulasma 2019; Greenpeace Suomi 2020), lähinnä siis trooppisten sademetsien tuhoon liha-, rehu- ja palmuöljyteollisuuden käsissä.

Perinteisesti kaskeamisella on kuitenkin tarkoitettu ikivanhaa viljelytekniikkaa, jossa hyödynnetään tuhkan ravinteita ja lämpöä, polton luomaa tilapäistä vapautta juuririkoista ja viljelyksiä syövästä hyönteisistä sekä ympäröivän metsän suojaa. Päämääränä ei ole metsän muuttaminen pelloksi vaan muutaman vuoden, havumetsiin sovelletun huuhtakaskitekniiikan tapauksessa jopa vuosikymmenen pituinen valmistelun ja viljelyn kierto, jonka päätyttyä alajätetään takaisin metsän haltuun. Omalle paloraiviolle viljelyvuosien jälkeen nousevat mansikat ja vaapukat, palokukat eli maitohorsmat, koivunversot ja muu pioneerikasvillisuus osattiin kaskikulttuurissa tarkkaan hyödyntää; kaskiahoilla laidunsivat myös lampaat ja lehmät. Tämän jälkeen metsän luontainen sukkessio eteni omalla painollaan nuoresta lehtipuuvaltaisesta viidakosta aikuiseen sekametsään ja lopulta kuusivanhusten varjostamaan sammaleiseen hämääseen. Missä tahansa sukkession vaiheessa salama, metsäpalo tai niiden esimerkkiä seuraten uusi kaskiviljelijä saattoi keskeyttää metsän vanhenemisen ja panna kierron uudestaan alulle. Kaskeajan voi siis hahmottaa myös yhdeksi metsäluonnon monimuotoisuutta ja erirakenteisuutta ylläpitäväksi häiriötekijäksi muiden luonnonilmiöiden ohella (vrt. Kuvluvainen ym. 2004, 48–61).

Jos metsään kaskettu viljelyala kasvaa aikanaan takaisin samanikäiseksi metsäksi kuin mistä kaskikierto alkoi, kaskeamisen nettohiilidioksidipäästöt lasketaan kierron loputtua nolllaksi (Enbuske & Ruuskanen 2021, 181). Ero kydytykseen eli Raussin ylistämään oja-tiljelyyn on valtava: turvemaiden polttoviljely

on arvioitu suurimmaksi yksittäiseksi päästölähteeksi 1800-luvun Suomessa (mts.), ja ravinteiden käytön näkökulmasta sitä voidaan kursailematta nimittää ryöstöviljelyksi (esim. Wilmi 2003, 161). Kaskeamisen vaikutusta luonnon monimuotoisuuteen on vaikeampi arvioida – elonkirjo ei ole palautettavissa matemaattisiksi suureiksi kaasuaineenvaihdunnan tai ravinnevertojen tapaan – mutta ainakaan yksiselitteisen kielteinen se ei ole. Erityisesti olosuhteissa, joissa luontaisten metsäpalojen määrä vähenee ihmisperäisen kontrollin takia, kaskeamalla jopa elvytetään elonkirjoja: kaskeaminen lisää lehtipuiden määrää ja luo sekä ravinteikkaita että valoisia laikkuja, joilla saattaa viihtyä lähtötilannetta monimuotoisempi lajisto. (Pennanen & Kuuluvainen 2006; Björn 2003, 607–611; Kuuluvainen ym. 2004, 116–119.) Ratkaisevaa on kaskikierron pituus ja viljelysten mittakaava.

Ilmastopäästöt ja metsäluonnon monimuotoisuus eivät kuuluneet 1800-luvun suomalaisten käsitevarastoon, mutta yhteiskunnan yläkerroksissa kaskeaminen leimattiin kernaasti syylliseksi silloiseen metsäkatoon. Nuiva kuva kaskeamisesta metsänhaaskuuna on Suomessa periytynyt näihin päiviin, vaikka käsityksen taustalta löytyviä ongelmallisia oletuksia, taloudellisia ja poliittisia intressejä sekä puuttuvaa lähdekritiikkiä on useampikin metsähistorioitsija pyrkinyt viime vuosina purkamaan (esim. Hölttä 2013; Junnila 2005; Björn 2003, 608). 1800-luvun jälkipuoliskolla ennen kaikkea saha- ja paperiteollisuus hyötyivät vallanpitäjien kielteisestä suhtautumisesta perinteiseen metsäviljelyyn, mutta Raussilta löytyy varhaisempia vihjeitä siitä,

että taustalla oli muutakin kuin vain kilpailu puusta resurssina.

Metsäkadosta runon ja merkitysten katoon

Raussi kuuli kotipitäjässään vielä vanhaa kalevalamittaista runoutta, vaikka toteaakin, että pidoissa nuoriso jo suosi viulupohjaista tanssimusiikkia ja laulaminen oli väistynyt, mitä nyt ”välistä joku ukko päihtynenä iloksensa ränkkäillen liikuttelee itsiänsä yli lattian käydessänsä ja monion sanan laulaa toveriksensa” (Raussi 1966, 293, vrt. myös 461). ”Runoilemisia” ei Raussin mukaan ymmärretä ”oikian ristityn töiksi” (mt., 215). Kalevalamittaisten runojen suurjulkaisuun, *Suomen Kansan Vanhoihin Runoihin* kelvaneista virolahtelaisrunoista noin neljännes (16 numeroa) on silti Raussin tallentamia, ja kalevalamitan sointi kaikuu paikoin myös hänen omassa proosassaan. Runsaat neljäkymmentä vuotta myöhemmin toinen virolahtelaisyntyinen perinteenkerääjä, Vihtori Alava (1870–1935), eteni keruissaan nopeasti naapuripitäjään ja siitä edelleen Kannakselle ja Inkeriin. Vaikka Alava kirjasi Virolahdel-takin lukumääräisesti Raussia enemmän runoutta (SKVR-numeroita 11, julkaisemattomia 51), kirjausten sisällöstä voinee päätellä, että hänen kotipitäjässään runolaulun aika oli jo ohi. Alava tapasi vanhaa mittaa Virolahdella enää lähinnä lyhyinä enne- ja loitsuohokemina ja loruina.

Painavampi ero oli kuitenkin kerääjien motiiveissa. Raussi kertoo avoimesti, että hänen

syynsä kirjoittaa virolahtelaisten ihmisten elämäntavasta ja ”salaisista kelvottomuuksista” on saada näitä ”raaempia tapoja” julki tuomalla rahvas luopumaan niistä (Raussi 1966, 11). Raussi on elävä todiste siitä, että maalaisrahvaan piirissä vaikuttanut pelko kirjoitustaidosta porttina yhteisön arvoista ja tavoista luopumiseen oli perusteltu (vrt. Stark 2008, 58). Alava ja muut 1890-lukulaiset kerääjät sitä vastoin riensivät runomaille poimiakseen talteen jotain, minkä tiedettiin olevan katoamassa tai monin paikoin jo kadonnut, ja juuri siksi niin arvokasta. Ymmärsivätkö he, että runoperinne oli erottamattomin säikein kiertynyt köyhyyteen ja kirjoitustaidon puutteeseen, taikauskoon ja sosiaaliseen kontrolliin, suurperheisiin ja kaskihalmeisiin, tanhuantakaiseen metsään ja onnen ahtaisiin rajoihin? Juuri niihin olosuhteisiin, joista Eljas Raussi parhaansa mukaan oli pyrkinyt irti.

Ei ole sattumaa, että yhteisitämerensuomalaisen runolauluperinteen sammuminen Suomen alueella seurasi suurin piirtein peltoviljelyalueen itään ja koilliseen työntyvää rajaa. Suuri merkitys oli reformaatiolla, joka pani alulle rahvaan lukutaito-opetuksen, koulutti kansankielillä toimivan papiston ja tuotti valtiolle resurssit tehokkaaseen verotus- ja oikeusjärjestelmään. Sitäkin merkittävämpi rooli lienee ollut elinkeinoilla, joka päiväisen elämän aineellisella perustalla – käytännössä suhteella metsään – sillä myös luterilaisessa Karjalassa, Savossa ja pohjoisella Pohjanmaalla runolaulu eli vielä vuosisatoja reformaatoin jälkeen. Työvoimavaltainen, suurperhemuotoa suosiva (tai edellyttänyt) kaskiviljely kannatteli hidasliikkeisempää

kulttuurista muistia, jonka varassa kaskeajat olivat toimineet sukupolvesta toiseen ja joka opittiin kirjakulttuurin sijaan korvakuulolta, kalevalamitta tärkeimpänä muistamisen kielenä. Kaskeaminen ”elämisenkeinon pääperustuksena” ei mahdollistanut samanlaista työnjakoa, yhteiskuntaluokkien eriytymistä ja aineellisen varallisuuden kerryttämistä kuin isältä pojalle periytyvä maaomaisuus, puhumattakaan yhteiskunnallisen aineenvaihdunnan kehää venyttävästä kaupanteosta.

Raussi itse oli oppinut lukemaan joko kotona tai pitäjänkoulussa, jonka anti rajoittui lähinnä sisälukutaidon ja kristinopin perusteisiin. Jo Raussin omien vanhempien nuoruudessa Virolahden rahvaasta valtaosa osasi vähintään auttavasti lukea (Kaukiainen 1970, 495). Pitäjään perustettiin kunnallinen kansakoulu pojille ensimmäisenä Suomessa vuonna 1857, tytöt saivat oman koulunsa kymmenisen vuotta myöhemmin. Kouluinnostusta eivät kuitenkaan jakaneet kaikki. Pääsyvaatimus kansakouluun oli lukutaito, jonka alkeet lasten siis odotettiin oppivan vanhemmiltaan, ja monien isäntien mielestä sen enempiä oppeja ei talonpoika tarvinnut, eikä varsinkaan kaivannut uusia verorasitteita. (Favorin 1992, 24–33; Arpiainen 1932, 8–26.) Raussin teoksessa piirtyy esiin juopa avarampiin horisontteihin tottuneiden ”rantalaisten ja saaralaisten” ja sisämaan metsänrajaamien talollisten välillä. Jälkimmäisten jupinoista huolimatta koululaitos vakiintui pitäjään, ja muutaman vuoden sisällä Virolahdella toimi jo kirjastoikin (Favorin 1992, 38–40).

Kansakoulu ja kirjallisen kulttuurin kehitys edellyttivät jonkinlaista yhteistä näke-

mystä siitä kielestä, jolla opetusta oli tarkoitus antaa. Vuoden 1866 kansakouluasetusta seuraava vuosikymmen olikin suomen kielen normittamisen eli käytännössä nykysuomen kirjakielen luomisen vuosikymmen, ja myös oppikirjoja tuotettiin kiihtyvään tahtiin. Aikansa lukemistoista suosituimmaksi nousi Zachris Topeliuksen vuonna 1875 ilmestynyt *Boken om vårt land* suomennokseen, jota Suomen kouluissa luettiin paikoin 1960-luvulle asti. Siinä Topelius kertoi muun muassa ahneesta kaskiviljelijä Päiviöstä, joka tuhosi komeat metsänsä, ja tämän vastakohdasta Autiosta, joka ”ojitti suot, kynti maat, perkasi metsät” (Topelius 2019, 57). ”Kaskenhakkaajan” tihutöihin ja muihin perinteisen metsänkäytön moitittavuuksiin Topelius palaa vielä kokonaisessa metsälle omistetussa luvussa (mt., 117).

Sattumoisin juuri samalla vuosikymmenellä, 1870-luvulla, jo pitkään pelätty puupula oli alkanut viimein realisoitua tukkien läpimitan säännönmukaisena pienenemisenä (Höltkä 2013, 639); sahojen perustamista vaikeuttaneet rajoitukset oli äskettäin poistettu ja tukinuitto Virolahdellakin alkanut (Favorin 1992, 120–123). 1860-luvulta alkaen puuta oli alettu käyttää myös paperin raaka-aineena, ja tervan vienti Suomesta oli huipussaan (Enbuske & Ruuskanen 2021, 156). Silti koululaispolville toisensa jälkeen nimenomaan kaskiviljely, tuo Topeliuksen kuvaama menneisyyden jäännös, esitettiin syyksi ympärillä näkyvään metsäkattoon. Samaan aikaan itäisessä Suomessa kaskiviljelyn väistyminen todellisuudessa kiihdytti maalaisrauhaan köyhyyttä ja irrotti väkeä paikallisilta juuriltaan

Viipuriin ja muihin kaupunkeihin (Moring 1999, 179–180).

On paradoksaalista, että Raussin aikana kaipaama yhteinen kirjakieli (Raussi 1966, 13–14) toteuduttuaan vanhensi hänen oman tekstinsä ennen aikojaan: nykysuomen normeihin tottuneelle lukijalle se avautuu työläästi, jos avautuu lainkaan. Kesti vuosikymmeniä, ennen kuin koululaitos, lehdistö ja muu kirjallinen kulttuuri onnistuivat ujutamaan yleiskielen normit puhutun kielen rinnalle, saati sen tilalle (Grünthal 2023, 336), mutta monimuotoisen kansankielen ja paikallismurteiden kuihtuminen oli vääjäämättä alkanut. Yhtä aikaa saha- ja paperiteollisuuden ekspansion kanssa tapahtunut kieli-ideologinen murros on oivallinen esimerkki modernin kulttuurin tavasta tuottaa yhdenmukaisuutta nimenomaan karsimalla monimuotoisuutta (Kull 2011, 71). Esimerkiksi *hän* ja *se*-pronominien nykyinen työnjako kirjakielessä ei pohjautu kansankielen monimuotoiseen käytäntöön vaan luotiin suomen kieleen tietoisesti, melko tarkalleen vuosina 1878–1884. Raussille paitsi kaikki eläimet ihmisestä luteeseen myös esimerkiksi mahlakoi-vut ja taikinatiinu olivat *hän/hie* (Raussi 1966, 47–65, 138, 34). Piirre eli kaakkoismurteissa 1900-luvulle asti muttei rajoitu murteisiin; valtaosassa 1800-luvun alkupuolen kirjoitet-tujakin tekstejä vähintään eläimiin viitattiin persoonapronominein (Laitinen 2021, 367). Sitten tapahtui jotain. Topeliuksen *Boken om vårt landin* korjattu suomennos vuonna 1878 muunsi alkuperäissuomennoksen kaikki eläinviitteiset hän-pronominin se-muotoon, ja muutamaa vuotta myöhemmin parikympp-

pinen E. N. Setälä lisäsi omaan *Suomen kielen lauseoppiinsa* muualta tuntemattoman normin, jonka mukaan hän-pronominilla sopii viitata ainoastaan ihmisiin (Laitinen 2021, 374–375, 322–323).

Miten metsänhaltiaan sen jälkeen viitattiin? Oletettavasti hänenä, joskaan hän ei ehkä enää näyttänyt karhulta, muurahaispesältä tai kelohongalta vaan metsätyömieheltä, myöhemmin kenties motokuskilta tai metsätietyömaan rakennusryttäjältä. Kun metsä vaihtui tukki-, halko-, propsi- ja lopulta selluaitaksi ja ihminen samaan aikaan myös kielellisesti eristi itsensä muusta elollisesta luonnosta, metsän rajoihin pitäytyvällä paikalliskulttuurilla tuskin enää oli jatkumisen edellytyksiä. Biosemioottisesta näkökulmasta katsottuna kuitenkin juuri rajat, elämän loputtoman potentiaalin rajaaminen erilaisiin ilmenemismuotoihin, ovat sekä evoluutiota liikkeessä pitävä voima että merkitysten lähde (Švorcová 2024, 160). Merkityksellistämisen toimi ei ole ihmisen erityisominaisuus vaan luonnehtii orgaanista elämää kokonaisuudessaan (Hoffmeyer 1996; Kohn 2013, 8–9); ihmisen kulkiessa metsässä ja merkityksellistääksään toisistaan erilleen vaikkapa myrkylliset ja ruokasienet metsä olentoineen samaan aikaan tulkitsee ihmistä, siis liittää häneen merkityksiä. Siemeniä levittävä hyödyllinen marjansyöjä, metelöitsevä mahdollinen uhka vai varmuudella vaarallinen häirikkö? On kiinnostava kysymys, millä aikataululla puut tai laajemmin metsäekosysteemit kehittävät tehokkaan puolustautumisjärjestelmän ihmisperäisiä häiriöitä vastaan, kuten ne ovat tehneet jo monien muiden intensiivistä puun-

käyttöä harjoittavien eläinlajien kanssa (vrt. Forsberg & Jussila 2023, 21).

Koko merkitysten antamisen ja saamisen prosessi onkin kenties hahmotettavissa parhaiten juuri vuorovaikutuksena (Maran 2019, 295–296). Tämä tarkoittaa pohjimmiltaan sitä, että ihminen (yksilönä, lajina, kulttuurieliönä) saa merkityksensä ja identiteettinsä toisilta – ja näiden toisten kadotessa kadottaa ne. Kaskikulttuurissa vuorovaikutuksellisesti merkittävin toinen, lähimpien ihmisten ja muiden kotieläinten ohella, oli metsä. Vuorovaikutuksen toista osapuolta resurssiksi pelkistävä, aineellisen onnen rajojen venyttämiseen tähtäävä hyötyajattelu ei tietenkään voi tätä vastavuoroisuutta tunnustaa. Siksi paikallisen kaskikulttuurin vaihtuessa ylijarjaiseen hyötytalouteen merkitysten kato oli vääjäämätön. Metsän ja sen merkitysten vetäytyessä runoilla ei ollut enää maailmaa, joka vastaisi niiden sointiin.

Metsälogian kierteet

Lukeneisuutensa, kirjoitustaitonsa ja edistysmielisyytensä ansiosta Raussi itse ymmärsi astuneensa perinteen rajojen yli jo toisenlaiseen maailmaan. Hänen kirjoitustyölleen antamansa nimi ”Arkilogia” kiteyttää hämmästyttävällä tarkkuudella sen, mistä teoksessa on kyse: Raussi on tarkkaillut ympärillään kuhisevaa arkea ja pyrkii kertomaan havainnoistaan kirjallisessa muodossa, johon nykysuomessa on totuttu viittaamaan ”oppina” tai ”tieteenä” mutta joka otsikon kreikankielisen jälkiosan mukaisesti pohjimmiltaan viittaa keräilyyn,

Jatulintarhan eli virolahtelaisittain "Jerusalmin" kierteitä Miehikkälän Ylikorvenkankaalla. Vesa Laulumaa 2014. Museovirasto, Arkeologian kuvakokoelma. CC BY 4.0.

valikointiin ja kertomiseen.⁴ Olen edellä poiminut Raussin kertovasta keräelmästä metsän ja ihmisen välistä suhdetta valottavia kohtia. Kuten on käynyt selväksi, 1840-luvun virolahtelaisen ihmisen elämäntapa ja hengissä selviytyminen kiertyivät vuorovaikutukseen metsän kanssa. Siksi Raussin oppi arjesta on samalla väistämättä myös *metsälogiaa*, kertomus tai poimintoja metsästä. Käsite kantaa Raussin aikaa kauemminkin: yhtä lailla metsälogia on sanoja ja väitteitä metsästä, suhtau-

tumista metsään ja arkea sen varassa myös meidän aikanamme.

Virolahdella metsänraivaus ja metsäkato näyttävät kiihtyneen merkittävästi 1700-luvun kuluessa. Näennäisesti tähän johti väestönkasvu, mutta kun muistetaan, että Virolahti metsineen oli jo keskiajalla elättänyt saman määrän ihmisiä kuin mihin notkahduksen jälkeinen väestölisäys vasta 1700-lopulla uudelleen ylsi, on syytä haettava pikemminkin elämäntavan ja elinkeinojen muutoksista. Tär-

kein selitys lienee ihmisen ja metsän välisen aineenvaihdunnallisen kierron yksipuolistuminen sekä vaihdantaketjujen piteneminen tai pirstoutuminen. Toisin sanoen lyhyiden vaihdantasuhteiden paikallinen metsänvaraisuus kaski- ja peltoviljelyn yhdistelmineen vaihtui terva-, tukki-, halko- ja polttoainetuotannon värittämään kaupankäyntitalouteen, jossa aineellisen hyvinvoinnin kasvua tukivat kaskimaiden ja soiden raivaaminen uudispelloiksi sekä koulutustason nousu. Metsänvaraisen yhteisön selkeähkösti hahmotettavissa ollut aineen ja energian paikalliskierto muuttui raaka-ainevirraksi Pietarin ja muiden kaupunkien kautta maailmanmarkkinoille. Takaisinpäin virtasi rahaa, uusia ideoita ja uusi aika.

Näyttää myös siltä, että 1700–1800-lukujen Virolahdella muutokset yhteisöjen materiaalisessa ja kulttuurisessa aineenvaihdunnassa vaikuttivat ihmisten elämään suuremmin kuin valtakunnanpolitiikan dramaattisimmat vaiheet. Toki poliittiset päätökset ja rajanvedot vaikuttivat pidemmällä tähtäimellä. Valtakunnan rajaa isompi merkitys oli isojaon piirtämällä omistuksen rajoilla, jotka pilkkovivat metsät yksityisomaisuudeksi ja samalla syrjäyttivät yhteismaan eli käytännössä metsän omat rajat. Asiaa on vaikea aukottomasti todistaa, mutta hyvin todennäköisesti yhteismaita kaskeavien ihmisten vaikutus metsäluontoon ja luontojalan jälki kokonaisuudessaan oli isojaon jälkeisten yksityismetsänomistajien jalanjälkeä pienempi. Tämä johtui sekä aineen kiertoon ja elintasoon liittyvistä eroista että kulttuuriin vakiintuvista uusista tavoista nähdä metsä ensisijaisesti resurssina itsessään merkityksellisen toimijan sijaan.

Kulttuuriin kiertyi tietysti säikeitä paitsi luonnonympäristöstä ja sen muutoksista myös eri yhteiskuntaluokkien erilaisista todellisuuksista. Nykyisen metsäkeskustelun ja luontokadon näkökulmista tunnistan jotakin häiritsevän tuttua siinä, miten Raussin ajan koulutettu ja aineellisesti parempaa elintaso nauttiva kansanosia pyrki levittämään vallituksen ja hyödyn aatetta rahvaan keskuuteen – ja miten rahvas näitä uusia ajatuksia ja käytäntöjä vastusti. Perehtyminen suomalaista metsäsuhdetta viimeistään 1600-luvulta hirttäneeseen asetelmaan, jossa sivistyneistö toistuvasti kertoo rahvaalle, miten näiden tulisi omimpaan elinympäristöönsä suhtautua, auttaa itse asiassa ymmärtämään sitä, miksi nyky-Suomessa keskustelu metsänkäytön sääntelystä on niin vaikeaa. Paradoksi on siinä, että nykyinen yksityisomistuksen loukkaamattomuuteen vetoava metsänomistaja perustelee metsän hyödyntämisoikeuttaan juuri niillä argumenteilla, joita metsästä elävä rahvas pari sataa vuotta sitten vähintäänkin passiivisesti vastusti. 1840-luvun virolahtelaista kaskitalonpoikaa ei lähtökohtaisesti innostanut ajatus yhteisen metsämaan jakamisesta yksityisiksi omaisuussivuiksi ja verokertymiksi, joilla voitaisiin kustantaa esimerkiksi hänen lastensa peruskoulutus. Sekä metsänomistajuus että hakkuiden motiivit ovat siis tässä välissä kokonaan muuttuneet, mutta vaatimuksia esittävän ”eliitin” ja niitä vastustavan, totunnaisia tapojaan puolustavan ”rahvaan” rooliasetelma tuntuu toistuvan.

Mitä metsä näkee, kun se katsoo oppinut luonnonsuojelijaa ja hänen vaatimuksiaan vastustavaa, yksityisen metsänomistajan tai

kansantalouden esitaistelijaksi asemoituvaa metsuria? Viimeistään metsän näkökulma paljastaa, että vaikka asetelma on tutunoloinen, historian kierteet eivät toistu identtisinä. Niin kauan kuin historian subjektina on merkityksistä elävä, merkityksiä luova ja niitä jatkuvasti (uudelleen) tulkitseva orgaaninen luonto – metsineen, ihmisineen, soluineen, aineenvaihduntoineen – historia ei toistu mekaanisesti kopioitumalla, eikä se toisaalta myöskään voi kokonaan vapautua niistä merkityskierteistä, joiden tuloksena nyt-hetki on sellainen kuin se on. Tämän takia historiasta oppiminen on samaan aikaan niin äärimmäisen vaikeaa ja silti mahdollista.

Virolahden tapaus näyttää osaltaan todeksi sen, miten tiukasti metsäluonnon kato kiertyy kielellisen ja kulttuurisen monimuotoisuuden katoon. Konkreettisesti se näkyy rikkaan runolauluperinteen sammumisessa ja kansankielisen moninaisuuden, jopa kyläkohtaisen kielellisen variaation yhdenmukaistamisessa kirjakieleksi. (Tämä on tietysti ihmiskeskeinen näkökulma; laajemmin ottaen luontokato *on* merkitysten katoa, riippumatta siitä ovatko katoavat merkitykset ihmisen hahmotettavissa tai juuri ihmiskulttuurin kannalta olennaisia.) Yksiselitteisen syy–seuraus-suhteen osoittaminen lienee kuitenkin mahdotonta siksi, että luonnonympäristö muutoksineen kiertyy kulttuuriin niin erottamattomasti: luontokato ja kulttuurikato kehkeytyvät toisistaan, tuottavat toinen toisensa.

Tätä monisäikeistä perinteen, ympäristömuutoksen, yhteiskunnallisen aineenvaihdunnan, paikalliskulttuurin, ajan ja luonnon yhteenkietoutumista olen edellä pyrkinyt tut-

kimaan Raussin esimerkin avulla. Artikkelin alussa esittämäni kysymys perinteen kyvystä selittää tai haastaa nykyistä metsäkriisiämme tuntuu näiden havaintojen valossa entistä akuutimmalta, joskin myös ennakoimaini monimutkaisemmalla. Omaa ajatteluaani se suuntaa jatkossa syvemmälle suomalaisen metsälogian kierteisiin.

VIITTEET

- 1 Kasvitieteen perustajana pidetään 300–200-lukujen taitteessa elänyttä Theofrastosta, joka oli Aristoteleen oppilas ja nuorempi kollega.
- 2 Kansanperinteen käsitteessä on ongelmansa: Arkikielessä sillä usein viitataan kapeasti johonkin museaaliseen pidettyyn ilmiöön, vaikkapa tietynlaisiin lauluihin, tanssiaskeliin tai pukeutumistapoihin, joita näkökulmasta riippuen romantisoidaan, eksotisoidaan, halveksutaan tai hävetään. *Kansaa* taas on problematisoitu viime vuosikymmeninä tutkimuksen piirissä. Itse pidän kansanperinnettä silti edelleen parhaana käsitteenä kuvaamaan tietyn yhteisön ylisukupolvisesti ja yliluokkarajaisesti jakamaa maailmankuvaa käytäntöineen, ihanteineen ja uskomuksineen sekä tuon maailmankuvan kiteytyneitä eli yhteisön käytännössä hyväksymiä ilmaisutapoja.
- 3 Vilppulan esimerkit ovat peräisin Virolahden itänaapurista, Säkkijärveltä.
- 4 Useiden erityistieteiden kansainvälinen nimi etnologiasta biologiaan on luotu klassisen kreikan *theologia*-sanan mallin mukaan. Yhdysseiden jälkiosan pohjana on 'sanaa, puhetta, järkeä, aihetta, periaatetta' ym. tarkoittava *logos*, joka taas on muodostettu monimerkityksisestä verbistä *legein*. Verbi tarkoittaa mm. ke-

räämistä, kertomista, puhumista, poimimista ja jonkun tai jonkin lukemista kuuluvaksi johonkin joukkoon.

AINEISTO

Raussi, Eljas 1966. *Virolahden kansanelämää 1840-luvulla*. Toim. Sulo Haltsonen. SKS, Helsinki.

KIRJALLISUUS

Anttonen, Veikko 1996. *Ihmisen ja maan rajat. Pyhä kulttuurisena kategoriana*. Helsinki, SKS.

Apo, Satu 1997. Rikastuminen, työ ja supranormaali vanhassa kansanomaisessa ajattelussa. Teoksessa Raimo Parikka (toim.), *Työväestö ja kansakunta*. Tampere, Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 7–26.

Arpiainen, J. H. 1932. *Kolme neljännesvuosisataa. 1857–1932 Virolahden kansanopetuksen vaiheissa*. Hamina, Maaseudun Kirjapaino-Osakeyhtiö.

Björn, Ismo 2003. Muuttuva maalaismaisema. Teoksessa Viljo Rasila, Eino Jutikkala & Anneli Mäkitalo (toim.), *Suomen maatalouden historia I. Perinteisen maatalouden aika esihistoriasta 1870-luvulle*. Helsinki, SKS, 598–619.

Enbuske, Matti & Ruuskanen, Esa 2021. Metsien ja soiden rikkaus ja raivaus. Teoksessa Esa Ruuskanen & Paula Schönach & Kari Väyrynen (toim.), *Suomen ympäristöhistoria 1700-luvulta nykyaikaan*. Tampere, Vastapaino, 151–202.

Enqvist, Johanna 2007a. *Virolahti Osa I. Esihistoriallisen ajan muinaisjäännösten inventointi 3.–28.9.2007*. Helsinki, Museovirasto.

Enqvist, Johanna 2007b. *Virolahti Osa II. Historiallisen ajan muinaisjäännösten inventointi 3.–28.9.2007*. Helsinki, Museovirasto.

Favorin, Martti 1992. *Virolahden historia II: 1800-luvun puolivälistä Suomen itsenäistymiseen*. Virolahti, Virolahden kunta.

Forsberg, Pepe & Jussila, Anneli 2023. *Puut puhuvat*. Helsinki, Minerva.

Gorenflo, L. J., Suzanne Romaine, Russell Mittermeyer & Kristen Walken-Painemilla 2012. Co-occurrence of linguistic and biological diversity in biodiversity hotspots and high biodiversity wilderness areas. *PNAS*, vol. 109 (21), 8032–8037.

Greenpeace Suomi 2020. Kriisitilanne Amazonin sademetsissä pahenee pandemian seurauksena. <https://www.greenpeace.org/finland/blogit/metsat/kriisitilanne-amazonin-sademetsissa-pahenee-pandemian-seurauksena/> (Luettu joulukuussa 2024.)

Grünthal, Riho 2023. Kielellinen Merikarjala. Teoksessa Pekka Suutari (toim.), *Merikarjala. Suomenlahden rannikon kulttuurinen kohtauspaikka*. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita 24. Helsinki, Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura, 330–369.

Hoffmeyer, Jesper 1996. *Signs of Meaning in the Universe*. (Kääntänyt Barbara Haveland, *En Snegl På Vejen: Betydningens naturhistorie*, 1993.) Bloomington & Indianapolis, Indiana University Press.

Hyvärinen, Esko, Juslén, Aino, Kemppainen, Eija, Uddström, Annika & Liukko, Ulla-Maija (toim.) 2019. *Suomen lajien uhanalaisuus. Punainen kirja 2019*. Helsinki, Ympäristöministeriö & Suomen Ympäristökeskus.

Hölttä, Harri 2013. Itä-Suomen metsävarat 1850–1930 ja niistä tehdyt tulkinnat. *Metsätieteen aikakauskirja* 2013: 4, 627–646.

Junnila, Heikki 2005. Keskiajan vapaasta maankäytöstä isonjaon maanomistusjärjestelmään 1800-luvulla. Teoksessa Heikki Roiko-Jokela (toim.), *Metsien pääomat. Metsä taloudellisena, kulttuurisena ja mediailmiönä keskiajalta EU-aikaan*. Jyväskylä, Minerva, 43–111.

- Järvensivu, Paavo & Lummaa, Karoliina 2024. Ekologisen jälleenrakennuksen kulttuuri. *Niin & Näin* 3/2024, 41–43.
- Kaski, Liisa 2022. Alussa oli vaikeasti kääntyvä sana. *Tiede & edistys*, 47(4), 251–265.
- Kaukiainen, Yrjö 1970. *Viirolahden historia I: 1850-luvulle*. Virolahti, Virolahden kunta.
- Kaukiainen, Yrjö 2004. Suomenlahden ”seprakupan” juuret. Teoksessa Jukka Korpela (toim.), *Viipurin linnaläänin synty*. Viipurin läänin historia 2. Lappeenranta, Karjalan kirjapaino Oy, 49–51.
- Kaukiainen, Yrjö 2013. Maalaiskylien elämän aineelliset puitteet. Teoksessa Yrjö Kaukiainen, Risto Marjomaa & Jouko Nurmiainen (toim.), *Viipurin läänin historia 4: Vanhan Suomen aika*. Joensuu, Karjalan kirjapaino Oy & Karjalaisen Kulttuurin Edistämisseuran, 223–245.
- Kepsu, Saulo 2024. *Viipurin läänin kylännimet*. Helsinki, Kotimaisten kielten keskus.
- Kohn, Eduardo 2013. *How Forests Think. Toward an Anthropology Beyond the Human*. Berkeley & London, University of California Press.
- Kontula, Tytti & Raunio, Anne (toim.) 2018. *Suomen luontotyyppien uhanalaisuus 2018. Luontotyyppien punainen kirja. Osa 1 – tulokset ja arvioinnin perusteet*. Helsinki, Suomen Ympäristökeskus & Ympäristöministeriö.
- Kull, Kalevi 2011. Foundations for Ecosemiotic Deep Ecology. Teoksessa Peil, Tiina (toim.), *The Space of Culture – the Place of Nature in Estonia and Beyond*. Tartu, Tartu University Press, 69–75.
- Kuuluvainen, Timo, Saaristo, Lauri, Keto-Tokoi, Petri, Kostamo, Jouko, Kuuluvainen, Jari, Kuusinen, Mikko, Ollikainen, Markku & Salpakivi-Salomaa, Päivi (toim.) 2004. *Metsän käytössä. Suomen metsäluonnon monimuotoisuus*. Helsinki, Edita.
- Laitinen, Lea 2021. *He*-pronominin käyttö eläimistä. Teoksessa Rea Peltola, Anni Jääskeläinen & Katariina Harjunpää (toim.), *Kieli ja eläin. Vuorovaikutusta ja kielioppia monilajisissa yhteisöissä*. Helsinki, SKS, 311–394.
- Maran, Timo 2019. Deep Ecosemiotics. Forest as a Semiotic Model. *Recherches sémiotiques / Semiotic Inquiry*. Vol. 39, nro 1–2, *Biosémiotique*, tome 2, 287–303.
- Moring, Beatrice 1999. Land, labor, and love. Household arrangements in nineteenth century eastern Finland – cultural heritage or socio-economic structure? *The History of the Family*, 4:2, 159–184.
- Mökkönen, Teemu & Seitsonen, Oula 2007. Virolahden pyyntikulttuurien inventointi vuonna 2005. *Muinaistutkija* 2/2007, 20–39.
- Ojala, Kirsi 2005. ”Maamme metsiin on luonto sijoittanut ainoan rikkautemme lähteen”. Metsälainsäädännön kritiikkiä säätyjen ajalta autonomian ajan ensi vuosikymmenille 1734–1851. Teoksessa Heikki Roiko-Jokela (toim.), *Metsien pääomat. Metsä taloudellisena, kulttuurisena ja maailmiönä keskiajalta EU-aikaan*. Jyväskylä, Minerva, 113–140.
- Pennanen, Juho & Kuuluvainen, Timo 2006. Suomalaisen metsän luontainen rakenne ja monimuotoisuus. Teoksessa Riina Jalonen, Ilkka Hanski, Timo Kuuluvainen, Eero Nikinmaa, Paavo Pelkonen, Pasi Puttonen, Kaisa Raitio & Olli Tahvonen (toim.), *Uusi metsäkirja*. Helsinki, Gaudeamus, 231–235.
- Pesonen, Jussi 2018. Metsänomistaja on ilmastosankari. Lännen median sanomalehdissä ja UPM:n verkkosivuilla 4.12.2018 julkaistu UPM:n toimitusjohtajan blogikirjoitus. <https://www.upm.com/fi/ajankohtaista/blogit/2018/12/metsanomistaja-on-ilmastosankari/> (Luettu joulukuussa 2024.)
- SES = *Suomen etymologinen sanakirja*. 2024. Helsinki, Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 72. (Luettu helmikuussa 2025.)

- SKVR = *Suomen Kansan Vanhat Runot*, osa XIII1–4 (Etelä-Karjala). 1936–1945. Helsinki, SKS.
- Rikkonen, Vilho 1934. Säkkijärven kansanomais- ta rakennuskulttuuria. *Kalevalaseuran vuosikirja* 14. Helsinki, WSOY, 106–140.
- Stark, Eija 2014. Vanhan kansan hyvinvointi ja rajallinen onni. Teoksessa Matti Hannikainen (toim.), *Työväki ja hyvinvointi*. Tampere, Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 35–54.
- Stark, Laura 2008. Maalaisrahvaan kirjoitusmo- tivaatio ja asenteet kirjoitustaitoa kohtaan 1840–1890-luvun Suomessa. *Kasvatus & Aika* 3 (2) 2008, 49–66.
- Sulasma, Olli-Pekka 2019. Brasilia kieltää kaskea- misen Amazoniassa 60 päiväksi sademetsäpalo- jen hillitsemiseksi. *Ylen uutissivusto* 29.8.2019. <https://yle.fi/a/3-10945642> (Luettu joulu- kuussa 2024.)
- Švorcová, Jana 2024. Plastic Ontogenesis: Memory, Closure, and Habitual Teleology in Develop- ment. Teoksessa Jana Švorcová (toim.), *Organ- ismal Agency. Biological Concepts and Their Philo- sophical Foundations*. Cham, Springer, 143–164.
- Tarkka, Lotte 1994. Metsolan merkki – metsän olento ja kuva vienalaisrunostossa. Teokses- sa Pekka Laaksonen & Sirkka-Liisa Metso- mäki (toim.), *Metsä ja metsänviljaa*. Helsinki, SKS, 56–102.
- Topelius, Zacharias 2019/1875. *Boken om vårt land – Maamme kirja*. En tvåspråkig kommenterad ut- gåva, toim. Sakari Katajamäki. Johan Bäckval- lin alkuperäissuomennoksen korjannut Paavo Cajander. SKS & SLS, Helsinki.
- Vilppula, Matti 1996. Metsä suomalaisessa kult- tuurissa. Teoksessa Seija Aalto, Auli Hakuli- nen, Klaus Laalo, Pentti Leino & Anneli Lie- ko (toim.), *Kielestä kiinni*. 3. painos. Helsinki, SKS, 286–296.
- Virtanen, Leea 1994. ”Suomen kansa on aina vi- hannut metsään”. Teoksessa Pekka Laaksonen & Sirkka-Liisa Metsomäki (toim.), *Metsä ja met- sänviljaa*. Helsinki, SKS, 134–140.
- Wilmi, Jorma 2003. Tuotantotekniikka ja ravin- nonsaanti. Teoksessa Viljo Rasila, Eino Jutik- kala & Anneli Mäkitalo (toim.), *Suomen maa- talouden historia I. Perinteisen maatalouden aika esihistoriasta 1870-luvulle*. Helsinki, SKS, 159–182.
- Witzany, Guenther 2018. Memory and Learning as Key Competences of Living Organisms. Teok- sessa František Baluška, Monica Gagliano & Guenther Witzany (toim.), *Memory and Learn- ing in Plants*. Cham, Springer, 1–16.

Metsäsuhteet toisinkerrottuna

Moniaistinen ja monilajinen tietäminen uudistuvassa museoympäristössä

VIRPI KAUKIO

🌐 <https://orcid.org/0009-0004-1541-0392>

Asiasanat: hiljainen tieto, metsäsuhde, museot

Metsämuseo Luston ovella seisoo puinen karhu toivottamassa tervetulleeksi *Metsäsuhteiden maa* -näyttelyyn. Veistos ei tuoksu tervalle, vaikka moottorisahaveistoksia on usein käsitelty tervaseoksella. Myös museon sisätiloista on niitä aiempina vuosina hallinnut tervan tuoksu hälvennyt. Tervantuoksu, joka on liittynyt aiemmin metsien resurssikäyttöön, löytyy tänä päivänä todennäköisimmin museokaupan lahjatavaroista. Ympäristön kulttuuristen merkitysten muutokset ovat näyttelyssä monella tapaa aistein havaittavissa.

Museot ovat aineellisen kulttuuriperinnön vaalijoita ja niiden materiaaliset esitystavat vetoavat kaikkiin aisteihin. Kulttuurin materiaaliset ilmentymät kantavat mukanaan diskursiivisen tiedon lisäksi kokemuseräistä, toiminnallista tietoa ja tunteita. Elävää, aineetonta kulttuuriperintöä puolestaan ovat ne tavat, käytännöt, arvot ja asenteet, jotka muovaavat ihmisen suhdetta ympäristöön ja joita pidetään säilyttämisen arvoisina (Laurén ym. 2022, 90–91). Artikkelissani tarkastelen metsien aineellisen ja aineettoman kulttuuriperinnön erityistä hiljaista ja

hidasta tietoa, joiden esitän laventavan museonäyttelykontekstissa tietämisen tapoja ja tarjoavan esteettisen kokemisen kautta syvempää ymmärrystä ympäristösuhteen kulttuurisista muutoksista.

Hiljainen tieto on kokemuseräistä, geneettistä, ruumiillista, intuitiivista, myyttistä ja arkkityyppistä tietoa, jota ei voi pelkästään tai lainkaan ilmaista sanoin (Appleton 1998, 261–266; Foster 2007; Kaukio 2013, 9–11; Howes 2003, 29–58; Edensor 2014, 31–38; Rönkkö 2009, 71). Se tulee näkyväksi aktiivisessa toiminnassa ja sosiaalisessa vuorovaikutuksessa, ja siten yksilöt ja yhteisöt ovat sen kulttuuristen merkitysten muokkaajia (Ahmed 2018, 9–24; Hämäläinen & Mäkelä 2022, 3–4). Hitaalla tiedolla puolestaan viitataan pikakulttuurin vastavoimaksi nähtyihin museoiden hitaan välineen (*slow media*) toimintatapoihin, jotka tarjoavat tilan nopeasti muuttuvan maailman monimutkaisuuden tutkimiseen ja pohdiskeluun ja jossa itse prosessi on hedelmällinen, ei vain lopputulos (Newell & Robin & Wehner 2017, 5–6). Hitaudella voidaan tavoitella kestävyyttä ja suosia erilaisten

Otteita kenttäpäiväkirjasta: Tervan tuoksun muuttuvia merkityksiä. © Virpi Kaukio 2024.

käyttäjien keskinäistä yhteistyötä, vuorovaikutusta ja huolenpitoa (Rauch 2018; Johnston 2021). Nykypäivän maailmanlaajuiset kriisit ovat vaatineet museoita aiempaa enemmän käsittelemään voimakkaita tunnereaktioita herättäviä tilanteita ja aiheita. Näyttelyiden voi ajatella antavan tiekarttoja emotionaalisen epävakauden ja epävarmuuden keskellä navigointiin. (Varutti 2022; Robinson 2021.)

Analysoin Suomen metsämuseo Luston uudistunutta näyttelyä esimerkkinä kulttuuristen merkitysten muutoksista suomalais-

ten metsäsuhteissa. Kun Lusto perustettiin 1990-luvulla, sen näyttelyt heijastelivat silloista ajatusta metsästä Suomen aineellisen hyvinvoinnin lähteenä ja siitä syntyvää resurssisuhdetta metsään (Lampela 2018). Keväällä 2024 valmistuneessa näyttelyuudistuksessa vastattiin kulttuurisen ympäristömuutoksen haasteeseen ottamalla esiin entistä moninaisempia tapoja suhtautua metsään kasvien ja eläinten elinympäristönä. Näyttelyn teemoiksi on valittu monimuotoinen metsäluonto, metsä hyvinvoinnin voimavarana, raaka-ai-

neiden lisäksi tiedonlähteisiin liittyvä hyöty, metsään liittyvät tunteet ja arvot, metsäläisyys henkisenä kotina sekä metsään liittyvät uudistuneet elinkeinot (ks. Luston verkkosivut). Kustakin tarkastelukulmasta metsä määrittyy omanlaisekseen. Luston näyttely on valtavan laaja. Jos kaikki museossa luettavissa olevat tekstit koottaisiin kirjaksi, sivuja tulisi satoja. Tarkastelussani keskityn kuitenkin sellaisiin esityksiin, joissa kulttuuriset muutokset ovat sanallisen sijaan ensisijaisesti moniaistisen ja monilajisen kuvittelun kautta koettavissa. Empiiriseen havainnointiin perustuvassa tarkastelussani pohdin tiedontuottamisen mahdollisuuksia museonäyttelyssä. Kysyn, miten *Metsäsuhteiden maa* -näyttelyn tarjoama hiljainen ja hidas tieto edistää ymmärrystä ympäristön kulttuurisista muutoksista. Miten museon käyttäjät voivat aistivina ja tuntevina toimijoina osallistua uuden tiedon ja oman kulttuuri- ja luonnonperintönsä muokkaamiseen?

Museoiden vaikuttava elämyksellisyys

Kulttuuriperinnön aineeton käänne 2000-luvulla nosti museoissa kulttuuriset ilmiöt, tavat ja toimet laajemman kiinnostuksen kohteiksi. Esineet ja muut aineelliset ilmentymät alettiin nähdä suhteessa niihin. Sen sijaan, että museot välittäisivät yleisölle ikuisia arvoja, ne pyrkivät herättämään resonanssin ohimenevien ajatusten kanssa. Prosessit, vaihtelevuus, katoavaisuus, sosiaaliset ja poliittiset kontekstit korostuvat, kun museot ovat muuttuneet kysymyksiin vastaajista niiden esittäjiksi, ja objektien rooliksi on tullut elämyksien herätteitä.

(Hein 2000, 6; Hein 2004, xxiii.) Samalla museoiden kulttuuriperintötyössä tärkeiksi ovat tulleet sellaiset esittämisen ja tekemisen tavat, jotka mahdollistavat vuorovaikutuksellisen merkityksistä neuvottelemisen. Museot hakevat uutta roolia yhteiskunnallisen keskustelun osapuolina, kulttuuristen merkitysten tuottajina ja tulevaisuuksien visioijina. (Paaskoski ym. 2022, 12–19; ICOM 2023; NEMO 2024.) Luston pyrkimyksissä tuoda esiin entistä monipuolisempia metsäsuhteita on yhtymäkohtia kriittiseen kulttuuriperintötutkimukseen. Siinä huomioidaan myös sellaisia kulttuurisia ilmiöitä, joita ei tule säilyttää vaan, jotka edellyttävät uusia toimintatapoja tai vähintään uudenlaista ajattelua. (Paaskoski ym. 2022; Koskinen-Koivisto ym. 2024; Viita-Aho 2025.) Moniaistisen ja monilajisen tiedon tuottamisen tarkastelussani lähdän kuitenkin liikkeelle yhteiskunnallisen vaikuttamisen sijaan yksilöiden kokemuksista.

Tutkijat ovat 2000-luvun alusta etsineet keinoja, miten kulttuuristen ilmiöiden kokemukselliset ja sanallistumattomat merkitykset tavoitettaisiin paremmin (Latvala & Peltonen & Saresma 2004). On esitetty ajatuksia toisinjulkaisemisesta, jolla viitataan sellaisen tutkimustiedon tai tutkimusprosessiin liittyvän tiedon näkyväksi tekemiseen, jota on haastavaa tai mahdotonta julkaista konventionaalisten tiedejulkaisukanavien kautta. Toisinjulkaisemisesta on määritelmän sijaan vasta erilaisia ehdotuksia, jollaiseksi myös tämän artikkelin huomioida siitä esitän. Museoissa toisinjulkaisemisen kokeiluja on tehty esimerkiksi yhdistämällä tutkimuksen ja taiteen menetelmiä (ks. Kurki 2020; 2022; Kurki & Kaskinen &

Tanttu 2022). Toisinjulkaisemisen voi nähdä pyrkimyksiksi palauttaa elävää perintöä yhteisölleen sellaisessa muodossa, joka on saatavuttavissa myös muille kuin tiedeyhteisön jäsenille. Samalla se laventaa käsitystä tutkittuudesta tiedosta ja sen tuottamisen prosesseista. Toisinjulkaisemisella on yhtymäkohtia kansatutkijuuuden demokraattiseen ihanteeseen, jossa tutkittavat otetaan mukaan tiedon tuottamiseen. ”Tiedon tuottaminen ja tietäminen eivät ole vain rationaalisia ”pään asioita” vaan sosiaalisessa toiminnassa ja vuorovaikutuksessa muotoutuvaa kokemista, joka tuntuu (kehollisesti) jossakin ja joltakin” (Rättilä ym. 2023, 47–48). Siten myös yksilöllisillä kokemuksilla on merkitystä.

Aistiva ja osallistuva tutkimusprosessi

Luston esittämien metsäsuhteiden hiljaisen ja hitaan tiedon tarkasteluun sovelletaan deskriptiivisen estetiikan menetelmää, jossa tutkijana ryhdyn koeinformantiksi (Berleant 1992; Kaukio 2013, 5–6, 53–54). Yksilöllisestä, aistivasta ja tuntevasta kokijan näkökulmasta lähtevä asioiden jäsentäminen ja esittäminen rikkovat tutkijan näkymättömyyden konventiota. Kirjoittamisesta tulee väline kohteen ymmärtämiseen ja keino välittää kokemusta toiselle suostutellen ja nostaen esiin havainnot, yksityiskohtia sekä viittaus- ja vuorovaikutussuhteita. Kokemusten sanoittaminen tuottaa ehdotuksia, joiden jaettavuudesta päättää lukija oman kokemuksensa mukaan. (Sibley 1993, 32–37; Sepänmaa 2000, 20; Kaukio 2013, 75–84.)

Aineistonani käytän havaintojani viideltä, useita tunteja kestäneeltä vierailultani Lustossa, yhdestä seuraamastani näyttelyopastuksesta sekä niistä kirjoittamiani ja kuvaamiani kenttäpäiväkirjoja (ks. aineistolähteet). Lähestymistavassani ympäristöestetiikan menetelmät yhdistyvät etnografisen tutkimusprosessin periaatteisiin (Hämeenaho & Koskinen-Koivisto 2014, 10–11). Tutkimus ja aineiston muodostus on toteutettu näyttelyssä: deskriptiiviset kenttäpäiväkirjat toimivat raakaversiona analyysistä, jota artikkelin kirjoitusprosessi jatkaa. Luston koordinoiman ihmistieteisten ympäristötutkijoiden verkoston (ks. Metsäsuhteverkosto) jäsenenä olin kuullut näyttelyn tekijöiden ajatuksia jo suunnitteluvaiheessa. Tarkastelussani lähdin kuitenkin liikkeelle siitä, että museon ja muiden asiantuntijoiden näkökulmat on esitetty näyttelyssä. Museo kertoo tulkintansa erilaisista metsäsuhteista esilepanolla, jota kävijä tulkitsee. Tutkimukseni päämääräksi tulee näyttelyn tarjoaman esteettisen kokemuksen ja hiljaisen tiedon tekeminen näkyväksi, välittyväksi tai osallistavaksi yhteisön jäsenille. Keskityn siihen, miten tutkimuksellinen ja elämyksellinen tieto välittyy museon kävijöille ja miten kävijät pääsevät mukaan metsäsuhteista käytävään keskusteluun omalla osallistumisellaan.

Ympäristöestetiikan menetelmiin kuuluva osallistuva, deskriptiivinen estetiikka on omiaan kokijan ja ympäristön vuorovaikutuksessa muotoutuvien metsäsuhteiden tarkasteluun. Esteettinen kokemus syntyy aistillisen (materiaalisen, kehollisen) ja ajatuksellisen (tulkitsevan, kontekstualisoivan, kuvittelevan) havaitsemisen yhdistelmänä (Hepburn

2001, 2–3). Kun aistikokemusta täydennetään mielen kyvyillä – muistilla ja kyvyllä yhdistää ja luoda merkityksiä – mielikuvitus antaa välineet muutoksen havaitsemiseen. Kuvittelu tarvitaan havaintojen tekemisessä, jotta esimerkiksi nähty voi muuttua moniaistiseksi ja koetuksi. (Berleant 1992, 23; Brady 1998; Kaukio 2013, 55–72.) Oman ristiriitaisen ulottuvuutensa aistimiseen ja kuvitteluun museoesineiden kohdalla tuo se, että vaikka elämyksellisyys houkuttaa museoesineiden koskettamiseen, niiden säilymisen vuoksi niin ei usein ole lupa tehdä. Siten mahdollisuudesta koskettaa voi tulla erityisen merkityksellinen. Museoesineisiin liittyvä aitouden kokemus, eräänlaisen läsnäolon auran aistiminen kysyy kokijan eläytymistä ja empatiaa, mikä on yksi kuvittelun muoto (Brady 2003, 154–156). Kun kuvittelu ymmärretään kyvyksi, vahvistuu kokijan rooli merkitysten synnyttäjänä. Samalla kokija osallistuu kulttuurisista merkityksistä neuvottelemiseen. Kokemuksellinen tieto on intersubjektiiivista. Sitä muovaavat esteettisessä kommunikaatiossa todentuvat jaetut ja yhteisöllisesti välittyvät arvot. (Brady 2003, 200–206, 212–214.)

Esteettinen kuvittelu perustuu vuorovaikutukseen aineellisen, aistittavan ympäristön kanssa. Ruumis perustana antaa ymmärrystä siitä, miten muut ihmiset ja elävät oliot kokevat maailman. (von Bonsdorff 2000, 169.) Myös ymmärrystä ihmisenäkökulman ylittävistä monilajisesta tiedosta voi hakea materiaalisuuden kautta ja ajatteleamalla erilaisia toimijuuksia. Toimijuus on inhimillisten ja ei-inhimillisten olioiden tekojen ja toimien jatkumo, jossa osapuolet voivat tietoisesti tai il-

man intentiota estää tai edistää toisen toimintaa. (Kaarlenkaski 2020, 210.) Moniaistinen, monilajinen, hiljainen ja hidas kokemustieto on fragmentaarista, epäyhtenäistä ja keskenäistä. Siinä on ”heikkoa kertomuksellisuutta”, jonka ei voi olettaa täyttävän odotuksia ehjästä kertomuksesta. Ehjä kertomus olisi inhimillinen strategia organisoida ja hallita aikaa, prosesseja ja muutosta. (Tammi 2009, 140–153.) Kokijan tulee itse olla aktiivinen, deduktiivinen ja kuvittelukykyinen. Museo hitaan ajattelun paikkana tarjoaa tilan kuvitella ja eläytyä erilaisiin, keskenään ristiriitaisiinkin näkemyksiin. Kuvittelu tarvitsee aikaa ja vapautta ennalta määrätystä lopputuloksesta. Tarvitaan ihmettelyä uuden tai poikkeuksellisen tiedon äärellä.

Monilajista kuvittelua

Kun Luston vastaanottoaulasta laskeutuu loivaa betoniliuskaa pitkin näyttelykerrokseen, tuntuu kuin tulisi maan alle. Vaikka näyttelytilat jatkuvat vielä alempiin kerroksiin, ensimmäinen lasku Metsän luonto -osioon on symbolinen. Jättimäiset muurahaisveistokset, joista yksi kiipii pään päällä katossa, skaalavat kokijan tavallista pienemmäksi. Täällä metsän luontoisuus ja moninaisuus, monella tasolla elävät eliölajit ja niiden vuorovaikutus sekä erilaiset luonnolliset prosessit metsässä ovat esillä ilman ihmistä, ihmisen toimia ja vaikutusta. Kuitenkin ajatus metsästä, joka voi olla omana itsenään vain ilman ihmistä (Carlson 2000, 47–51; Saito 2007), jopa korostaa ihmisen ja luonnon erottelua, tai vähintään

saa ajattelemaan sitä. Monilajiseen kuvitteeluun houkuttavien näyttelyelementtien kautta pohdin, millä tavoin ihminen voisi päästä yhdeksi eliölajiksi metsään, kun monilajinen tietäminen perustuu ihmiskeskeisyyden sijaan lajien yhteen kietoutumiseen ja tilanteisiin, osittaisiin ja paikallisiin tietämisen tapoihin (Santaoja 2021, 127).

Hämärän tilan keskipisteenä on taiteilija-muotoilija Sanna Vatasen *Kunttamato*-teos, pörheistä matonkuteista virkkaamalla toteutettu kumpare, jonka läpi kulkee matala tunneli. Kumpareen päällä on virkattua kuntaa ja sieniä, ja sen päädyssä on näkyvillä syvennys kuin juurineen kaatuneen puun paljastamaa maa-ainesta. Tuohon töyrääseen museon kävijät voivat sormivirkata kalastajanlangasta oman kunttamatonsa. Eräällä vierailullani istahdan jälleen jättimäisiä lehtiä esittäville tyynyille ja ryhdyn tekemään matoa.

Sormeni ovat yhtä kömpelöt käsittelemään lankaa kuin ensi yritykselläni näyttelyn avajaisten aikaan. Puolen vuoden aukiolon aikana teos on muuttunut. Lankamatojen yhdyskunta alkaa hyvinkin näyttää siltä, miltä 10000 matoa neliömetrillä luonnossa voisi näyttää. Ruoja tekelettäni kiinnittäessä huomaan, että jotkut ovat vaihtaneet virkkaamisen punonaksi tai letitykseksi. (Ote kenttäpäiväkirjasta 11.12.2024.)

Havainto toisten tekijöiden ohjeista irtautuneista ratkaisuista laimentaa itsekritiikkiäni. Toiminnallisessa tiedonmuodostuksessa osallistuminen on lopputulosta tärkeämpää. Käsillä tekemisessä prosessi on itsessään arvokas. Se on ruumiillista ajattelua, jolla on kyky synnyttää

yhteyksiä ja kaltaisuuksia (Santaoja 2021, 127). Samalla tavoin kuin käsin kirjoittamisessa, jonka on todettu auttavan muistamista, oppimista ja keskittymistä, muussakin käsillä tekemisessä voi joutua muokkaamaan ilmaisuun, mikä puolestaan tehostaa tiedon prosessointia. (Mueller & Oppenheimer 2014.) Vastaavalla tavalla kunttamatojen tekotavan vaihtamista voi ajatella materiaalisien tiedon prosessointina. Toisin kuin monia taideteoksia ja museoesineitä, *Kunttamato*-teosta voi kosketella, mikä voimistaa teoksen sanatonta vaikutusta. Sen sijaan vähemmän keskeiseltä vaikuttaa se, että tekstiilimateriaalit taiteilijan prosessikuvausten mukaan ovat kierrätettyä luonnonkuitua. Teoksen materiaallinen luonnollisuus ei itsessään tunnu luovan yhteyksiä muihin lajeihin (vrt. Santaoja 2021, 131–134). Kosketuksen lisäksi oleelliseksi kunttamaton maanalaiseen elämään eläytymisessä nousee teoksen tarjoilema poikkeuksellinen perspektiivi metsään sekä asennoilla ja mitataaavoilla leikittely. Metsä rinnastetaan sekä arki- että luonnonvara-ajattelussa puihin, jolloin väistämättä tähtytään ylöspäin. Kunttamaton luona huomio kuitenkin kiinnittyy maankamaran moninaiseen eliöstöön, erityisesti sieniin ja hyönteisiin. Yhtenä muun yleisön osalta hiljaisena vierailupäivänäni otan julkiseen tilaan aikuiselle poikkeuksellisen tavan liikkua ja käyttää aikaa. Konttaan *Kunttamato*-teoksen tunneliin katselemaan selläni katosta roikkuvia pitsimäisiä rihmasoja. Erästä *time lapse*-teosta, aikaa tiivistävää kuvasarjaa metsän vuorokauden aikojen vaihtelusta, täytyy kurkistaa polven korkeudella olevasta pyöreästä ikkunasta ja maltaa viipyä

hankalassa asennossa. Metsän luonto -osion erilaisiin asentoihin ohjaavuutta ei voi pitää sattumanvaraisena.

Samalla kun näytteillepano kutistaa ihmistä ja ihmisen ensisijaisuutta merkitysten muodostajana, se antaa tilaa toisille lajeille. Seinnällä lastenkirjatyylisesti kuvitetussa kirjailija Juha Hurmeen proosarunossa puu esiintyy puhuvana subjektina. Satumaisesta esitystavasta huolimatta puun puheen voi nähdä yrityksenä avata toislaajista kokemusmaailmaa. Aistiva ja toimiva keho on se, joka antaa samastuttavia yhtymäkohtia toisenlaisten olentojen kokemuksiin (von Bonsdorff 2000, 169; Kaarlenkaski 2020, 210; 2022, 72). Puu-tarinassa puu on tunteva ja tietävä toimija, joka osaa perustella havaintonsa, soveltaa tietoaan ja jopa kuvitella tulevaisuutta: ”Havaitsen taipumisen solutasolla, kun soluseinäni venyvät. Lisään tukea sinne, missä sitä tarvitaan.” (Näyttelyteksti, lainaus Hurmeen teoksesta *Puu*). Tarina nostaa esiin kysymyksiä kuvitelun raamien lisäksi luontoa koskevan kielellistämisen haasteista. Deskriptiivisen estetiikan näkökulmasta sanallistaminen voi kuitenkin olla tiedon välityksen sijaan suostuttelevaa ja kokemuksellista tietoa esiin houkuttelevaa (Brady 2003, 200–206, 212–214; Sibley 1993, 32–37; Kaukio 2013, 75–84). Kun hyväksyy kirjailijan kuvitelman ehdotuksena siitä, miten asiat voisivat olla, käsitys merkityksellisestä tiedosta avartuu (Kaukio 2013, 56–57).

Kuvitelmat puun elämästä ja yhtä lailla myös kunnattamaton elämästä näyttelyssä osoittavat, ettei ihminen yhtenä lajina toisten rinnalla ole muita merkittävämpi. Tältä osin metsäluonto-osio edustaa uutta suhtautumistapaa

metsään. On merkittävää, että osion symbolieläin on kunnattamato, pieni, näkymättömissä elelevä eliö, joka vasta kymmenen vuotta sitten sai suomenkielisen nimen (Brucker 2014). Näyttelyssä kunnattamato esitetään kuitenkin ihmisen veroisena toimijana. Kun näytöillä esitetyssä lisälukemistossa henkilögallerian sijaan on metsäluonnon osiossa eliögalleria, tulee monilajinen kaltaisuus (ks. esim. Santa-oja 2021, 136) esitetyksi toimijuuden kautta. Kunnattamato on nimetty kierrätysasiatuntijaksi ja puiden kasvulle oleellista tyyppiä ja fosforia maa-aineksessa kierrättävänä sen sanotaan olevan Suomen tärkein eläin ja tunnustettu kansantalouden vaikuttaja. Asentojen, mittakaavojen, toimijuuksien ja monilajisten vaikutussuhteiden kautta syntyvien yhteyksien ymmärtäminen edellyttää *monilajista empatiaa* (Rosenberg 2020, 178–184; Schnegg & Breyer 2022), joka on kykyä kuunnella ja oppia näkemään maailma toisin. Empatiaa kuvittelemisen muotona voi ilmetä yksinkertaisesta toisen tilanteen tunnistamisesta monimutkaisiin tapoihin ymmärtää ja toimia epäitsekästä (Rosenberg 2020, 182–184; Brady 2003, 154–156; van Dooren 2014, 135–136).

Kunnattamato on näyttelyn eläimistä esitetty lähimmin sen omasta perspektiivistä. Muut eläimet on asemoitu enemmän tai vähemmän suhteessa ihmiseen. Karhu Metsäläisyys-osion tunnuseläimenä toistaa ihannoivaa mielikuvaa suomalaisista karhun kansana. Siihen liittyvillä kertomuksilla rakennetaan käsityksiä siitä, millaisina näemme itsemme suhteessa metsään. Kallisarvoinen metsä -osion tunnus on susi. Ei siksi, että sutta erityisesti arvostettiin, vaan siksi, että ihmisen suhde suteen

symboloi metsähistorian köydenvedoiksi kutsuttuja arvokiistoja. Suomenhevonen Savotta-osion symbolina on pisimmälle ihmisenäkökulmaan kiinnittyvä. Hevonen ei Suomen metsissä ole ilman ihmistä. Metsätalouteen keskittyvän Savotta-osion salin sisäänkäynnillä seisoo valjastettu puinen hevonen turpa kohti edessään kaartuvaa metsäkoneiden rivistöä. Asetelma houkuttaa esiin useita tulkintoja. Onko hevonen puolustusasemissa työpanoksensa korvanneisiin koneisiin nähden? Vai katseleeko se jalustaltaan alempana olevia koneita kuin hyväksyvä esi-isä? (Kaisu Häkkänen haastattelu 14.3.2025.) Vaikka siis kaikki symbolieläimet eivät houkuta monilajiseen kuvitteluun samastumisen merkityksessä, tilallisista suhteista ja emotionaalista reaktioista niihin voi hahmottaa jotain selkeää, mitä ilman eläintä suhteen symbolina ei tavoitaisi.

Monilajisen kuvittelun kautta se, mitä ensin ajattelin lapsenomaisuudeksi kunttadon luolassa ja jättimäisten muurahaisten rinnalla, alkoikin tuntua vakavalta tilaisuudelta oman inhimillisen roolini näkemiseen uudessa mittakaavassa. Leikillisuus synnytti ja aistikokemukset vahvistivat oivallusta siitä, millaiseksi esimerkiksi metsää luontona käsittelevä osuus määrittelee ihmisen paikan metsäsuhteissa. Näyttelyn esillepanot ohjasivat kohti monilajista empatiaa luomalla tilan, jossa aistimuksellinen ja toiminnallinen kokeminen synnytti tilanteista ja paikallista tietoa.

Moniaistista tietämistä

Luston takapihalle avautuvan ikkunan äärellä ihmisenäkökulma metsään korostuu. Metsän näkeminen maisemana, joko ikkunasta tai kansallismaisemaa esittävistä taideteoksista, tarkoittaa ihmisen tekemiä valintoja ja rajauksia. Estetiikassa maisemiin on suhtauduttu pitkälti kuin taiteelliseen esitykseen, jolle ihminen antaa raamit ja määrittelee tarkastelun konventiot. (Carlson 2000, 32–37, 45–46.) Kuitenkin kun istun Luston ikkunan ääressä keinutuolissa kuin yleisönä pihan tapahtumille, myös luonnonolosuhteet osallistuvat kokemukseeni maisemasta. Keinutuolissa olen itsekin liikkeessä. Asetelma konkretisoi ajatuksen ”kelluvasta tarkastelupisteestä”, joka muistuttaa kokemuksellisen tiedon tilannekohtaisuudesta, siitä, että sekä kohde että kokija ovat jatkuvassa muutoksessa (Berleant 2012, 318; Kaukio 2013, 11–12). Talvella ikkunan ääressä on kylmä ja päivän hämärtyessä ikkunasta näkee vain oman heijastuksensa.

Ihmisheijastuma metsässä toistuu tuoleista kuultavassa taiteilija Hanna Rajakankaan ääniteoksessa.

Suhisee ja kohisee kuin tuulisi puiden latvoissa ja avarassa tilassa. Oliko ääni näin hälyinen kevään lämpimänä päivänä? Ääni ei toista sitä, mitä korvin todistaisin metsässä. Kuulostaa selkeältä kuin tuuli osuisi mikrofoniin, joka taltioi ääntä. Kuulen hyvin vähän tunnistettavia luonnon ääniä, esimerkiksi lintuja. (Ote kenttäpäiväkirjasta 11.12.2025.)

Teoksen äänet eivät jäsenny aktiivisten äänelisten toimijoiden mukaan, vaan pikemminkin passiivisina kuten säätiloihin liittyvät äänet (Krause 2015, 11–16). Toisaalta niistä syntyy illuusio luonnollisesta satunnaisuudesta, kun eläimiä ei ole laitettu esiintymään kuulijalle. Teoksen voi samanaikaisesti kokea rikkovan luontoelokuvien äänikonventioihin tottuneen odotuksia metsän äänimaisemasta ja toisaalta vahvistavan kuvitelmaa suodattamattomasta tallenteesta. Ristiriitaisuuksien vuoksi koen äänet ensisijaisesti taiteilijan suunnittelemana teoksena, jota voi arvostella helpommin kuin luonnon ääniä (Carlson 2000, 72–101). Teoksen liitetty kertomus siitä, kuinka taiteilija oppi luonnon kuuntelemisen taidon isoisältään, paikantaa äänimaiseman taiteilijan omakohtaisiin kokemuksiin. Taideteosten tekijälähtöiset prosessikuvaukset näyttelyssä ikään kuin päästävät taiteilijan ja museon kävijät vuoropuheluun. Niiden kautta kokija voi arvioida, onko esitetty totta myös hänelle (Kaukio 2013, 81–84). Keinutuolit teoksen ihanteellisimpana kuuntelupaikkana vahvistavat Rajakankaan ajatusta omakohtaisten kokemusten kiinnittymisestä ylisukupolvisiin merkityksiin: ”Hän [ukki] siirsi tapoja ja taitoja, kuten vuorovaikutusta, kunnioitusta ja kuuntelemista, jotka rakentavat *luontoyhteyttä*” (lainaus Rajakankaan ääniteokseen kuuluvasta taustatarinasta). Yhteyttä on ehdotettu suhdetan tilalle, koska suhteeseen sisältyy oletus sen osapuolista, toisin sanoen niiden erillisyydestä (Haverinen ym. 2021, 17–34). Kuitenkin kun teoksen perusäänestä ei erotu merkityksellisiä signaaliääniä (Tani 1996, 49) ja kun ääni ei paikannu tilaan tai aikaan,

se on vaikea kokea tunnelmaksi, johon kuulija voisi eläytyä.

Näyttelyssä käytetään ääntä myös luonnon jäljittelystä irtautuneina representaatioina. Kun myyttistä metsää esittelevän synkkätunnelmaisen videoteoksen äänimaisemasta ei erota tunnistettavia luonnonääniä, huomio ei sen äärellä kohdistu siihen, miten hyvin tai huonosti se esittää luontoa. Sen sijaan elokuvallisella tavalla sisäänsä kietova esitys vetoaa tunteisiin, johdattelee metsän symbolisiin merkityksiin ja mahdollistaa niiden kokemuksellisen prosessoinnin (Varutti 2022; Robinson 2021). Myyttistä metsäsuhdetta kerrotaan erilaisin tarinoin, ja aiemmat myytit ja legendat pohjustavat myöhempiä kertomuksia, joissa merkitykset muovautuvat uusista yhteyksistä. Hämärässä nurkkauksessa voi hirvensarvea esittävästä luurista kuunnella kansanperinteen kerääjien tallenteita ihmisten ja supranormaalien metsäneläjien kohtaamisista. Niiden rinnalla voi toisista kuulokkeista syventyä kuuntelemaan eräänlaista uusmyyttisyyttä edustavaa heavymusiikkia. Museon tekemät yllättävät rinnastukset toimivat tällä tavoin kysymyksinä (ks. Hein 2000, 6) ja herättävät pohtimaan, mitä kaikkea metsäsuhteisiin voi kuulua.

Museot kertovat tarinoita sijoittamalla ilmiöitä erilaisiin konteksteihin, sillä museot osallistuvat kulttuuriperinnön määrittelyyn ja metsäsuhteiden tuottamiseen. Myös taiteellisin menetelmin museoympäristössä synnytetään syvällistä tietoa juuri kontekstuaalisilla kytkennöillä. Esimerkiksi taiteilija Kaisu Häkkäsen teossarjassa *Metsän ääri* valotosilla esitetyt kuvat puista sijoittavat arkisen nä-

kemisen uuteen kontekstiin, joka houkuttaa uusiin tulkintoihin. Teokset haastavat metsän kuvaamisen konventioiden lisäksi katselijan ennakkokäsityksiä arvokkaasta metsäluonnosta. Opastetulla kierroksella, jolle osallistuin, Häkkänen taustoitti teoksiaan kyseenalaistamalla aiempaa tapaansa kuvata kaukaisia ja ainutlaatuisia paikkoja. Niiden sijaan *Metsän ääri* -teoksessaan hän näyttää vanhaa neulanreikäkameratekniikkaa käyttäen lähellä olevan ja tavallisen uudenaikaisena. Kuvissa on valmiiksi kauniiden kohteiden sijaan kyse taiteilijan kyvystä tuottaa merkityksiä, mutta myös vastaanottajan kyvystä osallistua mielikuvituksen vapaaseen leikkiin. (Myös Kaisu Häkkänen haastattelut 28.1. ja 14.3.2025.) Tässä on pienoiskoossa se, miten kuvittelu kokijoiden osallistumisena tuottaa uutta tietoa.

Sekä näköä että kuuloa ajatellaan pitkälle käsitteellistyvinä ja sanoitettavina aisteina. Terveäntoimiva karhu Luston ovella antoi minulle kuitenkin sysäyksen jäljittää, miten metsäsuhteisiin liittyvät kulttuuriset muutokset voidaan havaita myös hajuaistin avulla, joka usein jää sanallistumattomaksi. Museossa metsän tuoksu on representaatio siitä, mitä metsässä paikan päällä olisi koettavissa (Kaukio 2018). Luston näyttelyssä ei ole sisäänrakennettuja hajuelementtejä tai -näytteitä. Niiden puuttumiseen voi olla esteettömyyteen liittyviä syitä, mutta hajujen kohdalla kyse on myös arvostuksen puutteesta niiden antamaa fragmentaarista tietoa kohtaan. Haju on aisteista se, jonka antaman tiedon käsitteellistämiseen ja sanallistamiseen länsimaisella ihmisellä on vähiten tottumusta (Löfström 2000, 19). Hajuja tarkastelemalla pystyy kuitenkin ha-

vainollistamaan sitä, miten museon tavassa kertoa toisin ja tuottaa uutta metsäsuhdetta ei ole kyse siitä, että museo tarjoaisi valmiita merkityksiä, jotka passiivisesti vastaanotettaisiin. Kun museovieras joutuu käyttämään mielikuvitustaan hajujen tulkintaan, hän osallistuu väistämättä merkitysten muotoiluun.

Hajuaisti paljastaa kahdesta erilaisesta metsätyöläisten majoituspaikkainteriööristä muutoksia metsien resurssikäyttöön liittyvissä suhteissa. Toinen niistä on 1800-luvun tyyliin rakennettu tukkikämpä, jossa on puulämmitteinen tulisija ja toinen 1970-luvun tyylinen parakki, jossa on kaasuhella ja öljylämmitin. Niiden hajumaisemat ovat selvästi erilaisia johtuen erilaisista materiaaleista. Vaikka haistettavat yhdisteet ovat näkymättömiä ja haihtuvia, ovat materiaaliset ja toiminnalliset lähtökohdat erityisen tärkeitä hajujen tulkitsemiselle ja niiden sanallistamiselle (Kaukio 2014, 205–207). Haistelemalla interiööreistä välittyy mielikuvia ja käsityksiä esitetyn ajankohdan metsurien elämästä ja työstä. Vanhemman mökin tuoksua hallitsevat vastasahatut puulaudat. Yhdellä tuoksulla vanhanaikainen sisustus onnistuu herättämään mielikuvan tukkikämpästä, johon olisi voinut majoittua toisessa ajassa ja toisessa paikassa. Mökissä on puiset kerrossängyt ja niissä villahuovat. Kamiinan vieressä roikkuu kuivumassa villasukkia ja nahkasaappaita. Nuuhkaisu määrittelee ne autenttisiksi, koska niiden materiaalit ovat oikeat. Luettelomerkintöjä ei kuitenkaan kämpän esineissä ole. Viltillä pedatulle alapunkalle saa istua. Pöydälle katetut karjalanpiirakat ja kalat eivät sen sijaan ole syömäkelpoista materiaalia,

vaan ne ovat näyttelyyn tehtyä rekvisiittaa. Ne näyttävät oikealta ruualta, mutta eivät tuoksu ainakaan katseluetäisyydeltä miltään. Osaan näköhavainnon, aiempien kokemusteni ja kulttuurisen tiedon pohjalta kuitenkin kuvitella miltä ne tuoksuisivat, jos ne olisivat aitoja, koska niin kuvittelun moniaistisuus toimii (Kaukio 2013, 72). Kuitenkin se, mitä tukki-kämppäasetelmasta kokee aistein ja toisaalta se, mitä tietää silloisista työoloista, paljastaa esillepanon ihanteellisuuden.

Varmasti märkä villa ja muut työkampeet haisisivat paitsi omille materiaaleilleen myös hielle ja pesemättömille työmiehille. Liesi, ellei se olisi led-valoilla rakennettu tekotuli, savuttaisi ainakin hieman. Sängyt haisisivat nukkuvan ihmisen aromille. Missä siis ovat työmaa-asumisen tunkkaiset puolet? Pirtin penkin ääressä ei kuitenkaan tee mieli arvostella. Pysähtyneisyys tuntuu turvalliselta. (Ote kenttäpäiväkirjasta 4.9.2025.)

Yksityiskohtaisen historiallisen hajurekonstruktion sijaan (Löfström 2000) raakalaudan miellyttävä tuoksu nousee tietyn, nyt jo kadonneen, elämäntavan symboliksi ja esittää siten melko nostalgisen tulkinnan metsästä ja metsään liittyvien elinkeinojen ja menneisyyden ihmisten välisestä suhteesta. Miellyttävä, viipymään houkutteleva tunnelma on kämpän hiljaista tietoa sen arkkityyppisessä merkityksessä. Savottakämpästä ei ole pidetty tarpeellisena esittää kriittistä tulkintaa. Museo tuskin haluaa karkottaa kävijöitään, joten mitään oikeasti vastenmielistä ei sinne kannata tuoda edes aitouden vuoksi. Käytetyiltä tuoksahtavat työkampeet olisivat kuitenkin

voineet auttaa kuvittelemaan niitä käyttäneitä henkilöitä ja menneitä aikoja ja paikkoja, sitä, missä saappailla on kuljettu ja millaisia inhimillisiä tarinoita niihin liittyy.

Metsäkoneiden kanssa samaan bensiinin, öljyjen ja konerasvan, metallin ja kumin tuoksuiseen tilaan sijoitettu 1970-luvun parakki antaa tyystin erilaisen tuntuman oman aikansa metsäsuhteeseen kuin savottakämppä. Parakin hajumaisemaa leimaa puutalous ja koneilla tehty työ. Lastulevy halpana ja suosittuna rakennusmateriaalina tuo parakkiasumukseen tyypillisen tuoksunsa. Lämmitykseen ja ruoanlaittoon niissä käytettiin öljy- ja kaasupohjaisia laitteita, jotka antavat tilalle omanlaisensa tuoksun silloinkin, kun niitä ei käytetä. Näyttelyn parakkiin ei pääse kulkemaan sisälle, mutta oveltakin on hajuaistillalla tavoitettavissa sen tuoksu, joka ei ole erityisen raikas mutta jonka voi silti kokea nostalgisesti miellyttäväksi. Parakissa kyse ei kuitenkaan ole niinkään yleisestä (tai suomalaisesta) ihanteesta kuin henkilökohtaisiin kokemuksiin ja muistoihin liittyvästä tuttuuden tunteesta. Konesalin autotallimaisessa tuoksussa on toisaalta työn ja miehiseksi mielletävien ajoneuvoharrastusten lähes universaalia tunnistettavuutta. Haju, joka on alkuperäisten materiaalien ja käytännön sanelema, antaa metsätyöstä näyttelyssä realistisemmän kuvan kuin idyllinen tukki-kämppä.

Hajukokemusten välittämän tiedon fragmentaarisuus haastaa käsityksiä ilmiöiden hallittavuudesta. Vaikka hajukokemukset näyttelyssä ovat melko mietoja, ne palvelevat tarkoitustaan. Näyttelyt eivät ole kopioita metsästä, vaan ne tarjoavat tulkintoja ja herättävät

kysymyksiä suhteista metsiin. Tätä voi ajatella myös museon roolia luonnehtivaksi seikaksi, kun ylhäältä annetun, muuttumattoman tiedon sijaan avataan tiedon muodostamisen prosesseja ja mahdollistetaan merkityksistä neuvottelu (Newell & Robin & Wehner 2017; Rättilä ym. 2023, 48–50). Tiedon prosessuaalisuus on tärkeää myös museossa tehtävän tosinjulkaisemisen kannalta: jotta tutkimuksen esittäminen näyttelyssä ei jäisi vain tiedettä elävöittäväksi viestinnäksi, tulisi tutkimusprosessien jatkoa museon kävijöiden kokemuksissa ja osallistumisessa. Elämyksien ja aistitiedon subjektiivisuus tekee niistä vaikeasti arvioitavia ja hallittavia, mutta silti ne voivat koskettaa ja avata sellaisia oivalluksia, joita ei muuten syntyisi (Hein 2000, 66–67).

Museo kuvitteellisen leirinuotion paikkana

Näyttelyn tilalliset ja materiaaliset ratkaisut, jotka ohjaavat kävijöitä erilaisiin asetelmiin ja asentoihin, perustuvat vuorovaikutukseen sekä kehon että ajatuksen tasolla. Esillepanot toimivat kävijän vastaanoton edistäjinä (Kaarlenkaski 2020, 210) ja ovat vuorovaikutuksen osallisia. Myös visuaalisen tiedon tulkitsemisessä kokijalle pedatulla paikalla on merkitystä. Kun korkeassa näyttelysalissa taiteen kansallismaisemakuvastoa joutuu katsomaan niska kenossa ylöspäin, koen asennon havainnollistavan suomalaisen suhdetta kansalliseen metsäkuvastoon. Joillakin näkökulmilla on yhä paikkansa jalustalla. Vaikka kaikilla suomalaisilla ei ole omakohtaista suhdetta

esimerkiksi kuvataiteen kaanoniin, aiemmilla metsän representaatioilla on merkitystä kollektiivisen kulttuurisen muistin osana ja ne heijastuvat uusiin tulkintoihin (Haapala 2002, 48–52).

Sylinterin muotoisesta videokodasta annetaan näyttelyn kävijälle sisäänsä sulkeva paikka metsäkeskusteluun. Kodan seinillä olevissa videonäyttöissä neljä ihmistä käy keskustelua omista kokemuksistaan kuin leirinuotion äärellä. Nuotio näkyy vain videoissa, ja vaikka huoneen keskusta on tyhjä, tila luo illuusion siitä, että sen lämpö ja valo sulkevat sisäänsä ja symbolisesti yhdistävään vaikutuspiiriinsä. Kotaan menijä pääsee samaan piiriin keskustelijoiden kanssa. Mielikuvien mukaan leirinuotiolla voidaan puhua vaikeistakin asioista avoimesti sekä olla myös eri mieltä. Vastavalla tavalla puolueettomaksi ja siksi turvalliseksi koettuja tiloja kokemusten ja tunteiden käsittelyyn on viime vuosina haettu esimerkiksi suolta tai saunasta (ks. Kaukio 2022; Talasniemi 2022). Kodassa kävijälle tarjottu paikka herättää tunteen osallisuudesta. On mahdollista samastua johonkuhun keskustelijaan ja löytää yksityisistä kokemuksista yhteistä tarttumapintaa. Voi myös käydä niin, että leirinuotion ilmapiiri alkaa tuntua liiaksi yksimieliseltä, eikä sen koe välttämättä jättävän tilaa omille tulkinnoille.

”Mitä metsä sinulle merkitsee?” -video yksinkertaisine tuolikatsomoineen houkuttelee yllättäen kotaa vaatimattomammalla esillepanolla mukaan moniääniseen metsäkeskusteluun. Videon lavastus tuo mieleen takavuosien koulunäytelmän, jossa erilaisia ihmisiä käy vuoron perään kertomassa metsäsuhteet-

taan. Muualla kuin Suomessa kasvaneiden puheet eivät toista samoja opittuja näkemyksiä metsästä. On sellaisia puheenvuoroja, joissa kerrotaan myös, miten vieraalta ja pelottavalta metsä on tuntunut ja miten tylsää siellä on ollut perhelomalla tai marjastamassa.

Yhdellä miehellä on havaijipaita ruudullisen kalustushatun kanssa. Tähän heppuun samaistun heti. Minullakin, ja kai monilla muillakin suomalaisilla, muodista menneet vaatteet ovat päätyneet mökkikäyttöön. Toteutan samanlaista metsäläisyyttä. (Ote kenttäpäiväkirjasta 4.9.2024.)

”Koulunäytelmän” puheenvuoroista löytyy tuttuutta ja toisaalta sellaista uutuutta, joita vasten omat opitut käsitykset saavat uusia merkityksiä. Näkemyksiä ei yritetäkään vetää yhteen ja koen, että se onnistuu kotaa paremmin tilan antamisessa museon kävijän tulkitsemaan osallistumiseen.

Puheenvuoroteosten esille nostama osallisuuden ajatus herättää pohtimaan, millaisia keskustelun paikkoja tai leirinuoitoita museot pyrkivät olemaan. Kriittisessä kulttuuriperintötutkimuksessa on todettu, että museot ovat enimmäkseen seuranneet vallitsevia arvoja ja ajattelutapoja sen sijaan, että ne olisivat totuneet haastamaan niitä. Tämä on näkynyt niin, että museot ovat pidättäytyneet kantaaottavuudesta ja omaksuneet neutraalin roolin. Yleinen ilmiö on vaikuttanut tutkimustietoa selvemmin siihen, millaisia asioita museoiden on katsottu pystyvän käsittelemään. (Viita-aho 2025.) Lustossa yhteiskunnalliseen vaikuttavuuteen pyrkivällä dynaamisen museon konseptilla on horjutettu aiempaa

neutraaliutta (Paaskoski ym. 2022; ks. myös Vaitinen ym. 2024). Kuitenkin puolueettomuudella on edelleen paikkansa. Niputtamatta käyttäjiään yhteen museolla on paremmat edellytykset toimia koaamispaikkana moninaisemmille äänille (Koski ym. 2020, 8). Museo voi pyrkiä puolueettomaksi leirinuoitioksi yksilöiden, yhteisöjen ja erilaisia arvoja ja kannattavien sidosryhmien keskusteluun. Puolueettomuuteen voidaan pyrkiä erilaisin esitystavoin. Esimerkiksi voimakkaita tunteita herättävää sutta sekä muita metsähistorian kiistoja, kuten soiden käyttöä, hakkuuta ja suojelua, vesakontorjuntaa tai maa- ja metsätalouden suhteita käsitellään Luston näyttelyssä pääasiassa tekstein ja enemmän historiallisessa kontekstissa kuin päivänpoliittisten kiistakapuloiden kautta. Toisaalta näilläkin esitystapavalinnoilla museo ottaa kantaa ja käyttää tiettyä institutionaalista valtaa kulttuuristen arvojen määrittelijänä, eikä museon kävijän ole aina mahdollista arvioida ratkaisujen läpinäkyvyyttä (Viita-aho 2025, 26, 110–118).

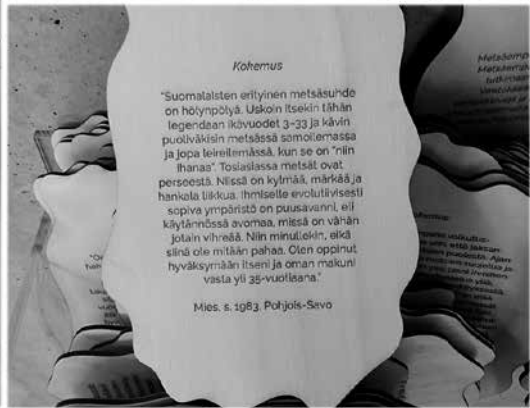
Metsäsuhteiden maassa tarjottavissa arvokeskustelun paikoissa hyödynnetään radikaalien kannanottojen sijaan pehmeitä vaikutuskeinoja, vastaavanlaisia kuin esimerkiksi ekologisesti orientoituneessa taiteessa on käytetty (Kaukio 2022, 462–465; Latvala-Harvilahti 2021): esitetään mahdollisuuksia ja luodaan tiloja vastaanottajan omille kokemuksille, mutta ei julisteta mitään tiettyä näkemystä. Yksi pohdiskelua ja uudenlaista asennetta tarjoava paikka on taiteilija Enni-Kukka Tuomalan *Metsäempatia*-taideteos. Jättikokoista pöytää muistuttavan taideteoksen prosessivideo näyttää, kuinka teoksen muodot toistavat

kaatuneen puun juurakon muodot, ja esittää materiaalisen yhteyden kuin osoituksena monilajisesta empatiasta (Rosenberg 2020; Schnegg & Breyer 2022). Pienemmälle, istuimeksi tulkittavalle muhkuraiselle puukehikolle saisi istua. Istuin on kuitenkin tavattoman epämielinen ja jättää epävarmaksi, miten tuohon ihmiskäsin valmistettuun mutta luonnonmuotoja imitoivaan teokseen pitäisi suhtautua. Teoksen kuuluu myös pelillinen elementti, jossa materiaalista kohtaamista tai toisten lajien kokemusten kuvittelemista ei kuitenkaan esitetä lähtökohtaisesti ongelmalliseksi. Puupaloille painetuissa keskustelu- ja pohdinta-avauksissa pyydetään museon kävijöitä sanallistamaan henkilökohtaisia metsäkokemuksiaan ja esitetään skenaarioita, joissa tulisi eläytyä esimerkiksi jonkin toisen metsän eläjän kokemukseen. Vastaavaa arkipäivän posthumanismia ihmiset käyttävät kuvitellessaan kanssaan elävien lemmikkien tai lähiluonnossa kohtaamiensa eläinten toimintaa. Pinnallisuudesta huolimatta kuvitelmissa tunnustetaan eliöiden oma toimijuus. (Ks. Kaarlenkaski 2022, 72.) Tässä mielessä empatiateoksen voi nähdä laajentavan metsän arvokeskustelukumppanuuden toisiin lajeihin. Teoksen käsin hiveltävät puupinnan muodot, epämielinen istuin ja kokijan omia kokemuksia luotaava peli haastavat museon kävijän ihmettelyyn ja ennalta määrätystä lopputuloksesta vapaaseen prosessiin.

Museoelämykset eivät ole täysin näyttelysuunnittelijoiden hallittavissa. Tämä epävarmuus tekee näyttelyn kulttuurisesta ja sosiaalisesta saavutettavuudesta jatkuvan neuvottelujen aiheen. Voimavara-osiossa Juhana

Moisanderin *Susikivi*-teosta täytyy kurkistaa kiven sisään avautuvasta raosta. Sieltä shamaaniksi kuvittelemani ihmishahmon lisäksi tuijottaa suuri susi. Kenttäpäiväkirjassani kirjoitan innostuneena: ”Kun suden huomaa, on siitä vaikea irrottaa katsetta. Tuntuu kuin päätyisi johonkin ajattomaan tai ikaikaiseen poimuun.” (17.5.2024.) Avajaiskesän jälkeen *Susikiven* luo ja koko myyttistä metsäsuhdetta esittelevää osioon on kuitenkin tuotu varoitus, että sen videot, äänet ja kuvat voivat pelottaa sekä lapsia että aikuisia. Varoituksen tarve osoittaa, että saavutettavuuden ihanteella on kääntöpuolensa. Kulttuurinen ja sosiaalinen saavutettavuus ei voi tarkoittaa samaa asiaa kuin kaikille sopiva. Silloin joitain ääniä joudutaan vaientamaan ja tekemään valintoja toisten äänien nostamiseksi yli muiden. Saavutettavuutta pitää ehkä ajatella rinnakkain tarjoutuvina mahdollisuuksina. Näyttelyssä myös niillä määritellään metsän kulttuurisia merkityksiä, ja museon käyttäjät voivat osallistua määrittelyyn omista lähtökohdistaan.

Näyttelyssä ehdotetut kontekstuaaliset yhteydet eivät voi olla kiveen hakattuja. Joskus voi syntyä myös tahattomia rinnastuksia. Varoituksia vaatineen *Susikiven* pelottavuutta selittävät suden synnyttämät voimakkaat tunteet, joihin näyttelyssä viitataan arvokeskustelun yhteydessä. Toisaalta taustalla voi olla erehdys. Voimavara-osiossa metsän myyttisiä merkityksiä on esillä heavymusiikkia ja muuta synkempää kuvastoa kepeämmin Rudolf Koivun ja Anni Swanin lastenkirjakuvituksina. Satumaaailmaan voi eläytyä myös istahtamalla leikkimään eläinten asuttamalla nukkekodilla. Välimatka siitä *Susikivelle* ei ole pitkä.

Otteita kuvallisesta kenttäpäiväkirjasta: Empatia-teokseen kehoitetaan osallistumaan aistein ja ajatuksin. © Virpi Kaukio 2024.

Aukko kiven sisään on sen verran korkealla, ettei kovin pieni lapsi vahingossa sinne yllä, mutta kurkistamista sinänsä voi erehtyä luulemaan lapsille tarkoitetuksi aktiviteetiksi. Erehdys voi olla myös kytköksissä siihen, ettei elämyksellisyyttä tai toiminnallisia ja kokeilevia esityksiä museossa pidetä oikeana

tiedon tuottamisena. Museoiden elämyksellisyyden voimistumisen ei kuitenkaan tarvitse tarkoittaa kulttuuriperinnön viihteellistymistä, vaan sen voi nähdä pyrkimyksenä tavoittaa museoiden erilaisia käyttäjiä paremmin. (Utriainen 2006.)

Museon kävijät metsäsuhteiden muotoilijoina

Noin vuosi *Metsäsuhteiden maa* -näyttelyn avautumisen jälkeen museon kävijöiden jäljet näkyvät näyttelyssä. *Metsäempatia*-teoksen puupinta on hieman nuhjaantunut, eikä se tuoksu enää vastahiotulle. Luonnollisen kulumisen lisäksi näyttelyä on muokattu käytössä vastaan tulleiden tarpeiden mukaan. Istuimia ja varoitustekstejä on lisätty, valoja säädetty. Näyttelyn voi nähdä jatkuvasti hieman muuttuvan. Näyttelykokemuksissa muovautuneet käsitykset ja uudet oivallukset eivät jätä näkyviä jälkiä, mutta silti museossa kävijät ovat aisteineen, tunteineen ja tulkittoineen osallistuneet uudenlaisen tietämyksen ja oman kulttuuri- ja luonnonperintönsä muovaamiseen. Koettu hiljainen ja hidas tieto voi edelleen jäädä sanallistumatta palautteisiin, mutta se ei tarkoita, etteikö kokemus olisi ollut vaikuttava, tuntuisi jossain tai säilyisi mielessä. Museon kävijälle tiedon tuottaminen on itsensä suhteuttamista ja paikantamista erilaisten esitysten maastoon. Sanallistumattomaksi, tilapäiseksi tai paikalliseksi jäävän tiedon äärellä vaikuttavuuden mittariksi tulee kokemus osallisuudesta. Se voi syntyä fyysisestä ja toiminnallisesta osallistumisesta, mutta myös ajatuksen ja tunteen tasolta kumpuavasta kaltaisuuksien tunnistamisesta ja empatiasta. Toisin kertoen ymmärrys ympäristön kulttuurisista muutoksista laventuu, kun mitattavien asioiden rinnalle tuodaan elämyksellisyyttä.

Luston ydinnäyttelyn laajentaminen metsätalouskysymyksistä moninaisesti metsäsu-

teisiin on nähtävissä valituksi kannanotoksi moniäänisten ja moniarvoisten, aineellisen ja aineettoman metsän kulttuuriperinnön puolesta. Kontekstuaalisilla kytkennöillä museo voi ehdottaa tulkintoja metsäsuhteista, mutta liian pitkälle viety ohjailu tai selittäminen voi myös vieraannuttaa kokijaa. Silloin kulttuuriset merkitykset jäisivät palautumatta niitä muokanneelle yhteisölle. Parhaimmillaan metsän hiljaisen ja hitaan tiedon näkyväksi tekeminen museossa on kuitenkin huolenpitoa, jossa pienillä ruohojuuritason liiakahtuksilla ja oivalluksilla on paikkansa.

AINEISTO

Kenttäpäiväkirjat, noin 50 käsin kirjoitettua sivua ja 153 valokuvaa, koottu museovierailuilla 17.5.2024; 27.5.2024; 4.9.2024; 11.12.2024 ja 12.5.2025.

Näyttelyopastus 27.5.2024.

Taiteilija Kaisu Häkkäsen haastattelut 28.1.2025 ja 14.3.2025.

Metsäsuhverkon työpaja Lustossa 11.9.2020.

Metsäsuhverkon päivät Lustossa 27.–28.5.2024.

KIRJALLISUUS

Ahmed, Sara 2018. *Tunteiden kulttuuripoliittikka*. Tampere, niin&näin.

Appleton, Jay 1998. Nature as Honorary Art. *Environmental Values*, Vol. 7, Number 3, 1998, 255–266.

Berleant, Arnold 1992. *The Aesthetics of Environment*. Philadelphia, Temple University Press.

- Berleant, Arnold 2012. Taivaan estetiikka. Teoksessa Yrjö Sepänmaa, Liisa Heikkilä-Palo & Virpi Kaukio (toim.), *Korkea taivas*. Helsinki, Maahenki, 317–328.
- Bonsdorff, Pauline von 2000. Ruumiin paikka estetiikassa. Teoksessa Arto Haapala ja Jyrki Nummi (toim.), *Aisthesis ja Poiesis. Kirjoituksia estetiikasta ja kirjallisuudesta*. Helsinki, Helsingin yliopisto, 159–172.
- Brady, Emily 1998. Imagination and the Aesthetic Appreciation of Nature. *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, 56:2, 1998, 139–147.
- Brady, Emily 2003. *Aesthetics of the Natural Environment*. Edinburgh, Edinburgh University Press.
- Carlson, Allen 2000. *Aesthetics and the Environment. The Appreciation of Nature, Art and Architecture*. London – New York, Routledge.
- Brucker, Heidi 2014. Suomen tärkein eläin sai vihdoinkin nimen. *Yle Uutiset* 11.10.2014. <https://yle.fi/a/20-67614>. (Luettu toukokuussa 2025.)
- Dooren, Thom van 2014. *Flight Ways: Life and Loss at the Edge of Extinction*. New York, Columbia University Press.
- Edensor, Tim 2014. The Social Life of the Senses: Ordering and Disordering the Modern Sensorium. Teoksessa David Howes (toim.), *A Cultural History of the Senses in the Modern Age*. London, Bloomsbury Academic, 31–54.
- Foster, Cheryl 2007. Kerrottu ja eletty ulottuvuus ympäristöestetiikassa. Teoksessa Yrjö Sepänmaa, Liisa Heikkilä-Palo ja Virpi Kaukio (toim.), *Maiseman kanssa kasvokkain*. Helsinki, Maahenki, 151–165.
- Haapala, Arto 2002. Art and Nature: The Interplay of Works of Art and Natural Phenomena. Teoksessa Arnold Berleant (toim.), *Environment and the Arts. Perspectives on Environmental Aesthetics*. Aldershot, Ashgate, 47–60.
- Haverinen, Risto, Mattila, Kirsikka, Neuvonen, Aleks, Saramäki, Rinna & Sillanaukee, Otsa (toim.) 2021. *Ihminen osana elonkirjoa. Luontosuhteet, luontokäsitykset ja sivistys kestävyyskriisin aikakaudella*. Helsinki, Sitra. <https://www.sitra.fi/app/uploads/2021/12/sitra-ihminen-osana-elonkirjoa.pdf>.
- Hein, Hilde S. 2000. *The Museum in Transition. A Philosophical Perspective*. Washington, Smithsonian Books.
- Hein, Hilde S. 2004. *Public Art: Thinking Museums Differently*. Lanham, MD, Altamira Press.
- Hepburn, Ronald W. 2001. Trivial and serious in aesthetic appreciation of nature. Teoksessa Ronald W. Hepburn (toim.), *The Reach of the Aesthetic: Collected Essays on Art and Nature*. Ashgate, Aldershot, 1–15. <https://doi.org/10.4324/9781315191270>.
- Howes, David 2003. *Sensual Relations: Engaging the Senses in Culture and Social Theory*. Ann Arbor, University of Michigan Press.
- Hämeenaho, Pilvi & Koskinen-Koivisto, Eerika (toim.) 2014. *Moniulotteinen etnografia*. Helsinki, Ethnos ry.
- Hämäläinen, Niina & Mäkelä, Heidi Henriikka 2022. Tunteet, ruumiillisuus ja niihin liittyvät ideologiat suullis-kirjallisissa aineistoissa. *Elore*, 29(2), 3–8. <https://doi.org/10.30666/elo-re.125366>.
- ICOM 2023. ICOMin uusi museomääritelmä käännetty suomeksi. International Council of Museum, Finland 19.08.2023. <https://icom-finland.fi/2023/08/19/icom-in-uusi-museo-maaritelma-kaannetty-suomeksi/>. (Luettu kesäkuussa 2025.)
- Johnston, Megan Arney 2021. *Slow Curating: An Alternative for Museums*. <https://www.slowcurating.com/post/slow-curating-an-alternative-for-museums>. (Luettu joulukuussa 2024.)
- Kaarkenkaski, Taija 2022. Affektiivisia eläinkoh- taamisia kaupunkiympäristöissä: monilajinen lähiluonto verkkomedioissa. *Lähikva* 1–2/2022, 61–82.

- Kaukio, Virpi 2013. *Sateenkaari lätäkössä. Kuvitellun ja kerrotun ympäristöestetiikka*. Joensuu, University of Eastern Finland. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-61-1273-2>.
- Kaukio, Virpi 2014. Tuoksussa ympäristön tarina. Teoksessa Seppo Knuuttila & Ulla Piela (toim.), *Ympäristömytologia*. Helsinki, SKS, 202–218.
- Kaukio, Virpi 2018. Metsä nenällä. *Vuosilusto 12. Suomalainen metsäsuhde*, 64–75. <https://issuu.com/vuosilusto/docs/vuosilusto12>.
- Kaukio, Virpi 2022. Taiteilijat suon puolesta. Teoksessa Jukka Mikkonen, Sanna Lehtinen, Kaisa Kortekallio & Noora-Helena Korpelainen (toim.), *Ympäristömuutos ja estetiikka*. Helsinki, Suomen Estetiikan Seura ry, 430–469. <https://doi.org/10.31885/9789526996103>.
- Koski, Anna-Kaisa, Karhunkorva, Reetta & Paasikoski, Leena 2020. *Luston malli – Museo, sidoryhmät ja yhteiskunta*. Luston julkaisuja 3. Savonlinna, Lusto – Suomen Metsämuseo. https://issuu.com/luston_julkaisuja/docs/luston_malli. (Luettu joulukuussa 2024.)
- Koskinen-Koivisto, Eerika, Äikäs, Tiina & Latvala-Harvilahti, Pauliina (toim.) 2024. *Connecting with ambivalent heritage: Creative uses of postindustrial spaces*. London, Bloomsbury Publishing.
- Krause, Bernard L. 2015. *Voices of the Wild: Animal Songs, Human Din, and the Call to Save Natural Soundscapes*. New Haven, Yale University Press.
- Kurki, Tuulikki 2020. Rajojen ja liikkumisen kokemusten jäljillä: Kadonnut kinnas ja muita tarinoita. *AVAIN – Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti*, 17(2), 86–89. <https://doi.org/10.30665/av.91775>.
- Kurki, Tuulikki 2022. Kinnas ja lääkeruisku: Esineet rajoihin ja liikkumiseen liittyvän ymmärryksen tuottamisen välineinä museonäyttelyn kontekstissa. *Elore*, 29(1), 30–47. <https://doi.org/10.30666/elore.115633>
- Kurki, Tuulikki, Kaskinen, Saija & Tanttu, Tarja 2022. Arkipäivän esineet sekä rajojen ja liikkumisen kokemukset. *Elore*, 29(1), 3–9. <https://doi.org/10.30666/elore.120106>.
- Lampela, Elina 2018. Suomen Metsämuseosäätiö täyttää 30 vuotta – Lusto rakennettiin keskellä lamaa ennätysvauhdilla. *Maaseudun tulevaisuus* 1.11.2018. <https://www.maaseuduntulevaisuus.fi/metsa/agge7856-186a-5e84-8e55-4ee606327f70>. (Luettu joulukuussa 2024.)
- Latvala-Harvilahti, Pauliina 2021. Mire Art. Environmental Artivism and Future Agency in the Landscape of Mining. *Ethnologia Scandinavica* 51, 81–101.
- Latvala, Johanna, Peltonen, Eeva & Saresma, Tuija 2004. Tutkijat kertovat, konventiot murtuvat. Teoksessa Johanna Latvala, Eeva Peltonen & Tuija Saresma (toim.), *Tutkija kertojana. Tunteet, tutkimusprosessi ja kirjoittaminen*. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja. Jyväskylän yliopisto, 17–55.
- Laurén, Kirsi, Latvala-Harvilahti, Pauliina, Kaukio, Virpi & Vikman, Noora 2022. Suosuhteen muutosnäkömät: Suotrendi kulttuuriperinnön muokkaajana. *Vuosilusto* 14, 88–101. <https://lusto.fi/wp-content/uploads/2022/12/Lusto-Vuosilusto14.pdf>.
- Lusto. <https://lusto.fi/>. (Luettu joulukuussa 2024.)
- Löfström, Jan 2000. Aromeja aistien historiallisesta antropologiasta. *Historiallinen aikakauskirja*, 1/2000, 15–22.
- Metsäsuhdeverkosto. <https://lusto.fi/tutkimus-koelmat/metsasuhteita/verkosto/>. (Luettu joulukuussa 2024.)
- Mueller, Pam A. & Oppenheimer, Daniel M. 2014. The Pen Is Mightier Than the Keyboard: Advantages of Longhand Over Laptop Note Taking. *Psychological Science* 25(6), 1159–1168. <https://doi.org/10.1177/0956797614524581>.

- NEMO – Network of European Museum Organisations 2024. *Fostering dialogue in divisive times. A guide for museums regarding engagement with community forums on climate action*. Working Group Sustainability and Climate Action. <https://www.ne-mo.org/resources/>. (Luettu kesäkuussa 2024.)
- Newell, Jennifer, Robin, Libby & Wehner, Kirsten 2017. Introduction. Curating connections in a climate-changed world. Teoksessa Jennifer Newell, Libby Robin & Kirsiten Wehner (toim.), *Curating the Future. Museums, communities, and climate change*. New York, Routledge, 1–16.
- Paaskoski, Leena, Siivonen, Katriina, Vähäkari, Noora, Latvala-Harvilahti, Pauliina, Pelli, Päivi, Granlund, Maria & Hujala, Teppo 2022. *Dynaaminen museo ja tulevaisuusperintöverstas. Käsikirja museoiden ekososiaaliseen sivistystyöhön*. Savonlinna, Suomen Metsämuseo Lusto. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-69018-8-6>.
- Luke: Punkaharjun tutkimusmetsä, <https://www.luke.fi/fi/tietoa-lukesta/vierailukohteet/punkaharjun-tutkimusmetsa>. (Luettu joulukuussa 2024.)
- Rauch, Jennifer 2018. *Slow Media: Why Slow is Satisfying, Sustainable and Smart*. New York and Oxford, Oxford University Press.
- Robinson, Cynthia 2021. Museums and Emotions. *Journal of Museum Education*, 46(2), 147–149. <https://doi.org/10.1080/10598650.2021.1922987>.
- Rosenberg, Mikko 2020. Kasvatus monilajiseen empatiaan. *Aikuiskasvatus*, 40(3), 176–186. <https://doi.org/10.33336/aik.98363>.
- Rättälä, Tiina, Eriksson, Päivi, Bettin, Caterina & Honkatukia, Päivi 2023. Kanssatutkimus demokraattisena osallistumisena ja osallisuuden kokemuksena. Teoksessa Meri Kulmala, Sanna Spišák & Satu Venäläinen (toim.), *Kanssatutkimus. Ihanteet ja käytännöt*. Tampere, Tampere University Press, 47–69. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-359-042-7>.
- Rönkkö, Marja-Liisa 2009. Museon idea ja sen historia. Teoksessa Pauliina Kinanen (toim.), *Museologia tänään*. Helsinki, Suomen museo-liitto, 72–92.
- Saito, Yuriko 2007. Luonnon arvostaminen sen omin ehdoin. Teoksessa Yrjö Sepänmaa, Liisa Heikkilä-Palo & Virpi Kaukio (toim.), *Maiseman kanssa kasvokkain*. Helsinki, Maahenki, 109–123.
- Santaola, Minna 2021. Ampiaisten valesien virkkaus monilajisen yhteiselon tunnusteluna. *Aikuiskasvatus* 2/2021, 127–139. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2021093048416>.
- Schnegg, Michael & Breyer, Thiemo 2022. Empathy Beyond the Human. The Social Construction of a Multispecies World. *Ethnos*, 89(5), 848–869. <https://doi.org/10.1080/00141844.2022.2153153>.
- Sepänmaa, Yrjö 2000. Ympäristökertomukset – Puhetta puheesta, kirjoitusta kirjoituksesta. *Alue ja ympäristö*, 29:1, 18–27.
- Sibley, Frank N. 1993/1953. Esteettiset käsitteet. Teoksessa Arto Haapala ja Markus Lammennanta (toim.), *Kauneudesta kauhuun*. Taide ja filosofia 2. Helsinki, Gaudeamus, 13–42.
- Talასniemi, Anna 2022. *Tittelit naukaan ja saunaan: Sauna-alastomuuden monet merkitykset ja kriittinen kulttuuriperintötutkimus*. Maisterin tutkielma, Jyväskylän yliopisto. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:juu-202302011553>.
- Tammi, Pekka 2009. Kertomusta vastaan (”Ikävä tarina”). Teoksessa Samuli Hägg, Markku Lehtimäki & Liisa Steinby (toim.), *Näkökulmia kertomuksen tutkimukseen*. Helsinki, SKS, 140–166.
- Tani, Sirpa 1996. ”Katsomatta kuunnelleksani näen”: Äänimaisemat elokuvan paikan luojina. *Lähikuva*, 9(2), 46–57. <https://doi.org/10.23994/lk.116451>.

- Vaittinen, Asta, Taipale, Mona, Granlund, Maria & Paaskoski, Leena 2024. *Museot ja tulevaisuusajatelu*. Punkaharju, Suomen metsämuseo Lusto. <https://lusto.fi/wp-content/uploads/2024/04/tulevaisuustuutori-loppujulkaisu-2.pdf>.
- Varutti, Marzia 2022. The 'emotional turn' in museum practice. *ICOM Voices* <https://icom.museum/en/news/the-emotional-turn-in-museum-practice/> (Luettu toukokuussa 2025).
- Viita-Aho, Mari 2025. *Engaging with Wicked Heritage Problems: The Societal Agency of Museums in Flux in Contemporary Finland*. Helsinki, Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-84-0529-0>.
- Utriainen, Annika 2006. Elämys tulee – onko museo valmis? Pohdintoja museon ja elämyksen naimakaupasta. *Kuviositeetikabi.net arkisto* 1/2006. <https://kabi.museion.fi/2023/12/26/elamys-tulee-onko-museo-valmis-pohdintoja-museon-ja-elamyksen-naimakaupasta/>. (Luettu toukokuussa 2025.)

Tuttuus ja vieraus lajienvälisissä kohtaamisissa

Kokemukset metsästä monilajisena kotina

NORA SCHUURMAN

© <https://orcid.org/0000-0002-0835-5223>

Asiasanat: monilajisuus, metsä, koti

Metsäsuhteita ja metsäkuultuuria on Suomessa tutkittu suhteellisen runsaasti (esim. Paaskoski & Roiko-Jokela 2020; Apajalahti ym. 2022). Tutkimuksissa huomio on kohdistunut metsään esimerkiksi työn paikkana ja omaisuutena sekä virkistykseen ja hyvinvoinnin lähteenä. Metsäsuhde asettuu osaksi yksilöllistä luontosuhdetta, jossa luonnolla nähdään sekä kulttuurisia arvoja että myös itseisarvo (Halla & Karhunkorva & Laine 2020; Hankonen 2021). Keskeistä tällaisessa metsäsuhteessa ovat elämyksellisyys sekä hiljaisuuden ja yksinäisyyden kaltaiset aineettomat arvot (Laurén 2007, 215). Näissä tutkimuksissa pääpaino on ollut ihmisten metsään sijoittuvissa ja metsäluontoon liittyvissä arvoissa, käsityksissä ja kokemuksissa. Sen sijaan eläimet, metsässä elävinä toimijoina, ovat jääneet vähälle huomiolle. Metsä on kuitenkin monilajinen paikka, jota olisi vaikea kuvitella ilman siellä asuvia eläimiä. Siksi metsäsuhdetutkimuksessa on mielekästä kääntää katse eläimiin sekä ihmisten ja eläinten välisiin kohtaamisiin ja suhteisiin.

Tässä artikkelissa tutkin kokemuksia metsästä monilajisena kotina ja lajienvälisten kohtaamisten paikkana. Nämä kokemukset sijoittuvat luonnon ja kulttuurin väliseen rajamaastoon ja jäävät siksi usein näkymättömiksi. Läheinen ja tuttu metsä kuitenkin kytkeytyy monesti kotoisuuden kokemukseen. Siellä ovat mukana myös muut lajit, niin ihmisen mukana kulkevat kumppanieläimet kuin metsässä asuvat, villeiksi ymmärretyt eläimet. Aineistona käytän Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran (SKS) vuonna 2020 toteuttaman *Suhteeni metsään*-kirjoituseruun satoa. Kohdistan analyysin keruuaineistossa kerrottuihin kokemuksiin eläinten kohtaamisesta metsässä, kokemuksille annettuihin merkityksiin sekä kertomusten välittämään kuvaan monilajisesta metsästä tuttuna ja turvallisen tai vieraana ja pelottavana paikkana. Kiinnitän erityisesti huomiota siihen, miten eläinten ja ihmisten kohtaamiset, liikkeet ja vuorovaikutus metsässä tuovat eläinten toimijuuden esiin. Tarkastelen monilajista kotia kahdesta eri näkökulmasta: eläinten ja ihmisten kesken

jaettuna tilana sekä muiden eläinten kotina, jossa ihminen kokee olevansa vieras.

Analysoin metsään liittyviä kokemuksia ja muistoja tilallisesta ja relationaalisesta näkökulmasta, poikkitieteellisesti ja hyödyntäen tutkimuskirjallisuutta eri aloilta kuten kulttuurimaantieteestä, yhteiskunnallisesta ja kulttuurisesta eläintutkimuksesta sekä kodin tutkimuksesta. Tuon esiin lajienvälisten suhteiden eri ulottuvuuksia: kohtaamisia, jaettuja kokemuksia ja vuorovaikutusta sekä monilajisia verkostoja. Näin tarkasteltuina metsässä elävät eläimet eivät ole vain ihmisistä erillään oleva osa maisemaa tai ihmistoiminnan passiivisia kohteita vaan aktiivisia toimijoita, jotka toisinaan tapaavat metsässä myös ihmisiä.

Eläinten tilan ja toimijuuden tunnistaminen – myös metsässä – ilmentää laajempaa kulttuurisen luontosuhteen muutosta, jossa muille lajeille annetaan sellainen merkitys ja arvo, joka ei perustu ensisijaisesti niiden hyödyntämiseen. Analyysini havainnollistaa, miten kodin ja kotoisuuden monilajisuudessa kulttuuri nivoutuu osaksi luontoa (Lummaa 2023), jolloin metsä ”ihmisten tilana” kietoutuu muiden metsän asukkaiden tilaan ja sulautuu osaksi lajienvälistä rinnakkais- ja yhteiseloa sekä elämän väistämätöntä monilajisuutta.

Koti, metsä ja lajienvälinen relationaalisuus

Tutkimuskirjallisuudessa koti on nähty sekä fyysisenä paikkana että abstraktimpana ideana: kotoisuuden, turvallisuuden ja viih-

tyisyyden kokemuksena sekä kuulumisen tunteena (Douglas 1991, 288–289; Dowling & Power 2013, 290). Käsitteenä koti onkin monimerkityksinen, se on samaan aikaan fyysinen asuinpaikka, kotitalo tai asunto, kotikaupunki tai kotimaa sekä kotona oleminen tunne (Benjamin 1995, 2). J. Douglas Porteous (2019/1990, 107–126) kirjoittaa kotimaisemasta (*homescape*), joka tuntuu kodilta ja rakentuu kokemusten, muistojen ja ympäristön affektiivisten ominaisuuksien varaan.

Kaikki kotiin liitetyt kokemukset ja merkitykset eivät kuitenkaan ole yksinomaan positiivisia, mikä viittaa ennen kaikkea kodin käsitteen sukupuolittuneisuuteen. Feministitutkijat ovat huomauttaneet, että kodin yksityinen tila on sitonut naiset kotityöhön, kun taas julkinen tila on varattu palkkatyötä tekeville miehille. Monille naisille koti ei myöskään ole tuonut turvaa vaan altistanut heidät väkivallalle. (Massey 1992.) Samalla kotiin ja kehoon liittyvää kotoisuutta on pidetty vähäarvoisempina kuin palkkatyön maailmallisuutta. On kuitenkin esitetty, ettei kodin kohdalla kahtiajako yksityisen ja julkisen välillä ole aivan näin tiukka, vaan sitä lieventää esimerkiksi kotona tehty palkkatyö. (Dowling & Power, 2013, 290–291, 296–297.) Maantieteilijät Alison Blunt ja Ann Varley (2004, 3) toteavatkin, että kun koti ymmärretään monitahoisena tilana – toisaalta tuttuna, turvallisenä ja intiiminä, mutta myös vieraana, pelottavana ja väkivaltaisena – siihen kiinnittyy monia ihmiselämälle keskeisiä merkityksiä, tunteita, kokemuksia ja suhteita.

Vaikka kotia on tutkittu pitkään, sitä on pääasiassa lähestytty ihmiselle kuuluvana,

ihmisyyttä ilmentävänä paikkana (Larson 2021, 453), johon joskus tuodaan myös eläimiä (esim. Power 2012). Kodin voi kuitenkin ymmärtää monilajisena tilana, jonka ihmiset jakavat muiden eläinten kanssa. Näitä ihmisen luona eläviä eläimiä, jotka toimivat vuorovaikutuksessa ihmisen kanssa yhteisesti jaetussa arjessa, nimitän kumppanieläimiksi (Schuurman & Räsänen 2020, 9). Koska kotoisuuden kokemukset ovat henkilökohtaisia ja rakentuvat aistimusten, muistojen ja ympäristöön liitettyjen merkitysten varaan, monilajisuuteen voi sisältyä myös lajienvälisiä kohtaamisia kotoisina koetuissa paikoissa (Schuurman 2024a). Viimeaikaisessa tutkimuksessa onkin nähtävissä uudenlaista kiinnostusta tarkastella kotia ”elettynä lajienvälisenä kokemuksena” (Hamlett & Strange 2021, 2). Myös monilajinen koti voi kuitenkin sisältää negatiivisia kokemuksia, esimerkiksi silloin, jos vuorovaikutus eläinten ja ihmisten välillä ei toimi tai jos eläinten hoidosta kotona muodostuu taakka (Schuurman 2021). On lisäksi yleistä, että kotiväkivallasta kärsivät myös kotona asuvat lemmikit (Newberry 2017). Oli syy mikä tahansa, ahdistava tai pelottava tunnelma saattaa tehdä kodista turvallisen tilan sijaan vankeilan – ihmisille tai eläimille.

Siinä missä koti on ymmärretty ihmisyyttä ilmentävänä sekä luonnon ja kulttuurin välistä rajaa korostavana paikkana, metsä on useimmiten sijoitettu kulttuurisissa käsityksissä kodin ulkopuolelle (esim. Apajalahti ym. 2022, 24). Kansanuskossa metsä on esimerkiksi yksinäistä lohduttavan lisäksi mielletty poikkeavaksi, ihmisestä riippumattomaksi ja tuonpuoleisen suojeluksessa olevaksi luonnon-

paikaksi. Metsässä saattoi tapahtua pahoja tai yliluonnollisia asioita, minkä vuoksi sinne menemiseen oli varustauduttava huolellisesti. Metsä voi lisäksi piilottaa ihmisiä ja eläimiä. (Ilomäki 2014, 125–127, 132–133.) Ihmisen tavoin esimerkiksi metsälaitumella laiduntava lehmä saattoi jäädä metsänpeittoon, jolloin sitä ei ollut mahdollista löytää (Kaarlenkaske 2014, 290). Tutkimuskirjallisuudessa on kuitenkin myös tuotu esiin metsän merkitys suomalaisten henkisenä kotina ja turvana (Karhunkorva & Matila & Paaskoski 2017, 48; Seppä 2020, 33–35).

Kaupungistumisen myötä metsästä on muodostunut käsitys erityisenä ja itseisarvoisena luontona sekä toisaalta ihmisen hyvinvointia lisäävänä paikkana (Halla & Karhunkorva & Laine 2020, 25), joskin metsien muokkaus usein muuttaa ihmisten kokemusta metsästä ja suhdetta siihen. Ihmisten läsnäolo ja toiminta metsässä tuovat myös siellä asuvien eläinten elämän ja liikkeet ihmisten tietoisuuteen. Metsään liittyy odotuksia ja vakiintuneita käsityksiä siitä, mihin eläimet kuuluvat ja mihin eivät ja kuinka lähelle ne saavat ihmisiä ja ihmisten kotia tai pihapiiriä tulla. Koti voidaan juuri siksi nähdä paikkana, josta luonnon ja kulttuurin välinen rajanveto alkaa. Erityisen kiinnostavia ovat siksi metsään sijoittuvat lajienväliset kohtaamiset ja vuorovaikutustilanteet, joissa syntyy kotoisuuden ja turvan tai toisaalta vierauden tunne.

Lajienvälisiä kohtaamisia voidaan tarkastella relationaalisina eli suhteisina, jolloin otetaan huomioon, miten eläimet omalla toimijuudellaan osallistuvat kohtaamisten tuottamiseen (Birke & Bryld & Lykke 2004, 168).

Eläinten toimijuudella tarkoitan tässä eläinten subjektiivisia kokemuksia ja intentionaalista toimintaa, joilla on merkitystä eläimelle itselleen (McFarland & Hediger 2009, 1–2, 16; Carter & Charles 2013). Ihmiselle eläinten toimijuus tulee ymmärrettäväksi eläinten liikkeitä ja eleitä sekä laajemmin toiminnan suuntaa ja kontekstia havainnoimalla ja tulkitsemalla. Näiden tulkintojen perusteella muodostetaan käsityksiä siitä, millaisena maailma eläinten näkökulmasta saattaa näyttäytyä, vastakohtana käsitykselle eläimestä koneen kaltaisena, mekaanisesti toimivana olentona (Schoorman 2024b, 2). Filosofi Vinciane Despret'n (2013, 44) mukaan olennainen osa toimijuutta on vuorovaikutus muiden toimijoiden – eläinten tai ihmisten – kanssa, ja keskinäisessä vuorovaikutuksessa osapuolet myös muokkaavat toistensa toimijuutta.

Relationaalisesta näkökulmasta eläimet ja ihmiset yhdessä tuottavat lajienvälistä vuorovaikutusta ja sen tulkintaa tietyissä historiallisissa, kulttuurisissa ja tilallisissa konteksteissa. Tila vaikuttaa keskeisesti siihen, miten ihmiset ymmärtävät eläimiä ja niiden toimijuutta. Tässä tila ei viittaa vain lajienvälisten kohtaamisten sijaintiin vaan yleisemmin paikkojen ja kehojen välisiin suhteisiin ja vuorovaikutukseen. (Buller 2014, 310.) Lajienväliset kohtaamiset ovat monesti satunnaisia, kertaluontoisia ja ainutkertaisiksi koettuja, jolloin huomio kohdistuu kohtaamisista vaikuttamiseen ja niiden herättämiin tunteisiin kuten ihastukseen tai pelkoon. Kohtaamiset voivat myös toistua rutiininomaisesti päivä- tai vuodenaikaisrytmin mukaan, jolloin kiinnostavia ovat toisteisuuden rytmi ja rutiineihin

liitetyt merkitykset (Holmberg 2019). Tässä artikkelissa tarkastelen eläinten toimijuutta erityisesti liikkeen kautta (Bull 2011, 31). Liike tuottaa tiloja ja paikkoja sekä muuttaa niitä sosiaalisten suhteiden ja materiaalistien käytäntöjen kautta (Massey 2005, 119), jolloin se tekee näkyväksi myös niitä eri tapoja, joilla lajienväliset kohtaamiset ja vuorovaikutus tuottavat metsää monilajisena kotina.

Kokemuskertomukset aineistona

Artikkelin aineistona käytän SKS:n vuonna 2020 järjestämän valtakunnallisen Suhteeni metsään -kirjoituskeruun (jatkossa Metsäsuhde) materiaalia. Keruu järjestettiin yhdessä Metsäsuhteet yhteiskunnallisessa muutoksessa -tutkimushankkeen ja Suomen Metsämuseo Luston kanssa.

Kuten Metsäsuhde-keruussa, kirjoituskeruuaineistot ovat yleensä tiettyyn teemaan liittyvää, kirjoittajan kokemuksiin perustuvaa muistelukerrontaa. Kerrotut kokemukset ovat muistitietoa, joka avaa näkymän menneisyyden kokemuksiin ja niille annettuihin merkityksiin. (Laurén 2010, 436.) Muistitieto on tietämisen muoto, jonka avulla voidaan ymmärtää ajallisuutta ja muutoksia sekä käsitellä menneisyyttä (Kaarlenkaski 2012, 39–40). Kokemuskertomukset ovat tyypillisesti omielämäkerrallisia, sillä kertojat jäsentävät niissä omia elämänvaiheitaan ja merkityksellisiä pitämiään kokemuksia tavalla, joka on heille itselleen mielekäs. Samalla kokemuksista kertominen on osa kulttuurista merkityksenmuodostusta. (Laurén 2010, 427–430.)

Muistitiedon erityispiirteisiin kuuluu, että muistot rakentuvat jatkuvasti ja eletty todellisuus saa ajan kuluessa uudenlaisia merkityksiä (Malinen 2019, 335). Muistoista kirjoitettaessa ei ole mahdollista tuottaa tarkkoja toisintoja menneistä tapahtumista ja tilanteista, vaan kerronta sisältää aina kirjoitushetkestä käsin tehtyä tulkintaa menneisyydestä ja on siksi uutta luovaa (Jones 2003, 27). Kertoessaan kokemuksistaan kertojat siten sekä tuottavat että tulkitsevat todellisuutta (Kaarlenkaski 2012, 39–40). Tämä tarkoittaa myös, että kaikki kertomuksen henkilöt, muut ihmiset, eläimet sekä kertoja itse tapahtumahetkellä, ovat kirjoitushetkestä käsin kuvattuja (Russell 2016, 85–88). Muistitieto voi tästä huolimatta tavoittaa menneisyydestä myös jotakin kertojasta ja hänen tulkinnastaan riippumatonta todellisuutta. Esimerkiksi paikasta muisti voi tehdä todellisen, jos siihen kytkeytyy muistettu kokemus. (Häkkinen 2022, 328.)

Muistaminen on itsessään kehollista ja relationaalista (Latvala & Laurén 2013, 252; Russell 2016, 87). Lajienvälisen kohtaamisen ja suhteiden tutkimiseen kokemukset sopivat hyvin, sillä niiden avulla on mahdollista tarkastella kehollisia kokemuksia ja käytäntöjä (Schuurman & Franklin 2024, 7). Se, mitä muistetaan, on kuitenkin usein jokin arjesta erottuva, mieleen jäänyt tapahtuma, jollaisia myös monet Metsäsuhde-keruussa muistellut lajienväliset kohtaamiset ovat. Tutkimissani kertomuksissa tyypillisesti kuvataan eläinten ja ihmisten toimintaa ja keskinäistä vuorovaikutusta, mutta niissä kerrotaan myös muistoihin liittyvistä tunteista sekä kohtaamisille annetuista merkityksis-

tä. Kokemuskertomuksissa saadaan näkyviin myös eläinten toimijuudelle annetut tulkinnat ja niiden herättämät pohdinnat.

Tässä artikkelissa analysoin myös Metsäsuhde-keruun aineistosta löytyviä lapsuusmuistoja, usein ikääntyneiden kertomia. Lapsuutta tutkittaessa on oltava erityisen tarkka siitä, miten tutkimuksessa lähestytään kertojan kokemusta ja miten lapsuutta käsitteellistetään sen pohjalta (Jones 2008, 199). Aikuisena kerrottu lapsuuden kokemus sisältää aina kirjoitushetkestä käsin tehtyä tulkintaa omasta lapsuuden identiteetistä, mihin vaikuttavat myös muisteluhetken kulttuuri ja ilmapiiri (Malinen 2019, 335; Vehkalahti & Jouhki 2022, 376).

Metsäsuhde-keruuseen lähetettiin 312 kirjoitusta, joiden yhteispituus on 1 211 sivua, mikä sisältää myös mukana olevan kuvamateriaalin. Kaikki kirjoittajat eivät ilmoittaneet henkilötietojaan, mutta annettujen tietojen perusteella mukana on eri-ikäisiä naisia ja miehiä eri ammateista ja sosiaaliryhmistä, mukaan lukien koululaisia ja eläkeläisiä. Kirjoittajat tulevat sekä maaseutu- että kaupunkialueilta eri puolilta Suomea. Keruuseen osallistujia pyydettiin kirjoittamaan muun muassa metsästä asumisen ja harrastusten paikkana, metsän omistamisesta, erilaisista metsäkokemuksista ja metsään liittyvistä tunteista ja merkityksistä sekä pohdintoja metsien käytöstä, metsän ja ihmisen suhteesta sekä metsien tulevaisuudesta. Vaikka keruukutsussa ei erityisesti pyydetty kirjoittamaan eläimistä, mainintoja tai kuvauksia lajienvälisistä kohtaamisista metsässä löytyi suurimmasta osasta kertomuksia. Näistä kuvauksista muodostin

tämän tutkimuksen aineiston, yhteensä 195 vastausta. Vastaajien syntymävuodet ulottuvat 1920-luvulta 2000-luvulle, mutta painottuvat 1940–1960-luvuille. Vastaajissa oli 134 naista, 54 miestä sekä kaksi muunsukupuolista. Syntymävuottaan ei ilmoittanut 17 vastaajaa eikä sukupuoltaan viisi.

Tähän artikkeliin valitsin tuloksia havainnollistamaan 13 vastausta, joissa kirjoitettiin sekä kumppanieläimistä että metsässä asuvista eläimistä. Mainintojen tarkkuus vaihteli kontekstin mukaan: useimmiten eläimistä kirjoitettiin lajina (lehmä, koira, metsämyyrä, orava, jänis, peura, kauris, hirvi, kettu, karhu, joutsen, varis, fasaani), toisinaan myös rotuna (suomenhevonen, borderterrieri) tai yleisemmin (linnut, tiaiset). Aineistossa oli runsaasti yleisen tason luonnehdintoja metsästä kotina – ihmisten, eläinten tai molempien. Analyysissä keskityin konkreettisiin muistoihin lajienvälisistä kohtaamisista, joiden katson ilmentävän metsän kotoisuutta tai vierautta. Tutkimuskysymyksen rajauksen vuoksi jätin pois muutamat mukana olevat maininnat metsätyksestä, sillä niihin ei sisältynyt kuvauksia eläinkohtaamisista.

Aineiston analyysiin sovelsin kontekstuaalista teema-analyysia, joka keskittyy ihmisten tapoihin merkityksellistä kokemusiaan (Braun & Clarke 2006, 81). Analyysissä huomioin kertomusten maininnat metsässä liikkumisen tuttuudesta ja turvallisuudesta, kotoisten rutiinien ja tilallisten käytäntöjen ulottumisesta lähimetsään sekä toisaalta vieraudesta, turvattomuudesta, metsän eläinten reviiireistä ja ihmisen vierailuista niillä. Koodasin aineiston kahteen ryhmään sen mu-

kaan, millaista kotia kohtaamiset metsässä tuottavat, ja tältä pohjalta olen jäsentänyt artikkelissa esittelemäni analyysin tulokset. Ensin keskityn analysoimaan metsää ihmisten ja eläinten kesken jaettuna tilana. Sitten huomioni siirtyy metsään toisten eläinten kotina, jossa ihminen on vieras, joskus myös ei-toivottu. Lähes kaikissa valitsemisani aineistolainauksissa ollaan lähimetsässä. Joisakin tapauksissa metsästä tai sen sijainnista ei ole kerrottu tarkemmin, ja viimeisessä muistossa ollaan jo selvästi kaukana kotoa.

Metsä jaettuna tilana

Suuressa osassa metsän monilajisuuteen liittyvistä muistoista kertojat ovat tutussa metsässä yhdessä kumppanieläinten kuten lehmien, hevosten tai koirien kanssa. Metsään menemisen kontekstina voi olla työ tai vapaa-aika, mutta yhteistä niille on arkinen, rutiininomainen liikkuminen lähimetsässä kodin tuntumassa. Näistä kokemuksista erityisesti lapsuusmuistot lehmien paimentamisesta metsässä sijoittuvat tiettyyn historialliseen ajanjaksoon, 1940–1960-luvuille, mutta muissa tarkastelemisani muistoissa ajallinen konteksti ei ole tarkka eikä analyysin kannalta olennainen.

1900-luvun puolessavälissä lähes puolet Suomen väestöstä asui pientiloilla, joilla lehmä oli hevosen ohella tärkein tuotantoeläin. Lehmien hoidosta vastasivat erityisesti naiset, mutta karjanhoitoon, kuten kesäiseen paimennukseen, osallistuivat myös lapset. (Kaarlenkaski 2012, 19–20, 71–77, 207.) Kertomuksissa kuvataan, kuinka lehmät päästettiin

Karjakko lypsämässä lehmiä illalla laitumella Joutsassa 20.6.1960. Kuva: Erkki Voutilainen. Museovirasto, JOKA Journalistinen kuva-arkisto, Maaseudun Tulevaisuus. CC BY 4.0.

kesällä metsälaitumelle, usein myös lampaat sekä hevoset silloin, kun niitä ei tarvittu pelto-
toissa. Lasten tehtäviin kuului erityisesti leh-
mien hakeminen illalla takaisin kotipihaan:

Aamulypsyn jälkeen lehmien karjopihan veräjä
aukaistiin ja lehmät päästettiin metsään. Iltalyp-
sulle ne haettiin pois. Kuljin pikkutyttöä met-
sässä niitä kutsuen. Joskus joutui kävelemään

pitkiäkin matkoja. Lehmiä saattoi joskus olla
vaikea löytää kun ne olivat kuumina kesäpäivinä
menneet varjopaikkoihin ja sakeassa metsässä
niitä oli vaikea havaita. (Nainen, s. 1937. SKS
KRA Metsäsuhde 115. 2020.)

Metsälaidun oli yleensä aitaamaton, ja lehmät
saivat kulkea siellä vapaasti. Päivän aikana
lehmät huolehtivat itse itsestään ja saattoi-

vat kulkeutua syvälle metsään. Kotipihaan ne palasivat usein oma-aloitteisesti:

Ne etsivät polun tai muun reitin, ja lähtivät kil-
tisti kotia kohti. Kellolehmä meni edellä ja muut
seurasivat letkana perässä. (Nainen, s. 1937. SKS
KRA Metsäsuhde 239. 2020.)

Lehmät olivat kotiväelleen hyvin tuttuja, nii-
hin luotettiin ja ne tunsivat paikat sekä hoi-
torutiinit ja osasivat toimia niiden mukaan.
Lehmille metsä oli osa ihmisten kanssa jaettua
kotia, jonka piiri laajeni kesäksi kattamaan
ympäröivän metsän:

Aholla ne nyhtivät heinää ja loikoilivat, joskus ne
lypsettiinkin siellä. Lämpiminä kesäöinä ne sai-
vat jäädä yksin metsäniityille. (Nainen, s. 1954.
SKS KRA Metsäsuhde 257. 2020.)

Lehmien paimentamista metsälaitumella voi
tarkastella ihmisten ja eläinten vuorovaiku-
tukseen perustuvana lajienvälisenä hoivana,
joka perustuu hoivaajan ja hoivattavan väli-
seen suhteeseen ja jossa tärkeää on toisen
tunteminen (Schuurman & Franklin 2024,
4–6). Hoivan tuottamiseen osallistuvat usein
sekä hoivaaja että hoivattava (Puig de la Bel-
lacasa 2012, 211). Kertomuksissa lehmät muis-
tetaan itsenäisinä toimijoina, jotka saattavat
tilanteen mukaan soveltaa rutiineja omien
tarpeidensa mukaan:

Takaisin lehmiä oli työlästä tuoda, kun
metsässä kasvoi tatteja eikä olisi ollut aikaa
antaa karjan hajaantua ja ahmia niitä kaik-
kia. (Nainen, s. 1946. SKS KRA Metsäsuhde
48. 2020.)

Folkloristi Taija Kaarlenkasken (2012,
301–305) mukaan lehmien hoitoon pientilo-
illa sisältyi myös riskejä, jotka liittyivät usein
käytännön vuorovaikutukseen: lehmät saat-
toivat käyttäytyä aggressiivisesti tai karata
metsään, mistä niitä oli vaikea saada kiinni.
Tällaisissa tilanteissa tuttu eläin saattaa het-
kellisesti tuntua vieraalta, jopa villiltä, mikä
kertoo ”kesyn” ja ”villin” välisen rajan hu-
koisuudesta tai liminaalisuudesta. Liminaa-
lisuutta voidaan tarkastella kategorioiden
välisenä tilana tai jatkumona, jossa ero esi-
merkiksi luontoon ja kulttuuriin kuuluvien
eläinten välillä hämärtyy. Eläin voi sijoittua
molempiin kategorioihin tai liikkua niiden
välillä rajan molemmin puolin. (Schuurman
& Dirke 2020, 5.)

Metsäsuhde-keruun lapsuudenmuistot met-
sässä liikkumisesta lehmiä paimentaen sekä
leikkien ovat kertojille kuitenkin pääasiassa
mieluisia. Lapset kokivat pientilojen eläimet
usein ystävikseen ja perheenjäsenikseen, joi-
den seurassa he viihtyivät (Schuurman 2017),
vaikka sodanjälkeisinä vuosikymmeninä niuk-
kuudesta johtuvat vaikeudet kotona tuottivat
myös turvattomuuden kokemuksia monille
lapsille (Malinen 2017; 2019). Metsässä oli
helpompaa, ja lehmiä paimentaville lapsille
siitä tuli tuttu ja turvallinen paikka. Lisäksi
liikkuminen metsässä oli lapsille suhteellisen
vaivatonta, sillä karja piti aluskasvillisuuden
lyhyenä ja lapset saattoivat käyttää lehmien
ja hevosten tekemiä polkuja:

Jo heti kesän alussa metsähakaan päästyään leh-
mät puskiivat itselleen polut lehdon korkeiden
koivujen välistä sananjalkojen läpi kiviä ja kal-

Hevonen laitumella Nummen kirkonkylässä 22.7.1962. Kuva: Erkki Voutilainen. Museovirasto, JOKA Journalistinen kuva-arkisto, Maaseudun Tulevaisuus. CC BY 4.0.

lioita väistellen. Me lapset uimme niiden kanssa. Nämä nutipäät tulivat kun kutsuimme niitä nimeltä, samoin suomenhevonen, jonka haka metsä oli myös. Sen selässä saimme kyydin veräjältä metsän halki harjasta ja toisistamme kiinni pitäen järveen, josta kellahdimme veteen. (Nainen, s. 1954. SKS KRA Metsäsuhde 257. 2020.)

Yhteisöllisyyden tunne eläinten ja lasten välisessä vuorovaikutuksessa välittyy monesta

paimennuskuvauksesta. Despret (2013, 42) huomauttaa, että vaikka eläinten toimijuus mielletään usein ihmisen vastustamisena, merkittävä osa siitä on itse asiassa aktiivista yhteistyötä ihmisen kanssa. Eläinten parissa toimivat eivät aina näe eläimen aktiivista pyrkimystä toimia ihmisen kanssa ja ihmisen toimien mukaan, vaan he tulkitsevat sujuvan yhteistyön osoitukseksi eläimen alistumisesta. Siksi Despret nimittää eläinten yhteistyö-

tä ihmisten kanssa ”salaiseksi toimijuudeksi”. Kertomuksissa lapset, lehmät ja hevoset muodostavat lajienvälisen verkoston, jonka jäsenet toimivat yhdessä ja tuottavat sekä muovaavat metsää tilana, osana kesäksi laajenevaa monilajista kotia.

Toisissa muistoissa kertojat menevät metsään yhdessä koirien kanssa, useimmiten lähimetsään lenkille, joskus myös pidemmälle retkeilemään. Metsän monilajinen kotoisuus on tällöin erilaista kuin paimennuskokemuksissa. Aineistossa on runsaasti kertomuksia ja mainintoja päivittäisistä metsälenkeistä, joista on muodostunut koiran ja ihmisen yhteinen kehollinen rutiini. Lenkkipolut tutussa lähimetsässä voidaan tulkita osana kotia, jonka rajat eivät ole selvät vaan helposti venytettävissä ja ylitettävissä. Tähän liittyen mukana on muistoja sykähdyttävistä ja mieleen jääneistä tilanteista, tapahtumista tai yhdessä olemisen tavoista, joissa kotimetsän rajat joustavat:

Kun teini-ikäisenä kuljin metsissä, ihastuin löytämiini uusiin paikkoihin. – – Joskus eksyin, mutta liikuin metsissä koirieni kanssa ja aina löysimme pois, joskus vasta hämärän tullen. (Nainen, s. 1972. SKS KRA Metsäsuhde 180. 2020.)

Tässä kertomuksessa koirat laajentavat kertojan liikkumatilaa ja antavat hänelle mahdollisuuden liikkua metsässä turvallisesti ajoitaisesta eksymisestä huolimatta.

Kertojat puhuvat koiristaan eri tavoin. Yllä olevassa lainauksessa kertoja käyttää koiristaan ja itsestään me-muotoa ja luo näin vaikutelman lajienvälisestä yhteydestä. Monissa kertomuksissa mainitaan, että kertoja

on liikkeellä yksin tai koiran kanssa, mutta toisinaan kertoja ilmoittaa olevansa metsässä ”yksin koiran kanssa”. Kertojat määrittelevät koiran siten tilanteen mukaan joko itsenäiseksi olennoksi ja toimijaksi tai osaksi metsässä liikkuvan ihmisen identiteettiä. Kirjoittajien eri tavat luoda lajienvälisiä suhteita kertomuksissaan ilmentävät kumppanieläinten asemaa luonnon ja kulttuurin välillä elävinä liminaalieläiminä (Fudge 2008). Keruuaineistossa kerrotaan myös tilanteista, joissa kirjoittaja ja koirat kohtaavat metsässä eläviä eläimiä yhdessä. Joskus kertoja kuvaa tapaa, jolla koira vastaa kohtaamiseen:

Kerran näin suuren hirven hyvin läheltä ja se oli ikimuistoinen näky. Koiratkin olivat hiljaa. (Nainen, s. 1972. SKS KRA Metsäsuhde 180. 2020.)

Rinnastamalla muistonsa koirien hiljaisuudesta mieleen jääneeseen ”ikimuistoiseen näkyyn” kertoja rakentaa kuvaa jaetusta yhteisyydestä ja sanattomasta yhteisymmärryksestä koirien ja itsensä välillä.

Aineistossa on mukana myös muistoja, joissa varsinaista kohtaamista metsän eläinten kanssa ei tapahdu, mutta kertoja tulee koiran avulla tietoiseksi metsän eläinten läsnäolosta. Ihmisen on koiraa vaikeampi havaita hiljaa liikkuvia eläimiä, ja koira saattaa myös vastata metsässä aistimansa eläimen läheisyyteen:

Lähimetsässä käyn myös ulkoiluttamassa koiraa. Hänellä on omat havaintonsa metsästä, joita sitten haukkumalla tiedottaa minulle. (Nainen, s. 1964. SKS KRA Metsäsuhde 281. 2020.)

Metsäpeuroja (Rangifer tarandus fennicus) järven jäällä Kuhmossa talvella 1973. Kuva: Jaakko Julkunen. Museovirasto, JOKA Journalistinen kuva-arkisto, Jaakko Julkusen kokoelma. CC BY-ND 4.0.

Useissa kertomuksissa kumppanieläimet tuntevat metsän ja sen eläjät ihmistä paremmin. Kertomuksissa tyypillisesti juuri koirat, mutta myös muut kumppanieläimet, asettuvat välittäjiksi tutun ja kotoisan sekä villin ja vieraan luonnon välille, olennoiksi, jotka tuntevat ja aistivat sekä ihmisen että muiden eläinten maailman.

Koira voi tästä näkökulmasta vaikuttaa ihmisen metsäsuhteeseen luomalla ymmärrystä metsästä olennaisesti monilajisena paikkana, jonka elämän moninaisuutta ihminen ei aina

pysty havaitsemaan edes ollessaan sen ytimessä. Joskus tätä koiran erityistä metsäsuhdetta kuvataan kertomuksissa koiran samankaltaisuutena metsän eläinten kanssa, mikä havainnollistaa edelleen kumppanieläinten liminaalia liikkumista kulttuurin ja luonnon rajalla sekä moninaista verkottumista ihmisten, muiden eläinten ja metsän kanssa:

Taikasanat edesmenneen koirani korviin olivat tutut: mennään metsään! Borderterrieristä kehkeytyi siinä samassa metsäkauris: sirosti se

loikki ylitse oijen vauhdilla kohti hyvältä tuoksuvaa metsää! Edellä oli liiukskellut jänis, orava, kauris, peura, fasaani, hirvi, kettu ja moni muu metsän villi asukki. (Nainen, s. 1958. SKS KRA Metsäsuhde 61. 2020.)

Kokemuksia liikkumisesta ja toimimisesta metsässä kumppanieläinten kanssa yhdistää eläinten kanssa jaettujen metsäkokemusten arkinen toistuvuus, josta kertomuksissa tuodaan esiin erityisesti mieleen jääneitä muistoja. Metsän kotoisuutta luodaan hoivakäytännöissä ja liikkumalla metsässä yhdessä, jolloin metsä hahmottuu tuttuna kotimetsänä, kodin ja pihapiirin jatkeena ja yhteisen toiminnan tilana. Lehmien ja hevosten metsään tallaamat polut sekä metsäpolkujen kulkeminen koiran kanssa tuottavat metsään tuttuja kulkureittejä, joista tulee vähitellen kumppanieläinten kanssa jaetun kodin tunnusmerkkejä. Polut, metsälaitumet ja päivittäisten lenkkien uudet reitit eivät ole yksinomaan ihmisten tuottamia tiloja, vaan ne voi nähdä materiaalisina jälkinä eläinten ja ihmisten vuorovaikutteisesta toimijuudesta (Despret 2013). Kehollinen ja materiaallinen näkökulma kodin rakentamiseen avaa näkymän kotiin monilajisena tilana, jota muokkaavat paitsi ihmiset myös eläimet (Dowling & Power 2013, 4).

Seuraavaksi tarkastelen kertojien muistoja heidän kohtaamisistaan metsässä asuvien eläinten kanssa. Näistä kerrotaan joskus vaikuttavina elämyksinä metsän monilajisesta kotoisuudesta, toisinaan taas muistellaan epä-mukavaa ja pelottavaa tunnetta siitä, että kertoja on ei-toivottu vieras jonkun toisen kotona.

Metsä toisten kotina

Metsäsuhde-keruun aineistossa on sekä lyhyitä mainintoja että pitempiä kuvauksia kohtaamisista metsässä asuvien eläinten kanssa. Toisin kuin kumppanieläinten kanssa, muistoja vuorovaikutuksesta metsän asukkaiden kanssa luonnehtii kokemus vieraudesta, joka saa tilanteesta riippuen erilaisia merkityksiä. Monelle kirjoittajalle satunnaiset kohtaamiset ovat olleet merkityksellisiä, usein ainutkertaisia elämyksiä. Melkein aina eläimet ovat näissä kertomuksissa liikkeessä – ne eivät vain ole jossain vaan tulevat ja menevät, kävelevät, juoksevat, lentävät. Kohtaamiset ja vuorovaikutus metsän eläinten kanssa ovat myös eri tavalla kehollisia kuin rutiininomainen liikkuminen metsässä kumppanieläinten kanssa. Monissa kertomuksissa pyritään pääsemään eläinten lähelle ja aktiivisesti tuottamaan vuorovaikutteisia kohtaamisia, joissa eläinten liikkeestä ja läheisyydestä voi vaikuttua. Houkuttelu tai erityinen hakeutuminen kohtaamisiin eläinten kanssa voidaan ymmärtää osana lajienvälistä vuorovaikutteista toimijuutta (Despret 2013, 44; ks. myös Kaarlenkaski 2022, 70). Joskus tilanteet ovat nopeita ja ohimeneviä, mutta toisinaan eläinten houkutteluun käytetään paljon aikaa:

On tyydyttävää istua hiljaa jonkin kiven kupeessa tai rungon päällä ja seurata vaikka tiaisten touhuja tai metsämyyrien vipellystä ja vain olla ajattelematta sen enempää. On kiehtovaa tavallaan muuntua osaksi maisemaa: hukkaa valoihin ja varjoihin. Minulla on metsätakki jota en koskaan pese. Se päällä pääsee hyvin lähelle

eläimiä: joskus ne tulevat omatoimisesti melkein viereen. (Mies, s. 1989. SKS KRA Metsäsuhde 206. 2020.)

Tämä muisto on hyvin kehollinen ja materiaalinen. Takkiin tarttuneet metsän tuoksut sekä hiljaa istuminen ja valoihin ja varjoihin hukkuminen ovat keinoja, joilla kertoja pyrkii tekemään itsensä huomaamattomaksi, pääsemään lähemmäs eläimiä ja ikään kuin ylittämään kohtaamiseen sisältyvän vierauden. Tällaisten tapaamisten järjestämisen metsän eläinten kanssa voi tulkita tarkoitukselliseksi luonnon ja kulttuurin rajan hälventämiseksi, oman ihmisyyden häivyttämiseksi sekä luontoon sulautumiseksi (Schuurman & Redmalm 2019, 38). Tilallisesta näkökulmasta kyse on eläinten kohtaamisesta näiden tilassa ja ehdoilla siten, että metsästä tulee läheinen, turvallinen ja kotoisa tila sekä eläimille että ihmisille. Lainaus kertoo myös lajienvälisen kohtaamisen erilaisista ajallisuuksista, joihin kuuluvat paitsi hetkellisyys ja toistuvuus myös pysähtyminen, odottaminen sekä tietynlainen eriaikaisuus. Kertomuksen tapaa jäädä odottamaan eläinten lähestymistä voi tarkastella kulttuurintutkija Marja-Liisa Honkasalon (2022, 305) sanoin ”välitulana, jossa on mahdollista ottaa vastaan toisen toimintaa ja samalla tunnistella vierautta, jonka kohtaaminen tuo mukanaan.”

Muistot lajienvälisistä kohtaamisista metsässä rakentavat metsää eläinten kotina, mutta niistä ei muodostu kuvaa kodista sellaisena kuin se tutkimuskirjallisuuden perusteella ymmärretään: kulttuurin ja sivistyksen tilana, vastakohtana kesyttämättömälle luonnol-

le (Dowling & Power 2013, 292). Päinvastoin eläinten koti on portti luontoon, jonne ihmisenkin voi tuntea kuuluvansa. Monilajiseen kotiin tai kotoisuuteen liittyvät kokemukset voivatkin ikään kuin ohittaa kahtiajaon villin ja kesyn välillä, mutta tehdä sen taas näkyväksi odottamattomilla tavoilla. Keruuaineistossa lähes kaikki kirjoittajat kuvaavat metsän tuttuna ympäristönä, jossa kirjoittaja usein liikkuu ja kohtaa siellä asuvia eläimiä ja jonka hän ainakin jollakin tavalla uskoo tuntevansa. Joskus tunne metsän ja sen asukkaiden tuttuudesta kuitenkin pettää, kun eläin toimii yllättävästi:

[M]etsästä katselin rantaan ja näin pellonreunassa suuren valkean mytyn. En hahmottanut, mikä se oli. Menin lähemmäksi ja näin suuren suuren joutsenen kaula suorana pitkin peltoa. Kiirehdin viereen ja taputin sitä – ajattelin josko se on kuollut. Silloin pää nousi ja alkoi vihainen kaklatus, joka jatkui koko ajan joutsenen vaapuessa alas jyrkkää rantatörmää, vasta jokeen päästessään se lopetti minulle motkotuksen. (Nainen. SKS KRA Metsäsuhde 276. 2020.)

Kiinnostavaa tässä muistossa on kertojan toiminta hänen nähdessään maassa makaavan joutsenen: hän lähestyy eläintä ja koskettaa sitä. Elävän ja hyvinvoivan villieläimen koskettaminen on poikkeuksellista, ja kertoja seilitteäkin toimintaansa olettamuksellaan, että joutsen on kuollut. Joutsen torjuu ei-toivotun lähestymisen ja kosketuksen kovaäänisesti sekä poistumalla paikalta, minkä kertoja tulkitsee joutsenen vihaisuudeksi häntä itseään ja hänen toimintaansa kohtaan. Ympäristöpo-

litiikan tutkijat Nina Nygren ja Taru Peltola (2014, 8) kirjoittavat, että yllättävässä kohtaamisessa eläin tuottaa ihmiselle ”vakioidusta kokemuksesta (odotuksesta) poikkeavan kehollisen kokemuksen”. Eläinten toiminnan odottamattomuus ja hallitsemattomuus voivat myös korostaa ihmisen näkökulmasta eläinten vierautta ja villeyttä sekä luoda ymmärrystä metsästä eläinten kotina, ei niinkään ihmisen.

Osa kohtaamisista eläinten kanssa metsässä on suoranaisesti pelottavia. Näissä muistoissa kertoja on useimmiten aikuinen, mutta aineistossa kerrotaan myös lapsuuden ja nuoruuden pelottavista kokemuksista. Tilanteet ovat tyyppillisesti satunnaisia ja kertoja pyrkii pääsemään niistä pois, mutta eläinten toiminnan motiiveja voi olla vaikea tulkita:

Myöhemmin samalla polulla sattui, että kaksi varista ajoi minua takaa. Olin jo teini-ikäinen punkkari, minulla oli musta kiiltävä liehuva takki, arvelin että varikset eivät pitäneet siitä. Niitä oli kaksi ja ne vuorotellen suhahtivat ihan korvani vierestä samalla kun raakkuivat kovasti. Se oli niin epämiellyttävää, että pistin juoksuksi. Varikset saattelivat ulos metsästä. (Nainen, s. 1964. SKS KRA Metsäsuhde 181. 2020.)

Kertoja kokee, että varikset toimivat aggressiivisesti, koska ne eivät pidä hänen olemuksestaan. Kuten aiemmassa kertomuksessa, jossa kirjoittaja käytti eläinten houkuttelun apuna ”metsätkä”, huomio kiinnittyy tässäkin ihmisen vaatteeseen, mutta tässä sen oletettu merkitys eläimelle on päinvastainen. Vasta jälkeinpäin kertoja ymmärtää, etteivät hänen olemuksensa tai vaatteensa liity tilanteeseen,

vaan varisten aggressiivinen toiminta johtuu lähistöllä olevasta pesästä ja poikasista:

Niiden käytös oli ihan normaalia pesän puolustamista, eikä siinä ollut mitään henkilökohtaista (Nainen, s. 1964. SKS KRA Metsäsuhde 181. 2020).

Variksilla on toiminnalleen oma motiivi, eikä kertoja osaa kohtaamistilanteessa tulkita niiden toimijuutta oikein, mihin luultavasti vaikuttavat tilanteen odottamattomuus ja pelottavuus. Myöhemmin lintujen tarve pitää ihminen, ei-toivottu vieras, loitolla omasta kodistaan on helppo ymmärtää, ja kohtaamisen relationaalinen merkitys muuttuu.

Keruuaineistossa on mukana myös muistoja kohtaamisista suurpetojen kuten karhujen ja susien kanssa. Näistä kohtaamisista kerrotaan ainutkertaisina kokemuksina, pelottavina mutta myös hämmentävinä. Joskus ne ovat muuttaneet kertojan suhdetta metsään ja erityisesti tiettyyn paikkaan:

Metsätön kaupunkielämä aikuisiällä on tuonut metsään menemisen pelon päivälläkin. – – Karhu tuli tielle kesäpaikan lähellä pyöräillessä viime kesänä, pysähtyi, katsoi minua, hämmennyin, en ymmärtänyt pelätä. Se pysähtyi, katsoi minua hetken ja loikki toiselle puolen tietä metsään. Sen jälkeen en pyöräillyt sillä tiellä. (Nainen. SKS KRA Metsäsuhde 232. 2020.)

Kertomuksessa huomio kiinnittyy karhun katseeseen, jonka kertoja muistaa hämmentävänä ja jota hän toistaa lainauksessa. Hämmennyksen voi tulkita siitä näkökulmasta, että

*Varis (Corvus corone)
kelopuun latvassa. Kuva:
Kallerna/Wikimedia
Commons. CC BY 4.0.*

ihmisen ja eläimen välillä katseen suunta on tyypillisesti toinen. Ihmisen eläimeen kohdistama katse asettaa eläimen oletusarvoisesti toiseksi ja tarkkailtavaksi, jolloin eläimellä ei useinkaan ole mahdollisuutta vastata katseeseen samalla tavoin (Berger 1980, 24–26). Kertomuksessa asetelma on päinvastainen, katseen suunta kääntyy ja ihminen joutuu eläimen katseen kohteeksi. Eläin, toimija, ei väistä vaan kohtaa ihmisen katseen, ja juuri

tämä tuntuu ihmisestä epämiellyttävältä ja jopa pelottavalta.

Tapauksesta on jäänyt kertojalle yleisempi metsässä olemisen pelko. Hän liittää sen aikuisiän ”metsättömään kaupunkielämään”, jossa metsään aiemmin liittynyt tuttuuden ja turvallisuuden tunne on etäisyyden myötä kadonnut. Kertojan kuvaama pelko on paitsi tilanteinen myös tilallinen, sillä kohtaamisen jälkeen hän ryhtyy välttämään tapahtuma-

paikkaa, joka on saanut merkityksen karhun kaltaisten pelottavien eläinten kotina. Kun eläin toimii tavalla, jonka ihminen kokee pelottavaksi, metsän kotoinen tuttuus häviää. Metsä on silloin korostetusti eläinten koti, ihmiselle vieras paikka ja Mary Douglassin (1991, 289) sanoin ”epäkoti”, jonne ihmisen ei ole hyvä mennä.

Monissa kertomuksissa kuvataan, kuinka kohtaamisiin suurempien eläinten kanssa liittyy molemminpuolista varovaisuutta ja pyrkimystä etäisyyden säilyttämiseen, etenkin kauempana kotoa kuljettaessa. Tämä koskee suurpetojen lisäksi myös hirviä, joita kirjoittajat eivät halua kohdata läheltä. Kuitenkin myös etäisyyden pitoa voi myös pitää kohtaamiseen liittyvänä vuorovaikutuksena:

Olen kerran nukkunut rakotulilla kahdenkymmenen kahdeksan (28) asteen pakkasessa – – Täysin äänetöntä, tyyni ilma nosti pienen avotulimme savun pystyyn. Silloin itse metsän kuningas vieraili luonamme, ei tullut heti lähelle, ilmoittautui murisemalla, mutta lähti sitten uimaan vastarannalle, jossa vielä vähän urahteli, painui sitten metsäisen vaaran taa – – Nukuin täysin rauhassa, turvallisin mielin, meidän ainoa aseemme oli Mora-puukko. Metsässä olo oli aina turvallinen, siellä ei tarvitse pelätä mitään. (Nainen. SKS KRA Metsäsuhde 256. 2020.)

Tässä muistossa sekä kertoja että hirvi¹ ovat tietoisia toistensa läsnäolosta. Hirvi ”vieraillee” kertojan nukkumapaikan lähellä, ”ilmoittautuu” äännelemällä muttei tule lähelle vaan poistuu paikalta. Itse tilanne, yöpyminen metsässä pakkasessa, on kuvattu tunnelmallisena

ja hirven käynti ennemminkin elämyksenä kuin pelottavana tapahtumana. Kohtaamisesta jää rauhan ja turvallisuuden tunne, jota kertoja vielä toistaa vakuuttaen samalla, ettei metsässä ”tarvitse pelätä mitään”. Kertomuksessa pelon voittaminen saa aikaan kotoisuuden tunnun, jolloin metsästä voi tulla eläinten ja ihmisten kesken jaettu turvallinen paikka. Se, että metsä koetaan eläinten tilana ja kotina, jossa ihminen on vieras, ei siten aina tarkoita, että metsä tai siellä asuvat eläimet olisivat pelottavia. Moni kirjoittaja kuvaa kohtaamisen kautta syntyvää tunnetta metsään kuulumisesta yhdessä eläinten kanssa, myös silloin, kun metsä mielletään eläinten kodiksi:

Lintujen kanssa meillä on syntynyt hyvä yhteys tai kontakti. Linnuthan elävät koko ajan kontaktissa puihin. Metsää pystyy mittaamaan mielesään, kuulostella sen eläjiä. Siellä ihminen on toisten reviiireillä. (Nainen, s. 1968. SKS KRA Metsäsuhde 168. 2020.)

Yhteenkuuluvuuden tunne ei tässä kuitenkaan tarkoita kokemusta metsästä yhteisenä, jaettuna kotina vaan nimenomaan kotina eläimille: paikkana, jossa ihminen on lopulta vieras, tervetullut mutta ulkopuolinen.

Monilajisten kohtaamisten kotoisuus ja vieraus

Metsäsuhde-keruussa muistellut kokemukset kertovat erilaisista kohtaamisista eläinten ja ihmisten kesken sekä tavoista tuottaa metsää monilajisena kotina. Kertojat kuvaavat kump-

panieläinten kanssa kulkemista ja toimimista sekä vuorovaikutusta metsässä asuvien eläinten kanssa, metsässä koettua kotoisuuden tuntoa ja vierautta sekä tilan neuvottelua eläinten ja ihmisten kesken. Nämä vaihtelevat tilallisten käytäntöjen sekä eläinten ja ihmisten välisten suhteiden mukaan. Siihen, millainen merkitys muistoille annetaan, vaikuttavat erityisesti kohtaamisten kehollisuus ja materiaalisuus sekä niiden herättämät tunteet.

Monilajisessa kodissa on keskeistä se, miten ja kenelle kotia tuotetaan. Kotiin yleisesti liitetyt tuttuuden ja turvallisuuden tunteet liittyvät kumppaneläinten kanssa liikkumiseen, toistuviin rutiineihin ja monilajisten verkostojen yhteisöllisyyteen. Nämä käytännöt tekevät tutusta lähimetsästä monilajisen kotimetsän, joka tuntuu omalta ja turvalliselta ja josta on jäänyt hyviä muistoja. Sen sijaan satunnaisissa tai joskus tarkoituksellisissa kohtaamisissa metsässä asuvien eläinten kanssa metsä on koettu muiden, metsässä elävien eläinten kotina, jossa ihmiset ovat vieraita. Vaikka monet näistäkin muistoista ovat elämyksellisiä, mukana on myös hämmentäviä ja jopa pelottavia kokemuksia siitä, kuinka ihminen on ei-toivottu vieras, tunkeilija jonkun toisen kodissa. Metsää tuotetaan silloinkin monilajisena kotina, mutta ihmiselle se saattaa olla ”epäkoti” (Douglas 1991, 289).

Monilajista kotia määrittävä tuttuuden ja vierauden dynamiikka tuo myös esiin metsäsuhteiden erilaisuuden. Siinä missä tietystä metsästä voi tulla kulkijalle hyvin tuttu paikka, kotimetsä, jossa tutut, säännöllisesti kohdatut eläimetkin saatetaan mieltää kumppaneiksi, toiset, vieraammat metsät ja niiden

eläinasukkaat saatetaan kokea pelottaviksi ja uhkaaviksi. Tuttuuden ja vierauden kokemukset ovat myös yksilöllisiä ja tilanteisia. Se, miten metsä koetaan monilajisena kotina, joutaa tilanteen ja siihen osallistuvien eläinten ja ihmisten mukana. Kokemukset metsästä monilajisena, kotoisena tilana kertovatkin siitä, miten keskeisesti suhteet metsään rakentuvat vuorovaikutuksessa muiden eläinten kanssa. Metsän kotoisuuden monilajinen yhteenkietoutuminen tulee ymmärrettäväksi eläinten läsnäolon ja liikkeiden, asuinsijojen ja kotien tiedostamisessa sekä muiden lajien kohtaamisessa ja välttämässä, osana lajienvälistä yhteis- ja rinnakkaiseloa.

Monilajista kotoisuutta ja vierautta tuottavat kertomuksissa myös eläimet itse – niin kumppanit kuin metsässä elävät – aktiivisina toimijoina, jotka vastaavat ihmisten kohtaamiseen omalla toiminnallaan, vuorovaikutuksessa ihmisten kanssa (Despret 2013). Eläinten toiminta ja vastaaminen ihmisten toimintaan on näissä kohtaamisissa hyvin itsenäistä, jolloin toimijuuden subjektiivisuus ja intentionallisuus korostuvat. Tilanteessa, jossa eläimellä on valtaa tehdä omia valintoja toimintansa suhteen, se ei ole vain ihmisen toiminnan passiivinen kohde, vaan myös ihminen on riippuvainen eläimen toiminnasta suhteessa ihmiseen. Jos ihminen tunnistaa vieraaksi kokemansa eläimen toimijuuden ja oman rajallisuutensa, ihmisen ja eläimen välinen hierarkia voi tehdä tilaa toisen vierauden kunnioittamiselle. Emmanuel Lévinas (1991/1969) kirjoittaa, että kasvokkain kohtaamisesta seuraa vastuu ja velvollisuus vastata toisen toimintaan – tämän voi ajatel-

la ulottuvan myös ihmisten ja eläinten väliin kohtaamisiin (Redmalm 2019, 194). Vas-
tuu toisesta voi silloin tarkoittaa monilajista
vieraanvaraisuutta, toiseen eläimeen suun-
tautuvaa vastaanottavaisuutta sekä sitä, että
erilaisuudelle tehdään tilaa kotona – myös moni-
lajisessa kodissa (Höckert & Rantala 2024).

Tässä artikkelissa olen puhunut luonnonva-
raisista tai villoista eläimistä metsässä ”asuvina” tai ”elävinä” eläiminä. Vaikka monilajisen
kodin käsite nojaa metsää ja muita eläimiä
määrittäviin käsitteisiin kuten kumppanila-
jiin ja kotimetsään, käsite itsessään on pitkälti
liminaali ja haastaa osaltaan luonnon ja kult-
tuurin, villin ja kesyn sekä ihmisen ja muiden
eläinten käsitteellisiä rajoja. Toimijoina myös
eläimet voivat välillisesti vaikuttaa itseään tai
metsää koskeviin kulttuurisiin käsityksiin sekä
haastaa, ylittää tai muuttaa erilaisia pysyviä
pidettyjä kategorisia rajoja. Monilajisen met-
sän voi nähdä ihmisten sekä muiden eläinten
suhteiden ja maailmojen ajallisena ja tilalli-
sena yhteenpunoitumisena, osana kulttuu-
risten ympäristömuutosten kiertoa. Metsän
monilajisissa kodeissa, tutuissa ja vieraissa,
luonto ja kulttuuri eivät ole toisistaan erillisiä
vaan kietoutuvat yhteen ihmisten ja muiden
eläinten tilallisissa ja kehollisissa kohtaami-
sissa, rutiineissa, suhteissa ja vuorovaikuttei-
sissa toimijuuksissa. Metsäkulttuuri ei silloin
rajoitu ”kulttuuriin” inhimillisen toiminnan
muotona vaan tulee ymmärrettäväksi eri toi-
mijoiden tuottamana monilajisena luonto-
kulttuurina (Haraway 2003, 63–65), mikä
merkitsee lajienvälistä yhteisöllisyyttä mutta
myös vastuuta.

VIITTEET

- 1 Vaikka metsän kuninkaasta puhuttaessa tar-
koitetaan useimmiten karhua, tässä kertomuk-
sessa kyseessä on todennäköisesti hirvi, sillä
eläin on liikkeellä kovassa pakkasessa, jolloin
karhut tyypillisesti nukkuvat talviunta.

AINEISTO

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Metsäsuhteet
yhteiskunnallisessa muutoksessa -tutkimushan-
ke ja Suomen Metsämuseo Lusto: Suhteeni met-
sään -keruu (2020). Helsinki.

KIRJALLISUUS

- Apajalahti, Eeva-Lotta, Aula, Inkeri, Ek, Terhi, Hal-
la, Tuulikki, Halonen, Maija, Houtbeckers, Ee-
va, Kallio, Eeva K., Karhunkorva, Reetta, Laine,
Jaana, Leiwo, Lotta, Lummaa, Karoliina, Ma-
tilainen, Anne, Näyhä, Annukka, Salmivuori,
Emmi, Seppä, Tiina, Simkin, Jenni & Takala,
Tuomo 2022. Ihmistieteelliset näkökulmat ja
rinnakkaiset tulevaisuuspolut. Katsaus metsä-
suhdetutkimuksen kenttään. Teoksessa Leena
Paaskoski, Heikki Roiko-Jokela & Marko Rika-
la (toim.), *Metsät ja tulevaisuus*. Vuosilusto 14.
Punkaharju, Suomen Metsämuseo Lusto, 13–51.
- Benjamin, David N. 1995. Introduction. Teok-
sessa David N. Benjamin (toim.), *The Home:
Words, Interpretations, Meanings and Environ-
ments*. London, Avebury, 1–14. <https://doi.org/10.4324/9781003527473-1>
- Berger, John 1980. *About Looking*. New York, Pan-
theon Books.
- Birke, Lynda, Bryld, Mette & Lykke, Nina 2004.
Animal Performances. An Exploration of In-

- tersections between Feminist Science Studies and Studies of Human/Animal Relationships. *Feminist Theory* 5(2), 167–183. <https://doi.org/10.1177/1464700104045406>
- Blunt, Alison & Varley, Ann 2004. Geographies of Home. *Cultural Geographies* 11(1), 3–6. <https://doi.org/10.1191/1474474004eu289xx>
- Braun, Virginia & Clarke, Victoria 2006. Using Thematic Analysis in Psychology. *Qualitative Research in Psychology* 3(2), 77–101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp0630a>
- Bull, Jacob 2011. Introducing Movement and Animals. Teoksessa Jacob Bull (toim.), *Animal Movements • Moving Animals. Essays in Direction, Velocity and Agency in Humanimal Encounters*. Uppsala, Uppsala University, 23–40.
- Buller, Henry 2014. Animal Geographies I. *Progress in Human Geography* 38(2), 308–318. <https://doi.org/10.1177/0309132513479295>
- Carter, Bob & Charles, Nickie 2013. Animals, Agency and Resistance. *Journal for the Theory of Social Behaviour* 43(3), 322–340. <https://doi.org/10.1111/jtsb.12019>
- Despret, Vinciane 2013. From Secret Agents to Interagency. *History and Theory* 52(4), 29–44. <https://doi.org/10.1111/hith.10686>
- Douglas, Mary 1991. The Idea of a Home. A Kind of Space. *Social Research* 58(1), 287–307.
- Dowling, Robyn & Power, Emma R. 2013. Domesticities. Teoksessa N. C. Johnson, R. H. Schein & J. Winders (toim.), *The Wiley–Blackwell Companion to Cultural Geography*. Hoboken, NJ, Wiley, 290–303. <https://doi.org/10.1002/9781118384466.ch26>
- Fudge, Erica 2008. *Pets. Art of Living*. New York, Acumen. <https://doi.org/10.1017/UPO9781844654253>
- Halla, Tuulikki, Karhunkorva, Reetta & Laine, Jaana 2020. Metsäsuhteet metsäkuulttuurisen kestävyyden rakentajina. Teoksessa Leena Paasikoski & Heikki Roiko-Jokela (toim.), *Metsät ja kulttuurinen kestävyys*. Vuosilusto 13. Punkaharju, Lusto – Suomen Metsämuseo & Metsähistorian Seura, 24–33.
- Hamlett, Jane & Strange, Julie-Marie 2021. Animals and Home: Introduction to Special Issue. *Home Cultures* 18(2), 77–81. <https://doi.org/10.1080/17406315.2021.1968671>
- Hankonen, Ilona 2021. *Ihmisiä metsässä. Luonto kulttuuriympäristökäsytystenä*. Kultaneito XXII. Joensuu, Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.
- Haraway, Donna J. 2003. *The Companion Species Manifesto*. Chicago, Prickly Paradigm Press.
- Holmberg, Tora 2019. Walking, Eating, Sleeping. Rhythm Analysis of Human/Dog Intimacy. *Emotion, Space and Society* 31, 26–31. <https://doi.org/10.1016/j.emospa.2019.03.002>
- Honkasalo, Marja-Liisa 2022. Toimijuuden muunnelmia. Teoksessa Marja-Liisa Honkasalo, Leila Jylhänkangas & Anna Leppo (toim.), *Haavoittuva toimijuus. Sairastaminen ja hoiva hyvinvointivaltion laitamilla*. Tampere, Vastapaino, 287–307.
- Häkkinen, Antti 2022. Paikka, muisti ja elämä. Muistitiedon käyttö historiantutkimuksessa. Teoksessa Ulla Savolainen & Riikka Taavetti (toim.), *Muistitietotutkimuksen paikka. Teoriat, käytännöt ja muutos*. Helsinki, SKS, 327–354.
- Höckert, Emily & Rantala, Outi 2024. Multispecies Hospitality. Teoksessa Outi Rantala & Dieter K. Müller (toim.), *A Research Agenda for Arctic Tourism*. Massachusetts, Edward Elgar, 93–108. <https://doi.org/10.4337/9781035319992.00013>
- Ilomäki, Henni 2014. Loitsujen outo metsämaisema. Teoksessa Seppo Knuutila & Ulla Piela (toim.), *Ympäristömytologia*. Kvalifaseuran vuosikirja 93. Helsinki, SKS, 120–139.
- Jones, Owain 2003. ‘Endlessly Revisited and Forever Gone’. On Memory, Reverie and Emotional Imagination in Doing Children’s Geo-

- graphies. An 'Addendum' to "To Go Back up the Side Hill": Memories, Imaginations and Reveries of Childhood' by Chris Philo. *Children's Geographies*, 1(1), 25–36. <https://doi.org/10.1080/14733280302185>
- Jones, Owain 2008. 'True Geography [] Quickly Forgotten, Giving Away to an Adult-imagined Universe'. Approaching the Otherness of Childhood. *Children's Geographies*, 6(2), 195–212. <https://doi.org/10.1080/14733280801963193>
- Kaarlenkaski, Taija 2012. *Kertomuksia lehmästä. Tutkimus ihmisen ja kotieläimen kulttuurisen suhteen rakentumisesta*. Joensuu, Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.
- Kaarlenkaski, Taija 2014. Lehmä luonnon ja kulttuurin rajalla. Karjanhoidon eläin- ja ympäristösuhteet 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun Suomessa. Teoksessa Seppo Knuuttila & Ulla Piela (toim.), *Ympäristömytologia*. Kalevalaseuran vuosikirja 93. Helsinki, SKS, 282–300.
- Kaarlenkaski, Taija 2022. Affektiivisiä eläinkohtaamisia kaupunkiympäristöissä. Monilajinen lähiluonto verkkomedioissa. *Lähikuva* 35(1–2), 61–82. <https://doi.org/10.23994/lk.116478>
- Karhunkorva, Reetta, Matila, Airi & Paaskoski, Leena 2017. Eläviä suhteita metsään ja perintöön. Teoksessa Aura Kivilaakso & Leena Marsio (toim.), *Elossa. Luonto ja elävä kulttuuriperintö*. Helsinki, Museovirasto, 43–50.
- Larson, Elizabeth Wilhoit 2021. Creating Home at Work. Humanistic Geography and Placemaking in Organizations. *Culture and Organization* 27(6), 437–455. <https://doi.org/10.1080/14759551.2020.1861453>
- Latvala, Pauliina & Laurén, Kirsi 2013. The Sensitive Interpretation of Emotions. Methodological Perspectives on Studying Meanings in Oral History Texts. Teoksessa Frog, Pauliina Latvala & Helen F. Leslie (toim.), *Approaching Methodology*. Helsinki, Finnish Academy of Science and Letters, 249–266.
- Laurén, Kirsi 2007. Pakko ja vapaus. Metsäluonto työn ja vapaa-ajan kokemuksissa. *Historiallinen Aikakauskirja* 105(2), 205–217. <https://doi.org/10.54331/haik.139398>
- Laurén, Kirsi 2010. Kirjoitetun kokemuksen kiehtovuus. Teoksessa Jyrki Pöysä, Helmi Järviluoma & Sinikka Vakimo (toim.), *Vaeltavat metodit*. Joensuu, Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura, 426–449.
- Lévinas, Emmanuel 1991/1969. *Totality and Infinity. An Essay on Exteriority*. Dordrecht, Springer.
- Lummaa, Karoliina 2023. Kulttuuri ja kestävyysmurros. *Bios.fi* <https://bios.fi/kulttuuri-ja-kestavyysmurros/> Julkaistu 2.5.2023. (Luettu 14.11.2024.)
- Malinen, Antti 2017. Rauhaa rauhattomuuteen. Luonnon ja eläinten merkitys vaikeissa oloissa eläneiden lasten elämässä, n. 1945–1960. *Kasvatus ja Aika* 11(1), 24–40.
- Malinen, Antti 2019. Kaverit, koirat ja joenmutkat. Lasten emotionaaliset turvapaikat 1940–50-lukujen Suomessa. *Varhaiskasvatuksen Tiedelehti – Journal of Early Childhood Education Research* 8(2), 332–361.
- Massey, Doreen 1992. A Place Called Home? *New Formations* 17, 3–15.
- Massey, Doreen 2005. *For Space*. Lontoo, Sage.
- McFarland, Sarah & Hediger, Ryan 2009. Approaching the Agency of Other Animals. An Introduction. Teoksessa Sarah McFarland & Ryan Hediger (toim.), *Animals and Agency: An Interdisciplinary Exploration*. Leiden, Brill, 1–20. <https://doi.org/10.1163/ej.9789004175808.i-382.5>
- Newberry, Michelle 2017. Pets in Danger: Exploring the Link between Domestic Violence and Animal Abuse. *Aggression and Violent Behavior* 34, 273–281. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2016.11.007>
- Nygren, Nina & Peltola, Taru 2014. Yllätyksen poliittikka liito-oravakartoituksessa. *Alue ja ympäristö* 43(2), 4–16.

- Paaskoski, Leena & Roiko-Jokela, Heikki (toim.) 2020. *Metsät ja kulttuurin kestävyys*. Vuosilusto 14. Punkaharju, Suomen Metsämuseo Lusto.
- Porteous, J. Douglas 2019/1990. *Landscapes of the Mind. Worlds of Sense and Metaphor*. Toronto, University of Toronto Press. <https://doi.org/10.3138/9781487579548>
- Power, Emma R. 2012. Domestication and the Dog. Embodying Home. *Area* 44(3), 371–378. <https://doi.org/10.1111/j.1475-4762.2012.01098.x>
- Puig de la Bellacasa, Maria 2012. 'Nothing comes without its world'. Thinking with care. *The Sociological Review* 60(2), 197–216. <https://doi.org/10.1111/j.1467-954X.2012.02070.x>
- Redmalm, David 2019. A Bifocal Perspective on the Riding School. On Lévinas and Equine Faces. Teoksessa Jonna Bornemark, Petra Andersson & Ulla Ekström von Essen (toim.), *Equine Cultures in Transition. Ethical Questions*. London, Routledge, 193–206. <https://doi.org/10.4324/9781351002479-14>
- Russell, Joshua 2016. I Remember Everything. Children, Companion Animals, and a Relational Pedagogy of Remembrance. Teoksessa Margo DeMello (toim.), *Mourning Animals. Rituals and Practices Surrounding Animal Death*. East Lansing, MI, Michigan State University Press, 81–89.
- Schuurman, Nora 2021. Encounters with a Canine Other. Performing Domestication in Transnational Animal Rescue and Rehoming. *Social & Cultural Geography* 22(5), 686–703. <https://doi.org/10.1080/14649365.2019.1619820>
- Schuurman, Nora 2024a. Multispecies Homescapes. *Progress in Human Geography* 48(5), 655–668. <https://doi.org/10.1177/03091325241240563>
- Schuurman, Nora 2024b. Negotiating Care and Control. Pet Euthanasia as Phronetic Action. *Journal of Aging Studies* 71. <https://doi.org/10.1016/j.jaging.2024.101256>
- Schuurman, Nora & Dirke, Karin 2020. From Pest to Pet. Liminality, Domestication and Animal Agency in the Killing of Rats and Cats. *Trace: Journal for Human–Animal Studies* 6(1), 2–25. <https://doi.org/10.23984/fjhas.86934>
- Schuurman, Nora & Franklin, Alex 2024. *Equine Landscapes of Interspecies Care*. London, Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-981-97-8027-3>
- Schuurman, Nora & Redmalm, David 2019. Transgressing Boundaries of Grievability. Ambiguous Emotions at Pet Cemeteries. *Emotion, Space and Society* 31, 32–40. <https://doi.org/10.1016/j.emospa.2019.03.006>
- Schuurman, Nora & Räsänen, Tuomas 2020. Johdanto. Teoksessa Tuomas Räsänen & Nora Schuurman (toim.), *Kanssakulkijat. Monilajisten kohtaamisten jäljillä*. Helsinki, SKS, 7–19.
- Seppä, Tiina 2020. Katsooko metsä ihmistä? *Suomen Kansan Vanhat Runot* ja lajienvälinen kommunikaatio. *Avain* 17(4), 22–45. <https://doi.org/10.30665/av.98306>
- Vehkalahti, Kaisa & Jouhki, Essi 2022. Lapsuuden ja nuoruuden historian näkökulmia muistitietotutkimukseen. Teoksessa Ulla Savolainen & Riikka Taavetti (toim.), *Muistitietotutkimuksen paikka. Teoriat, käytännöt ja muutos*. Helsinki, SKS, 366–391.

Kirjoittajat

Olli Haanpää, YTM, väitöskirjatutkija, kulttuuriantropologia, Oulun yliopisto,
● <https://orcid.org/0009-0008-0330-6837>

Riina Haanpää, FT, dosentti, kulttuuriperinnön tutkimus, Turun yliopisto,
● <https://orcid.org/0009-0004-6630-0572>

Juha Hiedanpää, HT, luonnonvara- ja ympäristöpolitiikan ja -hallinnan tutkimusprofessori, Luonnonvarakeskus (Luke), ● <https://orcid.org/0000-0002-4926-5742>

Pilvi Hämeenaho, FT, dosentti, etnologia, Jyväskylän yliopisto,
● <https://orcid.org/0000-0003-0272-3838>

Niina Hämäläinen, FT, dosentti, folkloristiikka, Kalevalaseura/Helsingin yliopisto,
● <https://orcid.org/0000-0001-8788-9065>

Tim Ingold, prof. emeritus, sosiaaliantropologia, Aberdeenin yliopisto, Skotlanti

Liisa Kaski, FM, folkloristi ja kreikan kielen väitöstutkija, Helsingin yliopisto

Virpi Kaukio, FT, dosentti, ympäristöestetiikka, Itä-Suomen yliopisto,
● <https://orcid.org/0009-0004-1541-0392>

Veera Kinnunen, yliopistonlehtori, Lapin yliopisto, dosentti, yhteiskuntatieteellinen ja humanistinen ympäristötutkimus, Oulun yliopisto,
● <https://orcid.org/0000-0002-5640-101X>

Siria Kohonen, FT, folkloristiikka / TM, uskontotiede, tutkijatohtori, Helsingin yliopisto,
🔗 <https://orcid.org/0000-0002-1083-3394>

Otto Latva, FT, dosentti, kulttuurihistoria, Turun yliopisto,
🔗 <https://orcid.org/0000-0003-3265-3076>

Riikka Latva-Somppi, TaM, tutkija, Suomen ympäristökeskus / väitöskirjatutkija,
Aalto-yliopisto, Muotoilun laitos, taiteellinen tutkimus,
🔗 <https://orcid.org/0009-0001-8825-7788>

Kirsi Laurén, FT, dosentti, kulttuuriperinnön yliopistonlehtori, Oulun yliopisto /
yliopistotutkija (DigiFREN-hanke), Itä-Suomen yliopisto,
🔗 <https://orcid.org/0000-0002-5277-6084>

Heta Lähdesmäki, FT, kulttuurihistoria, Turun yliopisto,
🔗 <https://orcid.org/0000-0002-6393-7146>

Himansu Sekhar Mishra, PhD, maisema-arkkitehtuuri, tutkija, Luonnonvarakeskus /
tutkijatohtori, Tampereen yliopisto, 🔗 <https://orcid.org/0000-0003-0225-4787>

Maarit Mäkelä, TaT, muotoilun professori, Aalto-yliopisto,
🔗 <https://orcid.org/0000-0003-3102-5262>

Mari Mäkiranta, TaT, dosentti, kuvallinen viestintä, Lapin yliopisto,
🔗 <https://orcid.org/0000-0001-9281-0024>

Roger Norum, dosentti, professori, kulttuuriantropologia, Oulun yliopisto,
🔗 <https://orcid.org/0000-0002-4221-5777>

Taru Peltola, HT, luontokulttuurien tutkimuksen professori, Itä-Suomen yliopisto /
erikoistutkija, Suomen ympäristökeskus,
🔗 <https://orcid.org/0000-0001-8478-0961>

Mia Pihlajamäki, HT, akateeminen koordinaattori, Aalto-yliopisto,
🔗 <https://orcid.org/0000-0003-1322-0558>

Kati Pitkänen, YTT, dosentti, erikoistutkija, Suomen ympäristökeskus,
🔗 <https://orcid.org/0000-0003-4725-748X>

Nika Potinkara, FT, folkloristiikka, Helsingin yliopisto,
🔗 <https://orcid.org/0000-0002-0450-8739>

Laura Puolamäki, FT, erikoistutkija, Turun yliopisto,
🔗 <https://orcid.org/0000-0002-8321-3524>

Vesa Puuronen, YTT, dosentti, sosiologia, Oulun yliopisto,
🔗 <https://orcid.org/0009-0006-0637-6115>

Eeva Raike, FM, yliopisto-opettaja, väitöskirjatutkija, digitaalisen kulttuurin, maiseman ja kulttuuriperinnön tutkinto-ohjelma, Turun yliopisto,
🔗 <https://orcid.org/0009-0009-8219-1528>

Matti Salo, FT, dosentti, erikoistutkija, Luonnonvarakeskus,
🔗 <https://orcid.org/0000-0002-6328-5299>

Inka Santala, FM, tutkija, Suomen ympäristökeskus / väitöskirjatutkija, Geotieteiden ja maantieteen osasto, Helsingin yliopisto,
🔗 <https://orcid.org/0000-0003-3055-0962>

Nora Schuurman, YTT, yhteiskunnallisen ja kulttuurisen eläintutkimuksen dosentti, erikoistutkija Sr., Euroopan ja maailman historia, Turun yliopisto,
🔗 <https://orcid.org/0000-0002-0835-5223>

Laura Seesmeri, FT, dosentti, kulttuuriperinnön tutkimus, Turun yliopisto,
🔗 <https://orcid.org/0000-0001-8488-8390>

Tiina Seppä, FT, perinteentutkimuksen dosentti, kulttuurintutkimuksen yliopistotutkija, Itä-Suomen yliopisto, 🔗 <https://orcid.org/0000-0001-7511-289X>

Katriina Soini, FT, tutkimusprofessori, luonnonvarojen kestävä hallinta, Luonnonvarakeskus (Luke), 🔗 <https://orcid.org/0000-0002-8617-9165>

KIRJOITTAJAT

Kirsi Sonck-Rautio, FT, kulttuurihistoria/ kulttuuriantropologia, Turun yliopisto/
Oulun yliopisto, <https://orcid.org/0000-0001-5267-8882>

Alicja Staniszewska, FM, väitöskirjatutkija, antropologia, Jyväskylän yliopisto,
 <https://orcid.org/0000-0001-7048-4504>

Kristina Sveld, VTT, dosentti, erikoistutkija, Luonnonvarakeskus,
 <https://orcid.org/0000-0002-5805-5624>

Jarno Valkonen, YTT, professori, sosiologia, Lapin yliopisto

Anna Niia Varfolomeeva, FT, ympäristötiede, Oulun yliopisto,
 <https://orcid.org/0000-0002-7421-6766>

Juhana Venäläinen, FT, apulaisprofessori, kulttuurintutkimus, Itä-Suomen yliopisto,
 <https://orcid.org/0000-0001-8259-4460>

Katariina Vuori, FM, kirjailija, väitöskirjatutkija, arkeologia, Oulun yliopisto,
 <https://orcid.org/0000-0003-2898-0621>

Mikko Äijälä, YTT, tutkijatohtori, sosiologia, Lapin yliopisto,
 <https://orcid.org/0009-0008-8287-7901>

Abstract

Twists and turns, cycles and circulations: Cultural environmental change in the North

The Kalevalaseura's one hundred and fourth Yearbook, *Käänteet ja kierrot – Kulttuuriset ympäristömuutokset pohjoisessa* examines the interplay between cultural practices and environmental transformations during the era of ecological crisis. It introduces the concept of cycles of *cultural environmental change*, a dynamic framework that highlights the reciprocal, and at times synergistic, weavings of human cultural activity and non-human ecosystems. Drawing on interdisciplinary methodologies that draw from folklore studies, environmental humanities, and cultural anthropology, the authors explore how narratives, ritual practices, and ecological

imaginaries adapt and evolve alongside environmental conditions. The publication proposes new modes of storytelling that decenter anthropocentric values — and anthropocenic visions — and foreground multispecies cohabitation and co-agency. By investigating how meaning-making systems reflect and respond to shifting planetary realities, this study contributes to a deeper understanding of how culture and cultures both shape and are shaped by environments. The findings underscore the urgency of reimagining cultural narratives as a critical form of ecological engagement, resistance and transformation.

KALEVALASEURA-SÄÄTIÖN TOIMINTAKERTOMUS 2024

Kalevalaseura-säätiön toimintakertomus 2024

Yleistä

Kalevalaseura-säätiön tarkoitus ja sen toteutuminen vuonna 2024

Vuonna 1911 perustetun Kalevalaseura-säätiön tehtävänä on edistää, tukea ja tehdä tunnetuksi Kalevalaan, kalevalamittaisiin runoihin ja suomalaiseen kulttuuriperintöön liittyvää tutkimusta ja taidetta, niitä yhdistäviä toimintoja ja uusia tulkintoja niin kotimaassa kuin maailmalla.

Kalevalaseura on tutkimuksen ja taiteen mahdollistaja ja toteuttaja. Edistämme rajat ylittävää kulttuuriperinnön tuntemusta ja arvostusta.

Kalevalaseura on tiede- ja kulttuurijärjestö sekä yleishyödyllinen yhteisö, jonka asiantuntemus ja resurssit liittyvät sääntöjen mukaisesti kalevalamittaisiin runoihin, *Kalevalaan* ja sen kulttuurihistoriaan sekä suomalaiseen kulttuuriperintöön.

Kalevalaseura palvelee eri kansalaispiirejä julkaisu-, tutkimus- ja tiedotustoiminnallaan, järjestämällä yksin ja yhdessä muiden tahojen

kanssa hankkeita ja tapahtumia sekä osallistamalla keskusteluun *Kalevalan* ja kulttuuriperinnön merkityksestä Suomessa ja maailmalla. Kalevalaseura rahoittaa tieteellistä ja taiteellista työtä kalevalamittaisten runojen, *Kalevalan* ja *Kalevalan* kulttuurihistorian sekä kulttuuriperinnön parissa työskenteleville tutkijoille, taiteilijoille, *Kalevalan* kääntäjille ja muille asianharrastajille.

Lisäksi Kalevalaseura jakaa tunnustuspalkintoja, antaa lausuntoja ja laatii aloitteita sääntöjen mukaisesti kiinnostuksen kohteisiin liittyvistä hankkeista. Säätiön toiminnan painopiste on Suomessa, mutta toimintaa on myös ulkomailla.

Vuonna 2024 Kalevalaseura järjesti erilaisia tapahtumia, jatkoi keskustelua kulttuuriperinnöstä tekemällä yhteistyötä erityisesti sveitsiläisten kulttuuriperintöasiantuntijoiden kanssa ja vahvisti rooliaan tieteen ja taiteen rahoittajana. Myös vuorovaikutusta jäsenistöön ja nuoriin lisättiin vuoden 2024 aikana sekä edistettiin avoimen julkaisemisen käytäntöjä. Kalevalaseura kustansi kaksi Folklore Fellows' Communications -sarjan

(FFC) julkaisua (monografian ja kolmiosaisen teoksen), johon säätiö sai avustusta Tieteellisten Seurojen Valtuuskunnalta (TSV). Kalevala elävänä eepoksena sai huhtikuussa Euroopan komission myöntämän Euroopan kulttuuriperintötunnuksen (EHL). Kalevalaseura koordinoi EHL-tunnusta ja siihen liittyvää laajaa yhteistyöverkostoa. Sijoitustoimintaa ohjasivat kestävyysperiaatteet. Kalevalaseura myi kertomusvuonna Ilomantsissa sijaitsevan Nehvon vartio-nimisen kiinteistön.

Toimintaympäristö

Kalevalaseuran lähimpänä maantieteellisenä toimintaympäristönä on kotipaikka Helsinki ja pääkaupunkiseutu, mutta myös muu Suomi. Euroopan komission 2024 myöntämän Euroopan kulttuuriperintötunnuksen (EHL) myötä seuran toimintaympäristö laajentui myös Eurooppaan. *Kalevalan* taiteellisista tulkinnoista kiinnostuneiden taiteilijoiden, kääntäjien sekä kansainvälisen kalevalamittaisten runojen, kulttuuriperinnön ja *Kalevalan* kulttuurihistorian tutkimuksen kautta toimintaympäristönä on koko maailma.

Kalevalaseura tekee yhteistyötä tieteellisten ja taiteellisten yhteisöjen, yleishyödyllisten kulttuurijärjestöjen sekä apurahoja ja tunnustuspalkintoja myöntävien kulttuurialan säätiöiden kanssa. Seuran keskeistä toimintaympäristöä ovat niin ikään kalevalamittaisten runojen, *Kalevalan*, sen kulttuurihistorian sekä suomalaisen kulttuuriperinnön parissa työskentelevät tutkijat ja taiteilijat, seurak, yhdistykset, arkistot, museot, koulut ja instituutit

sekä yliopistojen perinteen-, kielen-, kirjallisuuden sekä taiteentutkimuksen laitokset, samoin kuin taideyliopistot ja -korkeakoulut. Myös *Kalevalan* kääntäjät, tutkijat ja taiteilijat ulkomailla kuuluvat seuran toimintakenttään.

Toimintaedellytykset

Tehtävien hoitamisessa ja edellä kuvatussa toimintaympäristössä Kalevalaseuralla oli vuonna 2024 hyvät toimintaedellytykset:

- toiminta-alaa hyvin tunteva, ammattitaitoinen ja asiantunteva henkilökunta,
- asiantunteva hallitus, jonka asiantuntemus perustuu monipuolisuuteen, ja taloustoimikunta,
- vahva talous,
- tehokas viestintä,
- seuran toiminnan tavoitteet tunteva ja niitä edistävä jäsenistö,
- kykyä yhteistyöhön ja verkostoitumiseen.

Päätöksenteossa noudatetut periaatteet

Kalevalaseuran toiminta perustuu säätiön sääntöihin sekä toimintaa ohjaaviin strategioihin (toimintastrategia, viestintästrategia ja sijoitusstrategia). Säätiön strategia 2021–2024 ohjasi kertomusvuonna säätiön toimintaa.

Kalevalaseurassa noudatetaan hyviksi koettuja käytäntöjä, mutta samalla etsitään uusia tapoja tuoda esille kalevalamittaiseen runouteen, *Kalevalaan*, *Kalevalan* kulttuurihistoriaan ja kulttuuriperintöön liittyvää tutkimusta, taidetta ja tapahtumia.

Kalevalaseuran toiminnan arvoihin kuuluvat kansainvälisesti kansallinen, luovasti traditioita kunnioittava ja asiantuntevasti avoin. Nämä arvot näkyivät myös vuonna 2024 säätiön toiminnassa.

Kalevalaseuran hallitus ja toiminnanjohtaja huolehtivat siitä, että luottamustoimisilla henkilöillä oli ajantasaiset ja riittävät tiedot päätöksentekoa varten Kalevalaseuran asioissa. Lisäksi hallitus huolehti siitä, että toiminta oli sääntöjen mukaista ja johdonmukaista. Työnantajana Kalevalaseuran hallitus huolehti henkilöstön riittävydestä uusista hankkeista päätettäessä.

Noudatamme toiminnassamme kestävän kehityksen periaatteita. Säätiöt ja rahastot ry:n jäsenenä Kalevalaseuran hallinnossa ja toiminnassa noudatetaan hyvää säätiötapaa, säätiötoimintaa periaatteellisesti ohjaavaa kansainvälisen käytännön mukaista asiakirjaa.

Kalevalaseuran toiminta ja toiminnan painopisteet vuonna 2024

Kalevalaseuran hallituksen hyväksymän strategian ja vuoden 2024 toimintasuunnitelman mukaisesti toiminnan painopisteitä oli vuonna 2024 kolme:

1. Jäsenet ja nuoret

Kalevalaseura toteutti opiskelijoiden kanssa Tieteiden yön tapahtuman. Kalevalaseuran ohjelma koostui 13:sta lyhytvideosta, joilla

korkeakouluopiskelijat eri puolilta Suomea vastasivat kysymykseen: ”Mitä sinulle tulee mieleen Kalevalasta?” Kalevalaseuraan kutsuttiin nuoria uusiksi jäseniksi sekä valmisteltiin EHL-tunnukseen liittyvää nuorille eurooppalaisille suunnattua hanketta. Kalevalaseuran kysely toteutettiin syksyllä 2024. Kalevalaseura tuki kertomusvuonna taloudellisesti Helsingin yliopiston etnologian ja folkloristiikan ainejärjestön Nefa:n jäsenlehteä *Napakairaa*

2. Avoin julkaiseminen

Kalevalaseurassa valmisteltiin vuosikirjan numeroiden viemistä avoimesti verkkoon sekä julkaistiin valikoituja FFC-numeroita avoimen lähdekoodin alustalla. Kalevalaseuran vuosikirjojen numeroista 94–102 tehtiin avoimen saatavuuden hakemisto. Kalevalaseuran toimintakertomuksesta 2023 laadittiin visuaalinen kooste verkkosivuille ja sosiaalisen median kanaviin. Virallinen toimintakertomus 2023 oli myös saatavilla avoimesti säätiön verkkosivuilla.

3. Kansainvälisyys

Kalevalaseuran sisarsivusto Kalevalan käännöksistä *Kalevala maailmalla* julkaistiin englanniksi. Kalevalaseura kustansi kolme kirjaa kansainvälisessä tieteellisessä sarjassa Folklore Fellows' Communications (FFC) ja säätiön toiminnanjohtaja osallistui kahteen kansainväliseen folkloristiikan alan konferenssiin. Kalevalaseura vieraili eri puolella Sveitsiä tutustuen sveitsinsuomalaisiin yhteistyökump-

paneihin ja sveitsiläiseen kulttuuriperintöön. Kalevalaseurassa vieraili kertomusvuoden aikana Norjasta Bergenin yliopiston tutkijoita.

Euroopan komissio myönsi Kalevalalla Euroopan kulttuuriperintötunnuksen (European Heritage Label, EHL) keväällä 2024. Kalevalaseura koordinoi tunnusta, siihen liittyvää eurooppalaisille nuorille suunnattua hanketta Eeppinen kaleidoskooppi sekä laajaa yhteistyöverkostoa Suomessa ja Euroopassa.

Tämän lisäksi Kalevalaseura järjesti viisi kaikille avointa tapahtumaa, toimitti videosarjan Euroopan kulttuuriympäristöpäiville sekä teki yhteistyötä Kalevalan kääntäjien ja muiden yhteistyökumppanien kanssa.

Varsinainen toiminta 2024

Hallinto

Vuosikokous

Kalevalaseuran sääntöjen mukaan hallitus kokoontuu vuosikokoukseen kunkin vuoden toukokuun loppuun mennessä. Vuonna 2024 kokous pidettiin 21. maaliskuuta. Kokouksen puheenjohtajaksi valittiin Lotte Tarkka ja sihteeriksi Niina Hämäläinen. Pöytäkirjan tarkastajiksi valittiin Riitta Ojanperä ja Eija Timonen.

Kokouksessa vahvistettiin toimintakertomus ja tilinpäätös vuodelta 2023 sekä todettiin tilintarkastuskertomus. Kokouksessa päätettiin myös vuoden 2024 toiminta- ja viestintäsuunnitelmasta ja talousarviosta, määrittiin kokouspalkkioiden suuruus, valittiin uusi ti-

lintarkastaja ja varatilitarkastaja, päätettiin uusien jäsenten ja kunniajäsenten kutsumisesta sekä valittiin hallitus vuodeksi 2024.

Hallitus

Säätiön asioista päättää hallitus, johon kuuluu seitsemän Kalevalaseura-säätiön jäsentä. Henkilö voi toimia hallituksessa enintään kolme peräkkäistä toimikautta. Hallitus valitsee keskuudestaan vuosittain puheenjohtajan ja varapuheenjohtajan.

Pekka Hako oli ollut kolme kokonaista kautta hallituksessa ja hän jättäytyi sääntöjen mukaisesti hallitustyöskentelystä pois. Hänen tilalleen valittiin uudeksi jäseneksi MuT Maari Kallberg.

Hallitukseen kuuluivat lisäksi Lotte Tarkka, Riitta Ojanperä, Antti Huntus, Tuomas Martikainen, Hanna Lämsä ja Eija Timonen.

Vuosikokouksen jälkeisessä järjestäytymiskokouksessaan 21.3.2024 hallitus valitsi vuoden 2024 puheenjohtajaksi Lotte Tarkan ja varapuheenjohtajaksi Riitta Ojanperän.

Hallitus kokoontui vuoden 2024 aikana yhdeksän kertaa. Kokoukset järjestettiin hybridimuodossa. Sähköpostikokouksia pidettiin kaksi. Lisäksi hallitus kokoontui vapaamuotoisesti keskustelemaan taloustoimikunnan kanssa säätiön sijoitustoiminnasta.

Hallitus, toiminnanjohtaja ja viestijä vierailivat kertomusvuonna Sammatissa sijaitsevassa Elias Lönnrotin synnyinkodissa, Paikkarin torpassa sekä Lönnrotin Lammin talossa. Kalevalaseura (hallitus, työntekijät) teki loka-kuussa matkan Sveitsiin Les Amis du Kalevala-yhdistyksen kutsumana. Matkan aikana tavat-

tiin muun muassa sveitsinsuomalaisia ja sveitsiläisiä *Kalevalan* ystäviä Genevessä, Suomen suurlähettiläs Bernissä ja Fennica-kirjaston hoitaja Zürichissä. Matkan aikana pidettiin hallituksen kokous sekä vapaamuotoinen keskustelu kulttuuriperinnöstä ja sen suhteesta Kalevalaseuraan. Matkan tarkoituksena oli verkostoitua ja lisätä tietoa Euroopan kulttuuriperinnoistä.

Tilintarkastaja

Hallitus valitsi vuosikokouksessa tilintarkastajaksi toimikaudeksi 2024 tilintarkastusyhteisö Tiliextra Oy:n. Säätiön vastuulliseksi tilintarkastajaksi valittiin vuosikokouksessa HT Kristian Seemer Tiliextra Oy:stä.

Taloustoimikunta ja rahanvartija

Toimikautena 2024 Kalevalaseuran taloustoimikunta koostui neljästä jäsenestä: asiamies Ralf Sunell, sijoitusjohtaja Mikko Koivusalo, vastuullisen sijoittamisen johtaja Hanna Kaskela sekä säätiön rahanvartija KTM Jussi Vaarnavuo.

Taloustoimikunta valitsi vuoden ensimmäisessä kokouksessa keskuudestaan puheenjohtajaksi Ralf Sunellin ja varapuheenjohtajaksi Mikko Koivusalon. Taloustoimikunta kokoontui kolme kertaa.

Taloustoimikunta ja rahanvartija tekivät vuoden aikana hallitukselle sijoitussuunnitelman mukaisia muutosesityksiä säätiön salkkuun. Sijoitusten kestävyyttä vahvistettiin vuoden 2024 aikana tekemällä muutoksia osakesalkkuun ja sijoittamalla

korkorahastoihin. Sijoitustoimintaa ohjasivat sijoitussuunnitelma 2023–2026 sekä vuonna 2023 laaditut kestävyiden periaatteet. Taloustoimikunta huolehti hallituksen hyväksymistä sijoitustoimenpiteistä, laati kokouksiin salkkuyhteenvedot sekä sijoitustapahtuma- ja kassavirtaraportit Suomen Sijoitustutkimus Oy:n tuottaman datan avulla.

Lähipiiritapahtumat

Säätiölain ja hyvän hallintotavan mukaisesti Kalevalaseura-säätiö raportoi toimintakertomuksessaan suppean lähipiirin kanssa tehdyistä lähipiiritapahtumista. Kalevalaseura-säätiöllä on myös hallituksen vahvistama lähipiiriohje. Kalevalaseuran suppeaan lähipiiriin kuuluvat määräysvaltaa käyttävinä hallituksen jäsenet sekä toiminnanjohtaja ja tilintarkastaja, heidän perheenjäsenensä sekä heidän määräysvallassaan olevat yhteisöt ja säätiöt.

Kalevalaseuran suppeaan lähipiiriin kuuluvat henkilöt eivät osallistu säätiössä asian käsittelyyn eikä päätöksentekoon, jos kysymyksessä on säätiön ja edellä mainitun henkilön välinen sopimus tai muu oikeustoimi, tai jos henkilöllä on muutoin asiassa olennaista, säätiön kanssa mahdollisessa ristiriidassa olevaa etua, eivät osallistu avustusta, muuta vastikkeetonta etua tai taloudellista toimintaa koskevan asian käsittelyyn, jos edunsaajana on hän tai hänen perheenjäsenensä, lähisukulaisensa tai heidän määräysvallassaan oleva yhteisö tai säätiö.

Kalevalaseuran tavanomaiset lähipiiritöimet ovat: tilintarkastajalle maksetaan palkkio

laskun mukaan, työsuhteessa olevalle toiminnanjohtajalle maksetaan hallituksen päättämän työ sopimuksen mukainen palkka, säätiön lähipiiriin kuuluville voidaan myöntää apurahoja samoin perustein kuin muillekin apurahanhakijoille, säätiön lähipiiriin kuuluvia asiantuntijoita voidaan palkata tutkimus-, taide- ja julkaisuhankkeisiin samoin perustein kuin muitakin asiantuntijoita, säätiön lähipiiriin kuuluvat henkilöt voivat käyttää Ilomantsissa sijaitsevaa säätiön omistamaa Nehvon vartiota korvauksetta silloin, kun siellä on vapaata. Edellytyksenä on, että he kiinnittävät huomiota ja osallistuvat mahdollisuuksiensa mukaan kiinteistön huolto- toimenpiteisiin. Säätiön lähipiiriin kuuluvat eivät käyttäneet Nehvon vartiota kertomusvuoden aikana.

Vuonna 2024 Kalevalaseuran lähipiiriin kuulunut, hallitukseen maaliskuussa 2024 valittu jäsen Maari Kallberg sai palkkion vuosikirjan hakemiston laatimistyöstä. Hakemus-

työ toteutettiin kevään 2024 aikana. Muuten Kalevalaseuran lähipiiriin kuuluneet eivät saaneet avustuksia, apurahoja, kokouspalkkioita tai tunnustuspalkintoja. Säätiö ei myöskään antanut lainoja tai sitoumuksia lähipiiriin kuuluville.

Kalevalaseuran lähipiiriin kuuluvat henkilöt tai heidän perheenjäsenensä, lähisukulaisensa tai heidän määräysvallassaan oleva yhteisö tai säätiö voivat saada tunnustuspalkintoja ja apurahoja tai vastikkeetonta etua vain samoilla edellytyksillä kuin säätiön tarkoituksen mukainen kohderyhmä.

Hallituksen jäsenille on maksettu vuonna 2024 samansuuruisia luento- ja kirjoituspalkkioita esitelmistä ja artikkeleista kuin muillekin säätiön hankkeisiin palkatuille asiantuntijoille. Heille on myös maksettu matkalaskujen perusteella kulukorvauksia osallistumisesta hallituksen kokouksiin ja säätiön tapahtumiin.

Yhteenveto säätiön lähipiiritoimista suppean lähipiirin kanssa vuonna 2024

Lähipiirisuhde	Lähipiiritoimi	€
Hallituksen jäsenet ja henkilökunta	Esitelmä- ja kirjoituspalkkiot	4 350
Henkilökunta	Palkat sivukuluineen	91 543,95
Tilintarkastaja		2 852
Yhteensä		98 745,95

Kirjanpitopalvelut

Säätiö osti toimintavuonna tili- ja kirjanpito- palvelut Töölön Laskenta Oy:ltä.

Tietosuoja Kalevalaseurassa

Kalevalaseurassa noudatetaan henkilötietojen käsittelyssä ja tietosuojakäytänteissä kansallisen lainsäädännön ja EU:n tietosuoja-asetuksen vaatimuksia. Hallitus hyväksyi vuonna 2017 toimistossa laaditun henkilötietojen käsittelyn arviointi- ja tietosuojakartoituksen sekä arvioi vastuut, käytännesäännöt, menettelmät ja toimenpiteet riittäviksi. Kalevalaseuralla on käytössä laaja turvaverkkoseuranta.

Jäsenyydet, edustukset ja yhteistyö

Kalevalaseura-säätiö oli kertomusvuonna Armas Launis -seuran, Kansantaiderahaston, Kanteleliiton, Konserttikeskus ry:n, M. A. Castrénin seuran, Paikkarin torpan tuki ry:n, Sibeliuss-Seuran, Suomen Kotiseutuliiton, Suomen tiedekustantajien liiton, Säätiöiden ja rahastojen neuvottelukunnan, Tieteellisten Seurain Valtuuskunnan, Tverin karjalaisten ystävät-yhdistyksen sekä Yrjö Kilpinen -seuran jäsen.

Niina Hämäläinen osallistui Säätiöt ja Rahastot ry:n järjestämiin Toimintakertomus kuntoon -koulutukseen 17.1., Jäsenten sijoitus selvitys -keskusteluun 12.2. sekä Näin uudistetaan säätiön strategia -vertaispiiriin 9.12. Hämäläinen ja Petja Kauppi osallistuivat 14.3. Säätiöt ja Rahastot ry:n järjestämään

Poikkeus- ja kriisiviestinnän koulutukseen. 20.8. Petja Kauppi alusti Säätiöt ja Rahastot ry:n Vertaispiirissä Kalevalaseuran viestinnästä Säätiöpäivänä 2024. Hän osallistui myös 4.12. Säätiöt ja Rahastot ry:n järjestämään Vertaispiiriin säätiöiden viestintästrategioista.

Kalevalaseura lisäsi yhteistyötä Kalevalaan läheisesti liittyvien asiantuntijoiden ja kulttuuritoimijoiden kanssa Sveitsissä vieraillemalla Les amis du Kalevala -yhdistyksen kutsumana.

Kalevalaseuran yhteistyökumppaneita olivat vuonna 2024 mm. Gallen-Kallelan Museo, Helsingin yliopisto, Juminkeko-säätiö, Paikkarin torpan tuki, Kalevalaisten Naisten Liitto, Karjalan Sivistysseura, Ilomantsin museosäätiö, Suomen Kulttuuriperintökasvatuksen seura, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Svenska Litteratur Sällskapet i Finland (SLS) sekä useat kulttuurintutkijat ja taiteilijat.

*Henkilöstö ja toimisto**Henkilökunta*

Kalevalaseura-säätiön toiminnanjohtajana oli vuonna 2024 FT, dosentti Niina Hämäläinen. Viestintäpalvelut ostettiin Tekstihuoltamolta, vastuullisena tekijänä FT Petja Kauppi.

Kertomusvuonna Kalevalaseuraan päätettiin perustaa viestinnän asiantuntijan toimi 1.1.2025 alkaen. Viestinnän asiantuntijana aloittaa säätiössä pitkään viestinnästä vastannut Petja Kauppi.

Ilomantsissa sijaitsevan Nehvon vartion ylläpidosta, siivous- ja kunnostustöistä vastasi

talonmiehenä toiminut Jouni Palviainen marraskuuhun 2024 asti, jolloin Kalevalaseura myi kiinteistön.

Toimisto ja asiakaspalvelu

Toiminnanjohtaja vastasi hallituksen päätösten mukaisesti säätiön toiminnan suunnittelemisesta ja toteuttamisesta: valmisteli kokouksiin, tapahtumiin, hankkeisiin, julkaisuihin, hallintoon sekä talouteen liittyvät asiat. Toiminnanjohtaja vastasi myös vuosikirjan toimitustyöstä yhdessä vieraillevien toimittajien kanssa, koordinoi Kalevalalle myönnettyä Euroopan kulttuuriperintötunnusta, siihen liittyvää laajaa verkostoa sekä hanketta. Viestijä palveli yhdessä toiminnanjohtajan kanssa asiakkaita sähköpostitse, puhelimitse ja kirjeitse sekä välitti tiedot tunnustuspalkinnoista, tapahtumista ja seminaareista jäsenistölle ja tiedotusvälineille. Lisäksi hän avusti toiminnanjohtajaa Kalevalaseuran vuosikirjan viimeistelytyössä, tapahtumien suunnittelussa ja järjestelyissä, toimitti jäsen- ja uutiskirjeet sekä ylläpiti ja päivitti säätiön verkkosivuja, Facebook-sivustoa, Twitteriä ja Instagramia.

Toimisto sijaitsee säätiön omistamassa huoneistossa osoitteessa Mariankatu 7 C, Helsinki.

Asiakirja-arkisto ja käsikirjasto

Kalevalaseura-säätiön vuonna 2012 vuokraamassa arkisto- ja varastotilassa (MJP-Kiinteistöt Oy, Hämeentie 157, Helsinki) on säätiön hallintoon ja talouteen sekä varsinaiseen toimintaan liittyvää aineistoa. Lisäksi varastossa

on Kalevalaseuran vuosikirjoja sekä *Taiteilijoiden Kalevala*-teosta.

Digitaaliseen kuva-arkistoon kertyi valokuvia Kalevalan päivästä, kulttuuriperintökusteluista, juhlaseminaarista ja -illallisesta sekä kekriseminaarista.

Kuvat seulotaan ja luetteloidaan aikataulun salliessa.

Kalevalaseura jäsentensä verkostona

Kalevalaseura-säätiön jäsenistöön kuuluu kunniajäseniä, kotimaisia jäseniä ja ulkomaisia jäseniä, jotka ovat ansioituneet *Kalevalaan* tai suomalaisen kulttuuriperintöön liittyvässä tutkimuksessa tai taiteessa.

Kalevalaseuran jäsenistö 2024

Vuonna 2024 hallitus ei kutsunut uusia kunniajäseniä. Vuonna 2024 Kalevalaseuralla oli yhteensä viisi kunniajäsentä: säveltäjä Kalevi Aho (2018), professori emeritus Seppo Knuutila (2016), professori Pekka Laaksonen (2007), professori emeritus Heikki Laitinen (2018) sekä fil. tri Senni Timonen (2018).

Hallitus kutsui vuosikokouksessa säätiön uusiksi jäseniksi yhdeksän henkilöä: Eila Hartikainen, MuM, Mäntsälä
Susanna Jurvanen, FM, Helsingin yliopisto
Ruu Kankare, opiskelija, Turun yliopisto
Hanna Karhu, dosentti, Helsingin yliopisto, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura
Amanda Kauranne, MuM, Helsinki
Roope Kotiniemi, tapahtumakoordinaattori, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura

Lotta Leiwo, FM, Helsingin yliopisto
 Marika Luhtala, FM, Espoo
 Terhi Utriainen, professori, Helsingin
 yliopisto

Uudet jäsenet esiteltiin kevään jäsenkirjeessä. Vuoden 2024 päättyessä Kalevalaseura-säätiön jäsenistöön kuului yhteensä 493 henkilöä.

Tapahtumien järjestäjä ja tukija

Kalevalaseura järjesti vuonna 2024 seuraavat viisi tilaisuutta ja tapahtumaa.

Tieteiden yön videosarja 25.1.

Kalevalaseura osallistui Tieteiden yöhön 25.1. videosarjalla. Perinteen- ja kulttuurintutkimuksen opiskelijat toteuttivat 13 lyhytvideota eri puolilta Suomea haastatellen vapaaehtoisia yliopisto-opiskelijoita. Opiskelijat kertoivat videoilla, mitä heille Kalevalasta tulee mieleen, miten siihen ovat tutustuneet ja minkälaisia tunteita eepos herättää, entä onko Kalevalalla väliä nykypäivänä. Videot julkaistiin Kalevalaseuran YouTube-kanavalla.

Kalevalan päivän tapahtumat 28.2.

Seppeleenlasku Lönnrotin patsaalla

Kalevalan päivänä Kalevalaseuran hallitus laski perinteiseen tapaan sepeleen Elias Lönnrotin patsaalla Lönnrotin puistikossa. Niina Hämäläinen ja Lotte Tarkka pitivät lyhyet puheet. Muusikko, harmonikkataiteilija

Maria Kalaniemi lauloi Kalevalaa ruotsiksi. Paikalla oli noin 30 henkilöä.

Kuinka lukisin Kanteletarta?

Kalevalan päivän seminaari ”Kuinka lukisin Kanteletarta?” järjestettiin yhdessä SKS:n kanssa. Tilaisuudessa ojennettiin Akseli Gallen-Kallelan palkinto kuvataiteilija Stiina Saariholle ja julkistettiin *Kanteletar ja opas sen lukemiseen* -teos (toim. Niina Hämäläinen). Kirjan julkistamispuheenvuorot pitivät kustannusjohtaja Tero Norkola ja Niina Hämäläinen. Lyriikkaan liittyviä esitelmiä kuultiin yliopistonlehtori Anna Hollstenilta, FT Senni Timoselta sekä dos. Siru Kainulaiselta. Musiikista vastasi duo Vilma Jää ja Hanna Rynänen. Seminaarissa paikan päällä oli yli 100 henkilöä sekä noin 20 SKS:n kirjastossa. Suoratoistona tilaisuutta seurasi 350 henkilöä.

Euroopan kulttuuriympäristöpäivät

Syyskuussa vietettiin Euroopan kulttuuriympäristöpäiviä, joiden teema olivat reitit ja risteykset, väylät ja verkostot. Kalevalaseura toteutti videosarjan reiteistä ja verkostoista yhdessä EHL-tunnukseen liittyvän verkoston kanssa. Videoilla vastattiin kysymykseen, kuka on Kalevalan hahmoista kiinnostavin. Mukana olivat muusikko Maria Kalaniemi (ruotsiksi), Martta Tiainen Debroek Karjalaisesta Nuorisoliitosta, Virve Kallio Parppeinvaaran runokylästä, Saara Paavola Kalevalaisten Naisten Liitosta ja biologi, jäsenkorjaaja Jan-Peter Bäckman.

Taiteiden yö Kielestä kieleen, luetusta lauluun
15.8.

Taiteiden yön tapahtuma Kielestä kieleen, luetusta lauluun järjestettiin Kalevalaseuran ja SKS:n yhteistyöllä sekä Euroopan kulttuuriperintötunnuksen alla. Kääntäjä Walter Arnold ja harmonikkataiteilija, muusikko Maria Kalaniemi keskustelivat Kalevalasta, kielestä ja erilaisista käänöksistä. Haastattelijana oli Niina Hämäläinen. Tapahtumassa oli mahdollisuus myös tutustua SKS:n Kalevalan käänösten kokoelmaan, Kalevalan käsikirjoitukseen sekä Kalevalalle myönnettyyn Euroopan kulttuuriperintötunnukseen. Tapahtumassa oli noin 50 vierasta.

Kekrinpäivän seminaari Joustavat sukupuolet
28.10.

Kalevalaseuran kekriseminaari Joustavat sukupuolet järjestettiin 28.10. klo 16–18 SKS:n juhlasalissa. Seminaarissa jaettiin vuoden 2024 kekripalkinnot (yht. 5) ja julkistettiin vuosikirja 103 *Joustavat sukupuolet – muuntuvat merkitykset* (toim. Niina Hämäläinen, Tarja Kupiainen ja Riikka Taavetti). Vuosikirjaan liittyvät puheenvuorot ja esitelmät kuultiin prof. emerita Aili Nenolalta, FT Tarja Kupiaiselta, FT Taija Kaarlenkaskelta, dos. Kristiina Korjonen-Kuusipuroilta ja FT Sari Tuuva-Hongistolta, FM Nina Väkeväiseltä sekä dos. Niina Hämäläiseltä ja FT Senni Timoselta. Seminaariin osallistui paikan päällä noin 40, etänä saman verran. Tilaisuuden alussa pidettiin hiljainen hetki muusikko, runolaulaja Taito Hoffrénin muistolle.

Tutkimuksen tukija ja julkaisija

Kalevalaseura julkaisi 103. vuosikirjan *Joustavat sukupuolet – muuntuvat merkitykset* sekä valmisteli 104. vuosikirjaa Kulttuuristen ympäristömuutosten kierrot. Tähän liittyen järjestettiin vuosikirjan tekstityöpaja 20.–21.9. Oulun yliopistossa, johon osallistui kirjan toimittajien lisäksi 15 vuosikirjaan kirjoittavaa tutkijaa. Kertomusvuonna valmisteltiin myös vuoden 2026 (nro 105) vuosikirjaa yhteistyössä SLS:n kanssa. Kalevalaseura kustansi Folklore Fellows' Communications -sarjassa yhden monografian ja yhden kolmiosaisen teoksen, sekä muutaman FFC-numeron avoimesti. Sekä vuosikirjan että FFC-sarjan avointa julkaisemista valmisteltiin ja kehiteltiin vuoden 2024 aikana.

Joustavat sukupuolet. Kalevalaseuran
103. vuosikirja

Kalevalaseuran vuosikirja 103 (2024) *Joustavat sukupuolet – muuntuvat merkitykset* keskittyy sukupuoliin sekä niihin kytkeytyviin merkityksiin ja muutoksiin kulttuurissa ja yhteiskunnassa perinne- ja kulttuuritieteellisistä näkökulmista käsin. Vuosikirjassa on 13 artikkelia sekä sarjakuva. Kirjan toimitavat Niina Hämäläinen, Tarja Kupiainen ja Riikka Taavetti.

Kulttuuristen ympäristömuutosten kierrot.
Kalevalaseuran 104. vuosikirja

Vuosikirjan 104 (2025) teemana ovat kulttuuriset ympäristömuutokset ja niiden kier-

rot. Teema rohkaisee tarkastelemaan kulttuurisia ympäristösuhteita tieteenalarajoja ylittäen, uusia metodologisia avauksia ja erilaisia tietämisen tapoja hyödyntäen. Kirjan toimittavat Roger Norum, Veera Kinnunen ja Niina Hämäläinen.

Kalevalaseuran 105. vuosikirja

Kalevalaseuran vuosikirjan 105 / 2026 aiheena on *Maisema ja kulttuuriperintö / Landskap och kulturarv*. Vuosikirjassa tutkitaan maiseman toiminnallisuutta; erilaisia tapoja, joilla maisema koetaan, esitetään ja tuotetaan symbolisesti ja käytännössä. Vuosikirjassa maisemaa tarkastellaan kulttuuriperintönä, ideologiana ja kokemuksena. Kirjaan toivotaan sekä suomen- että ruotsinkielisiä artikkeleja. Kirjan toimittavat Niina Hämäläinen ja Susanne Österlund-Pötzsch.

Folklore Fellows' Communications (FFC-sarja)

Kalevalaseura kustansi vuonna 2024 seuraavat kaksi teosta Folklore Fellows' Communications -sarjassa:

FFC 284–286, Hans-Jörg Uther, *The Types of International Folktales I–III*. Revised and supplemented edition.

FFC 327, Nijolė Laurinkienė, *The God Perkūnas of the Ancient Lithuanians: In Language, Folklore, and Historical Sources*

Blogit ja vlogit

Kalevalaseuran blogisarjassa julkaistiin kahdeksan blogikirjoitusta ja kaksi vlogisarjaa.

Euroopan kulttuuriperintötunnus

Kalevalaseuran, SKS:n ja laajan yhteistyöverkoston hakemus Kalevala – elävä eepos (The Kalevala – Living epic heritage) sai Euroopan komission myöntämän Euroopan kulttuuriperintötunnuksen (European Heritage Label) 11.4.2024. Tunnusta olivat vastaanottamassa SKS:n, Kalevalaseuran ja Museoviraston edustajat Antwerpenissä 17.4. Kalevalaseurasta mukana olivat Lotte Tarkka ja Niina Hämäläinen. Tunnuksen sai lisäksi kuusi muuta kohdetta Euroopassa. Kalevala – elävä eepos edustaa harvoja aineettoman kulttuuriperinnön kohteita Euroopan kulttuuriperintötunnusten joukossa. Ks. lisää: <https://kalevalaseura.fi/kalevala-ehl/>

Tunnukseen liittyy nelivuotinen nuorille suunnattu hanke Eeppinen kaleidoskooppi, joka alkoi 1.9.2024. Erilaisten työpajojen sekä erillisen digitaalisen Kalevala-ympäristön avulla tarkoituksena on avata Kalevalan merkityksiä ja taustoja sekä kannustaa nuoria pohtimaan kulttuuriperintöä osana oman identiteettinsä muotoutumista. Kalevalaseura toimii hankkeen ja sen laajan temaattisen verkoston välisenä kokoavana tahona.

Tieteen ja taiteen rahoittaja, tunnustuspalkintojen myöntäjä

Kalevalaseura jakoi vuonna 2024 Akseli Gallen-Kallelan palkinnon (10 000 euroa) sekä viisi Kekrinpäivän tunnustuspalkintoa (7 000 euroa). Lisäksi Kalevalaseura myönsi kaksi tutkimusapurahaa ja 13 hankerahoitusta sekä

rahoitti SKS Kirjat julkaisemaa teosta *Kanteletar ja opas sen lukemiseen* (2000 euroa). Yhteensä Kalevalaseura tuki kertomusvuonna tiedettä ja taidetta yhteensä 149070 eurola. Rahoituksia haettiin sähköisen apurahanjärjestelmän kautta. Apurahat ja avustukset-haku järjestettiin 1.–31.3. ja Avustukset-haku 1.–31.10.

Kevät 2024

Tutkimusapurahat (tiede)

21 000 € Päivi Mehtonen, Filosofin Kalevala. Martin Buber ja pohjoisen laulut
42 000 € Venla Sykäri, Rekilaulun sanallinen ilmaisu ja estetiikka

Tiedeavustukset

5000 € Anne Heimo, Konferenssikoordinaattorin palkkaamiseen (Nordisk etnologisk och folkloristik konferenssi) NEFK 2025: Nordic 2.0 and beyond
2400 € Lotta Leiwo, Väitöskirjatutkimukseen liittyvä arkistotutkimus ja kenttätyö Yhdysvalloissa

Taideavustukset

9920 € Milla Helminen, Satutädin perjantain perinnelorut
6000 € Anna Elina Isoaro, Runokokoelman kirjoittaminen
4000 € Liisa Marjanen ja työryhmä, Kalevala-aiheinen musiikkiteatteriesitys ulkosuomalaisyhteisöille
2000 € Tanja Pasanen / Nastolan Pikkupelimmannit, Nastolan Pikkupelimmannien esiintymismatkaan Grand Alegria-kansanmusiikki-

festivaaleille Calellaan, Espanjaan
7500 € Santte Salonen, Sysmääläiseen kansanmusiikkiperinteeseen liittyvän kenttätyön toteuttamiseen ja Sysmäprojektin taiteelliseen työskentelyyn

Syksy 2024

Tiedeavustukset

2750 € Kalle Kuisma, Elias Lönnrot-seminaarin järjestämiseen

Taideavustukset

8000 € Eero Grundström, Celenka-yhtyeen kolmannen albumin toteuttamiseen
6000 € Emmi Kuittinen, Surento-yhtyeen ensimmäisen albumin tuotantokustannuksiin
10 000 € Hong Liu-Serti, Kalevalan metsä-teossarjan toteuttamiseen
7500 € Niko Nikkilä, Songs Long Forgotten peliprototyypin toteuttamiseen
6000 € Virpi Portimo, Suomalaisiin kansantarinoihin pohjautuvan novellikokoelmasarjan kirjoittamiseen kielitaitotasolla A2–B2

Kalevalaseuran tunnustuspalkinnot

Akseli Gallen-Kallelan palkinto

Akseli Gallen-Kallelan palkinto, 10 000 euroa, myönnettiin kuvataiteilija Stiina Saaristolle, joka kuvaa teoksissaan ihmisiä osana ympäristöjään ja yhteisöjään. Teoksista välittyä suurista tunteista, draamaa, kamppailuja maailmassa ja ihmisyyhteisöissä olemisen suurten kysymysten kanssa. Usein teosten ytimessä ovat

nainen ja vallan käyttö – vallan kohteena ja vallan käyttäjänä oleminen.

Akseli Gallen-Kallela oli yksi Kalevalaseuran perustajajäsenistä. Hänen elämäntyötään kunnioittava palkinto, 10 000 euroa, jaetaan joka kolmas vuosi taiteilijalle, joka on laajentanut, uudistanut tai kyseenalaistanut visuaalisten taiteiden ilmaisukieltä.

Kekrinpäivän tunnustuspalkinnot

Kalevalaseuran hallitus myönsi Kekrinpäivän tunnustuspalkinnot kahdelle suomalaisen kulttuurin ja kulttuuriperinnön parissa ansiotuneelle tutkijalle sekä kolmelle perinteentaitajalle ja -tallentajalle. Palkinnot jaettiin 28.10. SKS:n juhlasalissa järjestetyssä kekrinpäivän seminaarissa. Kuhunkin palkintoon kuului myös taiteilija Leena Lehdon tekemä Kalevala-aiheinen, uniikki keraaminen taidesine sarjasta ”Tulesta tulleet”.

Ansiotuneen tutkija palkinnon sai dos. Venla Sykäri (2000 euroa) ja ansiotuneen taiteilijan palkinnon tekstiilitaiteilija Ariadna Donner (2000 euroa). Perinteentaitajan ja -tallentajan palkintoja myönnettiin kolme (kukin 1000 euroa): Rauno Kervinen, Kalevi Puronheimo ja Soile Sillanmäki.

Kalevalaseura on jakanut Kekrinpäivän tunnustuspalkintoja suomalaisen kulttuurin ja kulttuuriperinnön parissa ansiotuneille henkilöille vuodesta 1965 lähtien.

Kalevalan kääntäjien tukiverkosto

Vuonna 2024 Kalevalaseuraan tuli tieto seuraavasta *Kalevalan* käännöksestä: brasilialaisen Carolina Alves Magaldin portugalinkielinen *Kalevalan* lyhennelmä. Kalevalaseuraan kerättyjen tietojen mukaan *Kalevala* on käännetty ja julkaistu 62 kielelle ja monille kielille useita kertoja: kaikkiaan julkaistuja käännöksiä on nyt tiedossamme 255. Luvussa ovat mukana sekä osittaiset että kokonaiset runo- ja proosamuotoiset käännökset.

Kalevalaseuran Kalevala maailmalla -sivusto käännettiin toimintavuonna englanniksi ja julkaistiin osana sivustoa nimellä *Kalevala Around the World*. Käännöksestä vastasi kääntäjä Maria Bergenwall.

Kalevalan käännökset kuvastavat eepokseen kohdistuvaa jatkuvaa kiinnostusta myös ulkomailla. Kalevalaseura antaa *Kalevalan* kääntäjille asiantuntija-apua ja opastusta *Kalevalan* lähteistä ja runotulkinnoista sekä kokoaa käännöksiin liittyvää materiaalia. Säätiö tekee yhteistyötä Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjaston kanssa *Kalevalan* käännösten bibliografian ylläpitämisessä sekä Suomen kirjallisuuden tiedotuskeskuksen FILIn kanssa *Kalevalan* käännöksiin liittyvissä rahoituskysymyksissä.

Viestijä ja tiedontuottaja

Kalevalaseuran tiedotuksen ja viestinnän kulmakivet ovat jäsen- ja uutiskirje, verkkosivut, sosiaalinen media ja lehdistötiedotteet. Eri-

tyisesti sähköiset uutiskirjeet, verkkosivut ja sosiaalinen media ovat kiinteästi yhteydessä toisiinsa: seuran tapahtumista ja julkaisuista viestitään monikanavaisesti.

Jäsenkirjeet

Sähköinen jäsenkirje lähetettiin vuonna 2024 neljä kertaa. Jäsenkirjeellä oli vuoden loppuun mennessä 355 vastaanottajaa.

Uutiskirjeet

Uutiskirje on tarkoitettu laajalle yleisölle, muille kuin Kalevalaseuran jäsenille. Uutiskirje tehdään jäsenkirjeen tavoin MailChimp-ohjelmalla. Uutiskirje vastaa sisällöltään jäsenkirjettä, jäsenasioita lukuun ottamatta. Vuonna 2024 lähetettiin neljä uutiskirjettä, ja vuoden loppuun mennessä kirjeellä oli 188 tilaajaa.

Lehdistötiedotteet

Tiedot tunnustuspalkinnoista, tapahtumista ja seminaareista välitettiin jäsenistön lisäksi yhteistyökumppaneille ja medialle. Jokaiselle tapahtumalle määriteltiin kohderyhmä, jolle tiedote median ja yhteistyökumppaneiden lisäksi toimitettiin.

Kalevalaseuran kysely

Syksyllä Kalevalaseura toteutti kyselyn, jossa kartoitettiin vastaajien näkemyksiä ja kokemuksia Kalevalaseuran toiminnasta. Laajalla jakelulla somekanavissa, uutis- ja jäsenkirjeissä sekä sähköpostilistoilla levitettyyn kyselyyn

tuli vain 34, mutta paneutuneet avovastaukset kompensoivat vähäistä määrää. Vastauksia käytetään toiminnan ja strategian kehittämisessä.

Verkkosivut

Kalevalaseuralla on neljä erillistä verkkosivustoa: kotisivu www.kalevalaseura.fi ja sisärsivut Kalevalan kulttuurihistoria (<https://kaku.kalevalaseura.fi/>), Taiteilijoiden Kalevala (taika.kalevalaseura.fi) ja Kalevala maailmalla (https://kalevalamaailmalla.kalevalaseura.fi). *Kalevala maailmalla* käännettiin vuonna 2024 englanniksi (Kalevala Around the World). Näistä kalevalaseura.fi-sivustoa päivitetään säännöllisesti ajankohtaisuutisilla, ennalta sovituilla blogikirjoituksilla (Myyttinen preesens-blogi) ja linkeillä muualla mediassa julkaistuihin, Kalevala-aiheisiin teksteihin. Sisärsivustoja päivitetään, jos aihetta ilmenee, mutta ne ovat käytännössä melko staattisia. Verkkosivujen kävijämääriä seurattiin Google Analytics -työkalulla.

Kalevalaseuran blogi ”Myyttinen preesens. Ajankohtaista Kalevalasta, kulttuurista, tutkimuksesta ja taiteesta”

Blogisarjassa julkaistiin kahdeksan tekstiä:

- Riikka Karppinen: Kalevalasta käsin
- Kalevalaseura: Kalevalaseuran arkisto käyttöön
- Hanna Karhu: Kalevala osana kirjallisuuden maailmaa
- Lotte Tarkka: Elias Lönnrotin patsasta katsellessa

- Maari Kallberg: Aatehistoriasta äänilympäristöön
- Hanna Karhu: Laulullisia rytmejä
- Takehiro Okabe: The Kalevala as a Soviet-Finnish epic
- Kevään 2024 hankerahoituksen saaneiden yhteinen blogi: Kalevalaseuran tuella 2024

Kuka on Kalevalan hahmoista kiinnostavin -videosarja

Syyskuussa toteutettiin viiden videon sarja osana Euroopan kulttuuriympäristöpäiviä (ks. s. 12).

Sosiaalinen media

Sosiaalinen media on olennainen osa Kalevalaseuran tiedotusta suurelle yleisölle. Vuonna 2024 Kalevalaseuran tilaisuuksista ja tapahtumista kerrottiin Facebookissa (www.facebook.com/kalevalaseura) ja Instagram-tilillä (<http://instagram.com/kalevalaseura>). Videot julkaistaan Kalevalaseuran YouTube-kanavalla (<https://www.youtube.com/@kalevalaseuraofficial>). Myös LinkedIn-profilissa (<https://www.linkedin.com/company/kalevalaseura>) julkaistiin uutisia Kalevalaseura-säätiön toiminnasta.

Kalevalaseuran Facebook-sivuilla ja Instagram-tilillä kerrotaan aktiivisesti Kalevalaseuran ja muiden alan toimijoiden ajankohtaisista tapahtumista ja julkaisuista. Sähköpostien lisäksi Facebook ja Instagram ovatkin suuren yleisön käyttämä väylä *Kalevalaa* tai Kalevalaseuraa koskeviin kysymyksiin ja kommentoin-

tiin. Postaukset pyritään pitämään sellaisina, että ne herättäisivät lukijan mielenkiinnon ja pitäisivät Kalevalaseuran helposti lähestyttävänä. Kertomusvuoden loppuun mennessä Kalevalaseuran Facebook-sivulla oli 3000 tykkääjää. Kasvua edellisvuoteen verrattuna oli noin 100 (sitä edeltäneenä vuonna kasvu oli noin 300).

Instagram-palvelussa Kalevalaseura sai vuoden 2024 loppuun mennessä 1475 seuraajaa (kasvu edellisvuoteen noin 180, sitä edellisenä vuonna kasvu oli noin 100). Instagram-postauksissa keskityttiin tapahtumista ja julkaisuista tiedottamiseen mutta myös Kalevala-sisällön nostamiseen. Substanssipostaukset ovat osoittautuneet pidetyiksi, ja tätä linjaa jatketaan.

Mediaseuranta

Kalevalaseuran verkkosivuilla on nähtävillä uutisvirta, johon valitaan verkkomediassa julkaistuja *Kalevala-* ja Kalevalaseura-aiheisia uutisia. Mediaseuranta ostetaan Meltwater News-palveluntarjoajalta. Palvelun avulla on mahdollista seurata *Kalevalasta* käytävää keskustelua ja tapahtumia niin Suomessa kuin ulkomaillakin. Meltwater haravoi sekä sanomalehdistöstä että sosiaalisesta mediasta viittauksia *Kalevalaan* ja Kalevalaseuraan liittyviin asioihin.

Kertomusvuonna selkeät piikit Kalevalaseuran näkyvyydessä verkkosivuilla ja sosiaalisen median kanavilla olivat Kalevalan päivän sekä elokuussa julkistetun Kalevalaseuran avoimen kyselyn aikaan. Myös Euroopan kulttuuriperintötunnuksen saaminen Kalevalalle

huhtikuussa, Säätöpäivä ja Kekriseminaari lokakuussa lisäsivät kävijämääriä.

Nehvon vartio

Kalevalaseura-säätiö omistaa Ilomantsin Nehvonniemen kylässä Nehvon vartio -nimisen kiinteistön. Se on tarkoitettu työskentely- ja virkistyspaikaksi henkilöille, jotka edistävät suomalaisen kulttuuriperintöön ja *Kalevalaan* liittyvää tutkimusta ja taidetta. Kiinteistö käsittää päärakennuksen, pihasaunan, varastorakennuksen ja ns. asuntolarakennuksen, jossa on kaksi kaksiota.

Kiinteistöstä vuokrattiin kertomusvuonna seitsemän kertaa (joko päärakennus tai kaksio): muutamasta päivästä kuukauteen viihtyviä asukkaita oli noin 16. Toinen kaksioista oli kerran kahden viikon ajan tietokirjailijan residenssinä.

Kalevalaseuran hallitus laittoi Nehvon vartion myyntiin keväällä 2021. Kiinteistö myytiin vuoden 2024 marraskuussa.

Sijoitus- ja rahoitustoiminta

Kalevalaseura varallisuutta omistavana säätiönä

Säätiön sijoituksia hoidetaan taloustoimikunnan hallitukselle tekemien suositusten perusteella, hallituksen hyväksymän sijoitussuunnitelman puitteissa. Kalevalaseuran sijoitussuunnitelma vuosille 2023–2026 luo linjaukset kestävä sijoituksen periaatteille. Sijoitussalkun riskitaso on tietoisesti madal-

lettu lisäämällä kansainvälistä hajautusta ja pienentämällä kotimaisen osakesalkun osuutta omaisuudessa varmistamalla kuitenkin, että salkusta saatava vuotuinen tuotto pysyy riittävän suuruisena toiminnan rahoittamiseksi. Tärkeänä pidetään myös sijoitusten matalaa kustannustasoa sekä kestävä sijoittamista. Kalevalaseura sijoitussalkkuun mahdollisimman vastuullisia, ESG-luokiteltuja rahastoja ja painotamme samaa myös kotimaisissa suorissa osakesijoituksissa. Käytämme tarvittaessa ulkopuolista asiantuntija-apua arvioidessamme sijoituskohteiden vastuullisuutta.

Säätiön sijoitustoiminta 2024

Vuosi 2024 osoittautui jälleen vaiherikkaaksi sijoitusvuodeksi, joka lopulta päättyi varsin positiivisissa tunnelmissa sijoitustuottojen ollessa keskimääriäistä korkeampia. Inflaatio, vaatimattomat talouskasvunäkymät Yhdysvaltojen ulkopuolella, geopoliittiset haasteet, poliittiset epävarmuudet etenkin Euroopassa, Yhdysvaltain presidentinvaalit ja rahapolitiikan keventämisodotuksien muutokset heiluttivat markkinoita kerta toisensa jälkeen. Markkinoiden nousun takana olivat edelleen tekoälyyn liittyvät teknologiaosakkeet, kuten myös 2023 lopulla. Muiden toimialojen nousu oli selvästi vaatimattomampaa. Nousu oli Yhdysvalta-vetoista. Muualla, varsinkin euroalueella, tuotot jäivät selvästi vaatimattomimmiksi (runsas 8 %). Odotuksia nousulle oli korkojen laskun myötä, mutta ne eivät juurikaan toteutuneet. Kiinan talousongelmat olivat edelleen pinnalla, eivätkä elvytyspaketit

saaneet markkinoita juurikaan innostumaan.

Salkun tuotto oli vuonna 2024 oli kohtuullinen, 10,4 %. Salkun vertailuindeksin tuotto 2024 oli 13,9 %, eli se jäi alle indeksin. Salkun koko oli vuoden lopussa 10 558 481,39 euroa. Osakkeet tuottivat 14,2 % (indeksi 18 %), josta kotimaiset osakkeet 4,3 % (indeksi -0,1 %) ja ulkomaiset sijoitukset 21,7 % (indeksi 25,2 %). Salkusta myytiin kehittyvienmarkkinoiden rahasto kesäkuun lopulla ja sen tuotto myyntipäivään asti oli 7,2 %. Korkosijoitusten tuotto oli 4,2 %. Kotimaisista osakkeista kesäkuussa myytiin Sanoman, Nokian ja Mandatumin osakkeet sekä osa Keskon osakkeista heikokojen tuottonäkymien takia. Myydyt varat sijoitettiin kansainvälisiin osakerahastoihin.

Pitkät korot jäivät hivenen indeksin jälkeeseen loppuvuoden pitkien korkojen nousun takia. Lyhyet korot tuottivat saman 4,2 %, mikä oli +0,5 % yli indeksituoton. Suurin osa salkun ”alituotosta” syntyi kiinteistöistä, joiden tuotto oli 3,5 % negatiivinen. Nehvon vartion kiinteistö myytiin kertomusvuonna ja jatkossa kiinteistöjä ei enää raportoida osana sijoitussalkkua, koska säätiö on luopumassa myös sijoitusasunnosta. Toimistokiinteistö ei ole jatkossa sijoitusomaisuutta.

Säätiön varsinaisen toiminta rahoitettiin tilivuonna pääosin sijoitustoiminnan tuotoilla. Varsinaisen toiminnan tuotot olivat 28 982,31 euroa (2023: 30 768,47) ja kulut 500 900,49 euroa (489 217,17 euroa). Suurimmat kuluerät olivat henkilöstökulut 91 543,95 euroa (95 446,35), julkaisu, tutkimus ja tiedotus 143 385,56 euroa (130 273,73) sekä apurahat ja palkinnot 149 070 euroa (146 000). Tapahumat ja hankkeet 18 172,29 euroa (16 910,07)

sekä muut kulut 98 623,09 euroa (96 360,52). Koko toiminnan kulut olivat 500 900,49 euroa (489 217,17) ja kuluja jäämä 471 918,18 euroa (458 448,70).

Säätiön sijoitus- ja rahoitustoiminnan tuotot olivat tilivuonna yht. 661 653,72 euroa (299 336,23 euroa). Niistä osinkotuotot olivat 127 970,28 euroa (146 056,50 euroa), korkotuotot 12 732,96 euroa (33 419,07 euroa), voitto-osuudet 0,00 euroa (6 212,79 euroa), arvopapereiden myyntivoitot 489 037,59 euroa (104 182,87 euroa) ja vuokratuotot 11 484 euroa (9 465 euroa).

Sijoitustoiminnan kulut olivat 45 723,28 euroa (43 892,87 euroa). Niistä yhtiövästikkeet ja muut huoneistokulut olivat 14 634,17 euroa (23 687,66 euroa), sijoitusten arvonalennukset 0,00 euroa (0,00 euroa), sijoitustutkimus 12 119,76 euroa (12 119,76 euroa), sekä omaisuudenhoitopalkkiot 6 628,28 euroa (8 085,45 euroa). Nehvon vartion myyntitappiota kertyi 12 341,07 euroa. Sijoitus- ja rahoitustoiminnan tulos oli 615 930,44 euroa (255 443,36 euroa).

Tilivuoden koko toiminnan ylijäämä oli 144 012,26 euroa (-203 005,34 euroa). Säätiön sijoitusarvopapereiden kirjanpitoarvo 31.12.2024 oli 7 596 991,46 euroa (5 826 973,36 euroa) ja markkina-arvo 11 090 309,74 euroa (7 919 100,56 euroa). Säätiön omien pääomien määrä 31.12.2024 oli 7 641 079,14 euroa (7 497 066,88 euroa). Vieras pääoma 71 155,44 euroa (94 639,30 euroa) koostui osto- ja siirtovelosta.

Kalevalaseura-säätiö ei saanut tilivuonna rahalahjoituksia.

Arvio tulevasta kehityksestä ja siihen vaikuttavista seikoista

Vuoteen 2025 lähdetään varovaisen optimistisissä tunnelmissa. Alkuvuonna markkinoiden fokuksessa tulee olemaan Donald Trumpin ja republikaanien valtaan astuminen Yhdysvalloissa ja odotukset sekä myös pelot mahdollisten vaalilupauksen täyttämistä, etenkin liittyen uhkauksiin tuontitulleista. Yhdysvaltain talouskasvun odotetaan jatkavan hyvänä vuoden 2025 aikana, vaikkakin astetta maltillisempänä kuin edeltävänä vuotena, konsensusodotusten ollessa noin 2 % kasvutasolla. Yhdysvaltojen talouskasvuennusteissa on kuitenkin jälleen varaa positiivisille yllätyksille.

Euroopan kasvukuva on epävarmempi, mutta sen odotetaan olevan lähempänä Yhdysvaltoja kuin edellisenä kahtena vuotena, ollen noin 1 % tasolla. Kotimaan osalta talouden odotetaan kasvavan hieman muuta Eurooppaa vahvemmin (1.6 %) heikon lähtötilanteen ja suuremman korkoherkkyyden ajamana.

Eurooppalaisen osakemarkkinan tuottonäkymien näkökulmasta talouksien korkoherkkyys, kasvuerojen odotettu madaltuminen ja matalammat lähtöarvostustasot voivat johtaa

varsin hyvään tuottototeumaan, jopa suhteessa muihin päämarkkina-alueisiin. Euroopan näkökulmasta oleelliseksi tulee muodostumaan myös Venäjän hyökkäyssodan suunta.

Kehittyvien markkinoiden näkymää vuodelle 2025 tulee ajamaan pitkälti Kiina. Kiinan mahdollinen reagointi heikkoon kotimaiseen kysyntään ja missä määrin sen kommunikaatio kääntyy aidoiksi toimenpiteiksi tulevat määrittämään kehittyvien osakemarkkinoiden suuntaa.

Korkomarkkinoiden odotukset ovat myös varovaisen positiiviset. Euroalueella ohjauskorkojen suunta on edelleen alaspäin. Yhdysvalloissa tilanne on heikompi. Inflaatio on edelleen oletettua korkeampi, eikä Trumpin mahdolliset toimet edesauta tilanteen paranemista. Osakkeisiin on leivottu odotuksia matalammista koroista, mutta vuoden 2025 taiti ei ole markkinoiden odotusten mukainen. Korkojen ei kuitenkaan uskota nousevan nykyisiltä tasoilta, vaan vauhti hidastuu selvästi. Osakkeiden arvostustasot ovat Yhdysvalloissa merkittävän korkeat, mutta myös tuloskasvu odotukset ovat selvästi muuta maailmaa paremmat. Mahdollisesti Kalevalaseura lisää defensiivisten osakkeiden osuutta salkussa kesään mennessä.